This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08157133 7

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT,

EX EDITIONE G. A. RUPERTI

CUM SUPPLEMENTIS

NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

INDICE LOCUPLETISSIMO

ET

GLOSSARIO LIVIANO

ACCURATE RECENSITI.

ASTOR LIBRARY NEW-YORK

VOLUMEN UNDECIMUM.

LONDINI:
CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.
1828.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

Digitized by Google

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

VOL. XI.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

Digitized by Google

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. TURBULENTUM et atrocem annum excepit D. Junii M. F. Silani, L. Licinii L. F. Murenæ consulatus,* sicut periculorum oppressa majori parte tutior, ita reliquo adversus Catilinam bello, et gliscentibus in urbe discordiis futurorumque expectatione, haud minus laboriosus et minax. Kalendis Januariis, cum senatum novi consules convocassent, Q. Metellus tribunus plebis Ciceronem vellicans, vicissim acriter est ab illo reprehensus. Et C. Cæsar primo prætoræ die Q. Catulum de refectione Capitolii ad disquisitionem populi vocavit, promulgata rogatione, qua curatio ea in alium transferretur, ut Catulum honore dedicationis depelleret.[a]

Cic. ad Fam. v. 2.

Suet. Cæs. c.15. et Dio, XXXVII.

2. Sive enim quædam adhuc, ut ex tanto opere, imperfecta restabant, et depressæ sub area cellæ plures gradus, paremque fastigio suggestum fieri non erant passæ, sive hoc fingebat Cæsar; id certe agebatur, ut peculatus præscriptione remoto Catulo, Pompeii nomen operi absoluto

J. Ryck. Comment. de Capitol. Rom. Dio.

* A. U. C. 690. A. C. 62.

[a] *Ut Catulum honore dedicationis depelleret*] Hæc de suo adjecit Freinshemius. Certe neque Suetonius, neque Dio, Cæsari tribuunt hoc consilium depellendi ab honore dedicationis Catuli. Neque id jam fieri poterat, cum jamdiu Capitolium dedicasset, ut supra memoravit ipse Freinshemius, XCVIII. 31. *Cryc.*

Digitized by Google

præscriberetur. In ea contentione tam contumeliose tractavit primarium virum, ut purgare se volentem ex inferiore loco juberet dicere. Sed optimates, relicto novorum consulum officio, frequentes accurrisse videns ad resistendum, hanc quidem actionem deposuit: Metelli turbulentissimas actiones pertinaciter cœpit defendere, infimæ plebi totum se applicans, quæ res novare cupientibus in omni magna civitate paratissima semper materies fuit.

Cic. ad Att. II. 24.

Sueton.

Plut. Cat. Min.

3. Igitur M. Porcius Cato, minime alias largitor, ut eriperet homini populum, auctor patribus dividendi in egenos cives frumenti fuit. Ea res licet constaret trecenties sestertio [1 b] annui sumtus, tamen quietam eo anno rempublicam a formidata Cæsaris prætura præstitit. Atque is, post aliquot experimenta, cum deseri se a turba videret, reliquum magistratus sui tempus modeste et civiliter exegit. Sed hæc paulo post referentur, ubi Catilinæ, et copiarum quas secum habebat, exitum tradidero.

Plut. Cæs. et Cat.

Sall. Cat. c. 56.

4. Is jam ex omni numero hominum, quos aut ipse adduxerat, aut coactos repererat a Manlio, duabus expletis legionibus, eventum consiliorum suorum in Urbe expectabat. Ubi deprehensa ea disturbataque, et principes conjurationis supplicio affectos didicit, simul ob eam rem multis deficientibus, res suas quotidie fieri imbecilliores, priusquam relinqueretur ab omnibus, per montes arduos in agrum Pistoriensem duxit, fugam in Galliam trans Alpes moliens.

Dio. Sall. Plut. Cic. Jul. Obseq. Cassiod. Chron. Appian. Civ. II. Sallust.

5. Sed, intellecto ejus consilio, Q. Metellus Celer, castris ex agro Piceno propere motis, in radice montium, qua descendendum Catilinæ erat, consedit. Interea et C. Antonius affuit, qui, cum magno exercitu secutus fugientem fuerat. Ibi Catilina, locorum ingenio, geminisque hostium castris clausus, quamprimum statuit decernere, in Antonium versus: quanquam ille dignitate præstabat, majoribusque et melioribus quam Metellus copiis erat instructus. Sed quia non alienum a pravis consiliis

Dio.

1 *Sestertia* edd. ante Crev.

1 *Trecenties sestertio*] Marcis argenti nostratibus 117187. uncis 4. Crev.

Digitized by Google

noverat, futurum aliquid sperabat, quo ille ultro victoriæ occasionem corrumperet. Neque dubitatum est, lentius periculosiusque futurum bellum fuisse, nisi M. Petreius et P. Sextius contanti Antonio stimulos ad rem gerendam admovissent. Cic. pro Sext. c. 6.

6. Quæstor Antonii Sextius erat; Petreius legatus, vir mirifico rei militaris usu, qui amplius annos triginta tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat. Unde summa ipsi apud milites auctoritas; simul amor, quod noverat plerosque, et fortia eorum facta subinde commemorabat. Is igitur, exploratis omnibus, (nam Antonius pedibus æger, aut simulato morbo, prælio non affuit) signum pugnæ proposuit. Sallust. Dio. Sall.

7. Nunquam certatum est pertinacius. Catilinæ exercitus quanquam viribus impar,[c] cum perire unusquisque prælio quam supplicio mallet, fugæ immemor, vita citius quam loco depelli potuit. Manlius in primo dimicans, post insignem editam pugnam cecidit. Catilina, post expletas boni militis imperatorisque omnes partes, ubi se relictum cum paucis vidit, in confertissimos hostes impetu facto, longe a suis occisus est. Ceteri quoque omnes, tria circiter hominum millia, ad unum pugnando interfecti: neque quisquam ingenuus civis aut inter præliandum, aut in fuga captus est. Ex Antonianis quoque haud paucos pugna tam pertinax absumsit. Antonius ex eo prælio, licet minore hostium interfecto numero, quam ob quem hic honor dari consueverat, imperator est appellatus; triumphum tamen non petiit. Appian. Flor. Sallust. Liv. Epit. Plut. Dio. Sallust. Dio. Val. Max. II. 8. 7.

8. At Q. Cæcilius Metellus Creticus ex Apulia reversus, ante diem Kalendas Junias triumphans Urbem iniit: serius quam meruerat, ob ejusdem Pompeii invidiam, qua et Luculli fuerat triumphus retardatus. Quin et Panarem Lasthenemque præcipuos Cretum duces, ne in triumpho currum Metelli præcederent, per quendam tribunum plebis eripuit Pompeius, suos deditiitios esse cansatus. Eutrop. VI. Fasti Capit. Sall. Cat. c. 30. Vell. II. 34. et 40. Dio, XXXVI.

9. Ceterum in Urbe capite Catilinæ viso, (nam illud Dio, XXXVII.

[c] *Quanquam viribus impar*] Priores editiones, *Quanquam et viribus*. Fortasse Freinshemius volnerat, *quanquam et numero et viribus impar*. Crev.

certæ securitatis pignus Antonii jussu allatum fuerat,) supplicatio decreta, quod alias ex civili bello fieri non solebat: et sagis positis ad priorem vestitum civitas rediit. C.
Jul. Obseq. Antonius statim in provinciam suam Macedoniam; reliqui
Pigh. Ann. etiam in suas provincias sunt profecti. Galliam cis Alpes[d] Metellus Celer habebat; Transalpina C. Pontinio cessit. Hispaniam C. Cosconius, Q. Pompeius Africam sortiti sunt. L. Valerius Flaccus in Asiam est missus.

Dio. 10. Reliquiæ deinde conjurationis, cum, ne quiescere possent, metu suppliciorum præcipites agerentur, diversis
Oros. VI. 6. Italiæ regionibus sunt extinctæ. Præcipui in his Caii Marcelli fuerunt, pater et filius. Sed alterum in Peligais, alterum in Bruttiis, M. Bibulus, Q. Cicero prætores
Dio. oppresserunt. De his motibus L. Vettii equitis Romani
Cic. ad Att. II. 24. indicio fuerat cognitum: quod ab initio salutare, mox varie corruptum, magnas et ipsum in civitate turbas excita-
Dio. vit. Multi enim affines conjurationi protracti sunt, par-
Sall. in Cic. timque morte, alii pecunia condemnati. Quod tempus ab inimicis Ciceroni postea objectum est, quasi 'domi suæ judicia legis Plautiæ exercuisset cum uxore Teren-
Plut. Cic. c. 86. tia:' cujus alioquin id erat ingenium, ut cupide se publicis negotiis ingereret. Sed Vettius cum tabulam senatui
Dio. exhibuisset, qua socios Catilinæ dicebat contineri, ex intervallo eam repetiit, plures ascripturus. Enimvero patres hoc anceps et fraudibus opportunum rati, tabulam, ne forte etiam nomina quorundam expungeret, non reddiderunt: ipsum, si quos præterea indicaturus esset, voce jusserunt edere. Sic ille, pudore et metu perfusus, pauca addidit nomina.

Sueton. 11. Sed apud Novium Nigrum quæstorem ab eodem
Cæs. c. 17. Vettio C. Cæsar erat compellatus: quem etiam Q. Curius, cui primo Catilinariæ conjurationis indici decreta præmia erant, in senatu nominaverat. Id vero intolerabile Cæsari visum. Idcirco Ciceronem in senatu testatus,

[d] *Galliam cis Alpes*] Hæc provinciarum ordinatio fuse exponitur in Pighii Annalibus, allatis vetustorum scriptorum, ac maxime Ciceronis, testimoniis. Quæ quoniam plura sunt, quam ut ea marginis angustiæ facile capere possint, ad solum Pighium remisimus. *Crev.*

Digitized by Google

'ad quem ultro quædam de illa conjuratione detulisset,' effecit ne præmia Curio darentur. Vettium, pignoribus captis et direpta supellectile, male mulctatum, et pro rostris in concione pæne discerptum, conjecit in carcerem: eodem et quæstorem Novium, quod majorem apud se potestatem compellari passus esset. Ab eodem indicio et per Italiam multa solicitudo extitit: dum etiam qui non erant nominati, ne essent, metuunt, aut aliorum suspicione notarentur. Idcirco senatus, publicata Vettii tabula, securitatem ceteris et quietem præstitit. At qui nominati erant, vocati in judicium, et præsentes, absentes condemnati sunt. Dio.

12. Nec desinebat Ciceronem accusare Nepos, senatum oblique petens, cui negabat permissum, injussu populi civem occidere. Ceterum facto senatusconsulto, 'ne cui pestilentes et in conjuratione deprehensos necasse fraudi foret,' additoque, 'si quis contra hæc periculum cuiquam faxit, eum senatui pro hoste futurum;' ista calumnia citra majorem tumultum conquievit.

13. Illa Metelli ejusdem rogatio maximas turbas dedit, qua[2] Pompeius una cum exercitu ad constituendam rempublicam vocabatur. Hoc maxime modo Ciceronis se potentiam infracturos rebantur, uti salutarem reipublicæ, ita novatoribus importunam. Metello inter pertinacissimos propugnatores C. Cæsar aderat: patrum seniores resistebant; et amplissimus quisque maxime. His firmissimum præsidium in animo Catonis erat: qui jam a principio Metelli provisis consiliis, non alia de causa, quam ut his occurreret, tribunatum petierat. Plut. Cic. Sueton. Cæs. c. 16. Dio. Plut. Cic. Plut. Cat. c. 27. Cic. pro Mur. c. 38.

14. Forte cum amicis quibusdam et librorum supellectile proficiscebatur in Lucaniam, ubi prædia non contemnenda possidebat: cum, jumentorum sarcinarumque et servorum magna multitudine obvia, Metellum Nepotem in Urbem ire didicit, tribunatus petendi causa. Idcirco cum paulisper restitisset cogitabundus, præcepit suis convertere iter. Mirantibus qui aderant, 'Non intelligitis,' inquit, 'stoliditatem Metelli bonis ultro formidabilem, Plut.

2 Quo pro *qua* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

nunc voluntate Pompeii velut amento concitatam, in rempublicam ferri? Minime vero hic cessandi locus est, sed aut reprimendus ille mihi, aut pro libertate moriendum.' Nam affinis Pompeii Metellus, omnia ex ipsius nutu facere facturusque videbatur. Præterea moribus erat improbis, unde et cognomentum ei Nepotis, licet a majoribus acceptum, mire congruebat. Profectus tamen, hortantibus illis, quo intenderat, nec multo post reversus in Urbem, petiit tribunatum, et una designatus est.

Cic. ad Fam. v. 2. Val. Max. ix. 14. 4. Plut. Cat.

15. Hic igitur Metellum in senatu compellans, non egit vehementer et illo Catoniano spiritu, sed præter morem lenis, etiam ad preces devolutus, admonuit, 'ne familiæ suæ decus, quæ semper optimarum partium fuisset, abjiceret.' At illi, postquam rogari sensit, crevit animus: Catonisque domitam libertatem cedere sibi et succumbere putans, eo prorupit temeritatis, ut, 'vel invito senatu, cœpta executurum' diceret. Tum vero mutato oris habitu, et vocem ac orationem a priori mansuetudine ad contentionem et vehementiam revocans Cato, acerrime cum illo disputavit de republica. Postremo adjecit, 'Pompeium armatum, se vivo, venturum in Urbem non esse.' Ambo exivisse de potestate videbantur: sed Metellus quadam infernali rabie concitari; Cato cœlitus afflatum furorem furere.

16. Cum deinde cum populo agendi dies adesset, in quem Metellus atque Cæsar vim et arma paraverant, magnusque conflictus expectaretur; domesticos anxios Cato confirmavit, cœnaque de more sumta quievit ita tranquille, ut a Q. Minucio Thermo collega, arcte dormiens, excitaretur. Cum hoc ad templum Castoris progressus, conspecta armatorum multitudine, 'Homines,' inquit, 'timidos et nequam, qui contra unum et inermem tantum præsidium compararunt!' Hoc dicto, perrumpens per densam circumstantium turbam, Minucio comite, et Munatium amicorum intimum manu vix pertrahens, ceteris exclusis omnibus, medium se Metello et Cæsari interposuit, quo colloquium eorum dirimeret.

Sueton. Plut. Cat. Cic. pro Sext. c. 29. Plut.

17. Ibi omnibus de vita ejus timentibus, cum Thermo collega intercessit legi. Metellus ferre perseverabat. Illi

Cicero. Dio. Plut.

Digitized by Google

recitare scribam vetuerunt. Tum, arrepto codice, Metellus instituit recitare: Cato ei extorsit codicem. Metellus, qui memoriter tenebat verba legis, nihilominus eam populo satagebat exponere; cum Thermus, opposita manu, compressit os homini, farique prohibuit. Ibi Metellus, constantia virorum cognita, signo dato excivit armatos. Hoc metu cum omnes diffugerent, solus Cato resisteret; saxis et fustibus petebatur. At consul Murena, quanquam accusatus a Catone nuper fuerat, obtenta toga pervicit, ut jacere cessarent, Catonemque secum in ædem Castoris abduxit.

18. Metellus vicisse ratus, et legem sine impedimento perferendam, discedere jussit armatos, iterumque cœpit civiliter cum populo agere. Sed adversarii subito recollecti cum magno plenoque fiduciæ clamore affuerunt: vicissimque Metelli operæ, venire illos arreptis alicunde[3] armis rati, fuga facta vacuam ad rostra viam reliquerunt. Igitur Cato populum docendo confirmandoque suam in sententiam adduxit: simul patres, eum ob tumultum subito vocati, rempublicam consulibus tuendam permiserunt, addito, 'ut omnes qui salvam vellent, pestiferam legem oppugnanti Catoni adessent.' Dio. Plut.

19. Ergo Metellus, quanquam ipsum audacia non deseruerat, suis perterritis, imparem se factioni optimatium videns, celeriter convocata concione, multis invectus est in Catonem, 'ejusque se tyrannidem, et principum contra Pompeium conjurationem (cujus futurum sit ut brevi eos pœniteat) fugere' dixit, statimque contendit in Asiam; cum tribunus plebis esset, quibus ne quidem abnoctare licebat. Senatus molestissimo tribunatu, Catonis opera et virtute, excusso, decretum contra Metellum et Cæsarem fecit, quo ab administratione reipublicæ ambo removebantur. Dio. Plut. Sueton.

20. Cæsar primo resistens, deinde postquam sibi vim paratam sensit, domi se continuit; plebemque biduo post sponte confluentem, operamque sibi in asserenda dignitate pollicentem, compescuit. Hoc facto tam propitium

3 Pro *aliunde* in edd. præcc. correxit Crev. ex Plut.

Digitized by Google

sibi senatum effecit, qui ad tumultum concurrentis populi celeriter convenerat, ut gratias ei per primarios ageret, accitumque in Curiam, et gravissimis verbis collaudatum, Plut. inducto priore decreto, in integrum restitueret. Eadem lenitas erga Metellum adhibita, non tam sponte senatus, quam Catonis precibus, qui nec insultare victo inimico cupiebat, nec utile putabat irritare Pompeium. Et Me- Plut. Cic. tellus, iis rebus auditis, eadem levitate, qua ad Pompeium ex Urbe cucurrerat, a Pompeio in Urbem rediit.

21. Pompeius interea, constitutis Asiæ rebus, præter Strabo XII. p. 567. alia quæ dederat amicis præmia, Mithridatium, quod Cic. de Har. Resp. c. 13. Pontici juris fuerat, Brogodiatoro, Galatarum Trocmorum tetrarchæ dedit, qui Dejotari filiam in matrimonio Strabo XII. p. 550. habebat. Eupatoriam, non eam quæ conjuncta fuit Amiso, sed ubi Lycus et Iris fluvii miscentur, dirui a Appian. Mithrid. Mithridate cœptam quod Romanos recepisset, refecit, Strabo, p. 557. appellavitque ex suo cognomento Magnopolin. Cabira quoque in urbis formam adornata, Diospolin postea vo- Plin. VI. 2. cari voluit. Sed et aliam Eupatoriam, quæ fuit Amiso juncta, simul cum eadem Amiso vocari Pompeiopolin Strabo, p. 560. jussit. Per eundem Phazemon vicus urbs effecta, cognomento Neapolis. Castella circum dejecta, præsertim quæ sita in editis jugis erant, ne prædonum receptacula fierent. Putei quoque qui inerant, obturati. Ad Am- Id. p. 562. niam itidem fluvium, ubi victi a Mithridatis ducibus Bithyni fuerant, Pompeiopolin condidit. Interim ut Plut. Pomp. otio liberaliter uteretur Rhodum navigavit Posidonii causa, quem sapientiæ professorem etiam proficiscens ad piraticum bellum audiverat: tantumque studiis ho- Supra XCIX. 34. norem detulit orientis occidentisque victor, ut intra- Plin. VII. 30. turus domum ejus percuti ex more fores a lictore vetaret.

22. His per hyemem gestis, decessurus ex Asia, viri- Appian. Mithrid. tim militibus distribuit denarios millenos quingenos,* et Plut. pro portione centurionibus et equiti. Sedecim millia ta- Appian. lentorum ea largitione expensa dicuntur. Inde descendit

* *Denarios millenos quingenos*] *millia talentorum.* Marcæ argenti Marcas argenti nostrates 23. 1500000. *Crev.*
uncias 3. semunciam 1. *Sedecim*

Ephesum, et mox, exercitu in classem imposito, petiit Italiam. Sub idem tempus præmissus ab eo M. Piso consulatum petebat. Idcirco Pompeius literas misit ad senatum, 'ut dies comitiorum proferretur, quo ipse præsens commendare amicum posset:' nam hactenus eo legato erat usus. Tantis rebus gestis nihil sibi denegatum iri putabat: eratque plerisque formidabilis, quod adhuc exercitum habebat, neque dimissurus credebatur. At Cato, ne hoc initio ad majora progrederetur, obstitit, persuasitque senatui ut negaret. Ne tamen queri Pompeius posset, M. Piso consensu omnium comitiis est designatus. Dio. Plut. Pomp. et Cat. Dio.

23. Eodem tempore Pompeius uxori Tertiæ, Mucii Scævolæ filiæ, quanquam soror Metellorum erat, corruptam a Cæsare suspicatus, libellum repudii misit ex itinere, quod jam erat ingressus; cum, quo propius Italiam accedebat, eo plures et graviores de ea rumores exciperet. Id divortium a plerisque vehementer probabatur. Quo iniquiore postea animo Pompeius tulit, M. Scaurum, ducta Mucia, judicium suum traducere. Ascon. in Scaur. Cic. ad Fam. v. 2. Sueton. Cæs. c. 60. Plut. Pomp. Cic. ad Att. I. 12. Ascon.

24. Sed, quasi gentilis sui suamque vindicatura injuriam, Pompeia Quinti filia, L. Syllæ neptis, adulterandam se P. Clodio tradidit, simul publicis violatis cærimoniis. Cum enim, exeunte anno, domi prætoris Cæsaris pro populo fieret, P. Clodius App. F. perditissimus adolescens, psaltriæ vestitu in sacrarium (opertum vocabant) accessit: neque enim virum, interea dum Vestales ibi sacrum Bonæ Deæ facerent, fas erat interesse, aut omnino sub eodem tecto versari; in tantum ut picturas quoque masculorum animantium contegi mos esset. Inter hæc tam horribilia arcana, mater Cæsaris Aurelia, sororque Julia,[f] cum ceteris matronis, P. Clodium ancillam Pompeiæ opperientem deprehenderant; velatisque continuo sacris, a mulieribus domo exactus est. Sueton. Cæs. c. 4. Cic. ad Att. I. 12. et 16. Liv. Epit. Dio. Plut. Cæs. et Cic. Plut. Quæst. Rom. Sen. Ep. 97. Juv. Sat. VI. 338. Plut. Cæs. et Cic.

25. Eam rem eadem statim nocte viro quaque suo in-

[f] *Sororque Julia*] Suetonius Cæs. c. 74. memorat sororem Cæsaris Juliam in judicio Clodii omnia ex fide pro testimonio retulisse. Hanc solam hujus fœminæ mentionem in hoc negotio reperimus. *Crev.*

Digitized by Google

dicantibus, cum luce per totam Urbem percrebuit, magnum et atrox admissum piaculum esse. Sacrificium a virginibus instauratum est. In senatu mentionem faciente Q. Cornificio, senatusconsultum factum, 'ea de re ad virgines et pontifices referri oportere:' ab his 'nefas esse' decretum est. Deinde senatus 'quæstionem de pollutis sacris habendam' censuit, 'consulesque' (jam M. Pupius M. F. Piso Calpurnianus, M. Valerius M. F. Messala Niger iniverant)* 'rogationem ea de re promulgare' jussit. Cæsar uxorem tanta coopertam infamia dimisit.

Dio. Cic. ad Att. I. 13. Marian. Scot. Cic. Asc. in Milon. Plut. Dio. Sueton.

26. Cum deinde de provinciis ornandis ageretur, C. Antonio, qui multa facere injuste et illiberaliter dicebatur, successor dabatur, ni fuisset a Cicerone defensus. Sic ille Macedoniam retinuit. Q. Metellus Galliam citeriorem: C. Pontinius Transalpinam. Utrobique bellum erat, ortum auctumve ex conjuratione Catilinaria: et Helvetios novis rebus studere nuntiatum ab sociis. Igitur senatus censuit, 'uti quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo reipublicæ facere posset, Æduos ceterosque amicos populi Romani defenderet.' C. Cæsar Hispaniam ulteriorem,[4] Q. Tullius Cicero Asiam sortiti obtinuerunt.

Cic. ad Att. I. 9. et ad Fam. V. 6. Cic. de Prov. Cons. c. 13. Cæs. de B. Gall. I. 2. et 35. Sueton. Cæs. c. 18. Cic. ad Att. I. 15. Plut. Pomp. Vell. II. 40. Plut. Dio.

27. Dum ista maxime fiunt, Pompeius ad Urbem venit, non, ut plerique crediderant, armatus; sed Brundisii dimisso, sic tamen ut ad tempus triumphi præsto esset, exercitu.[5] Vitare invidiam et certamina maluerat, quæ utraque prægravia et acerba imminebant. Nam quæ esset omnium de Marii Syllæque actis sententia, non ignorabat: movebaturque, quod et M. Cras-

Plut.

4 In *ulteriorem* pro *citeriorem* editionum priorr. mutavit Crev. ex Suet.

* A. U. C. 691. A. C. 61.

5 *Dimisso, sic tamen ut ad tempus triumphi præsto esset, exercitu*] Sic quidem Plutarchus. At Dio Pompeium scribit ita dimisisse exercitum, ut eo ne ad triumphum quidem utendum sibi putaret: et Appianus, qui accuratissime Pompeiani triumphi pompam recenset, legatos ac præfectos currum Pompeii ambisse memorat; de exercitu silet: eumque et Dionem sequitur ipse Freinshemius infra c. 49. *Crev.*

Digitized by Google

sus cum liberis et pecuniis, velut vim Pompeii timens, ex Urbe profugerat: et Cato haudquaquam spernendus adversarius, tum alios principes, tum maxime Lucullum, ad resistendum Pompeio excitabat. Ferunt Catonis tantam jam tum fuisse Pompeii æstimatione auctoritatem, ut ad hunc conciliandum, sibi filioque duas Catonis propinquas in matrimonium peteret: repudiatusque a Catone est, qui pararium ejus Munatium nuntiare Pompeio jussit; 'Catonem per fœminas capi non posse: ceterum recte agenti ultro amicum et adjutorem fore.' Plut. Luc. et Cat. Plut. Pomp. et Cat.

28. Sed hanc undecumque profectam Pompeii modestiam tantus hominum favor excepit, ut cum paucis et inermibus, tanquam ex qualibet peregrinatione, redeuntem, aggregata per viam maxima hominum multitudo deduxerit, nihil magnopere desideraturum pristinas copias, si quid novare cupisset. Ex Urbe quoque frequenter obviam itum: longissime a juventute; post hos, ut cujusque ætas aut dignitas tulerunt; proxime portam senatus occurrit. Plut. Pomp. Vell. Plut. Appian. Mithrid.

29. Non erat obscurum, quamcumque in partem vir eo robore inclinasset, momentum ingens fore: idcirco qui Clodium salvum volebant, non omiserunt ad hunc se protinus convertere. M. Piso consul, quam ipse ferebat ex senatusconsulto de religione violata rogationem, amicitia Clodii adductus, antiquatam cupiebat. Ejus impulsu Q. Fufius tribunus plebis Pompeium in concionem produxit, cum die nundinarum in Circo Flaminio maxima frequentia populi esset, quæsivitque; 'Placeretne ei judices a prætore legi, quo consilio idem prætor uteretur.' Pompeius 'senatus auctoritatem semper sibi maximam visam esse, ejusque decretis obtemperandum' respondit. Ad extremum Fufius obtinuit, ut de judicum genere (in quo erant omnia) ipsi concederetur. Cic. ad Att. I. 13. 14. 16.

30. Accusavit Clodium tribunus plebis P. Lentulus Spinther,[b] duobus ex eadem gente subscriptoribus usus. Plut. Cæs. et Val. Max. IV. 2. 5. et

[b] *Tribunus plebis P. Lentulus Spinther*] Hic multipliciter peccat Freinshemius. Primo P. Lentulus nec fuit tribunus plebis, nec esse potuit. Cornelii enim Lentuli patricii fuere. Secundo accusatorem Clodii Cicero quidem et Valerius Max. Lentulum vocant. Sed eum fuisse Lentulum Spintherem minime

Cic. de Har. Resp. c. 17. Cic. ad Att. 1. 16.

Q. Hortensius præcipue, ut hæc sineret, auctor senatui fuit; infensus Clodio, et nullis illum aut judicibus, aut accusatoribus effugiturum putans. Itaque ne Fufius rogationi consulum intercederet, ita transactum, ut ipse ferret eadem omnia, præterquam ut judices a prætore legerentur.

Sen. Ep. 97. Cic. ib. et pro Dom. c. 40. et pro Mil. c. 17. Plut. Cic.

31. Testimonium in hoc judicio Cato et Cicero dixerunt: Clodius 'Interamnæ se fuisse' pugnabat, 'qua die incestasse sacra diceretur.' Sed Cicero vere quidem, sed impulsus ut putant a Terentia ut eum testimonio læderet, 'Romæ apud se fuisse' juravit. Multi præterea principum, perjuria ejus, testamenta supposita, Nisibenam seditionem, homines centuriatos, stupra matronarum atque virginum suis testimoniis exposuerunt.

Dio. Plut. Cæs. et Cic.

32. Lucullus etiam ancillas produxit, 'adulteratam a Clodio sororem germanam esse,' quam de tribus minimam idem Lucullus in matrimonio habuerat. Putabatur etiam cum duabus reliquis sororibus suis consuetudinem stupri habere, quarum Tertia Q. Marcio Regi nupta erat, Q. Metello Celeri major Clodia, profligatissimi pudoris fœmina, quam vulgus Quadrantariam[1] cognominabat: quod ei quidam aliquando mœchus, cum aureos dare putaretur, loculos quadrantibus impleverat. Eandem et Catullo poëtæ sub Lesbiæ nomine fuisse adamatam, Apuleio prodente, cognovimus.

Apul. Apolog.

Dio. Plut. Cæs. et Cic.

33. Inter hæc testimonia Cæsar quoque citatus negavit se quicquam comperisse; quamvis et mater Aurelia,

est verisimile. Cicero enim de illo accusatore agens in Orat. de Harusp. Resp. eum laudat tantummodo tanquam 'gravem ac disertum oratorem:' nimis jejune profecto, si de parente et auctore salutis suæ dixisset. Denique Plutarchus memorat quidem ab tribuno plebis Clodium violatæ religionis accusatum esse. Sed, præterquam quod haud semper accuratam in his minutis rebus diligentiam Plutarchus præstat, spectare ille potuit legem a Q. Fufio in Clodium latam, de qua ita scribit Cic. ad Att. 1. Ep. 16. 'Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius tribunus plebis ferret, in qua nihil aliud a consulari rogatione differret, nisi judicum genus.' Itaque hac lege tribunitia judicium violatæ religionis constitutum est. *Crev.*

[1] *Quadrantariam*] Olim *Quadrantulam*, quod nomen ex interprete Plutarchi sumsit Freinshemius. At illo altero quod edidimus utuntur Cic. pro Cœlio, c. 26. et Cœlius ipse apud Quintilianum, l. VIII. c. 6. *Crev.*

Digitized by Google

et soror Julia, apud eosdem judices, omnia ex fide retulissent. Interrogatusque, cur igitur repudiasset uxorem; 'Quoniam,' inquit, 'meos tam suspicione quam crimine judico carere oportere.' At judices, cum initio se valde severos exhibuissent reo, præsidiumque ab senatu, nonnisi damnaturis necessarium, postulassent; M. Crasso suscipiente negotium, pars major ita turpiter sunt corrupti, ut, præter pecuniam, noctes etiam certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuisse Cicero scripserit. Igitur Q. Catulus cum vidisset eorum aliquem, 'Quid vos,' inquit, 'præsidium a nobis petebatis? An, ne nummi vobis eriperentur?'

Appian. Civ. II. Sueton. Cæs. c. 74. Cic. ad Att. I. 16. Senec. Ep. 97. Plut. Cic.

34. Neque diu post Catulus senex admodum extinctus est: vir summis honoribus in republica usus, optimarum semper partium, et incorrupta integritatis fama. Paulo ante mortem dedicato Capitolio[k] consummasse felicitatem vitæ visus est, præcipuo tum honore, et usque ad aliud incendium Vespasianique tempora mansuro.

Dio. Tac. Hist. III. 72.

35. Nec omiserim quæ tum ei per somnium oblata futuri species dicitur. Namque post dedicationem duabus continuis noctibus somniasse dicitur: prima, Jovem Optimum Maximum prætextatis compluribus circum aram ludentibus, unum secrevisse, atque sigillum Romæ, quod manu gestabat, in ejus sinum deposuisse. At insequenti, animadvertisse se in gremio Capitolini Jovis eundem puerum: quem cum detrahi jussisset, prohibitum monitu Dei, tanquam is ad tutelam reipublicæ educaretur. Ac die proximo, cum adoraturus in Capitolium ascendisset, obvium[5] sibi C. Octavium, qui postea est Augustus appellatus, nunquam antea visum, non sine admiratione contuitus, similem dixit puero de quo somniasset. Quidam

Sueton. Aug. c. 94. Tertul. de Anim. c. 46. Dio, XLV. init.

5 *Obviam* edd. ante Crev.

[k] *Paulo ante mortem dedicato Capitolio*] Immo nono ante mortem anno. Vide supra XCVIII. 31. Circa hanc Capitolii dedicationem parum constare sibi Freinshemius nobis visus est supra in not. ad c. 1. hujus libri. Inde et arguitur falsi lepida illa fabella quæ mox sequitur de Octavio; qui, consule Cicerone, septimo post dedicationem Capitolii anno, natus est. *Crev.*

Digitized by Google

aliter somnium Catuli exponunt, sed eodem recidente significatu.

Dio, XXXVII. 36. Inter hæc pons Fabricius ad insulam Tiberinam pertinens, exstructus est: qui ad nostram ætatem incorrupta structura hanc inscriptionem pertulit: L. FABRI-

Pigh. Ann. CIUS C. F. CUR. VIAR.[6] FACIUNDUM CŒRAVIT.

Liv. Epit. Dio, XXXVII. 37. Dum in Urbe ista fiunt, Allobroges quam diu volverant animis rebellionem cœptavere, facto in Galliam Narbonensem impetu. Sed C.[7] Pontinius, idoneo loco castra metatus, ut ad omnia quæ tempus postularet præsto esse posset, Manlium Lentinum cum copiis ad oppidum Ventiam recipiendum misit. Ventini, repentino hostium adventu territi, oppidum reliquerunt. Qui relicti erant, missis oratoribus, petierunt pacem. Interea totis agris ad auxilium concurritur: fit in Romanos ex improviso impetus: oppidumque in potestatem Allobrogum redit.

38. Agrum tamen impune Romanus populabatur, donec multi ad Isaram flumen accolentium cum Catugnato gentis universæ duce affuerunt. Ibi Manlius, cum transitu prohiberi hostes, propter multitudinem navigiorum, non possent, veritus si aperte strueret aciem, ne conferti unitique incumberent, in propinquis flumini nemoribus occultus consedit, ut dissipatos et sine metu se trajicientes exciperet. Satis feliciter processit aliquamdiu dolus. Sed ubi fugientes quosdam insecutus, in ipsum Catugnatum temere incidit, cum omnibus suis perierat, ni repentina tempestas hosti suam occasionem eripuisset. Postea Catugnato longius abscedente, rediit ad Ventiam Lentinus, obsessamque et oppugnatam vi cepit.

39. Servius autem Galba et L. Marcius legati, Rhodano transmisso, populabundi agros Allobrogum Solonium oppidum pervenerant, castello munito haud procul inde potiti. Occurrentes deinde hostes prælio fuderunt, oppidique partem incenderunt, (nam pleraque ædificia ligno exstructa fuerant,) ne universam caperent Catugnati superventu prohibiti. His rebus auditis, Pontinius cum

6 Ita ex ipsa inscriptione edidit Crev. In edd. priorr. legitur CUR. VICAR.

7 C. pro Q. editionum priorr. emend. Crev. ex Cic. et Sall.

Digitized by Google

toto exercitu movit, obsessosque hostes, præter Catugnatum, in deditionem recepit.

40. Dum hæc geruntur, Romæ comitiorum fervebat ambitus, non sine gravi culpa Pompeii, qui ut Afranium Metellumque consules efficeret, largitione magis, quam vel auctoritate, vel gratia pugnabat. In eo negotio M. Pisone consule uti credebatur. Contra hæc tam adulta vitia parum aut veteribus legibus, aut novis profectum est. Nam Lurco tribunus plebis de ambitu ferebat hoc novum, 'ut qui nummos in tribu pronuntiarit,[8] si non dederit, impune sit: sin dederit, ut, quoad vivat, singulis tribubus sestertium terna millia[1] debeat.' Sed minime lex perlata. Comitia in A. D. XI. Kalendas Sextiles dilata sunt. Cic. ad Att. I. 16. Dio. Plut. Cat. et Pomp. Cic.

41. Cato, ut semper, pugnabat pro republica, eodemque tempore propinquis, maxime mulieribus, quæ repudiatam Pompeii affinitatem ægre tulerant, probavit consilium suum; ostenditque, 'siquidem accepta conditio foret, nunc ipsis una subeundam fuisse tantæ turpitudinis infamiam:' quod in hortis Pompeii dividi pecuniam crebro vulgi rumore jactabatur. Ciceronem quoque mordebat in Afranii honore consulatum suum sugillari: quem magistratum velut usucaptum a nobilibus, duo novi homines Arpinates, C. Marius excellente belli gloria, M. Cicero pacis artibus, meruissent.[9] At Afranium neutro præstantem æquari sibi ægre ferebat. Sed potior his omnibus pecunia consules, quos volebat, Pompeius designavit, Q. Metellum Celerem, L.[10] Afranium. Plut. Cat. Cic.

42. Censores eo anno quinam fuerint, haud dixerim: fuisse certum est. Nam et senatus recensitus est, solito quidem numerosior, quod omnes qui magistratum quandoque gessissent, allecti erant: et vectigalia locata a censoribus. Lustrum neque tum, neque post Cn. Lentulum, Dio. Cic. ad Att. I. 17. et 18. Dio. Cic.

8 *Pronuntiavit* legebatur ante Crev. qui mutavit ex Cic.
9 *Meruisset* edd. ante Crev.
10 *A.* pro *L.* legebatur ante Crev.

---

1 *Sestertium terna millia*] Marcas argenti 11. uncias 5. grossos 6. *Crev.*

Digitized by Google

Infra, CXXXIV. 80. Plin. VIII. 36. Juv. Sat. IV. 99. Solin. c. 29. Plin. Fulv. Ursin. Dio.

L. Gellium censores factum est, donec Augustus sextum consul fecit. Eodem anno L. Domitius Ahenobarbus ædilis curulis ursos Numidicos centum, et totidem Æthiopas venatores in circo dedit, A. D. XIV. Kalendas Octobres. Sic quidem in annalibus est annotatum. At leones intelligi putant,[m] quod constet Africam ursos non gignere. Sed et in nummis Domitii leonum, non ursorum expressa effigies cernitur. Ludis [11] tum populus primum prandendi causa surgere instituit, prius sine interruptione perspectare solitus.

Plut. Pomp. Vell. II. 40. Plin. VII. 26. et XXXVII. 2. Plut.

43. Triumphum deinde tertium Pompeius biduo duxit, A. D. III. et pridie Kalendas Octobres, cum una dies tot transvehendis opibus non sufficeret. In id tempus incidebat natalis ejus, ut consulto huc distulisse pompam videatur. Biduum quoque non cepit magnitudinem apparatus: et, quantum alii cuilibet instruendo triumpho fuisset satis, relictum et omissum est. Ejus triumphi hæc fuit præfatio: 'Cum oram maritimam a prædonibus liberasset, et imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judæis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate et Tigrane triumphum ducere.' At in concione, cum de rebus suis dissereret, 'cum duobus et viginti regibus bellum se gessisse' dixit; 'et Asiam, quam provinciarum ultimam accepisset, mediam patriæ reddidisse.'

Plin. VII. 26. Val. Max. VIII. 15. Oros. VI. 6. Plin.

44. Ceterum in templo Minervæ, quod ex manubiis dicabat, hunc inscripsit titulum: 'Cn. Pompeius Magnus imperator, bello triginta annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, in deditionem acceptis hominum vicies semel centenis LXXXIII. millibus,[n] depressis aut captis na-

11 Ita ex Dione correxit Crev. *Ludis* in edd. priorr. legitur.

[m] *Leones intelligi putant*] Multi docti viri, inter quos Vossius et Lipsius. Vid. not. Harduini ad hunc Plinii locum. *Crev.*

[n] *Fusis, fugatis ... LXXXIII. millibus*] Hæc omnia, librariorum vel Freinshemii incuria omissa, ex Plinio huc revocavimus. Numerus navium qui sequitur, ex Plinio quoque emendatus est, cum hic justo auctior esset, edereturque DCCCXLVI. *Crev.*

Digitized by Google

vibus DCCCXLVI. oppidis, castellis MDXXXVIII. in fidem receptis; terris a Mæotis lacu ad Rubrum mare subactis, votum merito Minervæ.' Cognomen ex tot victoriis nullum ascivit, quanquam plurima offerrentur, contentus appellatione Magni, quam olim meruerat. Sed tum a tota concione sic consalutatus est: hactenus familiaris magis assentatio, quam consentientis famæ judicium fuerat. Dio. Liv. Epit. Liv. XXX. 45.

45. Nunquam antehac tanta spectata Romæ opulentia fuit, neque tam exitiosa moribus, ad margaritarum gemmarumque studium hinc præcipue inclinatis: quarum rerum maximam ille copiam conspicuæ magnitudinis æstimationisque in triumpho tulit. In acta relatus est alveus lusorius e duabus gemmis, latus pedes tres, longus quatuor. In eo fuit luna aurea pondo XXX.[o] Præterea lecti tricliniares tres, in quibus unus Darii fuisse dicebatur, Hystaspe geniti: vasa ex auro et gemmis abacorum novem: signa aurea tria, Minervæ, Martis, et Apollinis: coronæ ex margaritis triginta tres: mons aureus quadratus cum cervis et leonibus, et pomis omnis generis, circumdata vite aurea, Aristobuli donum: Museum[p] ex margaritis, in cujus fastigio horologium erat: imago Cn. Pompeii e margaritis. Eutr. VI. Plin. XXXVII. 1. et 2. Appian. Mithrid. Plin. Joseph. Ant. XIV. 4. Plin.

46. Tituli quoque præferebantur pecuniæ quam impenderat: 'Reipublicæ causa, legatis et quæstoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum,[q] militibus singulis sena millia sestertiorum.'[r] Erat ascriptum 'universos populi Romani reditus antea fuisse bis millies:[s] nunc suis victoriis Pompeium adjecisse millies quadringenties.' Plut.

47. Præter hæc translata est Mithridatis regis dactyliotheca, quam mox dedicavit in Capitolio,[t] cum illa quam modo diximus aurea vite, aliisque donis. Naves in porPlin. Strab. XII. p. 556. et ap. Joseph. XIV. 5.

[o] *Pondo XXX.*] Marcarum nostratium pondo 46. unciarum 7. *Crev.*

[p] *Museum*] Interpretatur Harduinus ædiculam Musis dicatam. *Crev.*

[q] *Mille talentum*] Marcas argenti nostrates 93750. *Crev.*

[r] *Sena millia sestertiorum*] Marcas argenti 23. uncias 3. grossos 4. *Crev.*

[s] *Bis millies*] Marcarum argenti 781250. *Millies quadringenties.* Marcas 546875. *Crev.*

[t] *Dactyliotheca, quam mox dedicavit in Capitolio*] Docet Plinius solitos esse annulos indui Deorum simulacris. Inde ortum *Livius.*

Digitized by Google

Appian. tum adduxit integras septingentas. Transvexit et sellam ac sceptrum Mithridatis, cum effigie illius aurea cubitorum octo, quanquam non totus, sed pectore tenus expressus erat; itemque statuam argenteam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto; currusque aureos et argenteos. Arborum etiam genera tum primum ostensa Romæ, ebenus, quam sola ferre putabatur India; et, uni quondam terrarum Judææ concessa, balsamum.

Plin. XXXIII. 12. Plin. XII. 4. et 25.

Appian. 48. Inter hæc innumeri currus transvehebantur arma portantes, et navium rostra. Captivorum deinde ingens multitudo, sine vinculis, patrio habitu cultuque. Proxime currum reges aut liberi regum ducesque ibant, capti bello, aut obsidum loco traditi. Horum illustrissimi Tigranes minor, ejusque conjunx et filia, et regina Zosime, patris Tigranis uxor: et Artaphernes, Cyrusque, et Oxathres, et cum Dario Xerxes, sororesque eorum Orsabaris et Eupatra, Mithridatis liberi. Sed et Olthaces ducebatur, qui in Colchis regnaverat: et Judæorum rex Aristobulus cum Antigono filio, et puellis duabus. Præterea Cilicum tyranni et archipiratæ: Scytharum regiæ mulieres: tres Iberorum, duo Albanorum duces; earundemque gentium, et Commageni regis obsides: itemque Laodicensis Menander, qui præfectus equitum Mithridatis fuerat. Absentium quoque imagines, Tigranisque ac Mithridatis pugnas et clades pictura repræsentabat. Omnium item præliorum, quibus per se legatosve victor extiterat, tabulæ antelatæ. Mithridatis præcipue postrema obsidio, et nocturna fuga, sed et exitus spectabatur, virginesque mortis paternæ comites. Etiam reliquorum ejus filiorum filiarumque ante patrem mortuorum, nec non Deorum barbaricorum effigies transferebantur.

Plut. et Appian.

Joseph. Ant. XIV. 8. et de B. Jud. I. 5. Appian. et Plut.

Dio. Plut. et Appian.

49. Titulus quoque visebatur conditarum urbium. Octo in Cappadocia Pontoque ædificaverat: in Cilicia et Cava Syria viginti: in Palæstina quoque aliisque regionibus nonnullas: in universum undequadraginta. Reges victi

esse morem dactyliothecas, sive annulorum thecas, consecrandi in templis suspicatur Justus Rycquius, libro de Capit. c. 22. *Crev.*

Digitized by Google

memorabantur, 'Tigranes Armenius, Artoces[12] Iberus, Orœses Albanus, Darius Medus, cum Areta qui Nabatæis Arabibus, et Antiocho qui Commagenæ imperabat.' Ipse triumphator, junctis exemplo Liberi elephantis,[a] gemmato curru vehebatur, chlamyde, ut ferebatur, Alexandri Magni amictus, quam apud Coos in thesauris Cleopatræ Mithridates invenerat. Currum socii ministrique victoriæ sequebantur, legati tribunique, pedites partim, alii in equis. Nam exercitum diu ante dimissum non acciverat: quanquam veteri more Romano, sine exercitu triumphare imperatorem, bello confecto, absurdum habebatur. Mitior hic solito triumphus in captivos fuit: omnes dimissi sunt ad suos sumtu publico; præter Aristobulum et Tigranem in custodia servatos, ne ille fratris, hic patris pacem turbarent.

Plin. VIII. 2. Appian. Dio. Appian.

50. Majorem hic triumphus pecuniam in ærarium, quam ulla ætate quisquam intulit: non comprehensa, quæ ex manubiis est in Capitolio reposita, signati argenti septingenties quinquagies semel centena millia drachmarum[x] translata[13] Appianus auctor est: Plutarchus in auro et argento facto signatoque in ærarium illata ad viginti talentorum millia. Multis novis inusitatisque ornamentis insignis iste triumphus cum haberetur, nihil illustrius visum, quam quod tribus triumphis totidem terrarum orbis partes devictæ causam titulosque præbuerunt. Ter enim et alii triumphantes Capitolium ascenderant: hic, quod antea contigerat nemini, primum triumphum ex Africa, secundum ex Europa, tertium ex Asia duxit.

Vell. II. 40. Val. Max. VIII. 15. Cic. pro Balb. 4. et 6. et pro Sext. c. 6. Albin. in Corp. Poët. p. 1542. Plut. Vell.

51. Ob tam celeres grandesque victorias a plerisque Magno Alexandro conferebatur: et, quo similior ei videretur, ut fit ubi suis inventis homines blandiuntur, quatuor et triginta annis minorem finxerunt quidam; cum quin-

Plut. Vell. II. 53.

12 *Artores* edd. ante Crev.
13 *Translatum* legitur in edd. ante Crev.

[a] *Junctis . . . elephantis*] Hoc de Africano Pompeii triumpho Plinius memoravit: nec, quo auctore id transferat ad hunc de Mithridate triumphum Freinshemius, compertum nobis est. *Crev.*

[x] *Septingenties quinquagies semel centena millia drachmarum*] Marcas argenti 1173437. uncias 4. *Viginti talentorum millia.* Marcas argenti 1875000. *Crev.*

Digitized by Google

Plut. Liv. rx. 17. tum atque quadragesimum explevisset : felix opinione hominum futurus, si quem gloriæ, eundem et vitæ finem habuisset, neque vertentem fortunam esset, jam ætate provectior, expertus.

Cic. ad Att. r. 17. et 18. et rr. 1. 52. Mense Decembri cœpit agitari in senatu causa publicanorum, qui, redemtis Asiæ vectigalibus, ut induceretur locatio postulabant. Erat res invidiosa, et turpis confessio temeritatis. Tamen Crassus ut peterent fuit auctor : Cicero adjuvit petentes, ut concordiam ordinum retineret, quam in consulatu stabiliverat. Sed Cato semper adversus iniqua flagitantibus, summopere resistebat. Idemque præterea, quod alterum ab senatu valde abalienavit equites, censuit assentiente senatu, ' ut de iis qui ob judicandum pecuniam accepissent quæreretur.'

Cic. pro Cluent. c. 56. 53. Ea de re certatum et olim fuerat; honestissimis equitum hanc conditionem recusantibus, ' ut in dispari fortuna, dignitate, honoribusque ac præmiis, paria ipsis atque senatoribus pericula proponerentur : cum præsertim ita lex Sempronia primum, dein Cornelia, conceptæ essent, ut senatores complexæ de ceteris non cogitasse viderentur.' Sed tum hoc agebatur, ut etiam equites nova lege illigarentur. Placebant hæc et Metello, qui designatus tum consul, cum potestate nondum uteretur, auctoritate permultum poterat : adeo quidem, ut sub finem hujus anni, Compitalitios ludos, quos, auctore tribuno quodam plebis, magistri vicorum facturi erant, privatus adhuc fieri prohiberet.

Cic. ad Att. r. 17.

Cic. in Pis. c. 4. et ibi Asc.

Joseph. Antiq. xrv. 9. et de B. Jud. r. 6. 54. Eodem anno M. Æmilius Scaurus, qui relictus a Pompeio cum legionibus in Syria fuerat, Petram, Arabum Nabatæorum metropolim, aggressus, cum famem exercitus pateretur locis difficilibus, Antipatrum ad Aretam misit, qui [14] deditionem suaderet.[y] Hoc internuntio pactum, ' ut trecenta talenta[z] Romano darentur.' Bellum,

Heges. r. 18. Joseph.

14 *Quo* edd. ante Crev.

[y] *Qui deditionem suaderet*] Josephus nullam deditionis mentionem facit, sed componendæ pacto et pecunia pacis, ut revera factum est. *Crev.*

[z] *Trecenta talenta*] Marcæ argenti 28125. *Crev.*

Digitized by Google

Areta Scauroque volentibus, diremtum est; idque adjumento fuit Scauro, ut destinatam M. Pisoni provinciam, in alterum annum, annitente Cicerone, retineret. Cic. ad Att. I. 16.

55. L. deinde Afranius, A. F. Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Celer consules inierunt:* pro quibus, uti designarentur, maximis largitionibus pugnavisse Pompeium narravimus. Sed illi plus molestiæ et impedimenti, quam quod speraverat auxilii, tantis impensis quæsitum est. Nam horum opera, tum alia quæ vellet assecuturum rebatur, tum uti acta sua confirmarentur: eo magis quod legati sui ad exercitum operum summorum præcipui ministri iidem illi fuerant. Ceterum Afranius saltandi quam negotiorum peritior, nihil ei profuit. Metellus etiam obfuit ab ira dimissæ Muciæ, quam sororem Metelli, cum haberet ex ea liberos, Pompeius repudiaverat. Accedebat excellentis gloriæ perpetua comes invidia: præterea simultates cum maximis viris Lucullo Metelloque, graves potius quam iniquæ, quos prior et sine causa offenderat. Dio, XXXVII. Dio, XXXVI. fin. et XXXVII. versus init. Dio, XXXVII. Vell. II. 40. Flor. IV. 2. Plut. Luc. et Pomp.

56. Igitur Lucullus, qui de cetero se penitus otio ac voluptatibus tradiderat, præter pristini doloris stimulos, ab optimatibus nonnullis incitatus, in senatum venit, Pompeioque rata haberi acta sua postulanti acerrime restitit; 'æquum esse prius ut senatus cognoscat de singulis' dictitans: 'nam ut promiscue omnia ignaris, qualia quæque sint, patribus confirmanda objiciantur, id vero incivile prorsus, et dominationi proximum. Præterea, quod a se constituta pleraque Pompeius labefactaverat, arbitrari' jubebat 'senatum, utrius potiora esse decreta deberent.' Dio.

57. Hæc cum per se non iniqua principes senatus M. Crassus, duoque Q. Metelli, Creticus et consul, sed et M. Cato, enixe defenderent, inferior in curia Pompeius, ad tribunos plebis confugit, ut, quod per senatum nequiverat, populi favore consequeretur. Idcirco quo infimi vulgi promtiora et plura suffragia quærerentur, L. Flavius tribunus plebis promulgavit rogationem, 'uti Pompeiânis Appian. Civ. II. Dio. Vell. Plut. Cat. Plut. Pomp. Dio.

* A. U. C. 692. A. C. 60.

Digitized by Google

militibus certus agri modus daretur: utque quibus civitatis, iisdem et suffragii jus omnibus esset.'[a] Ea tota ratio senatui displicebat. Cicero ut populo simul Pompeioque et possessoribus satisfaceret, secunda concionis voluntate tollebat ex lege, quæ ad incommodum pertinebant privatorum, 'ne quid mutaretur de agro qui P. Mucio L. Calpurnio consulibus publicus fuisset,'[b] quo anno Ti. Gracchus agrarias leges tulerat: 'neve Syllanorum hominum possessiones moverentur.' Volaterranos etiam et Arretinos, quorum agrum publicarat Sylla, neque diviserat, defendebat: id solum concedens, ut ex ea pecunia quæ ex novis vectigalibus per quinquennium redigeretur, agrorum emtiones fierent.

Cic. ad Att. I. 18. et 19.

58. Sed hæc contentio cum maxime ferveret, Gallici belli metu paulisper remissa fuit. Nam Helvetii in armis esse, atque excursiones in provinciam facere nuntiabantur. Idcirco senatus decrevit, 'ut consules duas Gallias sortirentur: delectus haberetur: vacationes ne valerent: legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliæ civitates, darentque operam, ne se cum Helvetiis jungerent.' Cum in sortitione legatorum, prima de consularibus sors Ciceronis, deinde Pompeii exisset; senatus una voce 'retinendos hos in Urbe' censuit. Legati sunt

Cæs. de B. Gall. I. Cic. ad Att. I. 19.

[a] *Utque quibus civitatis, iisdem et suffragii jus omnibus esset*] Sequitur interpretem Dionis, et Pighium, sive Schottum, Freinshemius. Sed longe alia mens est Dionis ipsius, cujus integram periodum hic repræsentabimus, ut clarius elnceat, quid ille voluerit. Τοῦ γοῦν δημάρχου τοῦ τὴν γῆν τοῖς τῷ Πομπηΐῳ συνεξητασμένοις κατανεῖμαι ἐσηγουμένου, προσγράψαντος τῇ γνώμῃ, τὸ καὶ πᾶσι τοῖς πολίταις, ὅπως τοῦτο τε αὐτὸ ῥᾷον ψηφίσωνται, καὶ τὰ πραχθέντα αὐτῷ βεβαιώσωσι, κλήρους τινὰς δοθῆναι. Sensus est, *Cum is tribunus plebis qui de agro militibus Pompeianis dividendo rogationem tulerat, etiam hoc addidisset, ut prædia quædam omnibus darentur civibus, quo nimirum illi facilius et de Pompeianorum militum agris juberent, et Pompeii acta confirmarent.* Metuebat scilicet tribunus, ne, si solis Pompeii militibus agri lege sua darentur, ceteri cives, qui longe longeque plures erant, cum nihil ipsi ex ea commodi caperent, rem totam aspernarentur. Vox κλήρους male intellecta, et in alienum detorta sensum, fraudi fuit Freinshemio, iisque quos secutus est duces. Illi interpretati sunt *suffragia*, cum evidens sit intelligi debere *prædia, agros*. Crev.

[b] *Ne quid mutaretur de agro qui P. Mucio L. Calpurnio consulibus publicus fuisset*] Quique tum fuisset concessus privatis. Volebat nempe Cicero hujus agri possessionem iis qui haberent certam et immotam relinqui. *Crev.*

Digitized by Google

Q. Metellus Creticus, L. Flaccus, et Lentulus Clodiani filius. Pacata tamen provincia mansit, cum victoria C. Pontinii facilem ad reliquias pacandas viam paravisset: atque ille, contentus domuisse qui rebellaverant, non lacessivit quietos. Dio. Cic. de Prov. Cons. c. 13.

59. Igitur cum motuum Gallicorum vanus rumor fuisset, et otium e Gallia nuntiaretur, ad civiles contentiones acrius reditum, tam vehementi concertatione, ut Q. Metellus consul lapidibus appetitus[c] percuteretur a seditiosis; deinde a tribuno in carcerem duceretur. Sed neque consul eo terrore flecti potuit; neque tanti viri causam deseruit senatus, quin apud illum in carcere convenire cuperet. Cic. ad Att. I. 20. Id. ib. II. 1. Dio.

60. Ibi Flavius, sella tribunitia ad fores collocata, jure inviolabilis potestatis clausit aditum, per murum intrare jubens senatum, si vellet; tam pertinaciter obluctans ut eodem loco pernoctaturus videretur. Tum vero Pompeius pudore ductus, et quia res perquam invidiosa etiam ad populum erat, discedere Flavium jussit, id a se petisse Metellum mentitus. Sed notam animi magnitudinem Metellus effecerat, cum eum reliqui tribuni eximere vellent e carcere, id beneficium recusando. Postea quoque cum Flavius denuntiasset non passurum ut in provinciam iret, nisi legi consensisset, quanquam cupidior triumphi haberetur, manere potius in Urbe quam de sententia dimoveri sustinuit. Pompeius igitur principum invidia potentiam suam urgeri videns, interdum pœnitentia ducebatur, quod exercitum dimisisset: postremo quamlibet rationem inimicos reprimendi honestam arbitratus, plane descivit ab optimatibus, stulto consilio, ut dignitatem tueretur, stolidis turbulentisque adolescentulis indigne se summittens: quæ potissima ipsi seque et rempublicam perdendi causa extitit. Cic. ad Att. I. 20. Dio. Plut. Pomp.

[c] *Ut Q. Metellus consul lapidibus appetitus*] Hic requirimus Freinshemii diligentiam, qui in Metellum Celerem id transfert, quod ejus fratri Metello Nepoti quarto post hunc anno accidisse Cicero memoravit in Orat. pro Domo, c. 5. Allegabatur hic Ciceronis locus in margine: nos sustulimus, et exiguum, quod huic capiti præfigebatur, breviarium immutavimus, cum scriptum esset *consul lapidibus petitur*. Crev.

Digitized by Google

Cic. ad Att. II. 1. Pigh. Ann. Dio. Cic. ad Att. I. 18. et 19.

61. Commodum sub ea tempora P. Clodius ab Siciliensi quæstura reversus, conceptum ex judicio suo adversus optimates odium, tribunatus viribus exequi gestiebat. Et ne, propterea quod erat patricius, impediretur petere, per C. Herennium tribunum plebis legem promulgandam curaverat, ut 'universus populus in campo Martio suffragium ferret, quo P. Clodius, ejurato patriciatu, plebeius esset.'

Cic. ad Att. II. 1. Sueton. Tiber. c. 2. Cic. ib. Cic. pro Cœl. c. 24. Dio.

62. Hoc perfecto, jam pro plebeio se gerens, cum omnes semper Claudii patriciæ gentis acerrimi propugnatores assertoresque juris optimatium fuissent, tribunatum cœpit petere. Sed Q. Metellus consul, vir egregius, et patriæ amans, impediebat, tanta contentione animi, ut 'eum sua se manu interfecturum' diceret, quanquam frater ejus patruelis erat. Sed maximum ei contra Herennii rogationem argumentum erat, quod negabat, 'nisi Curiata lege, recte de illa causa ferri potuisse.' Igitur, tribunis aliis intercedentibus, tum quidem irrita P. Clodii astutia fuit.

Cic. ad Att. I. 19. Dio. Cic. ad Att. II. 16. Cic. ad Q. Fratr. I. 1. 11. Dio. Æschin. in Timarch. Plut. Præc. Polit. Dio.

63. Lex deinde, auctore Q. Metello Nepote, qui prætura gerebat, 'de abrogandis Urbis et Italiæ portoriis perlata est. Cum grata lex esset omnibus, non tam ob portorium, quam nonnullas injurias portitorum, tamen auctor displiceret; eo senatus inclinabat, ut, exemplo Lacedæmoniorum, qui commodam sententiam, ab improbo viro dictam, repeti a probato, atque huic ascribi jusserunt, alterius quam Nepotis nomen legi præscriberetur. Sed id quidem omissum: voluntas tamen spectata senatus est.

Cic. in Vat. c. 13. Plin. XIX. 1. Plin. XXXVI. 7.

64. Eodem anno Faustus, Syllæ dictatoris filius, munere gladiatorio, quod in patris honorem edebat, populo magnificentissimum epulum, balneumque et oleum dedit. Apollinares quoque ludi magnifice facti: primusque tum P. Spinther theatralia vela ex carbaso duxit. Ostendit et amphoras ex onyche, Chiorum magnitudine cadorum: quod magnæ tum admirationi, nec diuturnæ fuit; cum intra quintum deinde annum, columnæ triginta duorum pedum magnitudine ex eodem lapide monstrarentur.

Dio.

65. Dum hæc in Urbe gerebantur, Cæsar Lusitanos

Digitized by Google

insulasque nonnullas in oceano sitas subegit, cum in ulteriorem Hispaniam ex prætura venisset, M. Crassi ope profectione maturata, qui sibi Cæsarem contra Pompeii prægraves opes cupiebat adjungere. Igitur cum a creditoribus retineretur Cæsar, Crassus pro eo spopondit ducenties.[d] Nam per ambitionem effuso patrimonio, contractoque gravi ære alieno, multo plus debebat, quam redigi ex bonis ejus potuisset. Auditaque vox est dicentis, 'opus sibi esse millies, ut habeat nihil.' At tum Crassi opera onerosissimo quoque importunissimoque creditorum levatus, priusquam provinciæ ornarentur, contra morem ita celeriter profectus est, ut ambiguum relinqueret, metune judicii, an quo maturius sociis implorantibus subveniretur, festinarit.

Sueton. Cæs. c. 18. Plut. Cæs. Appian. Civ. II. Plut. Sueton.

66. Aiunt in itinere per Alpes, cum ad conspectum pauperis vici comites ejus per jocum inter se controverterent, 'an illic etiam sit ambitioni locus?' serio dixisse Cæsarem, 'malle se ibi primum, quam Romæ secundum esse.' Nam ingenium dominationis avidum, ne quicquam cogitare aliud posset, ominibus variis erectum in spem potiundi fuerat.

Plut.

67. Cum adhuc quæstor in eadem Hispania conventus circumiret, jussu Veteris Antistii prætoris sui; visa Gadibus in Herculis fano Alexandri Magni imagine, ingemuit, nec sine lacrymis dixit ad amicos conversus, 'Me miserum! qui hac ætate, qua iste terrarum orbem subegit, nihil adhuc gesserim memorabile.' Neque distulit missionem efflagitare, quo regressus in Urbem, majorum rerum captaret occasiones: maxime postquam absurdo proximæ noctis somnio,[e] et conjectorum promissis inflatus majorem in modum animus fuit. Quod enim ille cum matre concubuisse per quietem sibi visus erat, 'Imperium orbis terrarum portendi, quod omnium mater terra esset,' interpretati sunt. Spem deinde confirmavit insolitæ figuræ ac ingenii equus, quem erat nactus, fissis prioribus ungulis, neque sessoris nisi Cæsaris patientem.

Auct. de B. Hisp. fin. Sueton. Cæs. c. 7. Vell. II. 43. Dio. Suet. Plut. Sueton. Plut. Sueton. Dio.

[d] *Ducenties*] Marcas argenti 78125. *Millies.* Marcas 390625. *Crev.*

[e] *Absurdo proximæ noctis somnio*] Plutarchus id somnium refert ad eam noctem quæ præcessit transitum a Cæsare Rubiconem. *Crev.*

Digitized by Google

68. Idcirco cum latrocinia, locis illis solennia, minore
Plut. negotio compescere prætor posset, bellum maluit: novaque legione paucos intra dies supra priores duas con-
Dio. scripta, contendit ad Herminium montem, et habitatores, situ loci ad prædas agendas incitari causatus, in plana jussit descendere. Sic initio belli quæsito, et hos armis domuit: et vicinos populos, qui, relictis oppidis suis, trans Durium amnem cum uxoribus liberisque fugiebant, oppressit.

69. Rebellantes deinde montis Herminii incolas cum iterum subito adortus profligasset, atque illi, fuga ad oceanum facta, in quandam insulam transjecissent; partem militum ratibus impositam, quia navigia deerant, immisit. Sed ille cui commissum hoc negotium fuerat, in scopulo quodam vicino insulæ exposuit copias, pedestri deinde itinere perrecturas ad hostem:[f] ipse, priusquam faceret exscensionem, abreptus æstu recurrente, relinquere expositos coactus est.

70. Ibi milites circumventi cæsique sunt, cum fortiter aliquamdiu se defendissent: neque, præter P. Scævam, prodigiosæ virtutis hominem, quisquam servatus est. Is cum diu magnam hostium multitudinem sustinuisset, saucius fessusque, scuto, quod jam inutile innumeri excepti ictus fecerant, relicto, se conjecit in æstuarium, et interim, ubi profundior aqua occurrebat, natando vix evasit in littus; conspectoque Cæsare, qui hæc omnia cum admi-
Val. Max. III. 2. 23. ratione viderat, genibus accidens veniam amissorum armorum supplex petiit. Cæsar, non modo virtute hominis, sed etiam disciplinæ reverentia probata, centurionatum ei
Plut. Val. Max. præmii loco dedit. Sed hoc quidem alii Britannico factum bello tradiderunt: quod si ita esset, vix fuisset a Cæsare

[f] *In scopulo quodam vicino insulæ exposuit copias, pedestri deinde itinere perrecturas ad hostem*] Hic antea legebatur *vicinæ* et *perrecturus*. Correximus ex Dione. Sed et in his quæ sequuntur, totum hoc membrum, 'priusquam faceret exscensionem,' ab Freinshemio haud satis commode additum est, et prorsus resecandum, ut sua narrationi perspicuitas constet. Dux ille, quisquis fuerit, exposuerat milites eo loci, unde pedestri itinere ad hostem pergere possent. Ipse in animo habebat ibidem stare in salo cum ratibus suis, ut eos, ubi opus esset, reciperet. Sed æstu abreptus, expositos relinquere coactus est. *Crev.*

Digitized by Google

prætermissum. Ceterum Cæsar, classe Gadibus advehi jussa, totum trajecit exercitum; hostesque penuria rerum omnium pressos in deditionem accepit. Inde in Gallæcos transtulit bellum, qui Brigantium oppidum habebant: hominesque non ante visa classe sic exterruit, ut imperata promte facturos pollicerentur. Dio. Plut. Dio.

71. Sic pacata provincia, gentibusque aliquot novis imperio adjectis, juri dicundo conventibusque dedit operam, ut concordiam civitatum stabiliret, quæ propter æris alieni magnitudinem plerisque locis convellebatur.[15] Igitur constituto, ut 'ex debitorum reditibus bessem creditores perciperent, donec dissolutum æs alienum esset,' cum magna gratia sociorum, se exercituque locuplete præda aucto, præterea imperatorium nomen bello adeptus, non expectato successore, ad triumphi simul consulatusque petitionem decessit. Plut. Dio. Suet.

72. Et quidem, quod grandem pecuniæ summam ad ærarium miserat, decretus ei triumphus est. Sed erat improba hominis et intricata ambitio: nam postulaturo triumphum extra Urbem manendum, candidato honoris petendum in Urbe erat. Igitur ab senatu contendit, 'ut absentis et per amicos petentis rationem haberi liceret.' Neque deerant qui faverent, nulla id lege prohibitum,[s] præterea et aliis concessum jactantes. Sed multi contradicebant, et ante omnes Cato, qui ne decretum ea de re fieret, diem quæ postrema erat temporis intra quod profiteri candidatos oportebat, dicendo exemit. Appian. Civ. II. Plut. et Sueton. Appian. Cic. in Rull. II. 9. Appian. Sueton. Plut. Cæs. et Cat.

73. His cognitis, Cæsar, ne consulatu excluderetur, unde plus sibi virium, et ampliorem triumphi materiam pollicebatur, dimisso triumpho, Urbem ingressus, eam continuo[16] suscepit actionem, qua rempublicam captans invadere, præter Catonem atque Ciceronem, omnes fe- Dio. Plut. Cæs. Appian. Sueton. Dio. Liv. Epit. Plut.

15 *Convellebantur* edd. ante Crev.
16 *Continue* legitur in edd. ante Crev.

---

s *Nulla id lege prohibitum*] Id contra morem ac leges fuisse docent Plutarchus, Appianus, Suetonius. Et frustra Ciceronis in Agraria II. testimonium hic advocatur, ex quo colligi tantum potest, profiteri licuisse per amicos, id est, denuntiare se petiturum, non vero petere. *Crev.*

Digitized by Google

Cic. Phil. II. 10. Plut. Appian. Dio. Sueton. fellit. Namque Pompeium et Crassum æmulatione potentiæ discordes inter se et sibi conciliavit, his legibus, 'ut omnibus in rebus adjumento invicem essent; ne quid quod cuilibet horum displicuisset, in republica ageretur.'

Liv. Epit. Appian. 74. Hæc libertatem Urbis deglutiit triceps conspiratio: quam exinde velut infernale monstrum Cerbereo rictu absorbentem omnia, M. Varronis satira, sub titulo Tricareni, perstrinxit; qui, sub id temporis ædilis cum C. Murena, Lacedæmone excisum lateritiis parietibus opus tectorium, propter excellentiam picturæ, formis inclusum, ad Comitium exornandum deportavit. Quod opus per se mirum hominibus; sed magis admirationi fuit, transferri potuisse.

Plin. xxxv. 14.

Vell. II. 44. 75. Ceterum tres illi principes suis quisque causis societatem inierant: Pompeius, ut tandem acta sua confirmarentur: Cæsar nondum adultum robur committere cum viro tantis radicibus[h] immaturum ratus, ipsius illius opibus ut se muniret abutebatur, omni interim illi delegata invidia: simul Crassi retinebat studia, graviter adversaturi, si Pompeium sibi antepositum a Cæsare vidisset.

Dio. Plut. Pomp. et Cæs. et Crass.

Vell. M. Crassus cupidus primi loci, sed retinendo impar, ad rem pertinere credebat, si duorum potentissimorum viribus fulciretur; sperabatque Cæsaris crescentem potentiam cum matura Pompeii auctoritate ita commissurum, ut, his mutuo se atterentibus, majores ipse opes consequeretur. Nam huc omnia sua consilia olim retulerat; neque optimatibus prorsus addictus, neque vicissim ita popularis, ut oblitus curiæ videretur. Tantum hoc agebat, ut quicquid utrislibet gratum accidisset, id se auctore; quæ contra essent, invito aut ignaro facta censerentur.

Dio.

76. Atqui reliquorum etiam principum nemo sincerum ad rempublicam studium, nullis admixtis ambitionis avaritiæve sordibus, afferebat; uno excepto Catone, cujus invicta ad extremum constantia, quanquam nudata præsidiis omnibus, in tuenda republica perstitit. Ceterum, quo majores acquireret vires tardius animadversa conspi-

[h] *Cum viro tantis radicibus*] Videtur excidisse vox *nixo*, vel alia aliqua similis. *Crev.*

Digitized by Google

ratio, dederunt diligentem operam, ut tegerent eam dissimularentque: neque eo secius communicabant consilia, et quicquid conducere suis rationibus visum erat, conjunctis opibus exequebantur.

77. Jam primum in petitione consulatus, cum haberet competitores duos Cæsar, L. Lucceium historiarum scriptorem, et M. Bibulum, per Arrium cum Lucceio coivit, pactus, 'ut is, quia gratiæ quam Cæsar minus, pecuniæ plus habebat, nummos de suo, communi nomine, per centurias pronuntiaret.' Contra optimates, nihil non in consulatu Cæsaris timentes, si concordem collegam nactus esset, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique contulerunt pecunias, ne Catone quidem inficiante, esse e republica, largitionem eam fieri. Hæc tum erant tempora. Cæsar cum Bibulo designatur. Igitur optimates dederunt operam, ut provinciæ futuris consulibus minimi negotii, id est, sylvæ callesque, decernerentur. Sueton. Cic. ad Att. I. 17. Sueton. Appian. Civ. II. Sueton.

78. Interim C. Octavius ex prætura summa cum laude gesta, Macedoniam sortitus, (quod C. Antonio male provinciam administranti successorem mitti placuerat,) negotio sibi ab senatu extra ordinem dato, agrum Thurinum purgavit, jam olim infamem latrociniis, residuamque ex Spartaci et Catilinæ copiis fugitivorum manum delevit. Cic. ad Q. Fratr. I. 1. 7. Sueton. Aug. c. 3. Dio, XXXVIII. Sueton.

79. Sequitur jam non [17] consulatus C. Cæsaris, sed regnum: quo tempore collegam potestatis M. Calpurnium Bibulum nomine, re et opere Cn. Magnum, M. Crassum habuit.* Idcirco, nullo jam veteris et probi moris respectu, tantum ea quæ ad fundandas conjurationis opes pertinebant, ingenio Cæsaris, auctoritate Pompeii, divitiis Crassi perficiebantur: neque Romanis fiebat injuria libertatem amittentibus, quam ingratus stolidusque populus accepta mercede vendiderat. Prodigia tum multa, non sine minis et horrore malorum imminentium, nuntiata aut visa sunt. Procella repens in Urbe et circum arbores extirpavit, ædificia scidit, naves in Tiberi juxta Ur- Dio.

17 *Non jam* legebatur ante Crev.

* A. U. C. 693. A. C. 59.

Digitized by Google

bem et ad ostia fluminis mersit, pontem sublicium rupit. Theatrum quoque ad ludos quosdam e ligno structum corruit: omnibusque his cladibus magna hominum absumta
Suet. Cæs. multitudo est. Sed prima honoris initi, antiquitatis specie decora, aut, latente adhuc Cæsaris proposito, pro innoxiis
Liv. II. 1. A. Gell. II. 15. Sueton. fuerunt: ut, quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur; quod ex vetustate relatum: ut tam senatus quam populi diurna acta conficerentur et publicarentur; quod ipse instituit primus, quo per provincias et exercitus nosceretur, nihil agi Romæ, nisi ex voluntate trium principum, posse.

Appian. 80. Inter hæc Bibulum, ut concorditer secum rempublicam gerere velit, in senatu rogans, ab intentione muniendi sese avocatum, ipse, clam paratis subsidiis, fallacibus blanditiis mulcebat: donec, provisis, quæ voluerat, ad
Plut. Cæs. et Cat. et Pomp. Liv. Epit. Dio, XXXVIII. majora itum, legesque promulgari a consule cœptæ, quales vix tribunus plebis paulo modestior tulisset; agrariæ ante omnes, quæ maximam contentionem, quod invito senatu ferebantur, habuerunt. Sed nimirum Cæsar ita se fore popularem semper erat professus, ut nihil esset acturus, quod non ad senatus quoque commodum pertineret. Igitur sic conceperat verba legis, ut nihil in his reprehendendum videretur; et tamen, ne sic quidem laturum testabatur, nisi senatu auctore.

81. Sed optimates non fallebat, hæc omnia non alia causa fieri, quam ut abductam a patribus plebem Cæsar hac largitione sibi auctoraret. Ideoque hoc ipsum erat dolori, quod ita scripta lex esset, ut, qui eam impedirent, non tam voluntati plebis, quam æquitati manifestissimæ utilitatique publicæ refragari viderentur. Namque multitudo illa numero et egestate Urbi intoleranda exhauriebatur; frequentabantur Italiæ regiones inopia hominum desertæ: consulebatur annonæ, instaurata passim agricultura: et hæc sine impensa reipublicæ, sine incommodo principum fiebant: immo his ultro honor et emolumentum adjiciebatur, quod ex eorum numero viginti viros dividendis agris creabat Cæsar, seque nominatim excipiebat, ne scilicet suum in usum aliquid ferre existimaretur.

Digitized by Google

82. Cetera quoque ita complexus erat, ut neque prudentiam, neque æquitatem desiderares. Publicum agrum omnem dividebat, Campano, ob præstantiam regionis, ad subsidia reipublicæ reservato: privatum non nisi a volentibus emi jubebat, neque minoris plurisve, quam æstimatus in censu esset. Pecuniam autem affatim subministrabat cum triumphus Pompeii, tum recens ab eo constituta vectigalia; quæ civium usibus, quorum et periculis parta forent, non immerito dicebat impendi. Hæc utrumne placeret ferri, singulos interrogabat, correcturum si quid secus scriptum videretur, aut plane deleturum pollicitus. Illi cum nec incusare legem possent, nec ferri vellent, promisso auctorem senatum fore, quæsitis impedimentis morabantur.

83. At Cato, pro libertate ingenii sui palam, quæ sentiret, præferens, legem non damnabat; ceterum negabat ex his quæ antea constituta essent moveri quicquam oportere: ducebatque dicendo diem, ne perfici res ea posset. Quippe sententiam rogato senatori licebat etiam aliis de rebus, quoad vellet, disserere. Tum Cæsar ira commotus, simul ut ceteris incuteret metum, Catonem extrahi curia per lictorem, ducique in carcerem jussit. Nam illum tribunos appellaturum sperabat. Cato, nulla voce missa, sequebatur: neque pauci, relicto senatu, comites ei ibant: quorum M. Petreius, objurgatus a Cæsare, quod nondum misso senatu discederet, 'Malo,' inquit, 'esse cum Catone in carcere, quam tecum in curia.' Ob hanc invidiam, et quia plebem quoque gravatim hæc ferre animadvertebatur, destitit Cæsar, summissoque tribuno plebis dimittendum Catonem curavit.

A. Gell. IV. 10. Sueton. Plut. Cæs. et Cat. Dio. Val. Max. II. 10. Dio. Plut.

84. Eo tempore, cum senatum mitteret, lætus contigisse quem optaverat ad plebem se applicandi colorem, hoc tantum adjecit: 'Equidem vos et judices legis et auctores esse volui, priusquam cum populo agerem, patres conscripti: sed quoniam vobis tam bona conditio displicet, et pro honore quem vobis habebam, tantum injurias rependitis, age, jubebit populus quod ei videbitur.' Exinde, senatu prorsus neglecto, ferre ad populum cœpit. Quo tamen honestiores haberet auctores, in concione in-

Dio.

Digitized by Google

terrogavit collegam, ‘ecquid ei in lege displiceret?’ Ille nihil, ‘nisi non permissurum, ut aliquid novetur se consule.’ Tum Cæsar rogare illum cœpit, idemque faciendi auctor populo fuit. Nec mollior inde Bibulus, sublata voce, ‘Ne si omnes quidem volueritis, legem habebitis:’ et cum dicto discessit.

Plut. Cæs. et Pomp. Appian. Dio.

85. Cæsar, reliquos magistratus interrogare intutum putans, cum hujus esset contra spem expertus constantiam, Pompeium Crassumque produxit, privatos quidem, sed opibus et auctoritate principes. Ibi Pompeius, ‘Ego vero, Quirites, omnia hæc summopere probo: nec ego solum, sed jam tum universus probavit senatus, cum et meis et Metelli militibus agrum decerneret. Sed eo quidem tempore propter inopiam reipublicæ ea largitio dilata est. Eadem nunc, beneficio Deorum et opera mea locupletior, et illis præstare promissa, et reliquis reddere fructus communium laborum potest.’ Hæc locutus, singula legis capita recensens dilaudabat.

86. Id cum cupientissimo populo fieret, adjecit Cæsar; ‘Quæro igitur ex te, Magne Pompei, quoniam legem probas, an ei defensor sis futurus, si quam adversarii vim fecerint?’ Simul versus ad plebem, orare Magnum hortabatur. Pompeius hoc honore valde elatus, quod consul populi Romani, atque ipse populus ad auctoritatem privati confugeret; multa de rebus suis magnifice locutus, postremo dixit, ‘si quis sumere gladium ausus esset, se cum scuto et gladio affuturum.’ Quo uno dicto nihil unquam exciderat Pompeio immodestius. Et offendebantur quidem haud perfunctorie optimates. Sed cum hæc omnia M. Crasso probarentur, alii quoque minus tetenderunt in re populo gratissima, hisque duobus accesserunt, qui et boni viri, et Cæsari non amicissimi putabantur: adhuc enim conspirationem suam occultabant.

Plut. Cæs. et Pomp. Dio.

Cic. ad Att. II. 17. Plut. Dio. Sueton. Cæs. c. 20. Vell. II. 44. Plut. Cæs.

87. Sed eruperunt paulo post ejus rei manifesta indicia, cum Cæsar filiam Cæpioni Servilio, cui desponsa fuerat, cujusque præcipua opera Bibulum impugnaverat, ademtam, Pompeio collocavit; Pompeii filiam Cæpioni pollicitus, quanquam et illa sponsum haberet Faustum Syllam. Hæc faciebat provinciam cogitans; simul, ne, se absente,

Digitized by Google

Pompeius aliquid novaret per Gabinium, fœdissimum adulatorem suum, qui consul in sequentem annum destinabatur. Ipse Calpurniam duxit, ut patrem ejus L. Pisonem, quem alterum facturi consulem erant, hac affinitate pignoratum haberet: non dissimulante Catone, talibus nuptiis dotem a republica imperium et exercitus dari. Post hanc affinitatem Cæsar in senatu Pompeium primum sententiam rogare cœpit, cum M. Crassum soleret: cujus rei rationem senatui reddendam putavit, quia moris erat, ut quem quis rogandi sententias Kalendis Januariis instituisset ordinem, eum toto anno servaret: id quoque novo more, cum olim qui princeps in senatum esset lectus, etiam sententiæ dicendæ esset princeps.

Dio. Appian. Plut. Cat. et Pomp. Appian. Dio. Plut. Sueton. A. Gell. IV. 10. Sueton. A. Gell. IV. 10. et XIV. 7.

88. Ne sic quidem mutavit sententiam Bibulus, quin ope trium tribunorum plebis, Cn. Domitii, Q. Ancharii, C. Fannii, suffultus, legem impediret tanta pervicacia, ut consumtis omnibus moræ causis, ad extremum in singulos consulatus sui reliquos dies ferias indiceret: ne enim feriis coiret populus, legibus vetabatur. Sed Cæsar, spreto Bibulo, nihilominus prædixit comitiis legis ferendæ causa diem: inque idem tempus Pompeius, jam ducta Julia Cæsaris gener, armatis Urbem compleverat.

Dio. Cic. pro Sext. c. 53. Dio. Plut. Cæs. et Pomp.

89. Affuit et Bibulus, instigantibus patribus, qui domum consulis venerant, quod, altero impediente consule, convocari senatus nequibat; ut potius aliena improbitate victus esse, quam sua sponte cessasse videretur: et per densam multitudinem, quæ sicas sub vestibus ferens forum de nocte occupaverat, ad ædem Castoris, Lucullo et Catone comitantibus, contendit; aliis reverentia potestatis, multis, quia sententiam mutasse crediderant, viam dantibus. Sed ubi ex superiore loco impugnare legem cœpit, tanta est commota seditio, ut ipse de gradibus deturbaretur, cophinus stercore repletus in caput consulis effunderetur, fasces frangerentur, multi comitum atque inter alios duo tribuni verberibus vulneribusque afficerentur.

Appian. Civ. II. Dio. Appian. Plut. Pomp. Dio. Suet. Dio. Appian. Plut. Pomp. et Cat.

90. Inter hæc Bibulus insigni constantia nudabat jugulum, offerebat, ad cædem magna voce invitabat Cæsaris satellites, 'Ego vero,' inquiens, 'si Cæsarem, ut juste agat, movere nequeo, id saltem efficiam ut mea mors sce-

Appian.

Digitized by Google

lestiorem invisioremque omnibus reddat.'' Hæc vociferantem in vicinam Jovis Statoris ædem amici rapuerunt. Tum in Catonem versus impetus, qui ut erat juvenis et robusto corpore, per medium agmen via facta, cum verba cœpisset facere, sublimis a factione Cæsaris est elatus. At ille, diversa fori parte recurrens, convicia Cæsari ingerebat: donec iterum priorem ad modum est elatus. Ita per
Plut. Cat. vim perlata lege, jurare populum jussit Cæsar, perpetuo ratam fore. Idem deinde jusjurandum a senatu exegit.

Dio. 91. Bibulus, ægre vitato exitio, postridie in curia conqueritur, rescindere acta parat; Pompeio Crassoque rè-
Sueton. sistentibus, plerisque metu aut errore quietis, nihil promo-
Dio. vetur. Igitur Bibulus, in reliquum anni tempus (menses autem octo supererant) domi se continens, tantum agenti
Sueton. Plut. Pomp. Appian. Vell. Dio. aliquid Cæsari 'ferias esse' obnuntiabat per edicta. Sed P. Vatinius, tribunus plebis levissimus, qui et nuper con-
Cic. in Vat. c. 9. sulem in vincula ducere conatus erat, viatorem misit, qui eum domo vi extraheret. Nam hic se ad omnia Cæsaris cupita signiferum præstabat, unde Cicero occultius ad
Cic. ad Att. II. 12. Atticum de his temporibus scribens Athenionem vocat, cum illo servorum in Sicilia duce, vilissimæ plebis concitorem Vatinium comparans. Nec ex toto illo collegio
Cic. in Vat. c. 7. quisquam illo anno legem tulit, cum nemo non haberet promulgatas, præter Vatinium, qui nec auspicia, nec
Dio. Æliam Fusiamque leges curabat. Ceterum, collegis Vatinii intercedentibus, Bibulus, omissus in præsentia, nihil postea neque ipse, neque tribuni qui cum eo senserant, publicæ rei egerunt.

92. Adhuc in legem aliqui senatorum non juraverant, Q. Metellus Celer, exemplum Numidici referens, M. Cato, et hujus imitationem affectans M. Favonius. Id-
circo Cæsar legem tulit, 'ut qui certam ante diem non
Appian. jurasset, capitalem fraudem frausus esset.' Hic metus, an
Plut. Cat. Cic. pro quia lege jam perlata nihil ex sua calamitate commodi
Sext. c. 28. perventurum ad rempublicam erat, et illos, et tribunos
Dio. plebis ad jurandum adegit.
Appian.

93. Sic ille non modo agrum de quo pugnatum erat,
Plut. Cat. divisit; sed etiam, qui exceptus antea fuerat, Campanum
Dio. Stellatemque extra sortem dedit patribus familias quibus
Sueton.

Digitized by Google

terni, aut eo plures liberi essent. Horum ad viginti millia reperti: et ab eo primum tempore coloniis Romanis connumerata Capua est, cum circiter annos centum quinquaginta prætecturæ formam nomenque habuisset. His legibus ingenti ad populum quæsita gratia, quo equestrem ordinem adjungeret, publicanis (erant enim ex eo ordine) trientem plebiscito remisit: hactenus enim resistentibus quibusdam, et præcipue Catone, nihil ab senatu impetraverant. Cic. ad Att. II. 16. et 17. Appian. Dio. Sueton. Vell. II. 44. Dio. Appian. Sueton. Dio.

94. Sic in ordinem redactis patribus, reliqua civitate devincta, quicquid voluit, cui voluit, dedit. Acta Pompeii, ne ipso quidem ultra renitente Lucullo, quem ita calumniarum metu exterruerat ut ad genua sua accideret, nedum aliis, confirmavit: provincias, ut Spintheri Hispaniam, dandas quibus ipse cuperet curavit: de variis rebus, ex suo conjuratorumque arbitratu leges tulit, de majestate, de sacerdotiis, de provinciis, de repetundis; paratis in quodlibet populi suffragiis, quæ præter cetera ludorum et venationum mercede quæsiverat. Totam denique rempublicam, latente collega, solus administravit. Unde homines urbani, quæ gesta eo anno essent, non, ut solitum, duobus consulibus, sed ejusdem nomine ac cognomento signabant, 'Julio et Cæsare consulibus.' Sueton. Cæs. de B. Civ. I. et Cic. ad Fam. I. 9. Dio. Pigh. Ann. Appian. Sueton. et Dio.

95. Hunc rerum statum cum multi gravarentur, et aliquando Cæsar in senatu de infrequentia quereretur; Q. Considius, 'arma nimirum et milites timeri,' respondit. 'Quin igitur te,' inquit Cæsar, 'eadem formido[18] continuit domi?' Tum ille: 'Hoc metu senectus me liberat; quæ gladiis tuis parvam reliquit vitæ, nec dignam cautione, particulam.' Inter quæ Q. Fufius Calenus prætor, animadverso, in suffragiis promiscue latis, bene consulta sibi quemque ascribere, deteriorum[19] culpam transferre in alios, legem tulit, uti 'singulorum corporum suffragia seorsim colligerentur,' quo intelligi possit, si non quid viritim unicuique, nam id ad leges solvendas tabellarias pertinebat, certe quid cuilibet ordini placuisset. Plut. Cæs. Dio.

96. Nihil id Cæsaris intererat, qui, se præsentibus abunde

18 Inserebatur ante Crev. partic. neg. *non*.
19 *Deteriorem* edd. ante Crev.

Digitized by Google

contentum ferens, quicquid cupiebat aliorum opera, nec a plebe solum, sed postea etiam a senatu consequebatur. Sueton. Nam Illyricum Galliamque Cisalpinam; quam ex omnibus provinciis elegerat, socero generoque suffragantibus, Dio. Appian. Plut. Vell. Suet. Dio. Oros. VI. 7. Sueton. cum legionibus tribus in quinquennium accepit rogatione Vatinia: mox quarta legio, et quæ trans Alpes est Gallia senatusconsulto accessit. Verebantur enim patres, Cic. in Vat. c. 15. et pro Domo, c. 9. Sueton. ne, contantibus ipsis, et hanc populus daret, qui jam contra legem Sempronian juris hujus usurpationem primam gustaverat. Neque dissimulavit hujus victoriæ gaudium, paucisque interjectis diebus, frequenti curia, 'omnium se capitibus illusurum' jactavit: ac, negante quopiam, 'facile hoc ulli fœminæ fore;' respondit, 'in Assyria quoque regnasse Semiramin, et magnam Asiæ partem olim paruisse Amazonibus.'

97. Neque contentus domesticis præsidiis, regna sociorum omnibus modis studuit adjungere. Ariovistum Suevorum regem, itemque Ptolemæum, cui et magnam pecuniæ summam crediderat, socium et amicum appellandum, et lege et senatusconsulto, fœdusque cum eo in Capitolio feriendum curavit. Inter hæc consules designati sunt, uti convenerat, L. Piso, A. Gabinius. Gabinium de ambitu interrogare C. Cato adolescens cupiebat. Sed cum per aliquot dies copiam sui prætores non facerent, in concionem ascendit Cato, et Pompeium privatus dictatorem appellavit.[1] Unde magnus exortus tumultus est, propiusque nihil factum, quam ut homo temerarius et nullius consilii occideretur.

Cæs. de B. Gall. I. Dio, XXXVIII. Plut. Cæs. Dio, XXXIX. Cæs. de B. Civ. III. Cic. pro Sext. c. 26. Cic. ad Q. Fratr. I. 2.

98. Sed acriores sub idem tempus turbas excitavit L. Vettius Catilinariæ conjurationis index, qui subornatus a Cæsare, solicitatum se a quibusdam de inferenda Cn. Pompeio et C. Cæsari nece dicebat. Ea fabula aliquanto aliter, quam ornata putabatur, acta est. Vettius enim cum pugione, servique ejus cum telis in foro deprehendi,

Cic. ad Att. II. 24. Sueton.

Cic.

[1] *Et Pompeium privatus dictatorem appellavit*] Quæ vis, quæ mens hujus dicti fuerit, non sane assequimur. Gruterus ex uno codice subjicit *privatum dictatorem*, quod verum nobis videtur. Nempe hic Cato invidiose arguebat Pompeium, licet privatum, dictatoria tamen esse potentia, qui Gabinium ambitus manifestum accusationi et judicio eriperet. *Crev.*

Digitized by Google

mox Vettius indicium profiteri debuerat. Sed ille, quo Curionem adolescentem in suspicionem adduceret, familiaritate ejus affectata, dixerat sibi certum esse cum suis servis impetum in Pompeium facere, idque ille ad patrem, pater ad Pompeium detulerat. Erat autem Curioni filio Cæsar offensus, quod aperte triumvirorum nimias opes traducens, assensum habere multitudinis videbatur, eique ludis Apollinaribus equites stantes plauserant, cum, ingrediente theatrum Cæsare, quievissent. Cic. ad Att. II. 18. et 19.

99. At Vettius, in senatum introductus, fide publica postulata exposuit, 'manum fuisse juventutis, duce Curione, in qua Paulus initio fuisset, et Q. Cæpio Brutus,[k] et Lentulus Flaminis filius conscio patre. Postea C. Septimium scribam Bibuli, pugionem sibi a Bibulo attulisse.' Quod totum irrisum est, Vettio pugionem defuisse, nisi dedisset eum consul: præsertim cum ipse Bibulus Pompeium, ut caveret insidias monuisset, eoque nomine Pompeius ei gratias egisset. Introductus Curio filius refellit Vettium eo maxime, quod Paullum ille dixerat afferre manus Pompeio voluisse, quo tempore Paullum constabat fuisse in Macedonia. Fit senatusconsultum, 'uti Vettius, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula conjiceretur: qui eum emisisset, eum contra rempublicam esse facturum.' Cic. ad Att. II. 24. et in Vat. c. 10. Cic. ad Att.

100. Non obstitit senatusconsultum Cæsari, quominus postero die produceret in rostra Vettium, et tribuno plebis P. Vatinio secundas agente, dicere juberet ex eo loco ad quem consuli Bibulo non licebat accedere, quemque Cæsar in prætura Q. Catulo præcluserat. Igitur Vettius auctores impulsoresque sceleris nominavit M. Bibulum, C. Curionem cum filio, L. Paullum, qui tum quæstor in Macedonia aberat: præterea L. Lucullum, L. Domitium, quos in senatu ne tenuissima quidem suspicione asperserat. Contra Cæpionem, quem ibidem acerrime nominaverat, in foro omisit; ut appareret noctem, et nocturnam deprecationem intervenisse Serviliæ, quæ mater Cic. in Vat. et ad Att.

[k] *Q. Cæpio Brutus*] Brutus ille, qui postea Cæsarem interfecit. Ideo vocabatur Q. Cæpio, quia adoptatus fuerat ab avunculo Q. Servilio Cæpione. *Crev.*

Digitized by Google

Cæpionis cum Cæsare habere consuetudinem putabatur. Ciceronem non nominavit, sed dixit, 'Consularem disertum, vicinum consuli, sibi dixisse, Ahalam Servilium aliquem, aut etiam Brutum opus esse opperiri.' Deinde cum jam descendisset de rostris, collocutus cum eo Vatinius, revocavit, interrogavitque, 'ecquosnam alios posset nominare?' Tum ille C. Pisonem generum Ciceronis, et M. Laterensem conscios edidit.

101. Quanquam in his multa erant, quæ falsum indicium proderent, tamen promulgata lex est a Vatinio, 'ut Vettio præmia decernerentur; deque nominatis ab eo quæstio haberetur.' Interim Vettius apud Crassum Divitem de vi postulatus, cum fraudis architecti consilii tam præcipitis eventum desperarent, in carcere occisus est: Cæsare suspicionem in alios transferre niso, quanquam ipse necis auctor crederetur. Impetravit tamen ab addicta plebe, ut illius voluntate jussuque præsidium sibi circumdaret: verbo adversus insidias; revera, ut opprimendis inimicis se muniret.

Sueton. Dio, XXXVIII. Cicero. Appian.

102. Erat plane miserabilis temporum status, cum paterentur homines quæ nollent, omitterent mederi cum possent, et tamen ne taciti quidem sortem suam indignarentur. Ludis Apollinaribus maxime perspecta populi voluntas est: cum neque Cæsari præsenti plausum, et in Pompeium, (coloniam enim Capuam deducebat,) petulantissime invectus Diphilus tragœdus ita placuit, ut sæpius a populo juberetur repetere: 'Nostra miseria tu es magnus,' et, 'Virtutem istam veniet tempus cum graviter gemes.' Edicta vero Bibuli probrorum in illum et Cæsarem plena, tam erant jucunda populo, ut locum ubi proponebantur, præ multitudine legentium, transire nemo posset.

Cic. ad Att. II. 20. Cic. ad Att. II. 19. Val. Max. VI. 2. Cic. ad Att. II. 21.

103. Cum ista maxime fierent, C. Antonium ex provincia reversum accusatores corripuerunt L. Caninius Gallus, Q. Maximus Æmilianus, et M. Cœlius admodum adolescens, apud Cn. Lentulum Clodianum. Catilinariam conjurationem objiciebant: nec eo crimine convictus, ob alia quæ proprie in judicium deducta non erant, est con-

Val. Max. IV. 2. Cic. in Vat. c. 11. et pro Cœl. c. 31. Cic. pro Cœl. c. 7. Dio.

Digitized by Google

demnatus, male gestis in Thracia rebus. Macedoniam provinciam obtinuerat, eoque, statim ut in agro Pistoriensi victus fuerat Catilina, cum laureatis fascibus profectus (quæ res post eventum in omen tracta est, quasi victoriam hostibus, ad quos laurum victricem tulerat, portendisset) multa sociis finitimisque, tum adhuc pacatis, incommoda per avaritiam intulerat. Liv. Epit. Jul. Obseq. Dio.

104. Non tulerunt Dardani prædas ex suis finibus agentem: suoque et vicinorum contracto exercitu iverunt obviam. Sed ille, non ausus expectare quos lacessiverat, tanquam ad alia prævertens, cum equitatu profugit. Pedestres copiæ cæsæ fugatæque sunt: præda omnis amissa. Simili causa eventuque commovit timuitque Mysiæ bellum, postquam ad Istrianorum urbem Scythæ Bastarnæque incolis auxilio advenerant. Hujus damnatione Catilinæ sepulcrum floribus ornatum, justaque ei a perditissimis hominibus facta sunt. Ipse Cephalleniam legit exilii sedem, ibique urbem instituit condere, totam insulam tanquam suam possessionem tenens: ut jam tum appareat majora fuisse exulum viatica, quam fuerint principum antiquorum patrimonia. Hujus deinde filiam accusator ejus Caninius duxit. Cic. pro Flac. c. 38. Strab. x. p. 455. Val. Max. IV. 2.

105. Sed Antonium, in consulatu collegam, Cicero defenderat, quanquam aspersum se suspicione gravatus, quod inter rapinas suas partem quæri Ciceroni jactaverat. In eo judicio forte quædam de præsenti reipublicæ statu questus erat Cicero, quæ ad Cæsarem Pompeiumque delata, graviter eos offenderunt. Et erat jam ante iratus Ciceroni Cæsar, quod in viginti viris dividendo agro Campano esse noluisset. Magnum enim inimicitiarum argumentum putabatur edere, qui ne honorem quidem delatum ab illo accipere vellet. Igitur nihil ultra contandum rati, ut simul potentiam suam vimque adversariis ostentarent, eadem adhuc die horaque nona, cum illa sub sextam a Cicerone dicta essent, acerbissimum ejus inimicum P. Clodium ad plebem transduxerunt. Dio. Cic. ad Att. I. 12. Cic. pro Dom. c. 16. Dio. Suet. Cic. ad Att. II. 19. et IX. 2. et de Prov. Cons. c. 17. Vell. II. 45. Cic. ad Att. IX. 2. Dio. Suet. Cic. pro Domo.

106. Id olim agitabat Clodius, sed varie frustrato proposito, nihildum promoverat. Nuper autem Q. Celer, Supra, c. 62.

Digitized by Google

Cic. pro Cœl. c. 24. qui fortissime proposito Clodii restiterat, morte subductus erat, tam opportune et velociter, ut scelus uxoris, quæ fratri et in aliis nimis dicebatur esse morigera, plerique suspicarentur. Tum vero, agente Cæsare, inventus est Cic. pro Dom. c. 13. et 14. P. Fonteius quidam ex plebe Romana, qui lege Curiata Clodium adoptaret, statimque emitteret manu: quod per se evidens erat elusarum legum commentum, et sanequam rationi et juri repugnans, quod major natu Clodius a minori adoptabatur. Exhinc multa injecta sunt in rempublicam, et integerrimos quosque custodes ejus fulmina, Cic. pro Sext. c. 7. patefacto ad tribunatum aditu, quem mox petiit Clodius; et Plut. Cæs. et Cic. Appian. designatus est.

Cic. ad Att. II. 18. 107. Petierat et M. Laterensis egregius adolescens. Sed quia lex de agro Campano execrationem habebat in coitione candidatorum,[l] 'si mentionem fecerint, quo aliter ager possideatur, atque ex legibus Juliis,' petere destitit, Cic. pro Flac. c. 38. Id. ib. c. 34. ne juraret. Post Antonii damnationem reus ex Asia L. Valerius Flaccus ab eodem Cicerone apud T. Vettium felicius est defensus, et opportunitate joci cujusdam absolutus. Macrob. Sat. II. 1. Eodem quoque patrono bis hoc anno judicum suffragiis liberatus est A. Minucius Thermus. Cic. pro Flac. c. 39. Inito deinde tribunatu P. Clodius M. Bibulum verba facere in deponendo magistratu incipientem prohibuit, et solenni jurejurando jussit esse contentum. Dio.

Plin. II. 67. et Pomp. Mela, III. 5. 108. Eodem anno Q. Metello Celeri,[m] cum in Galliam proconsule profectus esset, rex Suevorum Ariovistus homines quosdam ex India dono dedit, qui cum e patria commercii causa navigarent, tempestatibus erant in Germaniam abrepti. Appian. Syriac. Marcius Philippus, qui Syriam ex prætura obtinebat, cum Arabum prædonibus, provinciam

[l] *In coitione candidatorum*] Explodit hanc scripturam Grævius in nota ad hunc Ciceronis locum; et ex uno codice edidit *in concione candidatorum*. Nempe ille vult intelligi concionem in qua profitebantur candidati apud populum, se petituros esse hunc vel illum magistratum. In illa ipsa concione, antequam admitterentur in eorum numerum quibus petere liceret magistratum, cogebantur jurare se nihil novaturos circa illam Campani agri divisionem, quam Cæsar instituerat in suo consulatu. *Crev.*

[m] *Q. Metello Celeri*] Cujus mors supra, c. 106. per anticipationem memorata est. *Crev.*

Digitized by Google

incursantibus, parum prospere bellum gessit: alioquin etiam haud optima fama agendo, ut clarissima C. Octavius,[n] qui Macedoniæ non minore justitia, quam fortitudine præerat. Atque is Bessis, ferocissimis Thracum, magno prælio fusis, imperator appellatus est. Cic. ad Q. Fratr. 1. 2. Sueton. Aug. c. 3. Vell. II. 59.

109. At Clodius, omni ad opprimendum Ciceronem intento nisu, favorem sibi ordinum prius parandum rogatione ratus, annonariam legem, itemque aliam de instaurandis collegiis tulit, triduo postquam L. Calpurnius L. F. L. N. Piso Cæsoninus, A. Gabinius A. F. consulatum inissent.* Erant hæc summe popularia. Nam frumentum populo, quod antea semissibus et trientibus in singulos modios dabatur, gratuitum fiebat: et collegia non tantum quæ senatus sustulerat, restituebantur; sed multa præterea, quæ nunquam fuerant, ex fæce plebis constituebantur. Ut autem senatu placato uteretur (nam consules, Pisoni Macedonia, Gabinio Syria, datis provinciis, emerat) tulit, 'ne quem censores in senatu legendo præterirent, neve notarent, nisi qui apud eos accusatus, et utriusque censoris sententia damnatus esset.' Ne autem cum plebe acturo de cœlo servantium obnuntiatio noceret, unam maximam perniciosarum legum remoram, Fusiam et Æliam leges,[o] quæ erant de auspiciis latæ, abrogavit; cauto, 'ne quis magistratus, per eos dies quibus tribunus plebis cum populo ageret, de cœlo servaret.' Nam antiquitus obtinuerat, ut, cum [20] plurimum auguriis ominibusque Romani tribuerent, infinita haberent singulis negotiis, ut putabant, significantia eventum. Sed augurium de cœlo præcipuum habebatur, idque semel captum in totam eam diem et ad omnia negotia valebat. Eadem rogatione Clodii comprehensum, 'ut omnibus fastis diebus legem

Marmor. ap. Pigh. Plut. Cic. Dio. Cic. in Pis. c. 9. et ibi Asc.

Cic. passim in Orat. Dio. Cic. passim. Asc. in Pis.

Dio.

Cic. post red. in Sen. et de Har. Resp. et pro Domo, &c.

20 *Quam* pro *cum* legebatur ante Crev.

[n] *C. Octavius*] Augusti pater. Ei suum prænomen hoc loco restituimus, cum male ederetur *Q. Octavius*. Crev.

* A. U. C. 694. A. C. 58.

[o] *Fusiam et Æliam leges*] De harum legum, quas sæpissime appellat Cicero, vi ac sensu latissime disserit Manutius libro de Legibus Romanis. *Crev.*

Digitized by Google

ferre liceret,'[1] etiam intercessione sublata: ne quid divini humanive juris morari præcipitem hominis furorem posset.

Dio. 110. Nec fallebat Ciceronem adversus se omnes istas machinas comparari; quapropter L. Mummium[p] Quadratum tribunum plebis invenit, qui Clodianis actionibus omnibus intercederet. Hic et Kalendis Januariis, cum in id tempus Compitalitiorum dies incidisset, Sex. Clodium, operarum Clodianarum ducem, prohibere tentaverat, ne ludos faceret: et P. Clodio se adversarium ubique intendebat.

Cic. in Pis. c. 4. et ibi Ascon.

Dio.

111. Idcirco Clodius, et qui occulte in perniciem Ciceronis conspiraverant, Pompeius atque Cæsar, dolum instruunt. Pompeius, cui Cicero fidem habebat, 'Clodium a se, uti ne in tribunatu contra Ciceronem faciat quicquam, omni cautione, fœdere, execratione devinctum,' confirmat; præterea præclare atque magnifice omnia pollicetur. His uti color constaret, ipse jam Clodius remissius leniusque incessere Ciceronem: magis incusare Terentiam; sæpe desiderium instaurandæ gratiæ profiteri. Ita decepto Cicerone, et quiescente Mummio, leges istæ perferuntur.

Vell. II. 54. Cic. ad Att. II. 19. et 20. et pro Sext. c. 7.

Dio. Plut. Cic.

Dio. Plut. Vell. Liv. Epit. Dio.

112. Continuo promulgatur, 'uti aqua ignique interdiceretur eis qui civem indemnatum occiderent, occidissent.' Hoc crimine, si crimen esset, totus senatus tenebatur: sed Cicero solum se aut primum peti gnarus, qui Lentulum ceterosque Catilinariæ conjurationis antesignanos de sententia senatus supplicio affecerat, priusquam cum eo nominatim agi cœptum esset, vestitu mutato, populum rogare cœpit: quod consilium, sejuncta causa sua, perniciosum fuisse postea ipse agnovit.

Plut. Appian. Cic. ad Att. III. 15.

Plut. 113. Mutavit cum eo vestem omnis pæne Romanorum equitum multitudo: nec minus viginti millia juvenum,

1 *Liberet* edd. ante Crev.

p *L. Mummium*] Hic tribunus vocatur *Ninnius* a Dione. Sed et in Ciceronis ipsius vel accuratissimis editionibus, modo *Mummius*, modo *Ninnius* legitur. *Crev.*

Digitized by Google

promisso capillo, cum eo circumibant rogabantque, P. Crasso M. F. auctore ac duce. Sed omnibus viis qua incederet, Clodius cum ingenti perditorum hominum agmine occurrebat, perculso insultantium, lapidesque et cœnum in eum jactantium. Senatus quoque 'vestem mutare populum, velut in publico luctu,' jubebat: sed consules refragabantur, et cum armatis curiam obsidens Clodius. Sic quoque erupit magna pars patrum, scissis vestibus, invidiam adversariis cum clamore cientes. Cic. post red. ad Quir. c. 3. Plut. Cras. Appian. Plut. Cic.

114. At ubi ne ista quidem tam lamentabilis facies ad movendum aut misericordiam plebis, aut pudorem, satis efficax fuit; cedendumque Urbe Ciceroni, aut pugnandum armis apparuit: tum Cicero, crescente anxietate, intentius etiam rogabat primores civitatis, noctu atque interdiu circumiens domos. Sed ceteris plus voluntatis quam potentiæ aderat: Crassus palam oppugnabat eum: Pompeius atque Cæsar scelestius tegebant odia quam fovebant, certique illum perdere, quo magis illicerent in fraudem, quanquam ipsi unanimes, discordia consilia dabant. Cæsar secum ire jubebat in Gallias, legatione oblata, sic honeste declinaturum pericula. Pompeius id quidem magnopere dissuadebat, fugam appellando, neque consilium aliunde quam ab inimico animo profectum subinnuens. 'Quin ille pro se atque senatu fortiter propugnaret. Nec suum ei, nec ceterorum bonorum auxilia defutura, quibus haud ægre superaturus Clodium esset.' Accessit haud invitus huic sententiæ Cicero, semper in Pompeium pronior. Præterea opes ejus, quibus supra omnes eminebat, intuitus, per hunc maxime retineri Clodium posse putabat, qui affinis ei per Muciam, et sub ejus imperio diu in exercitu fuerat. Consules autem, Gabinium quidem, totum noverat esse Pompeii; Pisonem non inhumanum, et propter affinitatem sui studiosum rebatur. Dio. Plut. Dio. Cic. ad Att. II. 18. et 19. Plut. Dio. Flor. IV. 2. Dio. Cic. ad Fam. V. 2. Dio.

115. Ergo, resumta fiducia, se parabat ad pugnam, multorum adjutus insignibus studiis. Nam per ea tempora equites Romani frequentes in Capitolio congressi, deprecatores ad consules et senatum cum alios ex suo ordine, tum principes civitatis Q. Hortensium, C. Curionem, mi- Cic. ad Q Fratr. I. 2. ad Att. et in Pis. 5. et pro Sext. c. 11. Dio.

Digitized by Google

serunt. L. Mummius tribunus plebis, præter alia quæ studiose pro Cicerone factitaverat, etiam plebem ad vestem mutandam est adhortatus: quod senatores itidem plerique fecerunt, donec edicto consulum ad vestitum redire compulsi sunt. Major enim adversariorum potentia fuit: et, intercessione sublata, parum L. Mummii valebat auctoritas: et equites per Gabinium consulem aditu curiæ sunt prohibiti: Lucius etiam Ælius Lamia, quod vehementius institerat, relegatus: Hortensius et Curio, ad populi concionem a Clodio rapti, per homines ad id præparatos contumelias et verbera, susceptæ legationis præmium, retulerunt.

Cic. in Pis. c. 8. Dio.

Cic. in Pis. c. 27. et pro Sext. c. 12. et pro Mil. c. 14. Dio.

Plut. Cic.

116. Igitur, rebus ad extrema deductis, Cicero ipse, aut per amicos Pompeio supplicabat. Ille, quo pudorem improbe deserti amici saltem absentia tegeret, in Albano degebat. Eo primum Ciceronis gener C. Piso, deinde ipse quoque Cicero venit; cum ille hominis ante amicissimi, et qui pro se multas contentiones suscepisset, vultum non sustinens, ne in conspectum veniret, per alias fores se subduxit. Postremo accesserunt ad eum L. Lentulus tum prætor, Q. Fabius Sanga, et ex consularibus L. Torquatus, M. Lucullus. Sed remissi sunt ad consules, negante Pompeio, 'se, nisi relatum ea de re, senatusque-consultum factum esset, arma capturum.' Itur ad consules, quorum non erat ignota Pompeio sententia. Gabinius duriter respondet: lenius in speciem, sed eodem animo L. Piso, 'nihil opus esse contentione: posse iterum a Cicerone servari rempublicam, si cedat. Ni faxit, infinitam cædem, et ipsi inevitabile periculum fore.'

Cic. in Pis. c. 31.

Plut.

Cic. in Pis. Dio.

117. Jam dies a Clodio perferendæ legi dicta aderat, et concio, quo Cæsar, qui jam paludatus profectus ex Urbe fuerat, interesset, extra pomœria habebatur. Ibi producti ad populum consules, et interrogati, 'quid de lege sentirent;' Piso respondit, 'nunquam sibi placuisse crudelitatem:' Gabinius non Ciceronem modo, sed etiam equites ac senatum incusavit. Cæsar deinde jussus dicere, 'Lentulum, Cethegumque, et ceteros jure necatos videri' negavit: 'neque obscurum cuiquam esse, quid de ea causa

Cic. in Pis. c. 6. Dio.

Cic. post red. in Sen. c. 5. Dio.

Digitized by Google

semper sensisset. Pœnam tamen ejus facti non probare: præterita mala oblivione sepelienda.' At Crassus, quanquam filium suum, quam posset, opem ferre Ciceroni pateretur, ad populi sensum, ut solebat, accommodavit orationem. Pompeius, ore magis quam animo verecundo, per simulationem aliorum negotiorum abfuit. Sall. Incert. 1. Dio.

118. Inter hæc Ciceronem consilii incertum Lucullus vim vi repellere hortabatur: ceteri, et maxime M. Cato, Q. Hortensius, Q. Arrius, bellum civile abnuebant. Cato tum in Cyprum proficiscebatur, arte tyrannorum, qui non nisi duobus his publicæ libertatis amotis assertoribus, consiliorum suorum, qualem volebant, eventum opperiebantur. Neque enim dubio illorum impulsu P. Clodius de Ciceronis oppressione desperans, donec in Urbe Cato esset, hanc ejus per speciem honoris amoliendi astutiam est commentus. Plut. Dio. Cic. ad Q. Fratr. I. 3. Cic. pro Domo, c. 9. Plut. Cat. Dio. Cic. pro Sext. c. 28. Vell. II. 45.

119. In Cypro Ptolemæus regnabat, omnibus contaminatus morum vitiis. Ceterum nec id ad populum Romanum pertinebat; neque is erat Clodius, ut alienas vitas, omni ipse turpitudine coopertus, castigare deberet. Sed ille Ptolemæum oderat, quod se captum a piratis redimere neglexisset; promulgabatque de Cypro ei adimenda. Magna paupertas erat tum ærarii, magna Cypriarum opum fama: civitatis corrupti mores, populus injustus, principes avari. His omnibus de causis injustissima rogatio cupide accepta est. Strabo, XIV. p. 684. Vell. Dio. Plut. Marcellin. XIV. 27. Flor. III. 9. Cic. pro Sext. c. 27.

120. Ea de re cum Catone non multo post initum tribunatum collocutus, 'ei se curationem illam daturum' dicebat, 'quem Romanorum omnium innocentissimum, ideoque beneficio illo dignum arbitraretur.' Reclamante Catone, 'se vero insidias et injuriam, non beneficium Clodii agnoscere;' tum ille arroganter et aspere, 'Quando igitur volentem,' inquit, 'emittere nequeo, nolentem expellam.' Continuoque profectus in concionem legem tulit, 'uti Cato quæstor[q] cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, ad exuendum regno Ptolemæum, in Cyprum Plut. Vell. II. 45.

[q] *Uti Cato quæstor*] Observat Lipsius ad hunc Velleii locum, diu ante Catonem quæstorem fuisse. Itaque emendat *quæstorius*. Crev.

Digitized by Google

Plut. mitteretur: idemque Byzantinorum reduceret exules.' Quo nimirum diutius absens in tribunatu grassandi locum Clodio daret.

Dio. 121. Hoc igitur tam firmo propugnaculo cum se destitutum Cicero reputaret, signo Minervæ, quod diu habuerat domi, in Capitolium cum inscriptione Custodis Urbis posito, nocte profectus ex Urbe, deducente amicorum præsidio, Siculos petiit, publice privatimque devinctos plurimis beneficiis, et quia provinciam eam C. Virgilius obtinebat, vir meliorum partium, et vetusta amicitia Ciceroni conjunctus. In illo itinere, dum in villa quadam Atinatis agri diversatur, primam ei meliorum temporum spem oblatus per quietem C. Marius cum laureatis fascibus obtulit, a quo, consulatus insignibus ornato interrogari se putavit, 'quid ita tristis incerto itinere pergeret?' Deinde proximum sibi lictorem ab eo datum, qui se in monumentum Marii deduceret, adjecto, 'in eo salutem fore.' Id somnium cum fugæ comiti Sallustio narrasset, 'reditum ei celerem et gloriosum paratum esse' Sallustius exclamavit. Et eventu comprobatam rem ferunt: idque senatusconsultum, quo reditus Ciceroni procuratus est, in æde Jovis Mariana factum esse.

Cic. pro Domo, c. 57. Plut. Cic. Dio. Cic. pro Planc. c. 40. Val. Max. I. 7. Cic. de Div. l. I. c. 28. Val. Max. Cic. pro Sext. c. 54.

Cic. de Div. 122. Sub idem tempus obtinenti Asiam fratri Ciceronis Quinto visus per quietem Marcus erat equo ad ripam magni fluminis advehi; deinde lapsus in flumen disparere; postremo redditus esse mœrenti lætus, eodemque [2] equo adversam ascendisse ripam, et venisse in fratris amplexus. Cognito Ciceronis discessu, Clodius exilium ei scivit, aqua et igni interdicto, vetitoque, 'ne a quoquam intra quingentesimum ab Urbe milliare [r] tecto reciperetur. Si quis intra eos fines ipsum, aut a quo receptus tecto esset, occidisset, ut impune esset.' Quæ tanto omnium metu perlata rogatio est, ut etiam strenuissimi quique Ciceronis

Plut. Dio. Cic. pro Dom. c. 18. Plut. Dio. Cic. ad Att. III. 4. Cic. ad Fam. XIV. 4. Dio.

2 Ex Cic. emend. Crev. pro *eidemque* in edd. priorr.

[r] *Intra quingentesimum ab Urbe milliare*] Sic Plutarchus. Dio 3750. stadia, quæ æqualia sunt milliaribus fere 469. At Cicero ipse testis est ita correctam esse legem, ut sibi ultra quadringenta millia liceret esse. Quadringenta millia efficiunt leucas nostrates plus 183. *Crev.*

Digitized by Google

defensores assentirentur. Senatus tamen publice regibus civitatibusque commendavit virum. Appian. Cic. pro Planc. c. 32.

123. Ob eam rem, et propria merita famamque, plurimorum obviis studiis exceptus adjutusque, tamen cum Vibonem venisset, a Vibio, quem multis affecerat beneficiis, præfectumque fabrum habuerat in consulatu, domo exclusus, etiam a C. Virgilio literas accepit, abstinere Sicilia jubentes. Igitur a Brundisio transmittens, ventoque rejectus, iterato cursu Dyrrhachium tenuit. Ibi quia inter exscendendum terra tremuerat, et reciprocaverat æquor, celerem ei reditum vates prædixerunt. Ipse tamen tristis et abjectus animo, quanquam Græciæ civitates studiis in eum certabant, privatimque amicorum officia supererant; non aliorum consolationibus, non sapientiæ monitis, quanquam id studium præcipue jactare solitus, allevabatur. Plut. Cic. pro Planc. c. 40. Plut. Cic. ad Att. ad Terent. ad Q. Fratr. Plut.

124. Interea Clodius bona ejus subjecerat hastæ, nec sectorem reperiebat. Incendit ergo villas, diruit, velut publicatam, domum, area Libertati consecrata. Hæc omnia cum, territis optimatibus, tam celeriter ex voto confecisset; præfidens animo, neminemque superiorem potentia ratus, in Pompeium insurgere, et ipsius solicitare acta cœpit. Præterea Tigranem, qui ductus in triumpho tum adhuc in custodia apud L. Flavium amicum Pompeio detinebatur, acceptis pecuniis, liberavit emisitque. Erat eo anno prætor L. Flavius, a quo forte super cœnam Clodius petiit, 'ut Tigranem adduci juberet,' cupidum se videndi ejus simulans. Adductum deinde collocavit in convivio, neque Flavio statim, neque postea Pompeio repetenti reddidit; sed apud se aliquamdiu habitum imposuit in navem, et profugere jussit. Sed ille tempestate relatus, cum a Sex. Clodio missu tribuni receptus ad Urbem reduceretur, Flavius, re cognita, ad eum diripiendum excucurrit. Ad quartum ab Urbe lapidem, pugna facta, multi ex Clodianis, plures a parte Flavii ceciderunt, inter quos et M. Papirius, eques Romanus, publicanus, familiaris Pompeii. Flavius sine comite Romam vix perfugit. Dio. Appian. Cic. pro Dom. c. 42. Plut. Cic. pro Dom. c. 25. Ascon. in Milon. Plut. Pomp. Dio. Ascon. Cic. pro Mil. 7. et 14. Ascon. Vell. Plut.

125. Tum demum deserti Ciceronis pœnitentia Pom- Cicero.

Digitized by Google

Dio. peium subiit, dolentem ita sibi cecidisse nequiter omnia, ut cliens modo suus Clodius ad se opprimendum tribu-
Plut. natus a se restituti viribus abuteretur: statimque cœpit revocandi Ciceronem agitare consilia. Estque eo res
Cic. ad Att. III. 24. et in Pis. c. 13. &c. Dio. perducta, cum atrociter repugnante Clodio, perfici nihil posset, ut tamen senatusconsultum fieret, ' ne quicquam prius publicæ rei, quam de reditu Ciceronis decerneretur.'

126. Ob eas res quotidiana in Urbe prælia fiebant,
Cic. in Pis. c. 12. Dio. Pompeium, Gabiniumque consulem, qui pro Pompeio stabat, fœdissimis conviciis proscindente Clodio. Multi
Cic. pro Dom. c. 47. mortales inter eas rixas verberati vulneratique sunt: fasces consulis fracti, bona a tribuno consecrata. Con-
Cic. pro Sext. 31. et 32. tra L. Mummius, adjutus a collegis septem, resistebat acriter. Hic enim Kalendis Juniis de reditu Ciceronis
Cic. pro Dom. c. 48. Plut. Pomp. retulit, quæ res intercessione P. Ælii Liguris est sublata; et bona P. Clodii, illius exemplo, Cereri consecravit.

127. Pompeius, sive contumeliarum impatiens, quod a
Cic. pro Mil. c. 14. et de Har. Resp. c. 23. Asc. in Mil. Clodianis in medio foro sæpe conviciis spurcissimis exagitatus erat; sive metu insidiarum, post deprehensum in turba cum gladio Clodii servum; quamdiu fuit in tribu-
natu Clodius, domi suæ se tenuit. Ibi quoque obsessus est ab homine audacissimo, liberto Clodii, Damione, qui
Cic. de Har. Resp. c. 23. et pro Dom. c. 15. et L. Novium tribunum plebis ferro vulneravit. Sed nec a Cæsare vellicando Clodius abstinens, leges Julias contra auspicia latas in concionibus jactabat; quanquam in his esset curiata illa, qua adoptio Clodii continebatur: interrogabatque productum in rostra M. Bibulum, ' utrumne leges ferente Cæsare, semper de cœlo servasset?' Interrogabat augures, ' quæ ita lata essent, rectene lata essent?'

Plut. Cæs. 128. Interea Cæsar, qui proficisci noluerat, donec relegatos a republica Ciceronem Catonemque vidisset, alterius ingenium, alterius animum, non fraude, non vi superabilia, metuens; sub initium Aprilis in provinciam
Cæs. de B. Gall. I. Dio. iit. Pacatissima ibi erant omnia, minime ex voto Cæsaris, qui rebus turbatis ex ditissimis nationibus prædam,
Sueton. Cæs. c. 22. Appian. Celt. et de pugnacissimis materiam triumphorum quærebat. Igitur de motu Helvetiorum lætus audivit, qui ab Orgetorige principe gentis incitati, quanquam illo defuncto,

Digitized by Google

consilium, cujus auctorem damnaverant, executi, incensis sedibus suis, alias quæsitum ad ripam Rhodani contendebant. Dio. Cæs. Oros. VI. 7. Cæs.

129. His Cæsar auditis, tanta festinatione peregit iter, ut octavo die, quam erat ab Urbe profectus, ad Rhodanum flumen perveniret. Cujus adventu cognito, legatos Helvetii mittunt petitum, ut sibi per provinciam eundi copiam faciat, sine maleficio transituris. Cæsar quasi deliberabundus,[a] reverti legatos A. D. Idus Apriles jubet. Interim contrahit strenue copias, provinciæ indicit delectum, murum fossamque a lacu Lemano ad montem Juram ducit, quo Helvetiis Rhodanum ad Genevam transmissuris iter præcluderet. Igitur illi cum se delusos intelligerent, et vim tentantes repellerentur, per Sequanos et Æduos in Santonum fines penetrare instituunt. Hoc impediturus Cæsar, T. Labieno legato ei munitioni quam ad Rhodanum fecerat imposito, celeriter in Italiam regressus, duas legiones novas conscribit, easque cum tribus, quæ circa Aquileiam hyemabant, per Alpes non sine certamine transducit in Galliam. Plut. Cæs. Flor. III. 10. Plut. Cæs. Dio. Cæs. Liv. Epit. Cæs.

130. Inter hæc Helvetii Æduorum agros populando, coëgerunt illos, Ambarrosque, et Allobrogum, quæ trans Rhodanum colebat, partem, auxilium a Cæsare petere. Nec abnuit ille, quo potius his sociis bellum adversus Helvetios, quam neglectis et alienatis, adversus hos simul illosque gereret. Ad Ararim sive Sagonam (utroque enim nomine appellatur flumen) prima commissa pugna est: ubi quarta ferme pars Helvetiorum, (pagus Tigurinus erat,) cum ceteri amnem transissent, a Cæsare profligata est. Ceteri per Diviconem legatum, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat, pacem a Cæsare postulando verius quam petendo, conditiones ferebant, 'uti sibi sedes constitueret: ibi futuros, ubi ipse voluisset.' Recusanti minas ingerunt, pristinarum populi Romani Dio. Cæs.

[a] *Cæsar quasi deliberabundus*] In reliqua hac rerum gestarum Cæsaris narratione ipsum solum testem in ora libri citavimus: ceteros initio narrationis nominare satis esse visum est, nisi si forte aliquid ex ipsis depromitur, quod apud Cæsarem non reperiatur. Idem institutum et in ceteris mox libris sequemur, ubi de rebus Cæsaris agetur. *Crev.*

Digitized by Google

cladium admonent, ‘neque magni facere’ ostendunt, ‘quod nocturno Cæsaris furto partem suorum desiderent: virtute reparaturos, quod hostili dolo damnum captum sit.’ Cæsar, ad hæc dato, quali opus erat, responso, ‘si quidem dent obsides, facturum quæ peterent,’ ostendit. Helvetius contra, ‘sic se a majoribus suis institutos, ut obsides accipere, non dare consueverint.’

131. Sic abjecto pacis negotio, cum hostes progrederentur, Cæsar sociorum equitatum præmittit, exploraturum hostium iter. Quatuor millia equitum erant, qui numero confisi, cum longe paucioribus Helvetiis alieno loco pugnam conseruerunt. Paucis cadentibus, fit fuga a Dumnorige, præfecto equitatus, quem Ædui auxilio Cæsari miserant, quique, Orgetorigis ducta filia, clam rebus Helvetiorum studebat.

132. Helvetii, quod eorum equites quingenti admodum multitudinem tantam fuderant, majore cum fiducia cœpta prosequuntur. Subsequitur iter facientes cum suis copiis Cæsar, ita ut per dies præterpropter quindecim, inter novissimum hostium, et primum illius agmen, non amplius quinis aut senis millibus passuum interesset. Cum ita ad duodevicesimum milliare ab oppido Æduorum Bibracte perventum esset, Cæsar rei frumentariæ causa eo digressus, opinionem injecit hosti, timore correptos Romanos, et adversi prælii memoria, discedere. Igitur omisso itinere, insequi Cæsarem atque lacessere cœperunt. Ille, subductis in collem copiis, dum aciem instrueret, equitatum ad sustinendos hostes emittit: sarcinas in summo colle unum in locum conferri, eumque ab auxiliaribus copiis, ad viginti hominum millia erant, duabusque nuper conscriptis legionibus muniri jubet. Interea Helvetii cum omnibus suis carris suggressi, postquam seorsim impedimenta collocassent, rejecto Cæsaris equitatu, ad collem instructa phalange processerunt.

133. Cæsar, suo primum equo, deinde omnium, e conspectu amotis, ut æquato periculo spem fugæ tolleret, quatuor veteranis legionibus prælium committit. Ab hora septima usque ad vesperam ita certatur, ut terga neutri

Digitized by Google

verterent: Helvetii, pars major, in montem se quendam reciperent vulneribus onerati: Boii Tulingique ad impedimenta carrosque se referrent. In hos ad mediam usque noctem[t] pugnatum, non viris tantum, sed fœminis atque pueris acerrime se defendentibus. Postremo tamen capta impedimenta, et cum his Orgetorigis filia, atque unus e filiis ejus. Hostes qui prælio superfuerunt, ad centum triginta hominum millia, quanquam labore et vulneribus fessi, tota nocte continenter ierunt: et quartum intra diem in fines Lingonum sunt delati. Cæsar, qui propter vulnera militum et sepulturam occisorum tridui moram fecerat, literas ad Lingones mittit; Helvetios frumento ullave alia re juvari vetat: secus facientes pro hostibus habiturum minatur. Plut. Cæs.

134. Ea res cum ad extremam inopiam Helvetios redegisset, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt. Cæsar eodem loci adventum suum præstolari jubet: ubi venit, arma, obsides, servos, qui ad eos perfugissent, postulat. Inter hæc conquirenda cum nox incidisset, Verbigeni pagi homines, sex circiter millia, ad Rhenum finesque Germanorum ituri, clam excesserunt castris. Hoc ubi Cæsar rescivit, iisdem per quorum agros incesserant, denuntiat cum minis, ut illos reducant: reductis pro hostibus utitur: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accipit.

135. Helvetios, Tulingos, Lacobrigos ad sua reverti jussit, pristinasque sedes instaurare: Allobrogibus imperat, ut frumenti copiam his faciant, quod nihil haberent domi quo famem tolerarent. Nolebat enim Helvetiorum vacuos fines a Germanis occupari, quos graves provinciis Romanis futuros accolas metuebat. Boios, quod egregia virtute erant, petentibus Æduis dedit, quos in finibus suis præsidium contra Germanos collocarent: eosque postea Ædui in parem juris atque libertatis conditionem, qua Strabo IV. p. 193. Cæs.

[t] *Ad mediam usque noctem*] Cæsar modestius, *ad multam noctem*. Plutarchus, *εἰς μέσας νύκτας*. Nempe in parvis magnisque rebus etiam summo ingenio ac judicio viri temperare sibi vix possunt, quin accepta ab aliis in majus efferant. Ut et hoc quod sequitur de fœminis puerisque acerrime se defendentibus Cæsar ne verbo quidem indicat. *Crev.*

Digitized by Google

ipsi agerent, receperunt. In castris Helvetiorum tabulas repertas esse Græcis literis confectas Cæsar tradidit, harundem rerum auctor idem scriptorque incomparabilis, quibus ratio contineretur generum capitumque Helvetiorum et sociorum, quæ domo exissent. Summa erat Helvetiorum millia ducenta sexaginta tria: Tulingorum millia triginta sex: Lacobrigorum quatuordecim: Rauracorum tria et viginti: Boiorum duo et triginta: horum, qui arma ferre possent, ad millia duo et nonaginta. Ex omni hoc numero tantum centum et decem millia domum redierunt.

136. Hoc primum Cæsaris in Gallia bellum fuit, unde mox alia aliaque secuta, quibus ille per annos novem, totam ad Rhenum oceanumque perdomuit; etiam semel iterumque trajecto Rheno Germaniam ingressus. Hæc omnia quo facilius meliusque noscantur, regionum illarum situs,[a] et quibus sub ea tempora gentibus inhabitatæ fuerint, operæ pretium est exponere.

Sueton. Cæs. c. 25. Eutrop. VI.

137. Galliam Romani duplicem antiquitus fecerunt, Alpibus discretas. Harum quæ ab Roma est remotior, ea hoc vocabulo hodieque censetur. At quam illi Togatam vocarunt, eam posterior ætas ab novis incolis nominavit Longobardiam: nunc Italiæ pars est. Veram Galliam vetus ætas in Braccatam, Comatamque divisit. Braccata, quæ et Narbonensis, vetus populi Romani provincia fuit. Comatam Cæsar triplicem fecit, Belgas a Rheno ad Sequanam, Celtas inter Sequanam et Garumnam; reliquam partem, quæ Garumna, Pyrenæisque, et oceano clauditur, attribuit Aquitanis. Sed ea cum videretur ineptior divisio, quod et Narbonensis excludebatur provincia, et Aquitaniæ fines, ceterarum comparatione partium, nimis exiles viderentur; Augustus Cæsar, quicquid intra Alpes, mare Mediterraneum, et oceanum, et Rhenum, terrarum jacet, uno Galliarum nomine complexus, Aquitaniæ nationes adjecit quatuordecim: uni-

Scalig. Notit. Gall.

[a] *Regionum illarum situs*] Nullos hic auctores in margine allegamus. Nempe Galliarum descriptiones multo auctiores a geographis, qui hoc ex professo agunt, Cluverio, Cellario, aliisque exaratæ, omnium manibus teruntur. Hic sequitur Freinshemius ac fere exscribit Notitiam Galliæ a Jos. Scaligero delineatam. *Crev.*

Digitized by Google

versæ Galliæ provincias constituit quatuor, Narbonensi addita: quæ iterum sub tempora Constantini discesserunt in partes septemdecim: quæ deinde partitio a Romanis semper est retenta. Ejus hæc est notitia: Viennensis, Lugdunensis, Germania prima, Germania secunda, Belgica prima, Belgica secunda, Alpes Maritimæ, Alpes Penninæ et Graiæ, Maxima Sequanorum, Aquitanica prima, Aquitanica secunda, Novem populorum, Narbonensis prima, Narbonensis secunda, Lugdunensis secunda, Lugdunensis tertia, Lugdunensis Senonia.

138. Harum Viennensis hodie Delphinatus vocatur, inter fluvios Isaram Rhodanumque ad fines Allobrogum sita; cujus etiamnum caput Vienna est, Archiepiscopi sedes, sicut olim consularis fuit. Pleræque enim omnes urbes, quas Romanum imperium metropoles fecit, archiepiscopales postea extiterunt.

139. Ceterum urbes Viennensis provinciæ in Itinerario, quod Antonini vocant, notantur quatuordecim: Vienna metropolis, civitas Genevensium, Gratianopolitanorum, Albensium, seu Vivario, Deensium, Valentinorum, Tricastinorum, Vasionensium, Arausicorum, Carpentoractensium, Caballicorum, Massiliensium, Avennicorum, Arelatensium. Quæ omnes suis adhuc, aut paulum deflexis nominibus noscuntur; totidem nunc episcopatus, præter duas ultimas archiepiscopalibus infulis insignes. Gratianopolis etiam tribunal habet, Parlamentum vocant. Sequitur Lugdunensis in quatuor tributa partes, universa nomen a metropoli habens. Prima partium, præter metropolin, quatuor habebat civitates, quæ et ipsæ nunc episcopatus sunt, civitatem Æduorum, hoc est Augustodunum, Lingonum, (nunc Langrensem episcopatum vocant,) Castrum Matisconense et Cabillonense.

140. Germanias duas in Rheni ripa citeriore vocarunt Romani, quod eam Galliæ partem Germanicæ nationes insederant. Earum quæ prima vocabatur, a meridie Burgundos respicit, et montem Juram, Rhenum ab ortu habet, ad occasum Lugdunenses Senones colunt. Metropolis huic est Maguntiacensium civitas: reliquæ, præter alia municipia, Argentoratensium, Nemetum, qui nunc

Digitized by Google

'Spirenses' sunt, et Vangionum, in quorum urbe hæc scribebamus, quæ hodie 'Vormatia' vocatur (Borbetomagum fuisse opinantur); et hæ quoque omnes, præter metropolin archiepiscopalem, episcopos suos habent. Inferior Germania post metropolin Coloniam, civitate Tungrorum, quam Cæsar Atuaticum vocat, insignitur.

141. Belgica fluminibus Mosella, qui et Obringa[x] vocabatur, et Sequana terminatur; Mosa dividitur. Primæ Trevirorum est civitas metropolis, mox Mediomatricum, id est Metis, Leucorum, sive Tullo, et Verdunensium. Secunda Belgica nobiles civitates antiquitus habuit duodecim: civitatem Remorum, quæ nunc etiam est metropolis; Suessonum, Catalaunorum, Veromanduorum, Atrebatum, (nunc Arras vocant,) Cameracensium, Tornacensium, Silvanectum, qui nunc episcopatus Senlisiensis[y] est, Bellovacorum, Ambianensium, Morinorum (Teroanensis episcopatus intelligitur) et Bononiensium, ubi Gessoriacum fuit.

142. Ad oceanum deinde Britannicum secunda Lugdunensis Rotomago metropoli, et sex præterea civitatibus, nobilis: Baiocassium, Abricantum, Sajorum, Eburovicum, Lexoviorum, Constantiensium. Tertiam deinde Lugdunensem, cui caput Turonum, constituebant civitates Cenomanorum (Mansensis episcopatus hodie), Redonum, Andegavorum, Nannetum, Curiosopitarum, (is est Cornavallensis episcopatus), Ciantium, id est, Venetum, (Vennensis episcopatus) Osismiorum, Diablintum,[z] quas duas civitates ignoramus. Quarta Lugdunensis, quæ et Senonia, inter Sequanam et Ligerim has amplectebatur civitates, Senonum metropolin, Carnutum, Altisiodorum, Trecas-

z In edd. ante Crev. legitur *Diablintum, id est, Carifes, quas, &c.*

x *Obringa*] Cellarius, Geogr. Ant. l. II. c. 3. pp. 268. et 371. editionis Lipsiensis anni 1701. probat eos errare qui Obringam a Ptolemæo memoratum eundem esse cum Mosella putent. Ex ejus mente Obringa, sive Abrinca, est fluvius ignobilior, qui nunc *Ars* nominatur, in Rhenum influens inter Bonnam et Andernacum. *Crev.*

y *Episcopatus Senlisiensis*] Passim in hac descriptione legebatur *episcopa* et *archiepiscopa*. Subjecit Clericus usitatiora vocabula *episcopatus* et *archiepiscopatus*. Crev.

Digitized by Google

sium, Aurelianorum, Parisiorum, Meldorum, quos hodie Meausenses pronuntiant.

143. Alpium Maritimarum civitates, obscuri hodie nominis, Rigomagensium, Solliniensium, Cemelenensium referuntur: notiores præterea, Ebrodunensium metropolis, (Ambrunum hodie vocant, archiepiscopalem urbem) Diniensium, Saniciensium, (Senes appellant vulgo) Glanatenna, et Venciensium, qui S. Pauli Venciensis episcopatus nunc usurpatur. At in Penninis Graiisve Alpibus, ubi sunt Allobrogum Sabaudi, et Helvetiorum particula, metropolis Centronum, id est, Tarantasia, locatur, et præter hanc Vallensium civitas Octodurus, hodie S. Mauricii nomine notior.

144. Maxima Sequanorum, Burgundiam Helvetiosque complexa, Crispolinorum civitatem agnoscebat metropolin, quæ Vesuntio est, vel, ut hodie pronuntiant, Besansonensis archiepiscopatus. Huic civitates octo suberant, Equestrium, id est Noviodunum ad lacum Lemanum, quæ Genevam et Lausannam interjacens, hodie Nion appellatur: Elvicorum, id est Aventicum, nunc Avanches: Basiliensium, Castrum Viridunense, Castrum Ebrodunense, Castrum Argentariense, cujus ex ruinis Colmaria surrexisse putatur: Castrum Rauracense, ceteris oppidis tum illustrius, hodie nomen Augustum, sed sine specie retinens, prope Basileam, in quam vetustioris et dignitas et appellatio translata videtur sub Græcis imperatoribus: et portus Abucina. Hi Belgarum Celtarumque nobiliores populi fuerunt.

145. Aquitaniam ad mare sitam, eoque vetusta incolarum lingua appellatam Aremoricam,[z] oceanus ab occasu claudit: boreale latus ortumque solis Ligeris fluvius terminat: a meridie Pyrenæis montibus et Narbonensi Gallia finitur. Hoc spatium terrarum Garumna fluvius, ex Pyrenæo monte delapsus, in duas provincias secat. Primæ caput Biturigum Cuborum civitas est, nunc Bourgensis archiepiscopatus: quanquam Biturigas Lugdunensi primæ Plin. IV. 17.

[z] *Aremoricam*] Celtæ, ut et Teutones, *mor* mare appellabant. Eorum lingua *ar mor* est *ad mare*. Cellar. Geogr. Ant. l. II. c. 2. p. 195. *Crev.*

Digitized by Google

Marcellinus accensuit. Huic junguntur civitates Arvernorum, Rutenorum, Albigensium, Cadurcorum, Lemovicum, Gabalorum, Velaunorum. Quod deinde a ripa Garumnæ ad Ligerim fluvium protenditur, sub Aquitaniæ secundæ vocabulo sex civitates habuit, Agennensium, Encolismensium, (Angulema hodie est) Santonum, Pictavorum, Petrocoriorum, cum metropoli Burdegala.

146. Novem populos prope Aquitaniam, propterea que tertiam a multis dictam, in qua Vascones habitant, Auscii commendant et Vasatæ: reliquorum septem hæc fuerunt nomina, Vibisci, Meduli, Boatæ, Convenæ, Consaranni, Bigerriones, Tarbelli. Horum duodecim recensentur in veteri itinerario civitates: Ausciorum metropolis, Convenarii, (quæ duæ jam ætate Strabonis jus Latii habebant) Aquensium, Lactoratium, Consarannorum, hodie Couserans, Boatum, Benearnensium, Aturensium, nunc Aire, Vasatica, Turba vel castrum Begerra, nunc episcopatus Tarba-Bigorrensis, Eloronensium, id est Oleron, Elusatium, id est Eause, quam Narbonensis partem facit Ammianus.

147. Sed alii Narbonensem et ipsam duplicem ita distinguunt: ut primam, Cebennis montibus[a] ab aquilone, Pyrenæis et mari Gallico a meridie inclusam, septem insigniant civitatibus. Nam præter metropolin Narbonenium, civitates ei tribuunt Tolosatium, Beterrensium, Agatensium, Nemausensium, Magalonensium, Lutevensium, sive castrum Lutevam, Ucetiensium. Secundam Nar-

[a] *Ut primam, Cebennis montibus*] Miserandum in modum confusa hic erant omnia, finesque alterius Narbonensis alteri circumscripti. Nempe hoc loco legebatur, *ut primam, quæ a Varo flumine usque ad Rhodanum versus ortum porrigitur, a meridie mare Gallicum habet, tredecim insigniant civitatibus. Nam, &c.* Et paulo infra: 'secunda Narbonensis, cui metropolis est Aquensium civitas, Pyrenæis et Cemmenis montibus ab aquilone, mari Gallico a meridie inclusam, sex præterea civitates honestabant.' Ubi præter limitum confusionem, etiam fœdus solœcismus occurrebat: 'secunda Narbonensis . . . inclusam . . . honestabant.' Hæc omnia correximus, neque committendum duximus, ut lectorem in contextu ipso primum offenderent prava et absurda, quæ in notis demum emendarentur. Sed et passim in tota hac Galliarum descriptione, vel nomina in pravum distorta, vel vitiosas orationis structuras, partim mutavimus ipsi, partim mutanti Clerico obsecuti sumus. *Crev.*

Digitized by Google

bonensem quæ a Rhodano flumine usque ad Varum versus ortum porrigitur, a meridie mare Gallicum habet, cui metropolis olim Arelate fuit, nunc Aquensium est civitas, sex præterea civitates honestabant, Aptensium, Reiensium, Forojuliensium, Vapincensium, Segesterorum, Antipolitana.

148. Hæc ferme fuit Galliarum, sub initia Constantinopolitani imperii, descriptio: sed idem situs gentium, plerarumque civitatum eadem fuisse nomina Cæsare bellum gerente videntur: quanquam gentium numerus, ut solitum est, cresceret, aut contraheretur. Nam ara quæ apud Lugdunum Augusti Cæsaris fuit, inscriptionem habuit gentium sexaginta: nec multis post annis universæ Galliæ quatuor et sexaginta civitates[b] numerabantur. Sed Appianum, qui sub Adriano Cæsare scripsit, pacatos a C. Julio populos quadringentos, oppida octingenta, tradidisse putant. Mihi numerorum potius errorem intervenisse liquet, ut pro ν′ aut ο′ Græcorum litera, quarum illa quinquaginta, hæc septuaginta notat, ρ′, quæ est quadringentorum nota, temere scripta lectave videatur: idque tum ex consensu veterum, tum adjecto numero oppidorum, quæ tantæ gentium multitudini pro portione parum respondet, haud difficile arbitratu est. Ceterum tractus ille terrarum, soli bonitate, et incolarum abundantia, maximarum opum famam, nec falso, adeptus, invitavit Cæsarem, ut hanc unam, præ ceteris omnibus provinciis, suo proposito commodissimam crederet. Nam divitiis ad emendum imperium indigebat: militem duraturus erat ad civilia bella; famam reportaturus ex victoria clarissimam, periculisque et laboribus ampliorem; quod tum adhuc durabat Gallicæ fortitudinis opinio, virtus paulatim deficiebat.

Strabo IV. p. 192.

Serv. Æn. I. 290. Appian. Celt. et de B. Civ. II. p. 523.

Suet. Cæs. c. 54. et Tac. Ann. XI. 23.

Tac. Germ. c. 28.

[b] *Quatuor et sexaginta civitates*] Hujus numeri non alium testem novimus, quam Servium, quem in ora libri allegamus. Alium aliquem videtur intuitus esse Freinshemius. *Crev.*

Digitized by Google

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CIV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. C. CÆSAR, Helvetiorum gente perdomita, quod ea fortissima totius Celticæ habebatur, ingentem apud Gallos gloriam meruit. Idcirco passim ex civitatibus gratulatum venerunt principes; simul petitum, 'ut bona cum ipsius gratia concilium totius Galliæ sibi liceat indicere.' In illo, ut postea apparuit, de Germanorum amoliendo jugo deliberatum: et ab iisdem principibus flentibus et ad pedes prostratis rogatus est Cæsar, 'ut oppressis auxilium ferret.' Cæs. de B. Gall. I. 30. Id. ib. I. 1. Id. ib. I. 30.

2. Ariovistus Suevorum rex, per Arvernorum Sequanorumque contentiones, cum centum viginti millium exercitu Galliæ partem occupaverat: Æduos eorumque clientes semel terumque magnis præliis vicerat: iis quoque gravis, a quibus erat accitus, universæ Galliæ imperio imminebat. Cæsar, cum in suo consulatu petentem cupide Ariovistum socium amicumque populi Romani appellandum curasset, causam belli a se removens, Ariovistum ad se venire jubet, ut de præsentibus colloquantur: ratus, quod accidit, regem moleste laturum, atque inde causam belli extituram. Nam Ariovistus Cæsarem, si quid vellet, ad se jussit accedere. Tum Cæsar postulata Plut. Cæs. Dio, XXXVIII. Cæs. Plut. Dio. Cæs. Dio. Flor. III. 10. Cæs.

Digitized by Google

sua per legatos edidit: 'ne quos præterea Germanos trans Rhenum arcesseret: ne sociorum populi Romani fines armatus ingrederetur: obsides etiam ab illis acceptos redderet.' Ad hæc ferociter ab Ariovisto responsum: oblataque Cæsari conditio, 'amico se an hoste uti mallet.'

3. Sub idem tempus quo hæc sunt renuntiata Cæsari, Æduorum etiam et Trevirorum legati affuerunt. Illi querebantur Harudes nuper in Galliam transportatos fines suos populari: Treviri centum pagos Suevorum ad Rheni ripam consedisse nuntiabant, hoc animo ut amnem transirent. Igitur Cæsar minime differendum ratus, ad Ariovistum, priusquam novæ copiæ cum veteribus ejus se conjungerent, magnis itineribus contendens, Vesontionem Sequanorum, ne ab hoste occuparetur, præcepit. Quæ deinde gesta sunt, quoniam multorum Germaniæ populorum mentionem continent, obscuram molestamque futuram legentibus, nisi commoda explicatione illustrentur; locus hic desiderat, ut veteris Germaniæ situm moresque exponamus. Liv. Epit.

Tac. Germ. 1. 1. 4. Igitur Germaniam ad occidentem a Gallis Rhætisque Rhenus, ad orientem a Pannoniis Danubius[a] certissimi limites separabant: septemtrionale latus vocatus inde Germanicus oceanus ambit: a meridie montes claudunt Alpibus ita propinqui, ut pars earum videantur appellenturque: a Sarmatis versus solem orientem, montium, qui proprie Sarmatici vocabantur, asperitate, et amne Vistula dirimebatur. Eodem pertinebat et Hercynia sylva, quæ tum novem dierum iter habebat in lati-

[a] *Ad orientem a Pannoniis Danubius*] Pannonii, si respicias Germanos et Danubium, non ad orientem, sed ad meridiem siti sunt. Ceterum in hac Germaniæ descriptione, idem institutum, quod in Gallia, tenebimus, ut omittamus nomina auctorum, quæ in Doujatianæ editionis margine, confusa admodum, manca partim, partim omissa, inextricabiles prope errores habent. Id sine ullo lectoris incommodo facere posse videmur. Qui enim accuratam Germaniæ veteris cognitionem adipisci volet, non hinc illam petet, sed ex iis qui rem fuse et ex professo tractaverunt. Qui autem hæc rapido oculo festinanter perlustrare satis habent, iis sane parum curæ est scire quo ex auctore quidque petitum sit. Nobis igitur satis esse visum est dare operam, ut quam emendatissima hæc Germaniæ descriptio legeretur: de cetero remittere lectores ad Cluverium et Cellarium. *Crev.*

Digitized by Google

tudine, et ab Helvetiorum, et Nemetum, et Rauracorum finibus, secundum flumen Danubium ad fines Dacorum Anartiumque pertinebat: deinde sinistrorsum flexa multos attingebat propter magnitudinem populos, ultra sexaginta dierum iter porrecta.

5. Hoc spatio multæ tum gentes colnere, veteribus non satis cognitæ, quod asperæ bellis, in pace commerciorum negligentes, ab aliis populis haud facile adibantur. Quod tamen inter antiquos constat, initium Germaniæ qua Sarmatas attingebat, mons Sevo fuit, sinum Codanum, id est, Cdanum sive Danicum efficiens, insulis refertum. Quarum clarissimam nominabant Scandinaviam, tria borealia regna amplectentem, ideoque veteribus incompertæ magnitudinis, falso tamen insulam creditam: cujus partem Hellevionum gens, sic rupium incolas indigena sermo vocabat, quingentis pagis, scribente Plinio, obtinebat. Ab eodem auctore Germanorum genera quinque sic ponuntur, ut excludi Scandinaviæ gentes appareat: primum Vindilos vocat, 'quorum pars Burgundiones, Varini, Carini, Guttones fuerint.' Vandalos intelligi putant, quorum sedes a Poloniæ finibus atque Vistulæ capite per Megaloburgensium, Pomeranorum, Prutenorumque regiones, et Marchiam, Saxoniæque partem extentæ fuerunt.

6. Alterum genus Peucini Bastarnæque Peucen insulam ad ostia Danubii positam, et vicina inter Sarmatas Dacosque loca occupabant. Cetera Germaniæ tres habebant ex situ loci habitatorum differentias, totidemque nomina. Ingævones qui scribuntur apud Plinium, eos Vigævones non absurda conjectura Rhenanus intelligit, sic appellatos, quod ad sinum maris incolerent. Ejusdem Plinii Istævones, occiduos interpretantur, quod ea parte fluit Rhenus, quem accolebant. Inter hos intercepti veteribus Hermiones vocabantur, incertum unde: et qui detorquendis vocabulis sine alio indicio conjecturæ nimis indulgent, eos proclivius est in mille errores incidere, quam unam veritatem.

7. Ex his gentes nobiliores ad Rheni ripam, præter quas in Galliæ descriptione retulimus, Batavi non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colebant, Cattis

Digitized by Google

orti. At dextrum Rheni latus, quod Germaniæ prætexitur, incertæ olim possessionis fuit; eoque notitia illius obscurior. Rhenus ipse a Rhæticis Alpibus et monte Gothardi per abrupta devolutus Curiensem agrum percurrit; mox duos efficit lacus, Acronium et Venetum: hinc modico flexu in occidentem pronior, juxta Rauracos ad septemtriones redit, agrum Helvetium a Germanico dividens: quæ res olim perpetuis duarum gentium bellis occasiones præbuit. Nec alia major causa fuit, cur Helvetii, sedibus suis incensis, alias instituerint in Gallia interiori quærere.

8. Ibi jam antiquitus initium Germaniæ fuit: sed ea loca incerti erant juris, quod nunc a Gallis invadebantur, nunc recipiebantur a Germanis. Ibi Decumates agri fuerunt postea trans Rhenum Danubiúmque; cujus in propinquo fontes sunt, vix duorum milliarium a ripa Rheni spatio diremti. Hegoviam nostrates vocant, oppositam Helvetiorum Turgaviæ. Infra Hegoviam Clecgovia jacet, Martiano nemore, (quod Hercyniæ sylvæ caput est,) et Rheno amne terminata. In illis regionibus, et quæ præterea usque ad Cattorum fines descendunt, Decumates agros fuisse intelligo, sinum imperii, et Rhæticæ provinciæ partem.

9. Ultra hos Catti tenuerunt iis finibus, quibus nunc Turingi sunt, Hassique, et ad Rhenum fluvium porrecta Westphalorum portio. Eorum pars Mattiaci, cum Tacitus scriberet, Romanis subditi, dictum ab oppido Mattio agrum coluerunt: cujus oppidi nomen adhuc et vestigia servare tenuis ad Adranam vicus traditur. In eorum agro calidissimi fontes visebantur, quos hodie frustra nisi apud Visbadenses contra Moguntiam sitos requiras. Neque moveor quod apud Ptolemæum Mattiaci et Moguntiaci ad millia passuum centum septuaginta disjungi videntur. Nec enim ignotum est, ne auctori culpam imputemus, quam proclivis sit in notis numerorum, atque in illius præcipue scriptoris opere, frequens librariorum aberratio. Cattos penitus fuisse deletos quorundam opinio est: mihi verius videtur, Hassos nunc esse, qui olim Catti fuerunt; neque aliud nomen, sed tantummodo pronuntiatione dif-

Digitized by Google

ferens, non aliter quam et [1] alia multa vocabula, quæ apud ejusdem gentis varios populos aliter atque aliter efferuntur.

10. Sub Cattis Usipios Tencterosque ad Rhenum locans Tacitus, haud dubie tractum illis assignat, ubi nunc Franci colunt ad Salam Mænumque flumina: inter Bohemos Noricosque et Rhenum, a meridie Sueviam spectantes, ab aquilone Turingiam. Sed et Clivensium fines tenuisse videntur: et quæ ad Rhenum inde loca versus Francofordiam usque pertinent, Hassorum hodie ditio.

11. Juxta Tencteros Bructeri occurrebant, quorum agrum inter Amisiam Luppiamque amnes a Germanico vastatum Tacitus retulit. Hi tum ultimi Bructerorum erant. Pars alia late terras inter Salam Westphaliæ fluvium ac Rhenum interceptas possidebat. Ita Juliacensis Bergensisque et Clivensis ditionum partes, Comitatumque Marcanum, et Lippensem usque in Westphaliam, a Bructeris habitatum fuisse, non absurda opinio est. At Ubiorum sedes Colonia monstrat, certum clarumque monumentum.

12. Ab his juxta Rheni ostia et Frisios Sicambri, mox Chamavi et Angrivarii, deinde Tubantes, postea Usipii, tum Franci, ad extremum Westphali, Monasteriensem agrum Cliviæque et Geldrorum partem tenuerunt. Ab Angrivariis certe Angriæ ducatus ad Visurgim amnem, qui nunc inter titulos archiepiscopi Coloniensis est, nominatus creditur. A quibus diversi Ansibarii, quondam a Chaucis pulsi, vacuos juxta Frisiorum regiones agros insederunt: quos deinde Francis Marcellinus accensuit. Angrivarios a tergo Dulgibini et Chasuarii claudebant. In fronte Frisii usque ad oceanum pertingunt, populosum genus, in majores minoresque distinctum: nunc orientalium et occidentalium nominibus dividuntur. Hæc ad occidentem solem veteris Germaniæ tabula est.

13. A septemtrione Chaucorum gens a Frisiis incipiens, partemque littoris occupans, terga gentium Rhenanarum claudit, usque dum in Cattos ingenti sinu redeat. Hi quoque majores minoresque appellabantur. Majores

1 *Ut* pro *et* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

prope Angrivarios, ultra Visurgim, ad Albim usque tenuerunt; quorum oppidum fuit Fabiranum, quæ hodie Brema putatur. Minores a Visurgi ad Rhenum Westphaliæ Frisiæque partem versus Isalam Rheni amnis ostium sedes habuerunt. Cherusci, mediterraneus populus, Hercyniæ partem, quæ vulgo Hartz[2] nuncupatur, accoluerunt, cis Albim fluvium, ubi nunc Misni Turingique et Ascanienses sive Anhaltini habitant. Cheruscis conterminos fuisse Fosos ex uno Tacito discimus: quo latere fuerint, incertum. Sed Cimbri proxime oceanum colebant, et inter duo maria, orientale Germanicum et occidentale Britannicum, peninsula Cimbricæ Chersonesi nomine nobilitata est.

14. Præ cunctis istis populis uti maxima potentia, ita nomen quoque clarissimum Suevorum fuit, majorem Germaniæ partem occupans, et multas in nationes distributum. Nam a Rheno usque ad Albim protenta, parte sui etiam trans Albim jacentes campos obtinuit. Generis Suevici gentes quatuor et quinquaginta suo tempore numerabat Orosius. Olim centum pagos habere dicebantur: ex quibus quotannis singuli millia, bellandi causa, suis ex finibus educerent. Mari Suevico nomen haud dubie ab accolis fuit: hicque eorum olim terminus.

Cæs. de B. Gall. IV. 1.

15. Igitur, ab Holsatia et Julia Cimbrorum sedibus, ad Bohemicam usque sylvam, Pomeraniam, Marchiam, Saxoniam late repleverunt: mox etiam ad Danubium et Rhætiæ partem transgressi, Sueviæ quæ nunc est appellationem cultoresque dederunt. Sed et præcipua Saxoniæ nobilitas Suevicæ est originis. Ceterum inter Suevicas gentes nobilissimi olim Semnones fuerunt, Lusatiam et Marchiæ partem, ad Suevi fluminis utramque ripam, habitantes. Hæc copiosa gens fuit. Longobardica, virtute quam numero potior, cis Albim in agro Luneburgensi reliquisse nominis sediumque suarum memoriam in oppido Bardunvigo creditur, quod Henricus cognomento Leo delevit.

16. Post hos Reudigni, et Aviones, et Angli, et Va-

2 *Harto* edd. ante Crev.

Digitized by Google

rini, Eudoseeque, et cum Suardonibus Nuithones a Tacito memorantur. Quorum Reudignos et Avionas in aquilonari et maritima Saxoniæ plaga collocat Andreas Althamerus, cujus diligentiam tota hac descriptione plurimum sequor, (Cluverium enim, qui hæc copiosissime est executus, adipisci non licuit) ubi nunc Megaloburgensis ducatus nominatur.

17. Anglorum autem veterem habitationem inter Saxonas Vitarumque gentem fuisse Beda tradidit, inde migrasse in Britanniam. Sed hos arguit Vecta insula, cui vocabulum hoc impositum est ab his incolis. Pro Vitis alii scriptores Jutas ponunt, notius nomen. Quidam putant habitasse Anglos ad mare Germanicum et Albim fluvium eas partes, quas hodie Luneburgensis atque Brunovicensis ditiones occupant. Ceterum peninsula inter Sliam et Flensburgum, Balthici maris sinus, incorrupta adhuc appellatione, veteris Angliæ situm commonstrat. Ceteris quos memoravimus, per Germanici maris littora versus orientem a Pomerania in Prussiam, a conjectura potius quam notitia sedes assignantur. Nam ætate Strabonis Germania Transalbiana[4] prorsus erat incognita: cum Tacitus scriberet, is quoque fluvius adiri ab Romanis nequibat. Plinius autem Varinos Vandalorum fecit partem.

18. Paulo certiora sunt, quæ de gentibus ad Danubium scriptores prisci tradiderunt. Ex his Hermundurorum terra, Albis ortu notata, et vicinia Semnonum Cattorumque, quibuscum de fluvio Sala magno prælio decertarunt, minus ignoratur; Misniam et Bohemiæ partem fuisse indiciis illis declarantibus. Juxta Hermunduros Narisci, deinde Marcomanni et Quadi agebant. Nariscos Voytlandiam superioremque Palatinatum habuisse putant, cum Transdanubiana Boiariæ portione. Nec absonum est, ab his esse vocabulum regioni quam Nordgaviam vocant, cum ab incolarum vulgo 'Narca' nominetur.

19. Moraviam Marcomannis fuisse patriam, priusquam in Bohemiam immigrarent, vix dubitatur. His ferme

4 Ita, suadente Drak. pro *Transalbina* in ed. Crev. et *Transalpina* in ed. Cler. et aliis.

Digitized by Google

conjungi Quadorum natio solet, ad Danubium flumen colens. Moraviæ Silesiæque partem, deinde Austriam obtinuisse, non inepta conjectura existimatur. Superest orientalis Germaniæ portio, qua Pannoniam Sarmatasque respiciebat. Ex his Marsigni Buriique Suevico sermone habituque testabantur originem: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua, teste Tacito, coarguebat non esse Germanos, et quia tributa patiebantur. Omnes eæ gentes terga Marcomannorum Quadorumque claudebant, inter hos et Sarmatas intercepti; ut Silesiæ Moraviæque partem habitasse appareat; Buriis etiam ad Vistulam fluvium pertinentibus.

20. At post hos Lygiorum multæ civitates ad Danubium, qua nunc Austriæ Hungariæque trans amnem partes incoluntur, late tenuerunt. Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos vetus ætas appellavit, sequens oblita est. Gothonum sedes, quos et Guttones scribunt, succinum ostendit, quod tantum Prutenico littore legitur. Hos Vandalis ascripsit Plinius. Rugiorum insula sedes antiquas ejus populi, nomine nihildum mutato, satis demonstrat. His quia finitimi fuerunt Lemovii, Pomeraniæ cultores fuisse non immerito quis arbitretur. Extremos Suevorum in ipso oceano statuit Suionas Tacitus, Sitonumque gentes: quorum illi nomen atque potentiam antiquam hodieque retinent: sermone etiam, quia penetrare eo Romani aliique externi non potuerunt, propius accedente ad veterem, ut ex antiquissimis monumentis Germanicæ linguæ certo cognoscitur.

Krantz. Norveg. 1. 27.

21. Sitonas Norvegiam possedisse argumento est, quod Suionibus similes continuique tradantur; ac apud eos videatur ætate Taciti regnasse soror Hasmundi, minor annis fratre, sed audacia superior. Nec multo post Sticla et Rusla virgines cum Trondo fratre diutissime de regno certaverunt. Qua tamen re distingui a Suionibus non debuerunt. Nam et apud illos antiquitus utrique sexui præstans virtus affuit; et modo virginis regnum fuit, qualem æquari sibi magnitudine animi, rerumque gestarum gloria, et imperandi artibus, nemo vel maximorum regum indignetur. Neque enim animis, uti corporibus, differentia

Digitized by Google

sexus inest: neque pars ea quæ servire in singulis hominibus debet, ubi de imperio in quam plurimos agitur, respicienda est: ut, nisi culpam istam Tacitus aliis meritis redemisset, notandus eo nomine haud perfunctorie fuerit, quod qui mulieris imperio regantur, eos etiam a servitute descivisse judicavit, homo Nerones atque Othones et Domitianos passus, quorum mollitie atque flagitiis plerasque pars vel abjectissimarum fœminarum erubesceret.

22. Sed ad descriptionem Germaniæ redeo. Supersunt enim ad dextrum Suevici maris littus Æstyorum gentes, quorum hodie durat apud Finnones appellatio, et per Livoniam sermo usurpatur. Antiquitus in Prussiam usque pertingebant; argumento succini, quod soli omnium ea ætate legebant, glesum appellantes, quo nomine vitrum Germani vocamus. Tac.Germ. 45. Plin. XXXVII. 3.

23. Bastarnas fuisse Germanos, sed mixto Sarmatis sanguine, veteres auctores prodiderunt. Horum Peucini ex insulæ, quam habitabant, nomine vocantur: Roxani magis pertinebant ad aquilonem, inter Tanaim et Borysthenem pascere soliti. At Venedos Fennosque, licet quædam ex Germanicis moribus traxissent, Sarmatis potius ascribendos crediderim, maximo certissimoque linguæ argumento, quæ nulla parte Germanicæ est similis. Hellusios veterum in Gotlandia putant habitasse: Oxionas in Livonici sinus insula ponit vocabulum Oxiliæ, (nunc Œsiliam frequentius vocant,) et quod ovis avium vescebantur: inde a quibusdam Oones appellati: quæ nota nostris etiam temporibus durat. Nam avium innumerabilium agmina sub Maium mensem iis locis fœtificant: earum dispoliant incolæ nidos, ovaque sale condita ad diuturniorem victum recondunt. Plin. IV. 13. Mela III. 6.

24. Hactenus Cornelii Taciti maxime secuti ductum, Germaniam ex obscuro vetustatis situ eruimus. Restat ut de moribus earum gentium pauca referantur. In universum æstimanti liquet, cœli terrarumque genio Germanos ad feritatem et arma inclinari debuisse. Tanta enim erat antiquitus partium istarum asperitas, ut maximo mihi argumento sit tam incredibilis facta mutatio, præter cognitos siderum cursus, certo quodam, sed nos fallente, mota Liv. Epit. Cæs. de B. Gall. VI. 28.

Digitized by Google

naturæ partes invicem conjungi aut discedere. Sed ista subtiliorem indagationem desiderant.

Cæs. de B. Gall. I. et VI. Appian. Celt. Tac. Germ. 4.

25. Ceterum Germanis corporum magnitudo roburque, et copiosus sanguis pugnarum aviditatem et vulnerum contemtum attulit. Valida et ingentia membra, truces et cœrulei oculi, rutilæ comæ, communis olim omnibus habitus, nunc quoque manent, ubi minus peregrini sanguinis immixtum est. Nam hæc nostra Germania, maxime quæ Rheno est propinquior, peragrata Romanis exercitibus, insessa coloniis, conjugiis innexa, quantum a cognatione priorum, tantum a similitudine recessit. Sed et pacis artibus cultior, morumque longe meliore temperamento agit.

Cæs. de B. Gall. VI. 23. Tac. Germ. 6. et Hist. IV. 61. Dio, XXXVIII.

Nam pristina Germanorum feritas latrocinia, dum extra fines cujusque civitatis fierent, in laude ponebat: eadem, uti mos barbaris ratione non multum, superstitione plurimum moveri, mulierum vaticiniis incendebatur aut interquiescebat: nec sumi prælia, nisi his annuentibus, in morem verterat.

Appian. Celt.

26. Mortem extimescebant minus, quod se redituros ad vitam existimabant. Illud etiam e natura regionis, quæ multis passim lacubus fluminibusque finditur, profectum auctores mirantur, quod rapidissimos amniuṁ vortices tranare Germani cum armis potuerunt. Pecuniæ antiquitus spretores, mox avidissimi facti, postquam Romanorum commerciis utilitatem ejus intellexerunt. Alia multa quæ de moribus eorum Tacitus retulit, procuranda Belgica vicinus illis notusque, (et quæ accurato opere Philippus Cluverius,) propterea quod omnium manibus auctoris eximii opera teruntur, prætereo.

Tac. Hist. II. 35. et Dio, LX. Tac. Germ. 5. Herod. VI. Plin. VII. 16.

27. Cum hujusmodi gentibus tum primum sub nomine Germanorum dimicaturus populus Romanus, qui domi, quique militiæ erat,[b] haud tralatitia cura sese affligebat. In castris multi erant adolescentes nobiles, per amicitiam secuti Cæsarem, et quia mollem sub eo quæstuosamque militiam speraverant: quibus ille tribunatus præfecturasque dederat. Hi partim per varias causas commeatum

Cæs. de B. Gall. I. Dio, XXXVIII. Plut. Cæs. Cæs.

[b] *Qui domi, quique militiæ erat*] Cæsar, Dio, Plutarchus, nullam hic mentionem faciunt eorum Romanorum qui domi erant. Neque profecto satis opportune huc advocantur. *Crev.*

Digitized by Google

petebant a Cæsare: partim pudore prohibiti, tamen non dissimulabant metum, fatique instantis acerbitatem soli, aut inter familiares deflebant, ‘quod immanissimis gentibus, quibus nulla resisti vi humana posset, objicerentur.’ Ergo et alia indecore fiebant, et timorem incitabat militum, quod passim etiam in principiis testamenta scribebantur. Flor. III. 10.

28. Cæsar, trepidatione exercitus cognita, alienum a præsenti statu putavit, in concionem eum advocari, priusquam ductores confirmarentur. Igitur consilio convocato, omnibusque adhibitis centurionibus, ‘nullam esse causam timendi’ docet, ‘ne Ariovistus solvat amicitiam tam diligenter quæsitam et cupide initam. Quod si maxime ille insaniat, non ideo despondendos animos, tanquam ob rem novam et atrocem, esse. Cimbros et Teutonos clade sua satis docuisse, nec invictam esse Germanorum ferociam, nec valde difficilem vinci. Sperare se non deterioribus usurum militibus, quam Marius habuisset: nec ipsos multo inferiorem cognituros imperatorem. Etiam Spartaci bello deletas Germanorum maximas copias a ducibus non maximis esse. Cum his ipsis hostibus per eos annos sæpe Helvetios pugnasse: eosque non in suo tantum, sed etiam in illorum solo vicisse. Quorsum igitur timeant ab aliis expertos, cum haud magno negotio superiores victoribus eorum fuerint? Liv. Epit. Dio. Cæs. Plut. Cæs.

29. ‘Quod autem quidam timori tegendo difficultates itinerum, et angustias frumentariæ rei obtendant; id ipsos arroganter facere, qui suum jus esse putent de his rebus consulendi, quæ totæ imperatoris officio contineantur. Igitur illa sibi curæ et fuisse, et fore. Neque putare vera retulisse, qui milites propter timorem, ubi castra moveri jussisset, signa deserturos esse renuntiarint. Non ita se virtutis felicitatisque suæ, ac præterea innocentiæ pœnitere, ut, quod malis atque avaris ducibus aliquando accidisset, id sibi metuendum a militibus suis existimaret. Atque ut statim periculum faceret animorum, quod antea in dies aliquot fuisset dilaturus, eadem nocte de quarta vigilia profecturum. De-

Digitized by Google

sererent sane quorum in animos potentior formido, quam Romani nominis et sacramenti memoria esset: sibi abunde fore si decima sequatur legio, de qua non dubitaret, quamque prætoriam esset cohortem habiturus.'

Plut. Dio. Cæs.

30. Hac oratione mirifica commutatio animorum facta; et cum in vulgus militum quæ erant dicta a Cæsare emanassent, pars laudibus imperatoris alacriores redditi sunt; ceteri ad æmulationem ejusdem decoris incitati. Statim et deinde legio per tribunos militum gratias egit, 'quod bene de se judicasset imperator:' et reliquæ satisfacere studuerunt, 'neque dubitasse unquam, aut timuisse; neque de summa belli suum, sed imperatoris esse judicium existimavisse.'

Dio. Front. IV. 5. 11. Cæs. Plut. Cæs.

31. Ita Cæsar eodem, quod prædixerat, tempore castris motis, cum nullo die iter intermisisset, septimo copias Ariovisti non longius passuum quatuor et viginti millibus[a] abesse intellexit. Ariovistus etiam celeri Cæsaris accessu, quem suum adventum vix præstolaturum putaverat, nonnihil commotus est. Idcirco, legatis missis, 'quod antea petitum a Cæsare colloquium esset, ejus nunc venisse opportunitatem' ostendit, 'propius inter se congressis, et remota suspicione periculi.' Convenit, ut in diem quintum colloquerentur.

Plut. Dio. Cæs. Appian. ap. Fulv. Ursin.

32. Interea cum ultro citroque legati commearent, Ariovistus negabat se venturum ad colloquium esse, si pedites Cæsar adduxisset. Cæsar quod neque tolli colloquium volebat, neque suam salutem Gallis equitibus credere, jussit eos præbere militibus e legione decima equos, quibus militibus quam maxime confidebat. Unde nec absurde quidam decumanorum, 'plus quam pollicitus esset, facere Cæsarem' dixit: 'pollicitum in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, ad equum rescribere.' Congressi sunt in conspicuo tumulo, quem patens undique planities ambibat. Equitatus utrimque ad passus ducentos abstitit: dein ad colloquium adducti sunt. Cum Cæsar imperare quidlibet, Ariovistus con-

Cæs.

Dio.

[a] *Passuum quatuor et viginti millibus*] Octo leucis nostratibus. *Cæs.*

Digitized by Google

cedere nihil vellet, et interim Germani tela conjicere in Cæs. Cæsarianos inciperent, diremtum sine fructu colloquium est.

33. Biduo post redintegrari Ariovistus colloquium postulat, aut aliquem ex legatis Cæsaris ad se mitti. Cæsar suos objicere periculo nolens, C. Valerium Procillum ex principibus Gallorum, unaque M. Mettium mittit, qui hospitio Ariovisti usus fuerat. Eos Germanus speculatum venire causatus, in catenas conjecit, statimque cum exercitu propius accessit ad Cæsarem: mox, præteritis ejus castris, ad duo millia passuum ultra consedit, quo commeatum impediret, qui ab Æduis Sequanisque supportabatur.

34. Ex eo die dies continuos quinque Cæsar, eductis in aciem copiis, potestatem pugnandi fecit. Ariovistus equestri prælio contentus concurrere, peditatum intra castra continebat. Eo genere pugnæ potiores erant Germani, cum ad sex millia haberent equitum, quos lecti vir a viro totidem mira velocitate pedites comitabantur, sic exerciti, ut, quoties esset properandum, jubis equorum sublevati cursum adæquarent; de cetero pugnantibus equitibus pro munimento essent, ad quod se reciperent, aut ipsi ultro subvenirent laborantibus. Igitur Cæsar, ne diutius commeatu intercluderetur, circiter passus sexcentos longius quam Germanorum stativa erant, castris delegit locum, eumque, frustra prohibentibus Germanis, communivit: ac duas ibi legiones cum parte auxiliorum reliquit, quatuor reliquas in castra majora reduxit.

35. Ariovistus, cum ex more Cæsaris productæ in aciem copiæ circiter meridiem in castra revertissent, partem suorum minora castra oppugnatum misit. Multum utrimque sanguinis fusum. Germani, re infecta, sub occasum solis recesserunt. Cæsar, quæsita ex captivis causa, propter quam de summa rerum Ariovistus decernere fugeret, eam esse intellexit, quod matres fa- Dio. Cæs. milias, quarum prædictione multum Germani utebantur, negarent fas esse vincere, si novam ante lunam acie decertassent. Erat his ea disciplina divinandi, ut ex fluvi- Frontin. II. 1. 16. orum vorticibus, undarumque sonitu futura se prospicere Clemens Stromat. I. arbitrarentur. Plut.

Digitized by Google

36. Eo magis Cæsar incitatus est, ut quam maturrime contenderet, suo tempore usurus, si quidem vera mulieres
Front. Plut. dicerent; aut saltem facilius debellaturus impeditum re-
Cæs. ligione hostem, et de victoria desperare jussum. Igitur, acie instructa, cum ad castra hostium succederet, irritati
Plut. ignominia Germani processerunt et ipsi, nationatim dis-
Cæs. tributis copiis. Præter Suevos ex quibus ipse erat, Marcomannos in exercitu Ariovistus habebat, et Triboccos, et Vangiones, Nemetasque, ac Harudes, et Sedusios, ignobiliora reliquis nomina, et vix certarum sedium, nisi
Ortel. Thesaur. et Cellar. Geogr. Ant. II. 5. quod Harudes ad lacum Acronium, quibus locis condita Constantia est, habitasse putant; Sedusios, aut, ut legi volunt, Sepusios, ad fines Nemetum in ripa Rheni.

Cæs. 37. Cæsar a dextro cornu, quod ibi imbecilliorem esse hostem senserat, commissa pugna, tanta Germanorum alacritate exceptus est, ut spatium pila in hostes conjiciendi militibus non daretur. Abjectis pilis, res acerrime gladio geritur: et cum, phalange facta, Germani testudine se te-
Dio. Flor. gerent, multi Romanorum super ipsa scuta salierunt, ma-
Oros. VI. 7. nibusque ea revellentes, desuper intulerunt vulnera. In-
Cæs. terim ab altero cornu Romanus urgebatur: quam tum rem conspicatus P. Crassus, qui equitatui præerat, tertiam aciem subsidio misit. Hæc res plenam Romanis victoriam dedit. Ariovisto cum equitibus Rhenum versus fu-
giente, pedites, qui consequi non poterant, densatis agmi-
Front. II. 6. nibus restiterunt. Eos cum sine magno labore ac periculo militum cædi non posse Cæsar videret, emitti jussit, ratus futurum quod evenit, ut in fuga sparsi facilius opprimerentur.

Cæs. 38. Ariovistus, naviculam ad ripam deligatam nactus, transmisit amnem. Simili ratione, aut nando evasere perpauci: ceteros Romani equites consecuti interemerunt. Ne mulierum quidem infantiumque cædibus temperatum est: duæ conjuges Ariovisti occisæ cum una filiarum, altera pervenit in potestatem hostis. Cecidisse Germa-
Plut. Appian. Celt. norum octoginta millia feruntur. Cum maxima victoriæ tantæ lætitia esset, haud minus gaudium Cæsari fuit, C.
Cæs. Valerius Procillus Marcusque Mettius recepti. Valerius ter, se præsente, sortibus de se consultatum narrabat, utrum statim igni combureretur: sortium beneficio super-

Digitized by Google

esse. Clades Ariovisti cum Suevis, quj ad Rhenum venerant, terrorem fecisset, Ubiis animos; domum revertentes illos Ubii insecuti, magnam multitudinem ceciderunt. Cæsar duobus ingentibus bellis eadem æstate confectis, aliquanto maturius solito exercitum in hyberna deduxit, Labienoque his præposito, in Cisalpinam Galliam ad conventus agendos profectus est.

39. Tanta Cæsaris felicitas cum adversariorum odia metumque acrius stimularet, reducendi Ciceronis consilio magnis studiis cœperunt incumbere. L. Domitius Ahenobarbus professas cum Cæsare inimicitias gerebat. Ab hoc et C. Memmio prætoribus relatum ad patres de superioris anni actis fuerat, priusquam in provinciam Cæsar iret: et cum ille, cognitione senatui delata, nec a senatu susceptа, profectus esset, statim quæstorem ejus in consulatu legibus in præjudicium Cæsaris interrogandum curaverunt. Vatinio quoque dicta dies, quo legato Cæsar utebatur. Sed et ipsum Cæsarem L. Antistius tribunus plebis postulavit. Cæsar, appellato collegio, ' quod reipublicæ causa aberat,' ne reus fieret obtinuit. Vatinius cum eadem exceptione posset uti, maluit in ipso judicio pæne deteriora scelera facere, quam quorum causa erat accusatus. Nam ubi dies venit, nominatim appellato P. Clodio ne causam diceret, illoque adjuvante, in tribunal sui quæsitoris ascendit, eumque vi deturbavit, dissipavit subsellia, urnas disjecit. Sic in fugam conjectus est prætor, accusatores ejus vix e manibus Vatinianorum erepti.

Suet. Cæs. c. 23. et Ner. c. 3.

Cic. in Vat. c. 14. Suet. Cæs.

Cic. in Vat. c. 14.

40. Horum intemperie stimulati, quicumque aut Ciceronis, aut omnino quietis atque legum cupidi erant, illum sibi virum omni conatu restituendum in priorem locum esse statuerunt. Sed deerat qui referret ad senatum, quamvis adeo pronum, ut nullis de rebus ante consuli vellet. Sed consules cum essent inter inimicos Ciceronis, ' cupere se ' dicebant, ' sed lege impediri.' Nam id caput legis Clodius in curiæ poste fixerat, ' ne quis ad senatum referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset.' Idcirco Domitius prætor ' se ' dixit ' relaturum, si consules nollent.'

Cic. pro Sext. c. 31 et in Pis. c. 13. Plut. Cic. Cic. in Pis. c. 13. et post red. in Sen. c. 2. et pro Domo, c. 26. Cic. ad Att. III. 15. et post red. in Sen. c. 4.

41. Nihil tamen perfici eo anno potuit, quanquam

Digitized by Google

Cic. pro Sext. c. 31. et 32. et ad Q. Fratr. 1. 2.

prætera studiosissimi Ciceronis homines in magistratibus agerent, tribuni octo, P. Nigidius, L. Lentulus prætores; eratque inexplicabilis in Urbe consternatio, cum senatus propensissimam voluntatem consules per causam legis morarentur; plebs et facta improbaret Clodii, et eundem quo faceret quotidie plura adjuvaret. Is populi sensus

Cic. pro Sext. c. 54. et seq.

maxime in theatro et spectaculis erumpebat. Eoque Clodius toto suo tribunatu spectando abstinuit; licet multi eo tempore magnifici ludi, et super omnes a M. Scauro apparatissimi ederentur.

42. Ille enim ædilitio munere (noscenda enim hæc quoque est insania, quo minus ruinam libertatis admiremur) theatrum tantummodo ad temporarium usum fecit,

Plin. XXXVI. 15.

triplici scena: ima pars e marmore fuit, media e vitro, summa tabulis inauratis. Columnas ea structura habebat

Plin. XXXIV. 7.

trecentas sexaginta duodequadragenum pedum;[c] signa ænea inter columnas tria millia. Cavea ipsa cepit homi-

Plin. XXXVI. 15.

num LXXX. millia: duplum nempe ejus quod Pompeianum theatrum, sub eadem tempora struetum. Sicyone

Plin. XXXV. 11.

olim præstantissimi pictores fuerunt: eorum opera omnia, quotquot in publico servabantur, propter æs alienum civitatis addicta, ad ornamentum theatri sui transtulit Ro-

Val. Max. II. 4.

mam Scaurus: choragiumque antea translatitie cultum, exquisito genere vestis induxit: tanta quidem Attalicæ

Plin. XXXVI. 15.

vestis[5] copia, tabularumque pictarum, et ceteri apparatus, ut in Tusculanam villam reportatis quæ superfuerant, incensa ab iratis servis villa, conflagraret sestertium millies.[d]

Val. Max.

43. Iisdem ludis ab hujus magnificentia cœpisse certamen athletarum dicitur, antea insuetum Romæ. Idem

Plin. VIII. 26. et Solin. c. 35.

Euripum fecit temporarium ludis suis, et in eo hippopo-

5 *Vestis* add. Crev. ex Plin.

[c] *Columnas . . . trecentas sexaginta duodequadragenum pedum*] Non omnes illæ columnæ erant duodequadragenum pedum, sed imæ tantum eædemque maximæ. Id patet ex Plinio ipso, l. XXXVI. capp. 2. et 15. Ceterum ante has voces *duplum nempe*, inserimus, auctore eodem Plinio, male omissum eorum hominum numerum quos cavea theatri capiebat. *Crev.*

[d] *Sestertium millies*] Hæc summa marcis argenti æstimari potest 390625. *Crev.*

Digitized by Google

tamum et quinque crocodilos ostendit,[6] animalia nunquam antehac Romæ visa; postea perquisita tam intemperanter, ut hippopotami defecerint in Ægypto, ad hanc vitandam molestiam, pro sagacitate naturæ suæ, migrasse crediti in Blemmyas. Circensibus pantheras varias centum quinquaginta universas primus ostendit; itemque ossa longitudine pedum quadraginta, altitudine costarum majore quam sit elephantis Indicis, spinæ crassitudine sesquipedali: quæ belluæ fuisse dicebantur, quam ad oppidum Judææ Joppen (inde exportaverat Scaurus) liberator Andromedæ Perseus interfecisset. Non igitur mirum, si per hunc furorem in æs alienum grande se immersit stultissimus adolescens, non sufficientibus opibus, quas pater, diu princeps civitatis, et sub justitiæ larva minime in rapiendo segnis, quasque mater Metella, mariti Syllæ proscriptionibus ditata, amplissimas reliquerant.

Themist. Or. x. Ammian. Marcell. XXII. Plin. VIII. 17. Plin. VIII. 5. et Solin. c. 37. Ascon. in Scaur. Plin. XXXVI. 15.

44. Eodem anno, novum et inusitatum antea, designatorum consulum provinciæ ornatæ sunt. P. Lentulus, Q. Metellus erant: alter amicissimus Ciceroni, alter, deposita quam cum eo gesserat simultate, non vehementer adversus. Igitur octo tribuni plebis A. D. IV. Kalendas Novembres promulgaverunt de reditu Ciceronis legem, eaque de re postea retulerunt ad senatum. Ibi Lentulus, nihil territus lege Clodia, sententiam libere dixit; sed Pisone et Gabinio repugnantibus nihil effectum, donec novi consules magistratum iniverunt. Cujus ipso principio, Kalendis Januariis,* agente consule P. Lentulo, sententiæ de reditu Ciceronis in senatu, præsente etiam et approbante Pompeio, dictæ sunt. Sed et Q. Nepos consul susceptas cum Cicerone inimicitias patribus conscriptis et temporibus reipublicæ dixit esse remissurum. Varia tamen ludificatione senatus impedita est auctoritas.

Cic. ad Att. III. 24. Cic. pro Sext. c. 33. et ad Fam. v. 4. Cic. ad Att. III. 23. et post red. in Sen. c. 2. et 3. pro Sext. c. 32. 33. et 34.

45. Idcirco Q. Fabricius tribunus plebis, rogatione proposita, cum populo ante diem VIII. Kalendas Februarias agere statuit. Sed id quoque vanum inceptum Clo-

Cic. pro Sext. c. 35.

6 Deerat ante Crev. τὸ *ostendit*.

* A. U. C. 695. A. C. 57.

Digitized by Google

dianorum efficiebat audacia, qui multa de nocte curiam, forum, comitium armati occupaverant. Ab his Fabricius repellitur, itemque collega ejus M. Cispius: cædes in foro
Plut. Cic. editur maxima.[7] Q. Cicero, qui nuper ex provincia Asia decesserat, cum ad supplicandum pro salute fratris venisset, pulsus a rostris, inter cadavera latuit, ut opinione
Cic. pro Sext. mortis mortem evitaret.

46. Idemque non multo post P. Sextio tribuno plebis in templo Castoris accidit. Cujus tamen periculum contrariæ factionis tribuno Quintio propemodum exitiosum fuit. Nam Clodiani furoris satellites, quod occisum a se tribunum putabant, hunc licet suarum partium ad necem quæsiverunt, ut similis facinoris suspicione adversarios onerarent. Nec ante hic timere mortem desiit, quam rescitum est, Sextium vivere.[8] Studiosissimus Ciceronis hic
Cic. pro Sext. c. 38. Sextius erat, qui et designatus iter suscepit ad Cæsarem, ut illum induceret ad causam, aut saltem a voluntate resis-
Cic. ad Att III. 23. et post red. in Sen. c. 8. tendi abduceret: et, inito magistratu, rogationem scripsit, et suis copiis, clientelis, vitæ etiam periculo amicum constantissime juvit.

Liv. Epit. 47. Præminebat tamen T. Annii Milonis studium, qui
Cic. pro Sext. c. 39. et seq. et pro Mil. c. 13. Clodium modis omnibus acerrime vexatum, postremo lege Plotia de vi reum fecit. Sed elusum id judicium est edictis magistratuum qui Clodio favebant. Consul Me-
Cic. de Har. Resp. c. 24. tellus, nondum satis placatus Ciceroni, ad hæc propinquus Clodio, itemque frater Appius prætor, unusque de
Dio, XXXIX. collegio tribunorum vetabant judiciorum fieri mentionem priusquam quæstores crearentur, apud quos sortitionem judicum fieri oportebat. Hoc ideo fiebat, ut inter hanc moram petere Clodius ædilitatem posset: et magistratum adeptus, quod factitatum ab aliis fuerat, judicium effugeret.

Cic. pro Sext. Dio. 48. Igitur Milo, sublata judicia cernens, et auctoritate senatus accusatione se prohiberi; cœpit et ipse gladiatores, aliamque secum sentientium turbam, circumducere.
Cic. pro Mil. c. 14. Unde quotidianæ propemodum inter factiones pugnæ, cædesque tota Urbe fiebant. Domus etiam L. Cæcilii

7 *Maxime* legebatur olim. Ex Cic. mutavit Crev.
8 *Nec ante hæc . . . Sextium venire* in edd. ante Crev. exhibetur.

Digitized by Google

prætoris, et postea domus Milonis atque Ciceronis a Clodianis sunt oppugnatæ. Inter has inflammata Q. Ciceronis.[a] pro Sext. c. 42. et 44. pro Cœl. c. 32. ad Att. IV. 3. Dio.

49. Cum Milone Pompeius sentiebat, adeoque spe consulatus excitasse illum putabatur, ut reducendo Cicerone de Clodio se vindicaret. Idem, coacto ingenti agmine, cum rogationem suam Milo perlaturus esset, Clodianis fugatis, forum ei liberum præstitit: ut ejusdem hominis intentissima cura Cicero restitueretur, cujus proditione eversus profligatusque fuerat. Jam impar consensui tot potentium Nepos, impugnare Ciceronem desierat; et, P. Lentulo referente, Pompeioque sententiam de scripto dicente, senatus decreverat reditum. Eo facilius accepta rogatio est, ut quicquam unquam tanto consensu populi rogatum negent. Appian. Civ. II. Plut. Pomp. et Cic. Vell. II. 45. Dio. Cic. pro Sext. c. 62. Cic. pro Sext. c. 61. Plut. Cic.

50. Eodem tempore senatus decrevit, 'ut civitatibus quæ in Ciceronem officiosæ fuissent, itemque privatis, qui ex municipiis salutis ejus causa convenerant,[9] gratiæ agerentur: atque domus ejus et villæ publico sumtu reficerentur: solo, quod Libertati dedicaverat Clodius, religione per sententiam pontificum liberato.' Extat adhuc disertissimi viri pro domo sua oratio. Ex qua et aliis sub eosdem annos habitis, multum luminis illorum temporum historiæ aspergitur. Dixit pro eadem domo M. Calidius, qui tum prætura gerebat. Postridie quam apud pontifices Cicero dixerat, Kalendis Octobribus senatuscon- Cic. pro Dom. c. 32. et pro Sext. c. 62. et post red. in Sen. c. 10. et 11. Plut. Cic. Cic. pro Dom. et in Pis. c. 22. Quintil. x. 1. Cic. post red. in Sen. c. 9. Cic. ad Att. IV. 2.

9 *Convenerunt* edd. ante Crev.

[a] *Domus etiam L. Cæcilii prætoris, et postea domus Milonis atque Ciceronis a Clodianis sunt oppugnatæ. Inter has inflammata Q. Ciceronis*] Quo tempore domus L. Cæcilii prætoris oppugnata sit, non definit clare Cicero. Sed cum Asconius in Milonianam doceat, quod infra c. 52. narratur, ludis Apollinaribus, quos ille prætor faciebat, seditionem motam fuisse, in idem tempus satis verisimiliter rejicienda videtur domus ejus oppugnatio. Certe constat ex Cic. ad Att. IV. 3. domum Milonis oppugnatam, domum Q. Ciceronis inflammatam post M. Tullii reditum fuisse. Quod hic dicitur de domo ipsius Ciceronis oppugnata, in idem quoque tempus differri profecto debet. Vid. infra, c. 84. Nam nunc quidem oppugnari domus Ciceronis non poterat, quæ nulla erat, utpote statim post domini fugam eversa et incensa. *Crev.*

Digitized by Google

sultum factum est, 'placere domum ei restitui.' Ei senatusconsulto tribunus plebis Sex. Atilius Serranus Gavianus intercessit: sed consensu senatus, et Cn. Oppii Cornicini soceri ad pedes ejus procumbentis precibus victus, remisit.

Plut. Appian. Cic. post red. in Sen. c. 15. Plut. Cic. ad Att. IV. 1. et in Pis. c. 22. Vell. II. 45. Appian. Plut. Dio.

51. Sic post menses ferme sedecim, quam fuerat Urbe expulsus, Cicero rediit, tanto favore hominum, ut, cum ipse 'humeris Italiæ se reportatum' diceret, rem minuere potius aliquanto, quam augere videretur. Cum ad Urbem accederet, tanta gratulantium obviamque prodeuntium multitudo fuit, ut vix totus dies illis officiis sufficeret. Fuit inter illos et M. Crassus inimicus antea, sed tum in gratiam filii magno studio redeunti se offerens. Sic inter hos reconciliata, magis tamen in speciem, quam vere et penitus, est gratia: diciturque in illum et Cæsarem scripsisse librum de consiliis suis Cicero, refertum in hos probris, ideoque nec ab auctore editum.

Cic. ad Att. IV. 1. et pro Dom. c. 7. et 10. Ascon. in Milon.

52. Cum Pompeio meliori fide reversus est in gratiam, et ne pœnitere eum suæ voluntatis posset, statim beneficium reddidit, senatu inducto, ut ei per quinquennium annonæ cura, Sex. Clodio improbo et audacissimo homini erepta, mandaretur. Ingenti enim Urbem premente fame, plebs insanis tumultibus fremebat. Et primum Apollinaribus ludis, quos L. Cæcilius Rufus prætor faciebat, tanta infimæ multitudinis concursatio fuit, ut omnes qui, spectandi gratia, consederant, theatro pellerentur.

Cic.

Deinde in Capitolium, cum ibi senatus haberetur, concursus factus, incendium templo, necem senatui minitantium. Inter eam consternationem auctor patribus Cicero fuit, Pompeio curam illam decernendi. Proconsulare imperium per Italiam omnesque terras, quale prius piratico bello tenuerat, datum.

Plut. Pomp. et Dio.

Cic. ad Att. IV. 1.

53. Pompeius, accepta curatione, legatos postulavit quindecim, et in his principem Ciceronem. Quibus passim per provincias dimissis, in Siciliam, Sardiniam, et Africam ipse navigavit. Inde cum onustis navibus reversurus, inter contationem gubernatorum, qui tempestatem timebant, primus conscenso navigio solvere jussit, nobilissima voce edita, 'navigare necessum esse, vivere

Plut. Pomp. et Apoph. Rom.

Digitized by Google

non esse necessum.' Absente Pompeio, cum nihilominus ferveret Milonis atque Clodii contentio, civitasque et senatus in partes scinderentur,[10] referente P. Rutilio Lupo, qui recens tribunatum inierat, frequentiore curia, quam mense Decembri sub dies festos putari potuisset, de judiciis agitatum est. Marcellinus consul designatus sententiam dixit, 'Uti prætor urbanus ipse sortiretur judices: judicum sortitione facta, comitia haberentur.' Id cum probaretur, C. Cato, C. Cassius tribuni comitia prius habenda contenderunt. Hæc sententia vicit: et comitia, non sine maximis certaminibus obnuntiante Milone, perfecta, Clodiusque ædilis curulis factus est. Cic. ad Q. Fratr. II. 1. Cic. ad Att. IV. 3. Dio.

54. Dum hæc in Urbe fiunt, C. Cæsar gravissimum in Gallia bellum habuit. Belgarum populi, Remis exceptis, omnes conjuraverant, incredibili hominum multitudine armata: quippe Bellovacos millia sexaginta pollicitos Cæsar ipse prodidit, quinquaginta Suessiones, totidemque Nervios: at Ambianos, Caletes, Velocasses, et Veromanduos dena millia: quindecim Atrebates, quinque et viginti Morinos, septem Menapios, et Atuaticos undeviginti.[f] Præterea Condrusos, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellabantur, armatorum præbuisse millia circiter quadraginta: ita ut[11] non injuria de fide auctoris dubitaverit quidam Galliæ regum,[g] quod ex universo regno tantam hominum bello utilium multitudinem (trecentis enim millibus plures fiunt) cogi posse minime arbitraretur, quanquam refertum habitatoribus esset. Sed olim, ut arbitror, quia pacis artes minus frequentabantur, uberior militum copia fuit: nunc eo res deducta est, ut magnæ eruditionis cum insigni patriarum Cæs. de B. G. II. Dio. Plut. Cæs. Oros. VI. 7. Liv. Epit. Appian. Celt. Cæs. Pasq. Recherches de la France, I. 3.

10 *Scindebantur* edd. ante Crev.
11 *Ut ita* legebatur ante Crev.

[f] *Septem Menapios, et Atuaticos undeviginti*] Vulgatæ Cæsaris editiones novem millia Menapios, Atuaticos undetriginta pollicitos esse volunt. *Crev.*

[g] *Ita ut non injuria de fide auctoris dubitaverit quidam Galliæ regum*] Vellemus sane Freinshemius hunc Galliæ nostræ regem nominasset, qui ex universo regno trecenta bellatorum millia cogi posse negabat. Profecto, Ludovico Magno imperante, cum totius Europæ adversus se conjuratæ vires una Gallia sustineret, et in Italia, ad Rhenum, ad Mosam, in Hispania numerosos aleret exercitus, plures quadringentis hominum millibus sæpe sub armis fuerunt. *Crev.*

Digitized by Google

rerum peritia Gallus scribere non dubitarit, 'citius ducenta millia scribarum,[h] quam triginta millia militum reperiri hodie in Gallia posse.'

Dio. Cæs. 55. Causa bellandi præcipua fuit, quod Belgæ, successibus Cæsaris territi, nec ambitionis ignari, ad se quoque perventura arma imperiumque Romanum sentiebant. Ad hoc a quibusdam Celticorum Gallorum, diversis de causis incitabantur. Initium armorum a populatione agrorum ortum, in Remos effundente se Belgarum ira, quorum etiam oppidum Bibrax acriter ab his oppugnatum est. Sed quia haud longius quam ad octo millia passuum castra Cæsaris aberant, et inde subsidia Remis mittebantur, relicto Bibracte, Belgæ protinus ad castra Romana contenderunt.

56. Axona flumen per extremos Remorum fines labitur, ad quod Cæsar eo tempore consederat, castris diligenter munitis, quod propter multitudinem hostium et virtutis eximiæ famam, non statuerat prælium præterquam ex commodo suo committere. Sed postquam in transitu fluminis impeditos didicit, (nam ut Q. Titurium legatum, cum sex cohortibus in altera ripa relictis, opprimerent; aut, si hoc non possent, Remorum vastarent agros, partem suorum transducere conabantur,) cum omni equitatu ac levi armatura pontem transgressus, multos occidit; alios per suorum corpora transire conantes, multitudine telorum repulit; aliquem numerum, qui jam transmiserat, equitatu circumvenit.

57. Hostes sibi sua consilia parum feliciter succedere experti, ad hoc audito concitatos a Cæsare Æduos Bellovacorum fines hostiliter intrasse, secunda vigilia, nullo certo ordine neque imperio, ad sua proficisci instituerunt: sic inter se pacti, ut qui eorum primi a Cæsare petiti essent, ad horum defensionem universi concurrerent. Cæsar, dis-

[h] *Citius ducenta millia scribarum*] Parum aut eleganter aut clare vertit Gallica Stephani Pasquier verba Freinshemius. Itaque hic ea apponere libet: *Nos rois léveroient plutôt deux cens mille (hommes) suivant l'état de la plume, que trente mille hommes de guerre.* Ceterum ejus rei penes auctorem volumus fidem esse, qui licet Gallici nominis amantissimus, et sive ingenii amœnitate, sive judicii sanitate commendatus, hic tamen dictum noluit perdere. *Crev.*

Digitized by Google

cæsu hostium per speculatores cognito, milites tamen, quod in re inexpectata metuebat insidias, castris continuit. Prima deinde luce misit, qui hostes moraretur, universum equitatum cum Q. Pedio, L. Aurunculeio Cotta legatis. Labienum cum legionibus tribus subsequi jussit. Cum hostium ea ratio esset, ut novissimi se converterent, et impressionem Romanorum sustinerent, ceteri interim contente fugerent; illos superveniens Labienus disjecit, et fugientibus immissus eques ingentem stragem edidit. Nec moratus Cæsar, quin postridie statim in Suessionas duceret. Ii se statim, neque multo post Bellovaci dediderunt. Cæsar utrumque populum, Suessionas Remis, Bellovacos Æduis deprecantibus, conservavit. Mox Ambianis receptis, ad fines Nerviorum perventum.

58. Hi neque miserant ad Cæsarem legatos, et ferocissimi Belgarum omnium habebantur, institutis virtutem roborantibus, cujus vigorem, prohibitis in fines ingredi mercatoribus, vinoque et peregrinis deliciis præcluso aditu, tuebantur. Vetus genti adversus finitimorum incursiones præsidium in sylvarum munimentis erat, quas arte quadam ita implicatis arboribus, rubisque et sentibus inter eas serendis densaverant, ut non modo pedibus inaccessæ atque inviæ, sed ne visu quidem penetrabiles essent.

59. Ex his veluti lustris subito Nerviorum et Veromanduorum ac Atrebatum, quibus eadem Nervii persuaserant, sexaginta millia proruperunt, impetuque in Cæsarianos castra metantes facto, cruentam ediderunt pugnam. Tanta enim fortitudo et celeritas hominum fuit, ut objectum Cæsaris equitatum momento funderent, flumen interpositum (Sabis erat, Sambram vocant hodie) superarent, et in adversum collem, ubi castra Cæsaris erant, eniterentur. Ibi cum maximum discrimen esset, septimæque et duodecimæ legionum centuriones propemodum omnes cecidissent, Cæsar, ut nutantem exercitum confirmaret, rapto e manu militis scuto, in primam aciem provolat, prœliumque restituit: donec duæ legiones, quæ impedimentis relictæ præsidio fuerant, et ab Labieno, qui castra Plut. Flor. III. 10. Val. Max. III. 2. 19. Plut. Cæs.

Digitized by Google

interim hostium ceperat, missa [12] decima, succurrere laborantibus potuerunt. Horum superventu mutata fortuna est, hostiumque totus ferme exercitus pugnando deletus.

60. Hoc prælio facto, majores natu Nerviorum, quos cum pueris atque mulieribus in loca paludibus invia miserant, Cæsari se dediderunt. Horum legati in exponenda civitatis calamitate dixerunt, 'de sexaginta millibus armatorum non amplius quingentos superesse, et tres admodum senatores de quadringentis.' Cæsar misertus suis eos finibus oppidisque jussit uti: finitimisque imperavit ne quam facerent populi Romani dedititiis injuriam.

61. Atuatici, Cimbrorum Teutonorumque progenies, ex iis orti qui a properantibus in Italiam relicti cum impedimentis in Gallia fuerant, cum ad auxilium Nerviorum serius moti essent, eorum cladis nuntio accepto, retulerunt se domum, desertisque ceteris oppidis atque castellis omnibus, in unum, quod omnium natura munitissimum erat, se incluserunt: accedentesque Romanos crebris excursionibus morati, ad vallum duodecim pedum, circuitu quindecim millium, crebraque castella excitanda Cæsarem compulerunt. Postquam ea facta sunt, et procul ædificari turrim viderunt, ridicula res ignaris visa: increparuntque de muro, 'quorsum homines inepti tanta opera molirentur? Anne sperarent tantillis corporibus' (nam præ magnitudine sua staturam Romanorum despiciebant Galli) 'tantam molem in muros posse attollere?' Sed ubi moveri turrim, simulque armatos in ea stantes viderunt, exterriti velut miraculo, miserunt legatos, 'existimare se non nisi Deorum ope bellare Romanos, qui tantæ altitudinis opera tam celeriter promoveant: itaque se suaque illorum fidei permittere: unum deprecari, ne arma tradere cogantur, sine his prædæ vicinis populis futuri, quibus hactenus dominari consuevissent.'

62. Cæsar omnino tradi arma jubebat: 'se, quod in Nerviis fecisset, imperaturum finitimis, ut injuriam ac vim ab his abstineant.' His in oppidum nuntiatis, tanta vis armorum in fossam dejecta est, ut propemodum summam

12 Vox *missa* abest ab edd. ante Crev.

Digitized by Google

muri atque aggeris altitudinem adæquaret: portisque patefactis, Romani milites in oppidum recepti sunt. Ast ubi Cæsar sub noctem milites egredi, portasque claudi jussit, ne quam injuriam oppidani acciperent; illi de tertia vigilia correptis armis quæ celaverant, aut subito compararant, munitiones Romanorum adorti sunt. Sed quia Cæsar adversus omnem casum mature providerat, celeriter concursum e castellis, et post acrem pugnam Atuatici repulsi sunt, quatuor ferme amissis hominum millibus. Postridie refractis portis, nemine ultra defendente, captum oppidum atque subhastatum est. Quinquaginta tria millia capitum numerum sectores ad Cæsarem retulerunt.

63. Sic omni pacata Gallia (nam sub idem tempus legatus Cæsaris P. Crassus, Venetos, Osismios, Curiosolitas, ceterosque ad oceanum populos in ditionem populi Romani redegerat) tanta fuit Cæsaris gloria, tantusque omnium circa terror, ut etiam a Transrhenanis gentibus legati mitterentur: quibus ille ad initium æstatis proximæ jussis occurrere, legiones in hyberna deduxit, ipse in Italiam est profectus. His rebus in Urbem nuntiatis, decreto senatus supplicatio in dies quindecim, ob res a Cæsare in Gallia gestas, fuit. Qui numerus nulli antea decretus unquam fuerat. Sed ferocissimæ maximæque gentes erant domitæ, ut honorem mereretur Cæsar. Præterea summa ejus erat in senatu potentia, apud populum favor, ut res per se amplissimæ, quia ab hoc erant gestæ, majores etiam gratioresque haberentur. Cic. de Prov. Cons. c. 11. Cæs. Plut. Cæs.

64. Eadem æstate qua hæc sunt gesta, Ser. Galba cum legione duodecima et parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque missus a Cæsare, prosperis aliquot factis prœliis, pacem petentibus dedit. Gentes illæ a finibus Allobrogum, et lacu Lemano, et flumine Rhodano, ad summas Alpes colebant; cupiebatque pacatas Cæsar, quo tutius per Alpes minusque sumtuosum mercatoribus iter foret, a quibus illi populi magna portoria exigebant. Cæs. de B. Gall. III. Oros. VI. 8. Cæs.

65. Igitur Galba de sua legione duas cohortes in Nantuatibus, octo in vico Veragrorum Octoduro in hybernis collocat: alteram oppidi partem, nam torrens medium

Digitized by Google

dividebat, suis cohortibus occupat, in alteram commigrare jubet oppidanos. Ibi Veragri Sedunique, collecti ad triginta hominum millia, subito quæ Octoduri erant hyberna oppugnare cœperunt: donec nullo nisi in virtute reliquo præsidio, auctoribus Sextio primipilari, et Voluseno tribuno, eruptio facta, et amplius tertia pars hostium concisa est. Galba, incenso vico, incolumem legionem per Nantuates in Allobrogum fines deduxit, ibique reliquam partem hyemis exegit.

Liv. Epit. Appian. Civ. II. Plut. Cat. Dio. Vell. II. 45. Strab. XIV. p. 684. Plut.

66. Per eadem tempora M. Cato, lege Clodia ad redigendam in provinciæ formam Cyprum missus, reductis Byzantinorum prius exulibus, in insulam venit, morte Ptolemæi vacuam, qui neque paratus ad resistendum, neque regno amisso vivere sustinens, veneno epoto perierat. Pollicitus erat præmissus a Catone Canidius, populum Romanum ei, si lubens cessisset, sacerdotium Veneris Paphiæ concessurum esse: verum ille mortem potiorem eo ludibrio habuit, stulta tamen avaritia conservatis opibus. Cum enim aliquando, ut vicissim prædonibus suis ægre faceret, omni pecunia in naves imposita, provectus in altum esset, eo consilio ut secum omnia mergeret, non sustinuit perdere propter quæ se periturum intelligebat. A Cypriis Cato promte acceptus est, mitiorem sub jure Romano, quam in servitute regia habuissent, sortem sperantibus. Idcirco Catoni nihil fuit reliquum, quam ut ordinaret provinciam, et pecuniam regiam, et quod ejus ex instrumento Ptolemæi vendito redigi potuit, reportaret. Vendidit enim omnia, una solummodo excepta Zenonis statua, non propter æris aut artis excellentiam, sed in honorem philosophiæ.

Val. Max. IX. 4. Appian. Val. Max. Dio. Plut. Plin. XXXIV. 8. VII. 30.

Plut. Cat.

67. Hæc cum ab illo integerrima fide acta essent, summa longe major, quam sperare quisquam potuisset, redacta est. Paulo minus septem millia talentorum[1] navibus impositum est: ita distribuente adversus naufragiorum pericula Catone, ut singulis vasis, qualia ad condendam pecuniam multa magnitudine æquali paraverat, corticem

[1] *Septem millia talentorum*] Marcæ argenti nostrates 656250. *Crev.*

Digitized by Google

suberis longo funiculo alligaret, ut, si forte mersum navigium esset, locum amissæ pecuniæ cortex indicaret. Ita præter Asiam Cycladasque et Epirum vectus, tantum ubique abstinentiæ præstitit, ut in locis amœnissimis, omnique genere deliciarum famosis, tantarum opum compos, ab omni non lucro tantum, sed etiam Venere abstineret. Val. Max. IV. 3. 2.

68. Cum primum Tiberim liburnis subiret, consules, senatus, sacerdotes, tota ferme civitas obviam effusa est, turpi confessione avaritiæ, qua sine si fuisset, ob unius tribuni plebis furiosas iras, vivus vidensque rex amicus, neque ullius in rem Romanam injuriæ reus, neque rebus ut solet repetitis, causa incognita, non esset cum bonis omnibus publicatus. Huic tanto dedecori publico qui ministerium, quanquam invitus, præbuerat Cato, tam diligens commissi custos fuit, ut ad occursum senatus et ceterorum non ante exscenderet, neque inhiberet cursum, quam ad locum perventum est, ubi erat exponenda pecunia. Inde translata per forum admirationem excitavit spectantium: nec erat res triumpho absimilis, frequentia et gaudio celebrantium; et plus inferebat ærario, quam factum ex ullo triumpho fuerat.[k] Plut. Vell. Strabo. Cic. pro Dom. c. 8. Flor. III. 9. Sex. Ruf. c. 18. Marcellin. XIV. 27. Cic. pro Sext. 28. et 29. Vell. II. 45. Plut. Flor. Plut.

69. Actæ ob hæc Catoni in senatu gratiæ, consulibusque referentibus prætura illi, et jus spectandi ludos prætextato extra ordinem data. Ea cum decreta magnam Catoni gloriam conferre viderentur, majorem spreta illi atque repudiata dederunt. Quippe extraordinariis potestatibus semper adversus, quod in aliis non probabat, ejus in se conspici exemplum non patiebatur. Cum Clodio mox contentionem habuit ob servos regios, quorum magnum ex Cypro numerum adduxerat. Eos, quod ex sua lege adducti essent, Clodianos appellandos ille dicebat. Cato nec id concessit, neque Porcios a suo nomine vocari, quod nonnullis placebat, voluit. Cyprii nominati sunt. Dio. Val. Max. IV. 1. Cic. pro Dom. c. 9. Dio.

70. Ab hoc initio Clodius acta vellicare Catonis insti-

[k] *Plus inferebat ærario, quam factum ex ullo triumpho fuerat*] Sic quidem Florus, elate pro suo more. Et apud Plutarchum quoque Cato gloriatur sese plus intulisse ærario, quam Pompeius fecisset. Sed tamen viginti millia talentorum eodem teste Plutarcho in Pompeii triumpho translata sunt. Vid. supra, CIII. 50. *Crev.*

Digitized by Google

tuit, et rationes acceptæ pecuniæ postulare. Nec erat ulla contra clarissimam viri notissimamque integritatem
Plut. Dio. suspicio: sed quia commentarii, quos diligentissime confecerat, naufragio erant amissi, calumniæ color aliquis dabatur. Hanc ad instruendam accusationem conferre operas Cæsar dicebatur, epistolas ad Clodium ea de re missitando. Inter alia criminabantur dimissam velut a recusante prætoram, cum ipse fuisset relationis consulibus auctor; deinde rem obtineri non posse sentiens, sponte a se omissam simulasset.

Liv. Epit. Dio. Plut. Cat. 71. Priusquam in Cyprum Cato navigaret, rex Ægypti Ptolemæus, suorum injurias fugiens, Romam properabat. Cum Rhodum venisset, ubi tum adhuc Cato agebat, misit ad illum, et uti ad se accederet petiit: Cato vicissim ad se venire jussit si vellet, in valetudine curanda occupatus. Id cum factum esset ab rege, nec prodiit obviam, nec assurrexit venienti, sed translatitie salutatum considere jussit. Unde regem magnus invasit stupor, in tanta vilitate cultus tantum supercilium admirantem. Sed ubi ille reprehendere consilium cœpit certa commutantis cum incertissimis, et, omissa patria, Romanorum principum avaritiæ se permittentis, quos vix tota in argentum conversa satiare Ægyptus posset; jussitque reverti, et redire in gratiam cum civibus, comitem ad hoc et adjutorem se offerens; libertate atque prudentia hominis perspecta, ut consilium ejus sequeretur motus est: deinde iterum revocatus a familiaribus Romam contendit. Sed, ubi primum ad unius e magistratibus domum accessit, intellecto fastu Romano, recordatus est Catonis, deflevitque imprudentiam suam, per quam vinci se passus esset ad contemnendum non tam hominis sapientis consilium, quam Dei cujusdam prædictionem.

Plut. Pomp. 72. Impulsum a Theophane Mitylenæo Ptolemæum, uti ob causas non maximas Ægyptum desereret, Timagenes scripsit, novas quærente imperiorum et opum occa-
Dio. siones Pompeio suo: auxitque suspicionem Pompeius
Cic. ad Fam. I. 1. Dio. hospitio regem excipiens. Neque amici ejus ac familiares voluntatem hominis obscuram esse passi sunt. Cæterum causæ propter quas discesserit ex Ægypto Ptolemæus,

Digitized by Google

non aliæ traduntur, quam quod, magna in Romanos profusa pecunia, ut socius et amicus appellaretur, eam extorquere a popularibus non poterat: ultro rem incusantibus, repetique jubentibus ab omni memoria subjectam Ægyptiis Cyprum, aut amicitiæ illud inane nomen abjicere.

73. Sane etiam ob morum infamiam exosus contemtusque erat, super alia indecora regibus tibiæ ita studiosus, ut palam in regia certamina institueret, et inter certantes ipse esset: unde et nomen ei Auletes hæsit. Alexandrini, nondum cognito regis itinere, cum morte sublatum existimarent, Berenicen regnare jusserunt, Ptolemæi filiam, de tribus natu maximam, et solam ex legitimo matrimonio natam. Aderant et filii duo, sed propter imbecillitatem ætatis posthabebantur. Strab. xvii. p. 796. Dio. Porph. ap. Euseb. p. 226. Strabo.

74. Igitur ut reginæ maritum quærerent, Menelaum, et Lamponem, et Callimandrum mittunt, Antiocho delaturos conditionem, qui non ita pridem Syriæ regno exciderat, et propter matrem Selenen Ægypti regnum ad se putabat pertinere. Sed mors illius cum vanam hanc quidem expectationem effecisset, tamen ex eadem domo matrimonium petendum rati, Seleucum quendam arcessunt, qui se stirpe Syriacorum regum editum ferebat.[1] Sed cum esset moribus sordidis et illiberalibus, Cybiosactes[m] (quasi salsamentarium diceres) ab Alexandrinis appellatus, paucos intra dies periit; cum Alexandri Magni loculum aureum, substituto vitreo, rapuisset, neque quicquam ante studium pecuniæ poneret; jussu reginæ, quæ perferre sordes ejusmodi non poterat, strangulatus. Porph. ap. Euseb. p. 227. Cic. in Verr. iv. 27. Porphyr. Dio. Strab. Casaubon. ad Strab. Strabo, xvii. p. 794.

75. Comperto deinde Romæ Ptolemæum degere, legatos et ipsi centum miserunt, qui ad crimina responderent regis, et ultro ipsum accusarent. Sed ex eo numero plerique in itinere, pars in ipsa urbe Ptolemæi dolis occisi sunt: cum ille, multis Romanorum pecunia corruptis, Dio.

[1] *Seleucum quendam . . . qui se stirpe Syriacorum regum editum ferebat*] Videtur ille fuisse frater Antiochi Asiatici, qui modo memoratus est. Ita censet Græv. in not. ad Cic. Verr. iv. 27. *Crev.*

[m] *Cybiosactes*] Παρὰ τὸ σάττειν τὰ κύβια. Cybia pro quodam salsamenti genere usurpantur a Plinio l. ix. 15. Σάττειν est onus jumento imponere, ut faciunt mercium vectores et camelitæ. Hæc fere Casaubonus ad Strabonem. *Crev.*

Digitized by Google

insidias locis omnibus posuisset. Hæc omnia tam et aperte et impune committebantur, uti, si M. Favonius Catonianæ libertatis æmulus tacuisset, nemo relaturus de tanto scelere fuerit. Illo accusante peregrinam temeritatem, domesticam avaritiam, species aliqua pristini pudoris, neque diuturna, incessit, ut princeps legationis Dio, haud incelebris academicæ sapientiæ professor, vocaretur in senatum, de rebus illis interrogandus.

Strabo, XVII. p. 796. Dio.

76. Hoc adeo sine cura veri et honesti factum, ut paulo post ipse etiam Dio occideretur, tantumque pecunia regis posset, ut, donec ipse Romæ fuit, nulla sit instituta de tantis criminibus quæstio. Desperabundus tamen de negotii eventu, concessit Ephesum, ut ibi velut in religiosissimo loco, tutius minusque contra dignitatem regiam degeret. Inter hæc, ut magistratum tribuni inierunt, C. Cato turbulentus adolescens, et audax, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam et Ptolemæo, qui jam profectus ex Urbe erat, et P. Lentulo consuli paranti jam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, cœpit.

Fenestel. Ann. XXII. ap. Non.

Dio.

77. Igitur Ptolemæus, cum illo anno promovisset nihil, sequenti, quo Cn. Cornelius P. F. Lentulus Marcellinus, L. Marcius L. F. Philippus magistratum gesserunt, per legatos atque literas enixe instituit agere, uti tandem reduceretur.* Huic ejus desiderio multa obstabant: æmulatio maxime principum, quod idem negotium Cn. Pompeius, et P. Spinther, cui ex consulatu Cilicia cum Cypro provincia evenerat, ambibant. Et utrisque adversabatur magna pars senatus, per legatos reduci regem convenientius publicis an suis rationibus rata.

Cic. ad Fam. I. 1. et ad Q. Fratr. II. 2. Cic. ad Fam. I. 7. Plut. Dio. Cic. ad Fam. I. 1. Dio.

78. Accesserunt et aliæ a religione tricæ, quod ob statuam Jovis in Albano monte fulmine tactam decemviri[a] adire libros jussi, Sibyllæ carmen invenerant, cujus hæc sententia fuit: 'Cum ad vos rex Ægypti opem petens venerit, neque denegate amicitiam, neque cum multitudine auxilium ferte: sin vero, labores vos et pericula manent.'

* A. U. C. 696. A. C. 56.

[a] *Decemviri*] Immo *quindecimviri*. Tot enim tunc temporis erant illi sacerdotes, aucto, ut videtur, a Sylla illorum numero. Vid. quartam epist. Cœlii ad Ciceronem, et ibi Manutium. *Crev.*

Digitized by Google

Hac de re cum esset a C. Catone tribuno plebis relatum, carmen ita congruere præsentibus, tanquam sub eadem tempora scriptum esset, admirati patres, fecerunt senatusconsultum, 'Regem Alexandrinum cum exercitu reduci, periculosam reipublicæ videri.' Cum varia de Sibyllino carmine existimatio esset, neque deessent qui obtrectatione et invidia aliquorum inductam esse fictam religionem crederent, C. Cato veritus ne res omnino supprimeretur, advocatos in concionem decemviros oraculum coëgit exponere. Idque recusantibus summa contentione populi extortum, eo cupidius instantis, quo magis hoc non licere sacerdotes testabantur. Nam ad eam diem Sibyllinum carmen nullum populo recitari consueverat, nisi senatus decrevisset.

Cic. ad Q. Fratr. II. 2. Cic. ad Fam. I. 4. Dio.

79. His rebus intellectis, Ptolemæus optavit a Pompeio reduci, codicillosque sub nomine regis passim per forum et in curia sparsos populo A. Plautius tribunus recitavit. Dicebanturque ab amicis Pompeii similes in senatu sententiæ. Sed veriti patres ne potentia viri, hac imposita curatione, in immensum augeretur, per honestam causam restiterunt, 'non esse vitam hominis necessarii tot exponendam casibus, præsertim cum illius incolumitate res tota frumentaria niteretur.' De ceteris quoque nihil convenit. P. Lentulo multi dabant negotium, sed sine exercitu: Crassus tres legatos decernebat, ita ut non excluderetur Pompeius. Volebat enim etiam ex iis qui cum imperio essent. Id plures abnuebant, ex privatis censentes legi oportere. Unus consularium P. Servilius omnino negabat reducendum: et in eam sententiam, cum intercessum esset, perscripta est senatus auctoritas. Paulo post tribuni plebis promulgarunt, Cato de imperio Lentulo abrogando; Caninius Gallus de Ptolemæo, uti eum Cn. Pompeius Magnus cum duobus lictoribus reduceret.

Cic. ad Fam. I. 1. Plut. Pomp. Dio. Cic. Dio. Cic. ad Fam. I. 1. et 2. Cic. ad Q. Fratr. II. 3. Plut. et Dio.

80. Cum his rebus nimium solicitaretur Urbis quies, Clodii furiosis actionibus plane præcipitata et extincta est. Is, ædilitate inita, Milonem vicissim de vi postulabat, turbam ab eo coactam gladiatoresque insimulans, et alia quæ ipse prior, et proposito deteriore fecerat. Hæc

Cic. pro Sext. c. 44. Dio.

Digitized by Google

non tam spe opprimendi Milonis agebat, quam cupiditate exagitandi suos adversarios, a quibus ille defendebatur.

81. In Pompeium præcipue convicia et maledicta congesturus, quibus illum sciebat acerrime pungi, sic cum sua turba comparaverat, ut, quoties aliquo crimine aut probro prolato, 'quis eo teneretur,' interrogaret, 'Pompeius' acclamaretur. Igitur A. D. VIII. Idus Februarias, cum pro Milone Pompeius perorasset, surgensque ad dicendum Clodius clamore adversariorum impediretur, interrogabat suos in clamore ipso, 'quis esset, qui plebem fame necaret?' Respondebant operæ, 'Pompeius.' 'Quis Alexandriam ire cuperet?' Respondebant, 'Pompeius.' 'Quem ire vellent?' Respondebant, 'Crassum.' Nam et Crassus aderat, haud satis æquus Miloni. Denique interrogante Clodio, 'quis esset, qui vir virum quæreret? Qui caput uno digito scalperet?' et si quæ alia proteruiæ hominis occurrebant, 'Pompeius' nominabatur. Et hac viri contumelia delectabantur ejus adversarii: Catonemque tribunum inimicum Pompeii suscitabant: pecuniam Clodio dabant, quo esset ad vexandum illum instructior. Igitur in concione populi a Clodio, in senatu a Catone acerbe jactabatur: ingentemque percipiebat dolorem, qui nec facere talia, nec ferre didicisset.

Cic. ad Fam. I. 5. et ad Q. Fratr. II. 3. Plut. Cic. de Har. Resp. c. 24. Cic. ad Q. Fratr. Plut.

82. Inter hæc in Albano parvum templum[o] Junonis, qualia ex argento aut alia materia fiebant, mensæ impositum, ab oriente ad septemtrionem conversum est: lupus in Urbem intravit: in cœlo fax a meridie ad boream visa ferri: cives aliquot Romani, Deorumque simulacra fulmine percussa: et in agro Latiniensi strepitus cum fremitu armorum sub terra auditus est.

Dio. Act. Apost. XIX. 24. Dio.

83. Ob hæc prodigia consulti haruspices, cum 'Urbem lustrandam, Jovi, Saturno, Telluri, Diis cœlestibus postulationes esse,'[p] respondissent, addiderunt, 'irasci Deos

Cic. de Har. Resp. c. 10. Jul. Obseq. Cic.

[o] *Parvum templum*] Latini uno verbo vocant ædiculam. *Crev.*

[p] *Jovi, Saturno ... postulationes esse*] Jovem, Saturnum ... aliquid postulare, ut eorum pax obtineatur. Vid. Grævium in nota ad hunc Ciceronis locum. *Crev.*

Digitized by Google

ob fidem et jusjurandum neglectum, oratores contra jus et fas interfectos, ludos minus diligenter factos, sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta pollutaque, loca sacra et religiosa occupata et profanata. Ob hæc periculum esse, ne per optimatium discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes, pericula creentur, auxilioque deminuti deficiant. Qua re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus deminutioque accedat. Ne occultis consiliis respublica lædatur: ne deterioribus repulsisque honos augeatur.'

84. Hac Clodius occasione arrepta graviter ad populum traducendi Ciceronis, 'ob hunc iram Deorum gravem atque formidabilem incumbere' inculcabat: 'hunc enim in area, quæ consecrata Libertati esset, ædificare.' Nec mora, pergit ad ædes illius cum multitudine, et disturbare opus, domumque iterum a fundamentis diruere instituit. Sed, Milone cum armatis occurrente, non sine multorum cæde, domus Ciceronis servata est. Cicero, ut hanc injuriam ulcisceretur, assumto Milone ac tribunis quibusdam, ascendit in Capitolium, avulsasque tabulas Clodianæ legis, quas ille de Ciceronis exilio fixerat, domum deportabat; nisi eas cum Caio fratre, qui tum prætor erat, accurrens Clodius vi recuperasset. Dio. Cic. de Har. Resp. c. 5. Dio. Ascon. in Milon. Dio.

85. Postridie in senatu, cum 'de haruspicum responso' consules ex senatusconsulto retulissent, vehementem orationem Cicero habuit, omnium eorum quæ arguerentur a Diis, aut unum, aut principem reum Clodium agens. 'Ab illo corruptis judicibus, fidem jusjurandumque sublatum: ab illo et conjuratis, sociorum legatos interfectos; Megalesia servorum incredibili multitudine immissa polluta; vetusta occultaque Bonæ Deæ sacra violata esse. Loca autem religiosa non a se, cujus ædes a pontificibus religione liberatæ, ex auctoritate senatus, publica pecunia ædificarentur, sed a L. Pisone, a Sex. Serrano, ab ipso denique Clodio possideri. Dissensioni porro, cujus mentionem fecerint haruspices, non ab alia Furia facem majorem atque horribiliorem admotam fuisse.' Cic. de Har. Resp.

86. Cum ita vetus inter hos odium vehementiore motu recruduisset, Ciceroque absentiam inimici speculatus, tabulas Clodianarum legum ex Capitolio sublatas detulisset Dio. Plut. Cat. et Cic. Dio.

Digitized by Google

domum; nihil postea tam grave aut contumeliosum dictu factuque fuit, quod non alter in alterum conaretur. Sed in senatu, cum de tabulis detractis Clodius quereretur; Cicero tribunatum Clodii totum tolleret, quod contra auspicia esset adoptatus, tribunum plebis fuisse negans; exsurgens Cato 'nihil a Clodio recte atque ordine in tribunatu gestum esse' pronuntiavit. 'Ceterum, si acta ejus rescindantur, etiam quæ ipse in Cyprico negotio egisset rescindi, cum ex ejus tribuni lege missus in Cyprum esset, qui legibus tribunus esse non potuisset. Justum immo tribunum fuisse, qui exisset de patriciis lege curiata, priusquam tribunatum petisset adeptusque esset.' Ex ea causa refrixit paulisper inter Catonem atque Ciceronem prior dilectio: non ad manifesta tamen odia, sed ut per aliquod tempus mutua consuetudo intermitteretur.

Cic. pro Dom. c. 15. Plut.

87. His principum discordiis cum tota civitas et plebs involveretur, erat etiam alioquin exulcerato animo propter caritatem annonæ, quæ licet cura Pompeii sustineretur, tamen ob sterilitatem agrorum, et inopiam frugum, nondum sane laxaverat. In causa erat potissimum nummariæ rei difficultas, quod factionibus potentium decretæ nuper Cæsari, Pisonique, et Gabinio maximæ pecuniæ ærarium exhauserunt.

Cic. de Har. Resp. c. 24. Cic. ad Q. Fratr. II. 5. Plut. Pomp. Dio. Cic. ad Q. Fratr. Dio. Cic. de Prov. Cons. c. 11. et in Pis. c. 16.

88. Idcirco Nonis Aprilibus difficilior acriorque de tota re disceptatio fuit. Et, cum, decreto ad frumentum coëmundum quadringenties,[11 q] publica paupertas de variis rebus admonuisset, factum est senatusconsultum in sententiam Ciceronis, 'uti de agro Campano frequenti senatu Idibus Maiis referretur;' qui revocari eum ad jus publicum gravissima oratione jusserat, 'eo uno omnium certissimo vectigali, subsidium belli, horreum legionum, solatium annonæ contineri' demonstrans. Eandem causam P. Rutilius Lupus tribunus plebis urgebat. Qui priore jam anno, simul inisset tribunatum, de agro Campano accurate in senatu egerat.

Cic. ad Q. Fratr. II. 1. Cic. ad Fam. I. 9. Cic. de Leg. Agr. II. 29.

89. Nihil ea re moveri tunc adhuc Pompeius videba-

Cic. ad Fam. Dio.

11 *Quadringentis* edd. ante Crev.

q *Quadringenties*] Marcis argenti 156250. *Crev.*

Digitized by Google

tur, jam suspecta habens incrementa Cæsaris, et, ut infida est potentiæ societas, suarum rerum anxius. Idcirco quas ipse extulerat auxeratque Cæsaris opes, tanta securitate, ut in decernendis supplicationibus ampliorem ei honorem tribueret, quam ipse accepisset; eas, animadverso errore, citra suam invidiam minui vehementer cupiebat. Urebat hominem principi loco propemodum a juventute assuetum, suam magnitudinem apud populum vilescere ipsa assuetudine videndi: Cæsarem, ut nova gratiora sunt veteribus, cum rebus gestis magnificum, tum ultra gestorum amplitudinem in admiratione et amore hominum esse: præterea tantum ei in senatu quæsitum auctoritatis esse, ut per illum consequeretur, quæ ne per populum quidem sine seditione assecuturus putabatur. Nam et stipendium ei decretum erat ex ærario; et decem legati, quod nonnisi confecta provincia solet: et ne lege Sempronia ei succederetur. Cic. de Prov. Cons. c. 11. Dio. Cic. ad Fam. I. 7. et de Prov. Cons. c. 11. Dio. Cic. ad Fam. I. 7.

90. Atque hæc omnia non quidem palam repugnante Pompeio fiebant, sed tamen per cuniculos conante spem eludere Cæsaris. Cum consulibus enim egit, ne de rebus iis ex literis Cæsaris referrent; utque successor ipsi etiam ante tempus Vatinia lege comprehensum mitteretur. Nec deerant inimici Cæsari, satis potentes ad impediendum, si concordes fuissent. Nunc invicem obtrectantes suspectantesque, pars prætermisit occasionem oppugnandi; ceteri pauci rem susceptam perficere nequiverunt. Dio.

91. Igitur Pompeius unam retinendæ potentiæ rationem optimam ratus, si cum M. Crasso consilia conjunctiora haberet, hominem eadem omnia agitantem animo facile permovit: communiterque ambobus placuit, petendum consulatum, et obtinendas provincias esse, quo novis gerendis rebus refricarent in animis hominum veteris gloriæ admirationem, iisdemque modis, quibus augeri Cæsarem videbant, se suasque opes tuerentur.

92. Cum hæc ita placuissent, reliquumque negotium esset, ut Cæsari petitionem consulatus probarent, quod eo renitente nulla spes adipiscendi supererat; ipsi ad eum proficisci per quamlibet causam statuerunt. Neque erat difficile, cum hoc instituto Cæsar uteretur, ut, quoties per Plut. Crass. Cæs. passim.

Digitized by Google

Sueton. Cæs. c. 23. et 26. Plut. Cæs. et Pomp.

bella poterat, præberet se adituris, in magno negotio habens obligare semper annuos magistratus, neque pati alios pervenire ad honorem, quam qui suas rationes defensuri essent. Quod ut obtineret, nullum largitionis aut officiorum genus in quenquam prætermisit: neque vulgatius ea tempestate quicquam erat, quam in petendis magistratibus emi suffragia tribuum ea pecunia, quam pro candidatis suis Cæsar pronuntiandam curavisset.

Cæs. III. 7. Plut.

93. Ille igitur sub initium hyemis profectus in Illyricum fuerat, quod eas quoque nationes adire, et regiones cognoscere volebat, sicut ipse scribit: major tamen, quam tacet, itineris causa fuit, cum suæ factionis hominibus de republica colloquendi cupiditas, ut illam per suos conjuratos domi moderaretur; foris exercitus provinciasque manu obtineret. Sed ante omnes Pompeium Crassumque cupiebat, in eadem consilia quæ inter se illi conceperant, diversam ob utilitatem, pronus. Namque L. Domitius palam minatus fuerat, 'consulem se contra Cæsarem effecturum, quod prætor nequivisset:' isque in annum sequentem erat petiturus. Igitur Cæsar cum his egit, ut consulatum detrudendi Domitii causa ambo peterent; eumque adepti, sibi prorogarent imperium in aliud quinquennium.

Sueton. Cæs. c. 24. Plut. Cras. et Cæs. et Pomp. et Cat.

Cic. ad Fam. I. 9. Plut. Cæs. &c. Appian. Civ. II.

94. Prior ad eum Crassus Ravennam; inde Pompeius Lucam, mense Aprili profecturus in Africam, venit. Eodem et Q. Nepos, Hispaniam sortitus ex consulatu, et Ap. Claudius in Sardiniam ex prætura proficiscens, multique alii summi viri confluxerant: adeo quidem cupide, ut uno tempore senatores amplius ducenti, lictores centum et viginti apud Cæsarem conspicerentur. Ab illo maxime conventu extingui libertas Urbis, vis senatus populique procumbere, omnisque unum in Cæsarem, non jam inclinare, sed ruere potentia cœpit. Idcirco neque Idibus Maiis, uti prædictum fuerat, de agro Campano actum, neque omnino quicquam, quod Cæsari adversum videretur. Atque ille effectis, quæ voluerat, confirmataque supra modum potentia, cum rebellasse quidam populi nuntiarentur, ad componendos motus in Galliam rediit.

Cic. ad Q. Fratr. II. 8. Cæs. III. Dio.

95. Maritimæ civitates missos a P. Crasso ad frumen-

Digitized by Google

tum accipiendum equites Romanos retinuerant, per quos sperabant suos se obsides recuperare posse. Principes potentiæ audaciæque Veneti erant, ad oceanum colens populus. Cum his Osismii, Curiosolitæ, Lexobii, Nannetes, et aliæ nationes arma junxerant: a Menapiis etiam ad Rhenum colentibus, et ex opposita Venetis Britannia auxiliares manus parabantur. Oros. VI. 8. Flor. III. 10. Cæs.

96. Cæsar cum multa hostium oppida magno labore, modico operæ pretio cepisset, commutandam sibi gerendi belli rationem, et classe confligendum judicavit. Etenim in promontoriis linguisque sita pleraque oppida erant, perangusto aditu, et, accedente æstu, quod bis accidit horarum duodecim spatio, impenetrabili. Ne navibus quidem adiri tuto poterant,[12] quas relabens æstus inter aspera et vadosa loca destituebat. Igitur quoties summo militum conatu opera acta, et mare aggeribus exclusum erat; obsessi, desperato teneri locum posse, rem significabant suis. Illi magno repente numero navium adhibito, quod facere sine periculo poterant, quia naves ad locorum patientiam erant ædificatæ, homines omnes cum copiis atque armis in aliud oppidum deportabant, quo si admovere Cæsar exercitum vellet, eædem de integro difficultates omnes superandæ erant.

97. His gestis cum major pars æstatis præterisset, tandem cum classe, quam Cæsar in Ligeri fluvio ædificandam curaverat, D. Brutus adolescens advenit. Exiverunt contra circiter ducentæ viginti hostium naves, prælioque commisso rebus omnibus inferiores Romani, præterquam quod virtus militum et celeritas navium aderat, falces præacutas longuriis affixas adhibuerunt, et funes quibus antennæ ad malos destinatæ erant, amputarunt. Id cum esset factum, et vela armamentaque Gallicarum navium, in quibus omnis spes fuerat, inutilia fierent, plurimæ naves expugnatæ: quod subita malacia et tranquillitas maris etiam fugæ facultatem præciderat. Hanc pugnam deditio gentis secuta. Senatus omnis necatus: ceteri sub corona venditi sunt.

12 *Poterat* edd. ante Crev.

Digitized by Google

98. Per eadem tempora res ab legatis Cæsaris pari fortuna in aliis Galliarum partibus gestæ. P. Crassum cum duodecim legionariis cohortibus, et magno numero equitatus in Aquitaniam miserat, ne ex his nationibus auxilia ad rebelles Gallos venirent. Is, pugna cum Sontiatibus victor, oppidum eorum totamque gentem in deditionem accepit. Inde maximas Aquitanorum Cantabrorumque copias, quamvis militiæ duces haberent peritissimos, qui sub Sertorio diu meruerant, ita cecidit, ut ex quinquaginta millium numero vix quarta pars superesset. Ex victoria pleramque Aquitaniam redegit ad Cæsaris obsequium. Paucæ civitates tempore anni, quod hyems instabat, et quia erant ab hoste remotissimæ, legatos obsidesque mittere neglexerunt. Ab alia parte Q. Titurius Sabinus, quem Cæsar, tribus legionibus datis, in Unellos, Curiosolitas, Lexobiosque proficisci jusserat, ut illas gentes distineret, cum simulatione timoris eo adduxisset hostem ut ad castra oppugnanda succederet, subita eruptione profligavit. Civitates omnes statim se Titurio dediderunt. Ea Gallorum erant ingenia, ut ad suscipienda bella promti, ad toleranda molles impatientissimique mortalium essent. His ita gestis, cum etiam Morinorum Menapiorumque in sylvas recedentium agmina Cæsar insecutus, tempestatibus ulterius procedere vetaretur; exercitus in Aulercos, Lexobiosque, et reliquas civitates quæ nuper in armis fuerant, ad hybernandum deductus est.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Bellorum ea conditio cum esset, ut tamen interdum post gravia et atrocia damna pace aut induciis interquiescerent, aut saltem hyeme remitterentur; in Urbe, non conditionibus, non tempore leniente iras, sine intermissione certabatur. Nova et ingens contentio ex eo surrexerat, quod Cn. Pompeius, M. Crassus, quos ullius bonæ rei causa cum Cæsare fuisse nemo credebat, consulatum petituri dicebantur: quæ res haud dubie ad opprimendam libertatem pertinebat. Et occultabant illi consilium suum, quia in eo negotio, quod cum re insolens, tum tempore alienum erat, (non enim erant legitimis diebus professi,) metuebant ne validius oppugnarentur. Plut. Cras. et Cæs. et Pomp. et Cat. Vell. II. 46. Dio, XXXIX.

2. Nam Cn. Lentulus Marcellinus egregium præstabat consulem: et quia ille comitia erat habiturus, nec alioquin imbecillis erat, haud immerito timebatur. Jam M. Cato per affinitatem consulis L. Philippi, cujus filiam Marciam duxerat, auctoritatem prope consularem obtinebat. Idcirco parum confisi viribus, hoc agebant ut dolo rem obtinerent. Id adeo putabant processurum, si toto illo anno comitia impedirentur. Sic enim necessario decurrebatur ad interregnum, ipsisque spatium dabatur, quo petere secundum leges et consequi magistratum possent. Cic. ad Q. Fratr. II. 6. Dio. Plut. Cat. Dio.

Digitized by Google

3. Idoneus audacia et adversus senatum odio C. Cato tribunus plebis ad hoc ministerium videbatur, quem multa de Cæsare ferre parantem consul aliique principes impediebant. Facile hic transductus in partes palam concionabatur, comitia haberi non siturum, si sibi cum populo agendi exemti dies essent. Propter hæc et ex his orta certamina, cum senatus vestem mutasset, neque tamen Cato quicquam remitteret; Marcellinus consul luculentam ad populum orationem de præsentibus habuit, reipublicæ deplorans statum, quæ non ab aliis, quam per quos defendi eam verum esset, acrius premeretur. Mœsti astabant patres, positisque dignitatis insignibus, illacrymantes atque gementes, haud minorem tacendo commiserationem hominum, quam dicendo consul, excitabant. Neque ulli tum contradicendi animus aut fiducia fuit: tam et graves querelarum causas habere consulem, et concionem faventem, apparebat. Quippe cum nimiam Cn. Pompeii potentiam accusaret, universus ei populus clara voce assensus est. Atque ille, 'Acclamate,' inquit, 'Quirites, acclamate dum licet: mox enim impune facere non licebit.'

Cic. Liv. Epit. Dio. Val. Max. VI. 2.

4. His actis, cum reversi in curiam essent, P. Clodius, servato vestitu, in concionem populi progressus, consulem et ceteros acerrime insectatus est: cum Pompeio gratiam redintegrans, cujus auxilio legationem liberam, quam captabat, se credebat assequi posse. Cum eam rem permoleste senatus ferret, abrupto sermone, perrexit in curiam Clodius, ut ibi quoque adversariis conviciaretur. Sed repulsus a quibusdam senatoribus, cinctus ab equitum globo, perisset inter manus, nisi plebs appellata cum facibus accurrisset, incendium curiæ minitans, si quid acerbius Clodio aceidisset. Ea vis et tum servavit Clodium, et senatum ad ceterum certamen effecit molliorem. Pompeio postea non difficile fuit venire in curiam, et decernentibus quæ nollet ipse resistere.

Dio. Cic. ad Q. Fratr. II. 9. Dio.

5. Unica spes Marcellino suberat, quod semper vultum ac sermonem ad modestiam componere Pompeius studuerat, fronte quam mente verecundior, futurum ut interrogatus publice, 'verene consulatum petere constituisset,'

Cic. ad Att. IV. 9. et 15.

Digitized by Google

non auderet confiteri. Sed ille in senatu, consule et L. Domitio candidato interrogantibus, 'fortassis petiturum' respondit, 'fortassis destiturum a petitione:' et, instantibus illis, adjecit, 'bonorum civium causa non esse curpetat; esse, quo resistat malis.' Simul interrogatus Crassus fuerat. Ille 'se facturum' dixit, 'quod ex usu reipublicæ fuisset visum.' Plut. Crass. et Pomp. Dio. Plut.

6. Crassi responsum moderatius, Pompeii superbum et incivile cum existimaretur; Marcellinus invectus suo more in Pompeium est, per hæc tempora eum et in curia, et ad populum aspere tractare suetus. Respondit Pompeius, 'malam sibi a Marcellino referri gratiam, qui suo beneficio factus ex elingui facundus esset; et, antea jejunus ac famelicus, nunc quotidie vomeret.' At Marcellinus, hoc velut ultimo conatu edito, in posterum abstinuit curia, majorque cum eo pars patrum; adeo ut nunquam ad numerum reliqua ejus anni parte convenirent. Ceteri neque vestem senatoriam resumere volebant, neque ullis adesse solemnibus. Itaque nec in Albanum montem iverunt, cum feriæ Latinæ instaurentur. Sic absumto, quod reliquum ex eo anno fuerat, cum, circumacto consulum imperio, interreges creari cœpissent, Pompeius cum Crasso consulatum aperte petere decrevit. Cic. ad Q. Fratr. II. 6. Plut. Pomp. Dio. Cicero. Dio.

7. Hos præter propriam potentiam amici Cæsaris adjuvabant, ad quos ille scripserat: sed et milites plurimos cum P. Crasso M. F. per causam commeatuum in Urbem idem Cæsar miserat. His rebus deterriti ceteri candidati mature cesserunt. L. Domitium sororis suæ maritum M. Cato confirmavit, 'ne susceptam de libertate verius, quam consulatu contentionem metu defugeret.' Neque deerat multorum favor, 'quid ita Pompeius Crassusque iterum, quid una peterent,' mirantium: 'neminem igitur præterea dignum eo magistratu in civitate esse, qui cum alterutro horum declarari possit?' Igitur adversaria factio, cum timeret inclinationem plebis, ad vim conversa, Domitio ante lucem in Campum eunti posuit insidias: puerque prælucens ei cum quibusdam aliis occisus est. Retinebat tamen Domitium Cato, ipse quoque vulnere in dextrum cubitum accepto saucius. Sed cum omne Plut. Pomp. et Crass. et Cat. Dio. Appian. Dio. Plut.

Digitized by Google

illorum agmen diffugisset, timens Domitius ægre domum rediit; Pompeius Crassusque, repugnante jam nemine, facti.

Cic. pro Sext. et de Prov. Cons. et in Pis.

8. Inter hæc L. Piso Macedoniam, A. Gabinius Syriam cum finitimis provinciis adversa uterque fama tenuerant. Piso per avaritiam[r] accolis Macedoniæ Thracibus ac Dardanis pacem magna summa vendiderat. Ea ipsa res in bellum egit barbaros, ut replerent bellica præda domos, quas pretio quietis exhauserant. Igitur non vexata solum et spoliata Macedonia est, sed etiam exercitus Romanus, vi hostium, aut imperatoris injuria, fame, morbo consumtus.

9. Thessalia et Achaia, sicut ab hoste longius aberant, cladibus intactæ, pacis injurias sentiebant, magnam vim pecuniæ Pisoni pendere coactæ. Gravius adhuc Byzantini vexabantur, quos ob merita Mithridatici belli senatus populusque Romanus nuper liberaverat. Missæ tamen eo cohortes in hyberna sunt, contra leges senatusqueconsulta exercita jurisdictio: avaritia, vis, ac libido fœdissime grassata. Nam et statuæ Urbisque ornamenta multa abrepta sunt; et cædes factæ: et virgines nobilissimæ, cum ad stuprum raperentur, in puteos abjectis corporibus voluntaria morte interierunt. Neque mitius Agriani Dolopesque et Ætolia vexata.

Cic. de Prov.Cons. c. 4. et pro Sext. c. 33. c. 43.

10. In Syria Gabinius adversis rebus nocebat reipublicæ; prosperis consulebat sibi. Primo adventu parte equitatus, deinde cohortibus aliquot amissis, cum reliqua felicius procederent, bella non ex necessitate aut bono publico sumebat, sed inferebat quibuslibet etiam pacatissimis, quorum opes spem opimæ prædæ rapacissimo eidem profusissimoque mortalium facerent.

Joseph. Antiq. XIV. 10. et de B. Jud. I. 6.

11. In Judæos tamen, cum Alexandro Aristobuli filio rebellantes, expeditione suscepta, non instrenuum imperatorem egit. Cum enim Alexander, exercitu collecto,

[r] *Piso per avaritiam*] Quicquid hic de Pisone narratur, ex variis orationum Ciceronis locis collectum est: quos quia sigillatim notare si voluissemus, ora libri nimium oneraretur, id facere supersedimus, et ad ipsas orationes remittere satis habuimus. *Crev.*

Digitized by Google

muros Hierosolymitanos eversos a Pompeio instaurare cœpisset, deinde ab hoc instituto repulsus Machæruntem et alia quædam castella communiret, Gabinius, præmisso M. Antonio, quem equitatui præfecerat, cum legionibus subsecutus, haud procul Hierosolymis signa cum Judæis contulit. Ibi cum tria millia interfecta hostium, capta totidem essent; reliqui cum duce suo Alexandrium confugerunt, castris ante ipsa munimenta positis. In hos, quia veniam delictorum oblatam a Gabinio aspernabantur, iterum factus impetus, et, plerisque cæsis, ceteri intra muros compulsi sunt. Hoc prælio M. Antonii virtus clara[1] extitit, multique hostium ipsius manu interfecti. Nec diu postea restitit Alexander. Quo in deditionem accepto, Gabinius castella quæ nominavimus, et præterea Hyrcanium, ne res novantibus receptui essent, diruit: contra dirutas olim urbes restituit multas, Scythopolin, Samariam, Anthedonem, Azotum, Raphiam, Dora, Marissam, Apolloniam, Jamniam, Gamala, Gazam, et alias præterea non paucas. Judæam deinde ita composuit, ut reducto Hierosolymam Hyrcano sacerdotium redderet; gentem optimates regerent, quinque conventibus institutis. Plut. Ant. c. 3. Joseph.

12. Ob has res cum missis in Urbem literis supplicationem petisset, Idibus Maiis frequenti senatu denegata est: quod præter T. Albucium acciderat nemini. Eam Gabinius ignominiam Ciceronis inimici opera putaretur accepisse, nisi per absentiam Ciceronis id esset actum. Publicanorum potentissima factio plurimum ei nocuisse videtur, cui se in provincia perquam iniquum adversumque exhibuerat. Cic. ad Q. Fratr. II. 8. Cic. de Prov. Cons. c. 7. Cic. ad Q. Fratr. Cic. de Prov. Cons. c. 5.

13. Cum deinde Cn. Pompeius Cn. F. Sex. N. Magnus, M. Licinius P. F. M. N. Crassus, altero collegio consulatum inissent,* ante omnia ceterorum magistratuum comitia curæ habuerunt: intentis in hoc animis, ne quisquam, nisi qui de factione illorum esset, crearetur. Præ-

1 Vox *clara* abest ab edd. ante Crev.

* A. U. C. 607. A. C. 55.

Digitized by Google

Dio. cipue referre arbitrabantur Catonem repelli, qui providus
Plut. Cat. futuri præturam petebat, ut auctoritatem magistratus vel-
ut arcem defendendæ libertatis obtineret. Igitur multa
præter morem et honestum commenti sunt, quo tam gra-
vem futurum adversarium amolirentur. Jam primum per
infrequentiam senatusconsultum faciendum curaverunt,
Cic. ad Q. Fratr. II. 9. ‘ uti prætores, qui creati essent, extemplo inirent :’ quan-
quam sententiæ dictæ erant, ‘ prætores ita creari placere,
Plut. ut dies sexaginta privati essent.’ Cum ita providissent
ne ambitus judicio esset ante magistratum initum locus,
amicos suos clientesque commendarunt populo, tam in-
verecunde, ut ipsi palam præberent pecunias, ipsi præes-
sent suffragiis.

14. Ne sic quidem plus largitio et fraus consulum,
quam virtus atque existimatio Catonis potuit; fiebatque
haud dubie prætor, ni Pompeius ceteras tribus auctorita-
Plut. Pomp. et Cat. tem prærogativæ secuturas metuens, turpi mendacio comi-
tia dissolvisset, tanquam audito tonitru obnuntians: nec
enim Jove tonante cum populo agi licebat. Iterum deinde
mercedem augentes, atque saniore populi parte vi pulsa,
Dio. cum Cato, ut erat legum servantissimus, suarum partium
Liv. Epit. studiosos vim vi opponere vetaret; effectum est, ut pro
Val. Max. VII. 5. Catone P. Vatinius renuntiaretur, quanquam nuper re-
Cic. in Vat. 15. et 16. pulsam in petitione ædilitatis tulerat.

Plut. 15. Hoc ubi factum est, ferunt partem populi talium
Dio. suffragiorum sibi consciam, fugæ simili discessu disparu-
isse: ad ceteros dante concionem tribuno (sive C. Ateius
Capito, sive P. Aquillius Gallus fuit: ceteri enim consu-
Plut. lum erant asseclæ) verba fecisse Catonem, non præsentia
modo uti se haberent clare docentem, sed etiam vatici-
nantem de futuris: Pompeio Crassoque haud leviter per-
strictis, ‘ qui rempublicam et consulatum ita gerere con-
stituissent, ut timendus eis prætor Cato fuerit.’ Domum
inde digredientem major hominum multitudo deduxit,
Dio. quam eos simul omnes qui erant prætores declarati.
Appian. Civ. II. Ædilium mox comitia turbulentiora fuerunt. Cædes ibi
Val. Max. IV. 6. facta, tamque propinquus periculo Pompeius fuit, ut
vestis ejus multo sanguine respergeretur. Is aspectus,

Digitized by Google

cum, remissa domum veste, alia postularetur, Juliam Pompeii conjugem tum prægnantem ita perterruit, ut, abortu facto, gravem in morbum incideret. Valde enim amabat virum, isque ei in amore respondebat. Unde mox criminati sunt inimici, 'provinciam obtinere per legatos, ipsum sedere ad Urbem, ut fomenta præberet seditionibus, et Juliæ suæ deliciis homo uxorius frueretur.'

Plut. Pomp. Plut. Cras. c. 28. Dio. Plut. Cat. Vell. II. 48. Plut. Pomp.

16. Comitiis magistratuum, uti voluerant consules, perfectis, ipsi nullius rei cupiditatem præferentes, in speciem quiescebant. At C. Trebonius tribunus plebis suum nomen rogationi commodabat, qua consulibus provinciæ in quinquennium Syria et Hispania (nam et Hispaniam Aquitanici belli vicinia commoverat) destinabantur: adjiciebatur, uti copias civium sociorumque conscriberent, quantas e republica et fide sua ducerent: belli etiam et pacis arbitrium cum finitimis regibus atque nationibus penes ipsos esset.

Dio. Liv. Epit. Vell. II. 46. Appian. Plut. Pomp. et Cæs. &c. Dio.

17. Hæc ab initio non aliis modo, sed etiam amicis Cæsaris parum placebant, quod jam pleraque pars temporis, quo imperium ejus finiebatur, transierat, ne a Pompeio Crassoque tantam potentiam adeptis opprimeretur: donec hi nova pactione, de prorogando Cæsari imperio ferendum curaturos, astrinxerunt fidem. Ita quiescentibus Cæsarianis, reliquo populo obnoxio aut desperante, nemo magnopere Treboniæ legi præter Catonem atque Favonium repugnabat, duobus tribunis plebis hos adjuvantibus.

Plut. Cat. Dio.

18. Sed adversus tantarum factionum opes parum roboris in tam paucis erat: legemque dissuadere volentibus ne tempus quidem idoneum concessum est. Unicam horam Favonio dederat Trebonius, vix ad querendum de temporis angustia sufficiens spatium. Duas Cato cum accepisset, frustra de negotio dicturum intelligens, multa monendo prædicendoque tempus eximebat: donec interpellatus, et, quia nihilo secius pergebat dicere, de rostris detractus est. Cum sic etiam ex inferiore loco vociferanti populus auscultaret, iterum missus a tribuno viator foro eum eduxit. Nec quievit ille quominus statim reverte-

Plut. et Dio.

Digitized by Google

retur, et populum ad præstandam sibi secundum mores et leges audientiam inclamaret.

19. Id cum sæpius esset factum, æstuans dolore et cura Trebonius abduci eum in carcerem jussit. Sed populus sequebatur, auresque præbebat inter eundum de legis incommodis disserenti. Unde metus incessit Trebonium, missumque fieri Catonem jussit. Sic ea dies exemta est, ut nemini tribunorum verba ad populum facere vacaret. Obtinebat enim, ut de legibus privati primum qui vellent, deinde magistratus dicerent, ne, si priores hi essent auditi, auctoritatem horum privati sequerentur.

20. Idcirco P. Gallus, ne postridie foro excluderetur, in curia pernoctare statuit, tutissimum hunc receptum ratus et commodissimum una cum luce in concionem prodituro. Sed C. Trebonius, omnibus occlusis curiæ januis, præsidioque armatorum opposito, totam ibi noctem et sequentis diei partem magnam otiosum consumere coëgit: Ateium cum Catone et Favonio et horum amicis alia multitudo, præoccupato de multa nocte loco, concione prohibuerunt. Illi tamen omnia conati, Favonius et Ninnius, clam reperto aditu, Cato et Ateius aliorum humeris sublati, obnuntiaverunt. Ceterum vis adversariorum validior fuit. Summotis his a foro, pulsatisque, atque etiam interfectis aliorum haud paucis, cum etiam L. Annali senatori Crassus ipse faciem pugno contudisset, per vim perlata lex est.

Plut. Crass. sub fin. Dio.

21. Ecce autem populo jam incipiente dilabi, recurrit in forum Ateius, collegam Gallum manu ducens, qui e curia in concionem venerat, ibique fuerat vulneratus. Id ostendens multitudini Ateius, reique convenientem orationem orsus, magnopere plebem commovebat; cum, re nuntiata, consules, nec enim procul inde magna stipati manu aberant, repulerunt tribunos; vocataque statim concione, etiam de provinciis Cæsaris in quinquennium ei prorogandis pertulerunt legem. Ibi quoque repugnatum est ab iisdem: et Cato non jam ad populum, sed ad Pompeium sermone converso, 'ipsum non intelligere quæ faceret' testabatur: 'nunc enim non in ceterorum magis

Appian. Vell. Plut. Cat.

Digitized by Google

capita, quam suos ipsius humeros Cæsarem attollere: cum eo deinceps onere, cum mox gravius ipsius culpa esset factum quam ut ferendo amoliendove esse possit, in rempublicam procubiturum. Tum demum, ubi præter pœnitentiam nihil sit futurum reliqui, Catonis cogniturum consilia; qui non minus tuta et salubria, quam justa et honesta suasisset.'

22. Atque id vaticinium paulo post comprobavit eventus. Tum vero Pompeius inflatus magnitudine sua, neque commutationem fortunæ timens, cum Crasso provincias, tanquam oppressæ captæque reipublicæ spolia, dividebat. Sortem adhiberi placuerat: ea Syriam Crasso, Africam omnem et Hispanias[a] cum legionibus quatuor, Pompeio dedit. Plut. Pomp. et Crass. Appian. Dio.

23. His ita confectis, ad emendandos civitatis mores egregii auctores se contulerunt. Nihil erat civitatis judiciis corruptius, nihilque frequentius, quam ut atrocissimorum criminum manifesti per gratiam aut pecuniam absolverentur. Præcipue erat invidiosum, quod, accepta a Ptolemæo rege pecunia, multi occidendos curaverant legatos Alexandrinos, aut eos qui eo crimine postulati frequenter fuerant, sibi timentes eripiebant. Etiam P. Ascitius, qui conscius et adjutor occidendi Dionis fuisse credebatur, judicio erat liberatus. Aurelia lege cautum erat, 'ut ex tribus ordinibus judices legerentur:' id mutari non placuit: modus legendorum immutatus, latumque 'ut amplissimo ex censu lecti e centuriis judicarent trecenti sexaginta viri.' Paupertatem plerisque fuisse ad accipienda munera prætextum videbant: sed nec fallebat eos, non fore innocentiores qui per scelera ad divitias pervenissent. Sed in ea morum fœditate nihil aliud fieri poterat, ipsique auctores legis tales erant, ut severis incorruptisque judicibus sibi nihil opus esse existimarent. Dio, p. 61. Cic. pro Cæl. c. 10. Ascon. in Pis. Vell. II. 76. Plut. Pomp. Dio, p. 67.

[a] *Africam omnem et Hispanias*] Ita quidem memorant Plutarchus et Appianus. Sed non sine causa dubitat Pighius, sive Schottus, Annal. Rom. ad annum quo L. Domitius cum Ap. Claudio consulatum gessit, an Africam Pompeius imperio obtinuerit. Certe in tota sequentium annorum historia frequens occurrit mentio legatorum Pompeii in Hispaniis: in Africa non item. *Crev.*

Digitized by Google

Nec enim crimina aut accusatores vel Magno Pompeio deerant, si judicia rite et libere exercerentur.

Val. Max. vi. 2. 4. 24. Neque dissimulatum hoc a Cn. Pisone, qui Manilium Crispum accusans, cum evidenter reum a Pompeio videret eripi, juvenili temeritate multa crimina præpotenti defensori objecit. Ad hæc cum Pompeius dixisset, 'Cur igitur me quoque non accusas?' Respondit: 'Da prædes reipublicæ, te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum: etiam de tuo prius, quam de Manilii capite in consilium judices mittam.' Laudanda tamen est in his Pompeii moderatio, qui etiam infimorum hominum convicia civiliter tulit, in quibus et Helvium Manciam Formianum, libertini filium, importunissimum senem, et a juventute magnorum virorum inimicitias rabiosa dicacitate provocare solitum.

Val. Max. vi. 2. 4. 8.

Cic. de Or. ii. 65. et 66.

Quint. vi. 3.

Pigh. Ann. Dio. 25. Talis Pompeius tum erat, cum legibus constitueret civitatem: ex quibus quæ de parricidiis fuit, hodie quoque vim aliquam obtinet; ceteræ exoleverunt. Nam et de ambitu tulerat, aucta largitionum pœna, quas nemo fecerat impudentius. Sumtuaria cum esset promulgata, celeriter concidit, Hortensio speciosis nominibus tuente luxum, consulesque ipsos laudante, 'quod cultu sumtuque magnifici et lauti, vitam convenientem majestati principis populi, suæque ipsorum dignitati ac opibus degerent.'

Plin. ix. 54. 26. Et pervaserat ea tempestate in omnes ferme intolerabilis luxus, multique civitatis principes mira sumtuum insania notabantur. Philippi, Hortensii, Luculli, decora et ornamenta senatus, luxu diffluebant: quos ob insanum in has ineptias studium 'piscinarios' vocare Cicero solebat, 'negligi præ his rempublicam' arguens, 'dum illi principes digito cœlum putant[2] attingere, si mulli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant.'

Cic. ad Att. i. 19. et ii. 1.

Macrob. Sat. ii. 15. 27. Eratque inveteratum hoc malum, et lege Cornelia sumtibus magis quam luxui detractum, permissis ciborum deliciis, et minore tantum rebus venalibus imposito pretio. Æmiliam deinde legem Lepidi consulis, primo pravitas auctoris, postea calamitas enervavit: Antiam a Restione

2 *Putent* habent edd. quæd. ante Crev. et mox *multi* pro *mulli*. In ed. Cler. invenitur *mulli* post *multi*.

Digitized by Google

perlatam, cum esset optima, solus servavit qui tulerat, in ceteris rationem et metum vincente consuetudine. Igitur post hæc experimenta morbum remedio validiorem esse prudentes judicabant: et cum severam aliquis in senatu orationem habuisset, reprehensus ab alio est, 'quod divitiis Crasso, luxuria Lucullo similis, tanquam Cato loqueretur.' Etiam consules, ne invidere aliis dicerentur, quod ipsi usurparant, omissa lege, plane diversis negotiis dederunt operam. Plut. Luc. c. 83.

28. Jam ille temperantiæ et frugalitatis magister theatrum suum absolverat, idque post hominum memoriam apparatissimis magnificentissimisque ludis volebat dedicari. Antiquitus stans populus spectare erat solitus: deinde scena gradusque subitarii, finito spectaculo tollendi, struebantur. Primus Pompeius mansuram theatri sedem posuit, admirabili opere, nisi quod admirabilius est, sumtum a Demetrio subministratum fuisse, liberto Pompeii; sed qui nimio illius favore factus fuerat patrono ditior. Theatro circumjecta haud minoris impensæ alia ædificia erant: inter quæ templum Veneris Victricis[a] eminebat. Id astruxisse creditur, ne severior aliquando censura opus suum tolleret, sicuti patrum memoria factum, auctore Nasica, noverat. Igitur et, ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit, 'cui subjecimus,' inquit, 'gradus spectaculorum.' Dio. Cic. in Pis. c. 27. et ibi Asc. Tac. XIV. Ann. 20. Cassiod. Var. IV. 51. Dio. Senec. de Tranq. An. c. 8. Plut. Pomp. c. 86. Tertull. de Spectac.

29. Ceterum id templum tertio demum ejus consulatu perfectum atque dedicatum est.[b] Maximum enim opus erat, et ad hoc toto, qua patebat, imperio ornamenta conquisita: inter quæ memorantur effigies variarum gentium, itemque certorum hominum, qui mirabili aliqua fortuna ad famam pervenerunt, ob id magnorum artificum inge- A. Gell. X. 1. Suet. Ner. c. 46. Plin. VII. 3.

[a] *Templum Veneris Victricis*] De hoc templo Plutarchus mentionem facit ubi narrat somnium Pompeii ante pugnam Pharsalicam. *Crev.*

[b] *Ceterum id templum tertio demum ejus consulatu perfectum atque dedicatum est*] Ultimam operi manum tum demum impositam esse patet ex Gellio. Sed testimonia Plutarchi, Dionis, Tertulliani, Plinii, Asconii, Ciceronis ipsius, nullum dubitandi locum relinquunt, quin secundo consulatu suo Pompeius theatrum templumque dedicaverit. *Crev.*

Digitized by Google

Dio. Plut. niis diligentius elaboratæ. Sed hoc tempore spectacula musica, ludique gymnici scenicique sunt editi, et Circenses, cum ejusmodi venationibus, ut spatio quinque dierum leones quingenti occiderentur.

Cic. ad Fam. VII. 1.

Dio. Plut. Cic. Sen. de Brev. Vit. c. 13. Plut. Plin. VIII. 7.

30. Elephantorum extremus dies fuit, plus miserationis, quam delectationis, habens. Quippe pugnavere in circo duodeviginti, commissis more prælii noxiis hominibus, et præterea jaculatoribus Gætulis. Cum aliquot essent vulnerati, tentaverunt eruptionem universi, non sine metu populi: sed clathros ferreos, qui erant circumdati,

Dio. Plin.

non potuerunt perfringere. Tum vero, porrecta in cœlum proboscide, tam miserabili habitu sonoque veluti complorationem ediderunt, ut dolore ardens populus consurgeret,

Dio.

Pompeioque dira omnia imprecaretur. Pervaserat opinio, proximum humanis sensibus animal poscere vindictam Deos, ob violatum jusjurandum, quo decepti in

Cic.

Africa naves conscendissent, non aliter facturi. 'Esse profecto belluæ illi cum humano genere societatem: eamque sermonem horum intelligere.'

31. Sane ab his, quæ veteres tradiderunt, non abhorrent testimonia plurimorum, qui, postquam Indiæ Africæque interiora penitius sunt cognita,[3] maxima belluarum istarum armenta viderunt. Ceterum amœnissimi vir ingenii Justus Lipsius, in Epistolis, elephantorum admiranda diligenter suaviterque descripsit.

Dio.

32. At populus Romanus non tam Pompeii munificentia delinitus, quam offensus delectu, quem consules instituerant agere, Catonem, et qui cum eo senserant, efferre laudibus; ceteros incusare modis pessimis cœpit. Unde, resumta fiducia, tribuni duo judicium minari amicis consulum, criminibus in ipsos consules expetituris. Tum consules ad invidiam tribunorum vestem mutarunt: idemque a parte senatus, quæ consulum sectam sequebatur, factitatum. Cito tamen resumta est: tam sine causa, quam posita modo fuerat.

Plut. Pomp. et Crasso.

33. Sed dispar consulibus sicut apparatus et consilium, sic etiam animus erat. Pompeius, qui ad Urbem manere malebat, vel uxoris gratia, vel ut res Hispanas per lega-

3 *Iterum . . . cognitæ* edd. ante Crev.

Digitized by Google

tos, urbanas præsens in potestate haberet, levius ferebat tribunorum voces, consules Urbe egredi passuros negantium: atque ultro struebat morandi causas, imposita rei frumentariæ curatione obtentui sumta. Crassus dies noctesque nil nisi Parthicum bellum, Bactrosque et Indos, et ultimi Orientis opes effræni cupiditate cogitabat. Nihil horum lege quæ de imperio consulum erat lata, diserte jussum fuerat: sed in omnem sententiam interpretari verba legum non erat his arduum, quibus facile fuerat curare, ut, qua ipsi conceptione verborum voluissent, leges rogarentur. Crassi amentiam Cæsar, incertum quo consilio, augebat, propositum ejus dilaudans, et quidlibet pollicitus. Idcirco et ipse arma opposuit tribunorum actionibus, et cum illi adversus vim invalidi, ad invidiam et detestationes se contulissent, oravit collegam, ut, quo die paludatus profecturus erat, adesset, seque prosequeretur. Dio. Plut.Cras. Appian. Parthic. Plut. Dio. Vell. II. 4. Flor. III. 11. Plut.

34. Maxima erat in foro collecta turba mortalium, ita præparatis animis, ut exeuntem Crassum convicio et jurgiis retinerent. Sed ubi Pompeium ante illum incedere composito vultu viderunt, ejus honori gratiæque datum, ut cum silentio decederent de via. Unus Ateius, qui et vota in Capitolio nuncupanti[4] obnuntiaverat, manere jubebat, Deos hominesque testatus, 'illam contra fœderatos populos expeditionem lugubrem et ignominiosam populo Romano fore.' Cum nihilo secius videret pergere Crassum, viatore misso duci eum in vincula jussit. Ubi id quoque, tribunis aliis intercedentibus, irritum fuit, præcurrit ad portam, foculoque ibi posito, vetustas et arcanas devotiones peregit: quarum nunquam vanas fuisse imprecationes superstitiosa antiquitas credidit, sed devotis pariter devoventibusque calamitosas. Unde vulgo reprehendebatur Ateius, quod eum cui propter rempublicam factus erat inimicus, diris in rempublicam casuris consecrasset. Dio et Plut.

35. Crassus Brundisium profectus, cum inde non expectato cursu transmitteret, multas naves tempestatibus amisit: deditque diras metuentibus occasionem sermo-

4 *Nuncianti* legitur in edd. ante Crev.

Digitized by Google

num: 'jam omen atque initium adesse calamitatis, quæ devotum caput certa atque inevitabilis maneret.' Nam et fortuita in præsagium trahebantur; quod, imponente exercitum Crasso, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens [5] Cauneas proclamaverat: quasi disertis verbis monente Crassum solicito numine, 'caveret ire.'

Cic. de Div. II. 40.

Plin. XV. 19.

36. Causam festinandi haud postremam A. Gabinii præbuerat insolentia, qui legato Crassi tradere exercitum, quantumvis finito imperii tempore, spreverat. In biennium ille Syriam in consulatu, L. Piso collega Macedoniam lege Clodia acceperant: eratque in ordinandis provinciis decretum, ut successores utrique mitterentur. Et Piso quidem jam decesserat, redieratque in Urbem: Gabinius ultra tempus retinebat imperium eadem improbitate, qua ultra præfinitum legibus modum exercuerat.

Dio.

Cic. in Pis. et de Prov. Cons.

Dio.

37. Erat tum latrociniis infesta Syria: sed plus a proconsule patiebatur injuriarum, qui non aliam ob causam infestius videbatur prædones persequi, quam ne qua pars spoliorum ab aliis interciperetur. Elapsus e custodia, Romaque profugus Aristobulus, qui apud Judæos regnaverat, cum Antigono filio redierat in Palæstinam, et confluentibus ad eum quibus præsentia parum placebant, Alexandrium nuper a Romanis dirutum instaurare cœperat. Gabinius, his auditis, partem equitatus Antonio præfecto misit, Sisenna et Servilio cum cohortibus subsequi jussis. Horum metu Aristobulus Machæruntem versus instituit cedere; octo millium agmen trahens, quod aliam inermium turbam,[6] plus in ea impedimenti, quam auxilii, fore ratus, dimiserat. Sed Romani priusquam ad castellum pervenire posset assecuti, manus conserere coactum verterunt in fugam. Cum ad millia quinque cecidissent, Aristobulus cum mille admodum viris per objectam hostium aciem eruptione facta, Machæruntem; reliqui in collem quendam perfugerunt. Castellum biduo expugnatum: Aristobulus cum filio captus, ad Gabinium, et ab hoc Romam remissus est. Senatus Aristobulum in

Joseph. Ant. XIV. 11. et de B. Jud. I. 6.

Plut. Ant. c. 3. Joseph.

Dio. Plut. Joseph.

5 Verba intermedia *Cauno advectas*, cum antea desiderentur, ex Cic. add. Crev.

6 Ita pro *turmam* ex Joseph. reposuit Crev.

Digitized by Google

vincula dedit: filios dimisit, quia Gabinius ita cum matre eorum pepigisse scripserat, cum se et quæ tenebat in fidem Romanam dederet.

38. Judæis ad hunc fere modum pacatis, expeditionem Gabinius in Arabas Nabatæos adornabat. Hi enim toto illo biennio, quo L. Marcius Philippus primum, deinde Cn. Lentulus Marcellinus, prætorio imperio rexerant Syriam, vicina incursantes, colorem P. Clodio præbuerant, ut consularem cum Macedonia provinciam Syriam faceret, et illam L. Pisoni, hanc A. Gabinio, præmium proditi Ciceronis, cum exercitu et pecunia daret. Appian. Parthic. et Syriac. Cic. passim in Orat.

39. Forte per idem tempus Arsacidarum domus, discordiis atque parricidiis vexata, haud longo intervallo duo reges, Phraatem atque Mithridatem, amiserat. Phraates scelere filiorum interfectus erat: nec ipsis inter se plus pietatis et concordiæ. Orodes, qui patri successerat, Mithridatem Media, quam ille tenebat, expulit. Mithridates cum Orsane nobilissimo Parthorum ad Gabinium profectus, venalem ducem muneribus et pollicitationibus magnis induxit, ut, omissis Arabibus, in Parthos arma converteret. Dio. Appian. Parth. et Syriac. Joseph. Appian.

40. Jam ad Euphratem Gabinius cum exercitu venerat, cum Ptolemæus occurrit, literas a Pompeio afferens. Gabinius et litteris movebatur, quod auctore Pompeio faceret, impune facturum sperans; et, cum Ptolemæus talentorum decem millia [c] promitteret, magnitudine mercedis. Sed quia provinciæ finibus egredi, bellumque injussu populi gerere legibus vetabatur, magnaque asseveratione nuper ex Sibyllinis libris erat decretum, 'ne exercitus in Ægyptum duceretur,' trepidabat. Re in consilio proposita, cum plerique tutiora suaderent, M. Antonius auctor suscipiendæ expeditionis fuit; juvenili audacia, et quod Ptolemæo cupiebat gratificari. Gabinius igitur, negotio ita decreto, majoris prædæ spem secutus, cum et ipsi et militibus multa statim dilargiretur Ægyptius, plura promitteret; rebus Mithridatis insuper habitis, in Ægyptum properavit, dum adhuc idoneo defensore regnum careret. Joseph. Dio. Plut. Ant. Cic. pro Rabir. Post. c. 8. Cic. in Pis. c. 21. et Dio. Plut. Appian. Dio.

[c] *Talentorum decem millia*] Marcas argenti nostrates 937500. *Crev.*

Digitized by Google

Supra, CIV. 74. Porph. ap. Euseb. p. 227. Strabo, XVII. p. 796. et XII. p. 558. Porph. Dio.

41. Nam, occiso Cybiosacte, cum Alexandrini maritum reginæ suæ Philippum Grypi et Tryphænæ filium e Syria evocassent; deinde Archelaum, filium Archelai, sed qui se Mithridate ferebat genitum: Gabinius quid ageretur suspicatus, Philippum ire prohibuerat; Archelaum, expeditionis Parthicæ comitem, in custodiam dederat. Sed ille paulo post elapsus, ignaro Gabinio, an dissimulante conscientiam, incertum: nisi quod hominis mores fidem astruunt tradentibus, metu ne pauciora Ptolemæus daret, si citra negotium esset restitutus, simul acceptis ab Archelao magnis muneribus, Gabinium sponte passum ut in Ægyptum ille perveniret.

Strabo, XVII. Dio.

Joseph.

42. Archelao dimisso, Gabinius cum Judæis pecunias armaque et frumentum imperasset, per eorum regionem ad Pelusium et Ægypti claustra processit. Magno illi tum usui Antipater [7] fuisse traditur, Herodis pater, cum ad cetera pleraque strenuus administer, tum ad aperiendas itineris difficultates unicus. Cum enim haud minus viarum impedita, quam belli adversa timerentur, (quippe per altum sabulum et sitientes arenas, sub quibus crebri serpentes occultabantur, Serbonitis circumeunda palus erat, Typhonis formidata nomine, cujus esse spiramenta dicebantur) Antipater Judæos Ægyptiorum milites auctoritate sua permovit, ut aditus quos custodiebant, seque ipsos traderent Romanis. Ita, nemine arma opponente, M. Antonius, qui præmissus cum equitatu fuerat, non modo occupavit angustias, sed etiam Pelusium, amplam urbem præsidioque munitam, recepit. Ea res saluti fuit Pelusiotis, quibus et Romani pepercerunt, et cum sævire Ptolemæus vellet, non est ab Antonio situs.

Heg. I. 21. Joseph. Plut. Ant. Joseph. Dio. Plut.

43. At postquam Gabinius supervenit, rebus Pelusii constitutis, bipartito exercitu Alexandriam petentibus Ægyptii occurrerunt. Acriter aliquamdiu certatum est: mox quia M. Antonius necopinato terga hostium invaserat, victoria penes Romanos fuit. Crebra deinde et magna certamina variis commissa locis: donec duobus magnis præliis, quorum alterum in flumine classibus depugnatum est, Alexandrinorum temeritas comprimeretur.

Dio. Plut. Dio.

[7] Ante Crev. præpositum invenitur τῷ *Antipatri* verbum *sed.*

Digitized by Google

Erat enim id ei populo ingenium, ut projectus ad audendum, seditionibus continuis ad vilitatem corporis, et spernenda pericula exercitus, nihil non promtissime susciperet: idem mutabilis et laboris moræque impatiens, ubi primus impetus deferbuisset, qualibet conditione redimebat tam contemtam antea pacem. Narrant eductas ex urbe copias, cum vallo et fossa cingere castra juberentur, succlamasse universas, ut id opus pecunia publica locaretur. Igitur et Alexandriam Gabinius, et totum Ægypti regnum paucis mensibus cepit, cum magnam eorum hominum multitudinem cum Archelao rege occidisset. Corpus tamen Archelai requisitum ab Antonio propter jus hospitii, et regio sumtu funeratum est.

Val. Max. IX. 1. 6. ext.

Cic. in Pis. c. 21. Appian. Liv. Epit. Joseph. Dio. Strab. XII. p. 558. Plut. Diod. I. p. 53.

44. Libet Alexandrinæ temeritatis, cum fœda superstitione conjunctæ, documentum hoc tempore editum in re haud satis per se memorabili, exponere. Nondum erat certum, quo animo accepturus ista populus Romanus esset, nec ab senatu amicus adhuc appellatus Ptolemæus erat,[d] cum a Gabiniano milite forte felis occisa immensam populi turbam concivit. Nihil tum erat Ptolemæo, atque ipsis etiam Alexandrinis antiquius, quam ne quis Romanus offenderetur; et animal non voluntate militis, sed casu interfectum esse constabat. Attamen neque Romanorum terror, neque hospitii necessitudo, ne missi quidem a solicito rege magistratus compescere populum potuerunt, quominus a furentibus miser discerperetur.

45. Porro Ptolemæus, recuperato regno, ante omnia filiam Berenicen, deinde splendidissimum quemque supplicio affecit: multos per iram et odium; plerosque divitiarum causa, quibus ad mercedem Gabinio præstandam indigebat. Interea Judæus Alexander, recuperato per vim principatu, Romanis quotquot adipisci potuerat oc-

Dio. Strabo, XVII. p. 796. Porph. ap. Euseb. p. 226. Dio. Joseph.

[d] *Nec ab senatu amicus adhuc appellatus Ptolemæus erat*] Ita Diodorus. Sed Ptolemæus socius et amicus populi Romani appellatus erat, consule Cæsare: supra CIV. 41. Unde sequitur ad anteriora tempora pertinere exemplum hoc furiosæ Ægyptiorum superstitionis. Nec vero Diodorus aut a Gabiniano milite, sed a Romano quodam occisam esse felem memorat; aut ullam mentionem facit exercitus Romani tunc in Ægypto versantis: cum studiose colligat ea omnia quæ furorem hunc Ægyptiacæ plebis metu coërcere debuissent. *Crev.*

Digitized by Google

Dio. cisis reliquos in monte Garizeno obsidebat. Nec obviam ire Sisenna poterat, cui admodum adolescenti Syriam pater Gabinius commiserat, nec usum rerum, nec auctoritatem rebus tantis parem habenti. Idcirco Gabi-
Joseph. nius raptim ex Ægypto reductis copiis, Alexandrum triginta millibus hominum stipatum offendit; quanquam præmissus ad populares Antipater, haud paucos a defectione retraxisset. Ad Itabyrium montem ingenti prælio concursum est: decem millia Judæorum cæsa.

46. Gabinium, rebus Hierosolymitanis ex Antipatri voluntate constitutis, ne victoriam consummaret, Arabicum bellum avertit. Id quoque feliciter ab eo gestum est, fusis prælio Nabatæis; neque confectum, quod jam Crassus aderat, provinciam et exercitum a Gabinio accepturus. Cupiebat et Parthos exules: sed illos sive pecunia accepta, sive Crasso invidens, clam dimisit Gabinius, fuga subductos ementitus.

Dio. 47. Restituto hunc ad modum Ptolemæo, cum Romam rem fama pertulisset, quod Gabinius ad senatum scribere metuebat; indignatio dolorque civitatis in immensum exarsit. Spretæ haud dubie religiones, neglectæ leges, con-
Cic. in Pis. c. 21. culcata senatus, conculcata populi Romani auctoritas erat: eaque provinciæ etiam et equitum Romanorum
Dio et Cic. de Prov. Cons. c. 5. querelis aggravabantur. Syri spoliatos se a latronibus, spoliatos a proconsule; publicani jus sibi non dictum, pactiones rescissas, vectigales multos liberatos, iisque rebus rationes suas remque familiarem afflictam eversamque esse, quiritabantur. Gabinius enim, ut Judæis atque Syris se venditaret, a quibus multas accipiebat pecunias, ita se durum publicanis præbuerat, ut, quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani ser-
Dio. vum esse non pateretur. Inter fremitus plurimorum judicia et pœnas legum poscentium, Ciceronis maxime tonitrua audiebantur. Is in rempublicam studio, adversus inimicum ira, cum nihil eorum quæ ad irritandos animos pertinebant intactum omitteret, præcipue institit, ‘ ut Sibyllini libri denuo inspicerentur, et ex iis carmen de regis Alexandrini restitutione rursum ederetur.’ Adjunctum enim ibi sperabat aliquid de pœna spretæ religionis esse.

Digitized by Google

Ceterum Pompeius Crassusque consules, alter auctor reducendi regis, Crassus accepta a Gabinio pecunia, (tum enim adhuc in Urbe erat,) nihil decerni sinebant. Res in annum sequentem extracta.

48. Interea C. Cæsar Usipetes Tencterosque Rhenum transgressos in Gallia vicit. Causa illis transeundi fuit, quod pluribus annis bello Suevorum exagitati, patrios fines ultra tueri non poterant. Igitur cum per varias Germaniæ partes vagati, postremo ad Rhenum amnem pervenissent, qua Menapiorum gens utramque ripam ædificiis vicisque obtinebat; non sunt admissi a Menapiis, qui, retractis in Gallicam ripam suis omnibus, transitum amnis custodiebant. Plut. Cæs. Oros. VI. 8. Liv. Epit. Dio. Flor. III. 10. Cæs. de B. Gall. IV.

49. Germani, simulato discessu, quod tridui spatio iter confecerant, una nocte cum equitibus remensi, quemadmodum speraverant, Menapios ad pristinas sedes reversos oppresserunt. Navibus deinde captivis transvecti, cum colentes in altera ripa inscii omnium essent, tota regione occupata, per reliquam hyemis partem ibi substiterunt. Mox a quibusdam Galliæ civitatibus clandestinis nuntiis exciti, in fines Eburonum et Condrusorum, qui tum in clientela Trevirorum erant, processerunt. Cæsar, postquam de his rebus certior factus est, timens ne Gallos pro mutabilitate animorum hæc occasio in rebellionem ageret, exercitu coacto, iter ad ea loca facere cœpit.

50. In eo itinere legati Germanorum occurrerunt, neque deprecantes bellum, et amicitiam malle professi, modo daret agrum Cæsar, aut tenere quem occupassent pateretur. Addiderunt, 'sese unis Suevis concedere, quibus ne Dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possent.' Cæsar ad hæc negavit, 'pacem sibi cum his esse posse, donec sint in Gallia: si velint in fines Ubiorum concedere, acturum se cum Ubiis, ut eos recipiant, eorumque opera contra aggressores Suevos utantur.' Ipse cum exercitu progreditur. Cum jam haud amplius passuum duodecim millia inter utrosque interessent, legati reverterunt. Horum oratio eo pertinebat, 'ut tridui sibi spatium daretur, intra quod tempus de voluntate Appian. an. Fulv. Ursin. Cæs.

Digitized by Google

Ubiorum cognoscerent. Ubiis annuentibus, oblata a Cæsare conditione usuros.'

51. Quæ deinde sequuntur, sic habent ambiguam æstimationem culpæ, ut perfidiam potius Cæsaris quam Germanorum fuisse sit verosimilius. Nam, sicut ipse fatetur, responsum dedit legatis, 'se non amplius millia quatuor eo die processurum. Petere ut postridie adsint quam frequentissimi, quo de postulatis eorum cognosceret: missurum ad præfectos, qui cum equitatu omni processerant, ne interea prælium inciperent.' Miseritne, et dicto audientes præfecti fuerint, aut utrorum culpa commissum sit prælium, cum minime liqueat; vix est credibile Germanos, qui omnem equitatum suum, præter octingentos, superioribus diebus trans Mosam prædatum miserant, pugnam equestrem facturos fuisse contra quinque millia, nisi coacti atque lacessiti fuissent. Eventus is fuit, ut a tanto paucioribus Romani fœda fuga usque ad conspectum castrorum suorum repellerentur.

52. Postridie Germanorum principes majoresque natu omnes, uti convenerat, ad Cæsarem uno agmine venerunt. Ille his comprehendi hostiliter jussis, statim educit suos, Germanosque nihil tale cogitantes improvisus aggressor ad internecionem cædit. Quantus armatorum numerus perierit, non traditur. Capitum quadringenta triginta millia fuisse Cæsar scripsit, multitudine puerorum mulierumque computata.

53. Cæsar perquam fragili defensione factum hoc tuetur. 'Germanorum principes per simulationem ad sua castra venisse; nihil aliud acturos, quam ut tempus obtinerent, intra quod equitatus suus reverti posset. Se neque audiendos putasse, qui per dolum, petita pace, bellum ultro intulissent; et summæ dementiæ judicasse, expectare donec hostium augerentur copiæ.' Sane causam suam ne Romanorum quidem optimis probavit: adeoque Tanusius Geminus historiarum scriptor a M. Catone dictam tradit sententiam, quo tempore ex literis Cæsaris supplicationes decernebantur, 'dedendum illum hostibus esse, ob legationis violatæ nefas.' Suetonius addit, aliquando a senatu decretum fuisse, 'ut ad explorandum

Sueton. Cæs. 9. Plut. Cæs. et Crass. sub fin. Sueton. Cæs. 24.

Digitized by Google

statum Galliarum legati mitterentur; quod infestas ac feras gentes a Cæsare lacessi, parum e republica videretur.'

54. Interim equites Tencterorum et Usipetum, audita suorum clade, per alias vias ad Rhenum venerunt, eoque transmisso, sunt a Sigambris recepti: eodem pauci eorum qui prælio interfuerant, ex fuga penetrarunt. Eos cum Cæsar dedi postularet, Sigambri populi Romani imperium Rheno finiri responderunt: 'si ipse nollet in Galliam venire Germanos, vicissim et sibi juris aut potestatis nihil arrogare debere in Germania.' Inde causas sibi struens Cæsar, per quas Rhenum transmitteret (cupiebat enim nemini Romanorum tentatæ rei gloriam adipisci) lubens audivit Ubiorum oratores, qui adversus Suevos implorabant opes Cæsaris, Rhenumque trajecturo magnam navium copiam pollicebantur. Cæsar ponte transgredi maluit. Quo intra dies decem effecto, traduxit exercitum, et proximam Germaniæ partem vastare cœpit. Sed ubi se Sigambri in loca impedita receperunt, Suevique, missis quaquaversum nuntiis, cogere exercitum nuntiabantur, Cæsar satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, reduxit in Galliam copias pontemque rescidit, dies omnino duodeviginti trans Rhenum commoratus. Cæs. Sueton. Cæs. c. 25. Dio. Cæs.

55. Inde, cum exigua pars æstatis superesset, etiam in Britanniam navigandi cepit impetum: ut insulam ne vicinis quidem cognitam adiret, quod nemo adhuc Romanorum fecerat. Tempus ad exigui maris transitum, cognoscendosque Britannorum animos, sufficiebat. Idem obtentum præstabat bello omisso redeundi, si difficilius spe sua negotium reperisset. Nam ad id tempus adeo Græcis Romanisque ignota fuerat Britannia, ut alii magnitudinis argumento continentem esse dicerent, opinione hac usque ad imperium Vespasiani obtinente;[e] vetustiores nomen atque fabulam sine re, quicquid de illa diceretur, existi- Vell. II. 46. et 47. Strab. IV. p. 199. et 200. Sueton. Tac. Agric. c. 13. Cæs. Dio. Tac. Agric. c. 10. Plut. Cæs. Cæs.

[e] *Opinione hac usque ad Vespasiani imperium obtinente*] Ita tamen ut doctiores minime dubitarent quin Britannia vere insula esset. Cæsar, Strabo, semper insulam eam nominaverunt; famam tamen fortasse magis secuti, quam satis certos auctores. *Crev.*

Digitized by Google

marent. Dum naves apparantur, Morinorum legati dedendæ gentis ergo venerunt. Gratum id Cæsari fuit, quod in alium velut orbem transituro nullus a tergo hostis relinquebatur. Igitur, præmisso ad speculandum cum una nave C. Voluseno, cum navibus duas omnino legiones imposuisset, paucis horis Britanniam attigit, peditatu tantum stipatus, quod equites alio loco conscendere jussi tardaverant.

56. Britanni, quanquam, Cæsaris expeditione cognita, legatos in Galliam miserant, obsequium et obsides polliciti; tamen frequenter armati ad prohibendum exscensu militem opperiebantur: et loci situs ille erat, ut angusto inter montes aditu tela utrimque adjici in egredientem possent. Igitur ad octo millia passuum inde littus planum apertumque petiit. Eo quoque loco Britannorum equitatus et essedarii se opposuerunt. Essedariorum pugnandi ratio ferme similis fuit ei, quæ temporibus heroicis apud poëtas ascribitur. Cum esset diu certatum, Romanos, quanquam iniquitate loci et novo genere pugnæ turbabantur, longæ naves, et emissa inde tormentis tela, victores effecerunt.

Strabo. Tacitus Agric. c. 12. Cæs.

57. Britanni, magis terrore, quam damno, compulsi, quod equitatu destitutus Cæsar insequi fugientes nequiverat, legatos miserunt. Cum his et Comius Atrebas venit, quem a Cæsare præmissum ut Britannos ad amicitiam populi Romani cohortaretur, et ab se comprehensum, post infelix prælium liberaverant. Cæsar leni oratione castigatis, 'quod pacem ultro petitam bello non necessario mutavissent,' obsides imperavit. Hisque adductis, in faciem amicitiæ quietæ res esse cœperunt, haudquaquam solida aut diuturna fide.

58. Nam ubi tempestate disjectæ naves, quibus equites erant impositi, Britanniam tenere nequiverunt; navesque Cæsaris, ignotis locis ad anchoras stantes, eadem tempestas confregit, aut ad navigandum reddidit inutiles; coire Britannis, miscere consilia, postremo resumere arma placuit, quod exercitum sine commeatu, sine navibus, in hostili solo iniquo anni tempore deprehensum facile superaturos se putabant: victoriæque præmium non intra præ-

Digitized by Google

sentia tantum commoda staturum rebantur, sed, his deletis copiis, nemini postea veniendi ad Britannos audaciam fore. Igitur legionem septimam, quæ missa frumentatum fuerat, subito maximus numerus aggressi, totam concidissent, nisi pulvis solito major ex iis locis conspectus Cæsarem advertisset. Hoc celeriter subveniente, servata legio est.

59. Hostes alio deinde prælio victi, cum iterum misissent legatos; Cæsar, infirmis navibus non esse diutius differendam navigationem putans, nam dies æquinoctii suberat, promte veniam præteritorum dedit. Obsidum tantummodo numerum duplicavit, præcepto ut in continentem sibi mitterentur. Ita cum discedere Cæsar, Britanni dimittere advenas cuperent, illi multum imperare, horum in potestate relinqui quatenus obedirent, videretur; haud operosum componendæ pacis negotium fuit. Cæsar, in Galliam regressus, cum obiter Morinos, a quibus trecenti milites, qui in eo littore expositi castra sua repetebant, oppugnati fuerant, per T. Labienum domuisset; per Q. Titurium, L. Cottam legatos, Menapiorum vastasset culta, in Belgis hyberna legionum constituit. Eo duæ omnino Britannorum civitates miserunt obsides: reliquæ id facere neglexerunt.

60. Cæsar, his gestis, quanquam operæ pretium aliud factum non erat, quam quod ad ignotas prius regiones, ipsisque domitoribus orbis, ut ferebantur, Herculi Bacchoque, et ceteris heroibus intactas, arma Romana pervaserant; de rebus suis magnifice, verbis extollens, ad senatum scripsit. Cum adversæ, ut ante retulimus, sententiæ aliquot fuissent; studiis et adulatione plurium, supplicatio dierum viginti a senatu decreta est. Dio. Cæs. Plut. Cæs. Dio.

61. Dum hæc a Cæsare geruntur, Q. Metellus Nepos in Hispania populos aliquot fudit, qui Vaccæis ducibus rebellionem cœptaverant, necdum erant satis ad bellum parati. Ea res Nepoti patefecit viam, ut multas obeundo nationes, aliquem numerum ignobilium oppidorum in deditionem acciperet. Sed, ubi Cluniam obsidere aggressus est, validam urbem, Hispanis cum maximo exercitu supervenientibus, prælio impar cessit. Et, quanquam me-

Digitized by Google

liore denuo fortuna depugnasset; ob nimiam multitudinem hostium (quod iis temporibus Hispania gentium omnium longe populosissima erat) satis deinceps habuit, si se et exercitum præstare salvum posset. Hæc in Urbe audita fuerant, cum nondum ornatæ provinciæ essent; moveruntque senatum, ut Hispanias alteri consulum provinciam lubentius decerneret, Pompeioque sortem illam obvenise lætaretur. His ferme rebus domi forisque circumactus annus est, quo Cn. Pompeius, M. Crassus consules iterum fuerunt.

Cic. de Har. Resp. c. 9. Dio.

62. Sequens deinde, L. Domitio Cn. F. Ahenobarbo, Ap. Claudio Ap. F. Pulchro Crasso consulibus, magnas dissensiones in republica, magnas exercituum strages in provinciis tulit.* In Urbe propter Gabinium, a quo contra religiones reductus in regnum Ptolemæus fuerat, acribus animis inter principes certabatur. Et Gabinii causam Cn. Magnus hactenus utcumque sustinuerat: tum autem duorum consulum inimicis accedente auctoritate, cœpit labascere. Domitius semper adversus Pompeianæ factioni fuerat: Appium antea non alienum studia plebis mutabant, et spes lucri; accumulaturo mercedem patrocinii Gabinio, si prius in magnam adductus trepidationem fuisset.

Cæs. de B. Gall. v. Dio, XL. Cæs.

63. At Cæsar, obsides a Britannis missos non esse causatus, ceterum insulæ si posset domandæ cupidus, et quolibet prætextu morem gesturus cupiditati, per hyemem magnam navium multitudinem opera legatorum, quos hybernis præposuerat, effici jussit: forma præscripta, quam judicabat esse ad illius maris naturam consueta commodiorem. Ipse, Pirustarum compressa natione, Illyricum incursantium, et deinde in Galliis concitore Trevirorum Indutiomaro, cum legionibus ad portum Itium pervenit, inde, simul patiens navium oceanus foret, iterum in Britanniam trajecturus. Itium plerique fuisse putant, ubi nunc Caletum est maritimum oppidum: sed hæc auctoritate Ptolemæi refellitur opinio. Propius fidem est juxta Bononiam quærendum huic nomini locum esse.

Cellar. Geogr. Ant. l. II. c. 3.

* A. U. C. 698. A. C. 54.

Digitized by Google

64. Dum ibi ventum expectat Cæsar, Dumnorix Æduo- Cæs.
rum princeps, qui cum equitibus suis ad Cæsarem venerat, cum impetrare nequivisset ut in Gallia relinqueretur, invito Cæsare, domum cœpit discedere. Cæsar motum Galliarum veritus, postpositis rebus omnibus, mittit qui Dumnorigem retrahant: ab his repugnans interficitur; Ædui equites ad Cæsarem omnes revertuntur. Ceteris hoc ad parendi necessitatem exemplum est.

65. Igitur legionibus quinque, duobus equitum Gallorum millibus assumtis, eodem loco ubi nuper appulerat, per summum otium exponit suos: quod multitudine navium Britanni perterriti (nam ad mille navigia habebat) prohibere exscensionem non audebant. Cæsar, cognito per captivos, quo se recepisset hostis, quanquam munitis locis se tenentem profligavit; fugientem propter locorum ignorantiam insequi supersedit. Postridie, tripartito agmine profectus in expeditionem, naves suas ea nocte tempestatibus vehementer afflictas esse cognoscit. Hoc nuntio revocatus ad classem, in reficiendis subducendisque navibus, castrisque sic communiendis ut eadem munitione naves quoque defenderentur, decem ferme dies consumsit.

66. Interea temporis Britanni, sociis passim evocatis, majores contraxerunt copias, summæque rerum Cassivellaunum præfecerunt, cujus inter regulos præcipua virtus ac potentia erat. Cum his crebra prælia facta, nullo ad summam belli profectu. Britannorum tamen exercitus, revocantibus auxilia sua civitatibus, disparuit; quærendumque Cæsari bellum fuit. Idcirco ad flumen Tamesin, ubi Cassivellauni fines erant, exercitus ductus est.

67. Trans amnem hostium magnæ copiæ consederant, munita præacutis sudibus ripa, et aliis in ipso alveo ita defixis, ut aqua tegerentur. Sed, perruptis obstantibus omnibus, virtus Romana patefecit viam: tanto ardore militum, ut licet solis capitibus extarent, tamen nec flumine, nec sudibus, nec telis hostium terreri aut retardari possent. Fertur et alia, nec absurda fabula, perculsos aspectu elephanti Britannos equosque eorum fugisse: quod bel- Polyæn. Strat. VIII.
luam unam secum transportaverit Cæsar, eamque in flumine constituerit, armatis e turri, quam dorso elephantus

Digitized by Google

Cæs. portabat, tela spargentibus. Cassivellaunus adverso proelio, deinde Trinobantium defectione territus, quos statim Cenimani, Segontiaci, aliæque nonnullæ nationes imitatæ sunt, copia pugnandi minime facta, in oppida sua se recepit. Oppida Britanni tum vocabant, cum sylvas impeditas vallo atque fossa munivissent. Ibi, dejectis arboribus, tuguria sibi et pecori stabula ponebant ad usum exigui temporis. Interea quatuor ex Cantio reguli, Cassivellauni nuntiis exciti, castra Cæsaris navalia de improviso adoriuntur. His strenue occursum a Romanis qui ibi præerant, subitaque eruptione magna cum clade rejectus hostis: dux quoque nobilis Lugotorix captus est.

Strabo, IV. Cæs.

68. Hæc tot adversa (nam et munitissimum interea oppidum amiserat) perpulerunt Cassivellaunum, ut per Comium Atrebatem legatos ad Cæsarem de pace mitteret. Cæsar, qui propter repentinos Galliæ motus in continenti hyemare constituerat, magna hostium multitudine interfecta, parte aliqua insulæ, qua littus attingit, accepta in deditionem, satis pensatum expeditionis laborem ratus, haud gravatim pacem dedit; obsidibus imperatis, adjectoque, ne quid Cassivellaunus Trinobantibus noceret. Præsidium imponi feris gentibus, et oceano divulsis, metus amittendorum militum prohibuit: tributa, si non essent, per quos exigerentur, jubere vanum erat. Igitur his abstinere Cæsar maluit, modico vectigali contentus, cum et merces minime pretiosæ essent, quæ inter Gallos ac Britannos permutabantur.

Tac. Agric. c. 13. Strabo. Cæs.

Strabo.

Dio. Plut. Diod. v. 21. Cæs. Strab.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CVI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. RERUM ita gestarum gloria, et perpetua indulgentia fortunæ (namque tot navigationibus, nullam omnino navem quæ milites portaret, amiserat) exultantem Cæsaris animum luctu repleverunt urbanæ literæ, nuntiato Juliæ obitu, quam Pompeio Magno collocaverat. Obierat ex partu: moxque duplicatus est dolor, decedente puella, quam enixa fuerat. Cæs. de B. Gall. l. v. Plut. Cæs. et Pomp.

2. Corpus matronæ cum in foro propositum esset, post funebrem laudationem rapuit populus, et in campo Martio sepelivit, tribunis incitantibus,[a] qui ad hoc ab amicis Cæsaris atque Pompeii conducti fuerant, aut sponte captabant hac adulatione præpotentium virorum gratiam. L. Domitius reclamabat, 'in locum sacrum inferri mortuum nefas esse' dictitans: neque tamen ratio valuit apud occupatos affectibus; et consulis auctoritatem pro nihilo haberi translatitium erat. Sed prudentiores, et quibus aliqua publicæ aut etiam suæ rei cura erat, gravis incessit metus, fore, ut hoc inter duos sublato concordiæ pignore, Dio, XXXIX. Liv. Epit. Plut. et Dio. Plut. Appian. Civ. II. Vell. II. 47. Lucan. I. 111.

[a] *Tribunis incitantibus*] De tribunis hoc loco silet Dio. Plutarchus, invitis tribunis, βίᾳ τῶν δημάρχων, a multitudine raptam esse Juliæ corpus, et in Campo sepultum memorat. Itaque hic paulum hallucinatus est, præter morem, Freinshemius. *Crev.*

Digitized by Google

Val. Max. IV. 6. Senec. Consol. ad Marc. c. 14.

ambitio æmulorum civilibus armis collidatur. Nec fraudandus virtutis et gravitatis suæ laude Cæsar, qui intra tertium diem, quam hæc nuntiata erant, ad imperatoria munia rediit.

Dio.

3. Inter hæc A. Gabinii causa vario et pudendo judiciorum eventu agitabatur. Ille periculi sui non ignarus, cum magnam vim auri ad conciliandos sibi homines præmisisset, exeunte Septembri noctu introivit in Urbem; paucosque post dies a C. Memmio tribuno plebis ad populum acriter est accusatus. Cum damnaretur reus, Sisenna Gabinii filius ad pedes Memmii procubuit, pro patre deprecabundus. Eum Memmius truci vultu aversatus, aliquamdiu humi jacere sivit. Hæc species, et quod excussus e manu adolescentis annulus visebatur, ita mutavit animos, ut, approbantibus cunctis, a tribuno plebis Lælio Gabinius dimitteretur. Postea quoque tanta in judicibus rogandis contentio Cn. Pompeii fuit, Cæsaris etiam [1] amicis enixe opitulantibus, ut a L. Lentulo Flaminis filio apud C. Alfium prætorem majestatis postulatus Gabinius, summo dedecore judicum absolveretur.

Cic. ad Q. Fratr. III. 1. et 2. Val. Max. VIII. 1. Dio, et Cic. ad Q. Fratr. III. 3. et 4. et ad Att. IV. 16.

Dio.

4. Permoleste rem eam populus tulit: adeo quidem [2] concitatus, ut parum abfuerit, quin ipso in judicio discerperet reum, et inter diribendas tabellas judicibus ipsis mortem minaretur. Igitur, frustra obnitente Pompeio, Sibyllinum carmen denuo invulgari pervicerunt: et sub idem tempus fortuita res, sed velut ex compacto in illum temporum articulum veniens, tam valide commovit homines, ut licet nulla statuta in libris pœna fuerat, atrocissimo supplicio Gabinius voluntate singulorum et senatus destinaretur. Forte sub eosdem dies Romæ et maxime Appia ad Martis mira proluvies, exundante Tiberi fluvio, et usque ad piscinam publicam magna vis aquæ fuit: oppletisque partibus inferioribus omnibus, ne editiora quidem intentata fluctibus manserunt. Magna ædificiorum strages secuta, quæ lateritia cum essent, vi

Cic. ad Q. Fratr. III. 7.

Dio.

1 *Eam* pro *etiam* legebatur ante Crev.
2 *Pridem* edd. ante Crev.

Digitized by Google

aquarum solvebantur: ingens jumentorum numerus, homines quoque multi suffocati aquis aut oppressi ruina perierunt. Hæc omnia infensi ad iram Deorum referebant, spretas religiones vindicantium.

5. Igitur ad M. Catonis tribunal, qui de repetundis judicabat, adduxerunt reum, minus jam timentem, quia maximam adversariorum tempestatem incolumis pertulerat. Sed a judicibus, qui et populum timebant, et a reo acceperant nihil,[b] condemnatus, solum vertit. Erant enim tanta ejus tamque manifesta crimina, populique indignationem ita vehementem commoverant, ut nullis præsidiis, cum habere videretur longe firmissima, servari posset. Ascon. in Scaur. Dio.

6. Pompeius, qui rei frumentariæ causa in Italia erat, cum ad primum judicium Gabinii occurrere studuisset, sub eosdem dies quibus repetundarum postulatus fuerat, ad Urbem venit: nihilque ad summam diligentiam fecit reliquum, quo nocentem eriperet. Ideoque et Ciceronem, non sine probro utriusque, permovit, ut in quem priore judicio testimonium acriter dixerat, eum nunc defenderet. Ipse, quia proconsulare imperium habenti Urbem ingredi non licebat, evocato populo, verba pro Gabinio accurate fecit, Cæsaris etiam recitatis epistolis, quibus salutem Gabinii enixe commendaverat. Cic. pro Rab. Post. c. 8. et ad Q. Fratr. et ad Att. Val. Max. IV. 2. Dio.

7. Eodem ferme tempore pro M. Scauro felicius inter alios patronos Cicero dixit. Postulatus et iste repetundarum fuerat ex Sardinia, C. Triario C. F. accusante. Causa hominis tam erat perdita, ut accusator diceret, 'lege sibi centum atque viginti hominibus denuntiare testimonium licere. Se vero non recusare, quominus absolvatur reus, si totidem nominasset, quibus in provincia nihil abstulisset.' Tam bona conditione cum reus uti non posset, tamen propter favorem splendidæ ædilitatis, et patris Scauri memoriam, frequentibus suffragiis est absolutus. Cic. ad Q. Fratr. III. 1. et ad Att. IV. 16. Ascon. in Scaur. Val. Max. VII. 1. Ascon.

[b] *Et a reo acceperant nihil*] Immo pauca, ut habet Dio, μηδὲν μέγα, οὐ πολλά. Interpres quidem Dionis vertit *nullum nunus, nullos sumtus*: ita ut videantur Freinshemius hoc in loco non recurrisse ad fontem. *Crev.*

Digitized by Google

Plut. Cat. Val. Max. III. 6. Ascon. Plut. Ascon.

8. Hæc judicia, cum calido adhuc anni tempore agerentur, M. Cato sine calceis et tunica exercuit, campestri[c] sub toga prætexta cinctus. Id alii tanquam sordidum et indignum majestate jus dicentis accusabant: aliis repetitum ex vetustate exemplum placebat, quod eodem habitu in Capitolio et rostris antiquorum statuæ visebantur. Sed Cato talibus et reprehensionibus et laudibus superior, tantum de republica dies noctesque cogitabat.

Plut. Lucan. I. 178. Petron. Carm. Plut.

Ambitus, et nundinationes magistratuum ad extremum impudentiæ processerant: cum, positis in medio mensis, palam largitiones fierent, et a mercenaria plebecula honores emerentur. Igitur auctore Catone senatusconsultum factum, 'ut designati magistratus, quibus accusator nullus esset, ultro se offerrent juratis judicibus, rationemque adepti honoris redderent.'

9. Magnus inde timor candidatorum: dolor incredibilis forensis turbæ, quæ vitiis reipublicæ pasci solita, si res ad bonos mores redisset, sibi jejunium indici cernebat. Idcirco postridie prodeuntem ad tribunal Catonem promiscua multitudo conviciis, mox etiam lapidibus appetivit: ut diffugientibus qui eum deducebant, vehementer contusus atque jactatus vix in rostra penetraret. Inde conversus ad turbam, constantia vultus illico seditionem clamoremque compressit: mox, apta tempori oratione sic disseruit de præsentibus, ut tumultus omnis semel conquiesceret.

Cic. ad Att. IV. 16.

Legi tamen, cum a consulibus ex senatusconsulto ferretur, ne ipsis quidem nolentibus, intercessum est.

Cic. ad Att. IV. 15. et ad Q. Fratr. II. 15.

10. Nec ideo minus tribunitii candidati, depositis apud M. Catonem quingenis sestertiis,[d] compromiserunt 'petere magistratum legitime: qui contra fecisset, arbitratu Catonis condemnaretur, depositamque pecuniam perderet.'

Plut.

Unum ex eo numero cum Cato damnasset, competitoribusque pecuniam jussisset solvere, illi, judicio Catonis contenti, pecuniam damnato remiserunt.

Cic. ad Att. et ad Q. Fratr.

Ea res ut illustrem Catoni gloriam, ita acerbissimam invidiam attulit, quod unus plus omnibus et legibus et judiciis valuisse vi-

[c] *Campestri*] Linteo, quo inferiora corporis velare soliti erant ii qui in Campo sese nudi exercebant. *Crev.*

[d] *Quingenis sestertiis*] Marcis argenti 1953. uncia 1. *Crev.*

Digitized by Google

deretur. Exclamasse tum Ciceronem ferunt, 'O te felicem, M. Porci, a quo rem improbam petere nemo audet!' Plin. Præf. Hist. Nat.

11. Ceterum Cato adversus tantam vim perditorum hominum plerumque frustra luctabatur, multique ejus conatus in irritum cadebant: quemadmodum et in C. Pontinio, quem, se vivo, triumphaturum Cato negaverat. Nam ille supra triennium post devictos Allobrogas ad Urbem hærebat, triumphum postulans: donec Ser. Sulpicius Galba prætor, qui legatus in Gallia Pontinio fuerat, de imperio ejus ad populum sub ipsam auroram tulit, cum ante horam primam agi cum populo non soleret. Igitur Cato et P. Servilius prætores, cum tribuno plebis Q. Mucio Scævola, prohibere triumphum conabantur, quem ante diem III. Nonas Novembres erat ducturus: fuitque non levis ea die contentio, ut etiam ad cædes perveniretur. Sed plerosque prætorum atque tribunorum secum Pontinius habebat, et consulem Appium: a quo insigniter adjutus, nequicquam tumultuantibus adversariis, Urbem triumphans iniit. Cic. ad Att. IV. 16. Dio. Cic. Dio. Cic. ad Q. Fratr. III. 4. et ad Fam. III. 10. Dio.

12. Majores in eadem Gallia res iisdem temporibus C. Cæsar gerebat, Eburonum rebellione excitus, qui nuntiis Indutiomari Treviri impellentibus, duce Ambiorige, L. Aurunculeium Cottam, Q. Titurium Sabinum legatos Cæsaris cum cohortibus* occiderunt. Id infortunium culpa atque temeritate Q. Titurii accidit: quo impellente, castra feliciter defensa reliquerunt milites, ad proxima suorum hyberna transituri. Nam fraudulento hostis consilio crediderunt, amicum se ferentis, neque sponte ad oppugnanda castra profectum; sed quia Gallorum omnium ea esset conspiratio, cui ipse non posset resistere. Inveniebatque fidem ex eo quod contemta et ignobilis Eburonum civitas nihil per se attentatura videbatur, nisi plurium et opulentiorum fiducia armaretur. Plut. Cæs. Dio, XL. Flor. III. 10. Oros. VI. 10. Liv. Epit. Cæs. de B. Gall. V.

13. Ambiorix, hac victoria multoque auro ex direptione castrorum potitus, statim cum equitatu in Atuaticos, deinde in Nervios pervenit, ubi legionis unius hyberna

* *Cum cohortibus*] Cum una legione et quinquè cohortibus. Sic memorat Cæsar. *Crev.*

Digitized by Google

erant. Ad hæc expugnanda omnes hi populi, aliis quoque vicinis adjectis, magna cum multitudine armatorum accesserunt. Hybernis Q. Cicero præerat, nequedum audito Titurii casu, vacuus curis. Itaque milites nonnulli, quos lignationis munitionisque causa in sylvas dimiserat, subito hostium adventu sunt excepti. Hinc castrorum per complures dies continuata oppugnatio, sed summa virtute Ciceronis et militum hostes repulsi: donec Verticonis Nervii fideli opera (nam is servo suo magnis præmiis persuaserat, ut literas perferret) Cæsar, præsentibus rebus cognitis, succurrere periclitantibus potuit.

14. Is igitur solita celeritate cum legionibus duabus, quia Labienum Treviri cum omnibus copiis ad ejus hyberna profecti retinebant, in Nervios contendit, adventumque suum Ciceroni Græca epistola, ne intercepta intelligeretur ab hostibus, nuntiat. Eam Gallus quidam eques, per popularium castra sine suspicione transgressus, alligatam tragulæ intra vallum misit.

15. Galli, Cæsaris adventu per exploratores cognito, relicta obsidione, cum omnibus copiis, hominum millibus ferme sexaginta, obviam procedunt. Romanus viribus impar, consilio potior, ut hostem in contemtum sui adduceret, castra per se propter paucitatem armatorum exigua, etiam de industria contrahit. Ea simulatio timoris decepit Gallos, ut tanquam ad facilem prædam in locum iniquum succederent castra oppugnaturi; mox, erumpente portis omnibus Romano exercitu, tanquam subito casu attoniti, majore consternatione percellerentur, quam paulo ante fiducia exultaverant. Magnus primo impetu interfectus est numerus, ceteri armis abjectis fugerunt. Victoriæ rumor incredibili celeritate perlatus in Remos, Indutiomarum, qui postero die castra Labieni oppugnare constituerat, ita perterrefecit, ut eadem nocte profugeret.

Frontin. Strat. III. 17. Cæs.

16. At longe diversa in simili proposito fortuna M. Crasso fuit. Is quoque, Cæsaris æmulatione, magni ducis nomen potentiamque bellis serendis aucupari certus, postquam pacatam Syriam videt, arma Parthis, licet neque causa esset belli, neque senatus auctor extitisset, in-

Dio.

Digitized by Google

ferre cœpit. Sed neque alia ei suppetebant ad Cæsarianæ indolis modum, et homo major annis sexaginta[f] nihil satis ad tanta negotia vegetum, præter cupiditatem, afferebat: idque nuper ducenti per Gallograeciam urbane exprobratum a rege Dejotaro fuerat. Hunc Crassus, exacta jam ætate, condentem oppidum cum offendisset, 'Duodecima,' inquit, 'hora ædificas, Dejotare.' Tum ille, 'Ne tu quidem, imperator, satis matutinus surrexisti in Parthos.' Appian. Parth. Plut. Crass.

17. Sed ille sitiens auri, quo Parthos abundare intelligebat, et novum regem, nec sine turbis in solium Arsacidarum enisum, superatu facilem figurans, ponte junxit Euphratem, transgressusque læta belli initia habuit, quia Parthi adversus improvisam irruptionem parum provideverant. Occurrit tamen ad Ichnas (id castello nomen est) cum paucis equitibus unus ex purpuratis Sillaces; victusque prorsus[g] contendit ad regem, præsentia nuntiaturus. Dio. Oros. VI. 13. Flor. III. 11. Dio. Plut. Dio.

18. Interim Crassus impune diripiebat Mesopotamiam, civitatesque et castella in deditionem accipiebat, lubenter deficientibus Græcis, quorum ibi frequentes colonias Magnus Alexander, et postea successores ejus constituerant. Illi, Parthorum imperium gravati, quorum dominos fuisse majores suos audierant, auspicia Romanorum, apud quos in pretio Græcos esse norant, haud gravatim sequebantur. Zenodotium tamen, cujus tyrannus erat Apollonius (Osrhoënæ ea civitas fuit; Osrhoëna porro præfectura Mesopotamiæ), cum accivisset præsidium Romanorum, centum milites occidit, et ob eam noxam direptum est; oppidani sub hasta venditi: Crassus imperator appellatus. Is ob res tam exiguas cupide acceptus honor valde existimationem ejus imminuit, quasi desperatione Plut. Cellar. Geogr. Ant. III. 15. Dio. Plut.

[f] *Et homo major annis sexaginta*] Testem in ora libri appellamus hic Appianum, semel tantum in tota Crassi adversus Parthos expeditione, quod ille, vel qui sub ejus nomine Parthica consarcinavit, Plutarchum pæne ad verbum exscripsit. *Crev.*

[g] *Victusque prorsus*] Dubitamus de voce *prorsus*. Fortasse Freinshemius scripserat *protinus*; aut major aliquis latere potest error. Dio certe Sillacem eo prælio vulneratum esse narrat, quod cur Freinshemius omissum voluerit, non videmus. *Crev.*

Digitized by Google

majorum, ex levium gestorum successu summos adipisci honores properaret.

Dio. 19. Nec enim quicquam præterea cruentum aut hostile tota ea expeditio habuit, sponte ad eum deficientibus multis. Neque dubitabatur, quin magnum operæ pretium Plut. fecisset, si eodem impetu inter terrorem barbarorum ad Babylonem et Seleuciam, urbes nunquam diuturna fide pacatas Parthis, signa Romana promovisset. Sed ille, contentus sponte oblatis, ne illa quidem tueri pro magnitudine periculi curæ habuit. Septem millibus peditum, equitibus mille per præsidia distributis, recessit in Syriam, spatiumque dedit hosti comparandi sese, et recuperandi amissa.

20. Ne armis quidem parandis aut exercendo milite consumsit hybernorum tempus; sed pecuniæ cogendæ intentus, imperabat auxilia, quæ mox pretio remitteret, civitatumque reditus, et donaria templorum computabat. Joseph. Ant. XIV. 12. Hierosolymis etiam auream trabem ex templo sustulit, Eleazaro dante, ne quid præterea de sacro thesauro tolleret. At Crasso potior pecunia fide jurisquejurandi religione fuit. Joseph. ib. et de B. Jud. I. 6. Hegesipp. I. 21. Igitur et duo millia talentorum,[h] quæ Pompeius reliquerat, et quicquid præterea auri inventum in fano est, detraxit.

Plin. V. 23. et Strabo, XVI. pp. 748. et 785. 21. In Cava Syria urbs fuit multis nominibus. Nam et Bambycen et Edessam[i] appellant; et ab Syris Magog, a Græcis propter celebritatem delubri Hierapolis Plin. vocabatur. Deam Syriam ibi colebant prodigiosa forma. Lucian. de Syr. Dea. Superne mulier, inferiore parte corporis in piscem desinebat.[k] Strabo. Derceto aut Atergatis vocabatur. Semiramidis Ovid. Met. IV. 45. matrem fuisse quidam fabulantur. Græci Venerem eo Lucian. nomine, aut Junonem, pars Naturam coli putabant. In Plut. antiquissimis Hebræorum libris Dagon est, piscem signifi- Diod. II. 4. cante vocabulo. In hujus æde Crasso factum omen Reg. I. 5. ferunt appropinquantis interitus. Erat cum eo Publius Plut.

[h] *Duo millia talentorum*] Marcas argenti 187500. *Crev.*

[i] *Bambycen et Edessam*] Ita quidem scripsit Strabo. Sed utrum recte, dubitant docti. Vid. Cellar. Geogr. Ant. l. III. c. 15. *Crev.*

[k] *Superne mulier, inferiore parte corporis in piscem desinebat*] Lucianus de Syria Dea testatur hanc Deam sub illa quidem forma in Phœnicia cultam esse. At in Hierapolitana æde tota, inquit, mulier est. *Crev.*

Digitized by Google

filius, qui nuper a Cæsare lectos equites mille adduxerat, donis militaribus propter virtutem ab eo multis honoratus. Cum exirent fano, primum ad fores impegit adolescens, mox pater super corpus jacentis provolutus est. Nec omen tantum mortis ea ædes Crasso, sed etiam causam dedisse videtur: quod hac maxime injuria credibile est[l] commotum Edessæ principem Abgarum, exitiali Romanis legionibus proditione, consilia cum Parthis sociasse.

22. Idem annus crebras illustrium virorum accusationes habuit, et, præter memoratos antea, M. Cœlius apud Cn. Domitium, C. Messius apud P. Servilium prætores, itemque Drusus et Vatinius a Cicerone defensi sunt. Præterea C. Cato, Sex. Sufenas, qui in tribunatu, sublatis comitiis, magnas turbas dederant, A. D. III. Nonas[s] Quintiles favore triumvirorum absoluti sunt. L. Procilium, qui patremfamilias domi suæ occiderat, cum multi absolverent, paucis suffragiis major pars judicum condemnavit. Cic. ad Q. Fratr. II. 13. et 16. et ad Att. IV. 15. 16. et ad Fam. I. 9.

23. Sed hic ludus et jocus erat præ judiciis, quæ ad summum impudentiæ provectus ambitus pepererat. Candidati consulatus quatuor fuerunt: totidem ambitus sunt postulati. C. Memmius[m] Cn. Domitium, C. Memmium Q. Curtius reos fecerant: a Q. Pompeio M. Messalla, a C. Triario vetere inimico M. Scaurus accusabantur. Consules quoque flagrabant invidia, quod turpissimam cum Memmio ac Domitio pactionem fecerant, 'ut ambo sestertia quadringena[n] consulibus darent, si essent ipsi consules facti.' Dederant operam consules, ut quamprimum comitia haberi senatus decerneret. Sed comitiorum singuli dies quotidianis obnuntiationibus tollebantur. Sub finem hujus anni, cum peregrinas religiones invalescere Cic. ad Q. Fratr. III. 2. et 3. et ad Att. IV. 15. 16. 17. et 18. Dio, XL.

s *A. D. Nonas* edd. ante Crev.

---

l *Quod hac maxime injuria credibile est*] Hæc Freinshemii conjectura in irritum cadit, si quidem Bambyce et Edessa duæ diversæ urbes sunt. *Crev.*

m *C. Memmius*] Tribunus plebis, qui supra cap. 3. Gabinium accusasse memoratur, et diversus est a C. Memmio consulatus candidato. *Crev.*

n *Sestertia quadringena*] Marcas argenti 1562. uncias 4. *Crev.*

Digitized by Google

senatus comperisset; 'uti fana Serapidis Isidisque a privatis in Urbe facta diruerentur,' decrevit.

Cic. ad Q. Fratr. III. 8. et ad Fam. VII. 11. Dio.

24. Inter hæc, exacto consulum magistratu, neque designatis dum aliis, res ad interregnum rediit. Sex et triginta interreges fuerunt, continuatis ad septenum usque mensem interregnis.* Per tantum igitur spatium neque consules Romæ, neque prætores ulli fuerunt. Auspiciorum enim et ostentorum intervenerant moræ. Bubones lupique in Urbe visi, canum ululatus flebiles auditi erant: simulacrum Martis sudaverat: fulmen tota Urbe pervagatum signa Deorum tetigerat, homines permultos exanimarat. Sed hæc quidem portenta quibus aut terris, aut hominibus minarentur, ambiguum multiplex terror faciebat. Nam et in Urbe turbatum erat, et Gallia rebellabat, et cum Parthis, ignorante populo Romano, bellum extiterat. Sed quæ objecta Crasso Euphratem transeunti mox memorabimus, ipsi exercituique haud dubium interitum portenderunt.

Dio et Jul. Obseq.

Dio.

25. Hæc ergo cum impedimenta comitiis objicerentur, longe majus atque difficilius tribunorum plebis contumacia afferebat. Illi enim præcipue turbis his delectabantur, per quas multis se rebus ad suum officium non pertinentibus ingerebant, cum alii magistratus nulli essent: adeo ut ludos quoque facerent prætorum loco, quorum comitia, priusquam consules essent creati, haberi non poterant. Sed offensus hac audacia senatus Q. Pompeium Rufum tribunum plebis, quanquam dictatoris Syllæ nepotem, in carcerem duci jussit:° eadem pœna et aliis turbatoribus præstituta, Pompeioque Magno tradita ejus rei potestate. Sed Rufus, uti socium ejus ignominiæ haberet, paulo post M. Favonium ædilem plebis in carcerem

Asc. in Mil. Dio.

* A. U. C. 699. A. C. 53.

° *Q. Pompeium Rufum tribunum plebis ... in carcerem duci jussit*] Hoc utrum Dioni soli testi credere debeamus, dubitandi locus est. Primo enim hic Pompeius tribunus fuisse anno seq. memoratur a Pædiano in Orat. pro Milone. Itaque necesse esset ut continuasset per duos annos magistratum, quod tunc insolitum erat, et a Pædiano annotari debuisset. Secundo, id quod longe majus est, tribuni plebis sacrosancti erant, nec quisquam in eos jus prehensionis habebat: nec tota in historia reipublicæ Romanæ ullum occurrit exemplum tribuni in carcerem conditi. *Crev.*

Digitized by Google

conjecit, M. Catonis unicum admiratorem, et ejus contentissimo studio ædilitatem adeptum. Plut. Cat.

26. Inter hæc moventem ex hybernis Crassum legati regis Orodis adierant, cum his mandatis: 'si quidem jussu senatus populique Romani arma intulisset, nullum finem bello nisi internecione partis alterutrius fore. Sin vero privato consilio Crassus ea fecisset, misereri senectutis ejus. Magnum Regem, et percussorum cum Sylla, Lucullo, Pompeioque fœderum memorem, milites Romanos, qui potius in captivitate sint apud Mesopotamiam, quam in præsidio, remissurum.' Crassus ad hæc 'Seleuciæ se responsurum esse' cum diceret, arridens Vagises, is legatorum erat ætate maximus, volamque sinistræ manus percutiens dextra, 'Prius hic,' inquit, 'pili nascentur, Crasse, quam tu Seleuciam videas.' Dio. Plut. Cras. Flor. III. 11. Oros. VI. 13. Plut. Cras. Oros. Plut. Dio.

27. Hæc ubi renuntiata Partho sunt, Surenam præfectum ad recipiendas Mesopotamiæ civitates misit; ipse in Armeniam signa illaturus, ne Tigranis filius Artabazes ad opem Romanis ferendam vacuus esset. Is enim ad Crassum cum sex equitum millibus venerat, alia decem millia cataphractorum equitum, et triginta peditum millia, stipendiumque in has copias pollicitus. Plut. Dio. Plut.

28. Hæc res mirifice excitavit Crassum, sponte festinantem, et diversa suadentibus iniquum. Quod enim quidam ex Mesopotamia milites per magna pericula reversi, vim Parthorum experti nuntiabant, cataphractorum omnia perrumpentem molem, levis equitatus inevitabilia tela, inopinatos superventus, et nocentiorem prælio fugam, nulla humana ope sustineri; quidam tribunorum præfectorumque, et cum his C. Cassius Longinus quæstor, is qui paucos post annos, occiso Cæsare, magnam, sed ambiguam[4] famam nactus est, de integro consultandum de præsentibus censebant. Nam exercitum his sermonibus percelli animadverterant: et haruspices semper tristia exta nuntiabant. Sed festinabat ad interitum Crassus: repudiatoque Artabazis consilio, qui per Armeniæ colles ducere jusserat, necessaria ex regno suo affatim præbiturus, in Mesopotamiam duxit.

4 In edd. ante Crev. legitur *antiquam*.

Digitized by Google

Dio. Plin. xxxiv. 15. Paus. l. x. Sex. Ruf. c. 16. Plut. Val. Max. i. 6. Dio.

29. Ad Euphratem Zeugma est oppidum, ex eo appellatum, quod ibi bello Persico pontem Magnus Alexander struxerat.[p] Nam quod alii de patre Libero narrant, fabulam puto. Ibi transducente exercitum Crasso, aquilam quæ prima sublata ab aquilifero erat, sponte fuisse conversam in contrariam, ac ferebatur, partem aiunt: aliam vix convelli potuisse, tanquam adnata terræ foret. Aureum aquilæ simulacrum legionis Romanæ signum erat. Id inter proficiscendum exiguo velut sacello inclusum hastæ imponebatur, in acutam cuspidem desinenti, ut in solum defigi posset. Talis tum mucro tam contumaciter hæsit humi, ut vix multorum simul nisu evelleretur. Præterea signum militare, quod inscriptam puniceis literis exercitus imperatorisque notitiam habebat, signifero ereptum in Euphratem projecit ventus. Quo viso, Crassus cetera ejus magnitudinis, vela enim fere æquabant, præcidi jussit, ut minus obnoxia turbinibus essent.

Plut. Jul. Obseq. Dio. Plut.

30. Proficiscentibus per pontem, crebra et atrocia fulgura, cum ingenti fragore cœli, inter densam nimborum caliginem in adversa militum ora micuerunt: ut inter se trudentes ruentesque vix in hostilem terram eniterentur. Et unus equorum imperatoris insigniter ornatus cum agasone gurgite haustus disparuit. Locus ubi castra metaturi erant, bis de cœlo tactus est. Et priusquam omnes

Dio.

transirent, pontis partem magnam repens procella perfregit.

Plut. et Dio.

31. Nihil ceterorum tam terruit milites: reditum enim sibi apertissime præcisum interpretabantur. Igitur Crassus, ut consolaretur trepidantes, advocata concione, 'Desinite,' inquit, 'turbari, milites. Nihil hic casus triste præsagit: nec enim hac, sed per Armeniam, juratus dico, reducere copias decreveram.' Cum sub hæc erecti paulisper animi essent, validius statim, quam unquam antea perculsi sunt voce quam adjecit imperator; 'Hac,' ait, 'nostrum nemo revertetur.' Neque curavit Crassus, re animadversa, corrigere dictum, aut interpretatione lenire:

[p] *Ex eo appellatum, quod ibi ... pontem Magnus Alexander struxerat*] Hoc non est sine controversia: ac merito dubitari posse videtur, an eo loco Alexander Euphratem transmiserit. Vid. Cellar. Geogr. Ant. l. III. c. 22. *Crev.*

Digitized by Google

unde nec cetera ejus verba pondus ullum habuerunt, cum elevaret barbarorum potentiam, præmiaque alia promitteret, alia repræsentaret. Tum quoque ne quicquam occurreret terrore vacuum, qui exercitui cibaria dividebant, Plut.
lentes et salem prima præbuerunt; quæ feralia sunt apud Romanos, et vita functis apponuntur. Interea, sacrificio apparato, cum exta porricerentur, elapsa sunt imperatoris manibus: atque ille consternari cernens qui aderant, 'Sunt hæc,' inquit, 'senectutis incommoda: ceterum arma haudquaquam excident manibus.'

32. Postquam ita superatus est Euphrates, proxima, qua iretur, deliberatio fuit. Cassio et prudentissimo cuique videbatur, 'non esse nisi explorato proficiscendum: interim in aliqua urbium, quas præsidiis teneret, refici exercitum posse: aut certe juxta ripam Euphratis pergendum Seleuciam. A flumine et commeatuum copiam, Dio.
et, ne circumiri ab hostibus possent, munimentum tergo fore. Seleuciam ob Græcos incolas haud difficulter accessuram ad partes. Inde penetrari ad Ctesiphontem' (ea tum Parthorum regia erat) 'posse.'

33. Salutare consilium cum imperatori non displiceret, Plut. Flor.
dolus ac perfidia Osrhoëni hominis irritum fecit. Sicut Sex. Ruf.
inter arma potentiorum, qui sunt intercepti, solicitam semper vitam degunt; et quo se continuis periculis evolvant, eundem perpetuo cursum consiliorum retinere non possunt, sed velut in maritima tempestate fluctibus ventisque obsequuntur: parvorum quorundam populorum principes, in- Dio.
ter quos præcipui Abgarus Osrhoënus, et Alchaudonius Arabs, Pompeiana expeditione in amicitiam recepti, digressis Romanis ad Parthos redierant. Sed Arabis, quia professus hostem erat, levior injuria fuit.

34. Abgarus, amicitia simulata pestilentior, cum Parthis studeret, Crasso adduxit auxilia, et pecuniam, quo ille visco facillime capiebatur, liberaliter dedit. Quibus rebus cum ita se insinuasset, ut consilia de summa rerum Plut.
cum eo communicarentur, homo astutus nec infacundus, 'Miror,' inquit, 'imperator, quod hoc tam et numeroso et firmo exercitu instructus, apparare adhuc victoriam quam rapere mavis. Hostes fugæ quam prælio paratiores, nisi

Digitized by Google

maturas, jam in Hyrcanos aut Scythas pretiosissima rerum suarum et corporum transtulerint, tibi solitudinem relicturi. Quod si cessando speciem timentis præbueris, resument animos, et mox cum tota mole virium rex aderit; qui nunc anxius metu, non quasi pares vobis Surenam et Sillacem objecit, sed ut ab insequendo vos remorentur, donec ille res suas in tutiorem reposuerit statum.' Credidit homini Crassus, quod amicum et fidum putabat; confirmatusque est in errore, postquam longe lateque neminem hominem usquam, sed tantum equorum aversa vestigia apparere exploratores nuntiarunt; eaque res militi restituit animum, fidentioremque tanquam fugientibus Parthis, fecit.

35. Primum iter, relicto amne, per campos virentes pergentibus, satis amœnum atque facile fuit. Mox excepit arida et nuda planities, militemque cum siti et arena luctantem ipse quoque locorum aspectus horrore perfudit, cum in vasta solitudine, quam terminare visu nequibant, nihil terra gignentium, non herba, non stirps ulla virens, nusquam aut rivus aquæ, aut montis supercilium appareret.

36. Id cum per se suspectum plerisque fieret, supervenerunt ab Armenio rege nuntii, excusante non missa auxilia, quod in suum regnum Parthus Orodes irrupisset. Suadebat autem ' ut ad se veniret Crassus, conjunctisque secum copiis propelleret hostem: aut, si aliter videretur, saltem edita sectaretur loca, neque in patentibus campis equitatui Parthico statarium militem exponeret.' Crassus ad hæc cum stomacho respondit, ' in præsentia non vacare ut cogitet de Armenia: postea tamen venturum, ut proditionis ab Artabaze expetat pœnas.'

37. Hæc tam sinistre cogitata consultaque moverunt iterum Cassio bilem. Sed quia libertate sua Crassum offenderat, ultra monere non ausus, Abgarum increpavit. ' Quis te,' ait, ' pessime mortalium, malus ad nos perduxit genius, ut Crassum fascinares, ipsumque et exercitum perderes?' At ille, blande castigata juvenis vehementia, ' durare paulisper' jubebat, ' in salute communi mox agniturum innocentiam ejus, quem nunc tanti sceleris

Digitized by Google

suspectum haberet.' Milites etiam itineris molestia gravatos sublevabat, simul quasi per jocum deridens, tanquam homines, assueti mollibus Campaniæ diversoriis, easdem delicias in finibus Assyriorum Arabumque desiderarent. Sed postquam ad exitium Crassi omnia mature sunt disposita, nam Abgarus per speciem explorandi sæpe Dio. cum Surena congrediebatur, Crasso Parthos in propinquo esse cum modicis copiis persuasit, seque ire ut aliquid Plut. ipsis noxæ et perturbationis inferret.

38. Eo die pullum paludamentum datum esse Crasso tradunt, cum album aut purpureum in prælium exeuntibus Val. Max. dari soleret. Sed id mutavit Crassus, irridensque eos qui l. 6. Plut. signa convelli vix posse nuntiabant, cum magna festinatione processit. Occurrerunt ibi pauci speculatores, occisosque sodales suos, hostium immensam multitudinem adesse retulerunt. Ibi Crassus instruxit aciem, primum ex Cassii consilio productis, ne circumvenirentur, ordinibus: deinde mutavit contraxitque in quadratum, duodenis ad unumquodque latus collocatis cohortibus. Legiones enim Romanas septem, neque pauciores sociorum cohortes habebat, equitum et levis armaturæ ad quaterna millia: quæ et ipsa distribuit, ut singulis cohortibus gravis armaturæ alam equitum adderet.

39. Cum ita ordinata acie, Cassius alterum cornu, alterum P. Crassus imperatoris filius, imperator ipse medium agmen duceret; ad modicum flumen, Balisso nomen erat, perventum. Ibi raptim ex siti recreatus exercitus, festinante Crasso, in conspectum hostium magno gradu adductus est. Illi, maxima copiarum parte post primam aciem abscondita (et erat locus inæqualis, tegendis insidiis Dio. arborum objectu aptus) neque numero formidabilem, Plut. neque specie, manum objecerunt: nam ex præcepto Surenæ rutilantia arma pellibus et tunicis obtexerant. Sed dissimulata primum, deinde subito ostensa exercitus armorumque moles majorem ex improviso terrorem injecit Romanis.

40. Jam primum horribili strepitu sunt exterriti. Nec enim tubis aut cornibus pugnam accendunt Parthi, sed Just. XLI. 2. tympana simul multis locis pulsantes, velut ululatu bellu- Plut.

Digitized by Google

arum et tonitru mistum mugitum cient. Dein, rejectis integumentis, galeæ loricæque ex Margiano ferro fulserunt. Ipsi etiam equi ferreis æneisve squamis muniti formidabilem obtulerunt speciem visentibus. Inter eos Surenas proceritate cultuque conspicuus exultabat: acer idem bellator, et propius Medicum luxum fucatus comtusque. Nam ceteri Parthi tum etiam Scythico more Germanoque crinibus ad verticem reflexis, in altitudinem comabantur.

Tac. Germ. c. 38.

Plut.

41. Parthi primum ordines infestis contis perturbare nisi, postquam eorum viderunt firmitudinem, momento dilapsi, priusquam Romani animadverterent, illorum aciem circumdederunt, emissamque a Crasso levem armaturam grandine telorum obrutam repulerunt ad suorum agmen: idque initium pavoris legionibus fuit, cum aculei sagittarum pari violentia per armatas corporum partes, ac per nudas adacti cernerentur. At Parthi, diductis ordinibus, amplexi Romanam aciem, sagittas eminus mittebant in confertos atque ita densatos, ut vix ullum cadere sine noxa telum posset, etiamsi de industria aberrare voluissent. Affligebat Romanos anceps malum, quod et stantes impune vulnerabantur, et si qui procurrerent, neque attingere poterant velocissimum hostem, et, a Parthis inter fugiendum nihilominus tela spargentibus, ut mos erat genti, nihilo mitius petebantur.

42. Hunc tam gravem casum una hac spe solabantur, fore ut exhaustis Parthorum pharetris ea sagittarum tempestas cesset. At ubi multos illis camelos præsto esse telis onustos cognitum est, Crassus majore metu perculsus, filio per nuntios mandat, ut priusquam circumiretur, manum conserere properet. Adolescens, præter equites mille, quos adduxerat e Gallia, trecentis aliis assumtis, cum octo cohortibus et sagittariis quingentis, cum evectus esset; Parthi, sive quod in uliginosa loca inciderant, sive, ut alii prodiderunt, astu, ut quam longissime a suis abriperent Crassum, versis habenis abierunt. Nec caruit successu dolus. Incitat equum adolescens, 'hostem fugere' clamitans. Sequuntur æquales, Censorinus senator ex disertis, et robore corporis animique præcellens Mega-

Appian. Plut.

Digitized by Google

bocchus. Ne pedites quidem morantur, quin spe et gaudio victoriæ cursum equitum prope adæquent.

43. Sed postquam repente et qui fugerant substiterunt, et præterea recentes accurrerunt alii, sperabat tamen pugnam Publius, ad manus venturum, ut contra paucos, hostem ratus. At Parthi, cataphractis in prima acie oppositis, cetero equitatu disperso circumvecti, magnam vim pulveris de industria concitarunt, quo conspectum et spiritum Romanis adimerent. Atque illi ferales inter umbras, et triste silentium, nam et vocem intercluserat pulveris nubes, jaculis temere incidentibus figebantur. Miserabili morte consumtis plerisque, quia vellere hamata spicula conantes, per venas per nervos penitus adacta, sua ipsi corpora fœde laniabant; ne superstites quidem ad pugnam erant apti, Publioque ut impetum facerent in cataphractos hortante, manus scutis, pedes solo affixos ostentabant.

44. Igitur Publius cum equitibus cursu invectus est, haudquaquam pari certamine, cum nuda corpora Gallorum, nam id roboris erat, firmissimis contis percuterentur; Parthos crudo corio aut ferrea lorica tectos, breves et imbecilles lanceæ parum offenderent. Ergo Galli, abjectis lanceis, contos prehendebant manibus, et ad corpora hostium evadebant: correptosque deturbabant ex equis, armorum pondere ad resurgendum inhabiles. Alii, relictis suis, hostium subibant equos, ventresque eorum fodiebant, ut rabie mortis correpti excuterent sessores, suisque et hostibus ut quisque occurrerat promiscue obtritis commorerentur. Tandem siti atque æstu, quod utrumque genti est infestissimum, coacti Galli, ad suos se pedites receperunt, in medium accepto Publio, qui fortissime dimicando graviter erat vulneratus.

45. Cum in collem quendam evasissent, religatis in medio equis, clypeos opposuerunt barbarorum telis, auxilium ex loco habituros rati: quod contra fuit. Nam in plano a prioribus ordinibus sequentes utcumque teguntur: acclivis tumulus, quia posteriores semper altiore vestigio tolluntur, omnes ex æquo nudat. In ea necessitate Græci duo Carrhas incolentium adolescentem hortaban-

Digitized by Google

tur, ut cum ipsis se subduceret Ichnas, quod in propinquo Romanarum partium oppidum esset. At juvenis eos qui propter ipsum huc malorum pervenissent deserturum negans, dimisit comiter Græcos. Ipse, quia manus trajecta officium negabat, armigero præbuit latus. Exemplum hoc Censorinus imitatus est: ceteri nobiles, quos inter et Megabocchus, sua sibi manu consciverunt necem. Ceteros adorta Parthorum multitudo confodit contis: neque amplius quingentis vivi capti sunt.

Val. Max. I. 6. Dio. Flor. III. 11. Oros. VI. 13. Plut.

46. Filio imperatoris hunc ad modum pæne sub oculis patris interfecto, Parthi in ipsum signa converterunt, jam accepto nuntio periculi ad opem filio ferendam profectum. Ubi in conspectum agmina venerunt, quidam Parthorum hasta suffixum caput ostentantes, obequitabant Romanis, quæritabantque, 'quibus natalibus iste juvenis ortus esset? non enim se credere, tantam indolem ab ignavissimo hominum Crasso procreari potuisse.' Id spectaculum vehementissimè permovit milites, non ut accenderentur in ultionem, sed ut plane torpore et desperatione demitterent animos. At Crassus, nunquam clarius ostensa animi magnitudine, 'suum hunc dolorem, suam cladem esse' vociferabatur: 'populo quidem Romano, salvis legionibus, nihildum accidisse calamitosum unius militis jactura. Resumerent modo pristinam alacritatem, et, quod sæpe duris temporibus copiæ Romanæ fecissent, dubitantem fortunam ad suas partes virtute cogerent.'

47. Sed jacebat omnis militum vigor, mœstique et taciti astabant: mox edere clamorem jussi, tenuem et inæqualem sustulerunt, cum a Parthis ingens et animorum plenus redderetur. Nec alia fortuna pugnæ utrisque, quam animis præceperant, fuit. Romanos ambigua sors lethi terrebat, quod servantibus ordines molesti arcus Parthorum erant; eruptionem tentantes contis figebantur adeo validis, ut interdum duos simul viros idem impetus transverberaret.

Dio.

48. Laborantibus undique Romanis, novus repente hostis exortus, cum haud parum detrimenti daret, plus etiam doloris intulit. Nam cum Osrhoënis Abgarus, quem sibi amicum arbitrati fuerant, terga adversus Par-

Digitized by Google

thos pugnantium cædebat. Unde plena omnia consternationis et tumultus: et quia sæpe convertebantur ordines, ut aliqua ex parte clamor acciderat, multi se induebant in commilitonum gladios: præsertim, quia vi[5] hostium, et vitandi sagittas studio, coacti in arctum erant. Sustinuerunt tamen ad noctem usque, qua appropinquante, Plut. Parthi cædendo fessi se receperunt, 'id dare se Crasso tempus ad lugendam filii mortem' dictitantes, 'nisi postridie seque et exercitum in fidem Arsacis dederet.' Patrium id Parthis fuit, ut noctes procul ab hostibus agerent: quia neque castra munire consueverant, et inter Dio et Plut. tenebras equitum et sagittariorum nullus propemodum usus est.

49. Digressis Parthis, miserabilior apud Romanos, quam Plut. inter ipsam pugnam luctus fuit, quod et acceptam calamitatem noscere vacabat, et impendentem deflere. Crassus, in tenebris abditus, vix a legatis tribunisque in principia adductus est. Neque dubitabatur, quin evadi Carrhas oporteret. Idcirco silentio eductus exercitus, quanquam sequebatur nemo, sæpius tamen acie facta constitit, quia saucii et ægri, cum se relinqui sentirent, mixto ejulatu ac clamore magnum tumultum excitaverant. Et quidam, ut poterant, suorum iter consequebantur: hisque vicissim aut sustollendis aut deponendis, lente procedebat[6] agmen: nisi quod cum Egnatio equites trecenti abrupti a ceteris nocte concubia venerunt Carrhas. Coponius ibi præsidio Romano præerat, cui Egnatius nuntiari cum jussisset, 'ingenti prælio cum Parthis pugnatum esse,' nihil ultra moratus, ad Zeugma cum suis pervenit incolumis.

50. Coponius nihil ex his quæ allata erant læti suspicatus, armat extemplo milites, et, præmissis exploratoribus, cum venire Crassum audisset, occurrit ei, deducitque in urbem, nihil per tenebras moventibus Parthis, quanquam hostium fugam sensissent. At ubi diluxit, relictos in castris, haud pauciores millibus quatuor, quotquot sua manu non invenerant mortem, qui numerus amplus fuit,

5 *In* pro *vi* legebatur ante Crev.
6 *Præcedebat* edd. ante Crev.

Digitized by Google

trucidarunt: palantes per campos exceperunt: quatuor cohortes cum legato Vargunteio in colle quodam conciderunt, præter milites viginti, quibus per medios hostes strictis gladiis ruentibus, admiratione virtutis dederunt viam, Carrhasque pervenire passi sunt.

51. Interea Surenas, ut certior fieret, ubi Crassus atque Cassius essent, Carrhas mittit certos homines Osrhoënos, qui in castris Romanis utrumque sæpe viderant, una cum quodam Latinæ linguæ perito, qui Surenam colloqui velle cum Crasso, fœderis feriendi causa, diceret. Ita cognito Carrhis eum esse, postero die admovit exercitum muris, internecionem denuntians omnibus, nisi Crassum atque Cassium vinctos tradidissent. At illi videntes se deceptos, nec in oppido tutos, et longe Armeniorum auxilia fore, decreverunt fugere.

52. Id consilium, cum enuntiari Carrhenorum nemini oportuisset, pessimo omnium et perfidiosissimo Crassus exponit Andromacho, qui flagrantem imperatoris gratiam, non alia magis arte, quam fœdissima adulatione meruerat. Neque is prodere omnia Parthis differebat, tyrannidem patriæ pactus, quam et mox obtinuit, sed in pœnam a civibus suis cum universa familia concrematus. Sed Crassus adeo confidebat homini, ut illo maxime duce itineris uteretur. Expectata nocte illuni Crassus cum exercitu processit, et a proditore varie circumductus, postremo in loca paludosa, et fossis concisa detrusus, non multum confecit viæ. Cassius, animadverso dolo, repetiit Carrhas; monentibusque ducibus itineris expectare donec luna Scorpionem transisset, 'plus se timere Sagittarium' dicens, cum equitibus quingentis evasit in Syriam.

Nicol. Damasc. ap. Athen. VI. 13.

Plut.

53. Legatus Octavius, vir fortis, fidos nactus duces, quinque circiter millia militum habens, montosis locis, Sinnaca vocabant, in tutum se receperat: sed in subjecto colle Crassum urgeri ab hostibus videns, decurrit ad opem ferendam, paucis primo, deinde omnibus sequentibus. Disjectis horum impetu Parthis, in medium acceptus imperator est, non scuta magis quam corpora sua strenue pro eo opponentibus cunctis. Igitur Surenas, ne iterum, producto ad noctem prælio, Romanis in montes deinde eva-

Digitized by Google

dendi copia fieret, ad dolum se convertit, quem jamdudum struxerat, ut simulatione pacis deceptos circumveniret. Hunc in usum ex composito in Parthicis castris sermones, iis locis ubi excipi a captivis possent, seri jusserat; 'beneficio magis illigare Romanos, quam internecino bello delere constituisse regem.' Id captivi, de industria negligentius asservati, deferebant ad suos. Simul pugnam remittebant barbari, et cum nobilissimo quoque sensim ad collem advectus Surenas, nervo arcus remisso, 'invito rege virtutem se Parthicam ostendisse Romanis' aiebat: 'nunc illo volente daturum et humanitatis specimen, ictoque fœdere salutem præstiturum abeuntibus.'

54. Hæc non secus ab Romanis accipiebantur, quam si ab ipso rege dicerentur. Surenas enim, non viri sed dignitatis nomen, eoque inferioris etiam ævi Persis usurpatum, magistrum vexilli sive militiæ significante vocabulo, proximus auctoritate et potentia regi erat: et qui tum eo honore fungebatur, opibus et genere præcellebat. Marcel. XXIV. 5. Plut.

55. Gentilitia ei prærogativa erat, ut regi Parthorum diadema primus imponeret. Ad hæc uti statura et pulchritudine corporis, ita virtute et consilio facile erat omnium princeps, licet tricesimum ætatis annum nondum implevisset. Ipsum qui tum regnabat Oroden, pulsum a Parthis, reduxerat, et magnam Seleuciam redegerat in potestatem, primus omnium conscenso muro, et repulsis defensoribus. Quoties iter faceret, mille cameli cum sarcinis, et rhedæ ducentæ pellicum sequebantur: equites cataphracti mille stipabant, leviter armatorum multo major numerus. Clientium etiam et servorum (nam et servos armabant Parthi) habebat haud intra decem millia. Just. XLI. 2. Plut.

56. Sed Crassus, toties deceptus, contabatur habere verbis Surenæ fidem: donec clamore et conviciis militum armis concrepantium omnium coactus, 'Vos,' inquit, 'Octavi Petronique, et quotquot adestis legati tribunique Romani, testor, indigne et violenter me in ordinem cogi. Vos autem circumventum ab hostibus, non a civibus deditum perisse, quocumque perveneritis, dicetis.' Pactus deinde cum Partho, 'uti certo loco, qui æqualiter ab utroque exercitu distaret, pari numero comitum congrederentur,' in planitiem descendit.

Digitized by Google

57. Ibi Crasso, cum Romano more pedes processisset, Surenas equum adduci jussit, tanquam a rege muneri missum : stratoresque, signo dato, corripuerunt Crassum imposueruntque : tum admoverunt equo virgas, ut in cursum concitarent. At Octavius viso quid ageretur, manum injecit fræno, aliique mox Romani circumsteterunt. Hinc orto certamine, percussit equisonem Octavius, et vicissim a tergo percussus ab alio cecidit : tum accurrentibus ex composito barbaris, Romani, quibus tam celeriter succurri a suis, peditibus plerisque, non poterat, superati sunt. Plut. et Dio. Crassus quoque, ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus est : incertum hostiline an Romana manu. Tum Plut. vero Romanarum copiarum reliquiæ partim de colle degressæ permiserunt se victori, partim noctu tentarunt fugam : sed evaserunt omnino pauci.

58. Hæc est nobilis illa Romanorum in Mesopotamia clades, qua M. Crassus cum filio, clarissimo et præstantissimo juvene, pulcherrimisque legionibus interiit. Plurimi etiam senatores cum aliquot consularibus et prætoriis Oros. Plut. desiderati sunt. In universum cecidisse viginti millia, decem capta referuntur : quod de Romanis tantummodo Appian. Parth. copiis intelligendum arbitror, cum Appianus de centum millibus hominum, non tota decem millia redisse in Syriam narret ; Florus, sparsas in Armeniam, Ciliciam, Syriamque reliquias, vix nuntium cladis retulisse. Magnum Flor. III. 11. Plin. II. 56. inter hos Lucanorum fuisse numerum annotatum est, propter prodigium, quod anno superiore in Lucanis pluisse ferro nuntiatum erat, et cavenda superna vulnera haruspices responderant, quasi de Parthorum sagittis monuissent, quas illi solebant imbris instar spargere, non directis ictibus, sed in altum emissis, unde temere inciderent subjectis hostium agminibus.

Val. Max. I. 6. Flor. Plut. 59. Cadaver imperatoris inter cetera corpora feris et alitibus relictum : caput cum dextera manu relatum ad regem, tum maxime epulas cum Artabaze Armenio celebrantem. Pacem enim interea pepigerant, Pacoro filio Parthi desponsa Artabazis sorore. Forte tum Jason tragœdiarum actor, Agaven recitans, corripuit Crassi caput, quassansque, carmina quæ de Pentheo fecerat Euri- Dio. Flor. pides recitavit. Post hoc deinde ludibrium, in rictum

Digitized by Google

oris aurum liquefactum infuderunt Parthi cum exprobratione avaritiæ, 'ut satiaret se tandem eo, quod infinitis modis sitisset.' Erat enim appetentissimus pecuniæ, quanquam tantas haberet opes, ut eum pro paupere miseraretur, qui ex suis facultatibus exercitum alere non posset. Hic fuit opum et potentiæ tam laboriose ac nequiter comparatæ Crasso terminus: cujus etiam interitus, tanquam remoto quem ambo respicerent, socios tyrannidis inter se commisit, ut et hos velox pœna comprehenderet: et tres terrarum partes, Crassus in Asia, Pompeius in Africa, Cæsar in Europa interfecti, pro imperio, quod contra fas partiti fuerant, cadaveribus, et vix sepulcris, obtinerent. Sed neque Parthis impunita perfidia et crudelitas fuit. Surenam paulo post invidia gloriæ ejus Orodes interemit: Orodes, procedente tempore, a Phraate filio est sublatus.

Dio. Cicero, Paradox. 6. Vell. II. 46.

Flor. IV. 2.

Plut.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CVII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Dum ad orientem hoc vulnus accipit respublica, non minore in metu legiones erant, quæ per Gallias sub imperatore C. Cæsare merebant. Quanquam enim defensa nuper Ciceronis castra, defensa T. Labieni erant; non ideo terror omnis exoleverat: quin ad Cæsarem quotidie veniebant nuntii, 'diversis Galliæ partibus parari arma, cogi juventutem, conjurare inter se principes, et magnos ubique motus esse.' Tasgetium a Cæsare sibi regem impositum Carnutes nuper interfecerant. Id exemplum secuti Senones, valida civitas, Cavarinum ejecerunt, et vocatus ad imperatorem senatus eorum dicto audiens non fuit. Nervii Atuaticique, sed ante omnes in Treviris Indutiomarus omni conatu instruebat bellum: et quanquam permovere Germanos nequiverat,[1] ut denuo Rhenum transirent, Gallorum undique venientibus ad se nuntiis, excitabatur.

Cæs. de B. Gall. v. Dio, XL. Flor. III. 10. Oros. VI. 10. Cæs.

2. Initium belli facere ab oppugnatione castrorum Labieni, quæ erant in Remis, constituerat: sed idem etiam finis ei tumultuandi simul et vivendi fuit. Quippe Labienus, utili consilio, quanquam munitione castrorum tutus,

1 *Nequiverant* edd. ante Crev.

Digitized by Google

metum eo usque simulavit, donec nihil metuentes Treviros,[2] et, post convicia conjectaque suo more intra vallum tela, secure sparsimque abeuntes, immisso repente equitatu turbavit. Sed quia præceperat suis, ut nemo prius peteretur, quam interfectus Indutiomarus esset, in hunc tota vis omnisque contentio persequentium versa, in ipso fluminis vado intercepit transiturum. Caput in castra relatum. Ea res cognita non modo repressit Treviros; sed Nerviorum etiam et Eburonum dissecit jam contractas copias, pauloque quietiorem ad tempus Galliam præstitit.

3. Hoc Cæsar intervallo ad sarcienda detrimenta usurus, per M. Silanum, C. Antistium, et T. Sextium[3] legatos delectum habet: simul ad Cn. Pompeium mittit, ut quos ex Cisalpina Gallia consul is sacramento rogasset, ad Cæsarem juberet proficisci. Ita ante exactam hyemem tres ad eum legiones venerunt: una recens conscripta; reliquas Pompeius commodabat. His copiis auctus, ut inferret potius bellum quam expectaret, per hyemem adhuc contendit in Nervios, imparatosque venire in deditionem et obsides dare cogit. Primo deinde vere Senones, deinde Carnutes, illos Æduis, hos Remis deprecatoribus, quæ solæ Cæsari per ea tempora fidæ civitates fuisse videbantur, in gratiam recepti, obsides dederunt. Cæs. de B. Gall. l. VI. Plut. Cæs. Dio. Oros. Cæs.

4. Cæsar, hac parte curarum exoneratus, omnes deinde cogitationes ad opprimendum Ambiorigem vertit. Is post Indutiomari mortem, cum propinquis ejus, ad quos delatum a Treviris erat imperium, fœdere facto, Menapios, qui uni Gallorum ad Cæsarem de pace nunquam miserant legatos, in societatem asciverat: Germanosque cis et ultra amnem solicitare non desinebat. Igitur Cæsar Menapios primum tripartito exercitu intrat: magnisque detrimentis affectos ad pacem petendam cogit, obsides imperat: Ambiorigem et legatos ejus suis finibus recipere vetat.

5. Inter hanc expeditionem Treviri Labienum cum una legione, quæ iis locis hybernaverat, petierant. Sed edocti duas missu Cæsaris supervenire legiones alias; donec Ger-

2 In edd. ante Crev. legitur *metuentibus Treviris.*
3 Prænomen *T.* deerat in edd. ante Crev.

Digitized by Google

manorum auxilia accessissent, castra intra spatium quindecim millium a Romanis castris posuerant. Horum consilio cognito, Labienus, occasionem dimicandi se inventurum sperans, cum quinque et viginti cohortibus, magnoque numero equitum, obviam egressus, non amplius mille passuum relicto spatio, consedit.

6. Inter utraque castra flumen præruptis ripis intererat. Mosellam fuisse consentaneum est. Id flumen tam propinquo hoste neque ipse erat transiturus, nec Gallos rebatur. Idcirco ut eliceret hostem, convocato consilio, palam in hunc sensum disseruit: 'cum propediem affuturi Germani nuntientur, se rem in tantum discrimen commissurum non esse. Parati intentique ad signum omnes essent, ut postridie prima luce proficiscantur.' Quod magna Gallorum equitum multitudo in castris Labieni erat, res cito defertur ad hostes. Sed Labienus noctu tribunis militum primisque pili centurionibus consilium suum exponit: 'sibi in animo esse, simulatione timoris fallere hostem, ut, non expectatis Germanis transeat flumen, alieno loco congressurus.'

7. Igitur, majore, quam opus aut consuetudo esset, strepitu motis castris, cum id quoque subito nuntiatum hostibus esset, ad insequendum eos illiciunt. Spe victoriæ prædæque, et ne fugienti scilicet Romano spatium evadendi darent, flumen transgrediuntur. Id ubi ex voto atque expectatione Labieni factum: 'Habetis,' inquit, 'milites, quam postulastis pugnandi copiam, et ut locus pro nobis esset feliciter curatum est. Vos modo, quam soletis, operam præstare memineritis.' Sic converso agmine, cum impetus in Treviros fieret; illi, novitate rei attoniti, ne primam quidem impressionem tulerunt. Equitatus immissus ad sylvas fugientium ingentem cædem edi-
Liv. Epit. Cæs. dit. Ita motus Trevirorum repressus, civitas a Labieno recepta. Germani, qui auxilio veniebant, audita re, ut erat gesta, domum regressi sunt. Cum iis propinqui Indutiomari trans Rhenum abiverunt. Civitatis imperium Cingetorigi, quem ob studium erga Romanos socer Indutiomarus nuper expulerat, est traditum.

8. Victis ad hunc modum Treviris, Cæsar de Rheno

Digitized by Google

iterum transeundo deliberabat, duplici stimulatus utilitate: altera, ut puniret, qui contra se auxilia Treviris miserant; altera, ne receptus apud eos Ambiorigi esset. Idcirco in finibus Trevirorum, haud multo supra quam prius erat transgressus, pontem paucis diebus effecit; nota tum militibus ratione, sed ad hodiernam segnitiem nunc prorsus incredibili. Quippe non in prœliis modo, sed magis in opere Romani militis invicta durities erat. Inter cetera pontibus struendis ita erat exercitus, ut quamlibet latum et profundum amnem facillimo negotio transmittere posset. Cujus rei per illa et sequentia tempora, in Danubio, in Rheno, in Euphrate frequentia documenta dederunt.

Lips. de Mil. Rom. l. v. Dial. 11. et 13. Suid. in Ζεῦγμα. Lips. Poliorc. II. Dial. 5.

9. Ratio autem jungendorum pontium hæc fuit usitata. Lato alveo naves superiore, quam ubi pons destinaretur, loco constituebantur. Signo dato primum una earum secundo flumine demissa, quantum poterat applicabatur citimæ ripæ. Deinde storea saxis repleta mergebatur fundo, anchoræ vicem firmatura deligatam valido rudente navem. Continuo materia, cujus ipsa navis copiam præbebat, tota consternebatur. Eadem ceterarum deinde navium adjungendarum erat ratio, quas et demissæ in amnem moles, et vicinis utrimque navibus innexa vincula retinebant. Cum ad alteram ripam deductus pons erat, in extrema nave turres cum machinis et catapultis, et ad egrediendum porta struebatur.

10. Ceterum nihil ultra gloriam bis transcensi fluminis hac expeditione quæsitum est. Paucos dies moratus in Germania Cæsar, cum Suevi se in sylvas recepisse dicerentur; 'inopiam,' ut ipse ait, 'frumenti veritus;' ut Dio, 'Suevos timens,' (nam et frumentum ex Gallia subvehi nullo negotio potuisset,) pontem in longitudinem pedum ducentorum rescindit, atque in extremo turrim tabulatorum quatuor constituit: præsidiumque tuendo ponti relinquit in Treviris, ut Germanis sæpius transituri speciem faceret.

Dio. Cæs.

11. Sed ipse capiendi Ambiorigis causa per sylvam Arduennam, quæ per quingenta millia passuum[a] a ripis

[a] *Quingenta millia passuum*] Leucas nostrates plus 166. *Crev.*

Digitized by Google

Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios usque pertinebat, Minucium Basilum cum equitatu misit. Nihilque propius factum, quam ut comprehenderetur. Effugit tamen, misitque nuntios, qui populares monerent, ut sibi quisque consuleret. Multi tamen hostili ferro, aut incommodis fugæ perierunt. Cativulcus, rex dimidiæ partis Eburonum, gravis ætate, cum fugere non posset, devoto diris Ambiorige, venenum, quod ex arboribus taxis in Hispania et Gallia exprimi solebat, sumsit. Cæsar Ambiorigem frustra et cum vexatione suorum persecutus, ut nomen Eburonum tolleret, neque tamen milites adduceret in discrimen, quorum per ignotas sylvas subinde quidam desiderabantur, consilium iniit suam injuriam Gallico sanguine vindicandi. Missis igitur circum civitates nuntiis, Eburones, si vellent, diripiendi potestatem omnibus facit.

Flor. IV. 12. Cæs.

12. Ea res mirifici cujusdam causa fuit et inopinati eventus. Quippe Sicambri, Transrhenana natio, quæ nuper Tencteros fugientes receperat, prædam ex infortunio Eburonum facturi, duo equitum millia, Rhenum navibus ratibusque transiverunt. Hi, cum a captivo didicissent profectum longius Cæsarem totius exercitus impedimenta cum modico præsidio reliquisse Atuaticæ, quo loco ante annum hyberna Titurii et Aurunculeii fuerant, protinus eodem captivo duce ad castra Romanorum contenderunt.

13. Forte Q. Cicero cohortes aliquot frumentatum emiserat. Eodem tempore veniunt Germani, portaque decumana conantur irrumpere. In re subita, nihil enim tum hostile metuebatur, cum interfecti aut sparsi hostes, et cum novem victricibus legionibus in propinquo Cæsar esset, vix defendi castra potuerunt. Inter hæc reversæ cohortes, cum et ipsæ improviso incidissent in hostem, multis amissis, ægre perruperunt ad suos. Germani, spe castrorum expugnandorum amissa, cum præda quam ceperant impune trans Rhenum redierunt: quod illos persequi tempore anni, et cura rerum urbanarum, et cupiditate capiendi Ambiorigis Cæsar prohibebatur. Sed ille, quanquam Cæsariani tanta diligentia sequebantur, ut sæpe in conspectu fugientem, aliquando pæne in manibus haberent, effugit tamen, quatuor equitibus comitatus, quibus

Dio. Cæs.

Digitized by Google

solis vitam suam audebat credere. Interea Cæsar, Durocortori Remorum concilio Galliæ habito, de Accone Senonum principe, qui defectionis auctor civitati fuerat, supplicium sumsit: deinde distributis per hyberna legionibus, per causam conventuum agendorum in Italiam profectus est, de rebus urbanis solicitus, quæ continuis certaminibus seditionibusque supra solitum ingravescebant. Dio.

14. Tribuni plebis, exemplo superiorum, comitiis, quorum iterum tempus aderat, moram injiciebant; tribunos militum, sicut olim, fieri oportere dictitantes, quod respublica pluribus magistratibus indigeret. Sed ejus rei mentione, quia vix auribus admittebant homines, deposita, C. Lucceius Hirrus tribunus plebis, consentiente collega M. Cælio Viniciano,[4] rogationem promulgarat, 'uti Cn. Pompeius reipublicæ constituendæ dictator diceretur.' Sed invisum hoc et detestabile Romanis nomen Syllæ crudelitas effecerat. Igitur sic invectus est in Hirrum M. Cato, ut parum abfuerit, ne abdicare cogeretur. Erat tamen anxius ob potentiam Pompeii senatus, nec audebat satis quicquam ei quod appeteret denegare. Amici quidem ejus, ipse enim tum aberat, negabant Cn. Pompeio placere nimios honores: et per Ciceronem, petente Pompeio, Crassum Junianum, ne auctor fieret, dudum deterruerant. Sed nihilominus ingenium ejus tectum, et alia cupiens, alia simulans metuebatur. Tandem ipse adventu suo composuit omnia; cum a Catone laudatus, aliud facere quam quod honestum esse intelligebat, erubesceret. Ita consularibus comitiis auxilio ejus habitis Cn. Domitius M. F. Calvinus, M. Valerius Messalla creati, mense demum Quintili. Plut. Pomp. Cic. ad Q. Fratr. III. 8. et 9. Cic. ad Fam. VIII. 4. Dio. Plut. Dio. Plut. Cic. ad Q. Fratr. III. 8. Plut. Dio.

15. Itaque simul inierunt, de comitiis habendis actum, non faciliore quam proximis annis fuerat negotio. Namque per candidatorum ambitum et factiones turbabantur: adeo ut, velut in magno et atroce luctu, consules lato clavo posito, senatum in equestri habitu convocarent. Salubre tum decretum factum est, 'ne magistratus ante quintum annum quam consules prætoresve fuissent, pro-

4 Ita pro *M. Cælio Liciniano*, antea inventum, correxit Crev. ex Cic.

Digitized by Google

vincias sortirentur.' Sic aliquantum reprimi posse ambitionem putabant, si sperata potentia longum in tempus, et
Asc. in Mil. Dio. varios admissurum casus, differretur. Nam eo turpitudinis audaciæque res venerat, ut candidati tam largitionibus, quam ferro certarent; et aliquando consul Cn. Domitius vulneraretur.

16. Unde sic turbata sunt in Urbe omnia, ut initio sequentis anni, neque consules, nec urbani alii magistratus
Macrob. Sat. I. 13. essent; et Kalendis Januariis nundinæ agerentur: quæ res infaustum luctuosumque casibus annum præsagire putabatur:* idemque Lepidi tumultu acciderat. Sed hoc tempore et alia evenerant, quæ stolidos et tam divinorum
Dio. quam naturalium operum nescios territabant. Bubo visus erat: simulacrum quoddam triduo continuo sudaverat: fax in cœlo a meridie ad orientem transcurrerat: glebæ, lapides, testæ inter pluvias frequenter ceciderant.

Liv. Epit. Dio. Plut. Pomp. et Cat. et Cæs. Ascon. Appian. Civ. l. II. Cic. pro Mil. c. 9. Ascon. 17. Crebræ interea per factiones candidatorum in Urbe cædes edebantur: cum tamen comitia non haberentur, licet multis consulatum petentibus. Erat inter competitores T. Annius Milo, per quem P. Clodii audaciam Pompeius represserat, Ciceronemque patriæ restituerat. Idcirco Clodius, qui eundem in annum petebat præturam, ne ab inimico consule premeretur, P. Plautio Hypsæo, et Q. Metello Scipioni contra Milonem summe studebat. Unde tribus quotidie exercitibus forum obsidentibus, crebræ inter hos pugnæ committebantur, audacia omnium pari, causa meliore Milonis.

Plut. Cat.

Ascon. Cic. ad Fam. II. 6. et ad Q. Fratr. III. 9. Ascon. Cic. pro Mil. c. 35. Ascon. 18. Atque is quamprimum comitia haberi cupiebat, et bonorum confisus studiis, pro quorum partibus steterat, et populari favore, quem profusis largitionibus ludorumque magnificentia venatus fuerat; ita quidem animose, ut tria his consumeret patrimonia, præter relictas a naturali patre Papio, et adoptivo C. Annio hæreditates, etiam uxoris Faustæ facultatibus abusus.[b]

* A. U. C. 700. A. C. 52.

[b] *Etiam uxoris Faustæ facultatibus abusus*] Hoc interpretamentum est Freinshemii. Cicero enim tantummodo dicit Milonem 'tribus suis patrimoniis' delinisse plebem. Asconius, post memorata patris ejus naturalis et patris adoptivi patrimonia, 'tertium,' inquit, 'videtur significare matris.' Certe non videmus, quomodo facultates uxoris possint dici patrimonium mariti. *Crev.*

Digitized by Google

19. Sed competitores ejus trahi rem volebant: non invito Pompeio, et hoc dissimulanter agente, ut, perturbato rerum statu, dictatore opus haberet respublica, quem se utique futurum esse nihil dubitabat. Præterea gratificari cupiebat Metello, qui filiam ei desponderat Corneliam, P. Crassi viduam, ejus quem Parthi nuper interfecerant. Idcirco cum A. D. XIII. Kalendas[5] Februarias interregem creari moris esset, auctore Pompeio, T. Munatius Plancus intercessit, ne ad senatum referretur de patriciis convocandis, qui interregem proderent. Appian. Ascon. Plut. Pomp. Ascon.

20. Inter eas moras Milo, moleste ferens a Pompeio se perfidiose ludi, simul quia Lanuvii, ex quo municipio erat, flaminem a dictatore prodi ante certum diem oportebat, eo profectus est. Erat enim tum dictator Lanuvii Milo. Forte per idem tempus P. Clodius Ariciæ fuerat. Igitur postridie factum, ut in Appia Via paulo ultra Bovillas inimicissimi homines sibi occurrerent: exitusque hic rei fuit, ut, pugna oborta, percussus a gladiatore Milonis Clodius in tabernam proximam deportaretur. Hoc ubi rescivit Milo, subeundum æque vulnerati hominis atque occisi judicium cogitans, ad hoc in omnem casum ex inimici morte solatium habiturus, accurrit, eruique Clodium atque jugulari jussit. Hac re patrata, statim manumisit servos, ne præbere quæstioni cogeretur: ipse præmium bene meritis, vita domini defensa, inimico sublato, datum asseverabat. Appian. Ascon. Cic. pro Mil. 10. et 17. Ascon. Appian. Dio. Ascon. Dio. Ascon. Cic. pro Mil. 21. et 22.

21. Sed cadaver interfecti relictum in via Sex. Tedius senator, forte rure rediens, lecticæ suæ imposuit, Romamque deportandum curavit. Ante primam noctis horam perlatum, in atrio domus, quam paucis ante mensibus de M. Scauro sitam in Palatio emerat, uxor Fulvia constitui jussit; statimque infinita multitudo, servorum præcipue et infimæ plebis, cui generi propter amorem seditionum carissimus ille fuerat, mœrens lugensque circumstetit. Sed et integri a factionibus, quanquam odissent Clodium, humanitatis intuitu, et effusa lamentatione Fulviæ, vulnera invidiose ostentantis, movebantur. Et erant qui per Ascon. Appian. Dio. Ascon. Dio.

5 *A. D.* III. *Kal.* edd. ante Crev.

Digitized by Google

hanc causam Milonem quoque, haud minus turbulentam
Ascon. civem, exturbari posse sperarent. Postridie cum vixdum luceret, major eodem concursus fuit, ut noti homines, et inter hos C. Vibienus senator, in turba eliderentur.

Dio.Ascon. 22. Sic affectam rem tribuni plebis Q. Pompeius, T. Plancus nacti, cum et ipsi Milonem odissent, in Clodii domum accurrerunt. Horum conspectu magis incitatur temeritas vulgi: corripitur mortuus, et uti nudus in lecto jacebat, ut conspici vulnera possent, defertur in forum, et
Appian. Dio. Ascon. in rostris proponitur. Plancus et Pompeius in Milonem concionantur: nihil quod ad concitandam invidiam commiserationemque fieri potest, prætermittitur. His cum ultra solitum imperitæ multitudinis indignatio exarsisset,
Cic. pro Mil. c. 33. Dio. Sex. Clodio scriba duce, qui præcipue Clodiani furoris signifer semper fuerat, corpus infertur in curiam Hostiliam, neglectisque funerum ritibus, sine imaginibus, sine
Cic. pro Mil. c. 13. Ascon. cantu, sine exequiis, rogo ex subselliis, et tribunalibus, et mensis, et codicibus librariorum congesto concrematur.
Appian. Ascon. Liv. xxxix. 44. Hoc igne et curia hausta est, et vicina aliquot ædificia privatorum. Comprehendit etiam Porciam basilicam, quam censor Cato sub curia in foro struxerat.

Plut. Cat. Maj. Dio. 23. Hoc tumultu excitati patres sub vesperam ejusdem diei in Palatio convenerunt, creatoque interrege M. Lepido, illi tribunisque et Pompeio, qui proconsul ad Urbem erat, curam reipublicæ mandaverunt. Sed Clodiana multitudo ad oppugnandam absentis Milonis domum cucurrit cum facibus. Sed sagittis repulsa, fasces ex lecto Libitinæ raptos ad domum Scipionis et Hypsæi, tanquam,
Cic. pro Mil. c. 33. Ascon. Milone jam amoto, certorum consulum, attulit: mox cum iisdem in hortos profecta Pompeii, modo consulem illum, modo dictatorem inclamavit.

Cic. pro Mil. c. 23. Appian. Dio.Ascon. 24. Eadem nocte Milo, qui profectus in voluntarium exilium putabatur, fidenti animo rediit Romam: quod auditis quæ acciderant, majorem inimicorum quam suam invidiam fore[c] sperabat. Itaque non segnius quam antea

[c] *Majorem inimicorum quam suam invidiam fore*] Priores editiones, *injuriam fore:* sed parum commode. Freinshemius, cum hæc scriberet, spectabat profecto hæc Asconii verba: 'Milo ... invidia adversariorum recreatus, nocte ea redierat Romam.'

Digitized by Google

consulatum petens, propitiandæ multitudinis causa tributim singula millia assium[d] populo dedit. Igitur Scipionis et Hypsæi factio, ut recenti adhuc Milonis invidia uterentur, a M. Æmilio Lepido, qui erat interrex proditus, haberi comitia postulabat. Id cum facturum se Lepidus negaret, (nec enim moris erat, per primum interregem haberi comitia) domus ejus per omnes interregni dies (fuerunt autem ex more quinque,) a multitudine obsessa et oppugnata est, janua vi expugnata, dejectæ majorum imagines, et uxoris Corneliæ, cujus castitas pro exemplo habita est, lectulus fractus. Actum erat de Lepido, si tantum ab unis partibus oppugnaretur. Supervenit Milonis manus, et ipsa haberi comitia postulans. Ita licet eandem rem omnes flagitarent, tamen omissa est, conversis ab interregis oppugnatione ad consueta certamina inimicis factionibus. Ascon. in c. 5. Orat. pro Mil.

25. Ceterum, simul atque redisse Milonem innotuit, concionem ei M. Cœlius tribunus plebis dedit. Sed, iram simulans, nolle se concedere dilationem reo præferebat, quin apud populum statim diceret causam. Porro ipse favens Miloni, sic egerat cum populo, ut insidias ei factas a Clodio diceret. Cum silentio auditus esset, incepit Milo dicere; 'forte, aut dolo Clodii commissam esse pugnam, se nescio: ejusque rei evidens argumentum esse, quod impedimenta et uxorem in comitatu habuisset, res minime commodas pugnaturo.' Deflexit deinde ad vituperationem Clodii: 'facinorosum et perditum hominem, suique similium signiferum, caput, et facem fuisse.' Appian. Asc. in Mil. Cic. pro Mil. c. 33. Appian.

26. Cum adhuc loqueretur, contrariæ factionis tribuni cum sua multitudine irruperunt in forum. Jam gladii micabant, cædesque fiebant, cum Milo et Cœlius servili habitu evaserunt: aliorum magna strages edita, multique ignoti pro Milonianis, libidine magis quam ira[e] occisi. Nam infima plebs et servorum magna multitudo arma corripuerant: et, per causam quærendorum Milonis ami- Cic. Appian.

[d] *Singula millia assium*] Uncias argenti 7. grossos 6. grana 86. *Crev.*

[e] *Libidine magis quam ira*] Prima editio post *ira* addit *facturis*: quam vocem, ut inutilem et molestam et sensu carentem, erasit Clericus. Fortasse Freinshemius voluerat *ira factionis*. Crev.

Digitized by Google

corum, effractis domuum et insularum foribus, prædas agebant.

Dio. Cæs. de B. Gall. l. VII. Cic. pro Mil. c. 23. Ascon. Dio.

27. Per multos inde dies continuato tumultu, cum ignibus, saxis, ferro dimicaretur; senatus vestem mutavit, 'omnes Italiæ juniores conjurare, Pompeiumque delectus ex iis habere' jussit: iterato decreto, 'videret ne quid respublica detrimenti pateretur.' Atque is cum, summa celeritate comparato præsidio, ad Urbem venisset, extra pomœrium ad theatrum Pompeii senatus est habitus in porticu, ut interesse Pompeius posset; factumque senatusconsultum, 'ut ossa P. Clodii legerentur: curiam Faustus Sylla instauraret, eaque deinceps Cornelia de nomine Syllæ vocaretur;' quia prius etiam pater Fausti eandem refecerat.

Ascon.

28. Inter has turbas, cum alii ex aliis interreges fierent, neque tamen comitia haberentur; misit ad Pompeium Milo, 'desistere se petitione, si ita ei videretur.' Nam ob affinitatem Q. Metello summe studebat Pompeius; neque minus Hypsæo, quod quæstor suus fuisset. Responsum a Pompeio dicunt, 'nemini se neque petendi, neque desistendi auctorem esse: neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum.' Idem deinde C. Lucilium[f] familiarem Ciceronis, atque ideo Milonis amicum, rogasse dicebatur, 'ne se hac de re consulendo invidia oneraret.'

Dio. Sueton. Cæs. c. 24. Dio, Appian. Plut. Pomp. et Cæs. et Cat.

29. Crebrescebat interea rumor, 'dictatorem creandum Pompeium esse, nec aliter sedari mala civitatis posse.' Aliis Cæsarem fieri consulem placebat, cujus sub idem tempus maxima erat fama, propter amplissimas res gestas sæpius et plurium dierum, quam cuiquam unquam, supplicationibus decretis. Neutrum eorum senatui gratum erat. Igitur, ne aut Pompeius dictator, aut Cæsar iterum consul habendus esset, M. Bibulus, qui primo loco rogatus erat sententiam, 'Cn. Pompeium, licet absentem, consulem faciendum esse' censuit, 'sine collega. Sic

[f] *C. Lucilium*] Sic legitur hoc nomen apud Asconium. Freinshemius mutaverat, et dederat *Cn. Lucullum*: haud satis firmo argumento nixus, quod in Ep. ad Att. XV. 1. Cicero mentionem facit Cn. Luculli familiaris sui. *Crev.*

Digitized by Google

enim aut evasuram ex his malis rempublicam; aut, si dominus tolerandus sit, optimo servituros.' Ea sententia cum et re et ob auctorem nova videretur, quod Pompeii dignitati adversatus antea semper Bibulus fuerat, Cato exsurrexit, omnium opinione repugnaturus, quod et antea Pompeium comitiis præficiendum jubentibus, 'non legibus in Pompeio, sed Pompeio in legibus præsidium esse oportere,' responderat. Sed ille, 'Hanc,' inquit, 'sententiam non eram dicturus prior: sed dictam ab alio sequor, et approbo. Quemlibet in Urbe magistratum, quam nullum esse præstat; et Pompeium quolibet alio rectius usurum hac potestate confido.'

30. His auctoribus reliqui patres haud gravatim annuerunt: salubriter temperasse visi, ut præsentibus coërcendis turbis Pompeius imperium solus haberet, tanquam dictator; rationi tamen reddendæ tanquam consul esset obnoxius. Simul futurum rebantur, ut a Cæsare et populo Pompeium abstraherent, senatui se daturum, a quo tot ornatus novis honoribus esset. Neque tribuni plebis repugnabant, ipso sic volente Cæsare. Nam eum tribuni collegam Pompeio destinarant. Cæsar ad populum ferri malebat, 'ut in secundo petendo consulatu ratio absentis haberetur.' Igitur senatusconsulto in sententiam Bibuli facto, per interregem Ser. Sulpicium Cn. Pompeius tertium consul creatus est solus, A. D. v. Kalendas Martias mense intercalari, hac adjecta conditione, 'siquidem collegam desideraret, ut suo arbitratu, dum ne intra bimestre, allegeret.' Pompeius statim inito magistratu, Catoni egit gratias, consiliumque ejus expetivit. Ille 'non defuturum se petenti privatim' respondit 'consilio suo; publice etiam non petenti.'

Appian. Dio. Vell. II. 47. Sueton. Cæs. c. 26. Ascon. Plut. Liv. Epit. Val. Max. VIII. 15. Ascon. Plut. Pomp. Plut. Pomp. et Cat.

31. Sed erat ad componendum reipublicæ statum novis legibus opus. Igitur in his omnis consulatus ejus vis consumta est. Post diem tertium magistratus initi, cum de legibus ad senatum consul retulisset, 'duas esse promulgandas' senatus censuit, 'alteram de vi, qua nominatim cædes Clodii, et incendium curiæ, et M. Lepidi interregis oppugnata domus continebatur: alteram de ambitu.'

Vell. Cic. Phil. I. 7. Ascon. Cic. pro Mil. c. 5. Ascon.

32. De utroque non semel et antea latum erat: sed his

Dio et Ascon.

Digitized by Google

legibus pœna gravior constituebatur, cum severiore judicii forma. Nam et judices accuratius legebantur, et finiebatur patronorum numerus, ne judices horum multitudine perturbarentur; et prius testes audiri per triduum,[6] deinde uno eodemque die et ab accusatore, et ab reo perorari oportebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. Laudationes etiam et preces aliorum pro reo, quibus rebus multi erepti nocentes fuerant, tollebantur. Quæsitores[7] utraque lege[8] ex iis qui consules fuissent, suffragio populi creari oportebat. Et, quo pluribus atque acrioribus vinculis ambitus constringeretur, dabatur accusatio iis etiam qui damnati eodem crimine fuissent; præmio veniæ proposito, si quis horum duos similis inferiorisve culpæ, aut majoris unum reum peregisset.

Auct. de Caus. Corr. Eloq. c. 38. Cic. Bruto, c. 94. et de Fin. IV. 1. Plut. Pomp. et Cat. Dio. Ascon. Appian. et Dio.

33. Voluerat et præteritis delictis graviores pœnas constituere Pompeius; sed id neque juri publico, neque commodo satis congruere Cato putabat. 'Nam et puniri quem ea lege, contra quam non deliquisset, absurdum; et definire tempus unde incipere debeat hæc animadversio, difficile, nec exemtum a sermonibus fore.' Pompeius tamen, ut hoc ipse refugere quod in alios pararet, videretur, qui a primo suo consulatu honoris adipiscendi causa largitiones fecissent, comprehendi volebat: ulteriora non audiri. Sed eo temporis complexu Cæsaris etiam consulatus continebatur. Igitur amicis ejus querentibus, moleste tulit 'allegari Cæsarem, cujus sicut extra suspicionem esse rationes, ita extra periculum' dicebat. Contraxit tamen tempus,[h] et secundum consulatum suum finem impunitatis et quæstionum constituit, non aliter se mederi reipublicæ posse præfatus.

Appian. Plut. Cat. Appian.

34. His intercedere studiosissimus Milonis M. Cœlius parabat, 'privilegia, non leges' appellando. Sed et præcipitari judicia malo exemplo dictitabat: donec Pom-

Ascon.

6 In edd. ante Crev. additur *domi*.
7 *Quæstores* edd. ante Crev.

8 *Utraque lege*] Immo sola lex de vi id jubebat. Vid. Asconium. *Crev.*

h *Contraxit . . . . tempus*] Hæc non Appianus, sed Appiani interpres habet. *Crev.*

Digitized by Google

peius iratior, 'si coactus esset, armis se rempublicam defensurum' dixit. Erat enim implacabili in Milonem odio, quod ab eo sibi parari insidias existimabat. Idcirco plerumque non domi suæ, sed in hortis superioribus manebat, magna circum excubante militum manu. Multa enim ad eum deferebantur, et in Capitolio P. Cornificius frequentissimo senatu exclamavit, 'ferrum Milonem habere sub tunica ad femur alligatum.' Sed ea quidem falsa criminatio fuit: refellitque statim nudato femore Milo, succlamante Cicerone, 'talia esse et reliqua crimina, quæ in Milonem jacerentur.' Vell. Ascon. Cic. pro Mil. c. 24.

35. Defendebat enim Milonem summa fide et constantia M. Cicero, neque Pompeii offensionem reformidans, neque tribunorum plebis convicia et minas: quanquam Q. Pompeius, T. Munatius Plancus invidiam ei concionibus omnibus facerent, et infensum Miloni populum in patroni ejus odium facile concitarent: præsertim cum etiam C. Sallustius Crispus collegarum furori accessisset, inimicus Miloni, a quo deprehensus in adulterio Faustæ, lorisque cæsus, neque dimissus, nisi data pecunia, fuerat. Sed ex his Plancus, ceteris, ut suspicio erat, in gratiam cum Milone ac Cicerone reversis, infestissime perstitit, diem Ciceroni dicturum præ se ferens. Ascon. Porph. in Hor. Sat. I. 2. Varro apud Gell. XVII. 18. Ascon.

36. Perlata interim lege sua, statim quæsitorum creandorum causa comitia Pompeius habuit. Creati sunt Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Manlius Torquatus,[1] ut legibus Pompeiis, de vi Domitius, Torquatus de ambitu cognoscerent. Judices deinde sunt propositi, tanta Pompeii cura, ut constaret nunquam neque sanctiores viros, neque clariores propositos esse.

37. Tum a duobus Appiis adolescentibus, Caii filiis, qui Clodii fuerat frater, de vi postulatus est Milo; et a Domitio A. D. pridie Nonas[3] Apriles adesse jussus. Sed eadem ei dies ab A. Manlio prædicta erat, apud quem de

3 *A. D. Nonas* edd. ante Crev. et mox *a T. Manlio* pro *ab A. Manlio.*

[1] *A. Manlius Torquatus*] Is videtur tum fuisse prætor, non quæsitor extra ordinem creatus lege Pompeia. Ita censet Pighius, sive Schottus. *Crev.*

Digitized by Google

ambitu postulabatur. Igitur ipse venit ad tribunal Domitii; a Torquato per M. Marcellum obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam esset de vi judicatum.

38. Judicio constituto, cum prima die productum testem C. Cassinium Scholam, qui se cum Clodio fuisse, cum is occisus esset, dicebat, M. Marcellus[9] interrogaret; tantum Clodiana multitudo excitavit tumultum, ut ultima timens Marcellus, in tribunal a Domitio reciperetur. Igitur M. Marcellus, et ipse Milo præsidium abs Domitio, Domitius a Pompeio postularunt. Ille, cum, ad ærarium sedens, eodem clamore fuisset perturbatus, promisit Domitio, se postridie cum præsidio affuturum. Ita proximo biduo quietius auditi testes. Ultimæ testimonium dixerunt, Sempronia Tuditani, amentis illius filia, socrus P. Clodii, et uxor Fulvia: coronamque fletu muliebri magnopere commoverunt. Igitur, dimisso circa horam decimam judicio, T. Munatius populum adhortatus est, 'ut frequens adesset, et elabi Milonem non pateretur, judicjumque et dolorem suum ostenderet.'

Val. Max. VII. 8. et Cic. Phil. III. 6. et Acad. Quæst. IV. 28. Ascon.

39. Postero die sortitione facta judicum unius et octoginta,[10] iisque protinus sessum euntibus, Appius major, et M. Antonius, qui mox viduam duxit, et P. Valerius Nepos accusationem horis duabus ex lege peregerunt. His unus erat responsurus Cicero, tribus omnino horis ad dicendum datis. Igitur ille, et brevitate temporis circumscriptus, et aspectu territus armatorum, quos circa forum Pompeius disposuerat, non eadem, qua solitus erat, constantia et facundia causam oravit. Nam quæ inscripta pro Milone legitur Ciceronis oratio, postea scripta est: puto, ostendere cupiente oratore, non sua culpa, sed ob novam judiciorum faciem, variosque terrores, deterius defensum reum fuisse.

Cic. Phil. II. 5. Ascon. Plut. Cic. Dio. Cic. pro Mil. c. 1. Plut. Ascon.

40. Nam, clausis tota Urbe tabernis, immensa vis populi accurrerat: et dicere incipientem horribili clamore Clodiani terruerunt, ne militum quidem circumstantium metu cohibiti. Ergo, Pompeii jussu gladiis eductis, quosdam, nec ut sauciarent, sed lato ferro percusserunt:

Dio.

9 Ex Ascon. edidit Crev. pro antea inventum *M. Cælius tribunus.*
10 Ita Crev. ex Ascon. *Septuaginta* in edd. priorr. legitur.

Digitized by Google

deinde, cum eo facto magis etiam incensa vulgi petulantia, velut in re ludicra, convicia pro verberibus regereret, vulnerati complures a militibus, quidam etiam interfecti sunt. Hic metus tranquillum de cetero judicium Ascon. præstitit. Causa utrimque dicta, cum accusator et reus ex numero judicum quinos senatores, totidem equites, et tribunos ærarios rejecissent, unus et quinquaginta sententiam tulerunt: absolverunt tredecim; ceterorum omnium suffragiis damnatus est. Quicquid de vulnerato Clodio fuisset, occisum jussu Milonis constabat: ejusque notam audaciam reprimendum videbatur: præsertim cum Cic. pro in ipso etiam judicio non remitteret spiritus, tonsus nitidusque, sicco vultu, constanti voce susque deque periculum suum habere visus. Ferunt tamen Catonis palam lata sententia eum esse absolutum, idque si fuisset aliquanto maturius factum, non fuisse defuturos putant, qui exemplum sequerentur. Mil. c. 34. Plut. Cic. Asc. Vell.

41. Damnatum autem opera maxime[11] Ap. Claudii Ascon. pronuntiatum est: a quo et lege ambitus apud Torquatum postero die postulatus, damnatus est absens. Ceteris etiam judiciis, pluribus enim factus reus fuerat, tristem abstulisse sententiam reperio: de sodalitiis, apud M. Favonium; de vi, apud L. Fabium.

42. Igitur intra pauciſsimos dies Massiliam exilii causa profectus est. Ubi, cum orationem Ciceronis, quæ postea Dio. conscripta est, missam ad se legeret, dixisse dicitur; 'Bene, quod ita non sum defensus in judicio: nunc enim tantos mullos Massiliæ non ederem.' Bona damnati Ascon. propter æris alieni magnitudinem semuncia venierunt. Plin. xxxvi. 15. Sestertium enim debuisse dicitur septingenties,[k] quod ad summam accedit nostratis pecuniæ vicies centena thalerorum imperialium millia: adeo novum non est, ut plures summæ fortunæ speciem alienis, quam suis facultatibus sustineant.

43. Post Milonem M. Saufeius M. F. postulatus est, Ascon.

11 *Maxime* pro vulgat. *maxima* ex Ascon. correxit Crev.

[k] *Septingenties*] Marcas argenti nostrates 273437. uncias 4. *Crev.*

Digitized by Google

qui dux expugnandæ apud Bovillas tabernæ, occidendique Clodii fuerat. Ille tamen, licet pejor ejus causa quam Milonis esset, bis adductus in judicium, semel lege Pompeia, iterum Plautia de vi, quam tum quæstionem M. Considius exercebat, absolutus est. Damnatione Milonis satisfactum erat publicæ indignationi, locusque iterum apertus inveterato hominum in Clodianam improbitatem odio.[12] Igitur et Sex. Clodius, qui auctor inferendi in curiam cadaveris fuerat, magno consensu damnatus est. Alii præterea multi causis diversis eandem sortem subierunt: ex quibus maxima pars Clodianorum fuit, propter incendium curiæ. Quo crimine Plancus etiam Rufusque, simul potestate abierunt, condemnati sunt. Rufum alius Rufus damnavit, M. Cœlius orator: Plancum nobilior adhuc orator, M. Cicero, iratus ab eo se oppugnari, quem defenderat.

Dio. Val. Max. IV. 2. 7. Cic. ad Fam. VII. 2.

44. Sed id quidem judicium omnino singularis exempli fuit. Quippe Pompeius, legum, quas ipse tulerat, subversor, ut eriperet reum, incredibili contentione incubuerat. Sed accusatoris diligentia, et constantia judicum, superior potentissimi viri studiis fuit. Jam primum M. Cato, cum missa a Cn. Pompeio laudatio legeretur, obturatis auribus, recitari prohibuit; indignans legem tam recentem, et ab ipso auctore violari. Et quanquam rejectus a reo, præjudicio lædebat: quod virum justissimum nemo rejecturus, nisi nocens, videbatur. Præterea quia jam damnata in Q.[13] Rufo eadem causa fuerat; judices, ne servi esse Pompeii dicereutur, contra tantas opes ejus, a quo ipsi lecti erant, reum condemnarunt.

Tac. III. Ann. 28. Dio. Plut. Pomp. et Cat. Dio.

45. In ambitus quoque judiciis notata Pompeii iniquitas et inconstantia fuit. Duo competitores Milonis qui fuerant, Q. Metellus Scipio, P. Hypsæus, postulabantur. Hypsæus egressum balneo Pompeium, prostratus ad pedes, cum rogasset; reliquit jacentem, hoc tantum responso: 'Nihil eum aliud agere, quam ut convivium suum moraretur.' Sic ille quidem damnatus est. At pro socero suo Scipione venire in forum, et coram

Plut. Pomp. Dio. Appian. Plut.

12 *Animo* edd. ante Crev.
13 *C.* pro Q. legebatur ante Crev.

Digitized by Google

rogare judices non erubuit, veste quoque mutata: quod et nonnulli judicum imitati sunt. Id ubi Memmius vidit, (is spe secundum legem Pompeiam recuperandi quæ damnatus ipse nuper amiserat, Scipionem accusabat) reipublicæ statum invidiose miseratus, accusatione destitit. Erat ea res cum per se parum probabilis; tum etiam, inter tot illustrium virorum ruinas, magis eminebat impunitas unius. Multi enim et alii per idem tempus damnationem passi erant, et inter hos M. Scaurus. Pro Scauro cum populus deprecaretur, per præconem Pompeius edixit, 'judicum sententiam expectari oportere.' Deinde, cum sic quoque accusatoribus molesta multitudo esset, Pompeiani milites immissi, audacissimo quoque interfecto, ut damnari tuto reus posset effecerunt. Dio. Appian.

46. Cum inter hæc anni pars magna præterlapsa esset, Pompeius socerum suum Scipionem mense Sextili collegam in reliquum tempus consulatus assumsit. Is Scipio Corneliæ gentis erat, P. Nasicæ filius: sed adoptione Q. Pii transierat in Metellorum domum. Eoque interdum quolibet istorum nominum, et, quoties plura exprimerentur, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio vocabatur. Plut. Pomp. Appian. Dio. Cic. ad Fam. VIII. 8.

47. Cum hæc ita essent a Pompeio gesta, ut, exceptis quæ retulimus, virtute illius res urbanas vel inimicorum testimonio commodiorem in statum pervenisse constaret, prorogatæ sunt ei in aliud quinquennium provinciæ; et stipendii ducenties quadragies[1] in singulos annos attributum. Nec puduit eum accipere, cum sub idem tempus ex senatusconsulto de provinciis legem ferret, non ante quintum a gesto magistratu annum cuiquam decernendis. Plut. Cæs. de B. Gall. VII. 6. Plut. et Dio.

48. Scripserat et de comitiis legem, 'ne cujus absentis ratio in petendo magistratu haberetur:' sed cum ea res amicos Cæsaris mirifice offenderet, addidit, 'præterquam si quis nominatim exceptus esset.' Igitur, ut fit corrupta republica, legibus invalidi tantum coërcebantur; potentium cupiditates nullis astrictæ vinculis erant. Et Sueton. Cæs. 28. Dio.

[1] *Ducenties quadragies*] Marcs argenti nostrates 93750. *Crev.*

Digitized by Google

Pompeius, quæ optabat, sumebat; neque [14] Cæsar deerat sibi, quominus opum suarum securitati prospiceret.

Appian. 49. Qui nuper erant Pompeii legibus damnati, cum exulare cogerentur, ad Cæsarem confugerant; ipsumque Sueton. peti iisdem illis casibus inculcabant. Cæsar, uti solebat, Cæs. c. 27. illorum voluntate magnis congiariis auctorata, de Pom- Appian. peio quidem honorifice loquebatur: ceterum per amicos Plut. cum tribunis plebis agebat, 'ut absenti sibi petere consulatum liceret.' In ea tota causa talem se Pompeius gerebat, ut simulare magis amicitiam cum Cæsare, quam præstare videretur. Nam in senatu, cum M. Cato, perpetuus legum defensor, venire Cæsarem ad comitia juberet; restitit aliquando Pompeius, amicisque Cæsaris, eximia viri merita respici orantibus, assensit. Sed, acrius instante Liv. Epit. Catone, tanquam argumentis victus, conticuit. Obtinuit Sueton. Cæs. c. 28. tamen Cæsar quod petierat, inter ceteros Cicerone adju- Appian. vante, qui M. Cœlium ei adjunxit, tribunum plebis, etiam Cic. ad Att. VII. 1. 3. a Pompeio rogatus. Igitur ea de re ad populum a decem tribunis plebis concorditer latum est.

Dio. 50. Cum ita crebritate judiciorum et novis legibus omnia streperent, Q. Scipio consul censoriam potestatem, abrogata Clodia lege, restituit, haud magna utilitate civitatis. Quia enim proximis annis, sublata animadversione censoria, multi et in senatorio et in equestri ordine maculosi homines manserant, quos simul aggredi periculosum, relinquere turpe erat futurum; quanto quisque prudentior vir erat, tanto magis a petitione honoris ejus abhorrebat. Sed et auctor restituendæ censuræ talis erat, Val. Max. IX. 1. ut vix existere posset alius nota dignior. Sub idem enim tempus ad Gemellum tribunitium viatorem in convivium venit, a quo et tribuni quidam (haud dubie illi quos Scipioni favisse supra ostendimus) invitati fuerant. In eo convivio Gemellus Scipioni et tribunis duas illustres matronas a patribus et viris abductas, itemque nobilem puerum Cn. Saturninum, nefarie prostituit.

Cæs. de B. Gall. VII. 51. Interea Cæsar, cum et motus urbanos satis ex sen-

14 *Et* ante *neque* invenitur in edd. omn. usque ad Crev.

Digitized by Google

tentia sua compositos accepisset, et crebris suorum nuntiis excitaretur, in Transalpinam Galliam ex Italia profectus est. Galli Cæsarem civilibus discordiis distineri putantes, propemodum universi rebellaverant, Carnutibus Arvernisque auctoribus. Genabi (nunc Aurelianum appellant) Romani negotiatores a Carnutibus interfecti sunt. Arvernos, deinde horum ope Senones, Parisios, Pictones, aliosque complures populos Vercingentorix commovit. His deinde continuo Biturigas adjunxit, cum parte exercitus in fines illorum profectus. Nam a Romanis defendi nequiverant: et ab Æduis, qui cum exercitu eo venerant, metu an perfidia incertum, omissa res, reductæque domum copiæ fuerant. Etiam Lucterius Cadurcus, a Vercingentorige missus in Ruthenos, eam civitatem, prætereaque Nitiobriges et Gabalos conciliaverat, et erumpere in provinciam Romanam cogitabat.

Dio, XL. Plut. Cæs. Oros. VI. 11. Flor. III. 10. Liv. Epit. Cæs. Cellar. Geogr. Ant. II. 1. Cæs.

52. Idcirco Cæsar nihil antiquius habuit, quam ut Narbonem, Tolosamque, et reliquas circa urbes confirmaret, præsidiisque opportune dispositis hostem summoveret. Id ubi feliciter et cito effectum est, Cebenna monte transito, in fines Arvernorum pervenit; majore terrore hostium, quanto improvisior adventus fuerat. Quippe durissimum erat anni tempus, quo tantis tegi nivibus Cebenna solet, ut vix expeditis et singulis eo tempore anni sit superabilis.

53. Quod tamen nondum satis ad bellum virium habebat, biduo moratus, quo Vercingentorigem ex Biturigibus attraheret, summa celeritate Viennam, deinde per fines Æduorum in Lingones contendit. Inde ad reliquas legiones misit, atque ita ex distantibus hybernis contracto exercitu, Vellaunodunum movit; iter aperturus in Boiorum fines, quorum oppidum Vercingentorix oppugnabat. Vellaunoduno Senonum intra triduum recepto, Genabum exercitus ducitur.

54. Genabenses, quod diutius ad Vellaunodunum pugnatum iri putaverant, imparati ad resistendum, noctu trans Ligerim tentarunt fugam: sed Cæsar duas legiones, quas paratas in hunc usum tenuerat, incensis portis, intromit-

Digitized by Google

tit : [15] oppidoque occupato, paucis elapsis, ceteros omnes redegit in potestatem, quod angustiæ pontis et itinerum fugam morabantur. Oppido propter crimen occisorum civium Romanorum incenso, præda militibus concessa, Ligerim Cæsar transducit exercitum, in Biturigum fines.

55. Noviodunum in ea via situm erat. Quod oppidum cum dederetur, jamque pars obsidum esset tradita, Vercingentorix affuit; qui, Cæsaris audito adventu, Boios oppugnare omiserat. Hujus procul viso equitatu, Bituriges Novioduni incolæ denuo clauserunt portas. Interea Cæsar, equestri prælio commisso, postquam suos urgeri videt, Germanos equites circiter quadringentos, quos habere semper circum se consueverat, impetum facere jubet. Ab his Galli funduntur fuganturque. Oppidani, eventa pugnæ conspecto, auctores recipiendorum armorum vinctos adduxerunt ad Cæsarem, seque ei dediderunt. Inde Cæsar Avaricum movit, tum quoque Biturigum caput, quorum de nomine postea Bourges appellatum est.

56. At Vercingentorix, convocato suorum consilio, 'non esse aliam spem victoriæ' docet, 'nisi ut inopia pabuli frumentique Cæsar maceretur. Id autem obtineri nullo pacto posse, donec stent tot oppida, quæ nec defendi omnino queant, et sint quasi totidem Romanorum horrea, unde, ut quodlibet eorum ceperint, in multos dies alimenta sumant.' Ita persuasum est Gallis, ut non modo vicos et agrestia ædificia, sed etiam oppida sua ultro incenderent: quorum uno die tantummodo in Biturigum civitate amplius viginti deleta sunt. Avaricum tamen ne cremaretur, Biturigum precibus datum est, dissentiente primo, deinde concedente Vercingentorige: majore tamen præsidio delectorum muniri placuit.

57. Interim Gallicus equitatus, incensis ædificiis, Romanos inopia rerum necessariarum premere satagebat, et frumentatum pabulatumve euntibus insidiabatur. Sed Cæsar, tametsi his incommodis non leviter fatigabatur, strenue oppugnationem urgebat. Ceterum a magno ho

15 Desideratur in edd. priorr. *τὸ intromittit*, quod ex Cæs. add. Crev.

Digitized by Google

minum numero, situ atque opere munitum oppidum haud ægre defendebatur. Donec immenso labore militum diebus quinque et viginti agger factus est, pedes trecentos triginta in latitudinem patens, erectus in altitudinem pedum octoginta. Sed et hunc suffossum cuniculo succenderunt Galli; et eruptione facta, cum Romanis, a tertia vigilia usque ad redditam lucem, conseruerunt manus.

58. Neque prætermiserim, quod a se visum Cæsar memoriæ tradendum putavit. Ut maximam Romanorum turrim incenderent Galli, per manus sevi ac picis tradebant glebas, quas acceptas qui proxime ardentem jam ignem stabat, ad augendum incendium injiceret. Sed hic scorpione a turri ictus concidit. Ergo jacentem transcendit alius, ut idem munus perficeret. Hunc etiam telo dejectum excepit tertius, et tertium quartus: neque vacuus ille relictus est locus, priusquam omni ex parte finis pugnandi fieret.

59. Cum a Romanis defensa opera essent, propugnatores consilio Vercingentorigis relinquere locum voluerunt. Sed fœminarum conclamatione atque etiam vocibus prodita Romanis fuga est: ut qui misericordia suorum non potuerant, saltem suo periculo absterrerentur. At ea res omnibus exitio fuit. Sequenti enim die, cum exorta pluvia Romanos ab oppugnatione in castra reverti coëgisset, Gallique velut defuncti periculo domos abirent, Cæsar dispositas legiones subito vim facere ad muros jussit. Ita cum vineæ, quas in occulto habuerat expeditas, celeriter admoverentur; et hostilium machinarum amenta nervique pluvia resoluti languerent, oppidum vi captum est: homines, citra discrimen sexus ætatisque, cæsi. De quadraginta millibus vix octingenti ad castra quæ in proximo, sed locis tutis, Vercingentorix habebat, evaserunt. Oros. Cæs.

60. Inde Gergoviam itum est, in altissimo monte positum Arvernorum oppidum. Sed amnis Elaver prius erat transeundus, cujus pontes omnes Vercingentorix abruperat: et ne transeundi spatium Cæsari concederet, ab altera semper ripa e regione Romanorum castra metabatur. Tandem Cæsar sylvestri loco positis castris, postridie cum

Digitized by Google

viginti cohortibus occultus eodem loco substitit: ceteras copias cum impedimentis, quemadmodum prioribus diebus omnibus facere consueverat, dimisit. Hostes movisse cum toto exercitu Cæsarem arbitrati, suo more insequuntur. Ut enim falleret, non totas legiones, sed quartas quasque cohortes retinuerat: ita constabat legionum numerus; et diductis ordinibus species prioris multitudinis non ægre efficiebatur. Ita Cæsar, digressis hostibus, subitario opere pontem refecit, militesque transduxit; eademque nocte progressas reliquas copias revocavit.

61. Quintis deinde castris ad Gergoviam ventum: eodemque statim cum omnibus copiis Vercingentorix accessit. Cum hic locorum situs esset, ut in plano castra metatum Cæsarem ex superioribus locis Galli plurimum infestare, Cæsar vicissim nocere iis nihil posset; collem e regione urbis situm, noctu dejecto præsidio Arvernorum, occupavit, unde ad cetera quoque castella, urbemque ipsam aditum pararet. Sed eum ab hoc conatu, solicitati a Vercingentorige Ædui abstraxerunt.

62. Auxilium ab his postulaverat Cæsar, decem millia. His ut præficeretur ipse, fratresque ejus cum aliis principibus ad Cæsarem præmitterentur, Litavicus curaverat, Arvernorum partes animo propositoque amplexus. Hujus astu, iter facienti exercitui quidam, velut evitatis Romanorum insidiis, occurrunt; principes suos interfectos Cæsaris jussu nuntiant: ipse convenientem fraudi orationem habet. Ita concitati milites, continuo cives quosdam Romanos, qui una faciebant iter, interficiunt: rem eam dimissis tota civitate Æduorum nuntiis Litavicus vulgat: mendacium de principibus occisis repetit: hortatur ut vindictam quisque hoc exemplo sumat, quod exercitus jam edidisset.

63. Hæc ubi media fere nocte Eporedorix, quem interfectum Litavicus finxerat, ad Cæsarem detulisset; permotus magnitudine rei statim legiones quatuor omnemque equitatum eduxit, ut Æduis in itinere occurreret. Ubi in conspectum venerunt, equitatu objecto qui progredi eos vetaret, Eporedorigem et Viridomarum, quos illi putabant interemtos, appellare suos jubet. Ergo

Digitized by Google

Ædui, fraude Litavici cognita, projectis armis, fidei Cæsaris se permiserunt. Litavicus cum clientibus Gergoviam profugit. Ad civitatem Æduorum nuntii de his rebus ab Cæsare mittuntur.

64. Interea castra Cæsariana totis viribus oppugnaverant Galli, multosque Romanorum vulneraverant: putabanturque postridie redituri fuisse, nisi celeri reditu imperatoris essent ab hac spe dejecti. Sed Æduorum vulgus, et qui Gallicarum partium inter principes erant, partim temeritate, alii ne esset sibi dicenda proditionis causa, ad primum a Litavico nuntium cives Romanos occidere, bona diripere, alios qui se defendebant oppugnare atque obsidere cœperant. Mox ubi suos milites teneri a Cæsare didicerunt, ut hos recuperarent, decretum fecerunt, 'uti de bonis direptis quæstio haberetur: Litavici et fratrum bona publicarentur: legati satisfactum Cæsari mitterentur.' Cæsar legatis benigne respondit, ne alieno tempore potentissimam civitatem irritaret. Nam desperata Gergoviæ expugnatione, quemadmodum citra dispendium exercitus aut famæ discederet, cogitabat.

65. Attamen inter eas cogitationes aliquando hostium castra propemodum vacua conspicatus, quod ii ad certum communiendum locum milites eduxerant; parum a capiendo oppido abfuit. Nam celeri impressione tria hostium castra cepit: prosequentibus victoriam spe prædæ Romanis, nonnulli muros oppidi conscenderunt. Sed propter summam iniquitatem loci, quemadmodum Cæsar præviderat, facile rejecti detrimentum acceperunt, centurionibus sex et quadraginta, manipulariumque promtissimis amissis circiter septingentis. Cæsar, hoc accepto incommodo, castigatisque simul atque in posterum confirmatis militibus, id tantum moratus, donec timoris opinionem repelleret, instructa acie copiam pugnandi hostibus per triduum fecit. Deinde cum a Vercingentorige tantum equitatus emissus, isque levi prælio iterum repulsus esset; quemadmodum constituerat, obsidione relicta, profectionem in Æduos instituit.

66. Cum ad flumen Elaver venisset, Eporedorix et Viridomarus commeatum petunt: 'intelligere se ad com-

Digitized by Google

movendam civitatem Litavicum cum omni equitatu in Æduos profectum: opus esse sua præsentia, ut in fide contineant cives.' Ita dimissi postquam Noviodunum venerunt, ad Ligerim positum Ædui nominis oppidum, aperte desciverunt, nuntiis suorum et præsente præda incitati. Quippe Noviodunum Cæsar obsides e tota Gallia, frumentum, pecuniam, impedimentorum partem, et coëmtos in Italia ac Hispania equos contulerat. Igitur comperto Litavicum Bibracte, præcipuæ potentiæ oppido, receptum, et principes civitatis ad illum venisse; publico nomine legatos ad Vercingentorigem mitti: occisis[16] qui Novioduni erant Romanis, equos et pecuniam inter se dividunt; obsides deducendos Bibracte curant; oppidum incendunt; commeatus quod asportare non poterant, in flumen projiciunt. Cum ita omne nomen Æduum defecisset, prorsus redintegratum bellum videbatur: quod victorias Cæsaris et detrimenta Gallorum his adjuncta opulentissima civitas haud difficulter adæquabat.

16 *Occisisque* edd. ante Crev.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CVIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Cum inter hæc Labienus, relicto Agendici præsidio, cum legionibus quatuor Lutetiam Parisiorum occupare statuisset; dispersa celeriter omissæ ad Gergoviam obsidionis fama, defectionisque Æduorum, magnum ei periculum præter expectationem creavit. Nam, præter finitimas civitates, quæ, Camulogeno Aulerco duce, magnas copias paraverant; ab alio latere Bellovaci, quorum præcipua erat inter Gallos virtutis opinio, repente desciverunt. Idcirco Labienus, omisso longius progrediendi consilio, quemadmodum copias incolumes Agendicum reduceret agitabat. Sed huic proposito duo maxime obstabant, Sequana magnum flumen, et, qui cum Camulogeno erat, hostium exercitus. Audendum erat tamen, quod esset spes omnis in celeritate posita: et, si cunctaretur, plures difficultates, majoraque pericula affutura apparebat. Transductis nocte copiis, cum hostes prohibituri serius advenissent, signis collatis dimicatum est. Romani magna cæde hostium, duce etiam oppresso Camulogeno, ferro aperuerunt iter. Profectusque Agendicum Labienus, inde cum omnibus copiis ad Cæsarem pervenit. Cæs. de B. Gall. VII. Dio, XL. Cæs.

2. Interea vocatus ab Æduis Vercingentorix ad com-

Digitized by Google

municanda consilia venerat: et quia de summa imperii controversia erat ab Æduis mota, totius Galliæ concilium Bibracte indictum est. Ibi consensu omnium Vercingentorix imperator constitutus, equitum millia quindecim contrahit, ut frumentationibus pabulationibusque Romanos arceret. In Allobrogas, itemque altera ex parte in Helvios aliosque Cæsaris socios copias mittit, quæ his bellum inferant.

3. Cæsar, interclusis omnibus in provinciam et Italiam itineribus, adversus Gallicum equitatum, auxilia Germanorum trans Rhenum colentium evocat ab iis civitatibus, quas superiore anno pacaverat. Hi, ubi cum delectis peditibus una prœliari solitis affuerunt, quod equos parum idoneos habebant, Cæsar iis sumtos a tribunis militum equitibusque Romanis distribuit: et, quo provinciæ facilius opem ferre posset, in Sequanos per extremos Lingonum fines proficiscitur. Hæc agenti supervenit cum ingentibus copiis Vercingentorix: et cum tribus locis equestri prœlio dimicatum diu fuisset, tandem virtute Germanorum vincit Cæsar; multisque hostium interfectis, principibus aliquot captis, Vercingentorigem ad Mandubiorum oppidum Alesiam cedentem insequitur.

Plut. Cæs. 4. Sed principium ejus pugnæ durum Romanis fuerat: suspenderuntque Arverni in sanctissimo templo gladium, quem de Cæsare tum captum dicebant. Feruntque postea Cæsarem conspecto eo arrisisse, amicisque detrahi jubentibus, non paruisse, quod sacrum illum esse duceret. Serv. ad Æn. XI. v. 743. Quin et in ephemeride sua prædicasse Cæsarem accepimus felicitatem suam, quod captum in prœlio Gallus cum in equo portaret, dimiserit, propter occurrentis alterius Galli vocem, insultantis Cæsari, eaque verba (Latine credo[a]) proferentis, quæ Gallorum lingua dimitti Cæsarem juberent.

Dio. Plut. Liv. Epit. Oros. VI. 11. Flor. III. 10. 5. Ad Alesiam deinde iterum equestri prœlio certatum est; ubi par Germanorum virtus Cæsari victoriam denuo dedit. Ergo Vercingentorix, postquam equitatum suum

[a] *Latine credo*] Hæc parenthesis conjecturam Freinshemii continet. Servius ait Gallum insultantem inclamasse *Cæsar Cæsar;* quod Gallorum lingua *dimitte* significat.' *Crev.*

Digitized by Google

Germanis imparem videt, simul frumenti paucis diebus inopiam veritus, priusquam a Cæsare circumvallaretur, equites omnes a se dimittit: mandato, ut suam quisque civitatem excitaret, et omnes qui ferre arma possent præsto esse cogeret. Ipse cum delectis octoginta millibus ad urbem defendendam substitit: et, quo tantæ multitudini diutius alimenta suppeterent, Mandubios, qui oppido suo eos receperant, cum liberis et uxoribus exire coëgit. Sed illos Cæsar, cum ultimis precibus in servitutem recipi orarent, non admisit: ita inter urbem ac castra conclusi derelictique, miserabili morte consumti sunt. Vell. II. 47. Cæs. Dio.

6. Interea Galli, audito quo apud Alesiam loco res esset, non uti Vercingentorix censuerat, omnes puberes, sed certum e civitatibus numerum contrahunt: equitum circiter octo millia, peditum ducenta quadraginta. Postquam hic ad Alesiam exercitus venit, rursum equestri prælio certatum est. Neque tum etiam Germanis resistere Galli potuerunt. Igitur prope desperationem adducti hostes eruptionem tentare statuerunt; dum eodem tempore munitiones Romanorum a ceteris oppugnantur. Sed ea fuit Cæsaris ad omnia consilii celeritas, eaque peritia, ut quoslibet hostium conatus efficeret irritos. Cæs.

7. Cum, interfecto maximo Gallorum numero, reliquos e conspectu abstulisset fuga; convocato suorum concilio Vercingentorix, 'omnia se bona fide fecisse' demonstrabat, 'quo publica libertas sarta tecta foret. Sed, quoniam vi vincantur, offerre se corpus suum ad utramlibet conditionem, sive morte sua satisfacere Romanis, sive dedere vivum malint.' Cum deditio placuisset, sumtis speciosissimis armis eximioque equo, venit in castra Cæsaris, sedentemque circumvectus, dimisit equum; phalerisque et armis ante victoris genua projectis, eodem et ipse accidit, nulla voce edita, sed gestu supplex. Cæsar, commemorato, quantis suis beneficiis quam malam ille gratiam retulisset, in vincula conjici jussit, triumphoque servari. Polyæn. Strat. VIII. Cæs. Plut. et Dio.

8. Omnibus deinde civitatibus, exceptis Bellovacis, de pace mittentibus legatos, res ex suo usu composuit: Arvernisque et Æduis, ut potentissimas civitates præcipuo Cæs. Liv. Epit. Cæs.

Digitized by Google

beneficio astringeret, viginti millia captivorum reddidit, cum ex aliis populis singula capita, toto exercitu, prædæ nomine divisisset. Propter has res a Cæsare gestas, Romæ supplicatio dierum viginti decreta est.

Liv. Epit. Vell. II. 46. Dio.

9. Sub idem tempus irrumpentes in Syriam Parthos C. Cassius, qui M. Crassi quæstor fuerat, feliciter repulit. Hic, adhuc vivo Crasso delatum sibi in Mesopotamia imperium, nec receptum, post mortem imperatoris necessario receperat; Antiocho quodam concitante Syriam, et Parthis quasi nudatam duce et exercitu provinciam incurrentibus. Sed ea ipsa fiducia saluti Romanis et Syriæ fuit. Quippe velut ad facile bellum modica cum manu Parthi venerant: unde major militibus animus accessit; Cassii-

Oros. VI. 13. Euseb. Chronic. et Præpar. Ev. IV.

que diligentia et virtute rejectus cum clade hostis est: Antiochus interfectus. Sub idem tempus e Græcia nuntiatum est, inter ipsa solennia ludorum, Olympii Jovis statuam, admirandi operis, fulmine petitam percussamque esse.

Plut. Cat. et Dio.

10. Hic etiam annus consulatus tres candidatos habuit; sed quanto meliores viri erant, tanto civilius magistratum petebant. Ser. Sulpicius Rufus, M. Claudius Marcellus erant: quibus tertius accesserat M. Cato, non honoris cupidine, sed reipublicæ cura adductus ad petendum. Eo enim procedi videbat, ut Pompeii Cæsarisque supra modum auctæ opes, sive concordes opprimerent rempublicam; sive dissidentes, bellis civilibus involverent. Ut igitur nimiam horum potentiam destrueret, quia privatus frustra contenderat, consulatu sibi opus esse rebatur.

Plut.

11. Nec tamen irascebatur competitoribus: et cum taxari Sulpicium audisset, quod Catonis amicitia provectus, ei tamen cedere recusaret, 'Non est mirandum,' ait, 'si, quod summum quisque bonum esse existimat, id alteri nolit concedere.' Senatui tamen persuasit ut tolleret morem, quo propinqui et amici petitoris pro eo ambibant prensabantque; juberetque quemlibet candidatum per se tantum petere. Sed eam rem populus indignanter tulit, omne suum jus a Catone eripi questus; qui lucrum ex petitionibus nuper ademisset; nunc etiam, accisa rogandi populum consuetudine, honorem et gratiam. Idcirco cum

Digitized by Google

et amici Cæsaris ac Pompeii populum ei inconciliarent, (semper enim mali viri diffidunt bonis,) et Cato, minime factus ad ambitum, gravitate magis et integritate in petendo, quam precibus et blanditiis uteretur; repulsam tulit: Sulpicius Marcellusque designati sunt; ille peritia juris, hic eloquentia, uterque comitate, favorem hominum meritus. Dio. Liv. Epit. Cic. Brut. c. 71.

12. Postquam hi consulatum iniverunt,* C. Cæsar, domitis subita impressione Biturigibus, deinde Carnutum gente, in Bellovacos venit. Cum his Ambiani, Aulerci, Calletes, Vellocasses, Atrebates conjunxerant copias, Correo Bellovaco, et Comio Atrebate præcipuis ducibus: et locum paludibus sylvisque munitum, et ad omnia opportunum, castris ceperant. Hos ut ad pugnandum eliceret Cæsar, cum quatuor tantum, sed spectatæ virtutis, legionibus in conspectum venit. Deinde cum illi nihilominus loco se suo tenerent, et præter levia certamina fieret nihil; quia neque castra hostium oppugnari sine maximo periculo, neque circumveniri a tam paucis poterant, C. Trebonium cum tribus legionibus arcessit, magnumque sociorum equitatum evocat, quem pabulatoribus præsidio mitteret. Ex eo numero Remi Bellovacorum insidiis circumventi, Vertisconem principem civitatis, eundemque præfectum equitum, cum magna multitudine suorum amiserunt. Hirt. de B. Gall. VIII. Oros. VI. 11. Dio. Hirt.

13. Vicissim tamen Bellovaci, a Germanis equitibus fusi fugatique, cum etiam accedere cum novis copiis C. Trebonium legatum cognovissent, trepidare cœperunt: et, ne uno loco inclusa innumerabilis multitudo fame interiret, quicquid ætate aut viribus fessum, aut armis parum instructum aderat, cum parte impedimentorum statuerunt dimittere. Sed Cæsar, animadverso hostium consilio, ad insequendum se parabat. Huic rei ut moram afferrent Galli, tutioremque suis discessum præberent, instructas et ipsi copias pro castris ostenderunt. Idcirco Cæsar, per difficilia loca suis in jugum montis transductis, unde tela tormentorum pertingere ad hostium cuneos possent, castra ibidem posuit.

* A. U. C. 701. A. C. 51.

Digitized by Google

14. At Bellovaci, cum neque discedere auderent, vicini hostis metu, neque diutius permanere sine cibariis possent, plenum calliditatis consilium capiunt. Mos erat Gallorum ut in acie non starent instructi, sed sederent: quo minus ante prælium vires consumerentur. Tum etiam fasces stramentorum atque virgultorum, quorum summa erat iis copia, effecerant, quibus insiderent. Hos per manus inter se traditos ante primam aciem collocarunt:[1] et sub vesperam diei, quo tempore se recepturi erant simul ab omni loco incenderunt. Cum sublatus maximus ignis esset, isque conspectum Gallorum Cæsari adimeret, ille tamen quid ageretur solerti conjectura assequebatur. Sed persequi fugientes tanto objecto incendio non poterat: et, ne forte alicubi in insidiis lateret hostis, timebat.

15. Bellovaci, hoc vaframento impune digressi, non longius inde millibus decem munitissimo loco castra posuerunt. Cum subsecutus Cæsar esset, Galli locorum adjuti peritia, crebra pabulatoribus damna inferebant. Eo successu animosior Correus, delectis ex omni copia sex peditum millibus, cum equitibus mille, quo loco futurum putabat ut Romani frumentandi causa accederent, quod omnia circa jam desecta erant, in insidiis consedit. Campus erat haud amplius mille patens passus, quem impeditissimæ sylvæ a ceteris partibus, ab una flumen altissimum cingebat.

16. Sed e captivo quodam, Cæsar, cognita fraude, insidiatorem suo astu petiturus, equitatum, interposita levi armatura, præmittit: ipse cum legionibus citato gradu subsequitur. Ubi primum in campo conspecti sunt equites, Correus, cum paucis occurrens, conserit manum: deinde plures, postremo pedites ex sylvis erumpunt. Repugnant fortissime Cæsaris equites, levis armaturæ præsidio adjuti: donec crebris nuntiis ipsi hostesque certiores facti sunt, Cæsarem cum instructis legionibus adesse. Eadem res et Romanorum auxit, et hostium fregit animos: et majore parte suorum amissa, Bellovaci in fugam se conjecerunt. Sed irretiti eisdem locorum fraudibus, quas

1 *Conservarunt* edd. ante Crev.

Digitized by Google

in exitium Romanorum delegerant, paucis exceptis, ceciderunt.

17. Dux eorum Correus æque fugam atque deditionem turpem ratus, fortissime prœliari non omisit, donec Romanos, qui vivum capere maluissent, vulnerando, tela in se conjicere coëgit. Hoc prœlio debellatum: missique ad Cæsarem oratores civitatum, obsides, quos ille imperaverat, adduxerunt. Pacatis omnibus aliis, solus Atrebas Comius arma retinebat, nulla resistendi spe, sed desperatione salutis, quia nemini se Romanorum audebat committere. Nam superiore anno sub specie colloquii petitus insidiis auctore Labieno, vulnere accepto vix evaserat.

18. Cæsar, eo bello confecto, in fines Eburonum proficiscitur, eosque crudelissime devastat: eo consilio, ut Ambiorigem, quem capi posse desperarat, in summum odium suorum adduceret, qui propter istius perfidiam tam atrocia paterentur. Sed Comium in Britanniam fugientem insecutus deprehendere non potuerat, egregio hominis astu delusus. Nam is, cum ad oceanum veniens, ventum quidem secundum, sed æstum recedentem invenisset, et in siccis æstuariis naves hærerent, pandi nihilominus vela jussit. Ergo Cæsar, cum eminus tumentia vento videret, jam in cursu esse putans, ne frustra periret sibi tempus, recessit. Frontin. Strat. II. 13.

19. Interea in Pictonibus, Duracii atque Dumnaci discordia novum bellum ortum. Duracius, qui semper Romanarum partium fuerat, in oppido Limono obsidebatur. Igitur C. Caninius Rebilus, duabus quas habebat legionibus adductis, cum ad dimicandum haud satis firmas copias haberet, munito loco consedit. Sed Dumnacus, castris per aliquot dies frustra oppugnatis, cum redisset ad obsidionem Limoni, certior factus de adventu C. Fabii legati, ne hinc ab exercitibus Romanis, inde ab obsessis invaderetur, Ligerim statuit copias transducere. Sed jam pontem C. Fabius occupaverat: isque, equitatu in nescios et ex itinere fessos immisso, magnam stragem edidit. Cedentem deinde Dumnacum insecutus ita profligavit, ut plusquam duodecim hominum millia conciderentur; Dum- Hirt.

Digitized by Google

nacus expulsus finibus, nudatus exercitu, errans, latitansque, in extremas Galliarum partes profugere cogeretur.

20. Ad quinque ferme hominum millia ad Drapetem Senonem ex fuga convenerunt: cum quibus ille provinciam erat petiturus, assumto etiam Luterio Cadurco, summæ audaciæ viro. Igitur Romani duces, divisis partibus, C. Caninius in provinciam contendit, ut his occurreret; C. Fabius in Carnutes, reliquasque civitates quæ auxilia Dumnaco miserant, impetum fecit. Atque illæ viribus accisis, terrore aucto, datis obsidibus celeriter in deditionem venerunt.

21. At Drapes et Luterius Uxellodunum in Cadurcis munitissimum oppidum occuparant. Eodem et Caninius cum duabus legionibus procedit, visoque loci situ, tribus circa castris positis, paulatim munitionibus claudere oppidum instituit. Erat in animis omnium recens Alesiæ calamitas: ideoque, ut rei frumentariæ ratio haberetur, Drapes et Luterius, modico in urbe relicto præsidio, ceteras copias frumenti comportandi causa educunt. Id cum, castris intra decimum milliare positis, per angustas sylvestresque semitas in oppidum importare cœpissent; strepitu prodente, a Caninio sub ipsam lucem sunt circumventi. Luterius, qui cum frumentatoribus erat, cum paucis ita effugit, ut eorum nemo in castra reverteretur. Igitur Drapes, ignarus omnium, subito Germanis irruentibus turbatur: multi occiduntur hostium: ceteri, atque inprimis ipse dux, capiuntur. Caninius ad obsidionem Uxellodunì redit: eodem et Fabius accedit postridie. Ita pluribus ex partibus opera administrantur.

22. Interea Cæsar, relicto in Bellovacis quæstore M. Antonio, Carnutes adiit, concitoremque belli Guturvatum supplicio affecit. Cognita deinde crebris nuntiis Uxellodunensium pervicacia, faciundum sibi statuit, ut ipse eo proficisceretur: ne, si unum oppidum diutius restitisset, universam Galliam ad vires iterum tentandas solicitaret.

23. Postquam Uxellodunum Cæsar venit, inspectisque omnibus, situm loci inexpugnabilem, frumenti copiam in longum tempus oppidanis suppetere, nec omitti rem

Digitized by Google

posse clauso operibus oppido cognovit; unam spem victoriæ in eo verti credidit, si aqua prohibere oppidanos posset. Et flumine quidem, quod imis radicibus montis ita ferebatur ut nullam in partem derivari posset, per sagittarios funditoresque prohibere non erat difficile. Ceterum sub ipsius oppidi mœnibus, fons magnus prorumpebat, quem adimi obsessis posse, cum reliqui tantum optarent, Cæsar unus vidit, remque effectam dedit.

24. Namque ex adverso fontis vineas agi et aggerem strui jussit: et quanquam ex superiore loco multi milites vulnerabantur, tanta tamen constantia fuit, ut agger sexaginta pedum altitudine efficeretur. In eo turrim erexit Cæsar tabulatorum decem. Ita non quidem altitudo mœnium adæquabatur, quod nullis obtineri operibus poterat; sed tamen fontis fastigium vincebatur: telaque tormentis ad ejus aditum mitti poterant, ne sine periculo aquarentur.[2] Eodem tempore cuniculi ad fontis caput aguntur: cujus rei oppidani nescii, tantum quod ob oculos erat malum formidabant. Frontin. Strat. III. 7. Hirt.

25. Igitur ut hoc averterent, cupas sevo, pice, ac scandulis repletas, et igne immisso, in opera Romanorum devolvunt. Ibi, cum ad prohibendum incendium concursum esset, acre prælium extitit; cum Romanos virtus, oppidanos locus adjuvaret. Sed ubi multos suorum vulnerari Cæsar vidit, ex omni parte scandi montem cum clamore jubet. Ita ad speciem oppugnandorum mœnium Uxellodunenses omisso prælio revocant in oppidum armatos, et in circuitu muri disponunt: Romanus iniqua prælii conditione liberatur. In hoc statu, cum oppidani, licet multis sibi pereuntibus, tamen resisterent, repente fons, quo solo utebantur, cuniculis interceptus exaruit. Ea res, quod non humani consilii, sed Deorum ira accidisse putaretur, velut miraculo exanimavit hostes; deditionemque omni ope destitutis necessitas extorsit.

26. Cæsar omnibus qui arma tulerant amputari manus jussit, vitam relinqui, ne pœnam eorum ex conspectu reliquorum amoveret. Nec enim crudelitate, a qua plurimum abhorrebat, supplicium hoc irrogaverat, sed in exemplum, quo ceteri a rebellando retinerentur. Cum enim

2 *Aquaretur* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

unam tantum haberet imperii æstatem reliquam, eamque ipsam inimici cuperent eripere; nulla alia ratione rebatur obtineri, quam tantis laboribus quæsierat, pacatæ Galliæ famam posse.

27. Consilium Cæsaris solita ejus felicitas adjuvit. Sub idem tempus Luterius, qui novas concitare turbas potuisset, ab Epasnacto Arverno vinctus ad Cæsarem missus est. Drapes aliquot dierum inedia se confecit. Surus virtutis et generis fama nobilis, qui solus Æduorum arma retinuerat, in Treviris a Labieno captus est equestri prælio, quo et Treviri et Germani, Trevirorum socii, superati sunt. Tota Gallia pacata, cum nondum Aquitaniam adisset Cæsar, sed per P. Crassum nonnullas civitates subegisset, eo profectus est, omnibusque legatos et obsides mittentibus, Aquitania universa in fidem accepta, Narbonem rediit: conventuque ibi habito, in Belgas abiit, ut Nemetocennæ hybernaret.

28. Ibi lubenter cognovit, ne quid deinde turbarum in Gallia metueret, etiam Comium Atrebatem in fidem venisse. Is enim, post factas sibi insidias ad ultionem semper intentus, occasione tandem reperta, arma posuerat. Nam C. Volusenus Quadratus equitum præfectus ad id colloquium, per cujus simulationem Comii mors petebatur, missus a Labieno fuerat. Igitur cum hinc magnum inter eos odium intercederet; Volusenus, Comii sæpe interceptis equitibus, postremo capiendi ipsius cupiditate, eum cum paucis vehementissime est insecutus. Ibi Comius, longe a suis abreptum videns, repente comitum invocat fidem, conversoque equo Volusenum petit: ceteri strenue sequuntur ducem: Romani re improvisa territi terga vertunt. Comius Quadrati medium femur lancea trajicit: præfecti vulnus Romanos pudore sistit. Ab his denuo vertuntur in fugam Galli.

29. Hac re perpetrata, Comius, sive quod multos suorum amiserat, sive dolori suo satisfactum rebatur, legatos ad M. Antonium misit, imperata facturum pollicitus, dum ne Romani cujusquam in conspectum veniret. Antonius, ab justo metu proficisci postulata Comii ratus, obsidibus acceptis, veniam actorum omnibus qui cum eo fuerant, et ipsi quam petierat vitandi Romanos facultatem

Digitized by Google

concessit. Atque hic bellorum eorum finis fuit, omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare Mediterraneum, et oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita. Sall. Hist. I. 2.

30. Dum his rebus Cæsar occupatur, M. Marcellus consul edictum proposuit, 'de summa se republica acturum:' proximoque senatu de multis rebus contra Cæsaris rationes retulit; maxime de provincia, quam A. D. Kalendas Martias jubebat terminari, Cæsaremque ad petitionem consulatus venire. 'Nam et, bello confecto, dimitti victorem exercitum debere: et absentis rationem comitiis non habendam: quia lege Pompeia, quo capite absentes honorum petitione summovebantur, ne Cæsar quidem exceptus esset.' Namque Pompeius, cum Cæsarem excipere nominatim debuisset, sive per oblivionem, seu consulto, Cæsaris mentionem nullam fecerat: et demum lege jam in æs incisa, et in ærarium condita, correxerat errorem. Sueton. Cæs. c. 28. Appian. Civ. I. Dio. Hirt. Cic. ad Att. VIII. 3. Liv. Epit. Sueton.

31. Item Marcellus de civitate Novocomensibus adimenda retulit, quam coloniam rogatione Vatinia Cæsar deduxerat: per ambitionem et ultra præscriptum datam causatus. Donata autem jure Latii Novum Comum colonia fuerat: quo jure quæ erant coloniæ, in iis qui magistratum annuum gessisset, eo ipso civitatem adeptus Romanam intelligebatur. Talem aliquem Marcellus nactus virgis cecidit; qua pœna Romæ civis Romanus nullus afficiebatur: jussitque Cæsari vibices ostendere. Strabo v. p. 213. Sueton. Appian. Plut. Cæs.

32. Hæc agenti Marcello, summa ope Cæsar per addictos sibi tribunos plebis et Ser. Sulpicium collegam Marcelli resistebat: neque plerisque ceterorum probabatur, alicui, priusquam tempus lege datum exisset, provinciam auferri. Sed et ipse Pompeius, qui simulato ad Hispanienses exercitus itinere, tamen in Italia substiterat, in eadem sententia fuit. Clam tamen intendit animum, ut exarmaret Cæsarem, et statim atque elapsum imperii tempus foret, privatum in Urbem redire cogeret. Hoc ut facilius assequeretur, C. Marcellum fratrem patruelem Marci, qui simultatem gerebat cum Cæsare, consulem fecit: Caiumque Curionem, in locum Servii, qui damnatus post designationem fuerat, petentem ut tribunus Sueton. et Dio. Dio. Appian. Dio. Appian. Suet. Cæs. c. 29. Dio. Cic. ad Fam. VIII. 4.

Digitized by Google

plebis crearetur adjuvit. Plurimum enim præsidii in eo ponebat, si adolescens nobilis, disertus, audax, inimicissimus Cæsari, tribunitia potestate armaretur.

Vell. II. 48. Dio. Appian. Cic. ad Fam. VIII. 8. Id. ib. 4. Plut. Pomp. et Cæs. Cic. ad Fam. VIII. 4.

33. Inter hæc crebro relatum de Galliis et graviter actum fuerat. A. D. XI. Kalendas[3] Sextiles, cum senatus ad Apollinis haberetur, essetque mentio facta de legione quam Cæsari Pompeius expensam ferebat, itemque de successione C. Cæsaris, Pompeius respondit, abducturum sese legionem eam: de provinciis placuit, ut quamprimum ad Urbem Pompeius reverteretur, (Ariminum profecturus ad exercitum erat,) eoque præsente de successione provinciarum ageretur. Intervenit deinde judicium C. Marcelli consulis designati, quem M. Calidius postulaverat, competitor ejus, sed repulsam passus, et insuper accusatus a duobus Galliis.[b]

Id. ib. 9. et 4.

Id. ib. 8.

34. Tandem assentiente Pompeio, A. D. pridie Kalendas Octobres senatusconsulta sunt in hæc verba perscripta: ‘Quod M. Marcellus consul verba fecit de provinciis consularibus, de ea re ita censuerunt, uti L. Paullus, C. Marcellus consules, cum magistratum inissent, de consularibus provinciis ad senatum referrent: neve quid prius ex Kalendis Martiis, neve quid conjunctim de ea re referretur a consulibus: utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent, senatusqueconsultum facerent: et cum ea de re ad senatum referretur a consulibus, equitum Romanorum, qui in trecentis judicibus essent, sex adducere liceret.[c] Si quid de ea re ad populum plebemve lato opus esset, uti Ser. Sulpicius, M. Marcellus consules, prætores, tribunique plebis, quibus eorum videretur, ad populum plebemve ferrent: quod ii non tulissent, uti quicumque deincepe essent, ferrent.’

3 *A. D. Kal.* edd. ante Crev.

[b] *A duobus Galliis*] Male priores editiones *Gallis:* quam lectionem, etsi reperiatur apud Ciceronem quoque ipsum, plurimi et doctissimi interpretes ut vitiosam merito damnant. *Crev.*

[c] *Equitum Romanorum ... sex adducere liceret*] Freinshemius ex conjectura substituit duas voces *equitum Romanorum* in unius locum, quæ apud Ciceronem ipsum legitur, *eorum.* Vid. interpretes Ciceronis, et in primis Manutium. *Crev.*

Digitized by Google

35. Ascriptum erat, ‘ senatum existimare, neminem eorum qui potestatem habeat intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quominus de republica quamprimum ad senatum referri, senatusqueconsultum fieri possit. Qui impedierit, eum senatum existimare, contra rempublicam fecisse. Si quis huic senatusconsulto intercesserit, senatui placere, auctoritatem perscribi, et de ea re ad senatum populumque referri.’ Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa, tribuni plebis. Item: ‘ Senatui placere, de militibus qui in exercitu C. Cæsaris sunt, qui eorum stipendia emerita, aut causas quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causseque cognoscantur.’

36. Itemque, ‘ Senatui placere in Ciliciam provinciam, et in octo reliquas provincias, quas prætorii pro prætore obtinerent, eos qui prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex senatusconsulto cum imperio in provincias pro prætore mitti oporteret, eos sortito in provincias mitti placere. Si ex eo numero quos ex senatusconsulto in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas provincias proficiscerentur; tum uti quodque collegium primum prætorum esset, tum deinceps proximi cujusque collegii, qui prætores fuissent, neque in provincias profecti essent, in sortem conjicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret.’ His etiam senatusconsultis cum intercessum a C. Cœlio, C. Pansa tribunis esset, auctoritates perscriptæ sunt. Attamen hoc postremum senatusconsultum lege Pompeia nitebatur; qua etiam eodem anno duo consulares, M. Cicero in Ciliciam, M. Bibulus in Syriam cum imperio missi fuerant. Pigh. Ann.

37. Sed ante Bibulum in provinciam Parthi venerunt. Summoti superiore anno a C. Cassio, cum justo exercitu reverterant, Pacoro ducente, regis Orodis filio, ut nomen ducis hic haberet; ceterum Osaces adolescentulo custos additus, administraret bellum. Hi, cum, omnibus in itinere redactis in potestatem, Antiochiam venissent, oppugnare urbem cœperunt, magna cum spe, ultro suas ad Dio. Oros. VI. 13. Strab. XVI. p. 748. Oros. Dio.

Digitized by Google

partes accessuram Syriam, pertæsam Romani imperii, et quemadmodum locis, ita moribus Partho propiorem. Sed adversus homines oppugnandis urbibus ineptissimos facile defensa Antiochia est.

Cic. ad Att. v. 18. 20. 21. et ad Fam. II. 10. et XV. 1. 2. 3. 4. Plut. Cic. Cicero.

38. Et animos Cassio, timorem Parthis M. Cicero addiderat, qui in Amano, quo monte Cilices a Syris discriminantur, re bene gesta imperator appellatus, transiturus in Syriam credebatur: præsertim quod magnus equitum Parthorum numerus, cum in Ciliciam irrupisset, ab equitibus Ciceronis, et cohorte prætoria, quam Epiphaneæ præsidii causa collocaverat, erat concisus. Ducebat autem Cicero exercitum non pœnitendum, peditum duodecim millia, duo millia sexcentos equites. Præterea firma habebat et promta sociorum auxilia, quos lenitate imperii amiciores, quam fuissent, populo Romano effecerat. Etiam Ariobarzanem Cappadociæ regem præsentibus insidiis liberaverat: Dejotarum autem ita habebat amicum, ut, relicto regno, cum omnibus copiis ad eum proficisceretur. Habebat autem is peditum millia duodecim, Romano armatu, equitum millia duo.

Plut. Cic. Plut. Cic. Hirt. de B. Alex.

Dio. Stephan. Strab. XVI. p. 750. Dio.

39. Rejecti ab Antiochia Parthi, Antigoniam petierunt, quam haud procul inde Philippi filius Antigonus condiderat. Suburbium erat ibi frequentibus arboribus consitum. Id Parthi metu insidiarum ingredi non ausi, succidendis arboribus aperire locum instituerunt. Sed ubi homines huic labori non assuetos etiam Cassius assidue carpebat, relicta et hac obsidione discesserunt.

Frontin. Strat. II. 5. 35. et Dio.

40. Cassius, itinere hostium mature cognito, cum per confragosa loca transeundum Parthis esset, omni peditatu in insidiis locato, cum equitibus, quorum habebat haud magnas copias, se ostendit. Celeriter contemtu paucitatis ad pugnam, deinde ad insequendum refugientem moti hostes, priusquam animadvertere quo progrederentur spes et cupiditas sineret, locis iniquis a peditatu circumventi sunt. Illa clades, (nam et magna pars exercitus ceciderat, et ipse dux Osaces paucis post diebus interierat ex vulnere,) expulit Pacorum Syria; diuque post a Parthorum armis quietam provinciam præstitit.

Cic. ad Att. v. 20. Dio.

Cæs. de B. Civ. III.

41. Interim M. Bibulus, quem aliquamdiu in obsidione

Digitized by Google

Parthi habuerant,[a] Antiochiam venit. Atque is quidem, quamdiu cis Euphratem fuit hostis, pedem porta non extulit. Neque tamen legatis et amicis ac quæstore suo Ciceronem ad subsidium vocantibus, ea de re literas scribere voluit; omnia perpeti malle, quam videri auxilio Ciceronis eguisse præ se ferens. Cic. ad Att. VI. 8. et VII. 2. Cic. ad Fam. II. 17.

42. Atque hoc ut malevoli animi, sic quod sequitur, constantissimi moderatissimique specimen fuit. Duos simul egregiæ indolis filios amiserat, occisos a quibusdam eorum equitum qui cum A. Gabinio Ptolemæum in regnum reduxerant, deinde consederant Alexandriæ. Id ille infortunium ingenti animo tulit. Quippe nuntiata morte filiorum, postridie processit ad solita munia: postea que remissos ad se interfectores a Cleopatra, quæ parenti recens defuncto successerat, 'intactos reduci' jussit 'ad reginam;' addito 'potestatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere.' Is igitur Bibulus, cum Antiochiam venisset, accepto exercitu, in Amano monte, qui plenus erat hostium sempiternorum, materiem triumphi cœpit quærere. Sed contra quam speraverat, res cecidit; amissa cohorte prætoria, et Asinio Dentone, qui primi pili centurio fuerat. Cæs. de B. Civ. III. Val. Max. IV. 1. Senec. Consol. ad Marc. c. 14. Val. Max. Cic. ad Fam. VIII. 4. Val. Max. Cic. ad Att. V. 20. Cic. ad Fam. II. 10. Cic. ad Att.

43. Felicior in eodem monte Ciceronis expeditio fuit: nam communem ille cum Bibulo Amanum habebat, aquarum divortiis dividentibus provincias. Magna ille multitudine hostium occisa, Fugeranam, quod erat Amani caput, præterea Sepyram, et Ceminorim, cum aliis aliquot castellis cepit. Hinc ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum admoto exercitu, locum munitissimum, aggeribus, vineis, turribus oppugnavit, vallo et fossa cinxit, magnoque labore post septimum atque quinquagesimum diem in potestatem redegit. Inde Tibarenos petiit, qui finitimi Pindenissensibus, similiter receperant fugitivos, Parthorumque adventum expectabant. Sed hi obsides dare, quam bellum pati maluerunt. His rebus gestis, per loca dubia aut recens pacata M. Cicero exercitum Cic. ad Fam. II. 10. et XV. 4.

[a] *M. Bibulus, quem aliquamdiu in obsidione Parthi habuerant*] Hoc tradit Cæsar eo loco, ubi Metelli Scipionis res gestas in proconsulatu Syriæ exagitat. *Crev.*

Digitized by Google

Cic. ad Att. v. 21.

distribuit, Quintumque fratrem præfecit hybernis: ipse ad conventus agendos in provinciam profectus est.

Sigon. in Fast. Capit. et Pigh. Ann.

44. Jam erant ad Urbem imperatores duo, qui ex eadem Cilicia triumphare cuperent: Appius Claudius, cui Cicero successerat, et P. Lentulus, qui provinciam ante Claudium obtinuerat. A multis enim annis inquietæ ibi res fuerant, vicinitate Parthorum, et ferocibus Cilicum accolarumque ingeniis. Et Lentulus, rebus bene gestis, cum ante biennium decessisset, his consulibus, triumphavit. Sed Appius, majestatis reus a P. Dolabella factus, abjecta postulatione triumphi, Urbem ingressus est. Causam pro eo dixerunt M. Brutus Appii gener, et Q. Hortensius, ille adolescens, hic quarto et sexagesimo ætatis anno, paucis ante mortem diebus. Nec illo solum judicio, sed etiam ambitus postea absolutus, censuram petiit, censorque designatus est.

Cic. ad Att. v. 21.
Cic. ad Fam. VIII. 6.
Cic. Brut. c. 94.
Cic. ad Fam. III. 10. 11. 12.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CIX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Cum inter hæc novi tribuni plebis inissent, C. Curio statim in principio acceptæ potestatis ferventissime concionari instituit, quasi reipublicæ cura et amore tangeretur. Sed ille C. Cæsarem non aliam ob causam oderat, quam quia contemtus erat ab homine, qui servulos etiam libertosque potentium paulo gratiosiores qualibet impensa solebat adjungere. Id acrius urebat adolescentem; et quod voluptatibus atque libidinibus, et comparandis quorumlibet studiis effuso patrimonio, magnum æs alienum contraxerat. Nam sestertium sexcenties[a] aliquando debuisse legitur. Idcirco Cæsar, necessitate ac ingenio hominis cognito, venalem linguam, ne sibi noceret, omnino redimendam ratus, æs alienum ejus omne dissolvit; eoque transduxit ingenium nequam, ut simulatione pro republica contra Pompeium et Cæsarem, sed revera pro Cæsare staret. Dio, XL. Liv. Epit. Vell. II. 48. Cic. ad Fam. VIII. 4. Dio. Sueton. Cæs. c. 27. Vell. Dio. Val. Max. IX. 1. Lucan. I. 270. Sueton. Cæs. c. 29. Dio. Plut. Pomp. et Cæs. Appian. Civ. II. Vell.

2. Hac re perfecta, consulibus L. Æmilio M. F. Paullo, C. Claudio C. F. Marcello easdem machinas admovit.[b] Sed Marcello quidem firma adversus pecuniam constitit integritas: Paullus hactenus flexus, ut adversari desine- Appian. et Plut.

[a] *Sestertium sexcenties*] Marcas argenti nostrates 284375. *Crev.*
[b] A. U. C. 702. A. C. 50.

Digitized by Google

ret, acceptam mercedem, trecenties sexagies sestertium,[b] basilicæ suæ impendit, quam post anni sequentis incendium juxta forum exstruxit, quo loco prius Fulvia steterat: quasi perituram timeret pessimi facinoris memoriam, nisi admirandi operis dedicatione consecraretur.

Plin. xxxvi. 15. Jul. Obseq. Plut. et Appian.

3. His consulibus, lana pluit circa castellum Cossanum, ubi loci non multo post occisus est Milo. Mula pariens, bonorum interitum, mutationem legum, turpes matronarum partus significasse credita est: sed non erat prodigiis opus, cum pericula et libertatis interitus jam oculis hominum obversarentur. Quotidianæ enim de successione Cæsaris contentiones erant: cum adversus Pompeii potentissimam factionem ille haud minori robore resisteret: neque plus illi prodessent, qui amicitiam profitebantur, quam qui simulabant odium.

Plin. II. 56. Jul. Obseq.

4. Cujus rei summus artifex Curio minabatur in speciem Cæsari, consilia communicabat cum Pompeianis: ut et illorum perdisceret intimos sensus, et, donec animum nudare opportunum videretur, plus ex occulto noceret. Maximum hominis vaframentum in eo erat, ut, multis, sed inanibus, effusis in Cæsarem dictis, sensim ad ea quæ Pompeium et optimates offensura erant progrederetur: tanquam neutrarum partium, et libertatis custodiam cuivis gratiæ anteponens. Nec eo animo ista proponebat, ut decretum iri speraret, aut omnino cuperet decerni: sed his negatis ansa dabatur ei, et quæ contra Cæsarem parabantur citra suspicionem impediendi. Igitur his contentionibus cum temporis permultum esset consumtum, indigne se id ferre simulans, ut intercalaretur postulare cœpit, tanquam spatio indigens ad perferenda quæ vellet.

Dio et Appian. Cic. ad Fam. VIII. 8. Dio et Appian. Dio. Cic. ad Fam. VIII. 6. Dio.

5. Erat autem intercalandi apud Romanos, ex magno veterum errore in annō constituendo, orta necessitas: deinde ex ambitione aut ignorantia sacerdotum, quibus ea commissa cura fuerat, mirabilis confusio. Cum enim ad lunæ cursum institutus a Numa Pompilio annus esset,

Macrob. Sat. I. 13.

[b] *Trecenties sexagies sestertium*] Marcas argenti 140625. Plutarchus et Appianus mille et quingentis talentis emtum esse a Cæsare Paullum memorant: quæ summa male hactenus apud Freinshemium redigebatur ad *septuagies quinquies sestertium*. Crev.

Digitized by Google

cito apparuit legibus universi hunc ordinem non congraere: futurumque ut quibus mensibus bruma fuisset, iisdem post annos haud plurimos messis esset futura. Igitur dies qui ad solarem annum deerant, inseri constituto jam anno oportuit.

6. Hæc insertio intercalatio appellabatur, ex eo quod nova luna pontifex, calata, hoc est vocata in Capitolium plebe, quot numero dies ad Nonas superessent, indicabat. Varro de Ling.Lat.v. Unde etiam dies qui primus calabatur, Kalendarum nomen retinuit: et quoniam aliorum mensium quintanæ sunt Nonæ, aliorum septimanæ, calabatur cum hoc discrimine, ut pro ratione mensis, aut, 'dies te quinque calo Juno novella,' aut, 'septem dies te calo Juno novella,' pronuntiaretur. Ceterum non singulis annis, sed per octennia Macrob. moris erat intercalari:[c] eaque ipsa res quandoque propter superstitionem omissa erat: nonnunquam vero intempestive usurpata, cum publicanorum cupiditati quidam pontifices gratificati, productiorem aut breviorem annum ex illorum commodo facerent. Non alio autem mense quam Februario intercalari fas erat, Terminalibus jam peractis.

7. Id eo quoque anno fieri Curio cum postularet, non Dio. ignorans alienum esse, (nam et ipse erat eo sacerdotio præditus,) ceteri pontifices reclamabant. Igitur cum obtineri non posset de intercalatione, (neque etiam hoc volebat,) quasi per iram, ne ceterarum quidem rerum quicquam agi passus est. Mox apertius pro Cæsare loqui, et, quo agitaret optimates, multas jactare leges cœpit: non Appian. quod perferri posse speraret, sed obtentui habiturus ad Cic. intercessiones quas parabat: Alimentariam inprimis, et Viariam (qua numerus definiebatur vehiculorum et comitum iter facientibus,[d] prætextu, opinor, Clodianæ necis, Appian.

Cic. ad Fam.VIII.6. Dio.

[c] *Non singulis annis, sed per octennia moris erat intercalari*] Immo altero quoque anno, ita ut alternis binos et vicenos, alternis ternos et vicenos intercalarent dies: nisi quod tertio quoque octennio, non nonaginta, sed sex et sexaginta dies intercalabant. Vide Macrob. *Crev.*

[d] *Et Viariam, qua numerus definiebatur vehiculorum et comitum iter facientibus*] Addidimus duas primas voces ex Cœlii epistola. Ceterum neque Cœlius, neque Appianus de numero vehiculorum et comitum ea lege definito quicquam habent. *Crev.*

Digitized by Google

aliaque de muniendis sternendisque viis continebantur) utque ea curatio sibi [1] in quinquennium daretur, ferebat. Atqui hoc caput contra Liciniam Æbutiamque leges pugnare non ignorabat, ideoque Rullum agrariæ legis auctorem, cum similia peteret, vehementer exagitatum fuisse: sed consulto promulgabat quod a Pompeianis reprehensum, justam sibi causam istis partibus irascendi dedisse videretur.

Cic. de Leg. Agrar. II. 8.

Appian.

8. Cum inter hæc Kalendæ Martiæ venissent, quibus ex senatusconsulto referri de successione Cæsaris oportebat, Caiusque Marcellus ea de re verba fecisset; plerisque assentientibus, collega Marcelli Paullus siluit: Curio, laudato Marcelli animo, 'addendum' monebat, 'ut pariter Pompeius provincias et exercitus suos dimitteret.' Sciebat hoc minime facturum Pompeium Curio: sed prætextum quærebat, per quem Cæsar, quæ habebat, excusatius retineret.

Cic. ad Fam. VIII. 8. et 9. Appian. Dio. Plut.

9. Igitur iniquam rem postulare Curionem patres dicebant, Scipio præsertim, qui et nuper sententiam dixerat, 'ne quid conjunctim referretur:' quod tempus imperii Pompeio nondum exierat. Contra Curio 'summam rempublicam agi' vociferabatur: 'neque aut pacem aut libertatem in tuto fore, nisi aut ambo deponerent imperium, aut ambo retinerent. Nam et ab inermibus nihil periculi, et, si uterque habeat exercitum, contra alterius cupiditates in altero præsidium fore.' Hæc in speciem tam honesta populo mire probabantur, cui alioquin ob legem ambitus, qua largitiones accisæ fuerant, cœperat Pompeius esse vilior.

Cic. ad Fam. VIII. 9. Appian. Dio. Plut.

10. Sed apud ceteros mortales auctoritas ejus et fama longe erat maxima: idque hoc tempore apparuit, cum Campaniam obiens, Neapoli graviter ægrotare cœpisset. Tum enim, auctore Praxagora, Neapolitani pro salute ejus publice vota susceperunt, qui ante eum honor nemini Romano contigerat: et hoc exemplum, aliis amore, multis per simulationem paria facientibus, universa imitata Italia est. Deinde postquam convaluit, inaudita passim

Plut. Pomp. Vell. II. 48. Cic. Tusc. I. 35. Juv. Sat. X. 283. Dio, XLI. Cic. ad Att. VIII. 16. et IX. 5.

1 *Soli* pro *sibi* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

hetitia et gratulatio orta, coronati Neapolitani, coronati Puteolani, feriæ ubivis per multos dies fuerunt. Quocumque adisset, infinita multitudo procedebat obviam: vici portusque sacrificantium epulantiumque agminibus complebantur: excipiebatur cum facibus, in deducendo floribus spargebatur. Plut.

11. Atque ea res mirifice inflavit Pompeium, ut jam valde inciperet contemnere Cæsarem, minusque se pararet ad tam grave certamen. Præmisit tamen ad senatum literas, et Cæsaris honorifica facta mentione, ad suarum rerum enumerationem transiit, quas ab initio ad ea usque tempora gessisset. 'Neque se affectasse nimios honores: sed tertium consulatum, exercitumque et provincias ultro delatas, quo præsidium constituendæ reipublicæ haberet, accepisse. Nunc autem, quæ ingesta recusanti essent, volentem se reddere repetentibus, licet nondum exactum imperii tempus haberet.' Appian.

12. Hoc eo pertinebat, ut et suam modestiam commenderet, et invidiam faceret Cæsari, qui ne finito quidem imperio decederet. Mox ad Urbem cum venisset, in eandem sententiam locutus, 'idem etiam placere Cæsari' affirmabat, 'post tot exantlatos pro republica labores, victoriarum suarum præmiis in urbano otio, honoribusque, et sacerdotiis, frui desideranti.'

13. Sed astutiam ejus Curio coarguit, siquidem eo esset animo, statim deponere potestatem jubens: neque hoc agere, ut, ipso retinente imperium, Cæsari successor mittatur. Postremo aperte invectus in Pompeii cupiditatem, nisi nunc metu Cæsaris cogatur in ordinem, nunquam deinde abiturum imperio dictitabat. 'Idcirco sibi placere decerni, uti ambo simul accipiant successores: utique, nisi voluntati senatus paruerint, hostes judicentur; legionesque scribantur ad bellum.' Hac sententia maxime texit fraudem, ut æqualiter animatus in utrumque, neque emtus a Cæsare crederetur. At Pompeius, supra modum irritatus, cum multis in Curionem minis, ad suburbana prædia se recepit.

14. Senatus jam utrumque suspectum habere cœperat: modestiorem tamen Pompeium judicabat, et quam esset

Digitized by Google

contemtim a Cæsare consule habitus, recordabatur. Igitur multi ea in sententia erant, non ante dimittendos a Pompeio exercitus, quam Cæsar provincia decessisset; cujus absentiam et spiritus minus civiles vehementius perhorrescebant. Adversus hos cum pugnando nihil efficere Curio posset, ne quid forte contra Cæsarem decerneretur, pro tribunitia potestate senatum dimisit. Tum primum serio doluisse Pompeium ferunt, quod eam potestatem, a Sylla propemodum abolitam, restituendi auctor fuisset. Nihil igitur decretum nisi, 'singulas legiones a Cæsare et Pompeio in Syriam ad Bibulum mitti, propter Parthicum bellum amplioribus copiis egentem.'

Dio, XL. Plut. Pomp. et Cæs.

15. Non fallebat Cæsarem hoc ab inimicis agi, ut duabus ipse legionibus spoliaretur. Quippe Pompeius, quam post Titurii cladem ad Cæsarem miserat, tanquam ex suo numero dabat. Tamen et hanc remisit incontanter, et ex suis quintamdecimam, quam in Gallia citeriore habuerat. Militibus ducenos quinquagenos denarios[e] dono dedit. Hos qui adduxerant, dolo an stultitia incertum, mire deprimebant Cæsarem. 'Nihil eo apud exercitum odiosius esse, cunctis finem laborum, conspectum patriæ, et ab diuturna dominatione libertatem et otium respicientibus: neque dubitare, transituros ad Pompeium universos, simul atque reducti in Italiam forent.' Id quoque negligentiorem effecit Pompeium, cuncta sibi, simul annuisset, proclivia fore existimantem. Legiones, quia Parthi recessisse nuntiabantur, retentæ nihilominus in Italia, Capuæ hyemarunt.

Hirt. de B. Gall. VIII. Plut. et Appian. Plut. Cic. ad Fam. II. 17. Hirt. Dio. Appian.

16. Namque Bibulus provinciæ suæ pacem, conflato inter Parthos civili bello, procuraverat. Ornodapantes satrapa, infestus regi Orodi, ut receptum apud Romanos haberet, cum Bibulo amicitiam instituerat. Hunc igitur crebris nuntiis impulit, ut, Pacoro rege constituto, bellum Orodi faceret.

Dio, p. 86.

17. At Cæsar neque lubenter positurus imperium, cui tam diu assueverat, et, si deponeret, in potestate futurus

Id. p. 93.

[e] *Ducenos quinquagenos denarios*] Marcas argenti ternas, uncias 7. grossos 2. *Crev.*

Digitized by Google

inimicorum, omnes rationes suas ita parabat, ut, si volentibus obtinere quod cupiebat nequiret, vel invitis omnibus assequeretur. Igitur jam a multo tempore nihil, quod aut ad gratiam hominum parandam, aut ad opes suas stabiliendas pertineret, prætermiserat. Forum inchoaverat de manubiis, solo tantum super sestertium millies[f] emto; munus populo epulumque pronuntiarat in filiæ memoriam, cum in mortibus matronarum id adhuc nemo fecisset: legionibus stipendium in perpetuum duplicaverat: frumentum sæpe sine modo ac mensura præbuerat: mancipia, prædia viritim distribuerat: regibus captivorum millia dono dederat, et citra senatus populive jussum auxilia, quotiens et quo petissent, miserat: Italiæ, Galliæ, Hispaniarum, Asiæ quoque et Græciæ urbes munitissimas præcipuis operibus exornarat. Tum vero et milites conscripsit, et pecuniis coacervandis studuit, omnique modo exercitum sibi quam benevolentissimum efficere.

Sueton. Cæs. c. 26. Plut. Cat. et Cæs. et Pomp. Plin. xxxvi. 15. Sueton. Cæs. 26. et 28. Dio.

18. Inter hæc et provinciam ordinavit summa humanitate; nisi quod, imposito tributo, victam se fateri Galliam coëgit. Id quoque pro magnitudine et opibus provinciarum modicum: quadringenties[g] in singulos annos stipendii nomine conferri jussit. Deinde per speciem commendandi M. Antonii, qui auguratum petebat, in Galliam Togatam transgressus, municipia et colonias appellavit: haud minoribus exceptus honoribus, quam antea Pompeio fuisse exhibitos scripsimus. Hæc omnia Cæsar eo fecerat studiosius, quod adversarii ejus valde exultabant consulibus designatis L. Lentulo, C. Marcello, et Ser. Galba repulso, qui legatus Cæsaris fuerat; quanquam is gratia suffragiisque plus valuisset. Quippe plurimum in Urbe Pompeius poterat, plerisque suffragantibus, et inter hos Ap. Claudio censore.

Hirt. Sex. Ruf. Vell. II. 39. Sueton. Cæs. c. 25. Eutrop. VI. Hirt.

19. Nam et postremam liberæ reipublicæ censuram Appius hic, collega L. Pisone, exercuit. Et Piso quidem studebat genero Cæsari: Appius inimicus dum nocere conatur, plus etiam invitus insciusque proderat. Dio.

[f] *Super sestertium millies*] Vocem *super* addidimus ex Suetonio. *Sestertium millies* summa est immanis, marcæ argenti 390625. *Crev.*

[g] *Quadringenties*] Marcas argenti 156250. *Crev.*

Digitized by Google

Nam Piso, ob affinitatem Cæsaris et alioquin negotiorum minime appetens, (quippe opinionibus Epicureorum deditus, ne censuram quidem suscipere voluerat,) notabat neminem: Appius multos equites senatoresque notando, ut postmodo Cæsaris partibus cupidius se applicarent efficiebat.

Cic. in Pis. c. 25. Dio.

20. Jam primum libertini generis quotquot erant, movebat senatu: deinde multis etiam nobilibus eandem impingebat ignominiam. Hos inter et Sallustius Crispus curia exactus est: cum censoribus in senatu 'se non matronarum, sed libertinarum sectatorem esse' respondisset. Notavit et C. Ateium, virum bonum et civem egregium, qui M. Crasso ad bellum Parthicum proficiscenti tribunus plebis obnuntiaverat. 'Ob eam causam' subscripsit censor 'populum Romanum calamitatem maximam accepisse.' Similis ejusdem, sed justior, severitas in eos qui signa tabulasque ad ornamenta munerum a sociis mutuati, postea pro suo retinuerant.[h]

Cic. in Sallust. Acron in Hor. Sat. 1. 2. Cic. de Div. 1. 16. Cic. ad Att. VI. 8. et ad Fam. VIII. 14. Dio.

21. Sed maxima cum Curione dimicatio fuit. Notaturus enim et hunc Appius, quanquam Pisone collega, et cognato Curionis Paullo deprecantibus, sententiam suam in senatu palam ostenderat: quæ res acerrimos excitavit motus. Quippe Paullus præ dolore vestem scidit. At consul Marcellus sperans hac occasione contra Cæsarem aliquid decretum iri, ea de re statim referre cœpit. Curio primum repugnare, nec jure, nec more facturum dicere, si de se sententias roget. Mox animadverso, magnam præsentium partem Cæsaris totam esse, ceteros plerosque, ne quid adversus illum audeant, metu prohiberi; 'Ego vero,' inquit, 'vitam actionesque meas ita institui, ut illius non pudeat, hæ ad patriæ pertineant utilitatem. Neque recuso vobis rationem omnium reddere, patres conscripti. Vos, uti videbitur e republica et fide vestra, de me statueritis.' Ibi C. Marcellus consul ita Curio-

[h] *Qui signa tabulasque ... a sociis mutuati, postea pro suo retinuerant*] Id tantum colligitur ex Cicerone et Cœlio, Appium circa signa tabulasque severum censorem egisse. Quidam Ciceronis interpretes, quos secutus est Pighius, sive Schottus, ex prava Ciceronis verborum lectione et interpretatione id commenti sunt, quod hoc loco Freinshemius habet. *Crev.*

Digitized by Google

nem accusavit, ut damnatum iri plane confideret. Sed postquam plurium sententiis absolvi reum, atque adeo defendi ornarique vidit, ira correptus, senatu se proripuit.

22. Plane is erat animorum habitus, ut proniores in Pompeii causam patres essent; sed tamen sæpe Cæsarianorum violentia superati his utiliora decernerent. Et consules quidem designati Pompeianarum partium erant. Igitur Cæsar literas ad senatum misit, 'ne sibi beneficium populi adimeretur; aut saltem reliqui etiam imperatores ab exercitibus discederent.' Suet. Cæs. c. 29.

23. Erant hæc astutissime excogitata: quicquid enim esset factum, pro Cæsare futurum erat. Nam si tam æqua conditio repudiaretur, favorem hominum erat habiturus, tanquam ab inimicis contra fas et æquitatem premeretur: relicta potestate, magis confirmabatur: sin et Pompeius dimitteret exercitum, celerius se convocaturum veteranos suos, quam Pompeium novos milites, sperabat. Has literas cum pro concione recitasset Curio, seque dicere enixe laboraturum, ut rempublicam omni metu liberaret; maximo favore plausuque populi exceptus est, floresque et serta in eum jacta. Plut. Cæs. Appian.

24. At, ubi est his de rebus in senatu relatum, Cæsari plerique omnes abrogarunt imperium, relinquebant Pompeio: nam astutia consulis seorsim de utroque relatum erat. Igitur Curio denuo conjunctim referre cœpit, 'placeretne discedere utrumque ab armis, exercitusque dimittere?' Ibi duobus tantum et viginti renuentibus, trecenti septuaginta in sententiam Curionis discesserunt. Hoc ubi factum est, C. Marcellus senatum dimittens, 'Vincite,' exclamat, 'ut dominum habeatis Cæsarem.' Intercessione tamen amicorum Pompeii, adjuvante consule, res effectu caruit. Plut. Pomp. Hirt. Appian. Hirt.

25. Sed et falso rumore venientis cum exercitu Cæsaris Urbs exterrita trepidabat: quo usus C. Marcellus senatu coacto retulit de legionibus quas retentas fuisse Capuæ diximus, uti contra Cæsarem mitterentur. Sed obsistebat C. Curio, frustraque hæc dici credique testabatur. Ergo consul, 'Quandoquidem,' inquit, 'de communi senatus sententia reipublicæ consulere prohibeor, at Appian.

Digitized by Google

Plut. Dio. Appian. ego saltem pro potestate mea consulam.' Simul exiliens curia, in suburbium, ubi Pompeius agebat, procurrit; porrectoque ei gladio, 'Jubemus te,' inquit, 'contra Cæsarem bellare pro patria, copiasque tibi tradimus, et quæ nunc Capuæ, aut per ceteram Italiam sunt, et quas Plut. Dio. ex novis parare delectibus voles.' Nam una secum consules designatos adduxerat, ne res a se solo suscepta parum haberet momenti. Jam enim in exitu consulatus ei erat: sub quod tempus designatorum jam multum valebat auctoritas, quibus et literæ tradebantur ad senatum scriptæ; et alia quædam gerere pro consulibus licebat.

26. At Pompeius, cum semper fuisset in ejusmodi rebus accuratus et diligens; cupidius quam prudentius oblatum accepit imperium, neque a quibus sibi, neque quomodo mandaretur, considerans: in speciem tamen Appian. modestiæ, hic quoque illud suum, 'Nisi quid melius,' Dio. subjecit. Hoc pacto palam susceptis cum Cæsare inimicitiis, cum segnius cetera quam pro magnitudine rei administraret, nihil profecit ultra, quam ut Cæsari retinendarum legionum honestiorem prætextum conciliaret; simul laxaret vincula spei et pudoris, quibus hactenus retenta cupiditas] ejus ambiguis inter pacem et arma consiliis fluctuaverat.

Appian. 27. Sed Curio, cognitis, quæ essent acta, cum aliud pro Cæsare nihil posset, continuis concionibus apud populum tempora reipublicæ deflebat; Pompeium et consules accusans: jubebatque hos edicere ne quis nomen Dio. Appian. daret conscribenti milites Pompeio. Quod ubi frustra tentatum est, atque interea tribunatus tempus exivit; sibi quoque timens, ad Cæsarem excurrit, qui tum recens cum peditum millibus quinque et equitibus trecentis (tertia Hirt. decima legio erat) Ravennam pervenerat; quæ extrema Appian. provinciæ ejus urbs, eademque Italiæ proxima erat.

Plut. Anton. 28. Ne tamen inimicos Pompeius in Urbe desideraret, M. Antonius inito tribunatu plebis, rogationem promulgavit, 'ut legiones duæ, Parthici belli causa in Italiam deductæ, ad M. Bibulum mitterentur: Pompeio scribendi Cic. ad militis jus ne esset: neve quis delectum habenti respon- Att. VII. 8. dere ad nomen cogeretur.' Quin et in concione populi

Digitized by Google

A. D. x. Kalendas Januarias habita, in Pompeium invectus, omnia ejus acta, jam usque a toga pura, petulantissime traduxit.

29. Interea Cæsar comiter exceptum Curionem in consilium adhibuit de præsentibus. Neque dubitabat ille, quin arcessendus propere exercitus, et experiundum armis esset. At Cæsar, speciem præferens æquitatis et clementiæ, cum interim nihilo segnius pararet bellum, ad amicos in Urbem scribit, 'uti cum adversariis paciscantur, quo dimissis octo legionibus, Transalpinaque Gallia, Cisalpinam et Illyricum cum duabus legionibus retineret, donec consul iterum factus esset.' Simul Curioni dedit ad senatum literas, quibus post commemorationem eorum quæ per tot annos pro republica strenue fortiterque gessisset, purgabat objecta sibi crimina: paratum ostendens ab exercitu discedere, si Pompeius idem faciat. Sin vero, neque se commissurum, ut inermis objiciatur inimicorum crudelitati; sed affuturum impigre, quo reipublicæ suamque injuriam defendat. Appian. Plut. Cæs. et Appian. Dio, XLI. et Appian.

30. Has literas A. D. Kalendas Januarias, quo die C. Claudius M. F. M. N. Marcellus, L. Cornelius P. F. Lentulus inierunt, C. Curio consulibus tradidit; * triduano cursu ad centum sexaginta millia passuum[1] emensus. Sed neque pacta cum adversariis, neque literæ quicquam ad concordiam valuerunt. Sane M. Cicero, qui recens reversus e provincia triumphi petendi causa ad Urbem erat, magnopere conabatur his malis mederi: jamque eo profecerat, ut Pompeius flecteretur: neque Cæsaris amici recusarent, quominus 'una legione cum Illyrico provincia contentus Cæsar esset.' Sed mirus invaserat furor hominum mentes, ut potius civili bello collidi cuperent: Len- Plut. Cic. et Cæs. et Pomp. Cic. ad Fam. XVI. 11. Plut. Cic. ad Fam. XVI. 12.

* A. U. C. 703. A. C. 49.

[1] *Centum sexaginta millia passuum*] Lencas nostrates plus 53. Ceterum sequitur hic interpretem Appiani Freinshemius. Nam Appianus ipse Curionem trecenta supra ter mille stadia emensum esse dicit, id est, millia passuum plus quadringenta. Qui numerus stare non potest. Ravennæ enim tum erat Cæsar: quæ urbs longe propius ab Roma abest. Distantia tamen, quam Appiani interpres et Freinshemius exprimunt, justo brevior est. Sed multo minor est error. *Crev.*

Digitized by Google

Vell. II. 49. tulo præsertim implacabili, qui, salva republica, salvus esse non poterat; et M. Catone, negante facturum ullas de republica pactiones.

Cæs. de B. Civ. I. Dio. Plut. Anton. 31. Quin neque literas Cæsaris in senatu recitare consules volebant; quanquam Curio, ne supprimerentur, in ipsa curia exhibuerat: donec Q. Cassius Longinus, M. Antonius tribuni plebis recitari publice jusserunt. Erant illæ cetera quidem lenissime scriptæ; sed postrema verba effecerant, ut minaces et acerbæ viderentur. Sane cum recitarentur, bellum haud obscure denuntiari conclamatum est. Secessionem deinde facere consules ceperunt, veriti ne forte, si voce sententiæ dicerentur, multi verecundia, plures metu Cæsaris mitius censerent. Ibi cum de Cæsare referretur, 'ipsumne ponere imperium vellent?' in eam partem omnes discesserunt; Pompeium nemo sustinuit offendere: armatus enim hic, et ad Urbem erat.

Cic. ad Fam. XVI. 11. Appian. Dio.

Cæs. 32. Marcus tamen Marcellus non ante referendum de republica censuit, quam præsidium senatus haberet, tuto et libere, quæ vellet, decernendi. M. Calidius Pompeium jubebat in suas provincias proficisci, ne qua esset armorum causa: eandemque sententiam M. Cœlius Rufus, modo ædilitate perfunctus, sequebatur. Præterea C. Curio haud dissimulanter pro Cæsare pugnabat. Sed horum sine magistratu studium levioris operæ fuit. M. Antonius, tribunitia potestate subnixus, quemadmodum Curio nuper, de utroque conjunctim referendum esse clamitabat cum assensu patrum: et erant qui discessionem flagitarent. Sed ea quidem res a consulibus impedita est: senatusconsulto, quod fiebat in sententiam Metelli Scipionis, 'uti ante certam diem exercitum dimitteret Cæsar, aut pro hoste esset,' tribuni plebis intercesserunt.

Plut. Cæs. et Anton. Cæs. Plut. Cæs.

Cæs. Appian. Dio. Plut.

Cæs. 33. Postridie cum iterum senatus haberetur, L. Piso censor, itemque prætor L. Roscius, quorum alter socer erat Cæsaris, alter legatus in Gallia fuerat, ad Cæsarem ituros obtulerunt, ut eum docerent de rebus omnibus: fuerunt et ab aliis sententiæ dictæ, legatos mitti ad Cæsarem oportere, qui ei voluntatem exponant senatus. Sed

Cæs. de B. Gall. V. Cæs. de B. Civ. I.

Digitized by Google

his omnibus Pompeiana factio, Cæsarisque inimici, consul præcipue Lentulus, Scipioque et Cato restiterunt. Cum iterum hic dies sic abivisset, ut decerni nihil posset, senatus vestem mutandum censuit: tribunis tamen intercessionem non remittentibus, fieri senatusconsultum nequivit; auctoritas perscripta est. Dio.

34. At Pompeiani patres, veste lugubri sumta redierunt in curiam, confestimque referri de intercessione tribunorum postularunt; Pompeianum exercitum præsidium suum, Cæsarem hostem reipublicæ appellantes. Cum acerbissimæ sententiæ dicerentur, et consul Lentulus, priusquam perrogatum esset, exire tribunos, sibique consulere juberet, 'ne longe ab his sacrosancta potestas esset;' exsurgens Antonius magno clamore vim incusans ipsisque, et Cæsari, et juri tribunitio illatam; ad prostremum quasi furibundus imprecari diras, vaticinari bella, cædes, exilia, proscriptiones denuntiare ausus, ex curia profugit. Exeuntem collega Cassius, Marcusque Cœlius et C. Curio secuti, ultimum discrimen haud multo anteverterunt. Jam enim armati e Pompeianis ventitabant cincturi curiam. At illi proxima nocte, servili habitu sumto, meritoria rheda ad Cæsarem perfugerunt. Cæs. Appian. Cæs. Dio. Appian. Plut. Anton. et Cæs. Appian. Dio. Cæs. Oros. VI. 15. Appian.

35. Exactis ex curia tribunis, sententiæ dicuntur, 'ne illi atque eorum satellites pro senatoribus habeantur:' ad illud extremum atque ultimum senatusconsultum, quo nisi in summo omnium periculo descensum non fuerat, decurritur: 'dent operam consules, prætores, tribuni plebis, quique pro consulibus sint ad Urbem, ne quid respublica detrimenti capiat.' Dio. Cæs. Cic. ad Fam. XVI. 11.

36. Post paucos dies, senatu extra Urbem habito, uti Pompeius interesset, tumultum esse decreverunt. Pompeium delectus habere tota Italia jusserunt, veteranorum præcipue, donec ex eo genere centum triginta militum millia conficerentur: sed et ex vicinis nationibus, uti quæque virtute præstaret, mercede conducere; in eos usus pecunias ex ærario sumere. Magnæ tamen summæ a privatis offerebantur: et per oppida missi, qui festinanter et acerbe conquirerent. Provinciæ quoque privatis Cæs. Dio. Plut. Pomp. et Cæs. Appian. Cæs.

Digitized by Google

datæ: duæ consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni[2] Syria obvenit: L. Domitio Gallia ulterior. Nam citerior prætoria Considio Noniano obtigerat. In reliquas prætorii mittuntur, cum neque ad populum ex more latum de imperio illorum esset, neque paludati votis nuncupatis exirent.

Cic. ad Fam. XVI. 12. Cæs.

Appian.

37. Sed Pompeius ad omnia satis se spatii habiturum rebatur, donec exercitum Cæsar e provinciis arcesseret. Et ille quidem miserat adducturos: sed interim plus in celeritate quam viribus esse reputans ad primos belli terrores, apud milites quos habebat Ravennæ, concionatur: omniumque temporum injurias inimicorum in se commemorat, (placet enim quæ a se tum dicta tradit ipsius verbis exponere,) 'a quibus deductum et depravatum Pompeium' queritur 'invidia et obtrectatione laudis suæ, cujus ipse honori et dignitati semper faverit adjutorque fuerit. Novum in republica introductum exemplum, ut tribunitia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quæ superioribus annis[3] esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse. Pompeium, qui amissa restituisse videatur bona, etiam quæ ante habuerit, ademisse.

Plut. Cæs. Cæs.

38. 'Quotiescumque sit decretum, darent magistratus operam, ne quid respublica detrimenti caperet, (qua voce et quo senatusconsulto populus Romanus ad arma sit vocatus) factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis: atque hæc superioris ætatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus' docet. 'Quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem: nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla secessio facta.' Hortatur, 'cujus imperatoris ductu IX. annis rempublicam felicissime gesserint, plurimaque prælia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem dignitatemque ab inimicis defendant.'

2 *L.* præponunt edd. ante Crev.
3 *Armis* post *annis* invenitur in edd. ante Crev.

Digitized by Google

39. Auctore Lælio[k] primipili centurione, conclamant milites, ‘ sese paratos esse imperatoris sui tribunorumque plebis injurias defendere.’ Igitur Cæsar tribunis centurionibusque imperat, ‘ uti, relictis armis aliis, gladio tantum accincti cum delectis pergant Ariminum, eamque coloniam, quanto possint silentio, occupent.’ Ita clam præmisso Q. Hortensio, oratoris filio, cum cohortibus decem, qua tantula manu ‘ terrarum orbem,’ ut ait Livius, ‘ adortus est,’ ipse, ne qua suspicio oriretur, gladiatores perspectavit, et formam qua ludum erat ædificaturus inspexit, et ex consuetudine convivium frequens ingressus est: sed incipiente nocte discedens, tanquam leviter affecto corpore, et rediturus, comiter compellatis convivis, paucos amicorum secreto monuit, ut cum equitibus alius alia via sequerentur: mulisque e proximo pistrino ad meritorium vehiculum junctis, cum aliud iter ingressus, paulo post ad Ariminensem viam extinctis luminibus deflecteret, per impedita loca diu oberravit. Sub lucem deinde duce reperto per angustissimos tramites pedes evasit, præmissasque cohortes circa Rubiconem assecutus est.

Lucan. I. 356. Cæs. Plut. Cæs. Appian. Oros. VI. 15. Suet. Cæs. 31. Plut. App. et Suet.

40. Fluviolus is modicus est inter Ravennam et Ariminum: hodie vocatur Pisciatello.[l] Sed majoribus hoc termino Galliam ab Italia discriminare placuerat. Viso Rubicone primum substitit Cæsar, quantam bellorum molem transitus hic exciturus esset, reputans: conversusque ad proximos, quos inter et Asinius Pollio aderat; ‘ Etiam nunc,’ inquit, ‘ regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt. Sed quid agam, si transitus meus humano generi calamitosus est futurus, reditus mihi?’

Jo. Bocat. de Flum. Lucan. I. 213. Plut. Cæs. et Pomp. Appian. Suet. Appian.

41. Dum ita contatur Cæsar, repente quidam apparuit in proximo, canens arundine. Quem ad audiendum videndumque, nam erat magnitudine et forma non vulgari, cum multi ex stationibus milites accurrissent, interque eos et æneatores; rapta ille tuba procurrit in flumen, et

Suet.

[k] *Auctore Lælio*] Parvi refert; sed tamen annotare non pigebit Lælium a Lucano non hac in concione nominari, sed in ea quam Cæsar Arimini habuit, de qua infra, c. 42. *Crev.*

[l] *Hodie vocatur Pisciatello*] Quidam existimant Rubiconem potius este fluviolum, qui dicitur Luso. *Crev.*

Digitized by Google

ingenti spiritu classicum exorsus, in alteram ripam evasit. Tum Cæsar, ‘Eatur,’ inquit, ‘quo Deorum ostenta, et
Plut. Appian. Dio. Plut. Oros. inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea est.’ Statimque trajectis militibus, nihil moratus tenebras, Ariminum pergit; idque oppidum sub lucem ingressus occupat.

Cæs. Dio. Sueton. Appian. 42. Ibi concione militum advocata, tribunos plebis, qui Urbe pulsi supervenerant adhibuit, ut erant servili habitu tecti. Hæc tam fœda species mirifice inflammavit militum animos, cum præsertim neque Cæsar ipse, neque tribuni
Dio. Lucan. I. 278. deessent rem per se satis tristem exaggerare verbis. Curio etiam, ut erat promtæ eloquentiæ, jussu Cæsaris acta docuit milites, vehementer accendens ad vindictam animos. ‘Nihil enim ultra rite ac ordine Romæ geri: non fas respici, non jus: sacrosanctam potestatem conculcari: penes malos omnem potentiam: melioribus aut tacitam servitutem, aut, si loqui ausint, fugam, cædem, pericula esse proposita.’ Et quo vehementiores adhiberet mentibus faces, flens Cæsar, et a pectore discissa veste, fidem
Sueton. Lucan. militum invocabat. Assensere milites ingenti fremitu; cum ad omnia promtos imperatori liberalitas ejus, et fortuna
Sueton. faceret: errore quoque concionis extremæ adjuvante, quæ promissum omnibus jus aureorum annulorum cum equestri censu inde credidit, quia Cæsar ad satisfaciendum militibus annulum quoque æquo animo sibi detracturum
Appian. Dio. dicens, sæpius digitum lævæ manus ostenderat. Sic incitatis cohortibus, ad vicina quæque porrigens manus, quantum pro copia præsente poterat, opportuna loca recipere instituit.

Appian. et Lucan. 43. Sed hæc, non qualia erant, sed multis modis majora, terror subitus, et agrestium fuga per Italiam ac in Urbe vulgaverat; venire Cæsarem cum omni exercitu, Gallorumque et Germanorum ingentibus auxiliis. Ergo sævius quam ullo Gallico Cimbricove tumultu percussi omnium animi, sine consilio, sine spe, trepidabant. Neque vulgi tantum hæc vecordia, sed magis etiam patrum erat:
Plut. Appian. quorum[4] pavore et querelis Pompeius quoque, ne pro sua virtute et peritia rebus præsentibus consulere posset, turbabatur.

4 *Cum* pro *quorum* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

44. Alii præterita objiciebant, quæ jam emendari non poterant: 'nunc dare ipsum pœnas spreti optimorum virorum consilii, qui Cæsaris amicitiam ipsi patriæque funestam fore prædixissent.' Hæc exprobranti Catoni Pompeius respondit, 'illum melius divinasse, se egisse simplicius et amicius.' Plures erant, quos conditiones Cæsaris non admisisse pœniteret. Plerique cum Pompeio expostulabant, 'quid ita, cum esset tam flagitiose imparatus, acerrimum ducem exercitumque provocasset?' Nam quærenti L. Volcatio Tullo viro consulari, 'ecquid paratas haberet copias?' hæsitanter responderat, 'duas legiones, quæ essent missæ a Cæsare, paratas esse: arbitrari et de novis delectibus legiones quinque cogi posse.' Ibi exclamavit Tullus, 'Decepisti nos, Pompei!' Nuper enim in senatu legiones habere sese paratas decem confirmaverat. M. Favonius adjecit, 'nunc esse tempus pede percutiendi terram:' quod aliquando jactabundus dixerat, 'ubi pede terram pulsasset, affatim exsilituras equitum peditumque copias.'

Plut. Cat. et Pomp. Appian. Plut. Cic. ad Att. VII. 15. Plut. Pomp. Cæs. de B. Civ. I. 6. Plut. Cat. et Pomp. Appian.

45. Et vincebat ille quidem adhuc Cæsarem militum numero, adjunctis Hispaniensibus; sed a suis consiliis trepidatione patrum velut fluctu auferebatur. Tullus mittendos de pace legatos censere: abnuere Cato, et Pompeio summam imperii decernere, 'eorundem esse magna mala et facere et comprimere' dictitans. In hanc sententiam itum: et Pompeius 'non esse in parietibus rempublicam' ferens, sequi jussis magistratibus omnique senatu, et, si quis remansisset, pro hoste habiturum denuntians, Urbem reliquit.

Plut. Cæs. Plut. Pomp. et Cat. Cic. ad Att. VII. 11. Appian. Dio.

46. Consules statim, ne sacris quidem solennibus factis, (quod ante id tempus acciderat nunquam,) secuti sunt. Reliqui patrum inopes consilii stupentesque in curia pernoctarunt. Diluculo demum, paucis, qui Cæsaris aut neutrarum partium erant, manentibus, (quanquam et ex illo numero quidam dicuntur profecti,) excesserunt.

Plut. Cæs. Cæs. Appian. Plut. Cæs. Dio.

47. Ergo tanquam ex hostili terra fit fugæ similis profectio: complentur agminibus exeuntium viæ, completur clamoribus tumultuque cœlum: fit deserentium emittentiumque suos comploratio: moram caritas, festinationem metus imperat: nemini non res misera, acerba, atrox vi-

Appian. Plut. Cæs. et Pomp. Lucan. Petron. Carm. Dio.

Digitized by Google

detur. Nam et qui cum tota familia egrediebantur, desperato reditu, vix poterant ab extremo patriæ conspectu avelli: et qui suos relinquebant, plus angebantur, carissima pignora mox in potestate ejus futura reputantes, contra quem ipsi ferrum stringerent. Plebs autem Romana consiliis armisque orbam, et expositam lubidini victoris Urbem reputans, superiorum civilium bellorum mala, direptiones, cædes, incendia loquebatur: majori timore, quod a Cæsare magna barbarorum adduci multitudo diceretur.

Appian. Dio. Lucan. Petron.

48. Aggravabant augebantque horrorem nuntiata nuper prodigia numero et fœditate terribilia. Nam in ipsa Urbe lupi noctuæque frequentes apparuerant: sanguineæ pluviæ, terræ motus crebri cum mugitibus, etiam Romæ, simulacrorum sudores, multis ex locis nuntiabantur. Sed et fax ab occidente in orientem ferri conspecta erat: multa fana fulmine tacta; ipsum Capitolium, ubi et sceptrum Jovis et galea Martis percussa sunt, itemque æra legum. Ædificia multa, quæ inter et Quirini fanum, incendio hausta. Sol totus obscuratus est. Monstrosi animalium partus editi: minacia carmina pro Sibyllinis vulgata; passimque furore correpti dira multa cecinerunt. In Cumano arbor subsedit, paucis ramis eminentibus. Ob eam rem aditi libri, repertumque internecionem hominum fore, tantoque majorem, quanto propius ab Urbe ostentum factum esset.

Plin. XVII. 5.

Dio.

49. Sed et ominibus accensa est moris antiqui prætermissio, quod nullus feriarum Latinarum causa præfectus Urbi creatus fuit: idque anno sequente pariter omissum, vices præfecti prætoribus interim obeuntibus. Eodem anno M. Perperna mortuus est, novissimus omnium quos consul in senatu sententiam rogaverat: neque plus septem in vita reliquit ex iis, quos ante septimum et tricesimum annum cum L. Philippo censor in senatum legerat. Ea quoque res, quemadmodum et cetera quæ acciderant, finem senatus, mutationemque reipublicæ visa portendere.

Val. Max. VIII. 13. Dio. Plin. VII. 48. Val. Max. Dio.

50. In hoc metu cum plerique mittendos ad Cæsarem legatos dicerent, non abnuente Pompeio, quin et mandata privati officii addente, L. Cæsar, cujus pater legatus erat

Cæs.

Digitized by Google

Cæsaris, et L. Roscius prætor, Ariminum profecti, Cæsarem orare instituerunt, discederet ab armis, suasque injurias reipublicæ donaret. Cæsar paulo diversa ab his quæ per epistolam postulaverat, respondit. 'Pompeius eat in Hispaniam: delectus et præsidia contra se comparata dimittantur. Se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem M. Considio Noniano traditurum: ad consulatus petitionem venturum. Neque jam velle rationem haberi absentis: trinundinum petiturum.' Et quo facilius conveniret, petiit ut colloquendi causa propius accedat Pompeius, aut se accedere patiatur. Cum his mandatis reversi Pompeium et consules Theani repererunt, ante diem VIII. Kalendas Februarias; quo die ad eos T. Labienus, damnata Cæsaris causa, venerat. Cic. ad Fam. XVI. 12. et ad Att. VII. 13. Dio. Cæs. Cic. ad Att. VII. 14. et 18. ep. 12.

51. Is diu ab inimicis Cæsaris solicitatus, a quo maximis auctus honoribus, omnibusque nuper trans Alpes copiis præfectus fuerat, fortunam imbecillo animo ferens, Cæsarem, jam et ipsum propter insolentiam hominis in amore frigidiorem, reliquerat; speciem magis, quam vires, ut exitus docuit, prælatis partibus afferens. Huic tamen Cæsar, pro solita animi magnitudine, pecuniam, cujus ille prædives erat, et sarcinas omnes remisit. Hirt. de B. Gall. VIII. Dio. Plut. Cæs.

52. Conditiones Cæsaris nec rejectæ omnes, nec probatæ sunt. De colloquio dissimulatum. Scipta mandata per eosdem remissa ad Cæsarem, 'ut ille de his oppidis, quæ extra suam provinciam occupavisset, præsidia deduceret. Id si fecisset, ad Urbem redituros patres, ut de iis ipsis conditionibus quas obtulerat, senatus haberi Romæ posset. In Hispanias iturum Pompeium esse.' Cic. ad Fam. XVI. 12. et Cæs.

53. Neutri ducum satis pax placebat. Pompeius, si populo Romano potestas omnis restitueretur, haud dubie inferiorem se gratia Cæsaris rebatur: Cæsar ab ineunte ætate cupidissimus imperandi, prætermittere occasionem nolebat, gnarus non aliud sibi ad principatum iter, quam per conculcatum Pompeium, esse. Itaque mala fide secum agi cavillatus, quod ante quam diem iturus in Hispaniam Pompeius esset, expressum non fuerat, toto animo in bellum versus, per omnem Italiam literas mittebat: 'sive jure secum, sive armis ageretur, paratum ad Dio. Suet. Cæs. c. 30. Plut. Cæs. et Anton. Cæs. Dio.

Digitized by Google

disceptationem' ostendens; simul hortatus omnes, 'bono essent animo, neque se conjungerent res turbare cupientibus. Non minus se his consulturum pro suis, qui in neutra, quam qui in sua castra venissent.' Quanquam Pompeius, auctore solo principum Domitio, 'pro hostibus se habiturum, qui reipublicæ defuissent,' edixerat.

Sueton. Cæs. c. 75. Suet. Ner. c. 2. Plut. Pomp. Dio. Appian.

54. Interim non expectato legatorum reditu, acerrime delectum habere Arimini, opportuna loca occupare, præsidia imponere. M. Antonius cum quinque cohortibus Arretium mittitur, ibique præsidium imponit. Fugit in Campaniam Scribonius Libo, qui tutari debuerat Etruriam. Pisaurum, Fanum, Anconam, ab Arimino Cæsar singulis cohortibus occupat. Curionem cum tribus cohortibus ad Iguvium recipiendum ire jubet, validum Umbriæ oppidum, quod a Quinto Minucio Thermo quinque cohortibus tenebatur. Sed ille voluntati diffisus Iguvinorum, quos addictiores Cæsari esse sciebat, profugit. Milites ejus in itinere discedunt, domumque se conferunt.

Cic. ad Att. VII. 17. et 18. Cæs. Cic. ad Att. VII. 12. Flor. IV. 2. Lucan. II. 462. Cic. ad Fam. XVI. 12. Cæs. Plin. III. 14. Cæs. Cic. ad Att. VII. 18. Flor. Luc. Cæs.

55. His rebus et municipiorum voluntate cognita, Cæsar, aucta fiducia, cum legione tertiadecima Auximum proficiscitur, Piceni[5] urbem, quam P. Attius Varus præsidio tenebat, agendis in Piceno delectibus intentus. Auximates Varum terrent, et decedere oppido cogunt. Fugientem per impedita loca quidam Cæsaris milites assecuti consistere cogunt. Post brevem pugnam deseritur a suis Varus: alii domum, plerique ad Cæsarem pergunt. Hæc Romam perlata, cum jamjam adesse Cæsar, conspicique equites ejus falso dicerentur, sic exterruerunt Lentulum consulem, qui ex mandato Pompeii, quod A. D. VII. Idus Februarias per C. Cassium tribunum plebis Capuam erat allatum, ad pecuniam promendam Pompeio venerat, ut aperto sanctiore ærario, protinus ex Urbe profugeret.

Plin. III. 13. Cæs. Cic. ad Att. VII. 21. Cæs.

56. Delectus intra Urbem omittitur: neque ullo inter Romam ac Capuam fiditur loco: Capuæ demum se confirmant, ibique delectum instituunt agere, parum prolixe

Cic. ad Att. VII. 14. Cæs.

5 *Picem* edd. ante Crev.

Digitized by Google

respondentibus Campanis, quod beneficio et lege Cæsaris deducti eam in coloniam fuerant. Gladiatores quos ibi Cæsar alebat (ad duo millia fuisse putantur) Lentulus equis attributis sequi se jusserat. Sed posteaquam id reprehendebatur sermonibus, singulis patribus familiarum binos Pompeius distribuit, custodiæ causa. Cæs. et Cic.

57. Sed Cæsar Auximo progressus, totum Picenum, volentibus præfecturis omnibus, recepit. Etiam Cingulo, quanquam id oppidum Labienus sua pecunia exædificaverat, legati ad Cæsarem venerunt. Cum interim legio duodecima accessisset, Cæsar cum duabus legionibus Asculum Picenum contendit, ubi Lentulus Spinther curabat, vir consularis, cum cohortibus decem. Sed neque hic ceteris constantior, profugit ex oppido; desertusque a majore parte militum, reliquos L. Vibullio Rufo tradit, a Pompeio forte venienti [6] ad Picentes retinendos in partibus. Vibullius acceptis militibus, ex his et delectibus Pompeianis aliquot cohortes conficit: mox venit ad eum C. Lucceius Hirrus [m] cum quinque cohortibus Camerino fugiens, ubi in præsidio fuerat. Hi magnis itineribus Corfinium proficiscuntur, quo loco L. Domitius Ahenobarbus consederat. Cæs. Ep. Pomp. ad Cic. VIII. ad Att. ep. 11. Cæs.

58. Nam ille, successor Cæsari missus, cum quatuor millibus ex novo delectu Galliam versus iter instituerat: deinde, occursu Cæsaris cognito, deflexerat in Pelignos Marsosque. Harum ex nationum delectibus, cum copias suas ad numerum cohortium duodecim adauxisset, jamque ad eum Vibullius et Hirrus cum undeviginti cohortibus accessissent; observare Cæsarem instituit, repugnaturus, si propius ad se accessisset: sin vero secun- Appian. Ep. Pomp. ad Coss. et ad Domit. VIII. ad Att. Ep. 12.

6 *Venienti* Cler. *Venientem* reliqua ante Crev. edd.

m *C. Lucceius Hirrus*] Idem videtur esse, qui supra l. CVII. c. 14. memoratur tribunus plebis rogationem promulgasse de Pompeio dictatore creando. Hoc loco legebatur *Lucilius*. Sed Pompeii epistola C. Hirrum tantum nominat: nomen corruptum est apud Cæsarem. Cognomen Hirrus satis indicare nobis visum est, nomen ei fuisse Lucceio. Et ita sentit Manutius in not. ad Ep. Pompeii. *Crev.*

Digitized by Google

dum mare ad Pompeium ire cœpisset, confestim ducturus in Samnium, ut cum Pompeio se conjungeret.

Cæs. 59. Sed Cæsar, Asculo recepto, conquiri milites qui a Lentulo discesserant, instituique delectum jubet: nec Dio. Cæs. amplius uno die moratus, Corfinium pergit. Occurrunt Lucan. II. 481. præmissæ a Domitio quinque cohortes, pontemque fluminis, ad tertium ab urbe milliare, conantur interrumpere. Cæs. Sed levi prælio rejectæ ab antecursoribus Cæsaris, in oppidum se recipiunt. Cæsar, flumine superato, castra juxta murum Corfinii ponit.

60. Domitius, magno proposito præmio, regionum peritos ad Pompeium cum literis mittit, rogans et obtestans, ne se cum tot cohortibus, magnoque senatorum et equitum Romanorum numero, recidere in potestatem Cæsaris sinat. Ea res summa solicitudine Pompeium affecit. Ep. Pomp. ad Coss. et ad Domit. Nihil enim tam contrarium consiliis ejus fieri potuisset. Tironi non audebat confidere; duas legiones quæ nuper prætextu Parthici belli abductæ a Cæsare fuerant, proniores illis partibus rebatur. Igitur omnes undique copias Cic. ad Att. VIII. 9. Ep. Pomp. ad se convenire maluisset. At, quoniam id propter vigilantiam atque celeritatem adversarii nequibat, quatuordecim cohortes ex duabus illis legionibus contraxerat Luceriam, eo consilio ut, si propius accederet Cæsar, Italiam relinqueret, ut paulo post factum est. Sed, accepto, Domitium obsideri, sive dissimulans mentem suam, sive putans tot et tales viros deseri non oportere; scribit Cic. ad Att. VIII. 6. ad Lentulum consulem, magni interesse reipublicæ, omnes copias primo quoque tempore in unum locum convenire. Quod ab omnibus ita est acceptum, cum universis viribus Pompeium ad Corfinium venire constituisse.

61. Hac opinione paulisper recreati sunt hominum animi, nuntiataque Domitii constantia, qui sane suos co- Cæs. hortatus, tormenta disposuerat in muris, et cetera tanquam ad tolerandam obsidionem administrabat. Etiam, ut promtiore exercitu uteretur, militibus quaterna jugera agri, centurionibusque et evocatis pro rata parte promiserat ex suis possessionibus. Nam occasione Syllanorum Dio. temporum ad maximas opes pervenerat.

62. Sed accidit ei, quod futurum Pompeius ei scripse-

Digitized by Google

rat; ut nec expedire posset copias tribus in oppidis distributas, (partem enim Albæ, partem Sulmone collocaverat) nec cum iis, quos habebat secum, satis firmus ad resistendum esset. Namque Sulmonenses, missu Cæsaris venienti Antonio aperuerunt portas, universique et oppidani et milites (septem ibi cohortes Domitius collocaverat, cum Antonius quinque tantum adduceret) obviam gratulantes exierunt. Q. Lucretius senator et C. Attius Peligrus, qui oppidum præsidio tenuerant, de muro se dejecerant. Lucretius effugit. Attius ab Antonio deductus ad Cæsarem, et ab eo incolumis dimissus est. Pompeiani proditum ab eo fuisse Sulmonem crediderunt. Ep. Pomp. ad Cos. et ad Domit. Cæs. Oros. VI. 15. Cæs. Cic. ad Att. VIII. 4.

63. Cæsar, cum et illis cohortibus auctior esset, et ad eum legio octava cohortesque ex novis Galliæ delectibus duæ et viginti venissent, cum trecentis circiter equitibus, quos ei rex Noricus miserat; altera castra ad alteram oppidi partem ponit, Curione præfecto, qui cum præsidiis, quæ in Umbria et Tuscis fuerant, ad eum accesserat. Inde circumdare obsessos operibus instituit. Quorum parte maxima perfecta, literæ Domitio redduntur, quibus negabat Pompeius ire se subsidio posse; jubebatque, si ulla ratione etiam tunc efficere posset, explicaret sese, et Brundisium veniret. Sed hoc jam serum erat, obsesso atque circummunito oppido. Cæs. Ep. 3. Pomp. ad Domit. VIII. ad Att. ep. 12. Dio.

64. Igitur Domitius clam cum paucis familiaribus de fuga colloqui cœperat. Sed quanquam voce consilium non prodebatur, ex trepidatione vultuque et hoc genus indiciis patuit. Idcirco milites inter se collocuti, Domitium publice custodiunt; legatosque mittunt ad Cæsarem, 'paratos esse portas aperire, et L. Domitium vivum tradere.' Sed quia serum diei erat, veritus Cæsar, ne per nocturnam licentiam oppidum diriperetur, id quod suis rebus erat futurum alienissimum, quas opinione clementiæ confirmare cupiebat, asservari interea oppidum a Domitianis militibus jubet. Ipse suorum vigilias stationesque densas circumponit, non adversus eruptionem modo, sed etiam adversus furtivos egressus singulorum. Cæs. Dio. Appian. Cæs.

65. Circa quartam vigiliam Lentulus Spinther de muro Cæsarianos inclamat, deducique ad Cæsarem petit. De-

Digitized by Google

ductus orat ut se pro pristinis suis beneficiis incolumem velit, omnia enumerans, quod per Cæsarem in collegium pontificum venisset; quod ex prætura Hispaniam habuisset provinciam; quod in petitione consulatus fuisset ab eo adjutus. Cæsar plura commemorari non passus, neminis odio, sed ut tribunos plebis in suam dignitatem, et populum Romanum paucorum factione oppressum in libertatem restitueret, arma cepisse interfatur. Ergo Lentulus jam securus de salute sua, petit ut in oppidum reverti liceat, quo ex sua incolumitate ceteri ad spem revocentur. 'Esse enim nonnullos, qui de morte consciscenda deliberent.'

Plut. Cæs. Senec. de Benef. III. 24. Plin. VII. 54. Sueton. Ner. c. 2. Plut. et Senec.

66. Sane Domitius, Cæsaris iram metuens, cui semper fuerat adversatus, a medico eodemque servo suo venenum poposcerat. Sed idem, lenitate cognita victoris, deplorare conditionem suam cœpit, quod, quam relicturus fuisset inimicus, sibi ipsi vitam homo temerarius stultusque præcidisset. Ibi medicus, qui adolescenti Domitio rem aperuerat, seque jusserat asservari, donec eventus docuisset, utrumne venenum datum patri foret, tantummodo soporiferam potionem se dedisse indicavit. Hac re exhilaratus (neque enim Lucano credendum est, in gratiam Neronis, cujus hic Domitius abavus fuit, omnia alia fingenti) manumisit medicum: atque ita, postquam illuxit, cum ceteris ad Cæsarem deductus est.

Lucan. II. 509. Sueton. Senec. Cæs.

67. Erant senatorii ordinis Domitius et Lentulus consulatu functi; præterea L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæstor, L. Rubrius: præterea multi adolescentes nobiles, equitumque Romanorum et decurionum, quos Domitius ex municipiis evocaverat, magnum agmen. Hi a Cæsare increpiti, quod neutiquam convenientem meritis suis gratiam retulissent, incolumes omnes dimittuntur, seque ad Pompeium recipiunt. Aurum etiam quod secum Corfinium deportaverat Domitius, sestertium sexagies,[a] quanquam pecunia publica esse diceretur, Domitio redditum: quia Cæsar non minus fugiendam sibi inopiæ, quam crudelitatis famam judicabat. Ita Cæsar, septem

Dio. Cæs. Appian. Plut. Liv. Epit. Vell. II. 50. Cæs.

[a] *Sestertium sexagies*] Marcæ argenti nostrates 23437. unciæ 4. *Crev.*

Digitized by Google

omnino dies ad Corfinium commoratus, Domitianas cohortes protinus in Siciliam mittit. Ipse in Apuliam ducere instituit.

68. His rebus auditis, Scipio Luceriam omisit, militibus Brundisium transductis, quo Pompeius expeditus legiones antecesserat. Eo conduci jusserat quicquid habebat copiarum, nullum auxilii genus aspernatus: nam et ex pastoribus servisque equites circiter quadringentos effecerat. Sed Cæsaris per Apuliam cursus majorem ei delectuum partem, passim relictis præsidiis fugientium, abscidit. Alba L. Manlius Torquatus prætor cum sex cohortibus discesserat; Tarracina, cum tribus prætor Rutilius Lupus. Sed Rutilianæ cohortes, cum equitatum Cæsaris conspexissent, cui Vibius Curius* præerat, ad eum signa transtulerunt: idem reliquis itineribus, a nonnullis cohortibus, quæ in Cæsarem aut equites ejus inciderant, factum.

Lucan. II. 472. Cic. ad Att. VIII. 8. et 9. Cæs.

Cic. ad Att. IX. 6. Cæs.

69. Venit et in potestatem Cn. Magius præfectus fabrum Pompeii, quem Cæsar cum mandatis ad Pompeium remisit; 'interesse reipublicæ, ut, quoniam iturus Brundisium esset, una colloquerentur.' Neque diu contatus, cum legionibus sex A. D. VIII. Idus Martias Brundisium venit; cujus exercitus magna pars ex recentibus delectibus, et iis, quos in itinere exceperat, confecta erat. Sed Pompeius jam Cn. filium majorem ex duobus, cum socero Scipione in Syriam, auxilia gentium ac regum concituros, consules autem Dyrrhachium præmiserat, cum triginta cohortibus. Ea res abrupit negotium pacis. Nam et Lentulus consul a Cornelio Balbo, cujus pater Lentuli erat familiarissimus, mandata Cæsaris habente, conveniri non potuit; et cum Scribonius Libo, qui erat Sex. Pompeii socer, a Caninio Rebilo inductus, cum Pompeio de conditionibus egisset, responsum est, quod consules absint, sine illis de compositione agi non posse.

Ep. Cæs. ad Opp. IX. ad Att. ep. 8. Plut. Pomp. Cæs. Cic. ad Att. IX. 8. et Cæs. ad Opp. IX. ad Att. ep. 18. Cæs. Plut. Pomp. Lucan. II. 631. Cæs. Appian. Dio. Plut. Cic. ad Att. IX. 9. Cic. ad Att. VIII. 9. et Balb. ad Cic. VIII. ad Att. 15. Cæs. Dio, XLVIII. Cæs.

70. Nec deerant qui existimarent, dimissos a Pompeio consules fuisse, ne quid novi consilii contra suas rationes caperent; suspecta præsertim levitate Lentuli. Sed ne-

Dio, XLI. Cic. ad Att. VIII. 15. Vell. II. 51.

* *Vibius Curius*] Variant in hoc nomine tum Cæsaris, tum Ciceronis editiones. *Crev.*

Digitized by Google

Cæs. que Magius remissus ad Cæsarem est, si Cæsari credimus.
Sueton. Cæs. c. 56. Ceterum ille multa, suæ causæ serviens, de industria perperam edidit; quod et Pollio Asinius affirmare est solitus, qui cum eo transiit Rubiconem, rebusque his interfuit.
Ep. Cæs. ad Opp. et Cornel. IX. ad Att. ep. 13. Ex iis hanc de Magio querelam esse puto, cum ipse Cæsar iisdem diebus ad Oppium et Cornelium Brundisio scripserit, a Cn. Pompeio missum esse Cn. Magium de pace: se quæ visa fuissent respondisse.

Cæs. 71. Sic pacis cogitatione quibuscumque de causis penitus abjecta, hoc agere cœpit, ut aut Pompeium quamprimum trajicere cogeret, aut exitu prohiberet. Igitur, castris ad portas oppidi positis, opus magnum et multorum dierum, propter altitudinem maris, instituit, ab utroque portus cornu moles jaciens. Ejus operis ratio non melius exponi, quam ab eo ingenio potest, a quo excogitatum
Cæs. jussumque fuit. Qua fauces erant angustissimæ portus, molem atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat, quod his locis erat mare vadosum. Longius progressus, cum agger altiori aqua contineri non posset, rates duplices, quoquoversus pedum XXX. e regione molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat. Has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. In quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu navium incendiisque defenderet.

Cic. ad Att. IX. 14.

72. Contra hæc Pompeius naves magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis et omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera disturbaret. Sic quotidie eminus utrimque fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Cum ad hunc modum dies exacti novem essent, naves quæ consules transportaverant, Brundisium redierunt. Harum adventu Pompeius,
Dio. Appian. Cæs. sive Cæsaris operibus permotus, quorum ferme dimidia pars effecta erat, sive quia jam ab initio consilium Italiæ

Digitized by Google

relinquendæ ceperat; una de re solicitus, quemadmodum tuto discederet, portas obstruit, partemque viarum parietibus inædificat, aliis fossas transversas[7] præducit, easque stipitibus præacutis replet, cratibus humoque aggesta insidias tegens. Aditus autem duos qui extra muros ad portum ducebant, maximis acutissimisque trabibus in densum ordinem structis obsepit. Brundisinos, quibus parum confidebat, domi se continere jubet. Plut. Pomp. Front. I. 5. Dio. Lucan. II. Cæs. Plut.

73. His paratis, milites silentio conscendunt naves: tum expediti, quos ex evocatis sagittariisque atque funditoribus, ad speciem retinendæ urbis in muro disposuerat, certo signo revocantur: relictis actuariis navibus, quibus, per itinera nota digressi, suos assequerentur. Dum hæc geruntur, Brundisini ex tectis profectionem Pompeianorum nutu significabant. Ergo Cæsariani, scalis positis muros transgressi, in fossas et sudes incidissent, nisi moniti ab oppidanis, et longo itinere circumducti ad portum forent. Ibi duas adhuc naves, cum militibus qui inerant, ad molem Cæsaris hærentes, lintribus scaphisque circumvenerunt; injectisque ferreis manibus retraxerunt ad littus, repugnantibus aliquot interfectis. Appian. Plut. Front. Cæs. Plut. et Cæs. Dio. Plut. Cæs. Lucan.

74. Sic expulsus Italia Pompeius, non modo rempublicam, sed omnem gloriam suam, omnem virtutem perdidisse, factusque plane alius esse videbatur, pristina ejus facta cum hoc recenti comparantibus. Urbem, quam defendi totius imperii periculo æquius erat, adversario relinquerat, pecunia refertam, præsidio vacuam; Themistoclis usus consilio, cum tempora Periclem magis poscerent. Nunc etiam Italiam, sedem imperii, robur et seminarium Romanæ militiæ, deserebat: ex eodem portu legiones et opes, quas poterat, avehens, contra cives usurus, in quem olim captivum aurum et orientis spolia locupletandæ patriæ invexerat; dimissis eodem loco militibus, ut timere cives sui desinerent. Et qui antea barbarorum immensas regiones populo Romano subjecerat, is nunc ibat illorum copias excitum, ut Italiam et Romam vastaret atque pre- Liv. Epit. Dio. Lucan. II. 726. Cic. ad Att. VIII. 7. Cic. ad Att. VIII. 2. et 3. Cic. ad Att. VII. 11. Dio. Lucan. II. 633.

7 *Parietibus aliis inædificat, aut fossas transversis* edd. ante Crev. et mox *ad portum* pro *ad portum*, ex Cæs. emendatum, habent cæd.

Digitized by Google

meret: jam olim hoc consilio dimissis, qui classem Alexandria, Colchis, Tyro, Sidone, ceterisque omnibus insulis, maritimisque civitatibus aut regnis, quorum ille studia habebat, ad intercludendos commeatus Italiæ, et ad occupandas frumentarias provincias, cogerent.

Cic. ad Att. IX. 9.

Cic. ad Att. IX. 1. et 12.

75. Ergo etiam, priusquam excederet Brundisio, magna pars optimatum in Urbem redierat, prætoresque et ædiles partibus suis, tanquam in pace, fungebantur. Nec hi tantum dolores Pompeium urebant, sed futuri metus et solicitudo plus angebant hominem prodigiis etiam terrificis et minacibus. Ut enim primum Dyrrhachium appulit, priusquam littus tangeretur, milites quidam fulmine percussi: signa telis aranearum sordidata sunt: et cum Pompeius exscendisset, euntis vestigia serpentes advoluti delerunt.

Dio.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. C. CÆSAR, intra sexaginta dies in potestatem Italia redacta, cum propter inopiam navium sequi Pompeium, priusquam ille transmarinis auxiliis confirmaretur, non posset; sed nec Italiam propter duces Pompeianos, qui erant in Hispania, tuto relinqui putaret; Brundisii, Tarenti, Sipontique singulas legiones collocavit, ad maritimos exitus adventusque claudendos. Ipse quamprimum in Urbem decurrere statuit, ubi jam olim ut quam plurimi senatores essent enixe contenderat, quo nimirum speciem aliquam auctoritatis publicæ suis armis circumdaret: ea re perfecta profecturus in Hispaniam, 'ut veterem Pompeii exercitum,' quemadmodum inter suos erat professus, 'donec esset sine duce, opprimeret; inde reversurus ad ducem sine exercitu.' Sed, ut rei frumentariæ provideret, duo Italiæ horrea, Sardiniam a Q. Valerio legato, Siciliam a Curione occupari jubet; quorum Valerio legionem unam, Curioni tres attribuerat. Hunc enim pro prætore mittebat, cum sex fascibus laureatis, et mandato, recepta Sicilia protinus in Africam transmittendi. His rebus auditis, priusquam venire Valerius in Sardiniam posset, Caralitani M. Cottam, qui eam provinciam obtinebat, oppido suo ejiciunt: atque ille, Sardorum mente cognitâ, statim in Africam profugit.

Plut. Pomp. et Cæs. Cæs. de B. Civ. I. Dio XLI. Appian. Civ. II. Cæs. Cic. ad Att. IX. 15. Dio. Ep. Cæs. ad Cic. l. IX. ad Att. ep. 6. et Ep. Balbi et Oppii ad Cic. IX. ad Att. ep. 8. et Cic. ad Att. IX. 9. &c. Sueton. Cæs. 34. Lucan. III. 55. Flor. IV. 2. Appian. Cæs. Cic. ad Att. X. 4. Cæs.

Digitized by Google

2. Siciliæ Cato præerat; atque hactenus egregie se compararat ad bellum, habendis in insula et vicina Italia delectibus, et classe conficienda: ita ut spes magna esset, teneri Siciliam nullo negotio posse. Sed ubi præmissus Asinius Pollio interroganti, 'utrumne senatus, an vero populi jussu venisset!' 'Mandatu ejus adesse' respondit, 'qui tum Italiam haberet in potestate;' simul Pompeii fugam, et Curionis nuntiavit adventum: pro concione ostendit 'satis sibi virium esse ad expellendum Sicilia Pollionem; sed quia cum aliis copiis Curio expectetur, se innoxios exitioso bello implicaturum non esse. Ceterum mirari consilia Deorum, et perplexas abstrusasque rationes, qui Pompeio multa prava incipienti semper favissent; nunc pro libertate patriæ pugnantem desererent.' Pauca deinde questus est de Pompeio, 'qui rebus omnibus imparatissimus, tantas turbas commosset, senatuique persuasisset, omnia ad bellum egregie provisa et comparata se habere.' Hæc in concione locutus, Corcyram abnavigavit, ut Pompeio se conjungeret.

Cic. ad Att. x. 12. et 16. Plut. Cat. Appian. Plut. Dio. Plut. Cæs. Appian. Dio.

3. Interea Cæsar, militibus in proxima municipia deductis, ut a labore reficerentur, ad Urbem profectus, de republica cum patribus qui tum aderant satis frequentes egit. Quippe senatum M. Antonius, Q. Cassius tribuni plebis, extra pomœrium coëgerant. Ibi Cæsar, commemoratis inimicorum injuriis, suaque lenitate; in eos qui civibus suis præter necessitatem facerent bellum, non sine gravi imprecatione invectus est. 'De se vero sperare omnes omnia' jussit, 'qui et alios permultos adversariorum conservasset, et præcipue L. Domitium dimisisset, cum magna pecunia.' Fuit et auctor mittendæ senatus nomine legationis ad Pompeium et consules. 'Neque enim se reformidare, quod Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui, timoremque eorum qui mitterent significari.' In eandem sententiam cum populo quoque, qui et ipse ad eum ex Urbe confluxerat, locutus, miserrima necessitudine excusata, quod adversariorum armis ad arma cogeretur; frumentum promisit ex insulis, et trecentos nummos viritim.

Cæs. Plut. Cæs. Dio. Cæs. Dio. Appian. Dio. Cæs. Dio. Vell. II. 50. Dio.

4. Ita specie reversa pacis, senatus ad vestitum rediit. Ceterum neque satis levatus hominum timor est, similia

Digitized by Google

Marium olim, similia Syllam pollicitos esse reputantium, donec cupita assequerentur: præsertim cum Urbs plena Cæsaris militibus esset. Irrita quoque fuit de legatis mittendis deliberatio. Nec enim reperiri poterant, qui Cæs.
mitterentur: et qui delecti fuerant, id munus ancipiti metu subterfugiebant. Nam et Pompeium timebant, ne Plut.
tanquam relictus sæviret; et Cæsarem, ne aliud, quam quod præ se ferret, intime cuperet. Idque postea magis Dio.
est creditum, ubi Pisonem, licet socerum, offendisse fama fuit, quod ea de legatione verba liberius fecisset. His Cæs.
disputationibus excusationibusque triduum periit. Quæ res ubi festinanti Cæsari cœpit esse fastidio, nihil jam nomen patrum, aut juris antiqui moratus imaginem, cetera ex usu præsenti administravit.

5. Igitur contemta L. Metelli tribuni plebis intercessione, quam inimici Cæsaris comparaverant; 'Quas tu Plut.
leges advocas,' ait, 'non belli, sed pacis respiciunt tempora: nunc reipublicæ consulendum est. Nec opus esset tibi reddi rationem factorum meorum, in quem animadvertere, sicut et in ceteros quos cepi adversarios, jure meo potuissem.' His dictis ad ærarium profectus, quod erat in æde Saturni, quia claves ablatæ a consulibus fuerant,[a] effringi jubet. Eodem et Metellus accurrit, ut vim pro- Lucan. III. 115.
hibeat a foribus. Ibi vero tribuno mortem minatus est Appian.
Cæsar, hac voce addita: 'Atqui, adolescens, non te la- Plut. Cæs. et Apoph. Rom. et
tet, factu hoc mihi quam dictu esse facilius.' Perterritus Pomp.
hac denuntiatione Metellus, non ægre auscultavit monenti Lucan.
Cottæ tempori cedere. Quod nisi esset factum, non du- Cic. ad
bitatur, quin itum in cædes foret, semel deposita simula- Att. x. 4.
tione pacis. Nam et iratus ultro Cæsar erat, et a multis incitabatur. Amoto tribuno, cum adhuc obstare religio Appian.
videretur, quia sanctius ærarium recludi, præterquam tumultus Gallici causa, magnis additis execrationibus atque

[a] *Quia claves ablatæ a consulibus fuerant*] Omnes scriptores testantur claves ærarii non comparuisse. At eas a consulibus ablatas esse, nusquam diserte expressum reperio. Ceterum non inepte Pighius notat Cæsarem hujus facti invidiam videri declinare voluisse, dum memoravit consulem Lentulum aperto ærario profugisse. Vid. supra CIX. 55. Sane de hac sua cum Metello ad ærarium contentione omnino siluit. Vid. et quæ Freinshemius observat de Cn. Magio, supra CIX. 70. *Crev.*

Digitized by Google

diris, majores vetuerant; 'abivisse jam tempus istius curæ' dixit: 'sua enim opera provisum esse, ne Gallos ulterius Roma timeret.'

Oros. VI. 15. 6. Protulisse tum ex ærario Cæsar dicitur auri pondo quatuor millia centum triginta quinque.[b] Argenti prope nongenta millia apud Orosium leguntur. Majorem longe summam Plinius iudicare videtur, laterum aureorum sex et viginti millia[c] commemorans. Etiam laserpitium, pondo centum undecim,[d] inde prolatum a Cæsare idem scriptor annotavit. Offendit ea res plebis animos, nec obscurum id Cæsari fuit. Idcirco cum ei certissimum fuisset, antequam proficisceretur, concionem habere, non est ausus.

Plin. XXXIII. 3. Plin. XIX. 3. Cic.

Dio. Joseph. XIV. 13. Dio. Appian. Cic. Phil. II. 23. Appian.

7. Igitur rebus ut poterat constitutis, Aristobulum Judæum cum duabus legionibus in Syriam mittit, Pompeiana consilia turbaturum. Proscriptorum a Sylla liberis jus honores petendi reddit: M. Æmilium Lepidum Urbi præficit; M. Antonium tribunum Italiæ, et quas in ea relicturus erat, copiis. Hujus fratri Caio Illyricum; Licinio Crasso citerior Gallia traditur. Paratur et gemina classis, ad Superum Inferumque mare tutandum. Alteri harum, quæ ad Adriaticum mare excubabat, P. Cornelius Dolabella; alteri Q. Hortensius filius oratoris præficitur. At Cæsari primum ad legiones iter Ariminum fuit: inde trans Alpes in ulteriorem Galliam profectus, cognovit Vibullium Rufum, quem Corfinii dimiserat, Pompeii mandato in Hispaniam isse: L. Domitium ad occupandam Massiliam profectum. Quippe Domitius, cum diu incerti de eo rumores fuissent, in Cosanum suum se contulerat, ibique et in conjecta Cosæ insula Igilio, naves actuarias septem a privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat.

Cic. ad Att. X. 7. X. 4. Appian. Oros. VI. 15.

Cic. ad Att. VIII. et IX. Cæs.

8. Forte sub idem tempus Massiliensium legati rever-

[b] *Auri pondo quatuor millia centum triginta quinque*] Marcas 6460. uncias 7. semunciam 1. *Argenti ... nongenta millia.* Marcas 1406250. *Crev.*

[c] *Laterum aureorum sex et viginti millia*] Editio Plinii a Clar. Hardvino adornata habet, *laterum aureorum viginti quinque millia; argenteorum triginta quinque; et in numerato sestertium quadringenties.* Crev.

[d] *Pondo centum undecim*] Libras nostrates 86. uncias 11. semunciam 1. *Crev.*

Digitized by Google

tebantur, quos ab Urbe discedens Pompeius erat hortatus, ne nova Cæsaris officia veterem suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Horum[8] adventu Cæsaris in Hispaniam festinantis expeditionem Massilia moratur: portas claudit: omnibus viribus ad tolerandum, si opus foret, obsidionem se comparat. Cæsar, evocatis quindecim primis, cum his agit, 'ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur.' Illi cum ad suos fuissent reversi, ex auctoritate publica memorabile responsum referunt: 'esse se socios populi Romani, omnibusque Gallicis Hispanisque bellis communia cum illo populo fata habere voluisse. Nunc etiam eandem sibi mentem, idem propositum manere, si contra externos hostes aquilæ Romanæ moveantur. Sed intelligere populum Romanum in partes discessisse, Pompeio et Cæsare ducibus, patronis civitatis suæ. Utriųs causa sit æquior, neque se inquirere curiose; neque tantarum rerum arbitria peragere posse. Igitur pari utrimque jure, paribus beneficiis, uter venisset inermis, ei se aditum in urbem suam, honoremque et beneficia deferre. Sed neutrum duorum contra alterum juvare, oppidoque aut portubus recipere.'

Vell. II.50. Dio. Oros. Lucan. III. Flor. IV. 2. Liv. Epit. Cæs. Lucan. Cæs.

9. Non erat difficile sentire Cæsaris animum hoc responso mirifice offensum fuisse, neque æquo animo passurum excludi se Massilia, cui caput terrarum Roma patuisset. Igitur hoc metu, et quia proniores in Pompeium erant, L. Domitium advenientem recipiunt, urbique præficiunt: onerarias naves, quas ubique possunt, exceptas in portus suos deducunt, frumentum in publicum conferunt, reliquas merces recondunt. Ergo Cæsar, tribus adductis legionibus, urbem obsidet, turres vineasque agere instituit: naves longas duodecim Arelate fieri imperat. His intra tricesimum diem, quam cæsa materia fuerat, ædificatis armatisque D. Brutum præficit.

Dio. Cæs.

10. Erat haud procul muris tumulus, æquali fastigio, et satis ad castrorum spatium patenti, ubi Cæsar consederat. Inter hunc et adversam oppidi partem, quæ

Lucan.

8 Omnia verba inter *hortatus* et *horum*, quæ ex Cæs. inserit Crev. absunt ab edd. priorr.

Digitized by Google

pari altitudine erat conspicua, profunda vallis intercedebat. Id spatium explere Cæsar decreverat, insani laboris opus: sed ille jam multa talia, inausa aut inaudita ceteris, perfecerat. Prius tamen visum, urbem, qua terræ committitur, (nam tres fere oppidi partes mari alluuntur,) circumvallare, ductis utrimque a loco castrorum ad mare fossis aggeribusque, et per idonea spatia turribus interpositis. Ad hæc opera cum materia deesset, antiquæ religionis lucum excindi jussit, militibusque superstitione contantibus primus arripuit securim. Ceterum prospiciens longioris moræ negotium esse, quam ipsius rationes paterentur, C. Trebonium obsidioni præfecit, in Hispaniam profecturus, quo jam C. Fabium legatum cum legionibus sex præmiserat.

Cæs. Civ. II. 1.

Lucan.

Oros.

Cæs. Civ. I.

Cic. ad Att. x. 12.

11. Massiliensium factum, cum et per se luculentum esset, et prope certam spem faceret, in Hispaniis pro Pompeio esse omnia, quia, si secus esset, homines et vicini et diligentes minus animi habituri videbantur; M. Cicero, post longam et ancipitem dubitationem, ad Pompeium abnavigavit: ejusque exemplum alii quidam senatores, qui nondum excesserant Italia, secuti sunt. Itaque his ad eos adjunctis qui ante transgressi fuerant, major in castris Pompeii, quam in Urbe species senatus erat; et quasi de sententia patrum multa decernebantur. Quorum illud plurimum favoris adjunxit partibus, quod Catonem secuti, 'civem Romanum præterquam in acie neminem occidi; neque oppidum ullum quod populo Romano pacatum esset diripi debere,' sanxerant. Ciceronem tamen clam corripuisse Cato dicitur, 'quod præter necessitatem in castra venisset, plus profuturus patriæ, si medium se gessisset, idoneum conciliatorem habituris partibus, quandocumque redire ad sanitatem cœpissent.'

Plut. Cic.

Dio.

Plut. Pomp. et Cat.

Plut. Cic.

Cæs.

12. Inter hæc C. Fabius, adhibita celeritate, præsidium L. Afranii ex Pyrenæo saltu dejecerat, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendebat. Sed Afranius ceterique legati adventu Vibullii Rufi, qui fuerat a Pompeio missus, ita composuerant, 'ut Petreius cum omnibus copiis ad Afranium proficisceretur, Varro cum duabus legionibus Hispaniam ulteriorem omnem obti-

Digitized by Google

neret.' Petreius et Afranius, Asturum Vettonumque et Celtiberorum coactis auxiliis, ceterarumque gentium quæ ad oceanum colunt, Ilerdam (quæ hodie leviter transpositis elementis Lerida vocatur) belli sedem deligunt, propter opportunitatem loci. Quippe in colle modico ad Sicorim amnem posita, pontem lapideum habebat, camposque circa patentes et fertile solum. Nec longe abinde Cinga fluvius, in Iberum evolvens aquas. Juxta tumulus erat paulo editior. Eum ceperunt castris locum, omnibus eo contractis copiis. Afranius tres habebat legiones, duas Petreius: auxilia magna Hispanorum coëgerant, cohortes circiter octoginta, equitum utriusque provinciæ circiter quinque millia. Duces communi consilio parique jure administrabant omnia, et alternis signum toti exercitui dabant. Luc. IV. 7. Cæs. Lucan. IV. 11. Cæs. Lucan.

13. Fabius contra hos castra metatus ad Sicorim, duos in flumine pontes effecerat, inter se distantes millia passuum quatuor. His pontibus pabulatum crebro mittebat: quod idem cum et ab hostibus fieret, crebræ velitationes erant: nec sine magno præsidio emitti pabulatores poterant. Accidit igitur, cum legiones Fabianæ duæ flumen transissent, impedimentaque et omnis equitatus sequeretur, ut pons vi jumentorum et aquæ magnitudine interruptus, maximam partem equitum a legionibus divelleret. Hoc ubi ex aggere et cratibus quæ prono flumine deferebantur, hostibus cognitum est, Afranius celeriter equitatum omnem legionesque quatuor suo ponte transduxit. Ergo L. Plancus, qui legionibus Fabianis præerat, locum superiorem occupat, cujus auxilio adversus multitudinem hostium se tutaretur. Prælio ab equitibus commisso, procul visa sunt signa duarum legionum, quas C. Fabius, id quod erat suspicatus, subsidio suis ulteriore ponte miserat. Harum adventu prælium dirimitur: copiæ utrimque in castra revertuntur, cum aliquammulti Fabianorum essent desiderati. Cæs.

14. Eo biduo Cæsar supervenit, cum equitibus nongentis, quos sibi præsidio retinuerat: et ponte noctu refici jusso, cum omnibus copiis, præter sex cohortes, quæ ponti castrisque præsidio relinquebantur, ad Afranii castra proficiscitur, pugnandique potestatem hostibus facit. Cum

Digitized by Google

hostes pugnare nollent, Cæsar ad quadringentos passus ab imis radicibus collis, quo in colle castra hostium erant, castra ponere statuit: sed veritus ne vallum eminus conspiceretur, tantummodo fossam pedum quindecim a fronte duci jussit. Idque opus cum, prima et secunda acie in loco ubi erant instructæ perstantibus, tertia acies faceret, ignaro hoste perfectum est. Intra hanc munitionem nocte transacta, postridie, quia longius agger petendus erat, tota castra, quemadmodum instituerat, permunit, singulis legionibus singula latera tribuens: ipse cum reliquis tribus Afranium Petreiumque ad turbandum opus venientes absterret. Ita castris permunitis cohortes et impedimenta, quæ superioribus in castris reliquerat, eodem transduci jubet.

Frontin. Strat. I. 5. Cæs.

Dio. Lucan. Cæs.

15. Erat inter oppidum et Afraniana castra planities passuum circiter trecentorum, et in medio fere spatio tumulus surgebat, quem si occupasset Cæsar, oppido et ponte prohibiturus hostes videbatur. Igitur, eductis instructisque tribus legionibus, unius antesignanos cursu contendere ad capiendum locum jubet. Sed Afraniani propiore spatio præcipiunt collem: ortaque pugna Cæsaris milites repelluntur. Igitur subsidio adducta legio nona, cum invicem pepulisset hostes, fervore certaminis cedentes insecuta iniquum in locum successit. Quinque horis ibi dimicatum est; magno Julianorum periculo, in quos ex superioribus locis tela certo jactu adigebantur. Multo tamen plus vulnerum quam cædis fuit: hostium supra ducentos ceciderunt: Cæsar amisit circiter septuaginta. Victoriam utraque pars ascribebat sibi: Pompeiani propter tumulum retentum, qui pugnandi causa fuerat, et coactos terga vertere hostes; hi, quod numero et loco impari prælium tot horis sustinuerant, et ad extremum virtute connisi ascenderant montem, adversariosque inde in oppidum fugaverant.

Lucan. Dio. Appian. Cæs.

16. Majus inter hæc periculum, resolutis montium nivibus, aquarum subita inundatio interminata est, quæ una die utrumque Cæsaris pontem interrupit. Castra erant inter duo flumina Sicorin et Cingam, quod spatium erat passuum circiter millia triginta. Inter hoc conclusus tan-

Digitized by Google

tus exercitus, neque juvari ab amicis civitatibus, quæ trans flumina erant positæ, nec ab iis comitatibus, qui permagni ex Gallia Italiaque veniebant, adjuvari poterat: et qui longius erant pabulatum egressi, ne ad castra reverterentur magnitudine fluminum excludebantur. Ex proximis autem locis frumentum olim ab Afranianis comportatum Ilerdam fuerat; reliquum superioribus diebus copiæ Cæsaris absumserant. At hostibus frumentum ante provisum erat: adhuc quotidie undique comportabatur: eratque pabuli et rerum omnium magna copia, cum ponte saxeo ad Ilerdam secure uterentur, et loca trans flumen integra, quo pervenire Cæsar non poterat, sine periculo haberent in potestate.

17. Idcirco magnis in difficultatibus Cæsar erat, multosque amittebat quotidie, qui pabulandi frumentandive causa progressi, ab Hispanis facile excipiebantur. Hispani enim, quia sine utribus in bellum ire non consueverunt, in hos vestimenta conjiciebant: ipsi cetris suppositis facile superabant flumina. Aliquot dies manserunt aquæ. Per quos comitatum qui ex Gallia veniebat ad Cæsarem Afranius subito aggressus, intercepit sagittarios Ruthenorum circiter ducentos, cum equitibus Gallis paucis, cum reliqui in montes proximos refugissent. Inter hæc ingravescebat in castris Cæsaris fames, tanta jam caritate annonæ, ut denariis quinquaginta[e] in modios frumentum emeretur. Hæc cum etiam inflatiora, quam erant, Romam perscriberentur, multi eorum qui adhuc in Italia hæserant, ad Pompeium profecti sunt: alii ut principes hoc perferrent nuntium, alii ne post omnes venisse viderentur. Plut. Cæs. Flor. IV. 2. Cæs. Dio. Cæs.

18. At Cæsar, frustra sæpius tentata pontium reficiendorum spe, cum irritus ejus conatus aquarum et hostium vi redderetur; naves facere instituit, quales Venetis ac Britannis in usu sunt, Pado aut mari stagnantibus. Carinæ fiebant ex levi materia: reliquum corpus viminibus contextum, coriis integebatur. Has idoneo numero pro- Lucan. Cæs.

[e] *Denariis quinquaginta*] Unciis argenti nostratibus 6. grossis 2. *Crev.*

Digitized by Google

fectus Cæsar carris junctis noctu ad millia passuum duo et viginti a castris deportat: ibique militum aliquo numero trajecto continentem ripæ collem communit, priusquam adversarii rem cognoscerent. Eo postea transducit legionem, et utraque ripa potitus, pontem sine molestia perficit biduo. Sic ad eum perveniunt qui ex Gallico comitatu evaserant, quique frumentandi causa profecti ex prioribus castris fuerant. Eodem die transmittit equites, et per hos maximam hominum jumentorumque multitudinem, quæ pabulatum egressa fuerat, intercipit, et de cetratis cohortibus, quæ subsidio suis venerant, unam longius procurrentem secludit a reliquis atque delet. Ita res frumentaria paulatim [2] expeditur.

Sidon. Apoll. Carm. XXIII. 13. Dio. Lucan. III. Cæs.

19. Eodem tempore D. Brutus Massilienses navali prælio vicit. Longas illi habuerant septemdecim, e quibus erant undecim tectæ. His complura minora navigia addiderant, terrorem ipsa specie multitudinis illaturi. Inerat magnus sagittariorum numerus, magnus Albicorum, qui supra Massiliam incolunt, montanum durumque genus, et exercitatum in armis. Suos quoque servos et pastores L. Domitius in naves imposuerat, si bene et gnaviter se gererent, libertate promissa. Brutus pauciores quidem naves ducebat, sed firmiores, delecto virorum robore repletas. Quippe Cæsar fortissimos ex antesignanis legionum, id muneris poscentes, in classem imposuerat. Igitur hi virtuti confidentes, et quia celeritate navium et arte gubernatorum vincebantur, manicas et uncos præpararunt, quibus hostium naves retinerent.

20. Massiliensium ea ratio fuit, ut, donec liceret, maritimis artibus uterentur; quoties deprehensi essent, armis montanorum fiderent, qui non multum inferiores virtute Romanis erant. Igitur post acrem pugnam, cum singulæ ferme Romanæ naves, binis hostilibus prehensis, in utrumque latus dimicarent; hic pugnæ fuit exitus, ut magno Albicorum et pastorum amisso numero, Massiliensium naves caperentur aut deprimerentur novem. Nescio an isto

Infra, c. 38. prælio, (bis enim pugnatum est classibus,) illo certe bello,

2 *Privatim* edd. ante Crev.

Digitized by Google

memoranda C. Acilii virtus extitit, qui decimæ legionis miles, abscissa dextra, quam in puppim hostium injecerat, læva retinuit navem: deinde in eam insiliens, umbone propulit hostes, neque prius pugnare destitit, quam captam profundo mergeret. Lucan. Sueton. Cæs. c. 68. Val. Max. III. 2. Plut. Cæs.

21. His ad Ilerdam nuntiatis, ubi jam pontem Cæsar effecerat, omnia repente mutantur: hostes ex maxima fiducia in maximum metum veniunt, Cæsaris res omnibus modis fiunt superiores. Igitur aliquot Hispanorum populi, qui Pompeianarum partium semper fuerant, ad Cæsarem defecerunt: Oscenses et his contributi Calagurritani, Tarraconenses, Jacetani, Ausetani, Illurgavonenses, quinque magnæ civitates. Ab his frumento adjutus Cæsar difficultates omnes pulchre explicat: quibus rebus permoti alii populi longius colentium, et quia falsum fuisse rumorem apparebat, Pompeium cum legionibus per Mauritaniam venire, ad Cæsaris amicitiam se transtulerunt. Perterritis hinc adversariis ut acrius instaret Cæsar, fossas pedum triginta ducere instituit, quibus pars aliqua fluminis averteretur; quo vado transiri posset, neque longo circumitu per pontem transmittendi equites forent. Dio. Lucan. IV. Appian. Flor. Plut. Cæs. Oros. Liv. Epit. Cæs.

22. Hoc opere prope confecto, Afranius et Petreius, timentes, ne prævalido Cæsaris equitatu penitus frumento pabuloque intercluderentur, bellum ad Iberum fluvium in Celtiberiam transferre statuunt. Igitur ad Octogesam, quod ad Iberum est oppidum, pontem fieri imperant: legionibusque duabus Sicorim transductis castra muniunt. Hæc ubi sunt Cæsari per exploratores cognita, noctes diesque labore continuato eo rem deducit, ut jam, licet segre, possent tamen atque auderent equites ejus flumen transire. Igitur hostes festinandum rati, præsidio Ilerdæ imposito, omnibus copiis Sicorim transeunt, et se cum præmissis legionibus conjungunt.

23. Cæsar legiones immittere non poterat, amne interposito: et, si per pontem duceret, interea hostes evadebant, non amplius viginti passuum millibus distante quam petebant Octogesa, quæ confici ab exercitu eodem die poterant. Igitur, quod solum erat reliquum, equites transire, et morari agmen jubet. Hi, transmisso flumine,

Digitized by Google

commodum superveniunt, ut noctu moventibus tumultum facerent, iterque prohiberent. Ea res spectari, luce reddita, ex collibus, qui conjuncti Cæsaris castris erant, poterat. Accensi ergo milites tanta occasione victoriæ, per tribunos et centuriones Cæsarem orant, 'ut se trans flumen duceret; qua equitatus transisset, ea se quoque audere transmittere.' Cæsar etsi timebat exercitum tantæ magnitudinis et rapiditatis flumini objicere, tamen alacritate suorum, et spe bene gerendæ rei excitatus, magnum jumentorum numerum infra supraque constituit: medio spatio transire milites jubet. Erat adhuc ea fluminis altitudo, ut tantummodo humeris et summo pectore extarent. Transducti tamen sunt incolumes, cum paucos, qui fluminis vi abrepti fuerant, equitatus excepisset. Strenue deinde pergentes, ut simul corpora frigore aquarum affecta cursu refoverent, ad horam diei nonam assecuti sunt eos qui de tertia vigilia exiverant. Hostes, viso Cæsaris exercitu, locum superiorem ceperunt, aciemque struxerunt.

24. Cæsar interim suos requiescere jubet: deinde iterum progredientes hostes insequitur. Illi cum haud amplius quinque millia passuum abessent a montosis et angustis locis, quæ si modico præsidio occupassent, immunes ab equitatu Cæsaris ad Iberum pervenire, eumque tuto transmittere poterant; tamen totius diei pugna et itinere defatigati, castra posuerunt. Nocte proxima excepti ab equitibus aquatores, Cæsarem certiorem fecerunt, adversarios silentio proficisci. Idcirco signum dari, vasa militari more conclamari, et præter adversariorum castra mulos agi cum fremitu, sonumque continuari jussit: hoc astu adeptus quod quærebat, ut sine fatigatione sui militis hostes detinerentur. Nam illi audito tumultu, nocturnam pugnam, aut Cæsaris equitatum veriti, consilio mutato, copias in castris tenuerunt.

Frontin. I. 8.

Cæs.

25. Postero die, cum Petreius, locis exploratis, redisset, deliberatum a ducibus est, quando exeundum castris foret. Tandem, nocturno itinere damnato, quo neque fallere Cæsaris diligentiam, neque vim repellere possent, prima luce sequentis diei constituerunt proficisci.

Digitized by Google

Quod ubi tempus advenit, Cæsarem cum omnibus copiis retrocedere viderunt, tanquam Ilerdam reverteretur. Id propter inopiam fieri reputantes, quod sine jumentis impedimentisque profectum animadverterant; læti procurrebant ex castris, contumeliosisque vocibus Julianos prosequebantur. Sed alia longe mens Cæsari fuit: qui ad præoccupandos montes festinans, quia castris adversariorum præclusum iter erat, per transversas valles et aspera saxa enitebatur, ut his superatis haud longo circumitu in destinatam partem flecteret. Id ubi est ab Afranianis animadversum, tam segnis nemo fuit, quin effuso cursu eosdem petendos esse montes putaret. Eo res erat deducta, ut, si prævenisset Cæsar, omnia in ejus potestate essent futura: præventus ab hostibus, impedimentis tamen, et cohortibus quæ in castris eorum erant relictæ, potiretur. In hoc certamine celeritatis Cæsarem difficultates viarum male habebant; Afranius et Petreius per Cæsaris equites impediebantur. Hæc molestior mora fuit: priorque Cæsar, itinere confecto, aciem in planitie inter magnas rupes sita struxit. Frontin. II. 5. Cæs.

26. Afranius a Julianis se circumventum videns, in colle quodam constitit; emissisque cohortibus cætratis quatuor, montem qui erat in conspectu excelsissimus occupari jussit, castra ibi positurus. Sed cætrati ab equitatu Cæsaris ad unum omnes interficiuntur. Hoc facto pugnandi cupiditate Cæsaris copiæ accenduntur, prœliumque postulant: si hæc prætermittatur occasio, se postea, cum Cæsar vellet, non esse pugnaturos minantur. Cæsar tamen neque suos objicere vulneribus et periculo volens, neque cives occidere, quibus clementiam suam omnibus modis approbare studebat, abstinuit prœlio, futurum sperans, ut sine pugna bellum conficeret, quod et aqua et re frumentaria hostes intercluserat. Igitur castra quam proxime hostem posuit: et postridie cum Pompeiani frequentes aquatum exivissent, immisso equitatu, nihil eis tutum aut tranquillum esse passus est. Ea re cognita, Afranius atque Petreius id consilii capiunt, ut a vallo ad aquam brachiis ductis, aquationem expediant.

27. Hujus operis causa cum longius paulo discessissent,

Digitized by Google

liberam colloquendi facultatem nacti milites, de pace agere incipiunt: paulatimque eo progrediuntur, ut incolumitatem ducibus pacti, per primores centurionum Cæsari pollicerentur, se signa ad eum translaturos esse. Cum jam omnium voluntate pro confecta pax haberetur, tanquam una ex duobus castra facta essent, permixti milites, ut quisque suos in tentoria abduxerant, aut secuti fuerant, multa lætitia et gratulatione noctem celebrabant. His rebus auditis, Afranius in castra recurrit, ita comparatus, ut quicquid accidisset, laturus non iniquo animo videretur.

28. At Petreius familiam armat, et cum hac, et prætoria cohorte, et paucis barbaris equitibus beneficiariis suis, subito advolat, et quotquot deprehendere Cæsaris militum potest, obtruncat; tanto furore, ut etiam tribunum e suis, qui retinere impetum ejus voluerat, confoderet. Deinde flens circumit manipulos, ne se, neu Pompeium absentem deserant prodantque obsecrat. Miles, subito immutatis animis, in prætorium concurrit. Ibi jusjurandum concipit Petreius, 'se exercitum ducesque non proditurum, neque deserturum, neque sibi separatim a reliquis consilium capturum.' In hæc verba jurat ipse prior: adigit et Afranium in eadem: tribuni centurionesque, deinde manipuli sequuntur. Juliani, qui adhuc in castris essent, produci jubentur. Qui producti sunt, interficiuntur in prætorio. Plerosque tamen ii qui receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. Cæsar tamen admissam in se perfidiam non sustinuit imitari, quamvis multos sane suorum amiserat: sed conquisitos, qui Pompeianorum sua in castra venerant, remisit omnes, exceptis aliquot tribunis et centurionibus, qui sponte apud eum remanserunt.

Appian. Cæs. Sueton. Cæs. 75. Cæs.

29. Renovato bello, Afraniani pabuli et aquarum inopia premebantur: frumenti nonnullam copiam habebant, quod ab Ilerda cibaria dierum duodecim extulerant. Sed auxiliares, quod unius diei inire se iter putabant, neque ad portanda onera erant assuefacti, fame infestabantur. Idcirco ex eo genere crebra ad Cæsarem transfugia fiebant. In his angustiis nihil erat Pompeianis ducibus re-

Digitized by Google

liquum, quam ut vel Ilerdam reverterentur, vel Tarraconem pergerent. Tarraco longius aberat; et Ilerdæ nonnihil frumenti erat relictum. Igitur hoc probato consilio, profectionem instituunt. Cæsar cum legionibus sequitur; equitatu carpit novissimos. Ad hunc repellendum sæpe se convertunt hostes. Ita simul inceditur, simul sine intermissione pugnatur.

30. Cum ægre ad millia quatuor confectæ viæ esset, montem excelsum capiunt, et a fronte muniunt, quasi castra metarentur. Sed onerata jumenta retinuerant: et postquam Cæsarem castra posuisse, et equites pabulatum dimisisse sensissent, sub meridiem subito discesserunt: ut, priusquam revocare Cæsar equites posset, aliquantum itineris conficeretur. Is quoque vanus eis conatus fuit. Cæsar statim cum legionibus subsecutus, et post paucas horas equitatus superveniens, castra, ubi minime voluissent, metari coëgit. Substitit etiam in propinquo Cæsar: sed tabernacula poni non est passus, quo paratus esset ad insequendum, quandocumque movissent. Nam prælio abstinere superioribus de causis decreverat. Afraniani tota nocte castra proferunt, commodiorem captantes locum. Sed quo plus procedebant opera, longius ab aqua discedebatur; eoque res deducta erat, ut priora mala non nisi aliis malis corrigi possent. Ea nocte aquatum nemo profectus est. Postero die, præter castrorum præsidium, universus exercitus ad aquam educitur: pabulatum it nemo. Frontin. II. 13. Cæs.

31. Tum Cæsar, ut his incommodis vexatos ad deditionem sine pugna cogeret, vallum fossamque circumducere cœpit, ne qua possent erumpere. At illis omnis in hoc uno spes erat reliqua. Idcirco, et inopia pabuli, et quo expeditiores essent, omnibus sarcinariis jumentis interfectis, tertia die quam circumvallari cœperant, circiter horam octavam, aciem pro castris constituerunt. Eduxit et Cæsar suos, sed ita paratus animatusque, ut lacessentibus repugnaret; signa non inferret prior. Præter pristinas rationes alienum dimicationi tempus arbitrabatur, quod adversarios ira et necessitas stimulabant: quæ res etiam ignavis animum viresque facere consueverunt. Accedebat ad Frontin. II. 1. Cæs.

Digitized by Google

hæc, quod in tanta vicinitate castrorum, vix enim mille passus intererant, nihil ad summam erat profecturus, parato hostibus, si pellerentur, receptu. Sic neutris pugnam incipientibus, cum ad noctem usque perstitissent acies, in castra reductæ sunt.

32. Postridie dum Cæsar operibus suis perficiendis instat, Afraniani vadum Sicoris tentare cœperunt. Cæsar ut hanc quoque spem illis amputaret, Germanos levis armaturæ cum equitum parte transire flumen, crebrisque stationibus observari ripas jubet. Cum ita quartum in diem equi hostium pabulo carerent; ipsi aqua, lignatione, frumentatione prohiberentur, et in maxima siti terram
Lucan. IV. 292. fodiendo, frustra puteos intra castra quæsivissent; colloCæs. quium defessi duces petunt, et id, si fieri posset, remoto a militibus loco. Colloquium concessum est, de loco negatum.

33. Igitur utroque exercitu coram, Afranius excusare incipit, 'quod fidei suo imperatori servandæ causa, contra Cæsarem tetendissent. Id se adeo nullo Cæsaris odio fecisse, sed præoccupatos legatione a Cn. Pompeio, priLucan. usquam ulla civilis belli suspicio extitisset. Omnia expertos eo devenisse necessitatis, ut victos se esse fateanCæs. tur.' Tandem misericordiam Cæsaris suppliciter appellat.

34. Cæsar ad hæc leviter exprobrans ducum pertinaciam, 'qui neque Cæsaris lenitatem, neque suorum ipsi militum desiderium reveriti, quæsitam confectamque pacem pati noluissent, accidere ipsis' ait, 'quod soleat hominibus nimiæ arrogantiæ, ut quod paulo ante contemserint, flagranter expetant. Se tamen neque illorum culpa, neque opportunitate temporum posse permoveri, uti ab sua pristina mansuetudine discedat. Igitur, quantumlibet sibi in manu sit retinere victas legiones, idque etiam facere debeat, si easdem illas contra se et paratas, et tot per annos retentas esse reputet; tamen se contentum fore, si effecerit ne hoc exercitu adversarii contra se amplius uti possint. Unam igitur hanc esse conditionem pacis, ut Afranius et Petreius Hispaniis excedant, copiasque dimittant. Id si fiat, nemini se nociturum.' Ea res ac-

Digitized by Google

ceptissima militibus Afranianis fuit: quod ultro commodum haberent missionis, qui a victore pœnam timuissent. Idcirco, cum de loco et tempore dimittendi cœptum esset agi, gestu ac voce significarunt, 'statim mitti velle. Nec enim postea fidem promissorum præstituros duces, si præsens necessitas abscessisset.' Tandem ita convenit, ut qui possessiones haberent in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen, qui Galliarum et Liguriæ terminus est, dimitterentur. Proximo biduo milites, si quas inter se controversias haberent, ultro ad Cæsarem in jus adierunt.

35. Interea tertia ferme copiarum dimissa parte, Q. Fufio Kaleno legato Cæsar deducendos reliquos dedit. Profectio sic instituta est, ut duæ legiones Cæsaris antecederent, ceteræ sequerentur, in medio Afraniani essent; et terna castra in vicino ponerentur. Ubi perventum ad Varum, reliquus exercitus dimissus est. Duces cum insignioribus centurionum et militum ad Pompeium profecti sunt: aliorum magnus numerus, feliciora auspicia sequi certus, sacramento apud Cæsarem dixit. Plut. Dio.

36. Cæsar, his rebus gestis, quanquam multis magnisque causis in Italiam revocabatur, tamen nisi perpacata Hispania excedere nolebat: veritus, quia in citeriore provincia maximas clientelas Pompeius habebat, ne iterum bellum ingens existeret. Idcirco, Q. Cassio Longino tribuno plebis cum duabus legionibus præmisso, ipse sexcentos equites magnis itineribus ducit Cordubam, quo convenire magistratus principesque provinciæ jusserat. Nulla fuit civitas, quæ detrectaret imperium. Contra Varroni, qui hactenus eam provinciam obtinuerat, et, completis duabus legionibus, triginta cohortes alarias adjecerat, subito infesta omnia fiunt. Cordubenses præsidium ab eo missum in sua potestate habent; Carmonenses ejiciunt. Varro Gades ire destinaverat, in ea insula, frumento navibusque comparatis, duci bellum posse ratus: oppidoque C. Gallonium familiarem Domitii præfecerat. Sed is Gaditanorum minis territus profugit. Varroni cum Gadibus, cum Italicæ præclusus aditus esset, et una legio ex duabus, ipso inspectante, discessisset e castris, Cæs. de B. Civ. II.

Digitized by Google

alteram, cum publicis rationibus, et pecunia quam habebat, Cæsari transdit.

37. Cæsar, Gades profectus, pecunias monumentaque referri in templum Herculis jubet, quæ erant inde jussu Varronis depromta, Gaditanis civitatem Romanam dat; idque beneficium postea populus Romanus habuit ratum. Provinciæ Q. Cassius præficitur, quod quæstor olim Pompeii gentis mores perdidicisse credebatur; eique legiones quatuor attribuuntur. Nemini ulla fit a Cæsare injuria, præterquam quod pecunia ubique grandis exigebatur. His rebus ita constitutis, Cæsar Varronianis navibus Tarraconem revertitur, ibique conventum provinciæ citerioris agit: et quemadmodum in ulteriore fecerat, publice privatimque præmia bene meritis distribuit. Pedestri deinde itinere Narbonem digressus, cum per Pyrenæum pergeret, tropæum nullum posuit, quod ea res Pompeio quoque crimini erat data: sed aram haud procul Pompeianis monumentis ingenti mole ex polito lapide struxit, Alexandrum imitatus, qui ad imitationem Herculis et Liberi multis locis ad propagandam victoriarum suarum memoriam aras erexisse ferebatur.

Liv. Epit. Dio. Appian. Cæs. Dio. Cæs. Dio. Cæs. Dio. Q. Curt. VIII. 11. et IX. 3. Vid. et Freinsh. Indic. in Curt. in voce *Aræ*. Cæs.

38. Cum Narbonem pervenisset, cognitis quæ interim erant ad Massiliam gesta, eo proficisci statuit. Quippe Massilienses nihil damno navalis pugnæ deterriti, C. Trebonio, quem obsidioni præfecerat Cæsar, strenue restiterant: et maxima ejus opera, tormentorum multitudine et loci natura ac munitione adjuti, perruperant, ea machinarum violentia, ut asseres pedum duodecim, ferreis præfixi cuspidibus, ingentibus ballistis per quatuor ordines cratium transacti in terram penetrarent. Interim L. Nasidius, imprudente Curione, per Siculum fretum, cum navibus septemdecim ad Massiliensium castellum Tauroenta pervenit: auctorque fuit civitati, ut denuo maritimæ pugnæ fortunam tentaret. At Brutus, ad priorem classem additis navibus, quas de Massiliensibus nuper ceperat, iterum eos profligavit, navibus demersis quinque, quatuor captis. Una cum Nasidianis navibus discessit, quæ, vix cœpto certamine, profugerant. Nec tamen eo secius in

Digitized by Google

defensionis suscepto proposito perseveratum fuit: quanquam Cæsari jam Hispanias accessisse fama tulerat. Dio.

39. Ingentia deinceps opera Trebonii et incensa ab hostibus, et a Trebonio refecta sunt: quorum annotare rationem nihil attinet, cum Cæsaris commentarii vivant, quibus tota ista obsidio inimitabili nostris temporibus elegantia describitur. Ad ultimum, omnibus defatigati malis, nam ad incommoda belli, e victu tenui et corrupto (hordeo et panico vetere alebantur) pestilentiæ malum accesserat, Cæsaris fidei se permiserunt. Fuerat iis Cæsar, nec sine causa, iratissimus. Igitur præter vitam et libertatem nihil ferme reliquit victis. Arma, naves, pecuniæ statim, cetera mox ademta sunt. Postea tamen subinde remisit aliquid iræ, nomini parcens et vetustati civitatis. Sed paucis ante diebus quam in potestatem Cæsaris Massilia concederet, L. Domitius cum una nave profugerat. Flor. IV. 2. Cæs. Cic. Phil. VIII. 6. Flor. Oros. Dio. Cic. Strabo, IV. p. 181. Cæs.

40. His rebus ita gestis, Cæsar, præmissis aliquot legionibus in Italiam, proficisci ad Urbem statuit: quod se dictatorem esse dictum Narbone cognoverat. Rem tantam temporum potius licentia, quam jure et more majorum M. Æmilius Lepidus prætor perfecerat, is qui postea cum Antonio et Octaviano Cæsare triumviratum invasit. 'Falso credi' jactabat, 'nisi a consule dictatorem dici non posse: nam et olim a tribuno militum A. Cornelio Mercum Æmilium dictum esse de sententia collegii, cum itidem propter intempestivam quorundam dubitationem augures consuli senatus censuisset.' Ita, ceteris invitissimis, propositum Lepidus tenuit, senatus tamen obtendens auctoritatem populique jussum: cum in his nominibus nihil tum, præter ipsa nomina, foret. Appian. Cæs. Cic. ad Att. IX. 8. Dio. Liv. IV. 31. Plut. Cæs.

41. Sed arma hostium, jura civium pari impetu proterentem, pars exercitus, quo adjutore hæc omnia egerat, terrere seditionibus cœpit. Nona legio, præmissa cum aliis in Italiam, postquam Placentiam attigerat, tumultum movit: missionem postulans; 'quam olim etiam decreto senatus jussam, tot iniquis laboribus vulneribusque abunde meruissent. Præterea sibi ad Brundisium denarios quingenos[a] promissos, nequedum repræsentatos Lucan. V. 237. Sueton. Cæs. c. 69. Cic. ad Fam. VIII. 8. Dio. Appian. Dio.

[a] *Denarios quingenos*] Marcas argenti 7. uncias 6. semunciam 1. *Crev.*

Digitized by Google

esse.' Verior tamen causa erat, militum cupiditas et ira; quod prædæ suæ cuncta cessura sperantes post victoriam, ab omni injuria temperare cogebantur. Simul ea opinione ferociam augebant, quod, armato adhuc Pompeio, suæ opis egere Cæsarem arbitrabantur. At ille, insolens cogi, semperque in maximis periculis maximum animum habere suetus, minime cessit tumultuantibus: quanquam eo jam esset provecta seditio, ut in perniciem imperatoris eruptura videretur.

Lucan. et Sueton.

Frontin. 1. 9.

42. Vocatos igitur in concionem milites, (nam audito hoc motu celeriter Massilia advolaverat,) simul adesse jussis quos ipse adduxerat, præsidii causa, et ut plures discerent, quam immotum adversus ejusmodi terrores imperatorem haberent, ita circumfusos affatus est: 'Quis novus hic incessit animis vestris furor, ut omnibus his bellis tranquilli et obsequentes, hoc maxime tempore seditionem captetis, quo ego, fine jam instante laborum, de præmiis vestris attentissime cogitabam? Quæ vos omnia vecordissima audacia corrumpitis: priora merita obliteratis: me, quem semper vestri cupidissimum estis experti, ex imperatore vestro inimicum atque hostem redegistis.

Dio. Appian.

43. 'An enim stolidas illas minas, et temerarias voces vestras, terrore potius, quam ira pectus hoc repleturas putavistis? Scilicet qui barbarorum ferocissimos domui, civium potentissimos coëgi in ordinem, non timui Pompeios, non timui Scipiones, militum meorum voces, militum meorum manus timeam! En adsum C. Cæsar, nudumque pectus et paratum percussuris offero. Peragite scelus, et cujus ante hanc fortunam imperio semper paruistis, nunc omnium late victorem, si audetis, contemnite! Quod si vero, uti res docet, tantum animorum non est, ut vel conspectum meum ferre possitis; quanto intervallo meam vestramque conditionem fata discreverint, discite. Missionem postulatis, tanquam carere vobis hoc tempore nequeam. Ecce autem do quod petitis, vosque a signis meis discedere jubeo. An enim existimatis, si a vobis deseror, defuturas mihi manus, quibus paucas has bellorum reliquias profligem? Bonus et felix imperator ubivis reperit milites; et, si nulli usquam essent, abducerem vel ex hostium castris.

Lucan.

Sueton. Lac: Front. Appian. Dio.

Digitized by Google

44. ‘ Utrum ego vobis, an vero vos me magis indigeatis, hæc tam recentia, tam certa documenta admonere vos non potuerunt? Nuper tantum bellum cum paucis cohortibus orsus, intra vicesimum diem supra quatuor legiones hostium meas feci. Atque illi milites læti lubentesque imperata faciunt; et, quod me potius imperatore ferunt arma, fortunæ suæ gratulantur. Vos quoque, si aliis sub ducibus merentes in meam venissetis potestatem, idem faceretis. Nunc secunda tantum, imperatoris vestri virtute, non vestra (ne erretis) experti, neque cui militetis, neque qui vos ipsi sitis, agnoscitis. Agite si placet, et vel ad Pompeium transite. Ecquis vestrum tam est arrogans, ut non multis modis T. Labieno se fateatur inferiorem? At ille meis auspiciis ubique magnificus, ubique victor, cum imperatore mutavit fortunam, et quasi repente factus esset alius, ignarus antea timoris et fugæ, nunc nusquam locorum audet consistere.

45. ‘ Ite, ite, et hoc exemplum sequimini, quando vos felicitatis vestræ piget. Stipendia vobis justo tempore dantur; annona nunquam defuit; nihil operæ vobis, nihil periculi injunctum est, cujus vos pœnitere debeat. Majore sudoris quam sanguinis impensa res omnium pretiosissimas, securitatem, gloriam, victoriam quæsivistis. Neque dona vobis atque præmia defuerunt, quæ semper larga manu distribui; in pœnis parcior, nec temere ultra verborum castigationem progressus. At nunc, ut sentiatis quem provocaveritis, utque vestræ pœnæ exemplum a pari insania Romanos exercitus absterreat, morem majorum et Appian.
clarissimorum ducum instituta secutus, legionem decimabo. Sane amari semper a militibus meis, quam timeri malui. Sed quoniam alterum, cum præstare deberetis, omisistis; alterum, quod effecistis necessarium, subite.’

46. Cum hanc ad vocem orta militum comploratio esset, tribuni centurionesque exquisitissimis precibus placare Cæsaris iram nisi, vix tandem effecerunt ut flecti videretur. Igitur resumto sermone, ‘ Nihil quidem concedi,’ ait, ‘ oportebat, ita meritis: sed tamen contentus pœna paucorum, dabo multitudini pœnitentiæ locum. Vos autem, quibus hæc venia conceditur, quid actum sit hodie,

Digitized by Google

et qua spe pactoque dimittamini, diligenter mementote. Nam si postea vel minimi motus aut auctores aliis, aut socii fueritis, veteris simul recentisque delicti pœnam non effugietis. Militem non solum indefessum ad labores, impigrum ad prælia, sed etiam vel maxime morigerum duci esse oportet: hoc si absit, reliqua sæpius in perniciem omnium, quam cujusquam commodo cedunt. Majores nostri, penes quos aliquot sæculis summa belli gloria per homines fuit, nullius rei diligentiores, quam disciplinæ militaris, custodes fuerunt. Iisdem illis certum immotumque semper fuit, plus in duce quam in exercitu reponere. Dio. Atque hoc universa rerum natura docere paulisper attentos debuisset. Ubique minoris est quod regitur, quam quod imperat. Ideoque Jovem, cujus in potestate omnia esse credimus, optimum maximumque vocamus: et in homine, membris omnibus totoque corpore una mens, a qua reguntur, potior est.

47. 'Hæc prius intelligere vos voluissem, et erat melius. Ut tamen simul et necessariæ severitatis, et solitæ clementiæ meæ ratio habeatur, in paucos edam exemplum quod in totam legionem oportuisset. Appian. Centum et viginti seditionis auctores deposco, unde duodecim ad pœnam sorte vocentur; et erit aliquod pœnitentiæ signum, si pessimos homines obedienter tradideritis.' Dio. Sortes ita de industria sunt temperatæ, ut seditiosissimus quisque duceretur. Appian. Sed cum ex hoc numero unum tempore seditionis abfuisse constaret, centurionem cujus calumnia nomen delatum innocentis fuerat, pro illo Cæsar occidi jussit. Frontin. IV. 5. His securi percussis exauctorata legio, non ferens ignominiam, cum repudiari suam operam cerneret, non destitit satisfacere imperatori, donec multis et supplicibus precibus exorato, pristinum in sacramentum reciperetur. Sueton.

48. Placentina seditione composita, Cæsar legiones maximis itineribus in Apuliam et Bruttium mittit, navium undique contrahendarum causa: ipse Romam in faciem pacis cum inermi comitatu profectus, dictaturam iniit, ut roganti scilicet populo Romano gratificaretur. Ceterum ille consul in annum sequentem creari voluerat, ut tyrannicam potestatem, quam usurpabat, legitimi magistratus vocabulo

Lucan. v. 374. Plut. Appian. Dio. Lucan.

Digitized by Google

obtegeret. Simul servari speciem reipublicæ volebat. Et, quia consules ambo secuti Pompeium fuerant, nec prætoribus creandi consules jus esse dicebatur; necessario faciundum putavit, ut comitiorum habendorum causa dictaturam assumeret. Cic. ad Att. IX. 9. Cæs. de B. Civ. III.

49. In hoc magistratu exulibus, præter T. Annium Milonem, reditum decrevit; et proscriptorum a Sylla liberis jus petendorum honorum contra legem Corneliam dedit.° Aristobulum quondam Judææ regem, deinde triumphatum Pompeio, remisit daturum in Syria turbas. Sed ille quidem a Pompeianis veneno esse interceptus traditur: filium Alexandrum, acceptis ea de re Pompeii literis, Scipio securi percussit Antiochiæ, latrocinia objiciens. Habuit deinde comitia, seque et P. Servilium designavit consules. Is enim erat annus, quo consulatum ei gerere per leges licebat; quarum vim cum vi majore solveret, speciem ubivis magna veneratione sectabatur. L. Pisonem collegam assumturus videbatur. Sed quia legatos ad Pompeium mittendos Piso censuerat, eratque eam ob causam increpitus ab Isaurico; illi honorem libertas abstulit, huic adulatio dedit. Comitia ceterorum quoque magistratuum sunt habita; pontificum etiam, in loca demortuorum: feriæque Latinæ celebratæ. Appian. Plut. Dion. Hal. VIII. Sueton. Cæs. c. 41. Dio et Joseph. Ant. XIV. 13. et 15. Dio. Cæs. de B. Civ. III. Lucan. Dio. Plut. Dio. Lucan.

50. Oppressis deinde ære alieno consulendum putavit; sed ita, ne subruere fidem, et, dum aliorum necessitati cupidius consulit, aliorum juri vim facere intolerandam videretur. Constituit igitur, 'ut arbitri darentur' (nam ipsius verba lubentissime pono) 'per quos fierent æstimationes possessionum et rerum, quanti quæque earum ante bellum fuisset: atque eæ creditoribus transderentur.' Hi arbitratores, ne quis alteri parti addictiores electos quereretur, sorte creabantur. Hac conditione quarta fere pars crediti deperibat: sed facile patiebantur homines, quia timor novarum tabularum, quæ vulgo postulari cœperant, tollebatur. Quia deinde rumor percrebuerat, multos aurum ar- Cæs. Appian. Dio. Sueton. Cæs. c. 42. Cæs. Dio. Sueton. Cæs. Dio.

° *Proscriptorum a Sylla liberis jus petendorum honorum..dedit*] Hoc supra jam, c. 7. Cæsar fecisse memoratur primo ad Urbem adventu. Nimirum diversos Freinshemius auctores secutus est, illic Dionem, hic Plutarchum. *Crev.*

Digitized by Google

gentumque, ne creditoribus solverent, supprimere; horum nequitia abusus, legem tulit, 'ne quis supra sestertia sexaginta[p] in numerato haberet.' Sic providebatur, ne quis magnarum opum fiducia adjicere ad res novandas animum posset. Plebs ad hæc addi postulabat, ut præmia servis, qui dominos in hanc legem peccantes detulissent, decernerentur: sed abnuit Cæsar, juratusque negavit servis adversus dominos creditum.

Lucan. IV. 402. Oros. VI. 15. Sueton. Cæs. c. 36. Flor. IV. 2. Cæs. Dio. Oros. Flor. Strabo, VII. p. 315. Ptolem. II. 17. Dio. Oros.

51. Inter hæc tam prospera non modicam accepit per duces suos in Illyrico cladem. P. Cornelium Dolabellam, cum a Cæsare naves haberet, M. Octavius et L. Scribonius Libo, quos Liburnicæ atque Achaicæ classi Pompeius præfecerat, victum exutumque copiis Dalmatia expulerunt. Sed ille quidem, amissa classe, perfugit ad C. Antonium, qui ad Curictam (Japodum littoribus assita est insula, ad maris Adriatici fauces) castra habebat. Sed ipsum quoque Antonium, cum ulcisci Dolabellam cuperet, cum Q. Hortensio qui ab Infero mari classem adduxerat, Pompeiani duces superarunt: quanquam ei L. Minucius Basilus, C. Sallustius Crispus, ex singulis legionibus quibus præerant, cohortes aliquot subsidio misissent. Antonius Curictam refugit, asperitate situs et incolarum virtute confisus. Sed ubi Octavius et Libo cum ingentibus copiis classicorum affuerunt, desertosque a sociis urgere fames cœpit, et ad Pompeianas partes palam transgressus vir fortissimus T. Pusio solicitare; Antonius se cum quindecim cohortibus dedidit: omnesque ad Pompeium a Libone deducti sunt. Evasere tamen prius pauci ad Basilum, qui copias instructas ex adverso littore ostenderat.

Lucan. Dio. Cæs. de B. Civ. III. c. 68. Liv. Epit. Appian. Oros. Dio. Lucan.

52. Ea spes audaciam parti militum fecit, ut nova ratione tentarent per mare fugam. Namque refluxu expectato, rates conscenderunt ita contextas, ut geminatis cupparum ordinibus incumberent, quo inter utrumque ordinem occulto remigio proveherentur. Series cupparum ad firmitudinem catenis ferreis colligabantur. In medio ratis erecta turris erat, unde, sicubi vim faceret hostis, de-

[p] *Sestertia sexaginta*] Marcas argenti 234. uncias 8. *Crev.*

Digitized by Google

fendi posset. Ex tribus ejusmodi ratibus prima et sequens æstus beneficio littus optatum tenuerunt: tertia, quæ vehebat Opiterginos, in occultos quasi casses incidit, quos Pompeiani Cilices, usitata sibi cum adhuc piraticam facerent arte, funibus sub mari circumductis paraverant. His deprehensa ratis, et ad scopulos unde religata vincula fuerant attracta, cum ab hostibus terra marique oppugnaretur, defensa tamen est, quia supervenientes tenebræ prælium diremerant. Flor. Lucan.

53. Præerat Opiterginis tribunus, Vulteius nomine. Hic, cum neque vincula rumpere tentantibus res succederet, neque aliud sperari effugium posset; 'Parvum,' inquit, 'deliberandi spatium noctis hujus mora præstat, milites. Neque etiam multa deliberandi aut anceps materia est. Si possemus et mortem et ignominiam effugere, hoc nimirum prorsus esse faciendum nemo ambigeret. Nunc quoniam alterutrum necessario legendum est, utrum sit optabilius, aliqua esse dubitatio timidis, et ignavis, et Cæsarem prodituris, posset. Nobis quidem neque ingratis esse adversus eum cujus maximis beneficiis sæpe usi sumus libeat, neque virtutis nostræ gloriam turpi commaculare infamia.

54. 'Quid igitur afferri potest, quominus libertate, donec adest, utamur, et in præstantissimam conditionem nos vindicemus; ut neque adversariis quicquam in nos liceat, et facinus nostrum æterna fama sequatur? Præsertim quia fortes ab ignominia mors absolvit; post ignominiam nihilominus subeunda mors est. Promittent haud dubie vitam. Sed quid nobis opus est vita agenda precario? Quid si vero fallant fidem? Et qui mori per virtutem potuimus, turpes irrisique alieno arbitrio cervicem demus? Quid si ad longius neque simplex supplicium servati, ad Pompeium adducamur, tam inimicum nobis semper, quam propitius Cæsar fuit? Ad Marcellum, cujus animum supplicio Novocomensis illius experti sumus? Hos videre, his supplicare Transpadanus quisquam poterit? Quintil. III. 8.

55. 'Hoc ne conjuges quidem liberique nostri velint; ob quæ nomina quandoque consilium mutarunt, qui de se decreverant. Pro Cæsare perire omnes optent, quam vel

Digitized by Google

regnare cum hujus inimicis. Sed neque in eo res est: quin omnia sunt in potestate Cæsaris, et si hanc offendimus, illi perierunt. Sic eadem via quæ nobis ad gloriam et libertatem patet, a civitate nostra famam proditionis, iram victoris, metum, periculum, cladem avertimus, Cæsaremque magis etiam ei conciliamus. Cujus equidem, quia notissima nobis est liberalitas, quis futurum ambigat, quia et nos ille laudet, et ob nostrum factum universæ genti pretium tribuat?' Nec fefellit eum animus. Quippe Cæsar, ubi propter ipsum mille circiter Opiterginos, ut fidem ei servarent, in eadem rate mutuis vulneribus concidisse didicit, priusquam ab Urbe proficisceretur, non illi solum oppido, sed omnibus omnino Transpadanis civitatem Romanam dedit.

Flor. Liv. Epit. Dio. Lucan.

56. Caii deinde Curionis referenda clades est, sub idem tempus in Africa occisi. Sed illi quidem principia nimis læta fuerunt. Recepta sine certamine Sicilia, sicut jussus erat a Cæsare, in Africam transjecit legiones. Provinciam eam obtinere L. Tubero debuerat, ex senatusconsulto sortitus: sed, illo contante, P. Attius Varus, qui Auximo profugiens Uticam pervenerat, clamore multitudinis ad se delatum imperium arripuit; Tuberonemque venientem, quanquam earundem partium esset, exclusit provincia: ne filium quidem valetudine affectum exponere, sed nec aquam haurire passus. Atque iste quidem Varus provinciam eam prius ex prætura obtinuerat. Quo facilius ei fuit, propter hominum locorumque notitiam delectus agere, et alia tuendæ provinciæ parare. Igitur duas jam legiones habebat sub signis: nec minus reponebat spei in Mauri regis amicitia, cui transditum a patre Hiempsale erat hospitium cum Pompeio, et maxima cum Curione simultas, qui in tribunatu legem de publicando Jubæ regno promulgaverat.[3] Adversus hos duas legiones Curio transportavit, et quingentos equites, navibus longis duodecim, et multis onerariis.

Dio. Sueton. Liv. Epit. Appian. Flor. Oros. Lucan. Cæs. Civ. II. Cæs. Civ. I. Cic. pro Lig. c. 7. Cæs. Civ. I. Cic. pro Lig. c. 1. Cæs. Lucan. IV. 668. Cæs. Civ. II. Dio. Cæs. Appian.

57. Ad hujus classis conspectum L. Cæsar adolescens, qui ad Clupeam adventum Julianorum cum decem rostra-

Cæs.

3 *Publicaverat* edd. ante Crev.

Digitized by Google

tis opperiebatur, multitudine velorum territus, Adrumetum perfugit. Curio præter Uticam ad flumen Bagradam progressus, exscensione facta, castra locat. Inde ad exploranda castra Cornelia (nobilitatem nomenque loco pri- Appian. oris Africani expeditio fecerat) cum equitatu pergit, levi- Lucan. IV. 655. que prælio victis Numidis, qui, ut tutum agrestibus recep- Cæs. tum facerent, ex castris Vari oppido conjunctis excurrerant, et adventu longarum navium audacior, pronuntiat navibus onerariis, quæ numero circiter ducentæ stabant ad Uticam, ' pro hostibus se habiturum, qui non extemplo cursum ad castra Cornelia direxissent.' Obsecuti sunt universi, exercitumque Curionis omnium rerum copia repleverunt. Mox iterum in castra ad Bagradam se recepit Curio, quia adversarii castra Cornelia occupaturum Appian. suspicati,[4] aquas veneno infecerant; et acclamatione to- Cæs. tius exercitus appellatus imperator, postero die movet Uticam, et castra prope oppidum ponit. Nondum perfectis operibus, fit certior adesse magna Jubæ regis auxilia, Uticamque sine timore pergere. Igitur equitibus immissis hos disturbat, et magnum interficit peditum numerum, qui tam celeriter in oppidum se recipere nequiverant.

58. Sed proxima nocte cum centuriones Marsi duo cum manipularibus aliquot ad Varum perfugissent, in spem ille venit, totum corrumpi Curionis exercitum posse. Igitur, eductis legionibus, ut inter se et Curionem una tantum vallis interesset, tentare milites per Sex. Quintilium Varum cœpit, qui L. Domitii quæstor ad Corfinium fuerat. Igitur notos sibi centuriones militesque compellans, ' ut ad prius sacramentum redirent,' obsecrabat, ' relinquerentque illos, a quibus capti perfugarum in numero haberentur, et per summam contumeliam hoc vocabulo notarentur.' Postremo largitionem a se et P. Attio ostentat, si prioribus partibus concilientur. Ad hæc neutram in partem significatione voluntatis facta, exercitus in castra reducti sunt.

59. Sed tentati militum animi castra Curionis timore et

4 *Divinati* legitur in edd. apte Crev.

Digitized by Google

suspicione compleverant. Nam, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique manebant, quales eo tempore fuerant, cum ad Corfinium a Cæsare caperentur: præterea genus erat hominum, ex municipiis Pompeio addictissimis, Peligni Marsique. Hæc omnia non parum magnas timendi causas afferebant, et quod superiore nocte inter transfugium paucorum excepti graviores quidam militum sermones, nonnulli et conficti erant. Igitur in principiis de summa rerum sententiæ dicebantur. Alii regrediundum in castra Cornelia censebant; quidam oppugnanda hostium castra. Neutrum consilium Curioni placuit: alterum abjecti nimis animi, alterum temerarii videbatur.

60. Igitur, dimisso consilio, milites ad concionem vocat: 'quantum eorum fidei Cæsar credat,' exponit. 'Non debere hunc deseri, a quo maxima sint expectanda præmia; præsertim dijudicata jam fortuna belli, duabusque Hispaniis receptis. Frustra jactare prius sacramentum adversarios. Non legiones illud, sed ducem Domitium abrupisse. Proditos ab eo milites, a Cæsare conservatos, non beneficii modo gratia, sed in verba Cæsaris sponte adactos, nova religione teneri. Quod si causam a Cæsare desciscendi nullam habeant, in se quoque nihil esse sperare, quod offendat. Præclaram sibi erga milites voluntatem constare: diligentiam duce dignam præstitisse hactenus: etiam fortunam affuisse conatibus. Atque hæc omnia nuper adeo consensu universorum esse approbata, cum sit imperator ab iis appellatus. Cujus honoris gratiam se ipsis facere, si pœniteat.'

61. Adhuc dicentem interrupit militum clamor, indigne ferentium, quod suspecti proditionis essent; et ad omnia pericula fidem suam operamque offerentium. Unde Curio jam animosior, postridie eodem loco quo antea, in acie astitit. Eduxit et Varus suos, uterque legionum Domitianarum fiducia, quas Curio mansuras in recenti sacramento, Varus redituras ad vetus, putabant. Sed ubi vallem transire Vari equitatus omnis cum parte levis armaturæ cœpit; equites Curionis cum duabus Marrucinorum cohortibus impetu facto, relictos a suis velites ce-

Digitized by Google

ciderunt. Quâ re Varianos perturbatos cernens Rebilus, legatus Cæsaris, quem ob peritiam rei militaris ex Sicilia Curio secum adduxerat, instare, atque tempore uti jubet.

62. Nec moratus Curio, ut erat acer et audax, primus procurrit in vallem, impeditam adeo, ut ab altera parte, nisi adjuti a suis, ascensum difficulter molirentur. Sed hostes, animis perculsis, neque ullius nisi fugæ memores, priusquam ad jactum teli perventum esset, in castra omnes refugerunt, tanta consternatione, ut in portis et angustiis viarum plures obtriti oppressique a suis sine vulnere morerentur, quam interfecti in prælio fuerant. Et nisi Curionis milites tantum ad pugnam profecti sola secum arma extulissent, eodem impetu expugnari castra potuerunt. Memorabile tum facinus Pelignus quidam nomine Fabius edidit. Namque fugientibus immixtus magna voce Varum identidem invocans requirebat. Ubi ille, credens unum e suis, restitit, quis esset, et quid vellet, interrogans; Fabius stricto gladio eum petiit: et interfecisset, nisi scuto sublato vitasset ictum Varus. Fabium qui proximi forte erant milites occiderunt. Isque solus Curionis militum ea pugna cecidit: adversariorum desiderati circiter sexcenti, et mille præterea vulnerati sunt. Varus cum suos mirifice perterrefactos animadverteret, exercitum de tertia vigilia ex castris in oppidum reduxit.

63. Curio circummunire oppidum instituit; magna spe, quod Hispaniensem Cæsaris victoriam, quæ multorum literis ac nuntiis in Africam perferebatur, omnium animos inclinaturam in has partes rebatur. Idcirco cum regem Jubam venire cum ingenti exercitu audisset, vix credere potuit; donec minus quinque et viginti millibus abesse didicit regis copias. Tum in castra Cornelia se recepit, ubi tuto bellum duceret, donec ex Sicilia duæ aliæ legiones, et reliquus equitatus adveheretur. Sed in optimo consilio permanere licitum ei non fuit per Uticensium quosdam, qui in castra ejus perfugerant. Ii revocatum Leptitanorum bello regem discessisse cum maxima copiarum parte nuntiabant: Sabura duce modicam manum

Digitized by Google

pergere Uticam, jamque haud procul oppido distare. Sed
Lucan. IV. 717. ea fraus Maurorum erat: præmissusque Sabura rumorem
Frontin. II. 5. eum sparserat. Ceterum rex cum omnibus copiis sequebatur.
Cæs.

64. At Curio, præmissis prima nocte equitibus, quarta vigilia cum legionibus ad castra Saburæ contendit. Huic equites occurrunt, rem a se bene gestam nuntiant. Cupiditas hominis magis inflammatur. Quærit ex captivis, quis castris ad Bagradam præsit? Respondent Saburam. Ille, studio conficiendi itineris, quærit ultra nihil, conversusque ad suos, 'Videtis,' inquit, 'eadem omnia et hos, et perfugas Uticenses dicere.' Summa deinde festinatione procedit ad hostem. At ille simulatione timoris paulatim cedit, juvenilemque animum magis magisque vanæ alacritatis implet. Sic in patentes campos protractus, equitatu Numidico circumvenitur. Fessi erant Romani equites peditesque itineris longinquitate, sedecim millibus passuum[q] confectis; equites etiam superioris noctis prælio. Igitur cum neque timidis ad fugam, neque fortibus ad pugnandum vires superessent, occidione totus exercitus cæditur. Ipse Curio, cum Cn. Domitius præfectus equitum hortaretur, ut fuga salutem peteret, 'nunquam se venturum' dixit, 'in conspectum Cæsaris, amisso quem suæ fidei credidisset exercitu.' Atque ita, ut res temeritate sua perditas morte sequeretur, prælians interfectus est. His rebus auditis, naves quæ ad castra Cornelia stabant, cum paucis militibus, qui ad primam rei famam eo decurrerant, in Siciliam celeriter se receperunt. Reliqui (nam quinque cohortes præsidio relictæ castris fuerant) Varo se dediderunt.

65. Ceterum Juba suæ victoriæ præmia alieno arbitrio minui non posse dictitans, magnam eorum partem interfecit: ceteros misit in regnum; frustra conquerente Varo suam fidem ab eo lædi. Sed eum adeo rex contemnebat, ut in oppidum invectus, multis populi Romani senatoribus prosequentibus, quæ fieri vellet Uticæ atque in provincia, pro imperio constitueret. Quibus effectis rebus, paulo

[q] *Sedecim millibus passuum*] Leucis plus quinque. *Crev.*

Digitized by Google

post cum omnibus copiis in regnum rediit. Hæc postquam in Urbem, et in Macedoniam nuntiata sunt, diversam pro dissensione animorum, a Romanis mercedem Juba tulit. Pompeius et qui cum eo erant, honorem ei habuerunt, regemque appellarunt: at Cæsar et urbani judicarunt hostem, Bocchumque et Bogudem, quod ejus essent adversarii, reges appellandos esse censuerunt. Dio. Lucan. v. 56. Dio.

66. Interim in Dalmatia M. Octavius, post discessum Liburnicarum navium, quibus Antonianos milites ad Pompeium Libo deducebat, Issam, insularum eo tractu nobilissimam, ab amicitia Cæsaris avertit: Salonas, cum frustra tentasset, oppugnare statuit. At illi cum ob paucitatem resistere non possent, servos puberes manumiserunt, et mulierum præsectis crinibus ad tormenta sunt usi. Octavius, horum pertinacia cognita, quinque castris oppidum clausit. At cum obsessi negligentius agi excubias apud hostem cernerent, pueris atque mulieribus in muro collocatis, ut species propugnatorum servaretur, eruptionem in proxima castra faciunt: hisque perruptis (nam propter æstum multi milites ex stationibus discesserant,) eodem impetu cetera omnia expugnant, Octaviumque majore copiarum amissa parte, cum reliquis in naves compellunt. Octavius tantam cladem passus, cum de Salonis expugnandis desperasset, jamque instaret hyems, Dyrrhachium ad Pompeium reversus est. Cæs. Civ. III. Oros. VI. 15. Strabo, VII. p. 315. Cæs.

67. Dum hæc in Illyrico et Africa geruntur, Cæsar deposita in speciem civilis animi dictatura, sub alio nomine eadem omnia habiturus, Brundisium pergere statuit, quo etiam legiones præmiserat, Pompeium petiturus: quem in usum tum aliis e fanis, tum ex ipso Capitolio donaria pleraque omnia sustulerat. Joseph. Sarisb. Polyc. III. 10. Plut. Cæs. Appian. Dio. Cæs. Dio.

68. Neque mediocriter spem ejus erexerunt objecta tum et paulo post omina. Quippe dum adornat iter, in comitatum ejus lauream supervolans milvus injecit: et postea sacra eo faciente Fortunæ, taurus adhuc intactus effugit, paludemque nactus, eam tranavit. Responderunt haruspices ‘ Cæsaris fata sic adumbrasse Deos; manentique exitium, mare transeunti vitam victoriamque

Digitized by Google

Flor. Plut. Appian. Dio. Flor. Appian. portendi.' Quamvis igitur hyems esset,[r] et ob tempestates difficilis trajectus speraretur; ordinatis a tergo omnibus, Brundisium intendit iter. Exeuntem prosecuta ingens hominum multitudo pacem orabat, et cum Pompeio reditum in gratiam: satis enim apparebat, si vi victus alteruter esset, eundem libertati quem bello finem fore. Dio. Profecto jam Cæsare, pueri ludicra pugna concurrerunt Romæ, superioresque extiterunt qui Julianorum sibi nomen indiderant.

Cæs. Plut. et Appian. 69. Postquam Brundisium Cæsar venit, quo legiones duodecim, et omnem equitatum convenire jusserat, vix tantum reperit navium, ut quinque legiones transportari cum sexcentis equitibus possent. Igitur pro concione hortatus est milites, 'ut æquo animo relinquerent impedimenta sua, quo plures imponi pugnatorum possent:' atque ipsis alacriter acclamantibus, sine mora compleri Lucan. v. 430. naves jussit. Ceterum ventis reflantibus per aliquot dies Appian. hæserunt ad anchoras: quo temporis intervallo et consulatum Cæsar iniit Brundisii, et aliæ duæ legiones supervenerunt.* Septem igitur legiones, sed infrequentibus Cæs. signis, quia bellis Gallicis et longo ab Hispania itinere, ad hoc autumni gravitate in Calabria, valde erant deminutæ, Appian. in naves onerarias imposuit; rostratis, quarum habebat haud magnum numerum, ad præsidium Siciliæ Cæs. Sardiniæque relictis. Hæc classis, cum pridie Nonas Januarias solvisset, tota nocte propter malaciam propinDio. quis locis hæsit: postero die Græciam attigit, tempestaAppian. tibus ad Ceraunios delata montes, ibique, navibus omniCæs. Liv. Epit. bus incolumibus, milites exposuit.

[r] *Quamvis .. hyems esset*] Appianus, Florus, Plutarchus Pompeio et Cæsare, magno consensu tradunt Cæsarem circa brumam Brundisio solvisse. Sed eos arguit Usserius in Annalibus ad annum mundi 3956. deceptos esse anni Romani ante Julianam emendationem perturbatione: docetque Nonas Januarias, quo die Cæsar se terram Cerauniorum attigisse scribit, respondisse Juliani Octobris diei 15. Quod quidem optime congruit cum ratione temporum a Cæsare notatorum. Is enim Civil. III. post transitum suum in Græciam 'jam hyemem appropinquavisse' significat: et paulo post, 'Pompeium iter ex Macedonia in hyberna Apolloniam Dyrrhachiumque habuisse.' *Crev.*

* A. U. C. 704. A. C. 48.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Interea temporis, occupato per varia negotia Cæsare, Cn. Pompeius cum annum ad apparanda quæ vellet liberum habuisset, ingentes terra marique vires contraxerat. Quinque legiones cum adjunctis equitibus trajecerat ab initio: unam deinde effecerat ex Sicilia, quæ facta ex duabus, Gemella vocabatur; et unam ex veteranis, qui in Creta et Macedonia sedes fixerant: duas in Asia conscribendas curaverat Lentulus. Præterea cum duabus Syriacis legionibus, exercitus Crassiani reliquiis, Scipio Metellus expectabatur. Sagittarios tria millia habebat: funditorum cohortes sex: equitum septem millia, maximam partem ex regum auxiliis. Naves insuper rostratas instructas habebat sexcentas: quarum præstantissimæ centum Romani generis milites vehebant: onerariarum præterea maximus numerus aderat. Cæs. de B. Civ. III. Appian. Civ. II. Oros. VI. 15. Lucan. III. 169. Vell. II. 51. Plut. Pomp. Cæs. Appian.

2. Eam classem per omnem maritimam oram distribuerat, quæ transitu Cæsarem prohiberet. Navibus Ægyptiis Cn. Pompeius adolescens præerat, Asiaticis D. Lælius, C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Libo, M. Octavius. Sed universæ rei maritimæ præfecturam M. Bibulus gerebat, cui omnes reliqui dicto audientes esse debebant. Civitates præterea Dyrrha- Lucan. V. 420. Vell. II. 51. Cæs.

Digitized by Google

chium, Apolloniam, ceterasque ad eam oram hybernis occupare decreverat.

Lucan. v. 8. Dio, XLI. 3. At Lentulus Marcellusque consules, cum eorum in exitu annus esset, senatum convocarunt. Civilis enim discordia senatum quoque geminaverat, ut et qui Romæ, et qui Apolloniæ erant, hoc ad se vocabulum traherent. Nam apud Pompeium haud minus ducenti senatores erant: tantum ei paraverat auctoritatis suscepta, ut putaPlut. Pomp. batur, libertatis defensio. Igitur et quidam ætatis extremæ, præterea claudus altero pede, ad eum se contuet Bruto. lerat; et M. Brutus, quanquam ad id tempus Pompeium, cujus jussu pater Bruti fuerat interfectus, neque salutare, Dio. neque respicere solitus. Ut autem omnia quam fieri posset proxime morem majorum agerentur; Thessalonicæ per augures templum constituendum curaverant, ubi senatus cogi posset, quod alio loco facta senatusconsulta pro Varro ap. Gell. XIV. 7. justis non habebantur.

Lucan. 4. Eo postquam convenit exul senatus, verba de republica facere Lentulus instituit: 'ante omnia decernendum huic cœtui, hunc esse verum justumque populi Romani senatum: qui Romæ sint, desertores causæ publicæ; amicos tyranni, purgamenta potius amplissimi ordinis; quam membra, nequicquam usurpare vocabulum Curiæ; cujus jura prodiderint. Proximum esse, ut provideant, quomodo et per quos in posterum gerenda sit respublica. Dio. Nec enim consulum haberi comitia attinere, quod de eorum imperio ferri lex[1] curiata nequeat. Idcirco reliquos quidem proconsulibus et proprætoribus, suo quemque loco reipublicæ navaturos operam: sed tamen unum summum constitui ducem oportere, neque dubitandum, Lucan. quin Pompeius is esse debeat.' Erat sane jam anno superiore datum Pompeio summum imperium, sed consulibus adjunctis. Tum vero summam belli rerumque omnium uni permitti placuit. Atque is ut animos ad meliorem spem erigeret, hujusmodi orationem habuit:

5. 'Ego vero nullum pro vobis et republica laborem, nullum discrimen deprecor, patres conscripti: potesta-

1 *Lege* pro *lex* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

tem impositam recusarem, nisi vobis omnibus adjutoribus usuro neque consilium, neque collegæ defuturi essent. Idcirco magna mihi spes optimi eventus solicitum animum consolatur: modo vos quoque bono animo sitis, neque magis umbra rerum et vocabulis, quam rebus ipsis moveamini. Scio a multis consilium meum Urbem relinquendi reprehensum esse: cujus nunc quoque adeo non pœnitet, Appian. ut hoc uno modo conservari potuisse rem Romanam existimem; perdendamque nobis in perpetuum Urbem fuisse, nisi relicta ad tempus foret. Segregavimus a nobis improbos cives, segregavimus timidos: et qui manendo ab illis impetiti, ab his deserti, hostem instantem, copias ambiguas, consilia impedita habuissemus, egregie explicavimus omnia. Vires terrestres maritimasque maximas collegimus: pecunia, commeatu, regum atque populorum auxiliis abundamus. Neque corpora sua tantummodo nobis præstabunt hæ copiæ, sed animis etiam nobiscum votoque stabunt. Teneat sane vacuam ille Urbem, et Lucan. desertas a dominis domos: dum hic sit senatus, hic Romana civitas, quæ profecto non in ædificiis consistit, sed Appian. in civibus: quemadmodum et olim clarissimorum populorum exemplis præjudicatum est. Athenienses bello Medico urbem, perituram secum si mansissent, reliquerunt; ut salvi atque incolumes gloriosius reciperent haberentque. Quid majores nostri? Cum urbem Galli occupassent, nonne ab Ardea et Veiis Romanum exercitum eduxit Camillus, alter Urbis imperiique nostri conditor? Quid igitur vetat, quominus eadem secuti consilia, parem sperare eventum debeamus?

6. ‘Cum eo homine nobis res est, qui summam et incredibilem cupiditatem imperandi ne nunc quidem tegere potest, manente bello, et incerto rerum exitu. Quid illum facturum censetis, quod omen Dii prohibeant! victorem, qui nunc arbitratu suo creat magistratus, distribuit exercitus, dilargitur provincias, omnia legum populique, omnia senatus jura sibi uni vindicat? Cum hoc tam superbo, tam impotente tyranno sic est decertandum, ut omnino victoriam vindictamque speremus, sed tamen, etiamsi contra daret fortuna, perire potius optemus, quam

Digitized by Google

omnium modo terrarum gentiumque dominos, insolentissimum dominum pati.

7. 'Mihi certe fixum decretumque est, non modo quam semper in imperiis præstiti adhibere virtutem, fidem, diligentiam; sed etiam, si fieri posset, augere omnia, majoraque et intentiora præstare. Neque me sic antiquus ille deseret Deorum favor, ut fortunatum in omnibus, demum in optima causa jacere patiantur. Nam de apparatu nostro, quem juxta mecum scitis, quid opus est dicere? Tot civium Romanorum legiones, tot sociorum regum atque civitatum auxilia, tantæ toto mari classes, excitare vel ignavos possent. Vos modo, quod felix faustumque sit, eam adhibete curam atque industriam, quam tempora nostra et reipublicæ desiderant.' Similem deinde ad milites qui aderant concionem habuit, læta omnium acclamatione.

Lucan. 8. Eodem tempore laudati ab hoc senatu sunt sociorum promtissimi; donaque et honores decreti Rhodiis, Spartanis, Atheniensibus. Utque Massiliensium fidei Dio, p. 106. quod posset præmium redderetur, Phocæam, cui suam Cæs. et Lucan. originem debebat Massilia, liberam esse jusserunt. Cotyi quoque, qui Sadalem filium e Thracia cum equitibus quingentis miserat, actæ gratiæ, reguloque munera missa. Iisdem honoribus rex Dejotarus affectus est, qui sexcentos adduxerat equites, et Rhascipolis, quem secuti erant ex Macedonia ducenti. Sed effusa maxime in Jubam studia fuerunt, cujus victoria magnam civilis belli profli- Eutrop. VI. 16. gatam partem credebant. Ptolemæus quoque Auletæ L. Amp. filius, cui tutor ab senatu datus Pompeius fuerat, rex ap- Lucan. pellatus est: sororque Cleopatra abstinere regno jussa; Cæs. Civ. III. fin. quod a propinquis et amicis pueri ereptum, in Syria col- Liv. Epit. ligendo copias, repetitum ibat.

Strabo, XVII. 796. 9. His ita ordinatis, Pompeius, cum ob tempus anni Appian. transmissurum mare Cæsarem non arbitraretur, Thessalo- Civ. II. 480. nicæ hyemare constituerat. Eadem opinio præfectis clas- Dio, p. 112. sium fraudi fuit, quo negligentius littora custodirent. M. Cæs. Bibulus naves centum decem Corcyræ habebat: sed quia neque naves ornatas, neque remiges paratos tenuerat, prius ad continentem Cæsar appulit, quam occurri posset.

Digitized by Google

Neque Lucretius Vespillo et Minucius Rufus, qui cum octodecim Lælianis navibus erant Orici, opponere se ausi erant; quanquam Cæsar haud plures duodecim rostratas præsidio duxerat. Igitur Bibulus, comperto Cæsaris adventu, cum adhuc aliquas excipi naves posse speraret, vacuis occurrit, quas cum Fufio Kaleno legato Brundisium Cæsar ad transportandas reliquas copias remiserat. Ex eo numero nactus triginta, cum ipsis nautis dominisque navium combussit, ut supplicii fœditate ceteros absterreret. Summa deinde diligentia usus, a Salonis Oricum usque totum mare classibus prætexuit, ipse per asperrimam hyemem excubans in navibus, neque laborem ullum aut munus despiciens.

10. At Cæsar, misso ad Pompeium L. Vibullio Rufo, quem semel apud Corfinium, iterum in Hispania captum, præstiterat incolumem, ideoque ad perferenda de pace mandata judicabat idoneum; statim atque milites exposuerat, per asperos angustosque calles, sed ignorantibus adventum ejus hostibus incustoditos, Oricum proficiscitur, ubi L. Torquatus præerat: qui cum frustra Græcos arma capere jussisset, quod contra consulem Romanum ea capturos negabant, aperuit portas, et a Cæsare conservatus est. Inde protinus Apolloniam itum: et, profugiente L. Staberio, postquam itidem Apolloniatas ad Cæsarem inclinare senserat, id quoque oppidum voluntate incolentium receptum est. Nec mora fuit, quin Bullide, et Amantia, ceterisque finitimis civitatibus, et ex tota denique Epiro legati venirent ad Cæsarem, omnibus imperata facere paratis. Appian. Civ. II. 462. Cæs.

11. Haud procul inde Dyrrhachium aberat, horreum Pompeii, quo omnis generis apparatus magnam vim contulerat. Hoc Cæsar ostendit militibus, et, ‘ quia fortuna tam favente essent usi, ut per infestum tempestatibus et hostibus mare incolumes transirent, totque civitates parvo tempore redegissent in potestatem; ne deessent favori Deorum ’ hortatus est, ‘ parumque adhuc laboris adderent, quo, priusquam advenire Pompeius posset, Dyrrhachio potirentur. Eam rem et abundantia hyberna præstituram in præsens, et ad summam belli magnæ utilitati fore.’ Appian.

Digitized by Google

Cæs. 12. Sed Pompeius, celeriter accepto nuntio, (quippe Vibullius, ut ei Cæsaris adventum cito nuntiaret, dies noctesque, mutatis etiam jumentis, iter continuaverat) nihil ad summam diligentiam reliqui fecit, quo conatum hostis præveniret. In eo itinere, cum neque diebus, neque noctibus intermitteretur, et vix ad cibum capiendum satis daretur spatii, Pompeii milites in eum metum venerant, ut adesse hostem ubique putarent: et in Epiro finitimisque regionibus signa prope omnes relinquerent, complures arma projicerent. Evasit tamen ad Dyrrhachium Pompeius prior, catrisque prope oppidum positis, exercitum ex vehementi consternatione recepit. Ibi Labienus princeps jurare cœpit, 'se eum non deserturum, eosdemque subiturum cum eo casus.' Idem deinceps tribuni, centurionesque, et postremo milites fecerunt.

Dio. 13. Igitur, priusquam Antonius cum reliquis copiis se
Cæs. Cæsari conjungeret, huic noceri posse sperans, ad flumen
Ptol.III.13. Apsum processit, quod fines Dyrrhachinorum Apolloniatiumque disterminat. Simili spe contra movet Cæsar.
Dio.
Cæs. Sed ubi ventum ad flumen, majoresque Pompeii vires
Lucan. v. 471. cognovit, in finibus Apolloniatium posuit castra; ut inter duos exercitus flumen interesset, ceterum videre invicem, et colloqui possent. Eo loco Cæsar expectare Brundisinas copias statuit. Sed illæ cum a Fufio Kaleno adducerentur, literæ Cæsaris ad Kalenum allatæ sunt, quibus omnes portus littoraque teneri classibus adversariorum significabat. Igitur Kalenus, cum paulum progressus a portu fuisset, Brundisium repetiit. Una navis, quæ milites nullos vehebat, cum imperio contemto profecta esset, ad Oricum expugnata est a Bibulo, omnesque puberes qui in ea erant supplicio affecti. Cæsaris legiones, quas idem periculum expectabat, literis ejus tempestive perlatis, fortuna servavit.

14. Per eadem tempora Cæsar, sive revera cupidus
Dio. pacis, sive, quod magis est credibile, temporis ducendi gratia, donec auctiores habuisset copias; simul adversariorum pertinaciæ gnarus, et ex hac odium illis omnium parans, nullam occasionem tentandarum conditionum prætermisit. Ad Oricum legati Cæsaris M. Acilius, L. Sta-
Cæs.

Digitized by Google

tius Murcus, cum Bibulo et Libone collocuti, (nam his mare, illis littus obtinentibus, ejus rei facultas inciderat) in spem eam venerant, aliquid ad concordiam profici posse, quia Pompeiani duces cupere cum Cæsare loqui dixerant. Idcirco Cæsar, cum forte cum una legione Buthrotum profectus literas legatorum accepisset, statim recurrit Oricum.

15. Sed cum neque Bibulus ad colloquium processisset, et Libo legatorum, quos Cæsar ad Pompeium mittere cupiebat, præstare periculum nollet; ne inducias quidem concedere voluit, nihil aliud ab hostibus quæri sentiens, quam ut aqua rebusque aliis quibus indigebant, inducia-rum obtentu, classem reficerent. Nam sicut illi mare, ita terram in potestate Cæsar habebat, stationibusque per littora dispositis, non aquandi, non lignandi, ne religandi quidem naves facultatem dabat. Unde et M. Bibulus, cum in summo frigore et inopia per multos dies, quanquam corpore æger, discedere ex navibus nollet, neque ibi curari posset, aucto morbo diem suum obiit. In ejus locum suffectus est nemo: sed singulis classibus præpositi, suo eas arbitrio regebant.

16. Interea L. Vibullius, qui mandata Cæsaris exponendi otium nondum fuerat nactus, cum Pompeio agere instituit. At ille interfatus, ‘Quid mihi,’ inquit, ‘aut vita, aut civitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? Cujus rei opinio tolli non poterit, cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor.’ Bello perfecto, Cæsar hæc dicta cognovit ab iis qui interfuerant: interfuerunt autem Scribonius Libo, L. Lucceius, et scriptor historiarum Theophanes, quibuscum res maximas communicare Pompeius consueverat. Sed tum etiam alio facinore Pompeiani declaraverunt aversam a pace voluntatem. Crebra inter milites utrimque colloquia fiebant, modico interfluente amne. Eo P. Vatinium mittit Cæsar, qui magna voce sæpius proclamaret, ‘Liceretne civibus ad cives legatos de pace mittere, quod prædonibus et fugitivis licuisset?’ Responsum est ab altera parte, ‘A. Varronem postero die ad colloquium venturum.’ Agitur una etiam utrimque, quemadmodum tuto legati venire, et quæ vellent exponere possent. Sed cum in constitutum

Strabo, XIII. 617. et alibi. Cæs.

Digitized by Google

locum P. Vatinius venisset, et cum eo loqui T. Labienus cœpisset, ex improviso tela sunt in Vatinium conjecta, quæ ille militum armis protectus vitavit. Centuriones aliquot militesque Cæsaris vulnerati sunt, exclamante Labieno, 'Desinite ergo de compositione loqui. Nam nobis, nisi relato Cæsaris capite, pax esse nulla potest.'

Liv. Epit. Dio, XLII. Vell. II. 68. Cæs.

17. Iisdem temporibus Romæ M. Cœlius Rufus prætor novarum rerum materiam quærebat, non amore reipublicæ, aut quod æquum esse quod agebat crederet, sed dolore atque indignatione motus, sicut ipse confitetur. Homo erat eloquio animoque Curioni simillimus, cujus etiam pellectus amicitia, et odio Appii, quem sciebat in diversis partibus fore, ad Cæsarem simul ex Urbe profugerat; idque ob meritum prætura nuper erat consecutus. Sed quia C. Trebonium prætorem urbanum non sors, sed Cæsar effecerat, omnibus in rebus illi se opponere instituit. Nisi forte homo ingeniosissime nequam, quasi honestiorem hanc causam prætexuit, potius æris alieni magnitudine, ut alii multi, ad res novandas impulsus, quod servari se posse in otio desperabat.

Cic. ad Fam. VIII. 17. Vell. Cic. Dio. Vell.

Cæs.

18. Idcirco, tribunali juxta sellam C. Trebonii collocato, si quis appellasset, auxilio fore pollicebatur debitoribus. Sed quia Trebonius juxta Cæsaris constituta judicabat, summamque in omnibus æquitatem atque moderationem adhibebat, nemo repertus est qui appellare vellet. Iis enim temporibus nondum tanta quisquam erat impudentia, ut cum se debere fateretur, integras tenere possessiones suas postularet.

19. Idcirco Cœlius, ne nihil effecisse videretur, legem promulgavit, 'sexenni die, sine usuris, creditæ pecuniæ solverentur.' Id quoque vanum inceptum fuit, consule Servilio magistratibusque reliquis repugnantibus. Tum Cœlius, ea lege sublata, duas promulgavit novas: unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donabat; alteram tabularum novarum. Hæc et grata tenuioribus erant, et ab homine diserto jamdudum seditiosis concionibus alienatam plebem inveniebant.[2] Facile igitur inducta est, ut in C. Trebonium faceret impetum,

2 *Erat ... inveniebat* edd. ante Crev.

Digitized by Google

eumque, vulneratis nonnullis, de tribunali deturbaret. Sed is quidem, mutata veste, fugit. Dio.

20. At Servilius consul, advocatis ex itinere militibus, qui in Galliam destinabantur, præsidioque hoc curiam muniens, de his rebus ad senatum retulit. Patres remo- Cæs.
vendum a republica Cœlium censuerunt. Tamen propter Dio.
intercessionem tribunitiam senatusconsultum non potuit fieri: auctoritas perscripta est. Sed consulem tabulas legum promulgatarum tollere aggressum, Cœlius per vim et seditionem repulit. Iterum ergo coactus adhibito præsidio senatus 'videre consulem' jussit, 'ne quid respublica detrimenti pateretur.' Hac accepta potestate sellam Quintil.
Cœlii curulem fregit. At ille posuit alteram loris intentam: tacite illudens consulem, qui aliquando flagris cæsus ab Isaurico patre dicebatur. Ad extremum tamen superiór et jure et potentia consul Cœlii partes alii cuidam prætori demandavit: ipsum et foro et curia exclusit, volentemque concionari de rostris detraxit. Cœlius, ignominia simul iraque permotus, ad Pompeianos scripsit, in Cic.
Urbem eos advocans, nudatam præsidiis futuram, et studio populi proniorem in illas partes, vacuamque Italiam ostentans: quod etiam saluberrimum illis partibus fuerat. Vell. II. 52.
Misit etiam ad T. Annium Milonem clandestinos nuntios, quem inimicissimum Cæsari noverat, propterea quod Dio.
restitutis exulibus, solus ille reditum non impetraverat.

21. Magnorum hæc esse motuum initia poterant, viris claris et audacibus talia molientibus, occupato alibi Cæsare, et incertissimis plane temporibus. Ceterum ex tanto metu celeriter et citra detrimentum hi conatus in nihilum evaserunt. Quippe Milonem, contracto fugitivorum exercitu, profectum in Campaniam, et quasi mandato Pompeii homines solicitantem, quotquot ob æs alienum Cæs.
aut facinora credebat idoneos, pauci sunt secuti: Capua- Dio.
que frustra tentata, confugiendum ei Tifata fuit. Igna- Oros.
rus horum, et meliora sperans Cœlius, conjungere se cum VI. 15.
illo cupiebat. Sed quia occulta fuga nec satis tuta videbatur, et majus ad omnia momentum erat, si quasi prætor proficisceretur, commeatum a consule petiit, tanquam purgandi sui causa Cæsarem aditurus. Consul, simulari

Digitized by Google

hæc suspicatus, tribunum plebis adjunxit, qui res novas molientem coërceret. At Cœlius, haud longedum profectus, audito Milonis incommodo, in itinere substitit: unde, cognito ejus consilio, tribunus hominem in Urbem reducebat. Sed interea senatus Milonem hostem judicaverat, Cœlio manere ad Urbem jusso.

22. Id cum esset factum, isque se negligentius custodiri sensisset, in Campaniam profugit, vires et consilia cum Cæs. Milone juncturus. Nam ex magnis in ædilitate datis muneribus aliquem reliquum habebat gladiatorum numerum. Hos igitur Neapolim clam jussit ingredi, proditionem oppidi sperans. Ipse Casilinum venit, et sub idem tempus signa ejus militaria Capuæ comprehensa sunt. Ita, consilio patefacto, cum nihil procederet, Campanique eum pro hoste haberent, agrum Thurinum petiit, ubi pulsum Campania Milonem agere compererat.

Dio. 23. Et sane, si reperisset superstitem, moliri aliquid
Cæs. conjuncti poterant. Sed Milo jam occiderat, in oppugnatione castelli Cossani lapide ex muro ictus. Paulo post etiam Cœlius haud mitiore fato defunctus est, cum Thu-
Vell. II.68. rios pervenisset. Nam ab equitibus Gallis et Hispanis,
Dio. Cæs. quos præsidii causa Cæsar miserat, cum iis contra Cæsarem nummos polliceretur, interfectus est. Iisdem tempo-
Appian. ribus, cum in Epiro præter equestria certamina, his illisque vado facile transeuntibus modicum amnem, nihil re-
Dio, XLI. rum gereretur, (nam Pompeii conatum transducendi copias pons interruptus destituerat) Cæsar audacissimo faci-
Plut. Cæs. nore morantes Brundisii legiones adducere paravit. Cum
Flor. IV. 2. enim Pompeianæ classes maria obsiderent undique, hy-
Dio. bernum sibi tempus aptissimum judicabat, dum hostes,
Appian. tempestatibus deterriti, vacuum et incustoditum trajectum
Cæs. relinquerent. Sed Bibuli primum, deinde Libonis dili-
Dio. Cæs. gentia factum erat, ut Antonius portu exire non auderet. Quippe Libo parvam insulam, portui Brundisino objectam, qua necessarius erat transjecturis egressus, occupaverat. Et quamvis, propter inopiam aquæ, et acceptum
Dio. Cæs. ab Antonio detrimentum, alio coactus erat se recipere;
Plut. Ant. hyems mare claudebat.

Flor. Dio. 24. Idcirco Cæsar, impatiens moræ, fortassis etiam sus-

Digitized by Google

pectans Antonium, ne expectare eventum vellet; sub alteram vigiliam ignoratus excessit castris, conscensoque vehiculo perrexit ad locum ubi naviculam et optimum gubernatorem opperiri per servos præmissos jusserat, tanquam nuntium Cæsaris transjici oporteret. Cum his servis (tres omnino erant) ipse quoque servili habitu fortunam dissimulans, navem scalmorum duodecim conscendit, licet horrente tempestatibus mari, et ventis pertinacissime flantibus. Magno labore, licet prono alveo, perventum ad ostium amnis erat, cum ventis et æstu adverso remorum irritum laborem fore apparuit. Ibi desperanti gubernatori vir ingens animi, et fortunæ suæ cuncta cessura putans, 'Quid times?' inquit: 'Cæsarem vehis.' Ad hanc vocem attonitis omnibus, et summo conatu intendentibus nervos, ostium superatum est: nequicquam. Ventus enim subinde ad littus rejiciebat lembum, donec vicina jam luce, timenti gubernatori ne ab hostibus conspicerentur, Cæsar invitissimus redire permisit.

Lucan. v. 507. Appian. Plut. Cæs. Plut. Apoph. Rom. et Cæs. Dio. Appian. Flor.

25. Quia tamen omnino faciendum putabat ut, donec vehementiores venti essent, transitum tentarent sui, hoc maxime auxilio perrupturi, quos in tranquillo mari certum ab instructissimis hostium classibus exitium manebat; Postumium in Italiam misit, cum epistolis severioribus. Plures enim dederat, ut, si Gabinius, aut Antonius, aut Kalenus contarentur, quibus erant priores tradendæ literæ, Postumius haberet quas exhibere militibus posset, quibus eum sequi quotquot voluissent jubebantur. Imperabat autem, 'quando portus ab adversariis tenebantur, ut ad Apolloniatium littora ejicerent naves; earum jactura se nihil commoveri, modo viros habeat, per quos adipisci possit omnia.' Ceterum Gabinius a navigando abhorrens, longo circumitu per Illyricum copias, quibus præerat, instituit ducere. Antonius et Kalenus potius cum periculo tentandum brevius iter existimabant, quam ad imperium et necessitatem Cæsaris serius occurrere. Et erat summa militum alacritas, et ad Cæsarem proficiscendi ardor; eorum etiam qui paulo ante se laboribus fractos objici periculis, quanta firmissimi vix sustinere possent,

Cæs. Appian. Cæs. Appian. Cæs. Appian. Plut. Anton. Appian. Cæs. Plut. Anton. Cæs. Plut. Cæs.

Digitized by Google

erant questi. Quare minimo negotio persuaserunt iis duces, ut, austro flante, conscenderent naves, seque fluctibus traderent.

Cæs.

Appian. 26. Inter hæc Pompeius, ut, priusquam auctiores copiæ Cæsaris fierent, pugnaret, iterum instructam aciem transducere conatus incepto repente destitit, ringentibus omnibus, et pulcherrimam occasionem dimitti jactantibus. Sed deterritus adverso omine fuerat, quia duo milites vadum tentantes ab Cæsariano uno erant interemti. Namque felicitas Cæsaris omnia, etiam temere cœpta, in bonum ei vertebat. Itaque et audacissimum ejus cœptum, legiones hyberno mari transjiciendi, non incolumes modo

Dio. Cæs. copias illi præstitit, sed ultro cessit adversariis in grave detrimentum.

27. Quippe dum Dyrrhachium prætervehuntur Cæsaris naves, Q. Coponius, qui Rhodiæ classi præerat, conspec-

Appian. tas cum rostratis viginti sequebatur, et remissiore jam vento propemodum attigerat, haudquaquam æquo certamine longis navibus onerarias oppugnaturus; cum subito

Cæs. intendi ventus cœpit, Julianosque longe ab hostibus divellere. Atque illi Nymphæum tenuerunt, haud procul Apollonia, quanquam haud satis tutum austro flante portum: nempe minoris navium quam legionum interitum æstimabant. Ibi mira felicitate subito conversus est ventus, et pro austro spirare Africus cœpit, contra quem illa erat tutissima statio. Repentina igitur commutatione re-

Plut. Ant. Cæs. rum, qui modo in periculo fuerant, spectaculo periclitantium hostium perfruebantur. Quippe naves Rhodias tam sæva tempestas comprehendit, ut in clauso et importuoso mari constratæ illorum, numero sedecim, ad unam omnes eliderentur. Remiges atque propugnatores, quibus fluctus pepercerant, partim interfecti sunt a Julianis, alii capti, quos Cæsar conquisitos diligenter conservavit, domumque remisit.

28. Duæ tamen Cæsaris naves captæ sunt ab hostibus, diverso vectorum fato. Contra Lissum ad anchoras ambæ constiterant, ignaræ quorsum reliqua classis cursum intendisset. Idcirco Otacilius Crassus, qui Lissi præerat,

Digitized by Google

multis minoribus navigiis cinctas ad deditionem hortabatur, incolumitate promissa. Tum vero, quantum sit hominibus in firmitudine animorum et experientia casuum præsidii, apparuit. Nam tirones altera navi vehebantur. Ii cum se dedidissent, Otacilii perfidia omnes sunt interemti. Veterani simulatione deditionis extracto tempore, navem impulerunt ad littus: et exscensione facta, equites ab Otacilio immissos repulerunt, et ad suorum præsidia pervenerunt incolumes. Otacilius etiam Lissum amisit, quia conventus civium Romanorum, Antonii audito adventu, ad Cæsaris partes se applicuerat, cujus beneficio datum sibi oppidum atque munitum meminerat.

29. Legiones veteranorum[3] tres Antonius transvexit, unam tironum, (hæc erant circiter viginti militum millia,) equites octingentos. Horum adventus eodem ferme tempore Cæsari Pompeioque cognitus utrumque excivit, ut eodem die castra moverent: hic, ut occurreret venientibus, et ne cum Cæsare conjungi possent impediret; ille, ut conatus Pompeii vanos efficeret. Uno die celerius occurrit Magnus, quia nullum illi transeundum flumen fuerat; Cæsarem vadum quærendum tardaverat. Sed adversus vim hostium Antonius castris se tenuit. Superventu deinde Cæsaris Pompeius ad Dyrrhachium posuit castra, loco idoneo, Asparagium vocant. Theophanem deinde, quo præfecto fabrum utebatur, misit, qui Rhodios de amissa classe consolaretur, 'non ab hostibus accepto detrimento, sed illato tempestatibus. Neque navalem illorum deliquisse gloriam; et quod virium decessisset, id abunde beneficio senatus atque Pompeii recuperaturos ex victoria, quam certam exploratamque esse in manibus.' Plut. Anton. Cæs. Plut. Cic.

30. At Cæsar jam abundans copiis, Cn. Domitio Calvino tres legiones cum equitibus quingentis, L. Cassio legionem tironum et equites ducentos, C. Calvisio Sabino cohortes quinque cum paucis equitibus attribuit; ut per Dio. Cæs.

3 Ita emend. Crev. ex Cæs. *Legiones omnino tres* legitur in edd. præcc.

Digitized by Google

illum Macedonia, per istum Thessalia, per hunc Ætolia reciperentur; simul res frumentaria horum opera fieret expeditior. Ipse, Pompeium insecutus, castra castris ejus opposuit, et postridie copiis instructis potestatem pugnandi fecit. Sed Pompeio castris se tenente, postero die per circumitum tectasque arbustis vias Dyrrhachium properat. Recurrit eodem Pompeius: sed quia Cæsaris consilium aliquanto serius cognoverat, exclusus ab oppido, propinquo colle (Petram vocabant Dyrrhachini) castra posuit.

Appian. Flor. Dio.

31. Cæsar, frustra expugnatione tentata, propter inexpugnabilem situm loci, mature revocavit suos. Quippe Dyrrhachium in extrema Macedoniæ ora, quam olim Illyrica natio Parthini tenuerunt, præter exiguum collem, undique mari cingitur, inaccessis propter fluctuum violentiam rupibus imposita. Igitur Cæsar admirabili, et hodie vix reperturo fidem consilio, Pompeii castra operibus circumdare occipit, his ferme rationibus permotus. Equitatu valebat Pompeius, et commeatuum copia: quarum rerum altera vexare et male habere Cæsaris frumentatores poterat, altera facultatem ei tribuebat ducendi quoad vellet belli. Neutrum horum Cæsari placebat, cui nihil æque in votis erat, quam ut maturrime ad manus veniretur.

Lucan. VI. 21.

Appian. Lucan. Dio. Vell. II. 51 Oros. VI. 15. Flor. Cæs.

32. Igitur, animadversa loci natura, quod circum castra Pompeiana permulti erant editi et asperi colles, primum ibi castella posuit: deinde opera e castello in castellum instituit ducere, ut a mari ad mare perpetua munitione castra Pompeii circumveniret. Sic equitatus hostilis nullum esse usum videbat, eumque ultro conclusum in angusto loco pabuli inopia afflictum iri: sibi interea liberam frumentandi rationem relinqui: et, quod in bello maximi esset, audito Pompeium obsideri, neque prælio audere contendere, magnam illi deminutionem auctoritatis cum sua summa existimatione fore. Pompeius, cui neque pugnandi copiam fieri probabatur, neque discedere a Dyrrhachio, ubi apparatum omnem belli collocaverat, ratio erat, quod unum videbatur esse reliquum, laborem augere Cæsari, quam latissime extensis præsidiis, insti-

Digitized by Google

tuit. Quindecim millia passuum[a] complexus, multa intrinsecus castella exstruxit, eaque ipsa conjunxit operibus, ne qua parte Cæsar perrumperet. Neque tamen hic fatigabatur, quanquam cresceret opus, et ad millia passuum centum quinquaginta tenderetur. Appian.

33. Continua interim, sed parva prælia in occupandis præsidiis committebantur. Inter quæ nona legio Cæsaris, cum præsidium quoddam occupatum munire conaretur, a sagittariis funditoribusque Pompeii, et magna vi levium armorum, quanquam præsente Cæsare, tam vehementer vexata est, ut, quoniam sisti non poterat, relinqui locum oporteret. Sed receptus ipse quam pugna videbatur periculosior; quia per declive regredientibus ex superiore loco hostis imminebat. Dio. Cæs.

34. Idcirco Pompeius apud suos dixisse fertur, 'non se recusare, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento Juliani se recepissent.' Et Cæsar ut suis, quod posset, consuleret, crates jussit in summo tumulo constitui, quibus tecti milites fossam mediocri latitudine facerent, et quantum possent, locum impeditum redderent. Ipse funditores idoneis locis disponit, quibus secuturi hostes prohiberentur. Sed Pompeiani hoc audacius institerunt, quod cedere Cæsarem metu arbitrabantur. Ergo M. Antonius, qui ei legioni præerat, jussu Cæsaris suos cohortatus, a medio fere spatio impetum in hostes fecit. Atque illi, ex inferiore loco in adversum collem cursu incitati, pepulerunt Pompeianos; interfectisque plurimis, suorum amissis admodum quinque, non ulterius persecuti fugientes, neque ultra lacessiti, se receperunt. Plut. Ant. Cæs.

35. Erat nova et mirifica obsidionis forma, quod plures a paucioribus, omni copia rerum abundantes a famelico exercitu claudebantur. Quippe Pompeianis patebant maria, neque ventus flare ullus poterat, quin aliqua ex parte commeatui subvehendo utilis esset. Contra Cæsaris milites, in magna frumenti penuria, carnibus maxime Vell. Flor. Cæs. Plut. Pomp. Lucan. Cæs.

[a] *Quindecim millia passuum*] *quinquaginta*. Quinquaginta leucas. *Crev.* Quinque leucas nostrates. Paulo infra: *Millia passuum centum*

Digitized by Google

(nam pecoris ex Epiro suppetebat copia) victitabant. Sed
Plin. xix. 8. et radicibus herbisque vellendis quærebant solatium in-
Appian. Cæs. opiæ. Præsertim uno genere utebantur, quod vocabatur chara: id, admixto lacte, in similitudinem panis subige-
bant. Ejusmodi panes, cum in colloquiis Pompeiani fa-
Plut. Cæs. mem illis exprobrarent, vulgo conjiciebant in eos: 'donec
hoc genus radices tellus ferret, nunquam se dimissuros ob-
Cæs. sidionem' dictitantes. 'Imo prius cortice victuros ex
Sueton. Cæs. c. 68. Plut. arboribus.' Unde, re ad se delata, Pompeium dixisse
Polyæn. Strat. VIII. ferunt, 'cum feris sibi rem esse;' et protinus amoveri
jussisse panes, neque cuiquam ostendi, neque sermones
vulgari, ne pertinacia hostis cognita, flaccesceret.

Cæs. 36. Sed hæc incommoda spe propinquæ messis leva-
bantur, quod jam frumenta incipiebant maturescere. Si-
mul, quia optima valetudine, aquarumque, et, præter fru-
mentum, commeatus ceteri copia utebantur, sorte sua
contenti erant: præsertim quia crebris Pompeianorum
Lucan. Cæs. transitionibus audiebant in illorum castris præ inopia
pabuli vix equos sustentari; cetera jumenta interiisse;
ex cadaverum fœtore in angusto spatio morbos invulgari,
accedentibus præsertim laboribus quotidianis, et aquæ
summa inopia, quod omnes rivos et flumina, ne per Pom-
peii præsidia decurrerent, magnis operibus Cæsar aver-
terat.

37. Inter hæc, ut tam propinquo hoste, et in nova ra-
tione belli, nihil satis tutum aut quietum erat, et subinde
novæ nocendi cavendique artes excogitabantur. Pompei-
ani, animadverso cohortes Cæsaris noctu ad munitiones
excubare, loco stationis ignium indicio deprehenso, con-
fertim accedebant silentio, et simul universi mittebant
sagittas intra vallum, et e vestigio se recipiebant ad suos.
Hoc pacto cum multi sauciarentur, id repertum remedium
est, ut alio loco excubaretur, alio ignes fierent. At sicut
in tempestate quidam præ ceteris gravi mole fluctus sunt,
Flor. Cæs. quos decumanos appellant; ita inter crebra certamina,
dum hi tentant eruptionem, illi repellunt, uno die tribus
ad Dyrrhachium præliis, totidem ad munitiones concur-
sum est. Quippe Pompeius distinendi hostis causa, plu-
ribus locis tumultum excitaverat; sed ubivis improspere.

Digitized by Google

Quippe Volcatius Tullus cum tribus omnino cohortibus legionem Pompeianam loco depulit: Germani, eruptione in oppugnantes facta, compluribus interfectis, incolumes redierunt. Sed præcipuæ ferociæ prælium una cohors legionis sextæ edidit in castello quod Minucii vocabant. Eo Pompeianæ legiones quatuor per confraga et obsita dumetis occulto itinere venerant. Neque territi, licet re improvisa, Juliani, tam paucis militibus, vim tantam per aliquot horas sustinuerunt, centurionis unius incredibili virtute animati. Sueton. Lucan. VI. 126.

38. M. Cæsius fuit, cui Scævæ cognomen. Is strenua pugna multos, qui propius accesserant, interfecit, custodiamque portæ commissæ fortissime retinuit; quanquam sauciato capite, femurque et humerum transfixus, postremo etiam oculum sinistrum amiserat. Tum vero Pompeianum centurionem notæ virtutis appellans, mitti petiit a quo deditus perduceretur. Accurrerunt viri duo, tanto labore et his vulneribus nullum non robur exhauriri potuisse ad summam imbecillitatem rati. Sed ille, confosso altero, altero vulnerato, suis addidit animum, ut tenerent locum, donec ex castris subveniri potuit. Appian. Plut. Cæs. c. 23. Val. Max. III. 2. Sueton. Lucan. Plut. Appian. Lucan.

39. Quippe Cæsar, ad Dyrrhachium admoturus partem copiarum, P. Syllam castris præfecerat. Is ergo cum duabus legionibus suppetias ferens affuit; cujus ne conspectum quidem ferre Pompeiani potuerunt. Sylla tamen instare quanquam perculsis noluit: multis incusantibus, qui judicabant bellum eo die finiri potuisse. Sed Cæsar alias legati atque imperatoris partes esse demonstrans, nihil a Sylla præter rationem factum esse dictitabat. His omnibus præliis non ultra viginti suorum desideravit Cæsar, cum ex Pompeianis ad millia duo cecidissent. Sed in castello Minucii nemo militum intacto corpore relictus est: quatuorque centuriones ex ea cohorte perdiderunt oculos. Millia sagittarum circiter centum triginta, quæ fuerant ab hostibus intra vallum ejus præsidii conjecta, Cæsari renumeraverunt. Quarum unus ille Scæva magnum numerum exceperat, scuto illius supra centum viginti foraminibus confosso. Quem ob egregiam virtutem, et commilitones in magna veneratione habue- Cæs. Sueton. Cæs. Plut. Val. Max. Flor.

Digitized by Google

Appian. Lucan. Cæs. runt, et imperator pecunia donatum ab octavis ordinibus ad primipilum deduxit: cohortique stipendium duplex, frumentum, vestem, cibaria, donaque militaria largiter dedit.

Dio. Cæs. 40. Dum hæc ad Dyrrhachium geruntur, in Macedonia et Græcia legati Cæsaris variam fortunam habuerunt. Sub idem enim tempus quo in provincias illi pervenerant, Scipio Metellus, generi literis excitus, cum legionibus affuit: nudata in metu Parthici belli Syria, et provinciis per quas iter habuerat per varia exactionum nomina crudeliter exhaustis. Quin et ex Ephesino templo pecunias sustulerat; nisi, dum id agit, epistola Pompeii, posthabitis omnibus, iter maturare jussisset.

Dio. Cæs. 41. Igitur, summa celeritate usus, per Macedoniam in Thessalos cucurrit, ubi cum sua legione Cassium Longinum agere cognoverat. Eodem et Sadales regulus cum Thracio equitatu venit. Idcirco Cassius, detrimentis quibusdam acceptis, ad montana deflectens Ambraciam petebat. Hunc Scipio sequebatur, quem si esset consecutus, dubium non erat, quin Cassiani omnes se dederent aut trucidarentur. Sed avocavit Scipionem M. Favonii periculum, qui relictus ad Haliacmonem amnem cum cohortibus octo, et totius exercitus impedimentis, a Cn. Domitio petebatur. Ea res et Cassio salutem attulit, et Favonio: cum die ac nocte continuato itinere, sub idem ferme tempus, quo Domitius imminebat, Scipio occurrisset.

Dio. Cæs. 42. Domitio, ne Macedoniam omnem, multis ad eum accedentibus, occuparet, Faustus Sylla restiterat. Igitur assumtis Ætolis, et Acarnanum, et Locrorum quos Amphilochos vocant, auxiliis, quæ gentes recens opera Cassii Longini, aut Calvisii Sabini receptæ erant, in Thessalorum fines processerat. Postquam eodem, uti diximus, Scipio venit; Domitianis pugnam optantibus, hoc refugiente, castra castris collata sunt, et parva ex insidiis prælia facta, quibus superiores Juliani fuerunt. Inter hæc Cæsar plura quoque tentanda ratus, Fufium Kalenum misit, qui Cassio et Sabino adjunctis longius progrederetur. Isque Phocidis et Bœotiæ quibusdam urbibus voluntate incolentium receptis, quibusdam ex-

Digitized by Google

pugnatis, in Achaiam tamen, Isthmo a Pompeianis munita, penetrare non potuit.

43. Rutilius Lupus tum obtinebat Achaiam, successor a Pompeio missus Ap. Claudio, qui nuper oraculi deceptus ambage, cum sibi læta quæque polliceretur, fato concesserat. Quippe homo psychomantiæ et auguriis deditus, cujus in vanitatis studio multum operæ posuerat, quo scilicet certiore prædictione futura disceret, desitum a multis annis consuli oraculum Delphis solicitarat. Ibi responsa antiquitus per virginem reddebantur, quæ, recepto maligno spiritu, magno vitæ periculo, jactari inter fata canenda consueverat. Igitur et Phœbas (sic vocabant fatidicam virginem) ad tripodas adire metuens, simulavit responsum; et Appius, rerum istarum minime rudis, aguovit fraudem, imperioque inhibito coëgit in specum descendere. Tum vero responsum a furente redditur: 'Nibil ad te hoc, Romane, bellum: Eubœæ Cœla[b] obtinebis.' Sic tum appellabatur sinus Euboicus, quatenus hinc ad Rhamnuntem Atticæ, inde Caristum Eubœæ oppidum pertinet. Hanc in regionem cum se condidisset Appius, aliter atque existimaverat, morbo solutus, belli discrimen evasit.

Lucan. v. 67. Cic. de Div. I. 58. et de Leg. II. 13. Lucan. Val. Max. I. 8. Lucan. Oros. Lucan. Val. Max. Liv. XXXI. 47. Val. Max.

44. Dum ista fiunt, resque variis locis armis geritur, Cæsar nequaquam consilia pacis omnino deposuerat, quin saltem ad alios potentes viros mitteret, quatenus de voluntate Pompeii desperaverat. Et Scipionem quidem per Clodium utriusque familiarem tentavit; Lentulum prioris anni consulem, per Cornelium Balbum, qui summa audacia sæpius castra Pompeii est ingressus, ut sermones cum Lentulo conferret, certissimo, si deprehenderetur, exitio. Sed neutrubi successere conatus. Lentulus dubitando quanti se venderet, eousque rem extraxit, donec acie decretum est. Scipio, cum ab initio præbuisset aures, a M. Favonio castigatus, Clodium ultra ad colloquium non admisit.

Cæs. Vell. II. 51. Cæs.

45. Interim ad Dyrrhachium ab utroque imperatore quotidie producebantur instructi exercitus: a Cæsare,

[b] *Cœla*] Sic Livius, voce plane Græca, Κοῖλα. Valerius Maximus scripsit *Cœlam*, quem hic secutus erat Freinshemius. *Crev.*

Digitized by Google

quia pugnare summopere cupiebat; a Pompeio, quia nolebat eam de se famam spargi, quasi Cæsari lacessenti non auderet resistere. Sed ut necessitatem pugnandi vitaret, pro castris constituit aciem, non longius primis excurrentibus ordinibus, quam quo de vallo telum tormento emissum pertingere posset. Cum hac ratione multi consumti dies essent, Pompeius, pabuli maxime inopia coactus, erumpere totis viribus statuit. Hoc consilium agitanti opportune Roscillus et Ægus Allobroges oblati sunt, qui, propter interversa equitum stipendia objurgati a Cæsare, transfugiebant. Hos igitur per omnia præsidia circumductos, ut suorum animos augeret, multis ornavit laudibus, civitate quoque promissa. Quod irrisisse Cicero dicitur, atque dixisse, 'Egregium vero imperatorem! qui Gallis alienam civitatem pollicetur, nobis nostram non potest reddere.'

Lucan VI. 81. et 118. Cæs.

Macrob. Sat. II. 3.

Cæs.

46. At Pompeius, ab his edoctus omnia, quæ ratio munitionum, quæ excubiarum atque stationum apud hostes esset, quod munus quo tempore, et quibus accurantibus fieret; imperat militibus, ut sibi quisque tegmen faciat ex vimine, ad galeam contegendam, et ut aggerem comportet. Hoc ubi factum est, noctu aggere et leviter armatis sagittariisque multis in scaphas et actuarias impositis, munitionum Cæsaris eam partem quæ ad mare pertinebat, et a maximis ejus castris erat remotissima, peti jubet; eodem a Dyrrhachio naves longas subigi: eodem ipse cum sex legionibus contendit. Duo diversa castella eo loco Cæsar effecerat, sexcentorum passuum intervallo, quorum alterum in hostem erat conversum, interius diversam partem spectabat. Hæc, transverso vallo secundum mare, conjungere[4] Cæsar instituerat. Sed eæ munitiones spatium octodecim ferme millium[c] complexæ, ob magnitudinem operis absolvi nondum potuerant.

Dio. Lucan. Oros. Appian. Plut. Pomp. et Cæs. Vell. II. 51. Liv. Epit. Cæs.

47. Prima luce se ostenderunt Pompeiani ad objectum castris suis vallum: simul navibus circumvecti milites

4 Τῷ *conjungere* præponitur in edd. ante Crev. *duo*.

[c] *Octodecim ... millium*] Sex leucarum. *Crev.*

Digitized by Google

alterum aggressi sunt. Strenue rem utrique gerebant, fossas complebant aggere, scalis admotis superare vallum conabantur; adversus ictus lapidum, quod unum Julianis telum erat, vimineis galearum tegminibus muniti. Lentulus Marcellinus quæstor cum legione nona hac castrorum parte curabat. Ab hoc auxilio missæ cohortes, metu fugientium una ablatæ consternationem clademque augebant. Fœda ibi cædes et fuga fuit, graviter impulsis Cæsarianis. Aquila quoque legionis tantum non in potestatem hostium venit. Sed aquilifer gravi vulnere affectus eam equitibus forte prætervehentibus restituit: ab his ad Cæsarem relata est. Appian. Cæs.

48. Jam et castra Marcellini victor petebat, haud dubio reliquarum ejus cohortium exitio; cum ex superiore loco conspectus cum cohortibus duodecim M. Antonius deterruit hostem, exercitusque magnam partem iterum servavit. Neque multo post Cæsar fumo admonitus (quem excitari, si qua parte erumperet hostis, præceperat) cum aliquot cohortibus accurrit. Sed jam disjectæ a Pompeianis munitiones erant: iique contra mare (quæ ratio pabulationem ipsis liberiorem, et navium usum maximum præstabat) castra protulerant. Igitur hac parte nihil tentari posse cernens, ut tamen aliquo detrimento hostem contra afficeret, legionem animadvertit, quæ forte Torquato ducente in castra quædam vacua transferebatur. Nam ante aliquammultos dies eo loco Cæsaris nona legio tetenderat: postea, mutante consilium Cæsare, deducta inde erat, relictis integris munitionibus. Idcirco eas munitiones occupaverat Pompeius, et quia plures ibi locaturus legiones erat, interiori vallo alia castra circumdederat, ut illa priora his omni ex parte includerentur. Plut. Ant. Cæs. Oros. Lucan. Cæs.

49. Huc Cæsar raptim ductis tribus et triginta cohortibus, priusquam sentire Pompeius posset, exterius vallum expugnavit. Et deleri legio potuisset, nisi dextrum Cæsaris cornu brachium valli a castris ad flumen tutioris aquationis causa deductum fefellisset. Huc enim delati, castrorumque partem putantes, portam quærebant: donec animadverso errore, qua proximum erat, nec enim defendebat quisquam, transcenderunt aggerem, eadem etiam

Digitized by Google

secutis valli proruta parte equitibus. Hæc mora Pompeio spatium dedit, re cognita, legionem ab opere deductam subsidio mittendi laborantibus. Quo illi conspecto acrius se defendere; contra Cæsariani, præsertim equites, in locis angustis et impeditis receptui timentes, cum magna consternatione retrocedere cœperunt.

50. Horum fuga ceteros omnes pavoris et tumultus implevit, ut nihil prohibere Cæsaris præsentia posset, quin passim solutis ordinibus palarentur. Quidam signiferi, Cæsare signa prehendente manibus, et jubente consistere, dimissis illis, fugere perseverarunt. Tum etiam ipse Cæsar in discrimen ingens incidit, cum retinenti aquiliferum quendam, magnarum virium hominem, ille cuspidem intentaret: sed aquiliferum qui cum Cæsare erant statim confoderunt. Multos milites hoc gemino prælio desideravit Cæsar, tribunos etiam militum et centuriones triginta: signa insuper militaria duodetriginta amissa sunt. Quod nisi Pompeius receptui cecinisset, totum deleri hostium exercitum potuisse adeo certum habetur, ut ipsius Cæsaris vox annotata sit: 'ea die summam victoriam penes adversas partes fuisse, si ducem vincendi gnarum habuissent.' Sed ille, sive quo civibus parceret propria pietate, aut Catonis facto permotus, qui visa Julianorum strage flens operto capite discesserat, sive Labieni sententiam secutus, fugientibus institit, de cetero non solicitus. Certe captivos transdidit petenti Labieno: atque ille verbis graviter increpitos in conspectu omnium interfecit.

Sueton. Cæs. c. 62.
Appian. et Plut. Cæs.
Cæs.
Lucan.
Plut. Pomp. et Cæs. et Apoph. Rom.
Appian.
Plut. Cæs. et Cat.
Appian. Cæs.

51. Nihil unquam satis evenire feliciter ignaris utendi hominibus potest. Apparebat vinci Cæsarem posse: sed Pompeiani, dimissa victoriæ cura, jam de præmio inter se litigabant. Cæsarem, super insitum ardorem, ad intendendum præsentibus animum necessitas instigabat. Itaque consilium mutandum videns, suos idonea oratione consolatur: cladem in paucitatem militum, iniquitatem loci, errorem perturbationemque suorum, denique in fortunæ inconstantiam conferens, aliorum quæ multa fortiter feliciterque recens fecissent admonet. 'Virtute, uti alias, et ad Gergoviam esset factum, sarciri incommodum posse et oportere, quod fortuna intulisset.'

Plut. Pomp.
Cæs.

Digitized by Google

52. Cum hæc dixisset, ignominia notavit signiferos, quorum eminebat culpa, locoque movit: suæ potius clementiæ, quam voluntati legionum obsecutus. Tantus enim pudor veteranos ejus intraverat, ut ultro se offerrent pœnæ, decimarique peterent: deinde leni responso imperatoris vix adducti ad ignoscendum sibi, perseverarunt ad supplicium postulare signiferos, qui causam initiumque flagitio ei dedissent. Jamque etiam ab dolore pugnam poscentes, quosdam superioris ordinis movebant, ut manendum et acie certandum putarent. Sed Cæsar neque militibus perterritis committendum ratus, neque, donec illi reciperent animum, inopia frumenti dante spatium, discedere loco statuit, et in Thessaliam proficisci, ubi commodiorem bello sperabat regionem fore, expeditis commeatibus per Longinum et Calvisium, qui nonnulla iis locis oppida receperant, adjuvante ex Thessalis Petreio, summæ nobilitatis juvene. Appian. Cæs. Dio. Vell. Dio. Cæs.

53. Cum, præmissa trans Genusum amnem majore parte copiarum, Cæsar conclamari vasa jussisset, quo simul utilitati, simul famæ consuleretur; apud Pompeium sententiis variabatur. Multi, auctore Afranio, Italiam peti, alii bellum trahi volebant. Pompeio neutrum satis probabatur: pro Italia bellum se gerere dicebat, nec oppressurum quæ defensa et servata cupiat; neque dandum hosti perterrito spatium. Ergo recedentem ad priora castra Cæsarem, quæ fuerant contra Asparagium posita, vicissimque inde moventem, strenue insecutus, postquam adipisci posse desperavit, ad Scipionem properare cœpit, ei timens, ne a Cæsare opprimeretur. Hæc enim ferme summa consilii utrisque erat, ut Cæsar, si sequeretur Pompeius, æquioribus locis bellum gesturus videretur; sin vero transmitteret in Italiam, eodem per Illyricum contendere, postremo omnibus locis exclusus, exercitum quem Scipio nuper adduxerat obsidendo, retrahere Pompeium posse putaret. Pompeius similiter, sive Scipionem aggredi Cæsar statuisset, ad auxilium festinabat; sive propter copias, quæ ab Italia expectabantur, discedere ab ora maritima nollet, Domitianum exercitum deleri posse rebatur. Appian. Vell. Plut. Pomp. Dio. Lucan. Cæs.

54. Cum Cæsari necessario prius adeunda Apollonia

Digitized by Google

esset, ut saucios deponeret, stipendium militibus daret, animosque sociorum alloquio et præsidiis datis firmaret; Pompeius expedito per Candaviam itinere, prior in Macedoniam venit. Ibi Fortuna vix quatuor horarum interposito spatio Domitium et objecit maximo discrimini, et eripuit. Ignarus ille omnium, (quippe missi ab illo ad Cæsarem, aut ad illum a Cæsare, propter infesta itinera penetrare nequibant,) cum per aliquot dies castra castris Scipionis opposita habuisset, rei frumentariæ causa discesserat: et tum ad Heracleam Sinticam, quæ est subjecta Candaviæ, iter habens, in ipsum Pompeium incidisset, nisi, quod neque sua diligentia cognoscere, neque doceri a suis partibus potuerat, hostium beneficio didicisset. Allobroges, qui cum Roscillo et Ægo nuper transfugerant, repertis per viam exploratoribus Domitii, sive propter veterem consuetudinem, quod in Gallia una militaverant, sive gloria elati, omnia expromserunt. Ita deflexo itinere Domitius, qua Cæsarem venire audiverat, vitavitque Pompeium, et ad Æginium cum imperatore suo conjunctus est.

55. Jam quocumque Cæsar adiret, præliorum Dyrrhachinorum fama præcurrerat. Igitur Gomphos venienti, quod primum est contra Epirum Thessaliæ oppidum, prætor gentis Androsthenes portas clausit, dimissis ad Pompeium Scipionemque nuntiis, auxilii accelerandi causa. Sed Cæsar, edoctos milites, quantum ad famam necessitatemque præsentem ea res pertineret, sic accendit, ut post horam nonam oppugnatione cœpta, ante noctem loco potirentur. Cum urbs diriperetur, insolitum spectaculum in quadam domo irrumpentium oculos tenuit; senes viginti jacentes in cœnaculo cum calicibus, similes ebriis, sed vita cassi, sedensque alius gestu præbentis potionem. Nempe nobilissimus quisque morte asperiora timentes ad medicum convenerant, eundemque habuerant et ministrum mitioris exitus, et comitem.

Flor. Dio. Appian.

56. Cæsar, obiter refectis militibus, Metropolim, oppidum et ipsum Thessaliæ, contendit, ea celeritate ut famam cladis Gomphensium anteiret. Quasi bacchabundo agmine perventum est, quod miles vino apud Gom-

Cæs. Appian.

Digitized by Google

phos reperto se ingurgitaverat, Germani ante omnes, vetere gentis et tenaci probro. Sed ea quoque res commodo Cæsari cessit. Nam et morborum jam inter eos ingravescentium semina largiore vino discussa sunt, et alacritas militum aucta est. Metropolitæ, cum ad resistendum se pararent, visis Gomphensium captivis, et cognito quod acciderat, se protinus potestati fideique Cæsaris transdiderunt. Cæsar hos diligenter conservavit: brevique rerum earum disperso rumore, Gomphensium malis rebus et Metropolitarum tolerabilibus omnes permotæ civitates, ad Cæsarem se contulerunt, exceptis Larissensibus, ad quorum urbem Scipio jam accesserat. Plut. Cæs. Cæs. Dio. Cæs.

57. Paucis post diebus, cum adventu Pompeii in Thessaliam duo magni hostium exercitus conjuncti essent; adeo crevit hominum audacia, ut, belli tantum non immemores, id modo cogitarent, qua ratione maximum e victoria fructum pro se quisque perciperent. Igitur jam increpari Pompeii moram quotidianum erat, qui exploratam victoriam non alia causa differret, quam quo diutius talibus viris imperaret. Regem regum Domitius vocabat, et Agamemnonem, quod is quoque, belli causa, pari dignitate præditis imperarat. M. Favonius per Pompeium stare dictitabat, quominus eo anno ficus Tusculanas essent. L. Afranius, quem Attius Rufus pretio accepto prodidisse exercitum arguerat, demirari se aiebat, quemadmodum cum licitatore legionum tantus imperator non auderet confligere. Sed Pompeius atterendum hostem mora et incommodis recte censuerat; omni apparatu superior, et ea Juliani militis conditione, ut assuetum vincere nulla acies sustineret; defessus ætate, frangi laboribus et tædio posset. Flor. Lucan. VII. 53. Plut. Pomp. et Cæs. Appian. Plut. Cæs. Plut. Flor. Plut. Appian.

58. Ceterum reliquorum amentia non sinebat hominem insistere suis consiliis. Amentia enim certe fuit: cum, tanto hoste opposito, Lentulus Spinther, et Scipio, et Domitius, gravissimis inter se contentionibus de pontificatu maximo, quod sacerdotium Cæsar gerebat, agitarent: urbanam gratiam Domitio, Lentulo ætatem allegante, Pompeii necessitudinem Scipione, a quo perhonorifice tractabatur; ut alterum ei prætorium tendi Pompeius, et Juliani Cæsares. Plut. et Cæs.

Digitized by Google

apud illum etiam classicum cani juberet. Sed et magna fuit in consilio controversia, haberine rationem comitiis prætoriis L. Hirri oporteret, quem ad Parthos legatum Pompeius miserat: cum fidem in id Pompeius dedisset; ceteri négarent in pari labore et periculo unum antepo-
Cic. ad Att. xi. 6. Cæs. nendum omnibus esse. Domitius etiam gravem de iis qui in Italia remanserant sententiam dixit: 'placere sibi, ut de singulis teruæ tabellæ darentur senatoribus, qui in bello secuti Pompeium essent, ut de illorum causa cognoscerent. Unam fore tabellam, quæ omni periculo absolveret; alteram, quæ pro hoste habendum censeret; tertiam, quæ mulctandum pecunia.'

59. Nihil horum latere Cæsarem poterat. Itaque si-
Appian. Cæs. mul satis ex priore consternatione suos recepisse visus est, non absistebat, quin copiis quotidie productis pugnandi faceret potestatem. Idque adeo inter initia cautius egerat: deinde confirmatus eo quod Pompeius suos intra munitiones tenebat, longius a suis castris in loca hosti
Appian. æquiora degrediebatur. Ea quoque res accendit Pompeianorum animos, qui ferme omnes, quanquam alius alia de causa, contationem oderant. At Pompeius hoc ipso argumento abstinendum prælio disserebat, quod appareret, id summopere Cæsarem, tanquam sibi maxime neces-
Plut. Pomp. sarium, expetere. Postremo, cum neque vincere suorum animos, neque ferre invidiam posset; abjecto salubri consilio, ad pugnam se parare cœpit.

60. Multa tum concurrerunt incitamenta, ut magnam
Lucan. vii. 46. et seq. Cæs. omnes victoriæ spem conciperent. Fiducia in viribus, in imperatore, in causa: præterea res duæ novæ quantivis utique momenti: una, quod Pompeius confirmaverat, priusquam fere ad manus veniretur,[5] exercitum Cæsaris in fuga fore, propterea quod equites, quorum multitudine abundabat, sibi recepissent, se dextrum Cæsaris cornu statim initio pugnæ circumdaturos atque turbaturos esse: altera, quod Labienus, demonstrato præsentes Cæsaris copias magnam partem ex aliis militibus constare, quam qui Gallias subegissent, in caput suum execratus fuerat,

5 *Videretur* edd. ante Crev.

Digitized by Google

si in castra, nisi victor, reverteretur; idque jusjurandum secuti deinde omnes erant. At Cæsar, sive per exploratores re cognita, sive præsagio animi, revocatis tribus legionibus, quas frumentatum emiserat, de media nocte sacra Marti et Veneri Genitrici fecit, quam suæ gentis auctorem esse dictitabat; templum quoque eidem vovit ex manubiis. Appian. Polyæn. Strat. VIII. Appian.

61. Cum utrimque sedisset animis pugnandi voluntas, ut ferme in magnarum rerum expectatione miscere se prodigia solent, multa visa aut ficta sunt. Victimæ in castris Pompeii, cum admoverentur aris, fugerunt: examina apum in militum signis et altaribus sederunt: interdiu fuerunt tenebræ: Pompeius nocte quæ prælium antecessit, per quietem in theatro suo sedere imaginatus est, et maximo populi plausu excipi. Inter hæc, castra ejus fulminibus petita sunt: excubias circumeunte Cæsare, fax a castris ejus in Pompeiana decurrere visa est, atque ibidem extingui. Nocturni quoque terrores in exercitu Pompeii fuere sub ipsam lucem, auxitque consternationem mane apud principia cum pullo conspectus imperator. Spes tamen prævaluit apud pertæsos moræ animos, et ex apparatuum magnitudine belli eventum metientes. Igitur et facem in sua castra delatam suæ claritudinis omen accipiebant, et insomniis Pompeii fidebant. Nam is, sopito castrorum tumultu quieti redditus, altissime indormiverat; excitatusque ab amicis, modo se per somnium[6] Romæ fanum Veneris Victricis dedicasse juraverat. Flor. Lucan. VII. 151. Dio. Jul. Obseq. Val. Max. I. 6. Plut. Pomp. et Cæs. Appian. Flor. Appian. Plut. Appian. Lucan.

62. At incertus consilii Cæsar, et desperato prælio ex superiore consuetudine Pompeii, Scotµsam castra moturus erat. Jam detendebantur tabernacula; cum Pompeianam aciem longius solito ante vallum progressam relatum est. Igitur expeditum agmen, quod jam in portis erat, cohortatus, proruto vallo, quasi hostium castris mox potituros, eduxit statim, hostique processit obviam. Acies utrimque sic ordinata stetit. Sinistro Pompeii cornu, cum duabus legionibus, quas per causam belli Parthici abductas a Cæsare diximus, ipse cum L. Domitio consti- Cæs. Plut. Cæs. Cæs. Appian. Lucan. Cæs.

6 *Somnum* legitur in edd. ante Crev.

Digitized by Google

tit: Scipioni cum Syriacis legionibus mediam aciem commiserat: cohortes Hispanæ, quas secum Afranius deduxerat, cum Ciliciensi legione dextrum cornu obtinebant.

Frontin. II. 3. Hoc erat exercitus Pompeiani robur. Tironum legiones inter mediam aciem et cornua interjecerat.

Cæs. Quælibet acies denos in altitudinem ordines habebat. Peditum his omnibus Romanorum quadraginta quinque millia continebantur. Equitatus fere omnis, et quod sagittariorum

Appian. Frontin. Lucan. atque funditorum habebat, in sinistro cornu, haud procul Pharsalia locatum est: dextro, quod flumen Enipeus impeditis ripis muniebat, sexcenti sufficere equites visi.

Cæs. 63. At Cæsar, uti consueverat, legionem decimam in dextro cornu, nonam octavamque in sinistro constituit.

Plut. Ant. et Pomp. et Cæs. Hic Antonium, ibi P. Syllam curare jussit; in medio Cn. Domitium, cum quadraginta cohortibus: ipse in

Cæs. dextro suo cornu versabatur, ut Pompeio se opponeret.

Appian. Plut. Cæs. Legionarios in aciem deduxit universos, millia circiter duo et viginti, mille equites. Nec enim expectare militum ardor patiebatur Q. Cornificium, qui duas adducebat legiones; aut Fufium Kalenum, qui cum cohortibus quindecim erat in Attica. Hæ civiles utrimque vires fuere:

Flor. auxiliorum numerus amplior utique, sed varie traditus.

Appian. Haud minus trecenta millia pugnasse quidam, qui plurimum,

Cæs. quadringenta ponunt. Sed Cæsar, animadverso Pompeii consilio, ne dextrum suum cornu circumveniretur metuens, ex tertia acie, ubi Domitius curabat, celeriter sex cohortes detraxit, et ex his quartam instruxit

Frontin. aciem ad res subitas. Ibidem et equites suos locavit, quia sinistrum cornu paludibus applicatum hoc præsidio indigebat minus, et delectos pedites, Germanos maxime,

Flor. qui præliari inter equites consueverant.

Dio. 64. His rebus utrimque paratis, cohortandi suos materies imperatoribus minime defuit: vix enim unquam tantis rebus gestis, tantaque belli gloria par aliud concurrit nobilius. Pompeius primæ ætatis decora, et triumphalem adolescentiam Africanis Hispanisque bellis præferebat: inde maximos reges, ferocissimas gentes domitas, et orientem adjectum imperio, Romanique populi vires unius ductu atque una expeditione duplicatas. Neque minoris erat ex parte Cæsaris recens Britanniæ Gallia-

Digitized by Google

rumque devictarum gloria : quarum nationum altera prorsus inaccessa atque incognita majoribus; altera maximo perpetuoque terrori fuisset : et eadem adhuc arma, eadem corpora retinebat, quibus tantæ patratæ res fuerant.

65. Steterunt tamen aliquamdiu quietæ acies, mutuo metu, an quia quantumvis atroces animos pudor et tædium fundendi cognatum sanguinem invaserat. Tandem pugna cœpit a Crastini centurionis impetu, qui concionanti Cæsari futurum receperat, ut se aut vivum laudaret imperator, aut mortuum. Spatium erat inter duas acies, quod utrimque sufficeret concursuris : sed consilio C. Triarii Pompeius immotos tenuit suos; rem minime probatam Cæsari, qui vires alacritatemque militum valde incitari cursu judicabat. At Juliani cœptum cursum, postquam adversarios stare viderunt, parumper intermiserunt : deinde iterum concitati pila miserunt in hostem, gladiosque celeriter strinxerunt. Idem et ab Pompeianis factum : eodemque tempore horum equites et levia arma Cæsaris dextrum cornu cœperunt impellere, quia Juliani tot partibus pauciores tantam procellam sustinere non poterant.

Appian. Dio. Cæs. Flor. Lucan. Appian. Plut. Pomp et Cæs. Cæs.

66. Igitur quartam suam aciem excitat Cæsar, eaque tam vehementem facit in effusos impetum, ut protinus terga vertant Pompeiani equites. Nam ex præcepto Cæsaris ora hostium oculosque petens miles, aversa facie cedere coëgit. Et hoc ita futurum Cæsar, atque hinc initium fore victoriæ, pro summo quem habebat rei militaris usu, prædixerat. Funditores et sagittarii, ab equitatu destituti, extemplo circumventi cæsique sunt. Pompeius, victa parte suorum, in qua plurimum fiduciæ collocaverat, damnare spes suas cœpit, acieque relicta, fugere. Tum vero cæsis fugatisve ducibus, nulli rei præterquam turbando invicem idonea copiarum magnitudo, ad satietatem hostis cæsa est : donec misertus Cæsar parci civibus jussit. Hoc imperio per ordines vulgato, milites, uti cui Romano occurrerant, stare securum jusserunt : in auxilia tota belli ira incubuit, eorumque ingens concisa multitudo est.

Oros. Flor. Frontin. IV. 7. Plut. Appian. Lucan. Cæs. Flor. Cæs. Plut. Flor. Luc. Flor. Appian. Vell. II. 52. Sueton. Cæs. c. 75. Appian.

Digitized by Google

Cæs. 67. Cæsar, quanquam fatigatus prælio miles æstu quoque aggravabatur, (nam ad meridiem extracta pugna erat,) tamen monendo, ni castra hostium expugnentur, imperfectam victoriam relinqui, perpulit ut eodem impetu vallo hostium succederent. Nam super auctoritatem imperatoris, et elatos successu animos, præda castrorum, quam sciebant amplissimam fore, incendebantur. Castra, aliquamdiu a Thracibus magis quam a Romanis (cohortes septem castris castellisque præsidio Pompeius reliquerat) defensa, venerunt in potestatem victoris. Tum vero Pompeium, qui hactenus in prætorio sederat tacitus, hæc verba locutum, 'Etiamne in castra?' mutato habitu fugisse tradunt. Interim et castella, dedentibus qui tenuerant, a P. Sylla capta sunt. Cæsar adhuc impetravit a suis, ut relicta præda novum insuper laborem susciperent, expugnandis Pompeianis, qui e castris refugerant in proximum montem, et, quia locus aquæ erat inops, jugis ejus Larissam versus se recipiebant. Id quoque eadem die perfectum est, quanquam et passuum aliquot emetienda millia, et præterea muniendo secludendus a monte alio, quem hostes ceperant, fluvius fuit. Tanta erat et imperatoris illius, et exercitus, tamque invicta armis et laboribus alacritas.

Plut. Appian. Cæs.

Appian. Liv. Epit. Plut. Cæs. et Brut. Dio. Vell. 68. At Cæsar, sicut prædixerat, in castris hostium exacta nocte, captis deditisque omnibus ignovit: maxime lætus M. Bruto Cæpione servato, a quo postea interfectus est. Is a Larissa, quo se contulerat ex fuga, scripsit ad Cæsarem, cupidissimeque susceptus est. Sed et singulis amicorum potestatem fecit, unius quem quisque vellet adversæ partis servandi. Literas ad Pompeium a multis scriptas, atque inter prædam repertas, statim cremavit; ne forte deprehensis quorundam consiliis, irasci pluribus quam statuisset cogeretur. In summa moderationem et clementiam plane singularem atque admirabilem exhibuit in omnibus.

Sueton. Cæs. 75. Dio. Plin. VII. 25. Dio. Sen. de Ira, II. 23.

Lucan. Cæs. 69. Hæc est nobilis illa Pharsalica pugna, quæ jam aperte libertatem populi Romani subruit; uniusque omnes subjecit potestati. Cæsar haud amplius ducentos,

Digitized by Google

aut, secundum alios, mille ducentos amisit milites, sed centuriones, viros fortes, circiter triginta.[7] Ipse militis simul imperatorisque partibus omnibus strenue obitis, præcipuam victoriæ suæ laudem retulit: inter legiones decumanorum maxima extitit virtus: sed singulorum ante Crastinum nemo fuit. Idcirco cadaver ejus (nam adacto in os gladio post ferocissimam pugnam ceciderat) militaribus donis ornatum Cæsar proprio sepulcro inferendum curavit, cum ceteri uno communi tumulo humarentur. Appian. Flor. Appian. Cæs. Plut. Cæs. Flor. Appian.

70. De Pompeianis circiter millia quindecim cecidisse Cæsar affirmat; qui magis augent, viginti quinque millia: sed Asinius Pollio, qui rerum istarum historiam Græco sermone contexuit, sex omnino millia militum occisa tradidit; reliquam multitudinem servorum fuisse, interfectorum maxime dum castra capiuntur. Dedita sunt amplius millia viginti quatuor, quæ ferme apud victorem sacramento dixerunt. Equites Romani quadraginta cæsi sunt, de illustribus; senatores decem: in quibus L. Domitium, ex castris in montana fugientem, Antonius cum equitibus suis occupavit. Signa militaria ad Cæsarem relata sunt centum octoginta, aquilæ novem. Cæs. Appian. Plut. Cæs. Dio. Appian. Cæs. Cic. Phil. II. 29. Cæs.

71. Hæc victoria Cæsaris, qua pugnatum est die, in remotissimis terrarum nuntiata est. Nam et strepitus armorum, pugnantiumque tumultus cum alibi locorum auditus est, tum Antiochiæ in Syria bis: idemque accidit Ptolemaide: et Trallibus ad statuam Cæsaris, quæ dedicata in fano Victoriæ fuerat, non ex humo, sed ex duro et strato silicibus solo, palma magnitudine matura enata est: et Pergami, in templo Liberi patris, in interiore parte ædis, quo præter sacerdotes aditus est nemini, tympanorum cymbalorumque sonitus increpuit. Elide in templo Minervæ simulacrum Victoriæ, quod Minervæ signo obversum fuerat, se convertit, valvasque templi respexit. Dio. Plut. Jul. Obseq.

72. Sed nihil expressius, quam quod e municipe et familiari suo C. Cornelio auditum Livius tradidit. Is

7 *Trecentos* edd. ante Crev. correxit ille ex Cæs. et App.

Digitized by Google

Plut. A. Gell. xv. 18. Dio. Jul. Obseq. Lucan. VII. 192.

forte sacerdos Patavii tum operam augurio dabat: cum, visis avibus nonnullis, vaticinantis in modum, prælium committi confirmare præsentibus cœpit: idemque post paulo videre cedentes alios, alios urgentes, variamque fortunam et instaurationem pugnæ: tandem exsiliens exclamavit, 'Vincis, Cæsar:' mirantibusque et fidem adhibere contatis, demta de capite corona, 'Hanc,' inquit, 'non ante resumam, quam certis nuntiis comprobata prædictio testimonium præbuerit arti.' Et tam exacte responderunt omnia, ut non modo prælii tempus, sed omnem vicissitudinem pugnandi, vaticinantis vocibus et motu expressam fuisse constaret.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. COGNITAM celeriter Pompeii cladem, nec enim celari res tanta poterat, passim trepidatio et fuga partium excepit. Primi, nam et proxime aberant, rem didicere, qui Dyrrhachii remanserant in prioribus castris. Quorum et M. Cicero fuit, vir nihil minus quam ad bella natus; et jam inde a principio Cæsaris causam, Pompeii consilia damnando, neutris partibus utilis, et molestior quibus accesserat. Nec enim abstinebat acerbis facetiis sensus suos prodere, 'habere quem fugiat' dictitans, 'quem sequatur non habere.' Sed et cum ad Pompeium accederet, dicentibus 'sero eum venisse;' 'Nihil,' inquit, 'paratum video.' Igitur neque usus eo Pompeius est, et aliquando dixisse dicitur: 'Cupio ad hostes transeat Cicero, ut nos timeat.' Quo facilius, cum a Dyrrhachio Pompeius moveret, hic et relictus est, et mansit, præsertim cum accessisset corporis infirmitas.

Liv. Epit. CXI. Plut. Cat. Plut. Cic. Liv. Epit. Cic. Phil. II. 15. et ad Att. XI. 4. Plut. Cic. Macrob. Sat. II. 3. Cic. ad Att. VIII. 7. Macrob. Cic. ad Fam. IX. 18. et ad Att. XI. 4. Plut.

2. Sed postquam ex prælio Pharsalico Labienus Dyrrhachium refugit, consiliumque vocavit Cato; diversæ præsentium sententiæ fuerunt. Multis adhuc bellum placebat, quia Labienus vera falsis miscendo, Cæsaris gravi vulnere fortunam partium æquatam fuisse confirmarat. Et conquirebantur alia inflandis animis. Superesse septem

Cic. de Div. I. 32. Dio, XLII. Frontin. Strat. II. 7.

Digitized by Google

Plut. aquilas Nonius dicebat: Pompeio victoriam deberi Labienus, nescio quorum numinum oraculis. His quoque dicta reposuit Cicero: Nonio, 'recte eum confidere, si pugnandum sit cum graculis:' Labieno, 'hoc strategemate jam amissa castra esse.'

Plut. Cat. 3. Catoni hæc animo sententia sederat, ut, siquidem Pompeius cecidisset, transportatis in Italiam quos secum habebat, patriæque restitutis, ipse exulatum proficisceretur quolibet: superanti autem copias ab eo acceptas cum fide servaret. Hoc animo navigavit Corcyram, ubi classis stabat. Erat omnino fugæ similis profectio. Igitur et frumentum ex horreis raptum vias angiportusque constraverat: et quia non modo jam hostis, sed suæ quoque copiæ terrori Pompeianis erant, subito metu perterriti conscenderunt naves. Nec injustus ille timor fuit. Nam noctu ad oppidum ex cursu respicientibus, magnum incendium reluxit, flagrantibus onerariis, militum audacia, nolentium conscendere. Tum et Rhodia classis deseruit socios, domumque discessit.

Luc. IX. 30. Dio, XLII. Appian. Civ. II. Cic. de Div. I. 32.

4. Hæc omnia paucis ante diebus Rhodiæ quinqueremis remigem, velut numine afflatum, prædixisse, C. Coponius, qui ei classi præerat, homo cum primis prudens atque doctus, tribus facile doctissimis Romanorum, M. Tullio, M. Catoni, M. Terentio Varroni exposuerat. Hoc ita ab ipso Cicerone narratum, non poëtarum modo, sed etiam Græcorum fabulas, qui revixisse hominem et a morte vaticinatum finxerunt, evidenter coarguit.

et II. 55.

Plut. Cic. et Cat. 5. Corcyræ, cum iterum de præsentibus esset deliberatum, Cato nunquam non observans legum, Ciceroni se cedere professus est, quod ille consulari dignitate anteibat. At Cicero, qui semper pacis auctor fuerat, et omne fugerat belli munus, tantum ab accipiendo imperio abfuit, ut potius 'armorum non deponendorum, sed abjiciendorum' suasor esset. Ibi gravis eum excepit Pompeianorum indignatio, fuissetque a Cnæo interfectus, ni Cato seductum paulisper adolescentem lenivisset. Ita navigio accepto Brundisium vectus, eo in oppido Cæsaris tempora expectabat. Interea loci et D. Lælius, qui objectam Brundisio insulam, quam antea Libo tenuerat, consilio

Cic. pro Dejot. c. 10. et ad Att. XI. 4.

Plut. Cic. et Cat.

Cæs. Civ. II.

Digitized by Google

pari, pervicacia majore insidebat, et C. Cassius, multis Julianis in Sicilia concrematis navibus, postquam acceperant de prælio, cum classe discesserunt.

6. Neque piget principum virorum, etiam singulorum, consilia referre et fata. Duo ferme genera erant universim. Qui Cæsaris clementia fidere poterant, ubivis locorum subsistebant, donec per deprecatores, quid fieri ille vellet, comperirent: ceteri quibus nimia odia quidlibet tutius quam Cæsaris arbitrium fecerant, ubilibet terrarum rebellionem meditabantur. Q. Cicero filius, cum Corcyra discederetur, Patras venit, ubi pater ejus tum agebat, qui una cum multis aliis senatoribus ad Fufium Kalenum se contulit, quem a Cæsare missum fuisse in Achaiam prædiximus. Ex eo numero Ser. Sulpicius, A. Torquatus, M. Marcellus Athenis substiterunt: in Bithyniam se T. Antistius ad hominem familiarem A. Plautium[1] recepit, pluresque alii per diversas Asiæ provincias victoris clementiam expectarunt. Atque his omnibus ocyus serius, ut cuique sors fuit, ignovit Cæsar, quorundam etiam opera deinceps usus est, magistratusque iis et provincias dedit. At quibus renovare bellum placuit, partim in ipso conatu extincti sunt, plerique in Africam se contulerunt.

Dio. Appian. Cic. ad Att. XI. 5. et 15. Supra, CXI. 42. Cic. ad Fam. VI. 1. et IV. 12. et XIII. 29. et alibi passim. Sueton. Cæs. 75.

7. Pompeius, uti diximus, e castris suis equo fugiens, Larissam; inde per Thessalica Tempe, etiam per noctem continuato cursu, cum equitibus triginta ad mare venit. Ibi conscenso parvo et fluviatili navigio, paulum provectus, in ostio Penei amnis onerariam conspexit prævehentem, agnitusque a domino navis, tum maxime somnium suum exponente vectoribus, susceptus est. Quippe per quietem, Pompeium longe dispari quam esse consueverat cultu opem suam exposcentem viderat. Transcenderunt cum eo L. Lentulus, qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulus consularis, et M. Favonius prætorius. Deinde et regem Dejotarum, equo properantem ad littus conspicati, recepere.

Flor. IV. 2. Luc. VIII. 1. Plut. Pomp. Appian. Cæs. Plut. Oros. VI. 15. Plut. Vell. II. 53. Plut.

8. Inde per Thermaicum sinum, et deinceps præter Macedoniam vecti, ad Amphipolim jecerunt anchoram: Cæs.

1 *Plancium* edd. ante Crev. correxit ille ex Cic. ad Fam. XIII. 29.

Digitized by Google

quam ad urbem edicto convenire juniores Græcos civesque Romanos jusserat, reparandarum virium ergo, si spatium habuisset; an magis, ut fuga quam moliebatur tanto esset occultior. Certe Cæsaris adventu cognito Lesbum transmisit, ubi initio belli Corneliam conjugem seposuerat. Invitantibus in urbem suam Mitylenæis, atque offerentibus omnia, non paruit, sed recepta Cornelia rebusque ejus, biduum tantummodo moratus per tempestatem, quatuor additis actuariis, quæ a Rhodiis et Tyro venerant, in Ciliciam avectus est.[d] Eo in cursu et Sextus filius eum assecutus est, et magnus numerus senatorum: et naves quædam cum militibus ex Cilicia occurrerunt.

Appian. Luc. Dio. Plut. Luc. Cæs. Appian. Lucan. Plut.

9. Exposito igitur Dejotaro, qui ultimum orientem in auxilium Pompeii commoveret, ipse præter Ephesum, et Colophonem, interjacentesque insulas, Rhodum petiit. Rhodii, postquam alius esse jam cœperat Pompeius, adversus illum iidem esse desierant. Igitur oppido portuque prohibitum, missis ad eum et Lentulos nuntiis, ex iis locis discedere jusserunt. Primam urbium, nusquam prius ausi consistere, Attaliam inierunt in Pamphylia: cum jam recollecti ex fuga senatores circiter sexaginta essent. Deinde, quia Pompeius commodos aquationi rebusque necessariis portus, simulque remotiores abstrusioresque sequebatur, Syedra concessit, desertum Isauriæ scopulum, quod navale Selinuntiorum erat.

Lucan. Cic. ad Fam. XII. 14. Cæs. Plut. Lucan. Flor. Lucan. Stephan.

10. Ibi demum celatum hactenus consilium nudare cœpit, se diffisum provinciis omnibus, externas opes quærere. Cum in æstimationem omnia circum regna venissent, ad Parthum inclinabat sententia. Sed hic, amicitia Pompeii rejecta nuper, etiam legatos ab eo missos habuerat in vinculis: præterea ad interfectores Crassorum Corneliam adduci, quæ nupta Publio fuerat; et ad projectissimos in libidinem, juvenem formosam, alienum videbatur. Jubam fidissimum partibus regem peti vetabat insolentia barbari, et in Varo populi Romani despecta majestas, et levitas insita genti. In Ægyptio rege ætas maxime displicebat,

Appian. Plut. Lucan. Dio. Plut. Lucan. Appian. Just. XLI. 3. Vell. II. 53. Lucan.

[d] *In Ciliciam avectus est*] Non tunc venit in Ciliciam, qui mox dicitur, præter Ephesum et Colophonem, Rhodum petiisse. Sed rejectus a Rhodiis, postea processit versus Ciliciam. *Crev.*

Digitized by Google

et quod tredecim annorum puer a nutriciis et pædagogis regebatur. Appian.

11. At Theophanes, quo plurimum Pompeius uti consueverat, 'insanum esse' rebatur, 'si de alio ullo potius, quam Ægypti rege cogitaretur. Illum ea ætate esse, ut scire beneficia patri a Pompeio præstita, et intelligere possit: præterea reverentiam ei fore dati ab senatu tutoris. Neque pueritiam ejus metuendam: adultos et usu tritos ex præsenti hominum fortuna favorem et odia temperare; adolescentibus honesta placere etiam cum periculo.' Hac probata sententia, Cyprum tendunt. Ibi cognoscunt Antiochiensium civiumque Romanorum, qui ibi negotiarentur, consensu arceri finibus Pompeianos, nuntiis etiam dimissis in vicinas civitates, 'ne quis ex eo genere Antiochiam adiret; qui fecisset, magno capitis periculo facturum.' Plut. Supra, CXI. 8. Lucan. Cæs.

12. Hæc adversa demum gravissimos duos errores deplorandi serum Pompeio sensum attulerunt; unum, quod procul mari, qua parte virium firmissimus fuerat, conflixisset; alterum, quod fugam potius intendisset hæc in loca, quam ad classem suam, et exercitum, quem duce Catone jam in Africam pervenisse rumor ferebat. Sed inopinato prælii eventu semel perturbatus, neque confirmare animum tam vetus imperator, neque providere quid in rem esset, ulla ex parte potuit: sæpe querens, 'tantum se fuisse falsum opinione, ut a quo genere hominum victoriam speravisset, inde sibi enatum cladis initium fuerit.' Igitur contracta quanta poterat pecunia, armatisque hominum duobus millibus, cum uxore triremem Seleucidem conscendit. Réliqui partim longis navibus, alii onerariis sunt secuti. Plut. Appian. Civ. II. p. 472. Plut. Dio. Cæs. Plut.

13. Hoc modo Pelusium perventum, ubi tum magnæ copiæ Ptolemæi regis erant, bellum gerentis cum sorore Cleopatra, cujus castra nec longe ab regiis aberant. Pompeius id quod erat conjectans, certum hominem misit, demisse petens, 'ut sibi tutum apud regem perfugium esset.' Ipse, dum tutores pueri coacto consilio de præsentibus deliberant, in navi solicitus opperiebatur, quid de se Pothinus spado, (hi erant capita rerum) et Ægyptius Cæs. Appian. Plut. Cæs. Dio. Plut.

Digitized by Google

Appian. Plut. Achillas, et præceptor pueri Theodotus Samius decressent: princeps Romani nominis, et qui beneficio Cæsaris servari miserum et deforme existimaret.

Lucan. Plut. 14. Cum aliis recipiendum, aliis contra videretur; Theodotus forte cupiens ostendere facundiam, erat enim professione rhetor, 'neutrum consilium salubre esse' disseruit: 'altera sententia dominum Ægypto, et bellum cum Cæsare recipi: altera offendi Pompeium, nec iniri gratiam ab Cæsare. Nihil melius, quam morte viri formidinem ab ipso tollere, simulque demereri eum qui rerum potiretur.' Adjecisse et proverbio jactatam vocem dicitur, 'mortuos non mordere.'

Cæs. Plut. 15. Hæc ubi placuere omnibus, Achillæ negotium permittitur, homini singularis audaciæ. Atque is cum parvula navicula ad Pompeium accedit; littus excusans, quod vadosum et infidum majora navigia non pateretur. Minime placebat ea res amicis, qui prius expectassent, ut ipse rex cum illustri comitatu procederet obviam: et ipse Pompeius præsagium animi Sophocleo carmine fatebatur, quod 'ex liberis servos fieri' dicit, 'quotquot tyrannorum adierint domos.' Cum hoc dicto descendit in naviculam, cum duobus tantum centurionibus, libertorumque et servorum singulis, ubi, conspecto L. Septimio, qui bello prædonum apud se ordinem duxerat, deinde cum Gabinio profectus Alexandriam, tribunum militum agebat: 'Te quidem hercle,' inquit, 'novi, commilito.' Atque is, nullo responso dato, capite tantum annuit.

Dio. Cæs. Plut.

Appian. Plut. 16. Inter hæc appropinquabat littori, et motus in terra exercitus, conspectaque in agmine regis purpura, spem Corneliæ ceterisque dabat benigne receptum iri: cum assurgentem a L. Septimio primum, deinde ab Achilla percuti vident. Id spectaculum tam necopinatum et atrox, tantum excitavit in navibus luctum, ut gemitus fletusque in littore exaudirentur. Jamque et triremes complebantur, quæ ceteras quoque Pompeii naves comprehenderent: sed illas, propere vulsis anchoralibus, favens a terra ventus Cyprum retulit; Ægyptii a vano persequendi incepto destiterunt. Pars tamen navium capta direptaque: et in his Q. Pompeius A. F. Bithynicus occisus.

Liv. Epit. Plut. Dio. Oros.

Digitized by Google

17. Sic Magnus ille Pompeius in conspectu conjugis liberorumque cæsus, inter imbecillitatis humanæ illustrissima documenta memoratur. Cum non Romæ modo, sed ubivis ferme terrarum, perpetuo tenore felicitatis principem locum diutissime tenuisset; eo ipso tempore quo vel maxime florere fortuna et potentia videbatur, præceps subito datus, pridie natalem suum, quo die olim tam dispari sorte, de Mithridate et piratis clarissimum triumphum duxerat, clientis sui supplex, famulorum ejus manibus invenit necem. Flor. Dio. Cic. ad Fam. III. 11. Dio. Vell. II. 53. Dio.

18. Cura tamen decore cadendi etiam morienti fuit. Toga capiti obducta, ne quis gestus notari, aut vox indigna priore Pompeio excipi posset, gemitu tantum edito excepit enses. Caput ad regem relatum est, siccataque cute conditum Ægyptio more. Truncus contemtim abjectus in littore, a Philippo liberto utcumque crematus conscissæ scaphæ lignis, sepultusque est, cum ad idem officium alius etiam civis Romanus forte accucurrisset. Tumulum postea fluctus marini disjecerunt: et imagines, quas proximorum temporum admiratio posuerat, sequentium negligentia male habitas in Casii Jovis æde retrusit in cellam, ubi vetera truncataque signa reponebantur, (favissas Romæ vocabant) donec Adrianus Cæsar, imperium totum undique perlustrans, cum in Ægyptum venisset, et effigies reperit ornavitque, et tumulum inquisitum refici repurgarique jussit. Vix relatu dignum, tamen ad ineptam hominum cavendam solicitudinem non inutile, tradunt auctores, ex vaticinio quodam Cassios semper Lucan. Plut. Lucan. Plut. et Val. Max. I. 8. Appian. A. Gell. II. 10. Appian. Dio.

Digitized by Google

Marcel. xxii. suspectos Pompeio fuisse: cum nemo hominum hoc nomine, sed mons scilicet Casius fatalis ei prædictus esset.

Plut. 19. Postridie mortem Pompeii secutus illum e Cypro L. Lentulus advenit, ignarus omnium quæ accidissent: sed conspecto in littore rogo, nescio qua occulta vi commovente animum, 'Eccui hic,' inquit, 'justa tam exiliter fiunt?' Nec longo interposito spatio; 'fortassis tibi, Val. Max. Cnæe Pompei!' Divinavit amici casum, unde suam Plut. quoque fortunam pendere non nesciebat. Nec diu super- Cæs. Oros. fuit: comprehensus enim ab rege, ad Pelusium in custodia Dio. necatus est. At qui in Cyprum refugerant diversa exinde loca petiverunt.

Liv. Epit. Appian. Cæs. Plut. Brut. 20. Interim Cæsar post victoriam biduo tantum honori simul Deorum, et quieti militum dato, omissis curis aliis, Pompeium, quocumque terrarum se contulisset, sequi certus, hoc uno angebatur, quod neque nuntiis neque fama fiebat certior quam in partem Pompeius intendisset fugam. Postremo cum interrogatus ea de re Brutus argumenta quædam protulisset, in Ægyptum fugisse videri, Cæs. credidit, eoque statuit accedere. Igitur assumto equitatu, et una legione minoribus itineribus subsequi jussa, per Appian. Thessaliam in Macedoniam profectus est. Thessalis ob Plut. navatam in bello operam, præbitaque auxilia, simul ter- Cæs. ram honorans victoriæ suæ testem, libertatem reddidit.

21. Atheniensibus etiam rata tum sors fuit, quam inter initia condendæ urbis imposuisse Deos fabulæ vulgarunt; 'Neptunum, uti semper temere consulerent;' [a] Minervam, Appian. uti nihilominus commoda fortuna uterentur.' Nam tum Dio. quoque Cæsar ignovit deprecantibus, severe increpitans, et hac voce adjecta: 'Quousque vos, vestro merito pereuntes, majorum servabit gloria?' Deinde cum per Macedo- Cæs. niam Amphipolin pervenisset, Hellespontum petiit, in Appian. Asiam transmissurus. Ibi eum e maximo periculo admi- Dio. rabilis fortuna eripuit; cum inopia triremium vectoria na- Sueton. Cæs. c. 62. vicula trajiciens, in paratissimam hostium classem, et acerrimum ducem incidisset.

[a] *Neptunum, uti semper temere consulerent*] Hoc unde sumserit Freinshemius, reperire non potuimus. *Crev.*

Digitized by Google

22. Corcyræ trecentæ Pompeii triremes steterant. Inde cum discederetur, cum majore numero reliquos, ut est expositum, transjecit in Africam Cato: triremes septuaginta C. Cassio datæ, quibus Pontum Pharnacemque adiret, illum quoque regem conciturus. Tum autem, audito adesse Cæsarem, quasi deprehensus ipse esset, supplices e navi tendens manus, veniam sibi suisque orabat. Agnovit Cæsar fortunam suam, et non contentus hac victoria, nedum incolumitate, dubitavit an reciperet: fuitque a Bruto, cujus sororem Cassius duxerat, exorandus.[f] Hæc ita, secutus auctores qui C. Cassium in Hellesponto deditum scribunt, posui: ceterum Suetonius et Dio, scriptores minime spernendi, L. Cassium tradiderunt rostratas decem habentem supplicem Cæsari factum. Sane a præfracto contumacique C. Cassii ingenio permultum ea vilitas dissidet; nisi, quod Appianus censet, fortunæ Cæsarem efferenti cedere tum omnia debuerunt. Appian. Plut. Brut.

23. At Cæsar, prætervectus oram Asiæ, Ephesum attigit, ibique senatores omnes ex provincia sub eosdem dies eo convocatos esse cognovit a T. Ampio Balbo, qui ad tollendam ex templo sacram pecuniam testibus his uti cogitasset. Sic iterum servata Ephesiæ Dianæ pecunia, Ionas ceterasque gentes Asiæ, missis legatis deprecantes, venia prosecutus, insuper provinciam publicanorum injuriis, et triente soliti tributi levavit. Nec tamen omisit locupletiorum publicare fortunas, quos favisse Pompeio constabat: quorum Pythodorus ex Asiarcharum numero, cum duobus talentorum millibus[g] amplius possideret, redemit a Cæsare opes suas, neque minores reliquit liberis: unde mox ad regale fastigium ascenderunt. Tum vero et Gnidiis immunitas data propter Theopompum, qui inter Græcos amicos præcipue gratiosus et potens apud Cæsarem erat. Lucan. IX. 962. Cæs. Appian. Dio. Plut. Cæs. Strab. XIV. p. 649. Plut. Cæs. Strab. XIV. p. 656.

[f] *Dubitavit an reciperet: fuitque a Bruto... exorandus*] Horum nihil reperitur apud Appianum. Cassio Cæsarem a Bruto placatum esse Plutarchus tradit eo loco quem margo indicat: sed non meminimus eum mentionem usquam facere dedentis se tam ignave tamque muliebriter Cassii. Vid. infrà c. 85. *Crev.*

[g] *Duobus talentorum millibus*] Marcis argenti nostratibus 187500. *Crev.*

Digitized by Google

Cæs. Appian. 24. Sed Cæsar, paucis diebus in Asia moratus, jamque minus dubitans in Ægyptum isse Pompeium, quod Cypri visum esse cognoverat; Rhodum navigavit, et collectis quot subito poterant navibus virisque, cum equitibus octingentis, duabusque legionibus, una, quam sequi ex Thessalia jusserat, altera, quam a Fufio legato evocaverat ex Achaia, navibusque longis Rhodiis decem, Asiatiois paucis, sub noctem inde solvit; ignaris ceteris quo tenderet. Sed gubernatores interdiu vexillum prætoriæ navis, noctu pharum sequi jusserat. Sic tertio post die Alexandriam pervenit.

Cæs. 25. Sed in his legionibus tria millia ducenti haud amplius milites erant. Reliquos vulnera, laborque, festinantem imperatorem consequi vetuerant. Sed Cæsar, animi magnitudine et fama rerum gestarum fretus, omnem sibi locum, quantumlibet infirmis præsidiis, tutum fore existimabat. Tamen quia tumultuantes recenti morte Pompeii Alexandrinos repererat, veritus littori se credere, anchoras jecit; donec ad eum Theodotus venit, caput et annulum Pompeii, (ensifer leo insculptus erat, ut Plutarchus tradidit; ut Dio, tria tropæa) tanquam fidei pignus, offerens.

Lucan. Dio. Liv. Epit. Plut. Pomp. Dio, XLII.

Liv. Epit. Plut. Cæs. Val. Max. v. I. Dio. Lucan. 26. Ibi Cæsarem, agnito generi capite, flevisse referunt, aversatumque portantem esse; persona mœrentis assumta, quanquam intime gaudere morte æmuli putaretur. Reliqua tamen ejus mansuetudo facile declarat, veras illas, non simulatas lacrymas fuisse. Princeps enim omnium esse volebat certe; nec excogitari necessitudo ulla posset, quam isthoc pretio proposito violandam esse non existimaret: sed, hoc dedisses, erat hominum omnium mitissimus, et qui amplissimum quemque cupidissime servaret, tanto majorem gloriam suam futuram ratus, quanto potentiores nobilioresque viri suo beneficio viverent. Quocumque animo, vultum certe servans, caput Pompeii pluribus et pretiosissimis odoribus concrematum, honeste funerandum curavit in suburbio, ubi post debellatam Ægyptum ædem condidit Nemeseos, quæ sub Trajano demum diruta est ab Judæis rebellantibus.

Sueton. Cæs. c. 30. Id. ib. 74. et 75. Plut. Cæs. Val. Max. Dio. Appian.

Liv. Epit. Cæs. 27. Inter hæc appulsus Alexandriam Cæsar, cum navi

Digitized by Google

primum egrederetur, magno tumultu exceptus est, concurrente milite quem præsidio urbis Ptolemæus reliquerat, et fremente vulgo, cui præferendis Cæsari fascibus, imminui majestas regia videbatur. Igitur ipse concessit in regiam: pars militum, quod exarmari commilitonum suorum nonnullos viderant, in altum se receperunt, donec omnes simul naves applicarent. Dio. Cæs. Luc. x. 10. Oros. Dio.

28. Non fallebat Cæsarem quanto suo periculo inter infidos et validos in populosissima urbe commoraretur; videbatque regis et ceterorum erga se non aliam fidem fore, quam in Pompeium fuisset: sed Etesiis tenebatur, qui sunt Alexandria navigantibus adversissimi venti. Ergo dissimulando animo, donec vires contraheret, templa ceteraque celebriora urbis ædificia lustrabat, audiebatque sapientiæ professores stans et populo immixtus, aliisque rebus omnibus captum se pulchritudine locorum et Alexandrinæ vitæ æmulatione testabatur: unde illi mira vulgo gloria atque gratia quæsita est: præsertim cum etiam comiter excipiendo singulos licentioribus conviviis penitus laxare animum videretur; jam propemodum effecta consuetudine, ut pernoctaret inter epulas, quod ille vitandarum insidiarum causa usurpabat, quas sibi sentiebat a Pothino strui. Nec enim ab hoc prætermittebatur quicquam, quod ad invidiam Cæsaris, et exasperandos in eum quoslibet, pertinebat. Lucan. Sueton. Cæs. c. 35. Flor. iv. 2. Vell. ii. 54. Cæs. Lucan. Appian. Frontin. Strat. i. 1. Plut. Cæs.

29. Pecunia maxime deerat Cæsari: ergo etiam Asiam prætercurrens, cum fuisset in omnibus liberalis et clemens, stipendium tamen imperaverat: et nunc Alexandriæ mutuum reposcebat. Nam Auletæ Ptolemæo grandem summam expensam ferebat, supra septingenties sestertium;[b] cujus pecuniæ partem magnam liberis regiis condonaverat olim, reliquum quadringenties cum maxime reposcebat. Nec eo contentus, arbitria quoque coeperat agere dissidentium regum, quod eorum controversias ad populum Romanum, et se populi Romani consulem pertinere dicebat, ex testamento patris Ptolemæi. Eo testamento major filius majorque filia hæredes scripti erant: Dio. Plut. Cæs. Dio. Cæs.

[b] *Septingenties sestertium*] Marcas argenti 273437. uncias 4. *Quadringenties.* Marcas 156250. *Crev.*

Digitized by Google

populumque Romanum per omnia sacra fœdusque in Capitolio sancitum rex obtestabatur, ut judicium suum salvum esset.

30. Hæc vero mirum in modum angebant regios satel-
Plut. Cæs. lites, Pothinum maxime, qui Cleopatræ regno expellendæ auctor, reditum illius, ut mortem suam, horrebat. Igitur primo cum Cæsare agere: 'discederet ad majorum rerum componendos tumultus; creditum, et cetera per commodum, et maxima cum gratia recepturus.' Sed ille negans 'cujusquam Ægyptii consilio sibi opus esse, ad se venire
Cæs. reges dimisso exercitu, et disceptare de jure suo' jussit.

Plut. 31. Tanto plura ad invidiam ejus et contumeliam Pothinus facere: frumentum vetus et corruptum distribuere militibus, et ubi querebantur, 'patienter ferendum' dicere. 'Jam enim eos de alieno tolerari, cunctis in potestatem Cæsaris concedentibus.'[1] Convivia quoque figlina ligneaque supellectile instruebat, 'argentea et aurea vasa Cæsari in solutum dari debuisse' excusans. Quin
Oros. et sacram pecuniam hac præscriptione tollebat e templis,
Dio. rem Ægyptiis acerbissimam, qua gente nihil fuit unquam superstitioni addictius. Arguebatque clam iniquitatem Cæsaris, qui tantam sine causa pecuniam peteret, ut qui
Sueton. Ptolemæo, dum socius et rex appellaretur, nihil recusanti,
Cæs. c. 54. suo Pompeiique nomine prope sex millia talentorum[k] abs-
Cæs. Dio. tulisset. Misit et ad Achillam nuntios de suo aliorum-
Lucan. x. 350. que ex regiis amicis consilio, quos ad eandem mentem impulerat, cum exercitu jubens Alexandriam accedere.

Lucan. x. 53. Dio. 32. Sed in speciem amica erant omnia, et tumultum Alexandrinæ plebis reversus a Pelusio rex puer placaverat; et Cleopatra quosdam amicorum miserat, qui suam causam agerent. Sed paulo post, Cæsaris intellectis moribus, suæque formæ et venustati confidens, omnino conandum existimavit, ut ab homine mulieroso conspiceretur. Ceterum, si palam venisset, vim ab tu-

[1] *Cunctis in potestatem Cæsaris concedentibus*] Hoc additamentum est Freinshemii, quo corrumpi et obscurari sensus videtur. Apud Plutarchum Pothinus hoc tantummodo ait: Cæsarianos debere æquo animo esse, cum ex alieno tolerentur. *Crev.*

[k] *Sex millia talentorum*] Marcas nostrates 562500. *Crev.*

Digitized by Google

toribus inimicis metuebat. Igitur modica conscensa biremi, corruptis pecunia qui claustra Phari custodiebant, primis tenebris ad regiam venit: et ne conspici a quoquam posset, culcitam sibi circum astringi loro, deportarique per Apollodorum Siculum, cujus fidei credebat, ad Cæsarem jussit. Plut. Lucan. Plut.

33. Id primo commentum admiratione muliebris ingenii percussit Cæsarem. Ut deinde ad misericordiam simul amoremque ciendum temperato vultu astitit, eximia formæ et singulari quadam gratia ita dementavit hominem, ut Alexandrini belli hanc solam fuisse causam plerique existiment. Sed illa plurimum etiam verborum blanditiis veneribusque pollebat: compositoque ad mœstitiam vultu procumbens, ‘ En adsum,’ inquit, ‘ Cleopatra, tot regum soboles, tuaque complector genua, Cæsar: nihil indignum fastigio meo facere putans, si tibi, quem Dii supra omnium hominum majestatem extulerunt, tanquam communem regum atque gentium arbitrum, debitum honorem exhibeo. Dio. Flor. IV. 2. Luc. Plut. Dio. Lucan.

34. ‘ Per annos prope trecentos, postquam regnare semel domus nostra cœpit, sine intermissione tenuit hanc regiam: et par huic vetustati mos est, eadem cum fratribus potestate sociatas matrimonio regnare fœminas. Id non suo magis judicio, quam priorum omnium, pater meus nunc quoque fieri jussit: sed voluntas ejus spernitur, testamenti vilis est religio, unaque populi Romani, sed et tua, Cæsar, despicitur auctoritas. Nec de fratre queror. Puer est, et, quæ ultimæ sortis est indignitas, famulis suis servit. Non ille me dejecit regno, mei quantum licuit amans: sed ejusdem id scelus est, cujus et Romani quondam nominis princeps interfectus: quem si ob veterem gloriam, et in nostram domum merita noluisset, debebat, vel quia gener tuus olim, vel æmulus nuper fuit, revereri. Princeps terrarum populus, ducibus hinc Cæsare, inde Pompeio, concurrit. Quis inter hæc aliquas esse credat eunuchi partes? At (audaciam hominis!) ille sibi vel primas vindicat. Tu fugasti Pompeium; ille occidit: tu profligasti partes; ille sustulit ducem.

Digitized by Google

35. 'Atque utinam sit unis opimis contentus! Felicē scelere vecors latro de tua jam nece agitat, quando interfector Magni nullam ampliorem palmam appetere, quam trucidandi Cæsaris, potest. Nec simplici stimulo incitatur ad facinus. Temeritatem metus acuit: quod caput Pompeii mœrens aspexisti, quod vultu, gemitu, voce, lacrymis, testatus es dolorem, vindex timeris perfidiæ, cujus approbator esse noluisti. Neque longinquos aut incertos metus affero. Solicitatus Pothini nuntiis Achillas motis a Pelusio castris cum omnibus copiis paulo post aderit.

36. 'Hic me impulit terror, ut machinata quod vides, ad te per quodlibet discrimen penetrare statuerem; conarerque salvum præstare eum, sine quo salva esse ipsa nequibam. Igitur non modo causam meam, sed etiam famam personamque in tuas manus contradidi: et nunc quoque non[2] de meo jure, quam de salute tua sum solicitior. Ita me Dii Deæque omnes, et quam præcipue veneror, aurea Venus amet, teque, progeniem suam, optimæ voluntatis compleat, ut orbatam patre, orbatam fratre et viro, possessione regni dejectam, contemtam, pulsam, oppugnatam a famulis, tuendam ornandamque suscipias!'

Dio. Plut. 37. Jam dudum Cæsarem forma puellæ, blanditiæque vultus et verborum, decenter interpositis lacrymulis suspiriisque, perculerat. Ideoque nihil non promittens, seriis Lucan. x. 106. rebus amantium nequitiam miscuit: eademque nocte una Plut. fuerunt. Inde plerisque non eximitur, Alexandrinum bellum præter necessitatem susceptum esse a Cæsare, tantummodo, ut mercedem adulteræ regnum Ægypti daret.

Dio. 38. Orta luce, Cæsar ad se Ptolemæum vocat, et cum eo de reconciliatione sororis agit. Ut vero et ipsa prodiit in conspectum, ira commotus puer proripuit se foras, abjectoque diademate, proditum se vociferans, excitavit populi turbam. Sed cito retractus a Cæsaris comitibus, plura conari non potuit: et Cæsar de superiore loco allo-

2 *Tam* ante Crev. inserebatur.

Digitized by Google

cutus Alexandrinos, 'nihil opus esse tumultu' dixit. 'Nec enim se existimare aliud illos velle, quam quod ultro facere constituisset.' Recitato deinde testamento patris Ptolemæi, quod in eo fides populi Romani invocabatur, ad se pertinere dixit, et patris tueri judicium, et liberis prospicere. 'Quod igitur faustum felixque foret, Ægypti regnum duorum esse debere, Ptolemæi et Cleopatræ: minori Ptolemæo cum Arsinoë sorore matrimonium, et suo populique Romani dono dotalem Cyprum fore.' Sic in præsens seditione composita, convivium Cleopatra regali luxu exhibuit, omnibus nova reconciliatione lætis. Lucan.

39. Enimvero Pothinus in haud dubio periculo se constitutum sentiens, si tam infensa nec immerito Cleopatra rege et regno potiretur, occidendi inter epulas Cæsaris consilium cepit. Erat inter quotidianæ operæ servos tonsor quidam Cæsari, mortalium omnium timidissimus. Hic cum nihil non observaret anxia cura, deprehendit insidias, detexitque. Idcirco Cæsar, jam olim Pothinum suspectum invisumque habens, convivio militibus circumdato, interfecit. De morte Pothini consentitur inter omnes: de tempore mortis et ordine diversa traduntur. Sed nihil magis congruere prudentiæ temporique Cæsaris visum est,[1] quam quod posuimus. Plut. Cæs. Civ. III. fin. Lucan. x. 515. Flor. Dio. Appian.

40. Inter hæc Achillæ nuntiato adventu, Cæsar regiam claudit, suos armat: cum Ptolemæo agit, ut, quos habeat ex suis maximæ auctoritatis mittat ad Achillam, jubeatque incepto desistere. Serapion et Dioscorides missi, qui ambo legati Romæ fuerant, priusquam edere mandata possent, jussu Achillæ percutiuntur: alter statim occisus est; alterum accepto vulnere sui pro mortuo sustulerunt. Achillas non regis hæc imperia esse dictitans, qui in aliena potestate ipse esset, occupata præter eam partem quam Cæsar tenebat Alexandria, regiam irrumpere primo statim impetu conatus est. Lucan. x. 434. Cæs. Dio. Cæs.

[1] *Sed nihil magis congruere prudentiæ temporique Cæsaris visum est*] Nobis potior esse videtur Cæsaris ipsius auctoritas, qui Pothinum a se interfectum memorat post Arsinoës fugam, deprehensis internuntiis quos ille ad Achillam mittebat, hortans ut incœptum perageret. Et sic fere memorant ceteri quoque scriptores, præter Plutarchum. *Crev.*

Digitized by Google

Plut. Cæs. 41. Nunquam in majore periculo Cæsar fuit. Pancos habebat milites: inter infida infestaque omnia, locis parum munitis, a maxima multitudine oppugnabatur. Neque incondita, aut rudis bellorum turba erat. Millia haud minus viginti sequebantur Achillam, pars magna Romanus miles, qui olim adductus a Gabinio, mixtusque connubiis, mores Alexandrinos licentiamque imbiberat. His accesserant Syri Cilicesque prædones, et quicquid in finitimis provinciis audacia turbulentum fuerat. Præterea duo millia equitum erant, inveterata Ægyptiis bellis manus. His copiis Achillas oppidum ingressus, majorem populi partem sibi statim adjunxerat. Nam præter mobilitatem ingenii, bellorum incommoda Cæsarem advehere sibi indignabantur, jam ante irati numinibus, quod minimo tum incremento Nilus solitam ubertatem frugum eo anno interpellaverat.

Oros. Cæs. Lucan. Cæs. Dio. Plin. v. 9.

Dio. 42. Contra vim horum Cæsar regiam et vicina ædificia tumultuario opere, fossa valloque ad mare usque deductis muniverat. Eo facilius defendi potuit, cohortibus per vias dispositis. Sed eodem tempore ad portum pugnabatur, ubi præter solitum Alexandriæ præsidium, rostratas duas et viginti, aliæ naves longæ Ægyptiæ quinquaginta stabant, instructæ ornatæque, uti modo post Pompeii fugam, cui erant auxilio missæ, redierant. Has si occupare Achillas posset, videbat interclusum omnibus auxiliis commeatuque Cæsarem, cito futurum in potestate. Sed quæ ad oppugnandum Ægyptios, eadem ad resistendum incitabat Cæsarem causa, tanto acrioribus stimulis, quia non tam de victoria, quam pro salute pugnabat. Et juvabatur classe qua erat advectus. Idcirco obtinuit ad extremum, et quia tueri tam parvis copiis omnia nequibat, incendi quicquid erat in portu navium jussit.

Cæs. Lucan. Flor. Oros. Dio. Plut. Liv. ap. Senec. de Tranq. Anim. c. 9. Oros. Gell. VI. 17. et Marcellin. XXII. Lips. de Bibl. c. 2. L. Ampel.

43. Hac flamma, cum et vicina portui ædificia comprehensa essent, simul arsit bibliotheca, elegantiæ regum curæque egregium opus. Millia librorum tum perisse quadringenta, alii, qui plurimum, septingenta tradunt. Primus et maximus ejus operis auctor Ptolemæus cognomento Philadelphus fuit, perquam eruditus princeps, et erudito patre natus: quo curante, sacrorum quoque voluminum interpretatio, quæ Septuaginta vocatur, prod-

Digitized by Google

Ille a Nileo quodam emta bibliotheca, quam Aristoteles collegerat, simul iis libris qui erant ipsi Athenis et Rhodi comparati, Serapeum adornavit, magnoque deinceps studio et sumtu per Demetrium Phalereum,[m] insignem studiis et civilibus artibus virum, quicquid investigari potuit, conquisivit. Sed et in posteris ejus quidam variæ doctrinæ ornamentis enituerunt. Inter quos et Evergetes fuit, Aristarchi discipulus.

Voss. de Hist. Græc. I. 12. Joseph. XII. 2. et Arist. ap. Euseb. Athen. I. 2. Marcellin. Vid. Scal. in Euseb. Chron. num. 1734.

44. Ceterum, occupatis in restinguendo igne Alexandrinis, Cæsar per noctem militibus ad Pharon expositis, claustra occupavit præsidio, cum haberet in partibus custodes, qui dudum erant a Cleopatra corrupti. Fuit quondam insula Pharos, unius diei navigatione distans a continenti, si quid Homero credimus; deinde Nilo, ut putant, limum admoliente, prope littori conjuncta: multum abnuentibus, qui totum illum tractum saxis asperum esse compererunt. Id constat, cum paulo plus nongentis passibus abesset, superiorum regum opera, jactis in altum molibus, et ponte superposito connexam esse. Quod opus frustra Cleopatræ huic ultimæ quidam scriptores vindicant. Major etiam incuria eorum est, qui ab eadem exstructam putant cognominem insulæ turrim, magnitudine maximam, et elegantia pulcherrimam: quam ad prælucendum noctu navigantibus a Sostrato Cnidio constructam esse certior fides est, impensa Ptolemæi primi, aut secundi certe, talentis octingentis.[n]

Athen. II. 28. Cæs. Luc. X. 57. Hom. Od. IV. 354. Plin. II. 85. et V. 31. Mela, II. 7. Scal. in Euseb. num. 1733. Cæs. Marcellin. Cæs. Marcellin. Tzetzes. Euseb. et ibi Scal. Strabo, XVII. p. 791. Suid. in Φάρος. Plin. XXXVI. 12.

45. Erat in hac insula vicus oppidi magnitudine, nec, invitis qui tenebant, quisquam ex alto poterat Alexandriam appellere. Hoc occupato Cæsar loco, protinus ad arcessenda ex propinquis locis auxilia misit: et quia de cetero, propter angustias viarum, æquo Marte discessum

Cæs.

[m] *Per Demetrium Phalereum*] Negat Jos. Scaliger eo loco qui in ora libri hic allegatur, Demetrium Phalereum huic negotio præfuisse, qui et initio regni Philadelphi perierit, et ei semper maximo odio fuerit. Sed si Ptolemæus Soter, pater Philadelphi, primus fuit insignis illius bibliothecæ conditor, quod valde probabile est, nihil jam credere vetabit, Demetrium Phalereum ejusdem bibliothecæ initiis præfuisse. Vid. hac de re Pridelli Hist. Jud. l. IX. *Crev.*

[n] *Talentis octingentis*] Marcis argenti 75000. *Crev.*

Digitized by Google

fuerat, per omnes insequentes dies quam tenebat oppidi partem munitionibus tutiorem efficere instituit.

Strabo, xvii. p. 796. Lucan. Dio. Cæs.

46. At Arsinoë, quæ cum sorore Cleopatra in Syriam profecta, mox pace facta Alexandriam reverterat, inter hos tumultus occupandi regni casum oblatum putans, Ganymedis spadonis ingenio reperit fugæ viam, et ad Achillam trajecta communiter administrare bellum cœpit. Sed, ut inter improbos et malitiosos haud diuturna potentiæ societas esse potest, cito insidiari invicem, et augendis largitionibus sibi quisque licitari militum studia cœpere.

Liv. Epit. cxi. Hirt. de B. Alex. c. 52. Dio. Hirt.

47. Eodem anno, quo pugnatum ad Pharsaliam, et Alexandrinum deinde bellum conflatum est, Hispania maximo tumultu inhorruit, propter avaritiam et crudelitatem Q. Cassii, quem provinciæ Cæsar præfecerat. Ille primum appetitus insidiis, et accepto vulnere, cum in conscios partim animadvertisset, unum atque alterum (ita cum sævitia certabat in eodem animo pecuniæ amor) nummis acceptis dimisisset; non ideo tollere odium commune, quo tam apud milites, quam provinciales laborabat, potuit, præsertim cum eadem illa quotidie licentius faceret, ob quæ jam olim exosus esse cœperat.

Val. Max. ix. 4. Hirt.

Liv. Epit. cxi. Hirt.

48. Itaque duæ Varronianæ legiones, duce delecto T. Thorio Italicense, non a Cassio tantum, sed etiam a Cæsare defecerunt, Pompeii nomine scutis militum inscripto. Mox tamen profecti Cordubam, cum ad eam causam neque conventum Cordubensem, neque M. Marcellum, qui missus a Cassio urbem tenebat, adducere possent, convenit inter omnes, ut, deleto Pompeii nomine, Cæsaris omnes essent, sed Q. Cassium consensu oppugnarent; et ad hæc prætore (hoc ei nomen imponebant, cum esset quæstor) M. Marcello Æsernino utererentur. His cognitis, Q. Cassius cum legionibus et equitatu, qui fidem non mutaverant, Cordubam tendit, ubi Marcelli castra erant. Deinde, vastato agro Cordubensi, Ullam progressus, quod oppidum sibi fidum credebat, ab insecuto Marcello operibus et vallo cum ipsa Ulla circumdatur. Sed cum ad auxilium ejus rex Mauritaniæ Bogud cum una legione Romana, et Hispanis cohortibus venisset; multa prælia facta: castra quoque diversis partibus Cassius et Bogud

Dio. Hirt.

Digitized by Google

adorti, haud multum abfuere, quin opera perrumperent. Neque tamen depelli ab opere Marcellus potuit.

49. Tandem M. Lepidus ex citeriore Hispania, quam obtinebat legionariis cohortibus triginta quinque, magnoque equitatu et auxiliorum numero, affuit; ea mente, ut sine studio et ira controversias ejusdem partis hominum componeret. Et Marcellus quidem sine exceptione paruit advenienti; Cassius moras nectebat: eoque, ut putatur, conscio, sub oculis Lepidi castellum quod Marcellus regi objecerat oppugnatum est. Quia tamen resistere tot legionibus nequibat, eodemque tempore C. Trebonius pro consule provinciam et exercitum accepturus veniebat, (namque legatis Hispaniæ injurias deferentibus successorem Cassio miserat Cæsar) liberum abitum pactus, navem conscendit, et in ostio fluminis Iberi cum rapinis suis tempestate est obrutus.

50. Sic a magnis belli minis Hispania parumper quievit. Cassius enim (tanta erat hominis vecordia) gessisset et cum Trebonio bellum, si Bogudem trahere in societatem furoris potuisset. M. Marcellus, quod se tempori accommodasse visus erat, primo quidem iratum expertus Cæsarem, procul patria vitam egit: postea tamen revocatus, honores etiam petiit gessitque. Hoc maxime modo Hispaniensis motus acrior quam pertinacior initia finemque habuit. Liv. CXII. ap. Prisc. VI. Dio.

51. In Illyrico majoris aliquanto dimicationis rem M. Octavius effecerat. Eam provinciam Q. Cornificius Cæsaris quæstor pro prætore fortiter feliciterque obtinebat, captis etiam multis Octavii navibus, cum is ex Pharsalica fuga in sinum Iadertinum se recepisset. At Cæsar, intellecto multos hostium ob propinquitatem locorum Illyricum petisse, ibique colligere dispersas suorum reliquias, A. Gabinio scripserat, uti cum legionibus tironum, quas habebat, Illyricum peteret, conjuncta cum Cornificio opera defensurus; transiturus quinimmo in Macedoniam, si res pateretur: nam in Macedonia renovatum iri bellum, nondum cognita Pompeii fuga, crediderat. Hirt.

52. Sed Gabinium, peritum belli hominem, et hactenus felicis audaciæ, fortuna adeo destituit, ut multa nequic-

Digitized by Google

quam conatus, amissa magna parte exercitus, vix Salonis tutus esset. Nam et Salonas oppugnare ausi hostes, oppidanorum virtute, et insigni ad memoriam facinore mulierum repulsi sunt. Nam illæ noctem atram nactæ, crinibus sparsis, furiarum habitu cum facibus ad castra procurrerunt, exterritisque vigilibus multis locis injecerunt ignem: cum repente viri insecuti cum armis, complures præ consternatione vix sui compotes, alios adhuc somno implicitos occiderunt, castrisque et statione navium expulerunt Octavium. Sed ille non multo post reparatis viribus prælio vicit Salonenses, iterumque admovit obsidioni copias. Inter hæc ex ægritudine contracto morbo A. Gabinius interiit.

Appian. Civ. II. 464. Hirt. Dio. Hirt.

53. Hæ res excitarunt spem Octavii, ut, icto cum barbaris fœdere, provinciam recipi posse confideret. Sed eum hac expectatione virtus et diligentia P. Vatinii cito depulit; qui crebris Cornificii literis evocatus, quanquam per valetudinem vix se regeret, cum paucis longis navibus, et magno actuariarum numero quibus rostra imposuerat, Brundisio profectus est.

54. Hujus adventu M. Octavius, qui interim Epidaurum erat aggressus, ab oppugnatione oppidi rejectus, ad Tauridem insulam substitit, hoc consilio, ut, siquidem insequeretur Vatinius, classe dimicaret. Nam Vatinianas naves plerasque justo minores infirmioresque esse cognoverat. Sed virtute militum, quod robori navium deerat, largiter explente, victor Vatinius multas depressit hostium naves, multas cepit. Alii auctores magnam ejus laudis partem Vatinio abjudicant: ne tentata quidem pugna Octavianos ad illum defecisse, quod auditus jam Pharsalici prælii eventus fuerat. Quocumque modo superior Vatinius, provectus Issam, in qua oppidum nobile erat, conjunctissimum Octavio, ab Issensibus recipitur. Ibi cognoscit M. Octavium, cum sua quadriremis mergeretur, scapha exceptum, atque illa itidem depressa saucium, adnatasse ad myoparonem suum, Issamque venisse: inde cum paucis parvisque navigiis vento secundo petisse Corcyram. Vatinius, re celeriter et præclare gesta, Brundisium rediit.

Dio. Hirt.

Digitized by Google

55. Jam inde a principio post acceptam cladem, omnium utique Pompeianorum perfugium Corcyra esse cœperat. Huc ante Octavium et alii se receperant, et illustriores aliis C. Cassius, Cn. Pompeius adolescens. Cnæus ante summam dimicationem cum Ægyptia classe Epirum ambiens, Oricum, cui M. Acilius Cæsaris legatus præerat, oppugnaverat, magno, sed ad extremum irrito conatu. Cum enim esset ad claudendum portus introitum oneraria navis ab Acilio summersa, quæ scaphis magna saxorum mole oneratis teneretur; per urinatores extracta parte lapidum, hanc quidem funibus multis contendens deduxit remulco, aliamque ei conjunctam navem, in qua turris ad defensionem excitata fuerat, vi cepit. Nactusque molem oppido objectam in speciem insulæ, quatuor biremes subjectis scutulis impulsas vectibus in partem interiorem transtulit: atque ita utrimque aggressus naves longas vacuas, quæ erant ad terram deligatæ, quatuor ex his abduxit, reliquas incendit. Cum his et magna pars oppidi deflagravit: fuissetque receptum Oricum, nisi vulnere Pompeii remissiores facti Ægyptii forent. Appian. Civ. II. 82. Dio et Cæs. Civ. III. 38. Dio.

56. Igitur nec, sanato eo, munitionibus interea auctis, difficiliorem futuram oppugnationem resumere ausus, Lissum tentavit. Sed repulsus, paucis amissis navibus, tamen onerariis, quas M. Antonius ibi reliquerat, incensis triginta; vagari circum littora et expositis subinde militibus vastare cum Cæsare sentientium agros instituit: donec, clade patris cognita, desertus ab Ægyptiis, ad Catonem se contulit. Idemque tum et C. Cassius fecit, et L. Afranius. His ceterisque adjutoribus, priusquam longinquæ spes tentarentur, Peloponnesum retinere statuit, Patrasque occupavit præsidio, multosque et ibi suarum partium, in quibus et Petreius, et Pompeii gener Faustus fuerunt, recepit: et donec Athenis Megarisque oppugnandis distentus Fufius Kalenus fuit, in potestate habuit oppidum. Nam, licet amisso Piræeo, Athenæ restiterant. Cæs. Dio.

57. Mox his a Cæsare veniam adeptis, Megarenses pertinacius repugnantes expugnavit Fufius, multisque occisis vendidit reliquos, sed necessariis eorum, et minimo

Digitized by Google

pretio, ut libertati restituerentur. Hic modus placuerat ita ulciscendæ contumaciæ, ne tamen vetustissima civitas
Plut. Brut. c. 13. prorsus interiret. Neque silentio prætereundum, propter novitatem casus, quod inter capiendum oppidum, soluti leones, quos ibi C. Cassius ædilis designatus alebat, in ipsos Megarenses, qui auxilium aliquod inde expectaverant, irruerunt, adeoque discerpserunt multos, ut hostibus etiam dolori spectaculum esset. A Megaris Patras
Dio. Lucan. IX. 84. et seq. itum. Sed Cato ceterique, recepto præsidio, magna classe Cyrenen petierunt.

58. Dum hæc diversis imperii partibus geruntur, Roma, non jam caput rerum, sed præda victoris, utri serviendum foret, expectabat. Ut enim militum Cæsaris et consulis Servilii præsens metus tacere Pompeianos, et dissimilem animo vultum induere coëgerat; ita clanculum rumusculi captabantur, et, dum quidlibet timetur, aut creditur, sæpius eadem die contrariis nuntiis animi diversos in affectus distrahebantur. Postremo Pharsalicæ
Cic. Phil. XIV. 8. Dio. pugnæ fama, vix tandem credita, (nam et Cæsar per speciem modestiæ scribere ad senatum noluerat,) Julianos omnes redegit: certatimque hoc agebatur inter nobilissimos, ut pro se quisque maxime gavisus hac victoria videri cuperet.

59. Igitur, quod sic animatis proximum est, ruentes in adulationem, quicquid excogitari potuit decreverunt; non jam metu solum, ne odisse felices viderentur, sed spe quoque honorum opumque quas a Cæsare expectabant, tanquam aliquid ei dare possent, quod non prius ei dedisset victoria. Putabant tamen (nec fallebantur) magni æstimaturum, si jam, quæ alias suo arbitratu et vi armorum facturus erat, id jure facere existimaretur. Igitur et alia honorum cuiquam antea decreta contulerunt, et nova pleraque: 'uti de Pompeianis, quemadmodum ei videretur, ita statueret: bellum cui vellet faceret; pacem cui vellet daret: uti consulatum in quinquennium, tribunitiam potestatem in perpetuum, dictaturam in annum
Plut. Cæs. Dio. integrum acciperet: triumphum quoque de Juba, quanquam bello nondum cœpto geri,' decreverunt. Neque minore studio plebs agebat, sciscendis quæ grata futura

Digitized by Google

victori crederentur. Hoc illud tempus Hirtiæ legis esse reor, qua Pompeiani honores petere vetabantur. Cic. Phil. XIII. 16.

60. At Cæsar, qui tum erat Alexandriæ, senatus populique Romani cognita voluntate, dictatura, quanquam extra Italiam agebat, iterum inita, magistrum equitum M. Antonium dixit. Is quoque magistratum eum toto anno gessit; multum ringentibus auguribus, quorum a plerisque vanitas deridebatur, fas in magistro equitum negantium, quod in dictatore probaverant. Sed in plerisque annalibus consulatu Q. Fufii Q. F. C. N. Kaleni, P. Vatinii P. F. hic annus notatur: quanquam illi magistratus ejus nomen (vis enim penes Cæsarem erat) extrema demum anni parte receperunt.* Dio. Cic. Phil. II. 25. Plut. Anton. Dio. Vid. Pigh. Ann. et Sigon. Comm. in Fast. Dio.

61. Calebant interim Alexandrini tumultus, et acribus utrimque animis res gerebatur. Divisam in partes urbem hinc Ægyptii, inde Cæsar magnis operibus communiebant: et ab utrisque, unde poterant, auxilia ciebantur. Apud Cæsarem adhuc Ptolemæus erat, intentiusque servabatur, si nihil aliud, solatium vindictæ præbiturus peregunti; atque interim suorum animos vel miseratione periculi, vel auctoritate nominis flexurus. Igitur et in superiorem locum productus increpavit audaciam, non contra se minus, quam Cæsarem ferentium arma, jussitque ponere. 'Sibi enim optime convenire cum Romanis, suæque dignitatis et imperii firmum certumque præsidium habere in amicitia Cæsaris.' At illi non tam verba loquentis quam tempora respicientes, et magis quid velle, quam quid dicere videretur, nihil remissa contumacia, institerunt cœptis. Hirt. de B. Alex. Cæs. Civ. III. Lucan. X. 461. Cæs. Dio.

62. Ne mors quidem Achillæ finem aut moram bello attulit, quem suspectum invisumque per Ganymedem occupavit Arsinoë, percussorique imperium copiarum tradidit. Atque ille, militibus largitione placatis, haud segniter administrare bellum orsus, aquationem adimere Cæsari magnæ molis operibus instituit. Jam ante qui pertinebant in regiam aquæductus interrupti ab Achilla fuerant: sed aderant specus et putei, unde, licet anguste, Cæsaris milites, pro præsenti tamen necessitate satis aqua- Hirt. Dio. Hirt. Plut. Cæs. Hirt.

* A. U. C. 705. A. C. 47.

Digitized by Google

bantur. Eorum specuum hæc erat ratio. Nilus aquam turbidam atque limosam vehens, quæ multos variosque morbos efficiebat, antiquitus admonuerat Alexandrinos, ut, suffossis domibus, aquam e flumine exceptam servarent, donec spatio temporis liquescens potui aptior fieret.

63. Igitur Ganymedes, a solertibus hominibus, quales erant permulti Alexandriæ, admonitus corrumpi aquam in parte Cæsaris immissa marina posse, ingenti molitione specus sic intersepit, ut incorrupti manerent ad suam partem pertinentes; Julianis salsæ aquæ, quas ex mari rotis atque machinationibus continenter educebat, affunderentur. Cum ita paulatim salsior aqua ex proximis ædificiis traheretur, admirabantur primum Cæsaris milites, unde ergo mutatio illa procederet, præsertim cum remotioribus adhuc locis qualis prius aqua esse videretur. Sed postquam sensim illa quoque salsum trahere saporem cœpit, conjicientes quod erat, in eum adducti sunt metum, ut conscendendas extemplo naves, et fuga, licet plenissima periculi, consulendum saluti omnium autumarent.

64. Ibi Cæsar: 'Vana vos exercet cura, milites, sed, nisi provideatur, in veram cessura perniciem. Aquæ penuria movemini: neque aliter evitari malum hoc posse creditis, quam in aliud ruendo, cui nullum sit futurum remedium, cum superius illud sit medicabile. Puteos fodientibus deesse aqua dulcis non poterit, quæ naturaliter littoribus omnibus inest. Quod si sit alia, quam reliquorum, Ægyptii littoris natura, at quotidie nobis aqua subvehi navibus poterit. Mari libero utimur, classem nostræ parem non habent hostes: et, ne ventis prohibeamur, diversis ex partibus, hinc a Parætonio, inde ab insula, petere aquam licet; quam utramque navigationem eodem tempore nulli præcludere venti possunt.

65. 'Qui vero fugam respiciunt, ii, Hercule, non modo meæ dignitatis obliviscuntur, sed etiam salutis suæ. Sic quoque, licet opportunitate ædificiorum et operum adjuti tantam multitudinem ægre sustinemus. Quid fiet nobis, ubi relictis, quæ nos defendunt, locis, in apertum processerimus? Quanta mora, quique tumultus sit expectandus inter conscendendum, quis nescit? præsertim ex

Digitized by Google

scaphis in excelsas naves, et in ista trepidatione et metu. Igitur pauci et properantes, pleni timoris, pleni tumultus, iniquo et tempore [3] et loco, aut diligentiam atque velocitatem Alexandrinorum effugiemus? Aut adversus paratos et infinitis partibus plures nos tuebimur manu?

66. 'Absit vero hæc ab animis vestris tam perniciosa cogitatio, milites: et unum omnibus propositum esse salutis iter omnes norint, victoriam. Atque illa profecto, me duce, vobis militibus, longius abesse non potest, quam donec aliis ex provinciis accitæ copiæ (misi autem circumquaque) veniant. Interim locis nostris nos teneamus, et virtute, quemadmodum hactenus, propulsemus hostilem impetum. Fugere vero minas Alexandrini populi et latronum arma, non mihi modo qualibet morte sit gravius, sed vobis etiam esse deberet, qui et Romani estis, quos victores omnium gentium superiora demonstrarunt bella, et mei milites, quos inter ipsos Romanos virtute excellere, recens victoria nostra declaravit. Interim reliquis intermissis operibus, ad puteos fodiendos laborem conferamus.' Ita confirmatis militibus, et ad fodiendum conversis, una nocte dulcis aquæ venæ copiosæ sunt inventæ: modicoque labore operosissimis Alexandrinorum molitionibus occursum est.

67. Forte sub idem tempus Cæsar fit certior, ad littus Africæ, paulo supra Alexandriam, ad anchoras stare naves legionem vehentes septimam et tricesimam ex deditiis Pompeianis militibus. Nam, cognito Cæsaris periculo, Domitius Calvinus, cui Asia cum finitimis provinciis commissa erat, legionem unam terrestri itinere per Syriam, alteram cum frumento armisque et tormentis, navibus miserat. Sed prius confectum est bellum, quam ea quæ per Syriam ducebatur legio posset occurrere: naves, Euro continenter flante, pervenire Alexandriam nequibant. Inf. c. 87. Hirt.

68. Igitur Cæsar, ut in re præsenti certius consilium caperet, cum omni classe eo proficiscitur. Quod ubi cognitum est Alexandriæ, neque ullum Romanum militem esse in navibus, (quippe paulo longius processurus Cæsar,

[3] Add. *nostro* edd. ante Crev.

Digitized by Google

nudare munitiones noluerat) quicquid habebant navium paratum propugnatoribus complent, et redeunti Cæsari occurrunt. Ille neque remigibus satis confidens, neque sub noctem cum hoste locorum gnaro dimicare tutum ratus, prælium vitabat: donec una navis Rhodiorum longius a ceteris se abrumpens, cum ab Ægyptiis circumveniretur, impatientem ignominiæ Cæsarem aleam jacere co-
Dio, XLVII. Hirt. ëgisset. Virtute tamen et scientia Rhodiorum, penes quos diu præcipua fuit rei maritimæ gloria, vicit, multisque hostium interfectis, captas aliquot naves remulco traxit Alexandriam.

69. Magnam ea res desperationem Ægyptiis attulit, quod jam sine robore Romani militis, tantummodo a classiariis erant superati. Igitur jam etiam, ne a classe Cæsaris oppidum eorum oppugnaretur veriti, os portus, spatio ad egrediendum relicto non magno, obstruxerunt injecto aggere. Neque tamen homines mari assueti diu abstinere potuerunt: et, quanquam supra centum decem naves amiserant, haud difficulter reparari posse classem reficiendis veteribus navibus, et cogendis quæ ad exigenda portoria per omnia ostia Nili erant dispositæ, rebantur. Neque conjectura falsi paucis diebus quadriremes duas et viginti, quinqueremes quinque confecerunt; quas intra portum remigio periclitati, cum minoribus apertisque navibus multis, repleverunt.

70. Huic paratæ ad dimicandum classi Cæsar cum quadriremibus decem, quinqueremibus totidem quot hostes habebant, minoribusque navibus undeviginti, Pharon circumvectus, se opposuit. Angustus inter utrosque per vada transitus erat, et qui prior ingrederetur, in locum iniquum se erat demissurus. Cum utrimque contarentur, præfectus Rhodiæ classis Euphranor, vir animo et scientia maritimæ rei nulli postponendus, recipit Cæsari, 'se progressum facile moraturum esse Alexandrinos, donec subsecutæ ceteræ naves explicare aciem possent.'

71. Nec plura promisit ille quam præstitit: scientiaque Rhodiorum, et virtute militis, cum pro salute sua et eorum etiam qui relicti in oppido erant, sicut nomine Romano, et ultima necessitate dignum erat, dimicaret, Alex-

Digitized by Google

andrini, licet numero navium hominumque multo superiores, victi sunt. Paucas tamen amiserunt naves propter propinquum perfugium, et quia ex molibus et ædificiis littori imminentibus defendebantur.

72. Idcirco Cæsar, quo hanc eis adimeret opportunitatem, omnino sibi conandum existimabat, ut Pharum, et, qua Pharus Alexandriæ committitur, molem in sua potestate haberet. Neque difficulter expugnata est insula: sed ad portum, quem oppido suo propinquiorem Alexandrini tuebantur, majoris certaminis res fuit: et, cum remiges classiariique Cæsaris, injussu imperatoris, pugnæ se miscuissent, deinde subito perterriti etiam pavorem injecissent militibus, fuga omnium ad naves facta, multi occisi sunt ab hostibus, magnus numerus inconsulte irruentium cum ipsis navibus demersi.

73. In hoc periculo Cæsar, cum profligatis succurrere cupiens, non ab hostibus modo, sed etiam suis navigium onerantibus, timeret, ejecit se in undas: et quia paludamentum natatu prohibebat, illo relicto, per spatium ducentorum passuum adnatavit ad eas quæ longius abstiterant naves. Utrumque consilium salutare fuit. Nam et navis, quam reliquerat, præ multitudine subsedit; et paludamentum hostes petierunt telis, dum ille ignoratus et neglectus evadit. Neque indignum relatu est, quod traditur: libellos quos forte manu tenebat, inter natandum supra aquam elevasse, ne madefierent; paludamentum traxisse aliquamdiu mordicus, ne hostes eo potirentur. At Alexandrini victores eodem loco castellum cum magnis munitionibus, multisque tormentis constituerunt: tropæumque erexerunt, in quo et paludamentum de Cæsare captum suspensum est. Oros. VI. 15. Dio. Appian. Civ. II. pp. 484. et 523. Sueton. Cæs. c. 64. Plut. Cæs. Hirt. Flor. IV. 2. Sueton. Plut. Dio. Hirt. Appian. Dio.

74. Hac clade non tam perturbati, quam erecti incensique sunt militum animi: adeo quidem, ut post hoc incommodum formidabiliores fierent Alexandrinis, quam antea fuissent, quod neque secundis rebus quiescere, neque frangi adversis videbant. Igitur, legatis ad Cæsarem missis, regem suum sibi remitti orant: 'pertæsos imperium puellæ et crudelitatem Ganymedis, quod regi placuisset facturos. Atque illius apud Cæsarem gratiam Hirt. Oros. VI. 16. Dio. Plut. Hirt.

Digitized by Google

præsidio sibi fore, quo tutius ad amicitiam officiumque redeant.' Ibi Ptolemæus flens orare Cæsarem cœpit, ne se dimitteret. 'Nihil sibi conspectu ipsius esse jucundius.' Sed adeo fictæ fuerunt eæ lacrymæ, ut adventu ejus Alexandrini, si quam antea cogitationem pacis habuissent, eam omnem deponerent, bellumque acrius, quam unquam prius, administrarent.

Dio. 75. Jam ex Syria et Cilicia confluere auxilia ad Cæsarem cœperant, commeatusque navibus apportari. His intercipiendis Ægyptii ad Nili ostia ignes excitabant; quibus decepti, cum ibi præsidia Cæsaris esse putarent, nonnulli inciderunt in hostium manus. Donec quæstor Ti. Claudius Nero, pater ejus Tiberii qui postea imperavit, cum classe ad Canopum provectus, summovit Ægyptiorum stationes, plurimumque eo facto ad victoriam contulit. Amissus tamen ea expeditione cum sua quadriremi Rhodius Euphranor, rei bene gestæ tristem imposuit notam.

Sueton. Tiber. c. 4. Hirt. Dio. Sueton. Hirt.

76. Inter hæc Mithridates Pergamenus, initio belli missus a Cæsare, validas in Syria atque Cilicia copias contraxerat. Erat enim magnæ apud civitates auctoritatis, propter singularem virtutem in bello, et summam nobilitatem domi. Quippe ad Gallogræciæ tetrarchas referebat genus, et quia pellice Mithridatis Magni erat editus, amici materni hoc ei nomen imposuerant, ut rege prognatus existimaretur. Certe Mithridates cum Pergami magnam tetrarchici generis stragem edidisset, hunc parvulum non servavit tantum, sed et transportavit secum in castra, multosque per annos disciplinis regiis educandum curavit.

Strabo, XIII. p. 625. Plut. de Virt. Mul. c. 14. Hirt. de B. Alex. c. 78.

77. Sed hic ostio Pelusiaco conatus ingredi, cum ab Ægyptiis navibus prohiberetur, perrexit ad fossam, qualibus ea regio multis ex amne principe deductis irrigatur: atque in eam translatis navibus (nec enim ad mare pertingebat, sed iterum in flumen erat aversa) Nilo fluvio subvectus Pelusium venit. Ibi cum pacati responderetur nihil, firmum enim præsidium Achillas ibi collocaverat, ex itinere oppugnationem orsus, eodem die oppidum pugnando cepit. Insignis in ea victoria totoque deinde bello

Dio. Marcell. XXII. Strabo, XVII. p. 804. Dio. Hirt.

Digitized by Google

fuit Antipatri opera, qui ab Hyrcano tribus Judæorum millibus adductis, primus murorum, quæ ipsi evenerat, partem dejecit. Idem et Arabas hospites suos, Soæmique filium Ptolemæum, et Jamblichum regulos, multasque præterea Syrorum civitates ad mittenda Mithridati auxilia impulerat. Joseph. Ant. XIV. 14. et de B. Jud. I. 7.

78. Ceterum deinde iter ad Cæsarem contendenti pacatius, præter nomen Cæsaris, et auctoritatem victoriæ, idem Antipater præstitit, Ægyptios Judæos, conspectu suo, et pontificis ostensa epistola, in partes pertrahendo. Ita et qui Oniæ regionem incolebant Judæi, arma quæ prohibendo itineri sumserant, posuerunt; et omnia hospitaliter præbuerunt exercitui. Ab Onia Simonis filio Judæorum pontifice, loci nomen deductum est, qui, vastante Hierosolymam Antiocho, in Ægyptum fugiens, concedente Ptolemæo templum ad similitudinem patrii in Heliopolitano pago exstruxerat. Haud procul inde Memphis aberat: (stadia centum octoginta° intererant:) cognitoque successu Mithridatis, inde quoque legati venerunt, oppidum dedentes. Eo recepto, Mithridates ad Ægyptium Delta processit. Hirt. Joseph. Joseph. de B. Jud. VII. 37. Euseb. Chron. num. 1856. Hieron. in Dan. c. 9. et 11. Adon. Chron. Joseph. Joseph. Antiq.

79. Insula est haud procul Alexandria, quam in ejus literæ formam, una parte mare, duabus Pelusiacum et Canopicum Nili ostia constringunt. Appropinquanti missæ a Ptolemæo copiæ occurrerunt. Eorum pars, non expectatis subsequentibus, flumen quo Delta clauditur transgressa, tenentem se munitis Romana forma castris Mithridatem temere lacessivit. Sed improvisa Mithridatis eruptione magnus numerus cum duce Dioscoride occubuit. Ceteros notitia locorum texit, aut quibus flumen transierant navigia reportarunt. In hoc etiam prælio insignis Antipatri opera fuit, qui laboranti Mithridati subvenit, Ægyptiosque jam sua opinione victores pepulit. Hirt. Marcell. Strabo, XVII. 801. Hirt. Dio. Hirt. Joseph. Ant. XIV. 15. et de B. Jud. I. 7.

80. Cum deinde cetera multitudo advenisset, Mithridates denuo cœptus oppugnari, nuntios ad Cæsarem de rebus suis misit. Ergo, sub idem tempus, et hic ad reci- Hirt. et Dio.

° *Stadia centum octoginta*] Leucæ nostrates septem cum dimidia. *Crev.*

Digitized by Google

piendum Mithridatem, et rex ad opprimendum proficiscuntur. Neque Ptolemæus, quanquam venerat prior, operæ pretium facere potuit, antequam Cæsar adveniret; aut, hoc præsente, prohibere ne copiæ conjungerentur.

81. Hoc facto, cum jam metueret ne ad se iretur, equitatum omnem cum delecto pedite misit ad flumen ex Nilo deductum, quod superandum Cæsari erat: et, donec eminus pugnatum est, loco adjuti facile restiterunt. Postquam Germani equites vadis repertis tranarunt, legionarii, magnis excisis arboribus, quæ ripam utramque magnitudine contingerent, et aggere superinjecto, signa transtulerunt; terga vertunt hostes. Nequicquam: pauci enim refugerunt ad regem, ceteros celeritas victorum occupavit.

82. Ægyptii horum clade suoque periculo anxii, legatos ad Cæsarem de pace mittunt. Ille perfidam et imbellem gentem cogitans, victoria finire bellum maluit: alteroque statim die castra regis undique simul adortus, quanquam, præter manufactas munitiones, hinc editissimo loco, inde palude aut Nilo tuta, expugnavit. Magna ibi cædes pugnantium fugientiumque est edita. Nam viginti millia regiorum cæsa referuntur; quingenti ex victoribus. Rex ipse cum, navigio conscenso, fugeret, præ multitudine adnatantium insilientiumque in Nilo navicula subsedit. Cadaver expulsum fluctibus, limoque obrutum, indicio aureæ loricæ repertum. Nam id in bello gestamen erat Ptolemæorum regum.

Dio. Oros. VI. 16. Hirt. Flor. IV. 2. Plut. Dio. Liv. Epit. Flor. Oros. Capit. in Maxim. Jun. Oros. Hirt.

83. Cæsar, lonica Alexandriam præmissa, cum equitatu statim subsecutus, per media hostium præsidia intravit urbem. Nec enim, audito eo prælio, amplius de bello cogitaturos prospexerat. Atque illi supplice veste gestuque, sacrisque prolatis omnibus, quorum religione deprecari offensorum regum iram consueverant, occurrerunt victori, fideique ejus sine exceptione se permiserunt. Duodecim adhuc armatorum millia erant, navesque longæ septuaginta. Hæ novem ferme mensium spatio gestæ: intra quod tempus, et in Africa Pompeianæ partes coaluerunt, et Pharnaces paternum regnum recuperavit.

Oros. Appian.

Digitized by Google

84. M. Cato cum ingenti numero navium Coreyra profectus, Cyrenen petierat: estque receptus a Cyrenensibus, quanquam Labieno, diebus aliquot ante advecto, portas clauserant. Eo in cursu naves ad eum venerunt, cum Sex. Pompeio noverca Cornelia crudeliter interfecti viri triste nuntium perferens. Id auditum totaque classe mox vulgatum sic exterruit animos, ut plerique convertere vela, seque victori permittere cogitarent, extincto, pro quo arma tulissent, Pompeio. Sed Catonis oratione revocati sunt plurimi: pars (neque enim retinesi quenquam invitum Catoni placebat) in Italiam abnavigavit cum Cornelia, cui nihil a victore metuendum constabat. Atque ea[4] deinde, nescio quas Pompeii reliquias nacta, sepelivit in Albano. Lucan. IX. 34. Dio. Plut. Cat. Lucan. Plut. Cat. Dio. Plut. Pomp.

85. Catoni cum ceteris petenda provincia Africa videbatur, quo appulisse L. Scipionem audierat, Varumque habere magnas ibi copias, et fidum partibus Jubam. Sed neque mari tutus erat transitus; et pedibus circumituro Syrtes per deserta et arida laboriosum iter, molesta sitis, infesti serpentes, insuperabiles pæne difficultates objiciebantur. Catoni tamen nulla videbatur pœnitenda via, qua servitutem effugeret: tantumque abundavit ille vir animo, ut plerisque suorum ad eadem conanda inserere posset audaciam. Dimissis enim qui sequi noluerant, inter quos et C. Cassius recta profectus ad Cæsarem erat,[p] tamen plures decem millibus eduxit. Appian. Plut. Cat. Dio. Vell. II. 54. Lucan. X. 371. Dio. Cic. ad Fam. XV. 15. Plut. Strabo, XVII. 836.

86. Sed quia per squalentia loca proficiscenti timenda inopia aquarum erat, magnam asinorum multitudinem oneravit utribus: plaustra quoque multa secum traxit, et adversus venena serpentium Psyllos, qui et exsugere virus ex vulneribus erant soliti, et carminibus vim nocendi anguium hebetare. His ita præparatis, quanquam bruma Liv. Epit. Vell. Plut. et Lucan.

4 *Atque et* omnes ante Crev. edd. præter Cler. apud quem exhibetur *quæ et*.

p *C. Cassius recta profectus ad Cæsarem erat*] Hic est ille Cassius Cæsaris interfector. Atque ex iis quæ hoc loco, testibus Dione, atque inprimis Cicerone, memorantur, clare apparet vera esse quæ Freinshemius supra c. 22. argumentatus est adversus eos qui illum in Hellesponto sese dedidisse Cæsari tradidere. Crev.

Digitized by Google

erat, quo anni tempore mitius uritur ea regio, per æstatem sole torrida, et sperari pluviæ poterant, divisis in partes copiis, quo commodius aquarentur, periculosissimum iter ingressus est. Ipse pedes ante signa ibat, laboris sitisque præ aliis patiens, totique exercitui exemplum, et deficiendi pudor. Per arenosa loca, in quibus plerumque viarum notas violentissimi flatus abolent, ægre ad Ammonis ædem perventum. Ibi refectis nonnihil copiis, reliquum iter absolvit. Tricesimo, quam erat Cyrenis profectus, die circumgressus est Syrtin: inde pari ferme temporis spatio per cultiora paulo loca Leptin ventum, quæ Minor vocatur, ibique reliqua pars hyemis ad quietem militi concessa.

Lucan. x. 511. Strabo.

Lucan. x. 941.

87. Sed Mithridatis filius Pharnaces, occasione temporum usurus, Phanagorenses diu oppugnatos, mox Colchidem omnem receperat: deinde in Pontum conversus, Sinope erat potitus. Atque, invitante successu, per absentiam Dejotari regis, Armeniam minorem, et Cappadociam Ariobarzanis regnum, vastare atque occupare cœperat; cum Dejotari precibus, et Amisenorum periculo, qui interim oppugnari cœpti erant a Pharnace, Domitius Calvinus excitus, Pharnacem abstinere sociorum regnis jussit, quo plus auctoritatis denuntiatio haberet, cum omnibus copiis subsecutus. Eæ constabant ex legione XXXVI. quam solam retinuerat, duabus ad Cæsarem missis; duabusque Dejotari legionibus, quas ille Romanum in morem armatas institutasque jam a compluribus annis habebat. His accessit ex tumultuariis militibus in Ponto confecta legio, cum auxiliis Cilicum, et centum Dejotari, totidem Ariobarzanis equitibus.

Sueton. Cæs. c. 35. Appian. Mith. fin. Dio. Appian. Dio.

Hirt. de B. Alex. Appian. Hirt.

88. Pharnaces adventu Domitii paulisper territus, fraudes moramque nectere, Cappadociam longius dissitam dimittere, non dimittere Armeniam: denique postulare ut Cæsari res integra servetur. At Domitius indignum nomine Cæsaris et populi Romani putans intermittere expeditionem, et Bosporano relinquere prædam, Nicopolin processit, Armeniæ minoris oppidum.

Dio. Hirt.

89. Ibi cum castra vicina hostibus haberet, factum est, ut ex literis interceptis Cæsarem in magno esse discrimine

Digitized by Google

Pharnaces disceret. Idcirco futurum ratus, ut omnino discedere Domitius cogatur, trahendi temporis causa, sine detrimento auctoritatis, nunquam longius produxit copias, quam quoad fossæ quibus ab utroque latere locum muniverat pertingerent. Equitatum, quo erat superior, extra fossas habebat. Et processit ei consilium. Quippe Domitius cum morari diutius non posset, infecta re discedere turpe putaret, iniquo loco improsperum prælium fecit. Pontica legio tota ferme interiit: Dejotari copiæ vix conspectum hostium tulerunt: sexta et tricesima legio, cum totus regis exercitus eam adortus esset, virtute se defendit, amissisque militibus omnino ducentis quinquaginta, in loca situ tuta se recepit. Inde Domitius, collectis reliquiis suorum, per Cappadociam in Asiam rediit. Liv. Epit. Dio. Appian. Mithr. et Civ. II. Plut. Cæs. Hirt.

90. Pharnaces, mire elatus hac victoria, multas extorsit populo Romano sociisque provincias, Bithynia, Cappadocia, finitimisque regionibus occupatis, pulsisque, qui beneficio Romanorum hæc obtinuerant, regulis. Recepit et Pontum, nullo jam defendente: Amisoque expugnata, sævissime tractavit et cives Romanos qui ibi negotiabantur, et oppidanos; interficiendo puberes, exsecando pueros, nullo prætermisso genere aut ignominiæ aut crudelitatis. Inde jam per Bithyniam paterna vestigia premens, Asiam cogitabat invadere: fecissetque, nisi, Asandri nuntiata defectione, fuisset revocatus, quem Bosporano regno præfecerat. Hæc pro magnitudine rerum celeribus et calidis nuntiis ad Cæsarem delata, mersum voluptatibus, et Ægyptiis deliciis mancipatum, ad rempublicam capessendam, duobus acerrimis stimulis, excitarunt. Plut. et Dio. Appian. Hirt. Dio. Dio et Appian.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Cæsar, Ægyptiis ad deditionem coactis, cum provinciam facere posset, novarum scilicet rerum metu, si forte nacta violentioris ingenii præsidem fuisset, noluit: revera præmium libidinum Cleopatræ dedit, juncta in matrimonium regnumque superstite Ptolemæo, qui puer admodum mariti regisque sustineret nomen, opere potentiaque Cæsari et Cleopatræ relicta: adeo non dissimulatus adulter, ut, et continuo secum haberet reginam, et convivia sæpe in primam lucem cum ea protraheret: denique per speciem cognoscendæ antiquitatis, eadem thalamego, sequentibus navibus quadringentis, Nilo flumine subiit, vel ad Æthiopiam penetraturus, ni sequi exercitus recusasset. Thalamegos princeps invenit Ptolemæus Philopator, ea structura, quam accurata descriptione Callixenus executus est. Neque dubitatur, aut diutius hæsurum in Ægypto Cæsarem, aut secum deducturum illam fuisse, nisi intervenisset coërcendi Pharnacis necessitas.

Sueton. Cæs. c. 35. Dio, XLII. Plut. Cæs. Hirt. de B. Alex. Appian. Civ. II. Dio. Sueton. Cæs. c. 52. Appian. Sueton. Athen. v. 9. Dio.

2. Idcirco, abducta ex regno Arsinoë, ne molesta sorori esset, legiones duas reliquit præsidio novis regibus, simulque custodiæ, ne qua occasione mutare animum possent. Ipse cum sexta veterana pedestri itinere contendit in Syriam. Ibi civitatibus, quarum auxiliis adju-

Hirt.

Digitized by Google

tus fuerat, magna beneficia tribuit: Judæis præcipue, quorum principatum firmavit Hyrcano, civitatem Romanam cum immunitate dedit Antipatro, utrumque absolvit incusatos ab Aristobuli filio Antigono, procuratoremque Judææ declaravit Antipatrum. Hyrcano petenti potestatem concessit instaurandi muros urbis suæ, quos Pompeius dejecerat. Unde mox fœdus cum legatis eorum renovatum est senatusconsulto, cum ex literis Cæsaris ea de re in æde Concordiæ L. Valerius L. F. prætor retulisset, A. D. Idus Decembres. Joseph. Ant. XIV. 15. et de B. Jud. I. 7. et 8. Joseph. Ant. XIV. 16. Tac. Hist. V. 9. Joseph.

3. His ita constitutis, tyrannisque et dynastis, ut merita cujusque erant, itemque civitatibus donatis mulctatisve, et controversiis cognitis, gentili suo Sex. Cæsare legionibus præposito, cum classe quam sequi jusserat, in Ciliciam contendit, ad Pharnacis bellum iturus, quo maturius rebus in Urbe et per provincias undique motis posset occurrere. Nam et ex Urbe seditiones nuntiabantur, et in Africa atque Hispania non contemnendæ Pompeianorum vires coalescebant. Hirt. Appian. Liv. Epit.

4. Jam ad ceteros duces qui in Africam erant transvecti Cato pervenerat, ejusque sapientia et auctoritate res ibi ex incertis, variaque æmulatione fluxis, constitutæ firmatæque erant. Quippe P. Varus, quod se jamdiu præfuisse Africæ, sociumque victoriæ Jubæ ferebat, nolebat nobilitati dignitatique L. Scipionis concedere: et Jubam uterque adulabatur, in hoc maxima spei parte reposita: superbusque rex suo ingenio, eo pervenerat arrogantiæ, ut, primo congressu Catonis, inter hunc et Scipionem medius consideret. Sed Cato non ferens publicam ignominiam, in alterum latus transtulit sellam suam, Scipionemque in medium accepit; quanquam invidum hominem et iniquum, et qui tanto melioris viri famam etiam scripto edito attrectare non fuerat veritus. Dio. Plut. Cat.

5. Sed et postea, deferentibus imperium omnibus, noluit accipere, 'turpe futurum' dictitans, 'si pro legibus dimicans, contra leges imperaret. Præsentibus enim consularibus, imperare prætorium non oportere.' Insistentibus ut igitur, æquata cum Scipione potestate præcesset rebus, id quoque recusavit; addens, 'unius auspiciis ad- Dio. Vell. II. 54. Appian. Plut. Liv. Epit. Dio.

Digitized by Google

ministrari omnia consultius esse.' Sic ad Scipionem summa rerum rediit, nominis quoque favore adjutum, bellumque terra marique haud segniter apparari cœptum. Nam et Siciliam Sardiniamque infestabant classibus, captasque naves abstrahebant, arma præcipue ac ferrum quærentes, quibus rebus egebant: et in Africa quicquid adversum partibus videbatur, validis præsidiis occupabant; aut vires nocendi detrahebant suspectis.

Plut. Dio.

Liv. Epit. Plut.

6. Maxime consultatum est de Utica, prævalida urbe, et in partes Cæsaris proniore. Infensissimus Uticensibus Juba erat, eosque concidi omnes, urbem solo æquari jubebat: ceterique metu aut assentatione concedebant in sententiam. Ibi Cato, summis viribus obnixus, salvum oppidum retinuit, sponsoremque obtulit pro Uticensibus: eaque gratia custodiam Uticæ finitimique et maris et agri, mandante Scipione, lubens recepit: utilemque partibus, et rerum omnium velut horreum effecit, arma, commeatus, machinas hinc exercitibus ministrando, quam inconsulta ceterorum ira deletam cupiverat. Ita crudelitas et amentia sæpe in sua præsidia sæviunt.

Dio. Appian. Hirt. de B. Afr. c. 22.

7. Ejusdem Catonis hortatu paulo post etiam in Hispania magnum bellum Cn. Pompeius adolescens excitavit. Nam hominis gravissimi verbis stimulatus, pro claritudine paterna, relictisque ab eo clientelis, magno animo jubentis rempublicam capessere; profectus ab Utica in regnum Bogudis, repulsusque a Mauris, trajecit in Baleares insulas. Inde, cognitis Hispaniæ turbis, quarum ex Cassiano tumultu magnæ et acres reliquiæ erant, brevi tempore insignes in ulteriore provincia progressus fecit: et quia nec Afranius nec Petreius excipere delatum ab ipso imperium voluerant, ulteriora subinde moliri, et per sè administrare bellum cœpit.

Cic. ad Att. XII. 2. Dio. Auct. de B. Hisp. c. 1. Liv. Epit.

Hirt. de B. Alex. Appian. Mithrid. Strabo, XII. p. 558.

8. At diversis longe orbis partibus Cæsar, conventu Cilicum Tarsi acto, per Cappadociam magnis itineribus Comana venit: ibique sacerdotio Lycomedi[a] tradito, qui e regio Cappadocum genere ducebat stirpem, hujus in

[a] *Lycomedi*] Sic eum Strabo vocat: Hirtius et Appianus *Nicomedem*. Crev.

Digitized by Google

gratiam quatuor schœnos[b] agri ad priores sacerdotii possessiones adjecit Cæsar: et Ariarathi fratri regis Ariobarzanis (is obtinuisse prius id sacerdotium videtur) quædam attribuit: ne otiosus et egens fratri suspicionem, sibi periculum crearet, præsertim cum et antea fuisset solicitatus a quibusdam gentis principibus, ut regnare vellet. Ariobarzani autem, pro his quæ imperio ejus decedebant, partem Armeniæ minoris ademtam Dejotaro, dedit. Hirt. Cic. ad Fam. xv. 2. Dio.

9. Cum enim ad Gallogræciæ fines accessisset, depositis regiis insignibus, et supplicis habitu sumto, Dejotarus occurrit, excusans quod in ea parte terrarum positus, ubi nulla præsidia Cæsaris essent, præsentibus imperiis paruisset. Adversus ea Cæsar, commemoratis beneficiis suis, tamen ætati ejus dignitatique et amicis deprecantibus dare dixit ejus delicti veniam: de controversiis tetrarcharum postea cogniturum. Interea legionem, Romana disciplina constitutam a Dejotaro, equitatumque omnem adduci ad bellum Ponticum jussit. Hirt.

10. Pharnaces, intellecto Cæsaris adventu, omittere Asandrum coactus, in Pontum recurrit; de pace legatos præmittens, quod imperatoris acerrimi timebat impetum, licet exiguis sane copiis instructi. Nam sexta legio, quam ex Ægypto deduxerat, adeo multis erat præliis diminuta, ut minus mille militum haberet: Dejotari legio, nec genere hominum, nec usu rei militaris censebatur: duas habebat præterea, quæ nuper sub Domitio cladem passæ erant. Cæsar, legatos mitibus responsis ludificatus, nihil de velocitate itineris remittebat. Cum uni, cum alteri oratores sic ad regem redissent, ut verba Cæsaris ad pacem, festinatio ad bellum spectare videretur, tertia legatio venit, auream coronam afferens: petensque ut socii atque amici regis donum acciperetur. Dio. Hirt. Dio. Appian. Civ. II.

11. ‘Neque enim ullum adversus Cæsarem Pharnacis delictum extare, nisi quod contra vim Calvini jus suum

[b] *Quatuor schœnos*] Schœnus mensura est admodum incerta. Straboni, XI. p. 530. stadiorum est quadraginta. At idem XVII. p. 804. in Ægypto eam ita variasse ait, ut modo triginta stadiorum haberetur, modo sexaginta, modo etiam centum et viginti. Si schœnum quadraginta stadiis parem faciamus, quatuor schœni respondebunt leucis nostratibus amplius 6. *Crev.*

Digitized by Google

coactus defendere, cum abstinere bello in totum maluisset, injuriam propulsarit. Quanti enim fecerit amicitiam tuam' (inquiebant) 'quo alio clariore documento cognosci potuit, quam quod auxilia petenti Pompeio nulla misit; atque ei Pompeio, cujus et in se liberalitatem, et in patre vim atque potentiam largiter erat expertus? Qui igitur adversario tuo victore ne vivere quidem, nedum regnare potuisset, eum a te conservari æquum est. Præsertim, cum pro mirabili tua clementia iis etiam ignoveris, a quibus durissimo tuo tempore es oppugnatus.

Dio. Hirt.

12. 'Quis acerbior tibi hostis, quam Dejotarus, extitit? Qui non contentus mittere quantas omnino potuit copias, ipse ad bellum profectus est, hac ætate, cujus excusatione, si non rex et amicus et hospes Pompeii, sed libertus, aut unus de grege militum fuisset, uti potuisset. Sed tamen hunc absolutum hoc delicto in numerum amicorum recepisti. Nec aut reprehendit ista Pharnaces, aut Dejotaro felicitatem suam invidet. Tui te exempli, tui moris admonet, oratque ut eo instituto uti pergas, quo haud pauciores adversarios, quam quibus invictus es armis, superasti. Quod si propter commissum cum Domitio certamen irascendum putas, at saltem regis satisfactionem accipe. Aut docebit hæc a te vindicari non oportere; aut quicquid imperaveris faciet. Hoc unum deprecatur, ne hostili adventu ad summam se desperationem adigas.

Cic. pro Dej. c. 3.

13. 'Dejotarus ceterique finitimorum amicitia Pompeii freti, lacessere non desierunt, donec regem ad ea arma cogerent, quibus et ipsorum comprimeret audaciam, et bello victor, paternæ hæreditatis partem recuperaret. Et quanquam difficile est in bello, præsertim felicibus armis, tenere modum, neque calore victoriæ supra fines juris efferri; ea tamen modestia Pharnacis fuit estque, ut neque plura quam appetere debuit attrectasse putet, et hujus ipsius causæ judicium tibi deferat. Nec sane aliam ob causam cum Domitio dimicatum est, quam quod ille rem integram ad tuam cognitionem relinquere noluit; Pharnaces præter te quenquam arbitrum pati non potuit. Hac potius, quam armorum fiducia, licet egregium, et duobus atque viginti præliis expertum, omnibusque victorem ex-

Hirt.

Digitized by Google

ercitum trahat, quietus in castris ad Zielam expectat responsum: quod a te moderatum amicumque referri, tum perpetuæ mansuetudinis tuæ, tum etiam rei Romanæ, præsenti quidem statu rerum, interest.'

14. Cæsar ad hæc reportari ad regem jubens coronam, tum se dona tanquam ab amico respondit accepturum, cum promissa præstitisset. 'Frustra eum se venditare eo quod amicum deseruisset in discrimine, auxiliumque non misisset Pompeio. Neque Cæsari rem illam, sed ipsi profuisse, ne eodem victoriæ impetu cum ceteris, qui in præsidiis Pompeii fuissent, profligaretur: et, ut maxime fecisset in suam gratiam, non ideo se privatis meritis publicas injurias condonare. Tamen quia neque mortuis vita, neque virilitas exsectis restitui possit, quod possit imperare: uti Ponto confestim decedat, familias publicanorum remittat, cetera, quæ penes eum essent, sociis civibusque Romanis restituat.' Dio, XLI. et XLII. Hirt.

15. Sed Pharnaces, non ignarus necessitatum, per quas Cæsari ad Urbem erat properandum, callide agere, diemque decedendi longiorem postulans, et subinde mutans conditiones, tempus trahere occepit. Difficile erat hominem eo ingenio, eaque rerum peritia, fallere. Igitur fraude fraudem eludens Cæsar, dum alias admittit conditiones, alias rejicit, decepit Pharnacem, priusque conseruit manus, quam quisquam putavisset. Nam, positis ab hoste circiter millia passuum quinque castris, situque locorum explorato, quam proxime ad eum statuit accedere. Dio. Hirt.

16. Sed quia ferme eundem habebat exercitum, qui victus cum Domitio fuerat, oratione militum animos confirmandos ratus, concionem advocavit: causisque belli breviter enarratis, 'Has igitur,' inquit, 'Romani nominis injurias quisquam, cui modo manus et arma sint, patiatur? nedum nos, quibus multo quam nunc sumus paucioribus, adhæc imparatis atque oppressis subito tumultu, Alexandria, fortissimum et nobilissimum oppidum, et rex multo potentior hoc Pharnace succubuit. Quid enim ad Ægyptum est Bosporus? Quanquam hic etiam Bosporo excidit, contemtus pulsusque a famulis suis, nec fiducia virium in

Digitized by Google

Ponto resistens, sed quia neque procedere nostri metu, neque redire in regnum, Asandro prohibente, potest.

17. ‘ Atque is quidem bono omine res gesturum putat, quod eo loco castra posuit, unde progressus pater ejus Triarium cum paucis et incompositis temere se objicientem superavit. Sed si qua manium Mithridatis ullo loco potestas est, quis dubitet, quin omnis a nobis statura sit contra scelestissimum parricidam? Quare mihi quidem stulte delegisse locum videtur, qui patris memoriam ullam retineat. Hæc, hæc nefandi facinoris conscientia saucium exagitabit animum, consilia emovebit, audaciam deprimet: hoc ei loco Mithridatis occurrent umbræ, hominique damnato et deprehenso, vindictamque præsentem præsentienti, errorem, consternationem, amentiam furiæ patris impingent. Appian.

18. ‘ Et hæc quidem, quia viribus humanis superiora sunt, quamlibet egregium dejicere imperatorem possent. Pharnaces,[1] neque ulla re magna gesta, neque patri, qui tamen toties a Romano milite victus est, comparandus, furto quam bello melior, et socio potius timendus quam hosti, quod cum Domitio tirones dimittente, et meis temporibus festinare contra belli rationem coacto, prælium prosperum fecit, aut viribus suis aut felicitate confidat? Quantula enim illa, si omnia reputes, victoria, aut cujus adeo laudis fuit? Ut enim de ea paucis disseram, una causa moveor, ne forte quidam eorum qui interfuerunt, viribus hostium, aut prudentia regis se victos arbitrentur. Nam plerique, satis novi, memoria pugnæ istius, non ad timorem, sed iram, sed cupiditatem ultionis, sed impatientiam moræ, commoventur. Hi quidem veterani mei, (sextæ legionis milites innuebat,) ab hoc sicut ceteris hostibus invicti, neque ista commemoratione, neque omnino cohortatione mea indigent. Sed et sexta et tricesima legio sola sustinuit totum exercitum regis; amissis paucis, frustra impedire conatis hostibus, se, quo voluit, recepit.

19. ‘ Quod autem acceptum est detrimenti, neque militibus imputandum est, neque ducis imperitiæ, neque

1 In edd. ante Crev. præponitur *et*.

Digitized by Google

Pharnacis aut prudentiæ, aut viribus. Quæ igitur causa istius ignominiæ fuit? Tempora mea, uti prædixi, et locus qui erat pro hostibus, et quod reverti Domitius, non tentata pugna, indecorum, commorari diutius iisdem locis, nullo pacto faciendum judicarat. Igitur numero militum equitumque, ad hæc locorum situ munitionibusque superiori, non tam gloriosum est, quod fossas transcendere ausos in ipso conatu oppressit, quam turpe futurum erat, si esset a paucioribus intra sua munimenta superatus.

20. ‘ Ceterum, quæ tunc maxime adjuverunt hostem, hoc tempore nulla sunt. Non ab aliquo ducum meorum administratur bellum, qui meas rationes respicere, atque eo dirigere consulta omnia debeat: quæ res plerumque, locis atque temporibus difficilibus intervenientibus, perquam est incommoda. Imperator vobis adest, et imperator Cæsar, cujus promissa nunquam fefellerunt exercitum, cujus spem nunquam fefellit miles: locum autem a Pharnace delectum, non magis hostilia castra, quam nostra muniturum esse, propediem ostendam. Vos interea aggerem, celeriter usui futurum, intra vallum comportate.’ Hirt.

21. Castra Pharnacis eo situ erant, ut editissimo colli imposita præruptis vallibus munirentur. Easdem valles ei munimento pariter futuras qui diversa a parte castra opposuisset Cæsar videns, dubia adhuc luce in eum locum deferri comportatum aggerem jubet, ibique castra munire incipit. Ea re conspecta, Pharnaces, nam mille admodum passuum vallis intererat, productis copiis aciem instruit. Neque commovetur Cæsar, quia vallis iniquissima transitum impediebat, more magis militiæ, quam pugnandi consilio facere regem putans, ut opus prohiberet, aut ostenderet fiduciam. Sed ille, sive loci felicitate confisus, sive auspiciis, ut postea auditum est, sive contemtu copiarum quas vicerat prius, et veterani sui exercitus virtute, in præruptam vallem, qua nemo sanus demissurus copias credebatur, descendit; eamque permensus, eodem gradu ascendere per angustam et arduam semitam cœpit.

22. Cæsar, incredibili hostis audacia oppressus, omnia

Digitized by Google

simul agere necessum habebat; revocare ab opere milites, arma jubere capere, instruere armatos, et quid ubique
Dio. Hirt. fieri vellet ostendere. Interim falcati currus regis affuerunt: et propter iniquitatem loci, quanquam a trepidantibus, multitudine telorum haud difficulter oppressi sunt. Secuta est acies hostium, neque turbata suorum casu, conflixit acriter. Sed, quia in subeuntes pila ex edito conjiciebantur, cito mutata prælii est ratio: præsertim dextro cornu, ubi sexta legio constiterat. Sinistro, mediaque acie, tardius, sed tamen profligati sunt regii, et per præcipitem vallem acti, multi hostili ferro, alii suorum incidentium pondere procubuerunt. Qui autem celeritate pestem utramque vitaverant, ut expeditius fugerent, armis projectis ad sua castra contenderunt. At Romani non contenti persequendis ad ima vallium hostibus, ad alteram partem ascendere, vimque facere cœperunt: neque hostes quanquam e superiore loco magnam moram injicere inermes poterant. Sic enisi milites ab eadem alacritate castra oppugnarunt, et, nequicquam defendentibus, quæ præsidio fuerant relictæ, cohortibus, ceperunt.

23. Ea tamen mora spatium Pharnaci dedit paucis cum equitibus se proripiendi, ne vivus veniret in hostium po-
Plut. Cæs. Hirt. testatem. Exercitus sane totus periit, omni aut occisa regiorum aut capta multitudine. Rebus his præclarissime gestis, magna lætitia Cæsaris fuit, quod et facilis victoria
Liv. Epit. ex difficillimo initio extiterat, et hostis non contemnendæ opinionis sine ulla belli mora victus erat. Aiuntque
Appian. 'Pompeii prædicasse felicitatem, cui ex eo genere hostium cum ingenti gloria cognomentum Magni partum esset.' Romam
Plut. Flor. Appian. Dio. Sueton. Cæs. c. 37. certe scripsisse creditur celebratum illud, velocitatem victoriæ cursu et brevitate verborum exprimens, 'veni, vidi, vici:' eundemque postea titulum inter fercula triumphi prætulisse.

Appian. Mithrid. 24. At Domitius, ad insequendum Pharnacem missus, Sinopen delatum cum mille admodum equitibus, qui ad eum ex fuga convenerant, accepto in deditionem oppido, salvum abire permisit. Ille, magna suorum indignatione equis interfectis, in naves se contulit, vagatusque circum Ponticas gentes, e Scythis Sarmatisque contraxit medi-

Digitized by Google

ocrem multitudinem: Theodosiamque et Panticapæum recepit. Inde vi adjungere proxima quæque Bospori conantem, Asandri arma exceperunt; prælioque commisso, cum, quod roboris habebat, equites pedestri pugnæ minus assueti vincerentur; Pharnaces fortissime pugnans interfectus est, ætate quinquagenarius: cum Bospori regnum annos admodum quindecim tenuisset. Dio. Appian.

25. Interea Cæsar, præda regia militibus concessa, juxta tropæum Mithridatis, quod victo Triario erectum, ut rem Diis belli præsidibus sacram, evertere nefas habebatur, aliud de Pharnace opposuit. Ipse cum expeditis equitibus profectus, legionem sextam decedere ad accipienda præmia in Italiam jussit, auxilia Dejotari remisit domum; Cælium Vinicianum cum duabus legionibus reliquit in Ponto. Amisenis in calamitatis solatium concessit libertatem: cetera quæ cuique Pharnaces eripuerat, antiquis dominis restituit, excepta parte minoris Armeniæ, quam Ariobarzanis esse jusserat. Hirt. Dio. Hirt. Dio. Cic. Phil. II. 37.

26. Per Gallograeciam atque Bithyniam iter faciens, controversias earum provinciarum composuit, et, quæ quemque tenere vellet, constituit: Dejotaro, non solum propter lata adversum se arma, sed etiam quia sociis victoriæ donanda non aliunde cumulatius sumi poterant, iniquior. Idcirco licet ille deprecatores haberet plurimos, et Nicææ defensus a Bruto esset enixissime, quæ postea oratio est edita; Mithridati Pergameno, cujus Ægyptio bello præclara opera fuerat, tetrarchiam Gallogræcorum, pæne totam Dejotaro possessam, quasi jure gentis et cognationis adjudicavit Cæsar; eundemque regem appellavit Bospori, qua Pharnaces tenuisset, etiam mandato adversus Asandrum, si cedere nollet, bello. Hirt. Cic. Phil. II. 37. et pro Dej. 13. Cic. ad Att. XIV. 1. et Brut. c. 5. Plut. Brut. Auct. de Caus. Corr. Eloq. c. 21. Dio. Cic. Phil. II. 37. et de Div. II. 37.

27. Inde transgressus Asiam Græciamque, in Italiam trajecit, nusquam diutius moratus, quam dum pecunias quocumque titulo exprimeret, quæ per publicanos ei maxima cum invidia cogebantur:[c] quemadmodum erat et su- Strab. XIII. p. 625. Hirt. Dio. Appian. Dio.

[c] *Pecunias... quæ per publicanos ei maxima cum invidia cogebantur*] Hic interpres Appiani in fraudem induxit et Freinshemium, et magnum illum Usserium. Verba Græca sunt hujusmodi: ἐχρημάτιζε ταῖς πόλεσιν, ἀνοχλουμέναις τε ὑπὸ τῶν μισθουμένων τοὺς φόρους. Sensus est: *jus dixit civitatibus, quæ a publi-*

Digitized by Google

periore anno factum. Namque cupidus et sciens imperandi, neque regimen rerum sine exercitibus retineri posse noverat dicebatque, neque exercitus sine stipendiis ac præmiis. Idcirco et quam a quaque civitate summam promissam Pompeio cognoverat, exegit: et ab aliis, quæsito undique colore, postulavit. Tyri certe sustulit e sanctissimo Herculis fano donaria, per eam causam quod fugientem cum privigno Corneliam Tyrii hospitaliter excepissent. Misit et in Urbem epistolas, collationem pecuniosis imperans. Quo tempore T. Pomponio Attico, propter egregiam integritatem vitæ, non modo molestus non fuit, sed etiam remisit condonavitque Q. Ciceronem Q. F. Attici sorore genitum, C. Trebonio, A. Hirtio pro eo deprecantibus.

Corn. Nep. Attic. c. 7.

Cic. ad Att. XI. 20.

28. Dum ista per diversas provincias geruntur, magnas Romæ turbas tribunatus P. Cornelii Dolabellæ excitavit, de novis tabulis ferenda lege. Accedebat malis adversarius pari audacia L. Trebellius, et deterior utroque M. Antonius equitum magister. Inter hos infelix civitas quotidianis terroribus vexabatur: aliunde satis inquieta novæ dominationis timore et jam sensu, ac majores subinde præteritis calamitates expectans. Nam et prodigiis, et responsis haruspicum exanimabantur, quæ illo et superiore anno acceperant.

Liv. Epit. Dio.

Cic. Phil. X. 10. et XI. 6. Dio.

29. Quippe C. Cæsare, P. Servilio consulibus, sub exitum anni, cum forte sacra Isidi fierent, examen apum in Capitolio juxta colossum Herculis sedit. Ob eam rem, de sententia vatum, omnia tum Isidis, tum Serapidis sacella sublata sunt. Ea dum diruuntur, forte et Bellonæ ædicula per errorem excisa, nefandorum sacrorum crudelitatem patefecit, repertis ibi fictilibus humana carne plenis. Hoc autem anno, quo Alexandrinos et Pharnacem vicit Cæsar, magnus terræ motus extitit, bubo conspectus est, fulmina Capitolium et fanum Fortunæ Publicæ, Cæsarisque hortos, et in iis equum ex insignioribus percusserunt: et Fortunæ templum sponte patuit. Præ-

Ryck. de Capit. c. 25. Dio.

canis vexabantur. Verbum χρηματίζειν interdum quidem usurpatur pro eo quod Latine dicitur 'quæstum facere,' 'pecuniam colligere.' Sed hic manifestum est aliam omnino fuisse mentem Appiani. *Crev.*

Digitized by Google

terea sanguis e pistrino effusus ædem Fortunæ Primigeniæ attigit, et infantes aliquot sinistras in capitibus habentes nati sunt. Id maxime certum esse versæ fortunæ præsagium, et deterioribus in meliores imperium dari haruspices asseverarunt, et populus credidit.

30. His rebus anxias mentes, magis etiam quæ videbant, terruerunt. Nam Kalendis statim Januariis M. Antonius magister equitum, senatu convocato, prætextatus et sex stipatus lictoribus, speciem quandam priscæ reipublicæ exhibebat. Sed quando nec consul usquam, nec prætor ullus erat, ad hæc gladio cinctus ipse multitudinem secum trahebat militum, et omnia pro potestate agebat; nemini dubium esse poterat, a priori forma civitatem ad extremæ servitutis vilitatem descivisse.

31. Urebat etiam animos supra acerbitatem præsentium instantis indignitatis expectatio. 'Mox enim affuturum Cæsarem victorem omnium, re dominum, nomine dictatorem. Quam igitur illi fore superbiam, si cliens ejus et magister equitum tam insolenter obtereret leges? Sane clementiam hactenus insignem prætulisse, plerisque ignoscendo a quibus esset oppugnatus. Sed quem præstare posse mansuetudinem eandem mansuram victori et securo, quam validis adhuc diversarum partium rebus, et de exitu dubitans adhibuisset? Tyrannos ingenium ad tempus tegere: donec, perfectis quæ optaverant, tam incipiant vacare metu, quam semper vacent verecundia.'

32. Ne minima quidem in malis consolatio miseris aderat, querendi invicem, mutuisque sermonibus sublevandi animos: cum suspecta fides etiam intimorum, et proditis certum periculum esset. Quin ultro cogebantur abdere sensus suos, et, cum alii essent, alios ostendere. Nec enim ferri tantum quæ fierent, auctores eorum volebant, sed laudari quoque: ac subinde supplicationes, velut ob rem bene gestam, edicebantur, et frequentibus ludis spectatorum postulabatur hilaritas: cum ille ipse conspectus esset acerbus et ignominiosus, quod, paucis exceptis, quos tribuni faciebant, ludis magister equitum præsidebat accinctus, et ne publicæ quidem lætitiæ condonans exprobrationem servitutis.

Digitized by Google

Plut. Anton. Dio.

33. Sic affecta civitate, P. Cornelius Dolabella exortus est novarum tabularum auctor, adolescens audax, nobilis, obæratus, qualibus scilicet ad evertendum omnia nihil est paratius. Erat is nuper exemplo P. Clodii e patriciis transgressus ad plebem, occasione forte testamenti, quo Livia hæredem institutum mutare nomen jusserat: sed tribunatus petendi consilium fuerat, in quo leges se laturum confidebat, quibus et ipse maximo ære alieno liberaretur. Idcirco factus tribunus plebis, non diu distulit de tabulis novis promulgare rogationem plebi gratissimam. Sed L. Trebellius collega Dolabellæ, C. Asinii potentia adjutus, creditorum suscepta causa, optimatibus et locupletiori parti civitatis erat jucundissimus.

Cic. ad Att. VII. 8. Dio. Liv. Epit. Cic. ad Att. XI. 23. Dio. Plut. Anton. Cic. Phil. VI. 4. Dio.

34. Ab horum concertatione magni tumultus initium in Urbe fuit: cum utraque factio captis armis vim faceret, crebræque hinc inde cædes patrarentur. Igitur et senatus intercessit, rem integram in adventum Cæsaris servari jubens: et Antonius gestatione armorum in Urbe interdixit paganis.[d] Sed ille tamen in occulto Dolabellæ favebat, popularis favoris semper appetens, et in eadem causa constitutus, qua ceteri, qui novas tabulas cupiebant. Postquam autem uxorem, patrui sui C. Antonii filiam, cum Dolabella stupri consuetudinem habere comperit, aut comperisse ratus est; et illam exegit domo, et hunc oppugnare ab eodem odio statuit: plebi quoque jam iratus, a qua pluris fieri Dolabellam quam se videbat, cum apud senatum communis culpæ majorem partem ipse sustineret.

Plut. Cic. Phil. II. 25. Id. ib. 38. et Plut. Dio.

35. Jam erat ei concessum ab senatu (juris enim quod amiserant[2] imaginem saltem tuebantur, jubentes quod

2 *Amiserat* edd. ante Crev.

[d] *Paganis*] Sic recte vertit Freinshemius ἰδιώτην, quo vocabulo hic utitur Dio. Etenim ἰδιῶται apud Græcos opponuntur στρατευομένοις. Appianus in narranda seditione decumanorum, postquam dixit eos a Cæsare Quirites vocatos esse, addit ὅπερ ἐστὶ σύμβολον ἀφειμένων τῆς στρατείας καὶ ἰδιωτευόντων. Et similiter Dio de iisdem decumanis agens, eos missionem flagitasse memorat, οὐχ ὅτι καὶ ἰδιωτεῦσαι ἐβούλοντο. Similiter apud

Digitized by Google

prohibere non poterant) ut, introducto in Urbem milite, cum reliquis tribunis, qui neutri partium se conjunxerant, rempublicam defenderet. Neque multum eo consilio profectum ad quietem erat, cum nihilo sequius duo tribuni suas quisque vires augendo, et inter sese, et cum Antonio patribusque decertarent: maxime postquam Antonius seditiose agere milites audiens, qui præmissi a Cæsare post Pharsalicam pugnam duces suos Syllam atque Messalam exegerant, ad illos excucurrit, novo exemplo L. Cæsarem avunculum Urbis præfectum declarans, qualem potestatem nullus unquam magister equitum habuerat. Tum vero, contemta senectute L. Cæsaris, atrocius inter se collisæ factiones, majore, quam unquam, tumultu atque sanguine concurrerunt. Sed audita C. Cæsaris victoria, qui, compositis Ægypti rebus, venire in Italiam nuntiabatur, paulisper continuit hominum audaciam: donec, decedente metu, cum adversus Pharnacem profectus Cæsar esset, pristinus furor rediit.

Cic. ad Att. xi. 21. et 22. Dio.

36. Inter hæc Antonius neutrarum partium studium præferens, Trebellium clam fovebat, potestatemque faciebat conciliandi assumendique militis. Sic tanquam e duobus castris debitores creditoresque ad pugnam prodibant e locis Urbis munitissimis, quæ præsidiis ceperant: cædesque et incendia patrabantur, eo terrore et tumultu, ut aliquando sacra Vestæ ex illius ædibus a virginibus efferrentur. Igitur alio senatusconsulto mandata est Antonio diligentior Urbis cura, majorque militum manus introducta.

37. Sed Dolabella, desperans veniam a Cæsare, hoc agebat ut claro aliquo facinore edito periret. Idcirco die dicta, qua de tabulis novis, et mercede habitationum abolenda (nam et hoc caput comprehenderat) perlaturus legem esset, paratos esse ad rogationem accipiendam suos jussit. Cum venisset tempus, et, occupato utrimque fori aditu, ligneisque turribus per opportuna loca erectis ad propugnandum, magna multitudo confluxiset; Antonius prima

Latinos *paganî* sunt ii qui non militant: quo sensû hæc vox usurpatur a Suetonio, Aug. c. 27. et Galb. c. 19. et passim a jurisconsultis. *Crev.*

Digitized by Google

luce validam e Capitolio deduxit manum, interfectisque
Liv. Epit. Appian. Civ. II. Dio. e plebe circiter octingentis, concidit tabulas legum, reliquos proposito locoque depulit, stationemque militum in foro collocavit.

38. Ne sic quidem solida quies ante Cæsaris adventum
Plut. Ant. et Cic. Phil. II. 24. et 25. est Urbi reddita, quod Antonius auctoritatem dictatoris suamque potentiam magnitudine vitiorum debilitabat: cujus nocturnæ comessationes, diurnus somnus, totius vitæ turpitudo, sermonibus omnium notabatur: qui non erubesceret, quo tempore Cæsari sub dio esset sæpe contra ferocissimos hostes dimicandum, potare, scortari, alea, somno, luxu non ferendo tempus consumere. Erat enim, si quis alius, ingenio nequam et nepos, et paulo ante tribunus plebis in essedo lictoribus præeuntibus per Italiam vectus erat, mimam Cytheridem in aperta lectica secum
Plin. VIII. 16. Cic. portans, cum turpissimorum hominum comitatu: quacum aliquando et curru dicitur incessisse leonibus juncto. Sed et occasione præsentium turbarum ad rapinas abusus, magnam vim auri argentique, sed et vini diripiebat.

Plut. Dio. 39. Hæc altera fuisse putatur causa, cur promtius ignoverit Dolabellæ adveniens Cæsar, præter priora hominis merita, qui partibus ejus totum se dediderat ab initio,
Cic. Phil. II. 30. et in Thessalia quoque pro eo strenue pugnaverat. Et erat alioquin ad tribuendam veniam facilis: nec ignorabat, difficulter ferri posse delicta aliena severe exequentem, qui tam multa ipse peccasset. Interea, cum et
Dio. pecunia indigeret infinita, et honores appeteret eminentissimos, nolebat multos offendere: quo devincti beneficio suo, patientius jubenti quidlibet obsequerentur.

40. Igitur cum magnus in Urbe plurimorum metus adventu ejus fuisset, vindictam admissorum expectantium, eaque res sermonibus agitata toto eo tempore esset; repente receperunt animum, nihil de præteritis inquirente Cæsare. Sed is ad cogendos nummos mentem adjecerat, et præter magnam vim auri, quæ in coronas et statuas, et alia hoc genus, tanquam a volentibus offerebatur; ingentes summas mutui nomine congessit, cum neque negare quisquam auderet, nec ipse de restituenda cogitare putaretur.

Digitized by Google

41. Sed ego, Cæsaris natura diligentius expensa, non dubitem, redditurum omnino cum fide fuisse, si diutius frui vita potuisset. Nec enim in tantis imperii opibus deesse, unde quantacumque debita quandoque expungerentur, poterat: et ipse solitus omnia famæ studiisque hominum postponere, ubi præsentium temporum angustias esset eluctatus, ob pecuniam profecto amittere ista noluisset. Habebat autem ejus rei hunc obtentum, ut ad hanc necessitatem reipublicæ temporibus adactum diceret, cujus utilitati facultates suas omnes impendisset. Ne tamen ad desperationem adigeret creditores, novas tabulas petente plebe constanter abnuit, se quoque obæratum esse dictitans. Jussitque contentum esse his quæ prius in ea causa statuisset. Sueton. Cæs. c. 42. Dio.

42. Inde proscripsit bona judicatorum hostium, hasta pro æde Jovis posita: et cum ea cupide emta essent a quibusdam, qui nunquam fore putabant ut a se exigeretur, ideoque minus fuerant soliciti quanti licitarentur, nihil cuiquam remisit. Inter quos et M. Antonius, Cn. Pompeii Magni sector, cum tanti viri copiosas facultates brevi dilapidasset, appellatus est. Hanc offensam causari deinceps solitus est Antonius, cum Cæsarem ad bellum Africanum non sequeretur: quia sibi pro meritis prioribus non fuisset gratia reddita. Cic. Phil. II. 26. Dio. Cic. Plut.

43. Ceterum Cæsari non defuerunt artes, et plebem, et socios victoriæ aliis rationibus conciliandi. Plebem, præter ludorum voluptates, remissis a tempore cœpti belli usuris, et habitationum commodo. Qui enim duobus millibus nummum[a] conductas habitationes haberent, iis Romæ unius anni mercedem, in Italia quadrantem ejus condonavit, quo tenuiores sublevarentur. Præterea publicatis multorum facultatibus, emendarum rerum copiam atque vilitatem effecerat. Ducibus amicisque suis honores distribuit, multa præter veterem morem, quo pluribus referendæ gratiæ locus esset, instituendo. Nam et prætoriis comitiis decem creavit primus, et pontificum augurumque et quindecimvirorum collegiis singulos addidit: et Dio. Cic. ad Fam. XII. 18. Dio. Sueton. Cæs. 38. Gronov. de Pecun. Vet. II. 2. Dio.

[a] *Duobus millibus nummum*] unciis 6. semuncia 1. *Crev.* Marcis argenti nostratibus 7.

Digitized by Google

equites Romanos[f] aliquot, quorum opera erat usus,[3] itemque ordinum ductores, in senatum allegit. M. Brutum
Plut. Brut. Cisalpinæ provinciæ præfecit: Decimum ei, quæ trans
Appian. Civ. II. p. 497. Alpes est, Galliæ.

Dio. Macrob. Sat. II. 3. 44. Sed et in reliquam partem anni consules fecit quos diximus, Q. Fufium, P. Vatinium, cum pauci admodum dies superessent. Atque ea res facetis hominibus ridendi causam præbuit; querentique Vatinio, 'quod se ægrotantem non invisisset,' Cicero respondit, 'Venturus in consulatu tuo fui, sed nox me comprehendit.' Circumferebaturque notabilis ejusdem urbanitas, 'in consulatu Vatinii magnum ostentum factum: quod eo consule, nec bruma, nec ver, nec æstas, nec autumnus fuisset.' Hæc gratiora vulgo erant propter Vatinium, a quo consulatum pollui judicabant, obscurum et pravum hominem, stomachante
Cat. Epig. 50. etiam in versibus suis Catullo. Sed quantum iis consulibus potestatis auctoritatisve esse vellent, ipsi qui fecerunt, facto ipso demonstrarunt satis. Quanquam enim Cæsar
Dio, XLV. p. 188. et XLVI. p. 200. dictatura se abdicaret, nullius jam appellationis egens, tamen M. Antonius magisterium equitum in totum eum annum retinuit.

Dio, XLII. Liv. Epit. Appian. Civ. II. p. 485. Dio. 45. Cum ista satis belle composita viderentur, præmissi in Campaniam milites, quibus ad bellum Africanum usurus erat, seditione inita curam Cæsaris adverterunt. Promissa Pharsalico bello præmia omnes, veterani præterea missionem flagitabant. Cæsar ad hos C. Sallustium Crispum misit, qui senatorii recuperandi ordinis gratia prætura petita, designatus erat, ut doceret, 'hostium
Appian. magno numero in Africa superstite nondum absolutam esse victoriam: eo confecto bello Cæsarem, et promissa ante donativa, et millenos insuper denarios[g] viritim re-
Plut. Cæs. Appian. Dio. præsentaturum.' Ad hæc adeo exarsit militum furor, ut Sallustium, vitandi exitii causa Romam refugientem, con-

3 *Usurus* edd. ante Crev.

[f] *Equites Romanos*] Nihil mirum aut inusitatum erat equites Romanos in senatum allegi. Dionis verba sunt, ἱππέας τοῦ τέλους, id est, ut existimamus, equites legionarios. *Crev.*

[g] *Millenos ... denarios*] Marcas argenti 15. uncias 5. *Crev.*

Digitized by Google

festim secuti, sine discrimine quibuslibet obviis afferrent manus. Duo quoque prætorii tum interfecti sunt, Cos- Plut. Cæs.
conius et Galba.

46. Dubitavit tum Cæsar, num opponere prætorias Dio.
cohortes tumultuantibus rectius foret. Sed contagium timens, has quidem secum retinuit, et milites, quos An- Appian.
tonius nuper introduxerat, circum ædes suas et portas Dio.
Urbis disposuit. Seditiosis jam appropinquantibus, misit obviam sciscitaturos, quid igitur sibi vellent. Atque ii cum ipso Cæsare collocuturos esse responderunt. Tum denuntiari Cæsar jussit, uti, positis armis, præter gladios, Sueton.
ad Urbem accederent. Neque contatus est, licet dehor- Cæs. 70. Appian.
tantibus vehementer amicis, adire tendentes in Campo Frontin.
Martio, et tribunal erectum minaci vultu conscendere. 1. 9.

47. Hæc tam audax atque inopinata viri species ultro Appian.
terruit militem, ut desideria sua exponere jussus, donativi mentionem facere non auderet, missionem tantum postularet: et suberat spes, quod opera militum Cæsar indigeret, sponte daturum quæ esset pollicitus. Sed ille sicut profusus in obsequentes, ita minantibus inexpugnabilis erat. Idcirco uno verbo dimittere se dixit: et cum velut Sueton.
fulminati hac voce silerent, adjecit, 'nihilo secius daturum Cæs. c. 69. Appian.
stipendia et præmia, quamprimum esset cum aliis triumphaturus.'

48. Mordebat eos hoc quoque dictum, et pudor simul metusque intrabat animos, si ad alios perveniret suæ operæ debitus honor; ipsi adversis partibus exosi, suis fastiditi, vile vulgus, spectarent triumphum, quem ducere debuissent. Simul existimabant lenius acturum Cæsarem, sive suum ingenium ille, sive præsentem necessitatem sequeretur. Sed ille, tacente milite, amicis orantibus, ne cum tam tristibus dictis discederet, iterum exorsus, Quirites appellavit. Hoc illi non ferentes, responderunt 'se mili- Tac. 1. Ann. 42.
tes esse,' pœnitentiaque priorum correpti, rogare cœpe- Plut. Dio.
runt, 'ut sibi porro militare liceret: se solos, sine aliis Sueton.
copiis, bellum Africanum eo imperatore profligare para- Appian. Dio.
tos esse.'

49. At Cæsar, licet ei gratius accidere nihil potuisset, Appian.
vultum servans, avertere se, et descendere de tribunali.

Digitized by Google

Unde major exortus clamor, ‘ maneret ’ orantium, ‘ pœ-
Dio. nasque, si vellet, sumeret.’ Simul tribunus quidam mili-
tum propius accedens pro exercitu deprecabatur, jussu
Appian. militum, an ut Cæsarem demereretur. Tum ille : ‘ se
quidem pœnas quamlibet meritis remittere. Moleste ta-
men ferre, quod et decumani seditiose egissent, semper
prælati aliis et magno in pretio habiti. Dare tamen mis-
Dio. sionem petentibus, et carere posse invitorum opera.’ Re-
cepit et præmia exsoluturum, licet nullam ob necessariam
Appian. causam se reliquo adhuc bello deserentibus. Sed et agros
divisurum pace restituta, ‘ Non exemplo Syllæ,’ inquit,
‘ ademtos aliis, vosque prioribus dominis immiscendo ad
perpetuas inimicitias ; sed qua publicus, quave meus ager
est, assignabo, et quod deerit, a volentibus emam.’ Et
Dio. affuit dictis fides. Pecuniæ partem repræsentavit, reli-
quum daturum dixit paulo post cum fœnore.

Appian. 50. Plausu omnium hæc excepta cum fuissent, decu-
mani mœrebant, sibi nominatim iratum imperatorem esse.
Neque destiterunt obtrudere operam, licet recusantem in
Sueton. Africam secuti. Sed ille, priusquam proficisceretur, ex
Dio. omni numero excepit seditionibus miscendis aptissimos,
quos in Italia relinqueret, agris statim datis, unde se to-
lerarent. Ceterum et his, et deinceps omnibus, non con-
Sueton. tinuos assignavit agros, ne quis possessorum expelleretur,
Cæs. c. 38. et ut distractis nihil in turbas virium foret. Notavit et
Dio. ex iis, quos secum ducebat, fœdissimum quemque, quos
postea, deductos in Africam, periculis objecit, utrimque
compendium captans, occiderent illi, an occiderentur.
Sueton. Qui vero eorum superfuerunt casibus, eos sic quoque præ-
dæ et agri destinati tertia parte mulctavit.

Dio. 51. Nam in aliis delictis connivere solitus, et multa
Sueton. militi condonare, desertores atque seditiosos implacabili-
Cæs. c. 67. Polyæn. ter oderat : quod cetera, quæ peccare essent soliti, ad ali-
Strat. VIII. orum injuriam, hoc ad imperatoris periculum pertinebat,
nequicquam dominationem affectantis, si exercitus, per
quem ceteros in obsequio contineret, exuere obsequium
Plut. ipse cœpisset. Insimulabatur tamen a plerisque, quod
tantam exercitus licentiam non esset severius executus.
Quin et amicorum vitia crimini dabantur, Dolabellæ

Digitized by Google

furor, ebriositas Antonii, intemperies, luxus, rapinæ plurimorum. Sed ista quanquam nec ignoraret Cæsar, nec probaret, quia meliores non habebat administros, his utebatur. Sueton. Cæs. 72.

52. Jam bruma erat,[h] et qui Africam tenebant hostes, cum occupationibus Cæsaris, tum anni tempore clausum ei mare putabant. Sed, ille solita celeritate, qua sæpe nuntios de se prævenerat, processit Rhegium, ne religione quidem retentus, cum immolare volenti taurus aufugisset. Omen etiam a nomine Scipionis, quod fatale ad victoriam in Africa terra suos quoque milites timere senserat, aut vitando, aut eludendo, duxit secum e Scipionum genere contemtissimum quendam, cui Salutioni cognomen erat, ob opprobrium vitæ, quod ejus nominis mimo specie corporis, et infamia morum habebatur simillimus. Plut. Dio. Sueton. Cæs. 57. Appian. Sueton. Cæs. 59. Plut. Dio. Sueton. Plin. VII. 12.

53. Rhegio transjecit Messanam, inde Lilybæum pervenit A. D. XIV. Kalendas Januarias, et ut paratos intentosque suos haberet, tabernaculum in littore maris statuit, observandum se admonens, qui esset primo oblato vento conscensurus. Ibi factus de rebus Africanis certior, oppido et agro Uticensi, ubi Cato curabat, vitato, Adrumetum direxit cursum, quam partem obtinere Scipionem intellexerat. Egressus e navi, magno cum terrore militum impegit, prociditque humi: sed ille, verbo scævitatem ominis corrigens, complexus osculatusque terram, exclamavit, 'Teneo te, Africa.' Appian. Hirt. de B. Afric. Plut. Appian. et Dio. Sueton. Cæs. 59. Dio. Front. I. 12.

54. Sic exercitu ad Adrumetum exposito, qui in præsens haud amplius peditum millibus tribus constabat, cum equitibus centum quinquaginta, diem atque noctem consumsit, dum L. Planci consilium experitur, qui ad C. Considium oppido præfectum scripserat. Sed postquam responsum non reddebatur, Cæsar, tentare Adrumetum non ausus, proficisci inde statuit. Sed abeuntem erumpens ex oppido multitudo insequitur. Nam duæ legiones Plut. Hirt.

[h] *Jam bruma erat*] Ita scribunt Plutarchus et Dio. Sed illos fefellit anni Romani perturbatio. Dies XIV. Kalendas Januarias, quo Cæsar Lilybæum pervenit, incidebat in diem 30. et ultimum Septembris, notante Usserio in Annal. ad annum mundi 3958. Vid. not. ad l. CX. c. 68. supra. *Crev.*

Digitized by Google

erant Adrumeti, et tria millia Maurorum equitum ducebat Cn. Piso, qui partes Pompeianas acerrimo ministerio juvabat.

55. Et eodem tempore Jubæ equites, qui forte ad stipendium accipiendum veniebant, castra, unde Cæsar erat egressus, moratoribus ejectis cæsisve, occupant, extremumque agmen consecuti lacessunt. Sed egregia Gallorum equitum virtute repulsi sunt, quorum tum minus triginta circiter duo Maurorum millia sæpius repulisse dicuntur. Nam illi intra munimenta compulsi, rursum abeuntibus instabant: donec non intermisso itinere longius avulsos infestare non ulterius ausi, destiterunt. Sic animo consilioque summi ducis, maximum discrimen minimo detrimento depulsum est.

56. Interim e propinquis oppidis legati venerunt ad Cæsarem, frumentum, et quicquid imperatum esset, pollicentes. Ita Ruspinam processum est, quod oppidum aperuit portas. Ibique castra Cæsar posuit Kalendis Januariis, quibus ipse dictaturam simul atque consulatum, utrumque honorem tertium, iniit, M. Æmilio Lepido magistro equitum, et consulatus collega.* Hoc ei præmium deberi putabat, a quo primum dictator erat dictus: quanquam et triumphum ei decreverat, nulla re gesta, præterquam Longini et Marcelli compositis discordiis. Neque translatum est in eo triumpho quicquam, nisi raptæ ex sociis pecuniæ. Hæc eo anno gesta sunt: et cum novi magistratus inissent, lupus in Urbe visus, et scrofa fœtum, præterquam pedibus, elephanto simillimum, edidit.

Dio. Hirt. Dio, XLIII. Oros. VI. 16. Vid. Pigh. Ann. et Sigon. Comment. in Fast. Dio.

* A. U. C. 706. A. C. 46.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXIV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Cum præter Africanos et Hispanienses motus nihil usquam timendum Cæsari videretur, repens e Syria tumultus Romæ adhuc agenti nuntiatus est. Ejus auctor Cæcilius quidam Bassus extitit, eques Romanus Pompeianarum partium. Is ex infelici prælio Tyrum se receperat, et in emporio latens bene secum putabat agi, quod vita fruebatur. Sed ubi milites Sex. Cæsari propter adolescentiam et voluptates parum amicos atque fidos esse cognovit, simulque Tyrios spoliatum a dictatore Cæsare fanum Herculis ægrius ferre, paulatim ad se contrahere Pompeianos cœpit; militesque, uti præsidii causa nunc hi, nunc illi Tyrum mittebantur, solicitare.

Cic. ad Fam. XII. 17. Liv. Epit. Dio, XLVII. Joseph. Ant. XIV. 7. et de B. Jud. I. 8. Dio. Appian. Civ. III. et IV. Supra, CXIII. 27. Dio.

2. Sed hæc initia cum spernenda viderentur, absterrere Cæsarem ab Africana expeditione nequiverunt: stimulum addiderunt tamen, ut eo celerius proficisceretur, quo, maturata ibi victoria, anteveniret orientes turbas, aut nondum confirmatis occurreret. Sed ubi Cæsarem in Africa periclitari fama tulit, simul, recepto more hominum fingendi quæ facta quisque cupiat, T. Murcus perisse naufragio, Asinius vivus delatus in hostium manus, naves quinquaginta vi ventorum Uticam actæ prædicabantur; jam erectior apertiorque Bassus, sive Pompeianarum partium studio, sive privatim potentiam quærens, co-

Cic. pro Dej. c. 9. Cic. ad Att. XII. 2. Dio.

Digitized by Google

pias colligere instituit, Sex. Cæsari, qui rationem actorum reposcebat, Mithridatem Pergamenum excusans, cui ad mandatum a Cæsare bellum milites conquirerentur.

3. Sed ubi vires placuerunt, vulgatis epistolis quibusdam, quas aiebat ex Africa misisse Scipionem, (interitus autem Cæsaris, et commissum ipsi a Scipione Syriæ imperium continebatur,) ducem partium professus, Tyrum occupat. Inde ad castra Sex. Cæsaris proficisci ausus, prælio vincitur, et vulnus accipit. Nec ultra vim experiri volens, ad corrumpendos Sexti milites se convertit, hoc eventu, ut et Sextus interficeretur, et milites ad Bassum transirent, exceptis qui Apameæ hyemavérant. Hos in Ciliciam transgressos frustra Bassus insecutus, postquam in Syriam rediit, prætoris assumto vocabulo, Apameam, quod erat situ atque opere munitissima, sedem bello cepit, et juventute non ingenua modo, sed et servorum centuriata, pecunias cogere, parare arma, denique rebus omnibus munire se instituit.

Joseph.
Strab. XVI. p. 752.
Dio.

4. Interea Cæsar in Africa perdifficile bellum gerebat, contra maximas hostium copias, rebus omnibus impar, et tantum fortunæ suæ animoque et consilio innixus. Sed et frumenti inopia urgebatur, cujus tenuis erat Ruspinæ annona, panis simul obsoniique vicem siccata implente ficu. Et expediundi difficilis erat ratio, quia Cæsaris equitatus, nondum satis e maritima jactatione et nausea confirmatis equis, prælio non audebat contendere: contra Numidæ Maurique, velox et expeditus eques, indesinenter locis omnibus vagabantur, et quia numero etiam multo erant superiores, haud mediocriter Cæsarem angebant.

Plut. Cæs.
Plin. XV. 19.
Dio, XLIII.
Auct. de B. Afr.

5. Forte accidit, ut Cæsaris equites, cum Afri cujusdam cantu atque saltatione deliniti, lixis custodiendos equos dedissent, subita Numidarum irruptione turbarentur, et vix insilire in equos atque in castra refugere possent. Quod nisi Cæsar ipse cum Asinio Pollione et instructis cohortibus progressi extra vallum eos recepissent, magna clades, et, ut nonnulli putant, ad summam victoriam efficax, accepta foret. Itaque Cæsar in Sardiniam nuntios, in Siciliam Rabirium Postumum mittit ad

Plut.
Auct. de B. Afr.

Digitized by Google

arcessendos commeatus. Huic decem longæ naves attributæ, mandatumque ut, priusquam in Siciliam trajiceret, ad conquirendas reliquas naves, quæ deerraverant, et tuendum ab hostibus mare, circumiret Africam. C. Sallustius prætor cum parte navium Cercinam ire jussus, quæ ab hostibus tenebatur, ubi magna dicebatur esse frumenti copia. Hæc ita imperabantur, ut suscipienda sine conditione, atque exequenda sine mora essent; neque ulla excusatio, fieri posset necne, recipiebatur.

6. Inter hæc occupata præsidioque sex cohortium firmata Lepti, Ruspinam regressus, frumentum in agris repertum, magnamque lignorum vim comportari in oppidum jubet. Ipse de suis qui nondum appulerant solicitus, cum septem admodum cohortibus circa vesperam conscendit naves; magno cum metu eorum, qui cum paucis tironibus contra incredibilem multitudinem hostium expositi, ab imperatore relinquebantur. Sed fortuna Cæsaris hic quoque providit celeriter. Cum, una nocte consumta in navibus, jam luce prima constituisset vela facere, repente apparuit classis quam quærebat. Itaque militum equitumque non contemnendo numero auctior, Ruspinam protinus rediit. Inde cum cohortibus triginta expeditis, et equitibus quadringentis, sagittariorumque non magna manu frumentatum est profectus, pridie Nonas Januarias. Plut. Auct. de B. Afr.

7. Ibi se Labienus et duo Pacidii cum Maurorum Numidarumque equitum octo millibus, Gallis Germanisque mille sexcentis, et sagittariis ac funditoribus hippotoxotisque compluribus objiciunt. Struit aciem Cæsar: præmissis sagittariis, equitatum in cornibus collocat. Sed ille ab adversariorum multitudine repulsus, continuo cedit: legionarii circumventi in orbem pugnare coguntur. Ibi Labienus, galea detracta, suos hortari, appellare Cæsarianos; donec petitus a milite decumano, equo graviter saucio, averteretur. Dio. Auct. de B. Afr.

8. Interim Cæsar omnibus viribus equitum peditumque connixus, divisam hostium coronam ab utroque latere disjicit, neque longe insecutus, ad sua se præsidia instituit recipere. Sed Petreius et Cn. Piso cum equitibus Numidis mille centum electis, peditumque et levis arma- Appian. Civ. II. Auct. de B. Afr.

Digitized by Google

turæ quatuor millibus supervenientes, mutare consilium, et medio campo redintegrare pugnam adegerunt.

9. Cum ita prœliarentur hostes, ut cum equitatu levis armatura Numidarum procurreret; coortis deinde Cæsarianis, equites refugerent, pedes exciperet certamen, donec illi, resumto cursu, iterum inveherentur; eaque pugnandi forma nova et terribilis Cæsarianis objiceretur; Cæsar negotium suis dedit, ut omni conatu summoverent hostes, atque ultra postremos, qui apparebant, colles proturbarent. Tum demum pugnandi finis est factus, postquam ab hora diei quinta usque ad occasum solis dimicatum esset. Multi ex Cæsaris militibus interfecti sunt, non sine crebris adversariorum vulneribus. Petreius etiam graviter ictus deseruit pugnam: sed necessitatem dissimulans, cum receptui cani jussisset, 'non esse fraudandum gloria victoriæ Scipionem imperatorem suum' dictitabat. Saucii, quorum maximus fuit numerus, plaustris Adrumetum deportati sunt. Eo prælio quidam auctores sunt fugientem aquiliferum a Cæsare correptum conversumque fuisse, cum dicto, 'hic hostes sunt!' atque unius illius virtutem saluti fuisse ceteris, si absque illo esset, indubitanter perituris.

Dio. Auct. de B. Afr. Appian. Auct. de B. Afr. Plut. Appian.

10. Inde Cæsar cum suis in castra se recepit ad Ruspinam, eaque modis omnibus communire instituit, vallo ab oppido ad mare, itemque altero a castris eodem perducto. Nam a paucioribus male acceptus, Scipionem haud injuria metuebat, qui post prælium factum die tertio, cum legionibus octo et equitum millibus quatuor adventare nuntiabatur. Is, postquam affuit, collaudatos qui proximo prælio rem strenue gesserant milites pro concione donavit, ut alacritatem suorum honoribus et præmiis incitaret. Ibi res accidit non indigna relatu. Labienus equitem commendabat imperatori, aureas armillas meruisse confirmans. At Scipio nolebat dare, quia nuper ille servus fuerat, ne vilesceret castrensium donorum honor. Ibi Labienus armillas equiti dedit ex Gallica præda. Tum Scipio, 'Habebis,'[1] inquit, 'donum viri divitis.' Ad quam vocem summisso vultu eques projecit aurum

Auct. de B. Afr. Dio. Auct. de B. Afr. Val. Max. VIII. 14.

1 Ex Valer. Max. edidit Crev. In edd. præcc. legitur *habetis*.

Digitized by Google

ad pedes Labieni. Mox dicente Scipione, ‘ Imperator argenteis armillis te donat,’ exultans gaudio abiit. Tanta inerat animo, etiam in humili fortuna, gloriæ cupiditas.

11. At perculsi cum adventu Scipionis Cæsaris milites erant, tum etiam quia naves suæ onerariæ passim nuntiabantur expugnatæ; quia non prædicto loco ubi appellerent, errabant, et a compluribus adversariorum scaphis singulæ excipiebantur. Inter has deprehensa navis est, quæ fratres duos tribunos militum legionis quintæ vehebat, Titii Hispani dicebantur. Atque hi cum se C. Virgilio prætorio dedidissent, ad Scipionem deducti, tertioque post die interfecti sunt: cum major eorum, ut ante fratrem occideretur, a centurionibus impetrasset. Ad hæc, cognita Cæsaris necessitate, Juba rex spatium convalescendi non daturus, cum ingenti exercitu veniebat. Auct. de B. Afr.

12. Adversus hæc omnia Cæsar timorem militum nova ratione compescuit, augendo periculi famam. Quippe vocatis ad concionem militibus, ‘ Scitote,’ inquit, ‘ paucissimis his diebus regem affuturum cum legionibus decem, equitum triginta, levis armaturæ centum millibus, elephantis trecentis. Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave, quocumque vento, in quascumque terras jubebo avehi.’ Præceps videri hæc exaggeratio hostilium virium queat: sed in audaci cœpto plenoque periculorum plus oberat extenuare velle verbis, quod sensibus res ipsa ingerebat quotidie: et præstabat hanc in partem decipi milites, plus habituros spei, si obfirmatis ad graviora animis, minora opinione discrimina tractando comperissent. Sueton. Cæs. c. 66. Polyæn. Strat. VIII. Sueton.

13. Ceterum Jubam vix regno egressum necopinatæ domi turbæ confestim revocarunt. Publius enim Sitius Nucerinus, junctis cum Bogude rege copiis, invasit Numidiam, Cirtaque maximo oppido paucis diebus expugnato, et uno atque altero capto oppido Gætulorum, necessitatem ei sua defendendi imposuerunt. Igitur, abductis a Scipione suis auxiliis, reliquit tantum elephantos triginta, rudes adhuc, et multorum annorum usu vix edocendos. Plus ergo specie quam viribus nocebant: quia Dio. Appian. Civ. II. et IV. Dio. Auct. de B. Afr.

Digitized by Google

perterriti hostium equi ad conspectum eorum pavore auferebantur. Sed ubi jussu Cæsaris transportati sunt ex Italia nonnulli, frequenti horum et innoxio visu equi timere desierunt.

Dio.

Auct. de B. Afr.

14. Interim adventu suo per oppida nuntiari jusso, multos excivit Cæsar, ut ad eum adeuntes de acerbitate Pompeianorum quererentur. Hactenus enim non ipsum, sed aliquem legatorum ejus venisse crediderant. Ille motus hominum querelis, et vastationem Africæ, quæ miserandum in modum vexabatur, non ferens, literas in Siciliam misit, uti sine excusatione hyemis ventorumque confestim trajiceretur exercitus. Eratque is ardor viri, ut postridie quam nuntium miserat oculos mentemque ad mare directam tenens, moræ contationisque suos insimularet. Mordebat acerrimum imperatorem, quod neque suppetias ire fidem suam implorantibus poterat, et Scipionis insultationes aspicere quotidie atque ferre cogebatur.

Plut. Cæs. Auct. de B. Afr.

15. Nam ille, superioribus prœliis suorum elatus, cum per aliquot continuos dies non longe a suis castris instructa acie stetisset, neque Cæsar contra exiret, contemto tandem hoste ad castra illius cum explicata acie et elephantis processit. At Cæsar castris tenebat suos, quæ contra quamlibet vim hostium, operum tormentorumque multitudine et firmitate, et quia præsens ipse erat, satis muniverat. Neque de victoria male sperans intra vallum manebat. Sed quia cum paucis et tironibus vincere sine multo suorum sanguine nequibat, turpe rebatur, post tot devictos hostium exercitus, cum reliquiis[2] pugnantem cruentam existimari retulisse victoriam.

16. In eo statu rerum licet superior Scipio videretur, multi tamen ex castris ejus profugiebant Numidæ Gætulique, quorum alii repetebant domos, alii se transferebant ad Cæsarem, quem C. Marii affinem esse didicerant, cujus magnis beneficiis ipsi majoresve eorum fuerant usi. Horum illustriores quosdam mittit cum literis, ut popu-

Dio. Auct. de B. Afr.

2 *Reliquis* edd. ante Crev.

Digitized by Google

lares suos ab obsequio hostium ad amicos sociosque transducerent.

17. Interim et Leptis a Saserra contra Labienum defensa est; Acillani (libera civitas erat, Melitensium colonia) recepto Cæsaris præsidio, quod C. Messius ædilitius introduxit, Considio Longo cum cohortibus octo venienti clauserunt portas, Adrumetumque redire nulla re gesta coëgerunt: et ab eodem paulo post cum Labieni equitibus regresso obsessi oppugnatique sunt. At C. Sallustius desertam fuga C. Decimii quæstorii Cercinam adeptus, magnum frumenti numerum in castra Cæsaris misit: et sub idem ferme tempus legiones[3] XIII. et XIV. quas A. Allienus proconsule cum equitibus Gallis octingentis, et mille sagittariorum atque funditorum Lilybæi imposuerat in naves, prospero cursu ad Cæsarem pervenerunt. Strabo, XVI. p. 831. Stephan. Auct. de B. Afr.

18. Dum hæc variis locis administrantur, M. Cato supplementum, arma, commeatum cogebat Uticæ, atque horum aliquid subinde in castra Scipionis mittebat. Consilium quoque addidit non lacessendi Cæsaris, cujus impetus nulla re opportunius frangi, quam mora posset. Superbe rejectam hoc a Scipione, semelque rescriptum, 'sufficere debere Catoni tutum in oppido munito otium: ne aliorum quoque alacritatem opportunitate temporum usuram inhibeat.' Pupugit ea Catonem exprobratio, rescripsitque, 'paratum cum iis, quas adduxisset in Africam, copiis trajicere in Italiam, atque Cæsarem ad eam tuendam retrahere.' Ubi hæc etiam irrisa est ab Scipione ratio, non obscure tulit Cato, 'pœnitere, quod eo tempore, ubi summa respublica ageretur, honoratiori cessisset prudentior.' Plut. Cat. Auct. de B. Afr. Plut.

19. Sed Cæsar veteranas legiones nactus, omnibus consilii ignaris, præter Ruspinam cum toto exercitu versus Uzitam oppidum pergit, ante quod in edito colle Numidarum præsidium erat. Id postquam a Cæsare capi Labienus animadvertit, cum multis equitibus accurrens subsidio, per Cæsaris equites ab exercitu suo est interclusus: Auct. de B. Afr. Dio. Auct. de B. Afr.

3 *Legio* in edd. ante Crev. legitur.

Digitized by Google

et, ipso cum Numidis effugiente, Galli Germanique, quos adduxerat, post acrem pugnam interfecti.

20. Hinc propius oppidum progresso Cæsare, Scipio, ne locum opportunum amitteret, cum instructo exercitu, elephantisque in utroque cornu locatis, haud procul Uzita constitit. Cæsar, quod hostis inde non dígrediebatur, minime committendum ratus, ut cum fessis militibus eodem tempore et exercitum hostium, et oppidum cum valido præsidio Numidarum oppugnaret, suos in castra reduxit. At Considius, qui Acillam magnis operibus oppugnabat, equestris prælii cognito eventu, discessit protinus, et per regnum Jubæ reductum exercitum cum Scipione partitus, Adrumetum rediit.

21. Inter hæc tam prospera Cæsar tamen parvis detrimentis ignóminiaque carpebatur, quod ex secundo suo Siciliensi commeatu navis a Virgilio ad Thapsum capta, itemque alia ad Ægimurum a classe P. Vari et M. Octavii excepta est. In his deprehensi milites cum adducti ad Scipionem essent, atque is vitam concederet sub conditione, 'si militare adversus Cæsarem vellent,' centurio legionis XIV. gratiis actis, recusavit beneficium, ferociterque adjecit, 'ut intelligere Scipio posset contra quos viros suscepisset bellum, se cum decem veteranis suis, cum cohorte quam Scipio delegisset ex toto exercitu, pugnaturum.' Ibi Scipio irritatus annuit centurionibus, ut confestim hominem trucidarent. Veteranos captos, nefario scelere contaminatos, et saginatos cæde civium increpans, extra vallum cum cruciatu necari jussit. Tirones in suas legiones dispertitus est. Similis animus eventusque per eosdem dies Petronio Granio quæstori designato fuit, qui et ipse capta navi, oblatam a Scipione salutem respuit, incumbensque gladio, 'hanc' ait 'dare Cæsaris milites, non accipere consuevisse.'

Sueton. Cæs. 68.

Auct. de B. Afr.

Plut. Cæs. c. 23.

22. Cæsar, his auditis, eos quos[4] ad Thapsum cum longis navibus præsidio esse onerariis jusserat, gravissimo proposito edicto, cum ignominia dimittendos censuit.

Auct. de B. Afr.

4 *Quos* pro *quibus* in edd. præcc. emend. Crev. ex Auct. de B. Afr.

Digitized by Google

Erat enim militum suorum amantissimus, adeo ut, audita P. Titurii clade, summisisse barbam capillumque dicatur, nec nisi post vindictam posuisse. Sueton. Cæs. 67.

23. Per eos dies sub occasum Vergiliarum res mira incidit in castris. Pauci habebant ex pellibus tentoria, nec enim portari ex Sicilia quicquam præter ipsos milites et arma Cæsar erat passus; neque parare in Africa potuerant, quod tota ferme regio ab hostibus aut tenebatur, aut exinanita direptaque fuerat. Plerique vestimenta tetenderant, atque arundinibus scopisque contextis utcumque se tegebant. Sed circiter secundam vigiliam, exortus cum grandine imber tentoria nimio pondere rupit, ut, extinctis ignibus, intempesta nocte milites per castra vagarentur, nihil habentes præter scuta quibus capita contegerent. Eadem nocte pilorum quintæ legionis cuspides ardere visæ. Auct. de B. Afr.

24. Scipio inter hæc multis nuntiis Jubam evocabat, contantemque, omni promissa Africa, qua Romani juris esset, permovit tandem, ut cum tribus legionibus, et equitibus frænatis octingentis,[5] magnoque Numidarum equitum et levis armaturæ numero, ac triginta elephantis, regno egrederetur, Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, qui nuper castellum omni rerum copia locuples de rege ceperat. Ejus adventu Cæsar consilii sui plenum fructum tulit. Cum enim haud procul Scipionis castris seorsim consedisset, simul ex propinquo vires ejus cognosci potuere, metus Julianorum versus in contemtum est. Dio. Auct. de B. Afr.

25. Scipioni tamen crevit animus, ut instruere exercitum, et paulo longius a suis munitionibus progredi auderet. At Cæsar, non facta potestate pugnandi, opera sua promovebat, donec ab adversariis occupato proximo colle pergere prohiberetur. Sed collis vi receptus est, decusso Labieni præsidio, et irritis quas posuerat insidiis, quia, priusquam Cæsar accederet, ex locis occultis Labieni milites metu profugerant. Ipse vix cum parte equitum evasit. Cum deinde opera continuaret Cæsar, Dio. Auct. de B. Afr.

5 Ex Auct. de B. Afr. edidit Crev. In edd. priorr. est *octoginta.*

Digitized by Google

ad impediendum omnis adversariorum equitatus et leviter armati præcurrerunt sub vesperam, deductasque ab opere copias Cæsaris impetierunt. Et equitatum quidem multitudine sua summoverunt celeriter: sed ubi, converso itinere, Cæsar cum cohortibus affuit, equites confirmati repulerunt inter sequendum sparsos Numidas, multisque interfectis, eos rejecerunt in castra regis. Ne omnes internecione delerentur, et ipse rex cum Labieno deveniret in potestatem Cæsaris, nocte ingruente, et commoto venti vehementia pulvere, prospectum hosti adimentibus, erepti sunt.

26. Interea cum Cæsar per colloquia militum, spargendisque literis, libertatem atque res suas Afris, præmia insuper Romanis ad se accessuris esset pollicitus, ex legionibus Scipionis quarta et sexta, in quibus Gætuli erant,[a] cives Romani plerique omnes, permulti partim in castra Cæsaris, partim quo[6] quisque potuit, perfugere. Equites etiam qui ex clade Curionis apud Varum remanserant, complures eodem consilio sunt usi. Sed et Gætuli, quos cum literis Cæsaris domum isse diximus, cives suos ad deficiendum a rege Juba perpulerunt.

27. Sub idem tempus nona et decima Cæsaris legiones ex Sicilia venerunt ob inopiam navium tardius. Quam nactus ansam Cæsar, C. Avienum tribunum militum legionis decimæ cum ignominia dimisit, quod navem familia[7] sua jumentisque et commeatu occupaverat, immemor sub eo se imperatore stipendia facere, qui maxima classe Britanniam petens, tres tantum servos suos imposuerat. Eadem et aliis quibusdam ignominia addita, quos ob seditionem rapinasque factas in Italia clam oderat.

Athen. VI. 20. Auct. de B. Afr.

6 *Qua* pro *quo* legebatur ante Crev.
7 *Cum familia* edd. ante Crev.

[a] *Ex legionibus Scipionis quarta et sexta, in quibus Gætuli erant*] Non ita apud auctorem de B. Africano, qui et Gætulos, et milites legionum Scipionis quartæ et sextæ, multum propensos fuisse in Cæsarem ait, sed utrosque clare distinguit. Sic loquuntur apud eum Gætuli perfugæ aliquanto ante id quod hic narratur: 'Sæpenumero, imperator,' (Cæsarem appellant,) 'complures Gætuli, qui sumus clientes C. Marii, et propemodum omnes cives Romani qui sunt in legione quarta et sexta, ad te voluimus in tuaque præsidia confugere.' *Crev.*

Digitized by Google

28. Interesse arbitror ipsa referri verba præstantissimi imperatoris. Tribunis centurionibusque convocatis omnibus, ‘ Maxime vellem,’ inquit, ‘ homines suæ petulantiæ nimiæque libertatis aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, modestiæ, patientiæ rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt; quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene, quod in Italia milites populi Romani contra rempublicam instigasti, rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publicæ inutilis fuisti; et pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti; tuaque opera, militibus tempore necessario respublica caret: ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo, hodieque ex Africa abesse, et quantum potest proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus militum seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, cum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, et magis in seditione concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiæque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, et quantum potest abesse ex Africa jubeo.’

29. Interea Cæsar, perfectis, quæ instituerat, operibus suis, et a vallo castrorum ad Uzitam usque duobus perductis brachiis, præter alia commoda hoc erat assecutus, ut ex propinquo solicitare hostium animos posset, et transfugere volentibus paratus receptus esset: evenitque ut simul Gætuli quidam nobiliores cum equis et calonibus circiter mille in castra Cæsaris perfugerent. Scipio ceterique, commoti hoc incommodo, ad M. Aquinium senatorem miserunt, quem forte sub idem tempus colloqui cum C. Saserna viderant. Sed ille, nihil motus nuntio Scipionis, colloqui perseverabat, donec missus a Juba viator, audiente Saserna, ‘ Vetat,’ inquit, ‘ te rex colloqui.’ Et homo Romanus, populi beneficio usus, cum imperatori suo parere noluisset, regi barbaro audiens

Digitized by Google

dicto fuit. Sed hunc excusat Scipio, quem aiunt ante regis adventum purpureo sagulo usum, tum ad album vestitum se contulisse, quod Juba negasset eodem illum cultu esse oportere quo ipse uteretur. At hic cum Cæsare dimicabat, cui si obtemperare vellet, primas post illum in Urbe tenere multisque Juba potentioribus imperare posset.

30. Postridie duo exercitus armati instructique a mane usque ad horam decimam, intervallo circiter passuum trecentorum stetere: nec tamen commissa est pugna. Tantummodo leve prælium equestre factum, minime dignum memoria. Ceterum per eos dies mari gesta res est, cum P. Varus de navibus Q. Aquilæ ad Leptim quasdam onerarias incendisset, vacuasque defensoribus quinqueremes abstraxisset duas. Hoc ubi Cæsari circumeunti opera sua nuntiatum est, protinus eques contendit Leptim, et instructis quæ aderant navibus, Varum celeritate tanta perterritum egit in fugam, quinqueremem unam recepit, triremem repugnantem cepit. Postridie profectus Adrumetum, quo se Varus contulerat, naves quotquot extra Cothonem erant, aut incendit aut subduxit: et cum classe dimicare non auderent hostes, in castra sua rediit. E captivis interfici unum jussit P. Ligarium Afranianum, qui dimissus in Hispania contra datam fidem iterum ad adversarios Cæsaris se receperat.

Dio. Auct. de B. Afr.

31. Paucis post diebus cum Cæsar circum villas, ubi rustici fruges in subterraneis specubus condiderant, frumentatum mitteret, Labienus insidias struxit. Sed re comperta Cæsar insidiatores, occisis ferme quingentis, dejecit loco, Labienumque suis cum equitatu venientem auxilio legionum objectu deterruit. Numidæ qui, loco amisso, in castra refugerant, imperio Jubæ crucibus affixi pependerunt.

32. Fatigabat tamen Cæsarem inopia frumenti, et quod eam ob necessitatem quacumque profectum equitatus et levis armatura Numidarum infestabat, velox hominum genus, et ad procurrendum, et telis conjectis ad refugiendum habile. Neque his resistere Cæsaris equitatus sine legionibus poterat. Idcirco licet veteranos haberet mi-

Digitized by Google

lites, tamen quemadmodum contra levem et concursatorem hostem se tuerentur, tanquam lanista tirones solet, accurate docere coactus est. Ad hoc ex singulis legionibus trecentos jubebat expeditos incedere, quorum onera et sarcinæ a commilitonibus portabantur, ut, ingruente hoste, præsto essent qui objicerentur. Hæc diligentia tantum emolumenti rebus ejus attulit, ut sæpe tentatus, a Labieno præsertim, multo plus damni daret hostibus, quam acciperet: neque eo minus plerasque expeditiones, quo volebat eventu, faceret.

33. Nam præter hostium castra ductis legionibus oppidum Zetam cepit; neque diu post Sarsuram. Vaccenses tamen cum præsidium a Cæsare petissent, priusquam illud perveniret, a rege Juba omnes ad unum interfecti sunt, oppidum direptum deletumque. Nec ideo minus Thabenenses, ad mare sita non magna civitas, a rege defecerunt, occiso quod ibi fuerat præsidio: quibus petentibus auxilium Cæsar M. Crispum tribunum cum cohorte et sagittariis tormentisque compluribus misit. Sub idem tempus novæ copiæ venerunt ad Cæsarem, ex iis qui morbi causa, aut commeatu impetrato prius trajicere nequiverant, militum quatuor millia, quadringenti equites, funditorum sagittariorumque mille. Tanto magis dabat operam, ut de summa rerum dimicaret, sibi militique veterano fidens: et, quia hostes a munitioribus locis deduci non poterant, pridie Nonas Aprilis castra movit, et sedecim millia passuum celeriter emensus, obsidere Thapsum instituit.

Strabo, XVII. 831. Auct. de B. Afr.

Frontin. Strat. I. 8. Dio. Auct. de B. Afric.

34. Thapsus in peninsulæ speciem hinc mari, inde stagno salinarum ambitur: inter quod et mare via non amplius mille quingentorum passuum relinquebatur, quam triplici præsidio occupavit Cæsar, ut Scipionem eo itinere excluderet. Et affuit ille, ne fidissimum partibus oppidum per summum dedecus indefensum relinqueret: ac, declinata, quam videbat obsessam, via, supra stagnum ad mare versus castra munire cœpit. Ea re cognita, Cæsar, cum pleraque parte exercitus eo contendit: partem etiam classis ad littus accedere jubet, et hostibus a tergo terrorem incutere. At Scipio, parte militum ad opus relicta,

Digitized by Google

cæteras copias pro vallo instruxit, elephantosque disposui in cornibus.

35. Cum valde cuperet confligere Cæsar, impetu militum victum est ejus desiderium, qui retenti revocatique (tantus ardor incesserat) coëgerunt tamen tubicinem classicum canere, et, frustra obsistentibus centurionibus, in hostem irruerunt. Et Cæsar secutus impetum, signo Felicitatis dato, equum admisit, ut more suo princeps cieret pugnam. Interim elephanti rudes et nuper a sylva, fundarum lapidumque stridore avertuntur, proterunt suos, et in semifactas valli portas incidendo infirmum adhuc opus proruunt.

Flor. IV. 2. Auct. de B. Afr.

Flor. Dio. Auct. de B. Afr.

36. In eo prælio admirabilis extitit virtus cujusdam ex legione quinta veterani, qui, viso elephanto in oppressum lixam sæviente, ultro petiit belluam, et in altum ab ea sublatus, ferire proboscidem, qua erat circumdatus, non destitit, donec dolorem non ferens elephantus, abjecto eo se daret in cursum, fugientesque reliquos consequeretur. Inde postea quintæ legionis elephanti fuerunt insignia. Hinc magna cædes et in campo Scipionis militum fuit, et ad vallum hostium, quo post acre prælium potitæ sunt Cæsaris legiones. Inter hæc qui præsidio Thapsensibus erant, sive confirmandorum suorum causa, sive fugiendi consilio, fine inguinum ingressi mare, terram petebant. Sed a calonibus Cæsaris clamore jactuque pilorum atque lapidum deterriti in oppidum se receperunt.

Appian. Civ. II. Auct. de B. Afr.

37. Reliquiæ victi exercitus ad priora castra, unde nuper egressi fuerant, refugerunt. Sed ibi neque præsidium ultra, neque dux erat, cujus auctoritate regerentur: et cum in regia castra profugerent, illa quoque jam a Julianis occupata repererunt. Quippe fortuna et impetu victoriæ Cæsar usus, et hæc castra fugiente Juba, et Afranio, qui seorsim tetenderat, exterrito, tertia quoque quasi momento ceperat. Tum ergo Scipionis milites, desperata salute, Julianos consalutant, Cæsarisque implorant fidem. Nec eo minus a veteranis, ira et dolore efferatis, conciduntur.

Plut. Cæs. Auct. de B. Afr.

38. Quin et in Cæsaris exercitu quidam illustres a militibus interfecti sunt, ob tantam rem gestam cujuslibet delicti sibi pollicentibus impunitatem. Inter quos et Tullius Rufus quæstorius pilo transjectus est; et Pompeius

Digitized by Google

Rufus, vulnere in brachium accepto, nisi celeriter confugisset ad Cæsarem, esset occisus. Hæc tanta licentia, et quod ante Cæsaris imperium signa cecinerunt, fidem faciunt narrantibus inter instruendam aciem comitiali morbo, quo frequenter solebat laborare, correptum, dum pugnatur, in turri quadam propinqua quievisse. Plut. Sueton. Cæs. 45. Plut.

39. Idcirco victæ quoque partes victoriam Cæsaris non militum suorum ignaviæ, nam eos quidem pugnavisse fortiter, sed partim ducum imperitiæ, partim fortunæ Cæsaris transcripserunt; quod tam facile victus erat exercitus octoginta millium armatorum, jam a multo tempore assuetus operibus bellicis, et ex prima pugna magnam adeptus spem victoriæ. Ingentem profecto fuisse Cæsaris felicitatem, utro modo gesta res est, eventus docuit, cum hostium cæsis millibus quinquaginta,[b] captis sexaginta elephantis, vix quinquaginta milites amiserit. Appian. Plut. Oros. VI. 16.

40. Pugna feliciter confecta, Cæsar, relicto ad Thapsum C. Rebilo proconsule, ad Tisdrum Cn. Domitio, illo cum tribus, hoc cum duabus legionibus, Uticam præire M. Messallam jubet, ipse cum equitatu subsequitur. Interea Scipionis equites, qui ex prælio fugerant, Paradam oppidum, ubi non recipiebantur, expugnant: incolas omnes, cum rebus eorum atque facultatibus, in medio foro comburunt vivos: deinde Uticam proficiscuntur. Uticæ, sicut prædiximus, Cato curabat. Is, tertio post pugnam die, nuntio cladis accepto, convocavit in templum Jovis trecentos ex negotiatoribus, cives Romanos, qui Scipioni pecuniam ad bellum dederant, unaque senatores Romanos qui aderant, et senatorum filios. Auct. de B. Afr. Dio. Appian. Plut. Cat.

41. Ubi comparuerunt, exorsus Cato, 'Fortuna,' inquit, 'novum aperuit nobis ostendendæ virtutis atque constantiæ theatrum. Victi sunt exercitus ducesque nostri, atque omnis residua spes salutis ac libertatis in nos recumbit. Sane cum magnitudinem cladis considero, tanta est, ut quorumlibet non firmissimorum animi terreri

[b] *Hostium cæsis millibus quinquaginta*] Sic narrat Plutarchus. At propior his rebus et temporibus testis, auctor de B. Africano, decem tantummodo millia ex Scipionis exercitu cæsa esse memorat. Vid. not. ad c. 133. l. CIII. *Crev.*

Digitized by Google

ea atque domari queant: cum in vos respicio, cives, cum alacritatem fidemque vestram expendo, quæ neque pecuniis neque corporibus vos parcere sivit, dum reipublicæ consuleretis; eos esse existimo, qui censeri debeant cuilibet fortunæ pares.

42. ‘ Sed neque præcipere vobis quicquam est animus; neque reformidantibus pericula necessitatem suscipiendorum imponere. Unum moneri res et benevolentia mea imperat, ut eodem consilio, qualecumque tandem illud probatum fuerit, utamini. Distracti sententiis et fuga, singulis etiam opportuni ad quamlibet injuriam eritis: junctos et unanimes neque spernet hostes Cæsar, neque supplices aversabitur. Ite igitur, et, utra videatur esse ratio potior, liberrima consultatione disquirite. Neque meos sensus revereatur quisquam. Fortunam sequentes necessitati hoc dare arbitrabor: obfirmantes animum, ut dignum tali exemplo erit, et admirabor, et laudabo, et hujuscemodi me viris ducem atque commilitonem adjungam in omnes casus.

43. ‘ Neque vero conatibus consiliisque Thapsum, aut Adrumetum, aut hanc Uticam statuimus terminos. Roma cogitanda nobis est, communis omnium patria, caput rerum, et imperii sedes. Neque vero credibile est, huic omnium late populorum concessisse imperium Deos, ut ipsam alieno subjicerent arbitrio. Nobilius Urbi fatum est: ideoque multis sæpe fluctibus agitata rursum emersit, tyrannosque suos aut virtute sua excussit, aut felicitate evasit. Cinna quidem a suismet[8] militibus interfectus est. Marius atque Sylla acerbiore fato perierunt, quam qui a crudelissimis hostibus cum exquisito cruciatu ne-
Cic. Or. 63. cantur. Neque frustra celebratum est M. Drusi dictum, qui pater tribuni fuit: sacram esse rempublicam, eique pœnas esse persolutas ab omnibus qui violare illam sustinuissent.

44. ‘ Igitur bonitate causæ Deorumque justitia fretis, ad hæc Romanæ reipublicæ fortuna, nihil præterea requirendum videatur. Sed tamen et alia supersunt, ob

8 *A suis ille* edd. ante Crev.

Digitized by Google

quæ lætum rei exitum desperare nemo debeat. Quanti enim esse creditis, quod nos uni huic negotio intenti erimus, hosti plus etiam respiciendum est? Hispaniam Cn. Plut. Pompeius commovit: Roma ipsa jugi impatiens nondum didicit perferre servitutem.

45. 'Sed nec extenuare pericula moris mei est, quæ non ignoranda, sed contemnenda viris fortibus arbitror. Exemplum vel ab hoste petite. Quantos ille labores exhausit, quanta adiit discrimina, ut vinceret eos quibuscum ei fuit contentio? Qua tandem ille spe, aut quo pretio? Non alio certe, quam tyrannidis, quæ neque tutior est omnibus illis periculis per quæ paratur; et si contingat vel quietissima, nulla non calamitate est miserior. At nobis, quis omne consilium in eo est, non ut injuriam faciamus cuiquam, sed ut rempublicam defendamus, neutra sors cadere infeliciter potest. Nam aut victoribus in libertate et legitimis honoribus fortunata vita per virtutem transigetur: aut vi superatis calamitatum finem mors afferet, non extinguet fructum virtutis gloriam. Sed de istis quidem inter vos deliberabitis, orantes supremum numen, uti vobis pro veteri virtute atque fide vestra animos consiliumque duit.' Accensi hac oratione plerique, velut obliti præsentium, bellica consilia agitabant: et erant quibus servitia liberanda in usum militiæ viderentur. Id recusavit Cato, negavitque suscepturum, nisi præbitos a volentibus. Cum multi pollicerentur, nomina dare quibus videretur jussit, utque hoc liberius facerent, consilio excessit.

46. Non diu postea literæ ei Scipionis atque Jubæ traduntur, diversis ex locis, argumento eodem. Rex in monte quodam cum paucis abditus, Scipio sub promontorio haud procul Utica stans ad anchoras, quid consilii Catoni esset sciscitabantur: ad se venturum recepturi, aut si ferre obsidionem decrevisset, suppetias laturi, quibuscum possent copiis. Cato, retentis paulisper tabellariis, cum se digresso refrixisse trecentorum ardorem cognosceret, hoc ipsum nuntiavit, Utica jubens abstinere, sibique consulere: 'se quicquid per præsentes difficultates posset, fide sua facturum.'

47. Interim et ab equitibus præfecti tres affuerunt,

Digitized by Google

totidem afferentes consilia. Jubam alii ducem, alii Catonem optabant : quidam Uticensibus diffisi, quod ob beneficium legis Juliæ favere Cæsari credebantur, oppido se includere renuebant. Cato cum præfectis agere cœpit, ‘ persuaderent equitibus, uti valera jusso Juba Catoni se committerent Romano duci, atque Uticam ingrederentur, munitionibus tutam, et provisis in multos annos commeatibus.’ Idem etiam senatores cum fletu et precibus postulabant.

Auct. de B. Afr. Plut.

48. Interea M. Rubrius, quem ad trecentos miserat Cato, rediit iratus, et multa de perfidia hominum et inconstantia querens. Redierunt et præfecti equitum cum ferocibus mandatis, ‘ nullam sibi societatem cum levibus et Punica perfidia infectis fore. Proinde qui sua opera uti cupiat, ejectis aut interfectis Uticensibus, in vacuum oppidum se accipiat.’ Longissime hæc abibant a mente et moribus Catonis. Itaque leni responso dimisit præfectos, ‘ cum trecentis deliberaturum.’

49. At illi palam et audacius negabant contra Cæsarem bellaturos: et a quibusdam fiebat senatorum mentio, ‘ comprehendi eos et Cæsari dedi oportere, quo in reliquos fieret mitior.’ Idcirco dimittendos ex tanto periculo videns, abeuntes jam equites consecutus, oravit, ‘ ut vel unam adhuc diem manerent, tutamque præstarent tot Romanis senatoribus fugam.’ Persuasi sunt a Catone equites, et partim in portis oppidi, partim in arce custodiæ causa collocati, metum fecerunt trecentis, ne inconstantiæ suæ pœnæ reposcerentur. Idcirco miserunt ad Catonem, oratum, ad se veniret. Ille, delinitis sermone senatoribus, qui circumfusi negabant servatorem suum missuros in proditorum potestatem, solus ad eos profectus est. Illi veniam petierunt, ‘ quod æmulari Catonianam constantiam nequirent; agnoscere se quod proavum ipsius fama esset dicere solitum, non posse omnes esse Catones. Sibi in animo esse, legatos mittendi ad Cæsarem, et ante omnia Catonis incolumitatem stipulandi : nec nisi hac impetrata arma posituros.’ Ad ea subridens ille negavit ‘ sibi esse deprecatoribus opus, idque Cæsarem ipsum scire planissime. Sibi vero si consulant, se minime invito facturos.’

Dio. Plut.

Plut. Cat. Maj. Plut. Cat. Min.

Appian. Plut.

50. Inter hæc, audito venire cum omnibus copiis Cæ-

Digitized by Google

sarem, ‘vah!’ inquit, ‘tanquam adversum viros!’ Jussisque maturare senatoribus, donec haberent equitum præsidium, portas oppidi clausit, una excepta maritima, per quam emittebat discedentes, naves tribuebat, tumultus sedabat, viaticum dabat egentibus. Hæc agentem convenerunt a M. Octavio missi, cum duabus legionibus haud procul Utica consedisse nuntiantes, atque petere a Catone, ut secum statueret, quatenus imperium utriusvis esse deberet. Nihil his respondit. Sed conversus ad amicos, ‘Et miramur,’ inquit, ‘quomodo victi simus, quos ne in extremis quidem deserit ambitio?’

51. Simul properavit ad equites, qui castra, quæ fecerat ante oppidum Cato, eoque commigrare plebem Uticensium coëgerat, oppugnasse dicebantur; et inde repulsi irrupisse in oppidum, multisque interfectis, diripere domos. Ut igitur hos averteret a rapinis et cædibus, singulis sestertios centum[c] dedit. Idem fecit et Faustus Syllæ filius, dataque pecunia, cum his profectus est. Prædam tamen Uticensium repetiit a discedentibus Cato, incitato cursu assecutus: et cum auctoritate viri permoti primi ordines ablata restituissent, ceteri quoque projecerunt rapta, muti præ pudore, et dejectis in humum oculis. Tum Cato reversus in urbem oravit Uticenses, ‘ne trecentis irati essent, sed communiter deprecarentur Cæsarem.’ Hæc fatus administrationis rationes et reliqua reddidit, obsignavitque pecuniam. Mox, profectus ad mare, postremum salutavit abeuntes. Auct. de B. Afr. Plut. Auct. de B. Afr. Plut. Dio. Appian. Plut.

52. Duobus persuadere non potuit ut a se discederent, filio suo, et Statilio cuidam. Statilius ad imitationem Catonis pectus obfirmaverat. Filius proficisci ad Cæsarem jussus, interrogavit patrem, ‘Quin igitur idem et ipse faceret, si faciendum esse judicaret?’ At ille, ‘Dispar est utriusque nostrum ratio, fili. Me natum atque educatum in libertate, concessum a Diis immortalibus donum prodere nefas: tu deteriore republica genitus, non debes recusare conditionem temporum, in quæ incidisti.’ Monuit tamen, ne capessere rempublicam vel- Dio. Plut.

[c] *Sestertios centum*] Tres uncias nostrates argenti, grossum 1. *Crev.*

Digitized by Google

let. 'Neque enim nunc eam administrari, ut dignum esset Catoniano nomine, posse: secus autem fieri turpe esse.' Commendavit deinde eum L. Cæsari, quo usus pro quæstore fuerat: petentemque Lucium adjuvit in oratione componenda, qua Cæsarem exoraret: cum pro se quemquam rogare quicquam districtissime vetaret. Tantum solicitudinis laborisque et tædii vir iste sumendum putavit, ut aliis prodesset, dudum projecta vivendi cupiditate, et certa destinatione consciscendæ necis.

Auct. de B. Afr. Plut.

53. Ut tamen consilium tegeret, corporis curam adhibuit, lotusque cœnavit cum amicis et magistratibus Uticæ sedens: nam accubare post Pharsalicam pugnam desierat. Productæ quin etiam poculis et sermonibus sunt epulæ, multisque de rebus erudita et jucunda confabulatio fuit: donec prolapsus ad decretum illud Stoicorum Cato, 'solum bonum virum esse liberum,' cum opponente se Demetrio Peripateticæ sectæ philosopho tanta contentione vocis vultusque disputavit, ut facile propositum ejus adverteretur. Unde cum mœstos sedere convivas videret, revolutus ad alios sermones eximere suspicionem conatus est. Deambulavit etiam a cœna, præfectisque vigiliarum imperavit quæ videbantur agenda: sed cubitum iturus arctius diutiusque in complexu filii et ceterorum hæsit.

54. Inde novus illis timor, ensemque supra cubile pendere solitum amoverunt. Cato cum libro Platonis qui Phædon inscribitur, cubiculum ingressus, interrogat servum, 'quis gladium abstulisset?' Illo tacente, lectionem continuat: paulo post iterum requirit ensem, nec allato, librum pellegit. Tum singulos advocans servos, ensemque flagitans acriter, unum etiam percussit pugno, manumque cruentavit. Postremo filium et amicos accurrentes increpavit asperius, 'sibi nec deesse rationem moriendi si vellet, amoto gladio,' dictitans, 'neque vero putare ita excidisse mente, ut reciderit in filii tutelam.' Illi, luctu atque mœrore propemodum exanimati, jubent afferri gladium. Quem ubi eduxit atque consideravit Cato, reposuit iterum, denuoque librum a capite ad calcem relegit ad lucernam: deinde securus obdormiit, ut stertentem perciperent qui excubabant pro foribus.

Digitized by Google

55. Sub mediam noctem Butam quendam accitum ad mare misit visum, anne jam solvissent omnes: et medico præbuit obligandam manum, quæ ex ictu intumuerat. Id spem fecit reliquis, vivere eum constituisse. Sed falsi sunt. Cum enim reversus Buta solvisse omnes renuntiasset, excepto Crasso, et vehementem ventum incubuisse mari; sorte fugientium indoluit, remisitque eundem, ut, si quis forte alicujus opis indigus remansisset, id ad se referretur. Ubi ille altum in portu silentium esse nuntiavit, janua claudi jussa, tanquam dormiturus in lectulum se reposuit. Sed statim arreptum mucronem infixit corpori: neque exanimatus, quia manus inflammata fuerat ad feriendum infirmior, decidit cubili, strepituque edito, excivit solicitudinem suorum. Irrumpunt in cubiculum filius, et cum Demetrio Stoicus Apollonides. Medicus intestina videns illæsa, reponere in ventrem, atque consuere vulnus cœpit. Ille, passus donec discederent, manum injecit vulneri, dilaniatoque, et sparsis intestinis, qua cœperat via servitutem exivit. Dio. Appian. Flor. IV. 2. Liv. Epit. Plut.

56. Decessit Cato anno ætatis undequinquagesimo. Magni utique vir invictique animi, et indomitæ nec licentiosæ libertatis, sed legum et æqui observantissimus: cujus etiam laudandus exitus foret, si cuiquam ullo casu vitæ necisque suæ potestatem concessisset Deus. Nunc in re vetita saltem hanc abstulerit præ aliis similibus commendationem, ut ex toto desperatorum agmine nemo videatur insanisse speciosius. Appian. et Dio.

57. Sed neque in vita ejus quicquam rectius carpitur, quam quod uxorem Marciam velut usurariam concessit Q. Hortensio, cum tres ei liberos peperisset, atque eo quoque tempore gestaret uterum. Id ejus factum quanquam Philippo Marciæ patri probatum, et exemplo Socratis atque veteri Romanorum consuetudine[d] defensum, non immerito reprehendit Cæsar, falsam tamen causam hostiliter affingens, 'uxorem juvenculam ideo dedisse Plut. Appian. Lucan. II. 330. Strabo, XI. p. 515. Plut. Tertul. Apol. c. 39. Strab. Plut.

[d] *Veteri Romanorum consuetudine*] Hoc quidem ita scribit gravis cum primis auctor Strabo, sed solus: cui in re tam abhorrente a severitate Romani moris an credendum sit, dubitat Rualdus, Animadvers. 25. in Plutarchum. *Crev.*

Digitized by Google

utendam Hortensio, ut pro paupere divitem reciperet.' Nam hæres instituta ab Hortensio, post illius fata domum Catonis redierat.

Auct. de B. Afr. 58. Palam facta morte Catonis, Uticenses, licet ob partium studium oderant, tamen propter singularem integritatem, servatamque haud semel Uticam, et magnis operibus permunitam, publice sepeliverunt, cum multis magnisque[9] laudibus omnium: ne metu quidem impediente officium, quod jam haud procul copiæ Cæsaris aberant. Tumulus ei mediocris positus est juxta mare, cum statua ejus gladium tenente. Ipse ab hoc eventu cognomine Uticensis a paris constantiæ gloriæque proavo distinguitur. Post mortem Catonis L. Cæsar in concione populi Uticensis suadet ut portæ aperiantur. 'Se profecturum ad Cæsarem imperatorem, cujus in clementia spem magnam habeat.'

Appian. Dio. Plut. Dio. Auct. de B. Afr.

Plut. Dio. Appian. Plut. Cæs. et Cat. Cic. ad Att. XII. 4. et 5. A. Gell. XIII. 18. Dio. Appian. Plut. Tac. Ann. IV. 34. Sueton. Cæs. c. 56. Auct. de B. Afr. 59. Interim Cæsar, cognito Catonem, dimissis ceteris, Uticæ cum filio substitisse, non expediebat consilium viri. Dein audita ejus morte dixisse dicitur, 'Invideo tibi mortem hanc, Cato, quando tu mihi servati tui famam invidisti.' Tulit tamen civiliter postea celebrari a Cicerone Catonem, libro qui 'laus M. Catonis' inscribitur. Neque aliud, nisi tanquam apud judices respondit, duobus editis Anticatonibus.

60. Receptis interim obiter Usceta et Adrumeto urbibus, vitaque Q.[10] Ligario et C. Considio filio concessa, Uticam pergit, quæ jam a Messalla custodiis ad portas oppositis tenebatur. Obvius ibi L. Cæsar se demisit ad victoris genua, vitamque duntaxat deprecatus, in præsentia quidem obtinuit: eademque venia Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, L. Cellæ patri et filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonisque et Damasippi liberis data: itemque Statilio, qui Catonis exitum imitaturus a philosophis prohibitus fuerat. Uticensibus pro studio erga se gratias egit. Trecentos gravi et longa oratione incusatos, bis millies sestertio[e] mulctavit, 'quam summam sex pensionibus populo

Plut. Cat.

Auct. de B. Afr.

9 Deerat in edd. ante Crev. *τὸ que.*
10 Q. pro C. reposuit Crev. ex Auct. de B. Afr.

[e] *Bis millies sestertio*] Marcis argenti nostratibus 781250. *Crev.*

Digitized by Google

Romano per triennium penderent.' Conditionem omnes læti acceperunt (nam de salute sua putarant actum esse) seque illo demum die natos esse prædicantes.

61. Interim Juba cum Petreio Zamam fuga pervenit, quam duplici muro circumdato muniverat, regiamque sibi habuerat. Sed quia et ipse victus, et Sabura cum suis copiis deletus a P. Sitio fuerat, contemtus est a suis exclususque. Nec caret defensione Zamensium perfidia: quod in medio foro pyram Juba construxerat, hoc proposito, ut in ultima desperatione civibus interfectis omnibus, rebusque pretiosis in rogum conjectis, ibi cum uxoribus liberisque cremaretur. Igitur, neque minis quicquam proficientibus, neque precibus, (nam et preces adhibere docuerat necessitas,) ne liberis quidem conjugibusque impetratis, in villam suam discedit: deinde similes expertus omnium civitatum animos, post magnificas epulas ferro cum Petreio concurrit, ut per virtutem interfecti viderentur. Petreius valentior facile confecit Jubam: ipse servi sui manu invenit necem. Vitruv. VIII. 4. Auct. de B. Afr. Appian. Dio. Flor. Liv. Epit. Auct. de B. Afr.

62. Dum hæc aguntur, Cæsaris fortuna trahente omnia, Considius e Tisdritano oppido, cui præerat, cum Gætulis paucis in regnum profectus, a comitibus suis, qui succinctum pecunia senserant, interficitur: C. Virgilius Caninio Rebilo proconsuli, a quo Thapsi obsidebatur, se dedit: P. Sitius, qui plurimum eo bello Cæsari contulerat, vix leviter notus antea, dum per Mauritaniam ad imperatorem proficiscitur, in Faustum et Afranium incidit, qui cum equltibus Scipionis Utica discesserant. Is reliquos partim cædit, partim accipit in deditionem, Afranium et Faustum cum conjuge et liberis capit vivos.

63. Uxori Fausti, quæ eadem Pompeii erat filia, duobusque liberis ejus Cæsar incolumitatem suaque omnia concessit, et ad fratrem proficisci passus est. Afranius et Faustus, tanquam temere orta in exercitu seditione, unaque Petreius filius, interficiuntur. Sed Cæsaris jussu factum non dubitatur, cujus etiam inter artes referunt, quod invisos sibi per milites clam curaverit occidendos, ne clementiæ simulationem omitteret. Sic et Tullium Rufum aliosque inter prælium cum Scipione perisse: sic Appian. Liv. Epit. Oros. VI. 16. Auct. de B. Afr. Dio.

Digitized by Google

L. Cæsarem, quanquam receptum in gratiam, per insidias interfectum. Quippe judicii specie, quod libertos servosque Cæsaris ferro et igni crudeliter enecuisse, bestias quoque ad spectaculum venationis comparatas trucidasse dicebatur, militum objecisse ferociæ, a quibus quasi per iram interficeretur. Afranium certe et Faustum imperio Cæsaris occisos neque dubium est apud auctores plerosque, neque adeo mirum, quia semel impetrata venia dimissi, denuo ad oppugnandum eum se converterant: cui generi hominum haud sine causa erat infensissimus. Servavit tamen hic quoque institutum suum, ut amicorum atque familiarium deprecationi condonaret[11] singulos. Et Octavius quidem adolescens, qui postea Augustus appellatus est, pro Agrippæ sui fratre, qui eodem bello apud M. Catonem fuerat, avunculum exoravit.

Sueton. Cæs. c. 75.
Eutr. Zonar. Flor. Dio. Sueton. Nic. Dam. de Instit. Aug. Cic. ad Fam. VI. 13. Dio.
Nicol. Damasc.

64. Sed Scipio et T. Torquatus, unaque Damasippus et Plætorius Rustianus, cum duodecim navibus apertis multum diuque jactati, cum Hispaniam peterent, adversis ventis in Africam relati, apud Hipponem Regium a classe P. Sitii excipiuntur. Ibi Scipio, cum animadverteret navim, qua vehebatur, ab hostibus capi, gladio se transverberat: et, quærentibus qui interea irruperant, ubi imperator esset, 'Imperator,' inquit, 'bene se habet.' Eodem tempore ceteri quoque a Sitianis militibus interimuntur. Quibus, ob navatam eo bello operam, cum alia præmia dedit Cæsar, tum Cirtam, olim regum domum, quam ceperant, habitandam concessit: unde colonia Sitianorum appellata.

Oros. Auct. de B. Afr.
Appian. Dio. Oros. Val. Max. III. 2. Sen. Epist. 24. Flor. Liv. Epit. Auct. de B. Afr. Appian. Civ. IV. Mela I. 6. Plin. V. 3.

65. Ipse interim Zamæ pecunias cogit, cives Romanos qui contra se pugnaverant, mulctat; provinciaque ex regno facta, C. Sallustium Crispum pro consule præficit, qui tam avide dicitur expilasse provinciam, ut hoc ei fuisse injunctum a Cæsare quidam crediderint: alii pactum cum eo magna pecunia scripserunt, ne causam diceret. Deinde regressus Uticam, bona eorum qui sub Scipione duxerant ordines, vendidit. Thapsitanos Adrumetanosque pecunia, Leptitanos tricies centenis millibus

Auct. de B. Afr.
Auct. de B. Afr. Appian. Dio. Cic. in Sallust.

11 *Condonaverat* edd. ante Crev.

Digitized by Google

pondo[f] olei in annos singulos, Tisdritanos certo frumenti modo mulctat.

66. Inter hæc rem summæ mansuetudinis, sed et prudentiæ, facit, cremandis quæ repertæ in scrinio Scipionis erant variorum epistolis: sicut et apud Pharsaliam antea, et olim Pompeius, debellato Sertorio, summa cum admiratione hominum atque laude fecerat. Ita multorum, qui contra ipsum senserant, opprimere crimina, quam exequi malebat: ne quos, mutata fortuna, animum mutaturos esse sciebat, permanere in odio et inimicitiis vel nolentes cogeret. Tantis rebus tam celeriter confectis, Idibus Juniis Uticæ conscendit, et in Sardiniam trajectus, Sulcitanis, qui Nasidium classemque ejus receperant, imperat pecuniam: mox solvens a Caralibus ante diem III. Kalendas Quintiles, quia propter tempestates subinde hærendum in portubus fuerat, duodetrigesimo die Romam venit. Ibi cognoscit in Gallia quoque per absentiam suam a D. Junio Bruto legato rem fortiter felicitérque gestam, victosque prælio Bellovacos, qui cum vicinis aliquot populis rebellaverant.

Dio. Plin. VII. 25. Supra, XCVI. 19. Sen. de Ira, c. 23. Auct. de B. Afr. Liv. Epit.

[f] *Tricies centenis millibus pondo*] Libris pondo Parisiensibus 234375. *Crev.*

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

Dio, XLIII. 1. REVERSUS in Urbem Cæsar, ut omnia suis armis cessisse ostenderet, simul admiratione virtutis et metu potentiæ cives suos recipere servitutem et pati doceret; quatuor simul triumphos apparavit. Neque vero senatus cunctanter subibat jugum, jamque ultro plura prope, quam postulare Cæsar voluisset, decreverat: 'supplicationes dierum quadraginta, equos albos in triumphis, et lictores quos et tum haberet, quosque in prima et secunda dictatura habuisset. Prætectum quoque morum,' novo nomine reperto, quasi vetus illud 'censoris' usu viluisset, 'esse' jusserunt 'in triennium, dictatorem in decennium:'[1] utque suggestus fieret in curia. Uti consulibus, qui quoque tempore essent, in sella curuli assideret, primusque sententiam diceret: ludis Circensibus omnibus mappam mitteret: magistratus a populo declaratos renuntiaret: utque currus statueretur in Capitolio, adversum Jovem spectans: utque simulacrum ejus eodem loco poneretur, orbem terrarum calcans: in basi inscriberetur, CAESARI HEMITHEO: utque, deleto Catuli nomine, instaurator Capitolii Cæsar scriberetur.' Neque

Suet. Cæs. c. 76. Dio.

Flor. IV. 2. Dio.

1 *Jusserunt in decennium* tantum exhibetur in edd. ante Crev. Ex Dione correxit Crev.

Digitized by Google

hic stetit adulantium humilitas: multaque decreta sunt tam serviliter, ut ipsi quoque nimia viderentur. Sed quæ memoravimus recepit. Catuli tamen nomen, dum pudore delere cunctatur, in Capitolii dedicatione mansit.[a] Tac. Hist. III. 72.

2. Sed honores tam prodige decretos sibi plurium metu quam benevolentia sentiens Cæsar, ad conciliandos firmius animos, in senatu verba hunc in modum fecit: 'Utinam mortalibus hunc animum Dii dedissent, ut a mutuis injuriis temperantes, amicitiam pacemque colerent: neque bella geri, etiam, quod tristissimum est, civilia necessum foret, neque ex bellis deinceps aut cruenta odia, aut occultæ suspiciones timerentur! Sed quando contra potentiam et improbitatem paucorum defendi rempublicam oportuit, armisque vindicari quod amicitiæ jurique denegatum fuerat; in eam necessitatem incidi, ut aut mihi cadendum cum libertate fuerit, aut ii prosternendi qui nos perditos deletosque cupiebant. Dio.

3. 'Et fortuna quidem justiori affuit causæ, multorumque præliorum eventu declaravit, nondum abjecisse curam Romanæ rei Deos. Atque hoc etiam subinde apparebit clarius, cum facta consultaque mea dies aperiet, magnisque documentis palam fiet, qualem ei dederint animum, cui daturi victoriam belli arbitriumque pacis fuerant.

4. 'Nolim enim vestrum quenquam ita maligne de me judicare, patres conscripti, ut aliorum exempla, quam meos mores secuturum putet: neque, si mihi victoria contulit, ut possem, quæ cupiam, facere, aliud facturum credatis quam oporteat. Si Marium, et Cinnam, et Syllam, quorum naturam periculum texerat, nudaverunt vic-

[a] *Catuli tamen nomen, dum pudore delere cunctatur, in Capitolii dedicatione mansit*] Tacitus hoc solum memorat, Catuli nomen usque ad Vitellium mansisse. Quod hic Freinshemius addit, ex mera ipsius conjectura est: non illa quidem satis probabili. Neque enim is erat Cæsar, quem pudor a cupitis facile deterreret. Ryckius ad hunc Taciti locum suspicatur, erasum quidem fuisse Catuli nomen, sed ita ut deletarum literarum vestigia apparerent, quod sæpe in antiquis marmoribus conspici testatur. Sed si res ita esset, Tacitus sane existimandus esset negligenter admodum et improprie locutus esse. Nobis verisimilius videtur Dionem errasse, illudque decretum de Catuli nomine delendo, et Cæsaris inscribendo, aut factum non esse, aut a Cæsare repudiatum.

Digitized by Google

toriæ ; non ideo me his similem fore existimaveritis, cujus moderationem, ne recensendo singula me laudare videar, non mutarunt tot prospera, sed probaverunt. Enimvero neque erga fortunam irreverenter me geram, aut indignationem excitabo Deorum, quos ferme non ulterius beneficia sua sarta tecta præstare cognovi, quam donec homines his modeste atque sapienter utuntur.

5. ' Neque vero ab initio belli aliud mihi propositum armorum præmium fuit, quam ut, victa invidia atque insolentia, virtutem explicarem meam tuto, et ex augenda utilitate publica gloriam acquirerem. Quos igitur in aliis reprehendi atque persecutus sum mores, iis absit ut me cupiam dedere, similemque his ostendere quos superavi. Ego vero potius ipsa fortuna mea incitor, ut, nisi olim summa mihi voluntas fuisset omnia rite atque ordine administrandi, vel inde majorem sumturus impetum fuerim.

6. ' Quem enim potius benefacere multis verum est, quam penes quem earum rerum maxima est facultas? Cui vero minus aut concessum est peccare, aut necessarium? Deorum autem beneficia a quo æstimari rectius possunt, quam ab eo cui illi summa omnia contulerunt? Quis majorem concordiæ pacisque publicæ aget curam, quam cujus eam servari maxime interest? Is igitur et animo imperabit plurimum, et potentia temperanter utetur : quis sine contineri magnam felicitatem diu non posse nemo dubitat. Quid si ad hæc accedat studium gloriæ, qua una in re me fateor esse intempérantiorem? An non qui et diligi a præsentibus, et laudari a posteris volet, operam dabit ut iis factis moribusque studeat, per quæ ista tam pulchra atque desiderabilia quam certissime et comparantur et retinentur?

7. ' Neque hæc a me fingi, fidem vobis præterita non minus quam præsentia facient. Nihil locutus sum, quod non præ me tulerim perpetuo : et si potentia mutasset animum, nunc maxime tempus erat declarandæ voluntatis, postquam deletis non partibus modo, sed etiam reliquiis partium, sospes incolumisque et victoriæ compos redii. Sed prius omnia in me gravia atque acerba expetant, quam hunc induam animum, ut tyrannus patriæ et civium,

Digitized by Google

quam rector atque princeps audire malim. Consulatus et dictaturas quas[2] dedistis, ad salutem hominum, non ad perniciem valere volo.

8. ‘ Hujus destinationis spondere fidem perpetua mea consuetudo debet. Qui enim credere poteritis periculum a me cuiquam innocenti fore, quem scitis veniam dedisse semper, a quibus infestissime fueram oppugnatus; nonnullis et iterato? Aut quomodo indulgebit suspicionibus, qui repertas apud Pompeium, apud Scipionem literas introspicere noluit, et in ignem conjecit, ut quos a pœna jam absolverat, etiam a metu omni liberaret? Igitur, posita semel cura, et præteritorum obliterata memoria, tanquam recens in ejusdem reipublicæ societatem venissemus, benevolos amicosque afferamus animos, ut et vos meorum laborum fructum percipiatis, paternam rebus vestris adhibituri curam; et ego vestra prosperitate, tanquam boni parentes liberorum secundis rebus, gaudeam.

9. ‘ Sane nihil tam in votis habeo, quam uti omnes a delictis temperando lenitatem meam sibi propriam atque perpetuam esse patiantur: si tamen aliquid forte peccatum erit, homines nos esse meminero. Et virtuti quidem recteque factis semper erunt apud me parata præmia: errantes, quam mansuetissime poterit, ad officium revocabuntur. Neque milites meos timueritis. Communis mihi atque vobis imperii custodes sunt, alendique multas ob causas necessario. Sed neque contra vos alentur, et contenti his quæ dederitis, amare discent eos a quibus accipient. Sane pecuniæ plus solito exegisse fateor: sed hoc, quam seditiosos habere milites, præstabat, et levi profecto impensa redemtum est, quicquid peccare conscii victoriæ exercitus, inopia et necessitate irritati, potuissent.

10. ‘ Mihi nihil ea diligentia quæsitum est: quin omne patrimonium effusum pro republica, et grande insuper æs alienum contractum. Sed, quemadmodum ipsi liquido cernitis, pars in sumtus bellorum erogata, reliquum ad vos reportatum est: ut ad vos omnis hujus opulentiæ fructus, ad me solum exigendi acerbitas et

2 *Dictaturæ quas* Cler. *dictaturæ quos* reliquæ edd. ante Crev.

Digitized by Google

invidia perveniret. Sic enim locuples facta respublica dignitatem vestram opesque præstare tutas potest: quando nec imperium sine militibus, neque milites sine stipendio retinentur. Absit tamen, ut cuiquam molestus sim pecuniæ causa. Neque vectigalia nova constituam: veteribus contentus ero. Semperque potius eo cogitationes curasque meas conferam, quemadmodum vos opibus honoribusque augeam, quam quemadmodum aliquid abradam [3] de præsentibus.' Apud populum deinde similia cum disseruisset, multum quidem extinxit de priore hominum cura: fiduciam excitare non potuit, priusquam rebus ipsis comprobata promissa vidissent.

11. Inter hæc apparatu facto, qualem magnitudo rerum gestarum excusare, opes imperii unius in manum redactæ pati potuerunt; quatuor triumphis Urbem ingressus est, eodem mense, sed interjectis diebus. Primum et excellentissimum egit de Gallis, quorum multas magnasque nationes subegerat, cujus apparatus fuisse traditur ex citro. Rhenus ibi traductus est, Rhodanusque, et ex auro captivus oceanus. Ingens multitudo nobilium captivorum currum antecessit, et imperator quondam omnium Vercingentorix. Et hic quidem, acto triumpho, cum aliis quibusdam necatus est.

Oros. vi. 16. Sueton. Cæs. c. 37. Appian. Civ. II. Plut. Cæs. Vell. II. 56. Liv. Epit. Flor. Vell. Dio.

12. Sed ejus diei lætitiam interpolavit casus in omen tractus a plerisque. Prætervehens enim Fortunæ fanum quod in Velabro Lucullus exædificaverat, axe diffracto pæne curru excussus est: et dum alius apparatur atque adducitur, obortæ sunt tenebræ. Ascenditque in Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra lævaque lychnuchos gestantibus. Cæsar genibus per gradus Capitolii repsit: quanquam et ipse jam staret inter Capitolina numina, currumque Jovi oppositum, et titulum haberet homine majoris. Sed et inscriptionem illam sustulisse paulo post dicitur, solo nomine relicto.

Sueton. et Dio. Dio.

13. Inter hunc honorem Cæsaris, cum omnium hominum magnitudinem egressus potentia ac felicitate videretur, annotata sunt carmina plena probri, quæ currum inse-

[3] *Abrodam* edd. ante Crev.

Digitized by Google

quens exercitus militari licentia jecerat. Allectos in senatum novos homines ignotosque traducebant: Cleopatræ, mulierumque aliarum, etiam provincialium, objiciebant amores, 'mœchum calvum' canentes 'adducere, qui Romæ mutuum sumsisset aurum, in Gallia prodegisset turpiter.' Potentiam quoque male partam sugillabant, 'si juste vellet agere, pœnam daturum; quod scelestus esse pergat, dominari.' Præmiorum quoque parsimoniam cavillantes, alternis versibus exprobravere 'lapsana se vixisse apud Dyrrhachium.' Sed hæc quidem omnia æquo animo Cæsar patiebatur: 'gaudere' quin immo dicebat, 'nosse milites suos, quam bono imperatore uterentur.' Unius dicti acerbitatem, quod objectum sæpe ab inimicis probrum continebat, ægrius tulit: 'Gallias a Cæsare subactas esse, Cæsarem ipsum a Nicomede: et triumphare Cæsarem, non triumphare Nicomedem.' Id vero falso sibi objici testatus, etiam jurejurando interposito, non ideo potuit expugnare contumaciam famæ, quin ultro tam impudens defensio irrideretur.

Sueton. Cæs. 51. Dio. Plin. XIX. 8. Dio. Sueton. Cæs. c. 49. Dio.

14. Triumpho peracto, epulum populo datum per multos dies: duoque et viginti tricliniorum impleta sunt millia. Frumentum accipere solitæ plebi deni modii[b] extra ordinem, ac totidem olei libræ distributæ. Quippe postremo bello vectigal annuorum frumenti ducentorum millium medimnorum Atticorum,[c] olei tricies centena millia librarum adjecisse reipublicæ commemorabat. Nummos quoque promissos olim iisdem divisit, viritim trecenos: et pro mora et velut usura, centeni insuper additi.[d] Veteranis itidem, super bina sestertia,[e] quæ belli civilis initio pronuntiaverat, vicena millia nummum dedit, centurioni-

Liv. Epit. Vell. Plut. Cæs. Sueton. Cæs. c. 38. Dio. Plut. Dio. Sueton. et Appian.

[b] *Deni modii*] Modii nostrates fere octoni. *Totidem olei libras.* Intelligendæ videntur mensuræ librales. Decem autem librales mensuræ olei sunt libræ nostrates pondo 6. unciæ 8. cum sexta unciæ parte. *Crev.*

[c] *Ducentorum millium medimnorum Atticorum*] Modiorum nostratium 925000. *Tricies centena millia librarum.* Apparet ex c. 66. libri superioris libras pondo hic intelligendas esse. *Crev.*

[d] *Nummos.... trecenos: et..., centeni insuper additi*] Quadringenti sestertii efficiunt unam libram argenti Romanam: uncias nostrates 12. cum semuncia. *Crev.*

[e] *Bina sestertia*] Marcas argenti nostrates 7. uncias 6. semunciam 1. *Vicena millia nummum.* Marcas 78. unciam 1. *Crev.*

Digitized by Google

bus duplum, tribunis alarumque præfectis quadruplum. Quod autem numerum eorum, qui frumentum e publico acciperent, per licentiam temporum, præter modum excrevisse compererat, recensum[f] eorum egit vicatim, numerumque de trecentis viginti millibus ad centum quinquaginta millia retraxit.

Dio. Sueton. Cæs. c. 41. Liv. Epit. Appian. Plut. Dio. Flor. et Dio.

15. Altera deinde laurus Ægyptia fuit, ductaque ante currum Arsinoë, Nilusque translatus, et ad simulacrum ignium ardens Pharus. Achillæ quoque et Pothini spectati exitus. Hujus triumphi apparatum fieri jusserat e testudine. Singulorum enim triumphorum fercula et instrumenta diversa e materia parari, ad ostentationem magnificentiæ, et voluptatem oculorum, visum illustrius fuerat. Sed Arsinoë post triumphum, in gratiam fratris sororisque, dimissa est.

Appian. Vell. Dio.

16. Tertius de Pharnace currus Ponticum triumphum invexit. Inter ejus pompæ fercula trium verborum titulum prælatum aiunt, VENI, VIDI, VICI. Hujus triumphi fuit apparatus ex Ægyptia spina, quæ circa Thebas maxime nascitur.

Flor. Sueton. Cæs. 37. Vell. Plin. XIII. 9.

17. Quartum ex Africa triumphum duxit, de rege Juba, cujus et filius puer ductus est fortunata captivitate. Quippe liberaliter educatus Romæ, et regnum utriusque Mauritaniæ tenuit postea, et Græcis literis eruditus, memorabilior etiam claritate studiorum quam regno habitus est. Hujus triumphi fercula constabant ex ebore, cujus et copiam eadem victoria subministraverat.

Flor. Appian. Plut. Plin. V. 1. Vell.

18. Diversus animorum sub eos dies habitus fuit. Dolorem multa afferebant: præsertim quod de civibus Romanis, etiamsi titulo abstineretur, re et facto triumphabatur. Omnium enim præliorum tabulæ præferebantur, et illustrissimi cujusque noscebantur imagines, una Pompeii effigie demta, quam invidiæ declinandæ Cæsar omiserat. Sed Catonis, Scipionis, et Petreii extrema eliciebant lacrymas: neque Gallico triumpho lata Massilia, neque

Appian. Cic. Phil. VIII. 6. Dio.

[f] *Recensum*] 'Census' et 'recensus' differunt. Census numerum inibat omnium omnino civium: recensus autem hic a Cæsare actus, examen erat et disquisitio brevis in eos qui jure aut injuria capiebant e frumento publico. Ita fere Berneggerus ad Suetonium. Vid. et Rualdi Animadv. 24. in Plut. *Crev.*

Digitized by Google

Ægyptio ducta Arsinoë parum indignationis ac misericordiæ commoverat. Quin et lictorum numerus, nullius unquam spectatus imperio, admonebat homines sortis suæ, et alienam vicem oblitos, suæ fortunæ cogebat ingemiscere. Vicissim captivorum reputantes multitudinem, et quam infestarum populo Romano gentium robur hi fuissent, rerumque gestarum inauditam antea magnitudinem, ab odio Cæsaris ad laudes et admirationem transferebantur. Delectabant et Achillæ Pothinique pœnæ, et Pontici regis tam celeriter dejecta arrogantia. Opes etiam translatæ (ad decies sexies millies sestertium[g] fuisse reperio, coronas aureas, dona regum ac civitatum, duo millia octingentas viginti duas, auri pendentes pondo viginti millia quadringenta quatuordecim[h]) mulcebant animos, magnam exinde partem suis mox usibus aut voluptati cessuram, scientium. Appian. Vell. II. 56. et ibi Lips. Appian.

19. Nam et viscerationem populo dedit Cæsar, et omnis generis spectacula diversis causis. Forum enim suum, eo quod Romanum vocabatur, pulchrius, sed minori latitudine, ubi jus redderetur, templumque Veneris Genitricis, et juxta numinis effigiem Cleopatræ simulacrum dedicavit, cum multis et aliis nobilium artificum tabulis; inter quas Timomachi Ajacem et Medeam octoginta talentis[i] emisse traditur. Locavit ibidem equi sui effigiem, qui humanis similes priores pedes habuit, neque sessorem recipere voluit nisi Cæsarem: statuamque sibi loricatam dicari passus est, cum effigie quam Arcesilaus fecit. Struxit et amphitheatrum, ubi funebribus filiæ ludis pronuntiatum olim populo munus atque venationes exhibuit. Sueton. Cæs. 38. Plut. Dio. Appian. et Dio. Plin. XXXV. 4. et 11. et VII. 39. Plin. VIII. 42. Sueton. Cæs. 61. Plin. XXXIV. 5. Dio et Plut.

20. Fecit et ludos regionatim, per omnium linguarum histriones, item circenses, athletas, naumachiam. Munere gladiatorio depugnaverunt quidam Romani equites, sed Sueton. Cæs. 39.

[g] *Decies sexies millies sestertium*] Marcas argenti Parisienses 6250000. Sequitur Appianum Freinshemius. Velleius enim minorem summam habet, nempe sexies millies, sive marcas argenti nostrates 2343750. *Crev.*

[h] *Auri .... pondo viginti millia quadringenta quatuordecim*] Marcas 31897. uncias 6. *Crev.*

[i] *Octoginta talentis*] Marcis argenti 7500. *Crev.*

Digitized by Google

et Furius Leptinus, cujus pater præturam gesserat, et Q. Calpenus, senator quondam actorque causarum. Dimicare et Fulvius Setinus senator voluerat, sed Cæsar negavit passurum in senatoribus, equites admisit. Pyrrhicham saltaverunt Asiæ Bithyniæque principum liberi.

Dio. Sueton.

21. Ludis D. Laberius eques Romanus mimum suum egit, quanquam sexagenarius, quod ipse diligenter excusavit in prologo, coactum se testatus 'blanda vi illius, cui ne Dii quidem ipsi negare quicquam potuissent.' Sed neque serviliter se gessit in actione, ultusque est injuriam dictis liberis sub aliena persona, 'Quirites libertatem perdere,' exclamans; et, quo versu totum in se populum convertisse dicitur, quasi vocem misisset publici affectus, 'Necessum esse multos timeat, quem multi timent.' Alienavitque ea libertate Cæsarem, ut Publium ei mimographum anteponeret: statimque Publio palmam, Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis daret.

Cic. ad Fam. XII. 18. Macrob. Sat. II. 7. A. Gell. XVII. 18. Macrob.

22. Neque tamen Laberio vel excusatio sua, vel potentia Cæsaris præsidio fuit, quominus equestri loco indignus post mimum actum haberetur. Cum e vestigio in quatuordecim sessum iret, per orchestram, qui senatorum in theatro locus erat, transeunti, Cicero ait, 'Reciperem te, nisi anguste sederem:' simul et illum respuens, et cavillatus in numerum senatorum, quem Cæsar supra modum auxerat. Nec tacitum a Laberio tulit, 'mirum anguste sedere, qui duabus soleret sedere sellis.' Sed nec ab equitibus receptus est, qui gemino dedecore commaculatum ordinem interpretabantur, et quod eques Romanus in scenam attractus esset, et quod mimus in quatuordecim remissus. Idcirco ita se coarctaverunt, ut venienti non esset locus.

Sueton. Vitruv. v. 6. Sen. Contr. VII. 3. et Macrob. Sat. II. 3.

23. Sed neque ejusdem ordinis plerique temperabant a majoribus probris. Circensibus, spatio circi ab utraque parte producto, quadrigas bigasque et equos desultorios agitavit patricia juventus. Ejusdemque nobilitatis turma duplex, majorum et minorum puerorum, Trojam lusit. Venationes per quinque dies sunt editæ: et novissimo quingeni pedites, viceni elephanti, equites treceni commissi, sublatis metis, quo spatium dimicantibus esset,

Sueton. Dio. Sueton. Appian. Sueton.

Digitized by Google

binisque castris eorum in locum repositis, euripoque in gyrum addito, contra eruptionem belluarum. Athletæ, stadio ad tempus exstructo, in regione Martii Campi certaverunt per triduum. Plin. VIII. 7. Sueton.

24. Græcis ludis C. Octavium præfecit, sororis suæ nepotem, quem successorem fortunæ suæ destinatum variis jam tum honoribus evehebat. Nam et nuper quatuordecim annis nato virilem simul togam et sacerdotium in locum L. Domitii dederat: et Latinis præfectum Urbis constituerat: et triumphans, ornatum donis militaribus, quanquam interesse non potuerat bello, currum suum prosequi jusserat. Navale prælium, non in mari aut lacu aliquo, sed in minore Codeta[k] exhibuit, parte Martii Campi effossa, et immisso flumine. Concurrerunt biremes ac triremes quadriremesque Tyriæ et Ægyptiæ classis, quadringenis remigibus instructæ, et millenis navalibus sociis. Nic. Dam. de Instit. Aug. Sueton. Aug. 8. Dio. Sueton. Cæs. 39. Appian.

25. Et hæc omnia spectacula cum tanto hominum concursu celebrata essent, ut plerique advenæ inter vicos aut vias sub pellibus manere cogerentur, multique mortales, et in his duo senatores, eliderentur in turba; ab iis ipsis quorum summa in talibus cura atque voluptas erat, Cæsaris reprehendebatur cum sævitia prodigalitas, qui non contentus immenso sanguine, quem prælia hausissent, nunc per ludum et jocum tantam vim ejus, una cum extortis iniquissime pecuniis effunderet. Opera quoque data fuerat, ut omni temeritate sumtuum cujuslibet priorum exemplæ vincerentur. Munere gladiatorio carbasinis velis totum forum Romanum intexit, ut spectatores a sole defenderet, Viamque Sacram ab domo sua ad Clivum usque Capitolinum: quod munere ipso visum esse mirabilius tradunt. Studuit etiam inusitata quædam naturæ opera ostendere; tumque primum Romæ visa est camelopardalis. Sueton. Dio. Plin. XIX. 1. et Dio. Plin. VIII. 18. et Dio.

[k] *In minore Codeta*] Sic explicat vocem Codeta Festus: 'Codeta appellatur ager trans Tiberim, quod in eo virgulta nascantur ad caudarum equinarum similitudinem.' Minor Codeta et major sic appellatæ, observante Casaubono ad Suetonium, ut Velabrum majus et minus, et alia in eadem urbe. *Crev.*

Digitized by Google

Dio. 26. Sed aliorum inermes erant querelæ, nec ultra sonitum processuræ inanium vocum: milites perniciose moveri cœperant, non cura honesti aut inutilium sumtuum tædio, sed quia non potius inter ipsos pecunia dividebatur. Neque quieverunt, priusquam sua manu correptum aliquem superveniens Cæsar ad supplicium centurionibus tradidit. Sed hic quidem non injuste perierat. Duos alios innocentes stolidissimæ superstitionis crudelitas absumsit, ne publici quidem erroris ullo prætextu defensa. Cum enim neque Sibyllinis libris hoc jussum esset, neque ullo alio recepto oraculo, duo viri in Campo Martio a pontificibus et Martiali flamine immolati sunt.

Sueton. Cæs. 41. Dio. 27. Inde conversus ad ordinandum reipublicæ statum, judicia senatoribus et equiti tradidit, remotis qui tertii ordinis fuerant ærariis tribunis. Et quia seipsum, propterea quod multis continenter annis Galliam obtinuisset, imperii consuetudine captum norat, tulit, ne prætoriæ provinciæ plusquam annum, ne plusquam biennium consulares obtinerentur. Ad replendam porro Urbem, quæ superioribus bellis vehementer exinanita fuerat, et coloniis transmarinis deducendis, quo circiter octoginta millia civium detinebantur; sanxit, ne quis civis major annis viginti, minorve quadraginta, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatoris filius, nisi contubernalis, aut comes magistratus, peregre proficisceretur: neve hi qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.

Sueton. Cæs. c. 30. Cic. Phil. 1. 8. Dio. Sueton. Cæs. c. 42.

Dio. Sueton. Dio. Sueton. Cæs. c. 43. Euseb. Chron. num. 1972. Sueton. 28. Proposuit et iis qui multos susciperent liberos, præmia: et omnes medicinam Romæ professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi Urbem incolerent, et alii appeterent, civitate donavit. Sumtus quoque recidit, non lata modo diligenter, sed etiam exercita lege. Usum conchyliatæ vestis, et margaritarum, nisi certis personis et ætatibus, perque certos dies, ademit. Lecticis etiam uti matronas prohibuit, quæ nec viros nec liberos haberent, et minores essent annis quinquaginta quinque. Circa macellum custodes disposuit, qui opsonia contra vetitum emta retinerent, deportarentque ad se: summissis

Digitized by Google

nonnunquam lictoribus atque militibus, qui si qua custodes fefellissent, jam appositâ e mensis ipsis afferrent.

29. Correxit et fastos, jampridem superiorum temporum ignorantia, et per licentiam intercalandi, dum pontifices in gratiam publicanorum extendunt, aut contrahunt tempora, ita turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno responderent; et jam, quod ex emendatione Cæsaris intelligitur, qui v. Nonas Octobres esse debuerat dies,[1] principium anni haberetur. Igitur, repudiata veterum ratione, qui secuti lunæ revolutiones fuerant, ad solis cursum ordinavit, Ægyptiis adhibitis, et principe omnium Sosigene, quos Alexandriæ consuluerat; et M. Flavio scriba annitente. Appian. Civ. II. fin. Solin. c. 3. Plut. Cæs. Sueton. Cæs. 40. Scalig. de Emendat. Temp. II. Dio et Appian. Plin. VIII. 25.

30. Sed Alexandrini tricenos dies in menses partiti, sub finem anni quinque reliquos addebant. Id displicuit Cæsari, potiusque visum, et illos quinque dies, et alios insuper duos Februario detractos,[m] certis mensibus adjicere, et quadrantes diei, (eo enim ferme spatio solis conversio dies trecentos sexaginta quinque superat,) colligere, donec ex his confecta dies quarto quoque anno intercalaretur, eo mense ac loco, quo etiam apud veteres intercalari consueverat, id est, ante quinque ultimos Februarii mensis dies: idque bissextum censuit appellandum, quod nimirum id biduum pro uno die haberi, et diem sextum Kalendas Martias vocari volebat. Mac. Sat. I. 14. et 15. Herodot. II. init. Dio et Sueton. et Censor. de Die Nat. c. 20. et Ovid. Fast. III. 155. Macrob. L. 98. D. de Verbor. Signif.

31. Ut igitur tam fœde luxatus annus ad siderum cœlique leges revocaretur, cum illos supervacuos dies, ad sexaginta septem, inter Novembrem ac Decembrem interje- Sueton.

[1] *Qui V. Nonas Octobres esse debuerat dies*] Eryc. Puteanus, lib. de Bissexto, c. 10. probat Kalendas Januarias ejus anni qui præcessit emendationem, incidisse in III. Idus Octobris Juliani, id est, diem 13. Octobris, si nostro more numeremus. *Crev.*

[m] *Et illos quinque dies, et alios insuper duos Februario detractos*] Dio hic primum videtur errasse, qui duos dies uni e mensibus a Cæsare detractos scribit, cum nullus omnino mensium a Cæsare sit imminutus. Errorem auxit Freinshemius, qui mensem illum Februarium esse affirmat, cum constet ex consentiente scriptorum omnium testimonio, Februarium antiquitus apud Romanos duodetriginta diebus censum esse, ut hodieque ex Cæsaris ordinatione numeramus. Annus Romanus dierum erat 355. Dies decem addidit Cæsar, quos in varios menses distribuit, ut videre licet apud Macrobium et Censorinum. *Crev.*

Digitized by Google

Plut. Sueton. cit; tum mensem Mercedonium sive intercalarem, qui ex consuetudine in eum annum inciderat, consumsit: unde factum est, ut annus ille, qui confusionis erat ultimus, in Macrob. et Censorin. dies quadringentos quadraginta quinque protenderetur. Hæc ferme a veteribus tradita nuper etiam assensum Dio. doctissimorum virorum meruerunt. Sed Dio plures[4] septem et sexaginta diebus tribus his intercalaribus a Cæsare Putean. l. de Bissext. c. 10. consumtos esse negat:[a] cujus opinionem vir perquam eruditus e Gallia minime spernendis argumentis tuetur. Erat Plin. XVIII. 25. hæc res tam usu saluberrima, quam molitu difficilis: et ipse Sosigenes tribus de ea commentationibus editis seipsum in quibusdam corrigere necesse habuit. Præterea Dio. Plut. nihil in his Cæsar, nisi de consilio principum, aut etiam totius ordinis fecerat. Neque tamen effugere dicacitatem hominum potuit. Adeo ubi nimia taxandi licentia invaluit, non minus bene quam secus facta reprehenduntur. Sane Cicero, quasi potius a Cæsare quam a cœlo ea anni ratio indicta esset, cuidam dicenti, cras Lyram exorituram, 'Nempe ex indicto,' respondit.

Cic. pro M. Marcell. 32. Sed idem Cicero magnis verisque præconiis Cæsarem extulit, cum is Marcello consulari, mentionem ejus Cic. ad Fam. IV. 4. et pro Marc. 4. inferente L. Pisone, et C. Marcello ad pedes se abjiciente, senatu etiam surgente, et rogante universo, nonnihil Liv. Epit. prius accusata ejus acerbitate, reditum cum summa illius Cic. ad Fam. IV. 4. et VI. 6. dignitate concessisset. Quanquam illo beneficio Marcellus frui non potuit, cum a Mitylenis Urbem repeteret, Liv. Epit. Athenasque venisset, in ipso portu a P. Magio Cilone Cic. ad Fam. IV. 12. familiari suo interfectus, qui, vetus Pompeianæ militiæ comes, aliquem amicorum ab eo sibi præferri non Val. Max. IX. 11. patiebatur,

4 *Plus* edd. ante Crev.

[a] *Dio plures septem et sexaginta diebus tribus his intercalaribus a Cæsare consumtos esse negat*] Immo nullam habet rationem Dio mensis illius, qui ex instituto Numæ intercalari debebat hoc anno, dum negat plures septem et sexaginta diebus a Cæsare in hunc annum additos esse. Et merito illum mensem non annumerat diebus a Cæsare additis. Is enim Cæsaris non erat, sed consuetudinis: dies autem sexaginta septem Cæsar a se, non a consuetudine, adjecit. Atque ita tuetur et explicat Dionis mentem Erycius Puteanus, vir perquam eruditus, sed e Belgio, non e Gallia nostra. *Crev.*

Digitized by Google

33. Et asperserat Cæsarem suspicio: sed quibus aliqua veri cura erat, cum constaret de Magio, non sustinebant quicquam de Cæsare credere: purgavitque eum scripta ad Ciceronem epistola M. Brutus, Marcelli præcipuus admirator. Neque alio luculentiore testimonio magnitudinem viri approbaverimus, quam quod in libro quem de virtute composuit Brutus ei reddidit, 'se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exilio relinquere.' Addiditque, 'C. Cæsarem Mitylenas prætervectum, quia non sustineret videre deformatum virum.' Cic. ad Att. XIII. 10. Senec. Consol. ad Helv. c. 9. Cic. Brut. c. 71. Senec.

34. Sed horum a Cæsare præclare constitutorum gratiam alia quædam elevabant, quod relaturus gratiam clientibus suis, senatus numerum, indignis multis ascriptis, ampliaverat: prætores creaverat duodecim, quot simul eodem anno fuerant nunquam: quæstorum quoque et minorum magistratuum collegia auxerat: notatos a censoribus, metu judiciorum extorres reduxerat: condemnatos ambitus in Italia esse sinebat. Etiam incivilis plane videbatur comitiorum ratio, quæ cum populo diviserat, ut, excepto consulatu, ceterorum magistratuum partem dimidiam populus, alteram ipse constitueret. Unde candidati Cæsaris appellati, quos nullo repulsæ metu brevibus libellis circum tribus missis commendabat. Sueton. Cæs. 41. 72. 76. et 80. Dio. D. de Orig. Jur. Paragr. 33. Sueton. et Dio. Quint. VI. 3. Tac. I. Ann. 15. Sueton.

35. Sed et Cleopatræ amor magnopere datus est crimini, quæ, anno eodem, Romam regio comitatu venit, accitu ipsius. Cæsar mulieri viroque, minor ille Ptolemæus fuit, hospitium in suis ædibus dedit: notatusque est, tanquam, præter notissimum Cleopatræ adulterium, etiam puero nefarie illuderet. Sane maximis honoribus præmiisque auctos, regesque socios et amicos appellatos, remisit in regnum: filium etiam, quem Cleopatra paulo post discessum ejus ex Ægypto pepererat, de suo nomine Cæsarionem appellari passus est. Quem quidem Cæsari forma quoque et incessu similem fuisse tradiderunt. M. Antonius etiam agnitum ab eo senatui affirmavit: contra Dio. Euseb. Chron. num. 1972. Sueton. Cæs. 52. Dio. Sueton. Plut. Cæs. Dio, XLVII. Sueton.

Digitized by Google

quem Oppius librum edidit, 'non esse Cæsaris filium, quem Cleopatra dicat:' plane quasi patrocinio res egeret.

Dio, XLIII. 36. Dum ista Romæ geruntur, in Hispania plus obortum belli erat, quam aut classe prius e Sardinia, aut mox cum Q. Fabio Maximo, Q. Pedio legatis exercitu misso coërceri posset: ipsiusque jam Cæsaris præsentia requirebatur. Igitur Urbis custodia M. Lepido, et sive sex, sive octo præfectis permissa (nam de numero dubitatur) quos pro prætoribus constituit, qui per absentiam suam res urbanas administrarent; in Hispaniam profectus est, quartum jam non consul, sed designatus sine collega.

Sueton. Cæs. c. 76.

Appian. FastiCapit.

37. Neque supervacuum fuerit, explicare quali tum honore, et quoties præditus egerit; quando annus ille confusionis hæc quoque confundendi occasionem scriptoribus præbuit. Sed quoniam alii consulem, alii dictatorem fuisse volunt, Suetonii sententiam veram esse judico, tertium et quartum consulatum gessisse titulo tenus, contentum dictaturæ potestate, decreta simul cum consulatibus. Igitur et in tres novissimos menses, puto per eam causam, quod jam ipse consul cum collega per duodecim menses fuisset, (nam annus ille, ut est expositum supra, mensibus quindecim constitit) binos suffecit. Neque vero comitia consularia, quæ sunt circa id tempus a M. Lepido consule eodem et magistro equitum habita, eo pertinuisse crediderim, ut Cæsari sub finem demum anni tertius consulatus daretur, sed ut novi consules sufficerentur. Plurimum certe moveor auctoritate scriptoris, qui bellum Hispaniense tradidit: quem certe, quicumque tandem fuerit, iisdem temporibus vixisse constat: nec iniquum arbitror, ut huic Fastorum fragmenta, quibus alioquin permultum tribuo, posthabeantur.

Vid. Sigon. Comm. in Fast. et Pigh. Ann.

Sueton. Cæs. 76.

Dio.

38. Ceterum Hispaniensium armorum hæ ferme causæ fuerunt. Proximus sub Cassio et Marcello tumultus Cæsaris legiones discordia et suspicionibus labefactaverat; metuque pœnæ miserant ad Scipionem legatos: deinde cum Scipio victus esset, Pompeius morbo in Balearibus attineretur, T. Scapula, Q. Aponio ducibus, Trebonio Cæsaris legato negarunt obsequium, totamque fere Bæticam traxerunt secum ad defectionem.

Digitized by Google

39. Interim et Pompeius trajecit in Hispaniam, usus- Auct. de
que occasione, dum muneribus dandis Romæ Cæsar tem- B. Hisp.
pus terit, præter spem omnium brevi magnas copias colle- Nic. Dam.
git. Nam, favore paterno adjutus, a multis civitatibus de Instit.
societatem et auxilia obtinuerat: quibus instructus, alias Aug.
vi adjungebat partibus. Jamque Carthaginem Novam Dio.
obsidebat, cum Scapula et qui cum eo erant imperatorem
eum agnoverunt; vicissim nihil non et dicentem et fa-
cientem, quo sibi benevolentiam hominum pararet. Quod
alioquin abruptis consiliis necessarium, ab ingenio aspe- Cic. ad
riore et rustico extorserat etiam Allobrogum fuga, qui Fam. xv.
Curionis milites, deinde Jubæ captivi, post ab hoc Pom- 19.
peio transditi, nescio quam ob offensam, ad hostes trans- Dio.
fugerant. Hac nova humanitate multi etiam allecti sunt
ex hostilibus castris: eorum maxime qui olim sub Afranio
militaverant.

40. Accesserunt interim et ex Africa cum alii, tum Appian.
Sex. Pompeius Varusque et Labienus, a quibus simul Dio.
classis instar adductum est. Ea quoque res, quod frater
venerat, vires auxit: spem favoremque hominum accen- Flor. iv. 2.
dente fama, pro uno duos stare Pompeios: ideoque auxi- Dio.
lia diversissimis ex locis confluebant. Sed surgentem
hanc et proxima quæque amplectentem potentiam, quo-
rundam adventu, quos Cæsar præmiserat, sparsa mox
affuturi fama stitit: Cnæusque diffisus alia retineri posse,
relicta maritima ora in Bæticam se recepit. At inter P.
Varum et C. Didium haud procul Carteia in ipso oceani
ostio contractum navale prælium, repens tempestas etiam
effecit tristius: sic quoque depressis multis ex utraque
classe navibus. Cessit tamen Varus, objectisque in fauce Flor.
portus anchoris, inter sese inexplicabili nexu obvinctis, Dio.
arcuit ingressum hostilium navium, classisque reliquias
servavit. Auct. de
B. Hisp.

41. Interea Cæsar in Hispaniam venit admirabili cele- Dio.
ritate, et quod miraculum auget, iisdem septem et viginti Appian.
diebus, tot enim nec amplius, Roma Obulconem, ubi Strab. iii.
exercitus erat, pervenit, poëmate quod inscribitur ‘ Iter ’ p. 160.
composito. Ullam oppidum Cn. Pompeius tum oppug- Sueton.
nabat ab aliquot mensibus. Idcirco Cæsar sperans bene Cæs. 56.
Auct. de
B. Hisp. et
Dio.

Digitized by Google

meritam civitatem sola adventus sui fama liberari posse, relicta majori parte militum, cum paucis qui sequi poterant, ab equitatu Fabii et Pedii legatorum, quem occurrere sibi jusserat, in castra deductus est. Sed Pompeius, unum virum uni non adeo præstare ratus, in obsidione persistebat.

42. Cæsar igitur undecim cohortes per L. Julium Patiecum introduxit Ullam, per media Pompeii præsidia tutum iter præbente nocte ventis et tempestatibus horrida: ipse contendit Cordubam, non modo spe avertendi Pompeium ab Ulla, sed etiam capiendi per proditionem oppidi, quam ei spem legati Cordubensium injecerant, nupero ejus adventu, cum a Pompeio modo discessissent, obviam profecti. Priori consilio respondit eventus. Namque Sex. Pompeius, qui cum præsidio Cordubam tenebat, trepidis nuntiis accivit fratrem. Sic et Ulla prope capta discrimen effugit; et Corduba a Cæsare relicta est, quem
Dio. præter hostem etiam vexare morbus cœperat. Igitur dilatum in hyemem bellum, neque discessum in hyberna: cum interim quartum consul, et valetudinem recuperavit Cæsar, et partem exercitus, quæ consequi celeritatem ejus nequiverat, recepit.*

Auct. de B. Hisp. Dio. Auct. de B. Hisp. 43. Ategua firmissimum erat præsidium Pompeii, quo plurimum frumenti comportatum fuerat. Id subito Cæsar aggressus, circumvallare instituit, susque deque ferente Pompeio, qui munitionibus oppidi confisus, parcebat militibus suis, prius existimans futurum, ut frigoris vehementia desisteret Cæsar, quam Ategua caperetur. Sed illo pertinacius instante, cum exercitu eodem profectus est.

44. Multa forte castella in adventum ejus exstruxerat Cæsar, ut equitum peditumque præsidiis venientem arceret. Sed forte accidit, ut quo tempore Pompeius veniret, sub ortum diei nebula crassissima cœlum tegeret. Igitur eo facilius et perrupit Cæsaris præsidia, et multos ejus equites concidit. Legiones omnino habebat tredecim: sed quibus præcipue confideret, duæ erant vernaculæ, quæ a

* A. U. C. 707. A. C. 45.

Digitized by Google

Trebonio transfugerant; una facta ex coloniis Hispaniæ; una Afraniana ex Africa, quam secum Pompeius adduxerat. Reliquæ constabant ex fugitivis, ne ipsæ quidem plane contemnendæ, cum quartum jam annum plerique fuissent in armis exerciti, projectamque afferrent ad prælia audaciam. Appian.

45. Neque tamen ausus est subsidio venire suis: tantum, quia duce carere Ateguenses cognoverat, L. Munatium Flaccum misit. Is se Julianarum partium, et tribuni cornicularium* esse simulans, noctu solus vigiles quosdam adiit, tanquam missus ad circumeundas excubias: a quibus, accepta tessera, alios fallens, alios evitans, a postremis etiam deductus, quibus se missum a Cæsare ad recipiendum per proditionem oppidum persuaserat, per medias ejus copias Ateguam ingressus est. Pompeius, incensis nocte castris, inter Ucubim et Ateguam in montibus consedit: mox etiam, his incensis castris, Cordubam intendit iter. Interea cum ad Cæsarem Arguetius (an Aruntius?) et Asprenas venissent, quorum ille signa quinque Saguntinis obiter ademta retulerat, longius evagari Cæsaris equites cœperunt, et eos qui commeatus ad castra Pompeii vehebant excipere. Dio. Frontin. Strat. III. 14. Dio. Auct. de B. Hisp.

46. Sed qui in præsidio Ateguæ erant, ferociter repugnabant, non ferro tantum, sed etiam igne, per omnia ingenia mittendi, se tuentes. Donec semper cum damno repulsi, iram verterunt in oppidanos, qui Cæsari favere credebantur; nec ipsos modo occiderunt, sed etiam, auctore Flacco, fœminas, vocatis nominatim ad spectaculum viris, quos apud Cæsarem esse sciebant, jugulatas præcipites miserunt de muro: infantes, dictu quoque fœdum, partim in gremiis matrum trucidarunt, alios in conspectu parentum aut humi afflixerunt, aut in sublime jactatos subrectis exceperunt pilis. Val. Max. IX. 2. et Auct. de B. Hisp.

47. Sub vesperam ejusdem diei venit ad eos clam a Pompeio tabellarius, turres aggeremque jubens accendi, Auct. de B. Hisp.

* *Tribuni cornicularium*] Cornicularius videtur fuisse tribuni minister sive accensus. Vid. not. Marcelli Donati ad Liv. X. 44. Cornicularii mentio fit apud Suet. quoque, Domit. c. 17. et Val. Max. l. VI. c. 1. art. 11. *Crev.*

Digitized by Google

et tertia vigilia tentari eruptionem: 'se nocte tota futurum in armis, ut tutiorem daret ad se receptum.' Infelix conatus fuit. Reflante vento ignis in opera Romana jactus ædificia comprehendit oppidi, erumpentesque fumo involvit, ancipiti periculo, quod eodem tempore telis etiam hostium lapidibusque petebantur. Igitur occisi captique magno numero: et argentum et vestis, quæ[5] eo consilio extulerant, ut eorum direptione distractos opprimendo, viam ad erumpendum facerent, victoribus prædæ fuere. Neque tamen destiterunt a defectione, sed ventum secundum nacti, turrim Cæsaris incenderunt.

Dio.

Auct. de B. Hisp.

48. Sed, multis ex oppido transfugientibus, neque inter ceteros integra concordia, tabellæ de muro sunt dejectæ, hoc exemplo: 'L. Munatius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute et constantia futurum me in te esse præstabo.' Eodemque tempore legati oppidanorum, qui ante exierant, Cæsare adito, si vitam sibi concederet, postridie oppidum esse dedituros dixerunt. Ille 'se Cæsarem esse, fidemque præstare solitum' respondit. Ita ante diem XI. Kalendas Martii, quæ primo anno Juliano fuerunt, oppido potitus est, et imperator appellatus ex victoria, quartum jam dictator designatus,[p] consul itidem quarto, quem honorem sine collega decretum inire ad finem belli distulit.

Dio.

Auct. de B. Hisp.

49. Pompeius, his auditis, castra Ucubim versus movit, convocatisque Ucubensibus, inquiri fautores victoriæ hostium jussit, ex quibus occidit homines septuaginta quatuor: major aliquanto numerus, cum in oppidum reduceretur, negligentia an sponte custodum, in Cæsaris castra perfugit. Similis cædes similibus causis apud Bursavolenses est edita. Cæsar, rebus Ategnæ constitutis,

5 *Quam* pro *quæ* legebatur ante Crev. et mox *prædæ fuit* pro *prædæ fuere*.

p *Quartum jam dictator designatus*] Id cur in hunc locum notare distulerit Freinshemius, non videmus: cum ex auctore de B. Hispan. quem sibi hic ducem esse professus est supra c. 37. Cæsar profectus sit ab Urbe dictator III. designatus IV. *Crev.*

Digitized by Google

ita propinquis a Pompeio locis consedit, ut castris conferre castra videretur. Ibi dum uterque operibus viribusque superare adversarium contendit, aliquot minora prælia facta sunt, certamenque singulare commissum inter spectatæ virtutis viros Turpionem Ambivium et Q. Pompeium Nigrum.

50. Quod tamen ferme superior Cæsaris res erat, Pompeius itidem castra movit; moventemque Cæsar est insecutus, donec eos in Mundensem campum, fatalem Pompeio futurum, belli ratio deduxit. Et erat inde discessurus Cæsar, sed, audito Pompeium de tertia vigilia stetisse in acie, vexillum (id signum erat pugnæ) proposuit: sed, Flor. IV. 2. ut est observatum, solito mœstior. Similiter Pompeius, consilii inops, neque constituram[6] adversus longa belli Dio. detrimenta sociorum fidem ratus, properabat decernere; licet prodigiis aperte deterrentibus. Sane simulacra sudasse, sonitus armatorum auditos in cœlo, itemque monstrosos animalium partus, faces ab oriente transcurrentes in occasum, spernere pro irritis aut ambiguis poterat: sed aquilæ Pompeianarum legionum, fulmina, quæ pedibus Jul. Obseq. aurea tenebant, visæ dejicere, alasque concutere avolaturis similes, haud dubiam cladem videbantur portendere. Dio.

51. Planities inter utraque castra intercedebat millium Auct. de quinque, subjecta collibus in quibus Ucubis erat condita, B. Hisp. et Pompeii acies constiterat. In ea planitie, sed propius colles, spatium interjectum uliginosum erat, rivo per cœnosum et palustrem locum decurrente. Ita duplici locorum favore Pompeianos defensos tamen aggredi Cæsar statuit, tessera Veneris proposita, cum Pompeius ad ex- Appian. citandam patris memoriam Pietatem suis dedisset. Tredecim Pompeius legiones in prælium deduxerat, equitatu Auct. de lateribus circumfuso, et levi armatura, sex millium nu- B. Hisp. mero, quibus prope alterum tantum accessit ab auxiliaribus Hispanis Maurisque: filios enim suos Pompeio rex Strabo, Bocchus auxilio miserat; cum adversarius ejus Bogud in XVII. p. præsidiis Cæsaris esset. Ceterum auxilia utrobique haud 828. Dio. magno fuerunt usui: pugnaque vix tentata, Romanis militibus campum reliquerunt.

6 *Et neque constitutam* edd. ante Crev.

Digitized by Google

Auct. de B. Hisp. 52. Cohortes octoginta Cæsar eduxerat, cum octo millibus equitum. Hi virtute superiores hostibus, iniquitate loci laborabant, ad extremæ planitiei voraginosa progressi. Nullo unquam prælio fluctuata magis Cæsaris fortuna est: ut prope Juliani diffiderent victoriæ. Diu pari Marte nihil aliud quam occidebant occidebanturque: donec pugnando utrimque fessis, velut tacitis induciis quies et mœstum silentium tenuit. Mox renovata pugna, impulsum est illud veterani militis invictum robur, ne prorsus fugeret, verecundia magis quam virtute retentum.

Flor. IV. 2. Vell. II. 55. Plut. Cæs. Flor. Oros. VI. 16. Plut. Flor.

Oros. Suet. Cæs. 36. Flor. Frontin. Strat. II. 8. Appian. Vell. Plut. 53. Ibi vero Cæsar vinci insuetus, ad præveniendum hoc dedecus cogitasse de consciscenda sibi nece traditur. Id quidem constat, equum e conspectu abduci jussisse, scutoque cujusdam arrepto in primam provolasse aciem, increpita fortuna, quæ veterem ducem semperque victorem pueris proderet. Variis inde vocibus pudorem virtutemque suorum stimulans, cum ante prima signa sic procurrisset, ut vix decem ab hoste pedibus distaret, magnam in se conjectam vim missilium excepit scuto, aut modica corporis declinatione vitavit. Tum vero connisi decumani, quorum in mediocri numero maxima virtus extabat, redintegrarunt prælium: nec hostes rem gesserunt segnius, quos et ipsos suus imperator, adolescens impetus ad bella maximi, dimisso itidem equo pericula[7] communicans, animabat.

Appian. Auct. de B. Hisp. Vell. Dio.

Appian. Flor. et Dio. 54. Cum ita pari animo ac Marte totam ferme diem continuata pugna esset, sub vesperam, unde minime sperabatur, orta est victoriæ occasio. Rex Bogud, qui initio prælii reliquerat locum, cum instare sibi neminem cerneret, dum adversarii contumacissima pugna detinentur, tentandorum castrorum consilio capto, Labienum non fefellit. Idcirco protinus quinque cohortes ex acie sua detractas subsidio castris ire jussit. At Cæsar, his abire visis, fugere inclamavit hostem, sive credens ita esse, sive hac specie abusurus ad victoriam. Hinc certe et erecti Juliani, et territi hostes sunt: verseque mox fugæ initium fuit, falso credita, cum etiam, errore comperto, non am-

7 *Periculo* edd. ante Crev.

Digitized by Google

plius restitui turbati ordines possent. Hæc pugna pugnata Liberalibus,[q] advertit hominum curam, ut eodem die ante quadriennium Italiam a Pompeio relictam recordarentur. Victi pars in castra, pars in oppidum refugerunt. Castra expugnata sunt, pari prope utrorumque clade. Auct. de B. Hisp. Oros. Plut. Ep. Mat. ad Cic. IX. ad Att. ep. 15. Dio.

55. Mundam quia Cæsar statim circumvallari imperaverat, ne quis per noctem evaderet, et aggeri exstruendo nec temporis satis nec materiæ suppetebat; congesta sunt hostilia cadavera, aggerque ex his effectus, valli vicem scutis pilisque et jaculis, quis confixa corpora tenebantur, explentibus. Et gaudebat fœda crudelitate miles, vertendisque ad oppidum occisorum capitibus, tanquam virtutis suæ testimonio delectabatur. Flor. Val. Max. VII. 6. Appian. Dio. Auct. de B. Hisp.

56. Cecidisse tradunt eo prælio Pompeianorum supra triginta millia, quos inter Labienum et Varum, quibus fieri Cæsar funus jussit: et equitum Romanorum ex Urbe et provincia circiter tria millia. Aquilæ omnes captæ, cum signis et fascibus, præterea duces belli septemdecim. Victores desiderati ad hominum mille, pedites equites, promtissimus quisque, et vulnerati ad quingentos. Hoc de prælio dixisse Cæsarem ferunt, 'sæpe se de victoria, tum primum de salute dimicasse.' Plut. Auct. de B. Hisp. Appian. Vell. Auct. de B. Hisp. Appian. Plut.

57. Ceterum perditarum rerum nuntius ad Sex. Pompeium Valerius adolescens Cordubam ex prælio venit. Idcirco Sextus, distributa equitibus pecunia, nocte Corduba profectus est, ad Cæsarem de pace iturum simulans: ceterum perfugit in Celtiberiam, ibique repertis latebris, latrocinio se toleravit. Diversa Cnæo fortuna fuit. Is primum ex acie centum quinquaginta equitibus, peditibusque paucis comitatus, non prius remisit fugam, quam Carteiam pervenisset, Munda distantem millibus passuum ducentis,[r] ubi naves habebat. Interea Cæsar Auct. de B. Hisp. Dio. Flor. Cic. ad Att. XII. 37. Appian. Auct. de B. Hisp. Strab. III. p. 141. Dio. Appian.

[q] *Liberalibus*] Liberalia incidebant in diem XVI. Kal. Apriles, quo die Pompeium Brundisio solvisse ex Italia fugientem constat ex epistola Matii ad Ciceronem. Itaque ille scrupulus qui torsit hac de re Lipsium, ut ipse testatur ep. 31. ad Germanos, jam nullus est. Tantummodo notandus est Orosii error, qui pugnam ad Mundam eo die pugnatam esse scribit quo Pompeius quadriennio ante 'ex Urbe' aufugerat. Scribere debuisset 'ex Italia.' *Crev.*

[r] *Millibus passuum ducentis*] Leucis nostratibus fere 67. *Crev.*

Digitized by Google

Cic. ad Fam. IX. 18. Auct. de B. Hisp. Appian. Auct. de B. Hisp. Dio.

Cordubam profectus est, cujus adventu Scapula, primus eorum tumultuum auctor, magnifice prius epulatus, jugulum servo præbuit. Cordubæ magna erat discordia, ipsis dedere cupientibus oppidum, resistentibus servis, quorum ingentem vim Pompeius armaverat. Ii cum legiones Cæsaris recipi viderent, incendere oppidum cœperunt. Sed superati a Julianis perierunt hominum circiter millia duo et viginti, non connumeratis qui extra murum ceciderant: reliquos Cæsar vendidit.

Auct. de B. Hisp. et Dio.

58. Inde Hispalim itum, divisam et ipsam studiis atque factionibus. Igitur cum legati missi ad Cæsarem præsidium ab eo præfectumque Caninium introduxissent, Philo quidam, Pompeianarum partium acerrimus defensor, clam ad Cæcilium Nigrum profectus, magnaque ab eo Lusitanorum accepta manu, noctu per murum intromissus est, Cæsarisque præsidium interfecit. Cæsar, si infestius oppugnaret obsessum, ne oppidum a desperatis incenderetur veritus, consulto segnius administrari omnia jussit, quo spem effugii præberet hostibus. Nec aliter quam cogitaverat factum. Eruperunt illi, et, incensis ad flumen Bætim navibus, quo distinerent Julianos, profugiunt: sed a præparatis ante equitibus conciduntur.

Auct. de B. Hisp.

59. Sic Hispali recepta versus Astam processit, unde legati venerant oppidum dedentes: et in itinere oppugnatis quæ resistebant, ad Carteienses contendit, quorum legati Pompeium in sua potestate esse renuntiaverant. Sed ea quoque civitas discesserat in partes, et, re cognita, portæ sunt a Pompeianis occupatæ. Tandem magna excitata seditione, et cæde edita, saucius humero Pompeius naves triginta occupat longas, iisque profugit. Sed, premente fato, dum navigium conscendit, funiculo irretivit pedem, et accelerans quidam, ferroque abrumpere funiculum volens, sinistrum ejus crus incidit. Comperta Pompeii fuga C. Didium, qui Gadibus classi præerat, excitavit, ut mari eum terraque persequeretur. Sed Pompeiana classis, nullis rebus paratis, profecta, intra quartum diem, aquationis causa, ad montana quædam loca applicuit. Eo loco Didius occurrit, et, navibus quibusdam incensis, aliis captis, præclusit maritimam fugam.

Dio. Appian. Auct. de B. Hisp. Strab. III. p. 141.

60. Pompeius deserta et avia petens, postquam adesse

Digitized by Google

cum Didianis equitibus et cohortibus Cesennium Lentonem audiit, ad ultimam spem munito loco, haud procul Laurone, capto repugnat. Cesennius ubi vi capere locum posse desperat, circummunire instituit. Tum vero Lusitani certissimum exitium fuga vitare coacti, deseruerunt Pompeium, qui, præter accepta vulnera talo etiam intorto, neque pedes iter facere poterat, neque ut equo vehiculove uteretur natura loci præcipitiis aspretisque horridi sinebat. Idcirco cavis exesisque rupibus et antris se occultans, captivorum indicio proditus est, atque interfectus. Caput adolescentis præcisum Cesennius retulit, idque a Didio transmissum, Cæsari revertenti Hispalim A. D. pridie Idus Apriles relatum est. Cæsar in conspectum dari populo, ad reprimendos rebellium spiritus, deinde sepeliri jussit. Neque diu lætatus hoc eventu Didius, a Lusitanis, qui se denuo collegerant, per insidias occisus est. Vell. Dio. Flor. Auct. de B. Hisp. Cic. Phil. XII. 9. Oros. Plut. Cæs. Appian. Auct. de B. Hisp. Dio. Auct. de B. Hisp.

61. Interea qui Mundæ fuerant circumsessi, cum eruptionem tentassent, essentque a Q. Fabio cum magna cæde rejecti, dolum paraverunt, ut magna manus, per speciem transfugii recepta, in castris administraret cædem, eodemque tempore ceteri eruptionem facerent. Sed, prodito eorum instituto, Fabius tesseram per castra dedit, uti omnes Mundenses extra vallum conciderentur. Tandem operibus assiduis interclusi, cum extremum malorum accessisset, discordia, deditionem aliis volentibus, ceteris alia omnia, inter ipsos concursum est, et portæ ab alteris adapertæ. Nec prætermisit occasionem Fabius, occisisque multis, reliquos redegit vivos in potestatem. Munda cum immensa hominum cæde expugnata, vicinum oppidum Ursaonem tentari placuit, situ operibusque permunitum. Oros. VI. 16. Dio. Auct. de B. Hisp.

62. Interea Cæsar a Gadibus, quo processerat, Hispalim regressus, concione advocata,[8] severa oratione Hispanos increpuit, ' quod beneficiorum quæ primo quæstor iis, postea prætor, deinde consul, nuper dictator victorque, frequentia et magna dedisset, immemores, tam facile ad arma contra se capienda inducti essent.' Deinde revolu-

8 Ita correxit Crev. ex Auct. de B. Hisp. In edd. priorr. legitur *commeatu convocato*.

Digitized by Google

tus ad perpetuæ suæ clementiæ commemorationem, conservaturum se provinciam dixit. Pecunia maxime imperata est, quibusdam et agri ademti, et graviora imposita stipendia. Sed ex æde Herculis Gaditani donaria sustulit, satis assuetus apertissimis rapinis atque sacrilegiis sustinere bellorum atque munerum impendia. Ne sociis quidem et bene meritis gratuita beneficia tribuit, agro donando, aut immunitate concedenda, civitatisque et coloniæ nonnullis dando jura. Sub hoc tempus Hispalim deducta colonia, ex nomine Cæsaris et Romæ, Julia Romulensis appellata est.

Dio. Suet. Cæs. 54. Dio. Isid. xv. 1. Plin. iii. 1.

63. Inter hæc otia, hæc enim bellicis comparata laboribus, homini nunquam cessare solito otia videbantur, Anticatones duos scripsit, vituperationem continentes Catonis, laudationique Ciceronis opposítos. His rebus ferme septimum intra mensem confectis, C. Octavius ad avunculum Cæsarem Carteiæ adhuc agentem venit, impeditus morbo, ne discedentem Roma comitaretur.

Sueton. Cæs. 56. Cic. ad Att. xii. 40. Nic. Dam. de Instit. Aug.

64. Per eos dies enatum palmæ germen in loco Mundensis pugnæ huic Octavio prosperum omen fecisse credunt, quem tantarum opum successorem Deus designaverat. Sed ad suam fortunam trahens Cæsar, factus erat hilarior atque confidentior. Tantoque facilius accepit Octavii preces, tam pro aliis interpositas, quam etiam pro Saguntinis, qui multis criminibus urgebantur, cum ad conventum Carthaginiensem Cæsar accessisset. Cetera deinde provincia constituta, uti commodum properanti fuerat, Romam ad triumphum decessit.

Dio. Nic. Dam. Appian.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXVI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Hispaniensem Cæsaris triumphum, non, uti consueverat, lætum populo, sed peracerbum fuisse tradunt: quia sub Hispanorum præscriptione, non de rege aliquo aut imperatore barbaro, sed aperte de civis amplissimi modo, mox miserrimi, oppressa domo ducebatur. Itaque nec apparatus (erat autem ex argento rasili) nec epulum quod populo dedit, pari voluptate lætitiaque celebrata sunt: quanquam duo præbuisset prandia, quia prius parcius atque tenuius quam pro sua liberalitate instructum crediderat. Tum quoque frumentum populo distribuit, ne quid magnificentiæ deesset. Porro post triumphum consularia comitia habuit, suffecitque sibi in tres novissimos menses (tot enim supererant) Q. Fabium Q. F. Q. N. Maximum, C. Trebonium C. F. tanta quidem indignatione populi, veterem morem iterum violari non ferentis, ut Q. Fabio theatrum introëunte, cum lictor animadverti ex more jussisset, universi reclamaverint, ' non esse eum consulem.'

Plut. Cæs. Vell. II. 56. Dio, XLIII, Sueton. Cæs. c. 38. Dio. Fasti Capit. Sueton. Cæs. 76. et 80.

2. Triumphum etiam eidem Fabio, sed et Q. Pedio, legatis suis, decernendum curavit ex Hispania, quasi parum fuisset semel traductam esse civilium armorum calamitatem: quanquam nihil illi suis auspiciis gesserant.

Dio.

Digitized by Google

FastiCapit. Fabius Maximus A. D. III. Idus Octobres in consulatu suo triumphavit; A. D. Idus Decembres Pedius. Hi
Dio. triumphi, cum, minime favente populo, ducerentur, etiam ob mediocritatem pompæ derisi sunt. Cum enim, paucis ante diebus, Cæsar oppida eborea aut argentea transtulisset, deinde Maximus lignea; 'thecas esse oppidorum
Quint.VI.3. Cæsaris' jactitatum est.

3. Sed mirari non oportet Cæsarem hanc ostentasse
Plut. victoriam, cum tantis excepta Romæ publicis gratulationibus esset, tam singularibus cohonestata decretis. Sane tantum illi verecundiæ superfuerat, ut neque nuntios ex
Dio, XLIV. et Plut. Hispania, neque literas publice mitteret. At patres, plerique adulandi studio, nonnulli quo majore oneratum invidia velocius et excusatius perderent, honores nullo nec jure nec exemplo congerebant. Et Cicero quidem, quantum summo cuique hominum tribui potest, sententia sua dederat. Sed alii sic adauxerunt, ut Cicero prope-
Dio, XLIII. modum malevolus fuisse videretur. Ita supplicatio die-
Ovid.Fast. IV. 806. rum quinquaginta decreta: utque Palilibus ludi ederen-
Dio. tur, non jam ob natalem Urbis, sed quia pridie ejus diei
Ovid.Fast. IV. 377. nuntiata Cæsaris hæc victoria fuisset. Quemadmodum
Appian. Civ. II. eodem mense A. D. VI. Idus Apriles ludi ob victoriam
Dio. Africanam fiebant. Sed et ceteras insigniores ejus victorias singulis ludis placuerat celebrari. Ceterum hæc erat potius calamitatis vulnerumque reipublicæ tristis exprobratio. Levius insanisse viderentur, qui Clementiæ
Plut. templum ponendum censuerant; nisi commune ipsi atque
Dio, XLIV. Appian. Clementiæ esse voluissent, simulacris utriusque dextras jungentium dedicatis.

Sueton. Cæs. c. 75. 4. Sane quid facturus fuerit Cæsar, si vixisset diutius, non liquet. Illud in confesso est, quoad vixit mitem humanumque et placabilem adversariis se præbuisse. Sed et sub extremum tempus etiam quibus nominatim reditum non concesserat, reverti omnes, honoresque et imperia ca-
Plut. Cic. ad Fam. VI. 6. Appian. Polyæn. Strat. VIII. Sueton. pere passus est. Brutum quidem et Cassium prætores tum fecerat: aliis multis alios magistratus concesserat: conjecturam inde faciente populo, fore ut exemplo Syllæ rempublicam redderet. Postea et L. Syllæ, Cn. Pompeii
Plut. Cæs. statuas a plebe disjectas, per Antonium collegam reposuit;

Digitized by Google

quo tempore dixisse Cicero fertur, 'Cæsarem Pompeii statuas erigendo, stabilire suas.' De Pompeio semper honorificentissime loquebatur. Præterea cohortes prætorias, quibus stipatus bellorum tempore fuerat, a se removit. Custodes corporis uti asciscerat amicis monentibus, multisque se offerentibus ad officium, respondit, 'semel mori præstare, quam semper timere.' Dicta graviora inhibere quam vindicare maluit. In quibus et A. Cæcinæ criminosissimum librum, et M. Otacilii Pitholai carmina maledicentissima æquo et civili animo tulit. et de Cap. ex Inim. Util. et Apoph. Rom. in Cic. Cic. ad Fam. Plut. Cæs. Appian. Sueton. Cic. ad Fam. VI. 6. et 7. Macrob. Sat. II. 2.

5. Sed hæc tam pulchra et laudanda plerisque insolenter usurpandis corruperat, in omni celebritate triumphalem vestem indutus, laurumque perpetuo gestans: quo tamen honore lætatum ideo præcipue ferunt, quod molesta et dictis obnoxia calvitiei deformitas sic tegebatur. Sed ipsum occultandi studium patebat obtrectatorum jocis; et quod a Venere sua præcipuum formæ decus adeptum sese credi volebat; et de maximis quibusque negotiis literas Venere armata obsignabat, hanc insculptam annulo gestare solitus. Sueton. Appian. et Dio, XLIII. Sueton. Cæs. 45. Dio.

6. Fuit enim statura excelsa, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis. Sed et cultu notabili commendare formam studens, jam olim non evitaverat dicteria: cum et rubei coloris veste uteretur, qualem Albæ regibus gestari solitam ipse Iuli genus credebat ad se pertinere; et fluxiore cinctura, in quam memorabile dictatoris Syllæ dictum fuit, deprecantibus pro Cæsare amicis, 'cavere' jubens 'male præcinctum puerum.' Unde et Cicero post civile bellum interrogatus quomodo in electione partiserrasset, 'Præcinctura,' inquit, 'me fefellit.' Sueton. Dio. Sueton. et Dio. Macrob. Sat. II. 3.

7. Sed hæc erant, præ his quæ sequuntur, tolerabilia. Namque sacrificiis, certaminibus, donis circa omnia templa et loca publica, per singulas tribus colebatur: delubra quoque complura ei decernebantur senatusconsulto: eandemque insaniam, ad exemplum Urbis, civitates regesque socii insaniebant. Ipse Liberator vocabatur, relato in fastos nomine: templumque Libertati locabatur publice. Prænomen imperatoris non ipsi tantum, sed filiis etiam Sueton. Cæs. 76. Dio, XLIV. Appian. Pausan. III. Dio, XLIII. Sueton. Dio.

Digitized by Google

nepotibusque dabatur, cum nullos haberet; quod postea sequentes ad principes cum nomine Cæsaris pervenit, privato concessum nemini: cum adhuc imperatores vocarentur ob victoriam. Quem honorem ipsi quoque principes asciscebant, vel sæpius; ut Augustus quidem imperator appellatus legatur semel et vicies. Sed ista quidem appellatio quoties victori tribuitur, post nomen ascribi solet: eidem, quoties principatus est nota, præmittitur.

Tac. Ann. III. 74. Dio. Tac. Ann. I. 9. Lips. ad Tac. Ann. III. 74.

8. Appellatus est et pater patriæ, et dictator perpetuus, consulque in decennium continuum, et sacrosanctus esse jussus, quo jure semper tribuni plebis fuerant. Sacerdotibus Vestalibusque injunctum, 'uti singulis lustris vota pro eo facerent publice.' Decretum, 'ne quis conjunctum cum eo imperium haberet, neve rerum bello gerendarum laudem communicaret: utique magistratus inter ineundum jurarent, nihil moturos eorum quæ essent a Cæsare definita: neve quis injussu ejus ullam partem militaris imperii, aut pecuniæ publicæ attingeret.'

Sueton. Flor. IV. 2. Appian. Dio, XLIII. et XLIV.

9. Mensem quoque cujus nomen antiquitus a numero Quintilis fuerat, Julium appellari voluerunt, quod eo mense erat in lucem editus, A. D. IV. Idus: quo die sacrificandum quoque censuerunt ob natalem Cæsaris. Sed quia dies eadem celebrabatur Apollinaribus ludis, ea causa fuit, cur, edicto triumvirorum postea, Cæsaris natalis in antecedentem diem retraheretur: quia honores ei divinos habere cupiebant, Apollinaribus non poterant, quem diem antiquæ religiones unius Apollinis honori voluerunt esse consecratum. Tum etiam statuam Cæsaris eburneam, mox thensam et ferculum Cæsaris Circensi pompa inter simulacra Deorum jusserunt vehi: et imagines in templis vario ornatu proposuerunt: unam in fano Quirini cum inscriptione Dei invicti; aliam in Capitolio, ubi septem regum erant statuæ, et octava in medio gladium stringentis L. Bruti, qui libertatis vindex fuit. Juxta hanc Cæsaris collocata statua M. Bruto momentum ad facinus fuisse creditur, quod postea suscepit. His honorum velut infulis victima ornabatur, solatio potius quam remedio casura libertatis. Sed et alia multa decreta fuerunt, quæ tamen ex his cognosci æstimarique possint.

Euseb. n. 1975. Macrob. Sat. I. 12. Dio, XLVII. Dio, XLIII. Sueton. Flor. Appian. Dio. Cic. pro Dej. c. 12. Plin. XXXIII. 1. Plut. Brut. Dio. Flor.

Digitized by Google

10. Nec ei numerus tantum horum atque novitas concivit invidiam, sed magis etiam ipsius superbia, quod cum his decretis venientem ad se pro æde Veneris Genitricis universum senatum, consulibus præcedentibus, sedens excepit, dextra tantum porrecta singulis. Nihil temere aut acceptum acerbius, aut pluribus exagitatum sermonibus fuit. Quidam assurgere conantem a Cornelio Balbo retentum autumant, memorem esse jubente majestatis suæ. Alii conatum negant, sed et C. Trebatium admonere ausum limis aspectasse. Quapropter excusantibus illum postea, profluvio ventris laborantem timuisse, ne quid assurgens turpiter faceret, non est creditum, præsertim quia deinde pedibus domum redierat. Et, quo ægrius homines factum ejus paterentur, quam ipse tulisset iniquo animo, recordabantur, quod triumphanti, cum subsellia tribunitia[2] præterveheretur, a tribuno plebis Pontio Aquila assurrectum non fuerat. Nam et statim præ indignatione exclamarat, 'Repete igitur a me Aquila rempublicam tribunus:' et per continuos aliquot dies nihil promisit cuiquam, ut non adjiceret, 'si tamen per Pontium Aquilam licuerit.'

Liv. Epit. Sueton. Cæs. 78. Dio, XLIV. Plut. Cæs. Appian. Eutrop. Plut. et Sueton. Dio. Sueton.

11. Ex honoribus porro decretis, præter decennem consulatum, admisit reliquos, et quibusdam statim cœpit uti. Magistratusque ad libidinem et capere et dare solitus, pridie Kalendas Januarias, cum hora secunda, comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi consulis posita, deinde mortuo eo nuntiato, qui nullis evidentibus causis obierat, sublata esset; qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: petentemque consulatum hora septima renuntiavit consulem C. Caninium C. F. C. N. Rebilum, qui usque ad Kalendas esset, quæ essent futuræ postridie.

Appian. Sueton. Cæs. 76. Cic. ad Fam. VII. 30. Plin. VII. 53. Cic. Plut. Cæs. Dio, XLIII. Sueton. ubi supr. et Ner. 15. FastiCapit.

12. Hæc referri melius non potuere, quam verbis Ciceronis, qui interfuit. Neque dicta prætermittenda, quibus consulatus iste derisus est. 'Caninio consule prandisse neminem: eum tanta fuisse vigilantia ut toto consulatu suo somnum non viderit,' Ciceronis sales sunt; 'antea

Tac. Hist. III. 37. Cic.

2 *Tribunitia* add. Crev. ex Suet.

Digitized by Google

Macrob. Sat. II. 2. Plut. Cæs. Macrob. Sat. II. 3. Dio.

flamines Diales fuisse,[a] nunc consules,' Pitholai. Sed et ad salutandum consulem ituris, 'Maturemus,' inquit Cicero, 'ne priusquam accedamus, ille consulatu abeat:' idemque Græco verbo λογοθεώρητον appellabat consulem, tanquam qui sensu percipi nequiret: 'idque consecutum esse Caninium' dicebat, 'ut, quibus consulibus consul fuerit, quæreretur.' Sed tamen res in exemplum ivit: neque deinde quicquam fuit usitatius, quam ut multi eodem anno consules, et plerique in bimestre crearentur; annis nomina darent, qui ex Kalendis Januariis fuissent.

13. Ceteros magistratus in speciem more antiquo populus dabat, recusante munus istud Cæsare: sed tamen neque contra voluntatem ejus fiebant, et provinciæ ab ipso mandabantur extra sortem. Numerus adhuc ceterorum idem: sed prætores eo anno quatuordecim, quæstores quadraginta creati. Nec enim erat alia maturandis civilis belli præmiis expeditior ratio. Eandemque ob causam collegio quindecimvirorum adjectus unus est; et septemviris tres additi.

Tac. Dio.

Sueton. Cæs. 76. Dio. Macrob. Sat. II. 3. Sen. ep. 98. Sueton. Cæs. 72. et 76.

14. In senatorium quidem ordinem allegebat sine discrimine milites, libertinos, civitate recens donatos, Gallos quinetiam semibarbaros, aucto ad nongentos senatorum numero. Unde rogatum a quodam Ciceronem, 'uti privigno suo decurionatum expediret,' respondisse ferunt, 'Romæ si vis habebit; Pompeiis difficile est.' Et Q. Sextius pater, latum clavum offerente Cæsare, studiorum obtentu repudiavit. Quosdam etiam infimi generis provexit ad summos honores: monetæ, publicisque vectigalibus peculiares servos præposuit: trium legionum, quas Alexandriæ reliquerat, curam et imperium exoleto suo, Rufini liberti sui filio, commisit.

Sueton. Cæs. 80.

15. Hæc quoque vanis vocibus ultus est populus, hoc tantum assecutus, ut et pati posse quævis indigna et molesta judicaretur. Ideo 'Gallos idem in triumphum atque curiam, depositis braccis, lato clavo sumto, duxisse' canebatur: et libellus est propositus in hanc formam: 'Bo-

[a] *Antea flamines Diales fuisse*] Tunc nullus flamen Dialis erat. Vid. supra LXXX. 44. *Crev.*

Digitized by Google

num factum. Ne quis senatori novo curiam monstrare velit.' Hæc ille sic defendebat, ut diceret palam, 'si grassatorum et sicariorum ope in tuenda dignitate usus esset, talibus etiam se parem gratiam relaturum.' Sueton. Cæs. 72.

16. Sed in allegendis patriciis fuit aliquanto severior: in quos et C. Octavium recepturus erat, carissimum sibi; et maximi meriti virum, neque pollutum ab indignis honorem patienter laturum, M. Ciceronem, lege Cassia. Ascripsit autem præterea consulares omnes, et eos qui cum imperio ad exercitus fuerant. Sed et viris prætoriis decem consularia ornamenta tribuit. Quod autem dimissi quidam fuerunt, quos accusatores corruptorum judiciorum convicerant, id crimini datum est Cæsari, tanquam pecuniæ causa jus violasset: eaque suspicio vehementius aucta, postquam loca publica, nec profana modo, sed etiam sacra quædam, subjecit hastæ. Id. ib. 41. Dio. Nic. Dam. de Instit. Aug. Dio, XLVI. Tac. XI. Ann. 25. Dio, XLIII. Sueton. Cæs. 76. Dio. Sueton. Cæs. 54. Dio.

17. Certabat tamen ibi quoque cum rapacitate profusio, multisque grandes summæ donatæ, aut minimis addicta sunt luculenta prædia: notumque est Ciceronis dictum, mirantibus amplissimos fundos minimo abstulisse matrem Serviliorum; 'Quo melius emtum sciatis, Tertia deducta est.' Erat autem Junia Tertia Serviliæ filia, C. Cassii[2] uxor: quam et ipsam conciliare Cæsari mater credebatur. Sed L. Basilo præturam gerenti visum intolerabile, quod, negata provincia, pecuniam Cæsar dedisset: igitur, non ferens ignominiam, sibimet conscivit necem. Hæc, ut in civitate studiis et motibus discordi necessum erat, varie accipiebantur: gaudebant, quorum hæc fiebant emolumento; ceteri ringebantur, sermonibusque occultis, et quibus plus audaciæ erat, libellis editis, temporum infelicitatem traducebant. Sueton. Cæs. 50. Macrob. Sat. II. 2. Dio.

18. Hæc ferme anni illius gesta reperio: quo quidem ærarii curam ex præfectorum numero duo gesserunt, a quæstoribus prius administrari solitam. Ab eo initio varie habita ejus rei forma est; nec postea perpetuo mandata quæstoribus, sed postremo præfecti sunt ærario Tac. Ann. XII. 29.

2 *C. Crassi* edd. ante Crev.

Digitized by Google

Dio. prætorii. Quæstores autem eo anno nulli creati,[b] cum Lepido magistro equitum, sicut et factum anno superiore fuerat, præfectis urbana negotia administrantibus, qui postulati, quod lictores prætextamque et sellas curules habuissent, legem protulerunt, per quam earum rerum potestas fiebat iis qui magistratum aliquem a dictatore accepissent. Apollinares ludi sumtibus Cæsaris facti sunt per alterum præfectorum, quos ærario præfuisse diximus: Romanos ædiles plebis fecerunt ex senatusconsulto. Præterea, quod neque prius neque postea factum reperitur, unus præfectorum, cum feriis operam daret, alium sibi suffecit in proximum diem, atque ille iterum alium.

19. Sequitur annus Julianus secundus, quintam Cæsaris dictaturam, quintumque et postremum consulatum afferens.* Proximis enim comitiis cum, promissis ejus
Cic. Phil. II. 32. inductus, Dolabella consulatum petisset; quia M. Antonium creare consulem cupiebat, qui ex Hispania redeunti longissime profectus obviam, pristinum familiaritatis gradum recuperaverat; sciens eum esse Dolabellæ
Plut. Anton. Cic. inimicissimum, semetipsum cum M. Antonio designarat: Dolabellam ostendens, priusquam ad bellum Parthicum
Fasti Capit. proficisceretur, consulem esse jussurum. M. Lepidum
Dio. Appian. asciverat magistrum equitum: et, quia Galliam ille Narbonensem cum Hispania citeriore per legatos administrabat, et tum iturus ipse erat in provinciam, C. Octa-
Dio. vius C. F. C. N. magister equitum designatus est, ut,
Fasti Capit. Plin. VII. 45. cum M. Lepidus paludatus exisset, iniret. Nam, ut Lepido præferretur ab avunculo frustra petierat, quod esset adhuc adolescentulus.

Fasti Capit. 20. Designavit et Cn. Domitium M. F. M. N. Calvinum, qui sibi dictatori magister equitum in annum sequentem esset: sed tum magistro equitum non fuit opus, dictatura

[b] *Quæstores . . . . . eo anno nulli creati*] At supra c. 13. memoratum est 'quæstores quadraginta esse factos.' Utrobique Dionem auctorem sequitur Freinshemius. Hunc nodum sic solvit Pighius in Annal. Rom. ad hunc annum, ut existimet prætores et quæstores a Cæsare post reditum demum ex Hispania creatos esse, ita ut per majorem anni partem nulli quæstores, nec prætores fuerint. *Crev.*

* A. U. C. 708. A. C. 44.

Digitized by Google

sublata. Quod enim belli Parthici causa abfuturus erat Cæsar, decretum fuerat, 'uti plures in annos magistratus ordinarentur.' Nec tamen omnes declarati: prætores tamen constituti sedecim, in quibus et P. Ventidio fuit locus. Ædiles tum primum sex creati, duo patricii, quos ob frumenti procurationem Cereales vocabant; quatuor plebeii. Ceteri quoque magistratus omnes eum in annum constituti sunt: in sequentem, præter consules et tribunos plebis nemo. Dio. Sueton. Cæs. 76. Dio. Dig. de Orig. Jur. Paragr. 38. Dio.

21. Ipse, qui nunquam posset quiescere, multa simul negotia amplexus, dum expeditio paratur, de ornandis instruendisque Urbe et imperio cogitabat. Theatrum inprimis exstruere aggressus est summæ magnitudinis, Tarpeio monti accubans. Destinavit et Marti templum, quantum nusquam esset, complanato lacu, in quo naumachiam ediderat: præterea Græcas Latinasque bibliothecas, quam posset maximas, colligendi negotium M. Varroni dederat. Quæ opera morte ejus interrupta, successor Augustus perfecit. Penes ipsum invidia fuit, quod loco theatri repurgando multa privata atque etiam sacra ædificia diruerat; crematis simulacris ligneis, et quos repererat thesauris suum in sinum reconditis. Plut. Cæs. Sueton. Cæs. 44. Dio.

22. Parabat et siccare Pomtinas paludes, quæ a Circeiis magnum agri Latini modum absorbuerant: Anienem flumen, ipsumque Tiberim, statim a Ponte Mulvio, præaltis foveis exceptos, secundum montes Vaticanos, per Circæum promontorium Tarracinam, atque in mare Tyrrhenum deducere, quo minore negotio subigi naves onerariæ possent: et, jactis ad mare circum Ostiam molibus, alveoque Tiberis repurgato, portum efficere cujuslibet navigationis capacem: et quo facilius Urbs adiretur, a mari Supero per Apennini dorsum ad Tiberim usque munire viam. Sed et isthmum perfodere inter Lecheam et Cenchreas navigabili alveo cogitavit; quod olim rex Demetrius, postea Caligula et Nero Cæsares, infausto[3] omnes incepto, et ipsorum interrupto morte, tentaverunt. Sueton. Dio, XLIV. Plut. Plin. III. 5. et XXVI. 4. Plut. Cic. ad Att. XIII. 33. Plut. Sueton. Dio. Plut. Plin. IV. 4.

3 Ita ex Plin. emend. Crev. pro *infecto* Clerici, et *infesto* reliquarum edd.

Digitized by Google

Dio, XLIII. Cic. ad Att. XIII. 33. et 35. Dio.

23. Inter hæc et leges tulit, et pomerium protulit Urbis. Quibus rebus cum imitari Syllam videretur, longissime anteibat clementia, qui adversus se arma tulerant pari cum ceteris jure sinens agere, et quibus bona propter delictum ademerat, eorum filiis remittendo partem. Igitur licet arduum sit unum aliquem et belli et pacis excellere laudibus, utroque nomine clarus apud populum Romanum atque venerandus erat. Auxitque gloriam apud exteros, duarum nobilissimarum urbium, Corinthi et Carthaginis, instauratio, quæ ante annos circiter centum simul deletæ, tum clementia et liberalitate Cæsaris resurrexerunt.

Plut. Dio. Pausan. II. Diod. ap. Val.

Appian. Libyc. Strabo, VIII. p. 381. et XVII. p. 833. Appian.

24. Consilium hoc cepisse in Africa creditur, somnio permotus, cum adversus Pompeianos in solo Carthaginis castra posuisset. Magnum exercitum videre per quietem imaginatus, seque fletu ejus permotum appellari, ut populosissimam olim urbem iterum e ruinis excitaret; statim in commentarios retulit, 'missurum colonias Carthaginem et Corinthum,' cujus eum simul memoria subierat. Coloni sunt Corinthum missi libertini generis plurimi, 'Corinthiensesque' appellati, et colonia 'Julia Corinthus.' Ab eo tempore rursus magnopere hæ urbes efloruerunt; Carthago quidem in tantum, ut a Solino 'alterum post Urbem Romam terrarum decus' appellaretur.

Strab. VIII. Festus. Vales. in Diod. Fragm. Mela, I. 7. et II. 3. Solin. c. 30. Dio.

Appian. Civ. II. Plut.

25. At Cæsar, multis ad bellum causis excitatus, quod et Crassum vindicari populus Romanus jubebat; et ipsi valetudo inter laborem erat firmior; sed præcipuo gloriæ stimulo, quam vastus et insatiabilis animus sine modo sine fine indesinenter appetebat, præmissis trans Adriaticum sinum legionibus sedecim, equitum decem millibus, Dacos qui se in Pontum et Thraciam effuderant, coërcere; mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem meditabatur: his devictis, per Hyrcaniam ad Caspium mare penetraturus, ut, Caucaso ambito, Scythiaque perdomita, et quæ supra Germaniam colunt gentibus, ipsaque Germania, per Gallias in Italiam rediens, omnem fere orbem habitabilem unius imperii jure complecteretur. Sub idem tempus, his puto cogitationibus admonentibus, senatusconsultum faciendum curavit, 'uti totius orbis Romani de-

Appian. Sueton. Cæs. 44. Plut.

Æthic. in Præf.

Digitized by Google

scriptio, cum accuratis locorum dimensionibus, in tabulas referretur.'

26. His excitæ rumoribus Illyriorum nationes, nunquam satis pacatæ, legatos miserunt, præteritorum petentes veniam, traditis in fidem Cæsaris omnibus. Sed inter orandum barbara quadam ferocia, gentis suæ robur, et induratam bello fortitudinem extulerant. Appian. Illyr.

27. Itaque Cæsar, acriore responso superbiam eorum reprimendam ratus, 'Vos quidem,' inquit, 'armis Romanis sæpe provocatis domiti, dum majoribus curis distringimur, a pacta fide subinde resiluistis. Nec antiquiora commemoro: me subigendis Galliis occupato, cum Liburnis Priamonem reddi juberem, spretis mandatis meis, etiam copiarum eo missarum partem insidiis circumvenistis. Post paulo Gabinium cum quindecim cohortibus, et tribus millibus equitum, per fines vestros ad me tendentem in Macedoniam, hostiliter vexastis, multis occisis militibus, signis spoliisque ablatis. Nunc amicitiam audetis a me petere, quem tot injuriis lacessere veriti non estis. At ego talia perpetrantibus amicus esse non didici. Armis ulcisci armatos, et pacem quam petunt præstantibus parcere, Romanum et meum est. Idcirco tributa, et in futurum fidei pignus obsides mittite; aut hostilia omnia propediem expectate.' Orantibus illis, et utrumque pollicentibus, P. Vatinium cum legionibus tribus, et magno equitatu misit, qui acciperet obsides, et tributa imponeret. Sed talia agitantem animo Cæsarem festinata civium dolo mors prævenit. Sueton.

28. Jam eum exosum multis nimii honores fecerant, et quod in his usurpandis existimatus erat esse superbior. Sed maxime despectus ab eo nuper senatus putabatur: isque dolor arrogantiore facto sævius recruduit. Cum A. D. VII. Kalendas Februarias ex Albano monte ovans reverteretur (hic enim ei honor decretus fuerat e feriis Latinis redeunti) acclamatione quorundam rex appellatus, cum id animadverteret populo parum placere, 'non regem se, sed Cæsarem esse' respondit. Attamen quidam e turba statuæ ejus coronam imposuit, candida præligatam fascia, in diadematis modum. Eam fasciam duo Dio, XLIV. Sueton. Cæs. 78. et 79. Fasti Capit. Dio. Plut. Appian. Sueton. Plut. Cæs. et Brut.

Digitized by Google

Dio. tribuni plebis, L. Cæsetius Flavus, C. Epidius Marullus,
Sueton. detrahi, hominemque in carcerem duci jusserunt: gra-
Appian. tum facturos Cæsari sperantes,[c] quod ille motam aliquando
regni mentionem[4] similis indignabundo rejecisset. At
Sueton. ille graviter increpavit tribunos, quasi ereptam sibi glo-
Plut. riam recusandi doleret: subinde Brutos vocans et Cuma-
nos, quia populus factum eorum probans, quasi vindices
Dio. libertatis hostesque regni, Brutos appellaverat. Nihil
tamen adjecit in præsentia tristius.

29. Ceterum tribunos post aliquot dies queri ausos, 'sibi neque integrum, neque tutum esse de republica loqui,' accusavit in senatu, 'quod invidiam sibi tanquam affectanti tyrannidem facerent;' et multis extrema decernentibus, 'sufficere' dixit, 'si senatu moti tribunatum
Liv. Epit. amitterent.' Rogationem de abrogando eis magistratu
Jul. Obseq. C. Helvius Cinna pertulit: pauloque post interemtus, firmavit opinionem, neminem, qui collegæ magistratum
Val. Max. abstulisset, annum supervixisse. Cæsetii pater, a Cæsare
v. 7. 2. filium abdicare jussus, facturum se negavit. Quod a
Dio. Cæsare latum civiliter, non tamen absolvit eum cogitatæ dominationis crimine, quod lenis alias et mansuetus, tam
Appian. præcipiti iracundia in homines præmio digniores exarsisset.

Plut. Cæs. et Anton. Appian. 30. Fertur et ipse sensisse commota hominum odia, et amicis dixisse, jugulo nudato, 'paratum se ad cædem cuilibet: ceterum vigilarent illi: nunc enim egregium nactos
Vell. II. 57. esse prætextum inimicos.' At Pansa et Hirtio prædicentibus, 'ut principatum armis partum armis tueretur;'
Appian. quærentibusque, 'num igitur pateretur iterum stipari cohortibus, quas Hispaniensi bello habuisset?' respondit, 'nihil esse miserius perpetua custodia; hoc enim sem-
Vell. per timentis atque soliciti esse. Mori se quam timeri malle.'

Dio. 31. Neque tamen aut ipse desiit appetere regnum; aut

4 *Rationem* edd. ante Crev.

[c] *Gratum facturos Cæsari sperantes*] Sive sperare se simulantes: ὑποκριναμένοι τι καὶ Καίσαρι χαριεῖσθαι, inquit Appianus. *Crev.*

Digitized by Google

familiares ejus hanc augere suspicionem. Novissime pro rostris aurea sella, in regia veste, cum aurea corona sedentem, M. Antonius, inter Lupercos currens, adiit, et diadema paratum afferens, capiti ejus imponebat, tanta hominum mœstitia, ut etiam M. Lepidus averteret oculos; et Cæsar ipse repelleret, plaudente populo, qui modo graviter ingemuerat. Flor. IV. 2. Liv. Epit. Dio. Plut. Cæs. et Anton. Cassiod. Chron. Cic. Phil. II. 34. Sueton.

32. Id quia factum erat aliquoties, neque offensus Cæsar pro gravitate rei videbatur, et, cum capiti detractum in sella collocasset, seposuisse potius, quam repudiare existimatus est, enimvero manifesta res visa. Neque mentibus eximi suspicio potuit: quanquam mox in Capitolium illud mitteret,[5] 'solum Jovem Romanorum esse regem' dictitans. Plura enim augendæ suspicioni fiebant, aut futura credebantur. Nam et passus erat Cæsar ascribi in Fastis ad Lupercalia, 'C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.' Igitur rem actam ex composito credebant: ut Cæsar, quod flagrantissime cupiebat, suscipere coactus videretur. Quin etiam fama percrebuit, 'migraturum Alexandriam vel Ilium, ut id deinceps haberet[6] imperii caput: exhaustaque delectibus Italia, regimen Romæ permissurum amicis. Sed et proximo senatu L. Cottam Quindecimvirum sententiam dicturum, ut quoniam libris Sibyllinis comprehensum esset Parthos nisi a rege vinci non posse, Cæsar rex appellaretur.' Appian. Cic. Phil. XIII. 8. v. 14. et Plut. Liv. Epit. Sueton. Plut. Dio. Dio et Cic. Phil. II. 34. Dio. Sueton. Cic. de Div. II. 54. Appian. Plut. Cæs. Sueton.

33. Id maturandi consilii causam conjuratis attulisse creditum, et quia revera regem Cæsar agebat, ne modestum quidem, sed assentatorum vocibus infatuatum, et nimios honores sine numero admittentem. Nam præter eos qui suis locis sunt memorati, decretum ei fuerat, 'uti fastigium, qualibus ornari templa solent, in domo ejus loca-retur: ipse curuli sella semper uteretur; ludis in tribunicio subsellio spectaret inter tribunos: opima spolia in templo Jovis Feretrii suspenderet: lictores semper haberet Dio. Flor. Plut. Dio.

5 *Existimatus est. Neque . . . mitteret eam* edd. ante Crev. qui correxit ex Suet.

6 *Eam deinceps habiturus*, et mox *postremo* pro *proximo*, et *vinci posse* pro *vinci non posse* edd. ante Crev.

Digitized by Google

laureatos: ipsius imagine moneta signaretur: statuæ in omnibus urbibus, atque omnibus Urbis Romanæ templis ponerentur: in ipsis quidem rostris duæ, altera cum civica corona, altera cum obsidionali; tanquam ipsius virtute servati cives, liberata patria, forent: uti Concordiæ Novæ templum statueretur, cum anniversariis ludis, propter restitutam a Cæsare pacem: curia quoque nova ædificaretur.' Hostilia cum funere Clodii arsisset, dudum instaurata fuerat. Sed eadem nuper erat iterum diruta, magistro equitum Lepido templum ibi dicente ædificaturum Felicitati. Ceterum id ea re actum ferebatur, ut inde quoque Syllæ nomen tolleretur, et nova ibi curia ex fundamentis educta Julia fieret. Quemadmodum et mensis appellatus ab eo fuerat, et tribuum una sorte ducta ex omnibus.

Supra, CVII. 22. Dio.

Flor. Dio.

34. Ad hæc datum, 'uti solus perpetuusque censor esset: filius, sive natus ei, sive adoptatus foret, pontifex maximus crearetur. Pro salute ejus vota quotannis fierent: per genium ejus juraretur: omnia quæ egisset, rata haberentur: senatores atque equites custodiam corporis ejus agerent: Quinquennalia tanquam heroi agerentur: Lupercis tertium collegium adderetur, Juliorum cognomento: munere gladiatorio in Urbe et per Italiam unus dies Cæsari dicatus esset: in theatris sella ejus aurea, et gemmata radiisque distincta corona, sicuti ceterorum Deorum, inferretur.' Postremo jam non per ambages, sed propalam pulvinari decreto Jovem Julium appellarunt, eique suum attribuerunt flaminem, Antonium. Nec eo minus tanquam mortali sepulcri locum dederunt intra pomœrium. Et hæc decreta literis aureis in columnis argenteis consignata sub pedibus Capitolini Jovis collocaverunt.

Sueton. Cæs. 76. Dio.

35. Non me fallit his commemorandis lectori me simile fastidium comparasse, atque ego cognoscendis digerendisque subii. Sed referre credidi, ne parum diligenter ista traderentur, quo sub illustri documento palam fieret, in quantum insanire magna ingenia possint, quoties popularium vocum puerilibus oblectamentis in transversum acta, semel a vero gloriæ itinere diverterunt.

Digitized by Google

36. Inerat sane Cæsari præstantissimus animi vigor, et capax omnium, ad quæ aspirare mortalis natus ausit, sublimitas: sed assuetudine et voluptate jucunda quam salutaria audiendi non cessavit a se desciscere, donec ad stolida, et pudenda, et postremum exitiosa prolaberetur. Igitur propalam edebat voces insolentis arrogantiæ plenissimas, ‘ Nihil amplius esse rempublicam: appellationem modo sine corpore ac specie. Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit. Debere homines jam consideratius secum loqui, et pro legibus habere quæ dicat.’ Plin. VII. 25. Sueton. Cæs. 77.

37. Sane magnos ei honores a principio quotquot adhuc vetere curia digni superabant, non immerito detulerant. Sed ubi hæc cupide recipi intellectum est, statim prorupit adulantium protervitas, tam impudenter, ut inter alia turpia censerent quidam, quod mulierosum esse scirent, ‘ ut uxores, liberorum quærendorum causa, quas et quot vellet, ducere liceret.’ Aiuntque hoc etiam placuisse Cæsari, atque Helvium Cinnam plerisque confessum, habuisse paratam legem, quam ea de re ferri, se absente, Cæsar jussisset. Jamque eo perventum erat, ut tot atque talia admitti ab homine, vel ipsi, qui detulerant, indignarentur. Dio. Sueton. Cæs. 50. Dio. Sueton. Cæs. 52. Dio.

38. At populus, ut mos est vulgo, sæpe nominibus magis, quam rebus offendi, quem tamdiu regem erat passus, sic appellari velle non ferebat. Itaque clam palamque dominationem aspernantes, vindicem requirebant. Proximis comitiis reperta dicuntur complura suffragia Cæsetium et Marullum consules declarantium. L. Bruti statuam in Capitolio fuisse diximus, juxta regum effigies, ubi et C. Cæsari nuper erat posita. Huic igitur inscriptum fuit: ‘ Brutum, ejectis regibus, primum consulem factum esse; hunc, ejectis consulibus, postremum regem.’ Bruti vero statuæ: ‘ Utinam viveres!’ Plut. Anton. Sueton. Cæs. 80. Supra c. 9. Sueton.

39. Atque inde conversi ad prætorem Brutum, quem propter nominis communionem ab altero illo genus ducere faventes dicebant, subinde inclamarunt Bruti nomen, sibique ‘ Bruto aliquo esse opus.’ Tribunali quoque ejus inscriptum, ‘ Dormis Brute!’ et, ‘ Non es Brutus!’ Is populi sensus animos inimicorum Cæsaris erexit; Cassio- Dio. Plut. Cæs. et Brut. Dio. Appian.

Digitized by Google

Plut. Brut. que solicitanti quosdam, annuerunt, si dux facti Brutus esse sustineret. Ab hujus enim integritate putabant accessurum ausis suis honestissimum colorem, ut res, Bruto probata, non nisi causa libertatis suscepta videretur.

Plut. Cæs. et Brut. Appian. Vell. II. 56. Plut. Brut. et Appian. 40. Sororem Bruti Cassius duxerat; sed erat inter eos nuper orta dissensio, quod minorem natu Brutum Cæsar urbanum prætorem fecerat, eidemque consulatum promiserat, dilato Cassio, cujus tamen causam esse justiorem fatebatur. Tunc igitur prior ad Brutum Cassius venit, percontatusque est, 'essetne interfuturus senatui Kalendis Martiis? Nam audire se Cæsaris amicos relaturos esse de regno ejus.' Ille negare affuturum. Tum Cassius, 'Quid si cogamur adesse?' 'Multa querar,' ait ille, 'de republica: et oppetam pro libertate.' 'Istud vero nec Dii nec homines sirint!' exclamat Cassius. 'Quin ille pereat potius qui meruit. Nec enim solus objiciere periculo. Ecquid eos putas, qui voce non ausi te compellare, tribunal tuum fecerunt interpretem suæ voluntatis? Non forensis ea turba est profecto, aut sellularii opifices: illustres viri sunt, et principes civitatis.'

Plut. Brut. Cic. pro Lig. Plut. 41. Ab hoc colloquio Brutus, jam consilii certus, Q. Ligarium invisit familiarem suum; qui, accusatus apud Cæsarem, et patrocinio Ciceronis absolutus, acriorem periculi quam beneficii sensum retinebat. Igitur, dicente Bruto, 'Quali tempore ægrotas, Quinte!' continuo se erexit in cubitum, et, arrepta Bruti manu, 'Si quid,' inquit, 'dignum te cogitas, valeo.' Inde ad solicitandos amicos conversi, multos pertraxerunt in societatem, quosdam etiam ex Julianis partibus. Horum principes fuerunt D. Brutus, C. Trebonius: ceteri nobiliores Ser. Sulpicius Galba, Caius et Publius Servilii Cascæ, Tullius Cimber, Minucius Basilus: plerique omnes nulla alia de causa, quam quod satisfacere Cæsar cupiditati omnium nequibat, cum singuli ferme tantum poscerent, quantum vix dare poterat universis. Ex Pompeianis, præter duces consilii Brutum atque Cassium, L. Cassius; Caii Frater, Cn. Domitius Ahenobarbus,[d] P. Turullius, Ati-

Appian. Sueton. Galb. c. 3. Appian. Sen. de Ira, III. 30. Appian. et Casaub. ad Sueton. Cæs. 80.

[d] *Cn. Domitius Ahenobarbus*] Hunc inter conjuratos fuisse negat Suetonius, Nerone, c. 3. *Crev.*

Digitized by Google

lius, Petronius, C. Cornelius Cinna, Cassius Parmensis, Cæcilius et Bucilianus fratres, Rubrius Ruga, Q. Ligarius, M. Spurius, P. Sextius Naso, Pontius Aquila.

42. Sed Ciceronem, de cujus neque fide neque benevolentia dubitarunt, celare consilium maluerunt, circumspectam senis prudentiam veriti, minime aptam negotio quod celeritatem et impetum requireret. Sed et Statilium et Favonium, duos Catonis æmulos, non adhibuit Brutus, tentata dissimulanter utriusque sententia, dum inter sermones de philosophia elicitur Favonius, ut 'deterius esse tyrannide bellum civile' diceret: Statilius, Epicuri sectæ deditus, ut negaret 'cordato viro laborem et periculum esse suscipiendum malorum et stolidorum hominum gratia.' Igitur his relictis, Labeonem[e] quendam adjunxit. Plut. Cic. et Brut. Plut. Brut.

43. A Labeone simul et Cassio D. Brutus tentatus est, vir animi non maximi, sed cui plurima erat fallendi copia, per amicitiæ fidem: erat enim inter familiarissimos Cæsaris. Præterea cum Idibus Martiis munus editurus esset in theatro Pompeii, gladiatores ejus ingentem præbere usum poterant. At ille, nullo tum responso dato, perrexit ad Brutum: et, intellecto hunc esse rei gerendæ ducem, omnia promisit amplissime. Ceterorumque plurimos et præstantissimos auctoritas M. Bruti allicuit: donec facti sunt senatores equitesque amplius sexaginta. Tum consilia, quæ seorsim hactenus bini ternive ceperant, in unum conferre visum: et licet neque juramento, neque sacris tactis astrinxerunt fidem, eam tamen cum silentio præstiterunt, ut ex tanto numero nemo mutaret animum, nemo proderet: ne Cimber quidem Tullius, confessæ ebriositatis, et qui postea per jocum dicere solitus est, 'Egone ferrem quenquam, qui vinum ferre non possum!' Appian. Dio. Plut. Eutrop. Sueton. Cæs. c. 80. Plut. et Appian. Sen. Ep. 83.

44. Sane non fallebat Cæsarem nocturnos conventus agi, Brutumque et Cassium suspectabat, negans 'obesos illos et comatulos se timere,' (Dolabella et Antonius rerum novarum insimulabantur,) 'sed pallidos hos et macilentos.' Ceterum sive inopia consilii, sive nimia fortunæ suæ fiducia, contentus edicto admonuisse, 'nota sibi esse Sueton. Cæs. c. 75. Plut. Cæs. et Brut. et Anton. Sueton.

[e] *Labeonem*] Qui ab utroque dissentire se significaverat. *Crev.*

Digitized by Google

quæ agerentur,' ultra nihil cavit: etiam haruspices irridens, a quibus monebatur.

Plin. x1.37. Cic. de Div. 1. 52. Jul. Obseq. Plut. Cæs. Val. Max. 1. 6. Cic. Sueton. Cæs. 77. Appian. Cic.

45. Quo die primum veste purpurea processit, atque in aurea sella sedit, sacrificanti extis cor defuit in opimo bove. At ille tristia exta nuntianti Spurinnæ, dicentique timendum esse ne consilium et vita deficeret, quod utraque hæc corde continerentur; 'futura' dixit 'lætiora cum vellet: neque pro ostento ducendum si pecudi cor defuisset: idemque sibi evenisse in Hispania; neque ideo minus secutam victoriam.' Sed haruspice regerente, 'tum quoque maximum capitis discrimen adisse;' hactenus motus est, ut postero die iterum immolaret. Tum vero caput in jecore non fuit. Prædixit igitur Spurinna, 'caveret proximos dies triginta, quorum erat postremus Idus Martiæ.'

Val. Max. VIII. 11. Sueton. Cæs. c. 81. Vell. II. 57. Virgil. Georg. I. Ov. Met. XV. 782. Plut. Appian. Civ. IV. Sueton. Cæs. c. 81.

46. Sed et alia plurima circum hoc tempus apparuisse prodigia tradunt. Nam præter fulgurita plurima, et visa per noctem discurrentium virorum flammea spectra, avesque solitarias in foro conspectas, paucos ante menses Capuæ repertam in conditorio Capyis tabulam æneam familiarissimus Cæsaris Cornelius Balbus memoriæ prodidit, literas Græcas exhibentem hac sententia: 'Quandoque ossa Capyis detecta essent, fore ut ex ea gente prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ vindicaretur cladibus.' Proximis quoque ante mortem diebus ei nuntiatum est,[7] greges equorum, quos in trajiciendo Rubicone consecratos sine custode vagari patiebatur, pertinacissime abstinere pabulo, ubertimque flere. Pridie Idus avem, ex eo genere quod Regem avium appellabat Italia, cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ se inferentem, volucres varii generis ex proximo nemore persecutæ, ibidem discerpserunt. Ipse in cœna apud magistrum equitum Lepidum, cum more suo inter recumbendum epistolas commentaretur, ut erat ad plura simul agenda singulari quadam mentis velocitate præditus; motam interea quæstionem audiens, 'quænam esset mors optima?' prævertens omnes exclamavit, 'inopinata.'

Plin. x. 74. Sueton. Plut. et Appian. Civ. II. et Sueton. Cæs. 87. Plin. VII. 25. Plut.

7 *Enuntiatum* pro *ei nuntiatum* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

47. Eandem deinde noctem et vigilans et dormiens irrequietam habuit, visus sibi per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Jove dextram jungere: et cum arma Martis, quæ veteri instituto domi pontificis maximi asservabantur, sonitum ingentem edidissent; valvæque cubiculi fenestræque omnes, quæ diligenter clausæ fuerant, subito essent patefactæ, strepitu simul, et fulgore lunæ exterritus, animadvertit juxta cubantem uxorem Calpurniam in somno graviter angi: comperitque imaginatam, 'fastigium quod adjectum Cæsaris ædibus senatusconsulto fuerat, ruisse. Deinde maritum se tenere confossum in gremio suo.'

Sueton. Cæs. c. 81. Dio. Jul. Obseq. Plut. Jul. Obseq. Sueton. Plut. Dio. Constant. Manasses.

48. Jam illuxerant Idus, quam in diem senatum in Pompeii curiam convenire jusserat, ut quarto post die paludatus votis nuncupatis proficisceretur. Sed tenebat eum Calpurnia, flens oransque ne quo procederet: et movebatur ille solicitudine matronæ, in qua nullam alias muliebrem superstitionem animadverterat. Accedebat et valetudo infirmior, et quod pluribus hostiis cæsis renuntiatum erat non litari, avesque non sinere eum egredi domo.

Val. Max. 1. 7. Sueton. Cæs. 80. Appian. Plut. Brut. et Cæs. Appian. Sueton. Cæs. 81. Dio.

49. Jamque per Antonium dimittere statuerat patres; cum D. Brutus, monentibus per nuntios consciis, amitti occasionem veritus, irrisit haruspices: ipsum castigavit, 'si frequente, ac dudum opperiente senatu, deluso, criminationum malevolis præberet materiam. Paratos esse decernere, uti locis omnibus extra Italiam insignia nomenque regium ferat, domi sub nomine dictatoris eandem potestatem retineat:' hoc enim quasi temperamentum placuisse nonnullis credebatur. 'Eos jam dimittere, et jubere opperiri, donec lætiora fiant Calpurniæ somnia, nihil esse aliud, quam se offerre sermonibus et judiciis, qualia maxime nolit. Quod si omnino constituisset eam diem inauspicatam ducere, at ipse veniret in curiam, senatumque mitteret.' Sic expugnatus decessit, sed ea destinatione ne quid majoris rei ageret. Cum exiret domo, imago quædam ejus in vestibulo posita sponte decidit, et comminuta est.

Appian. Plut. Cæs. Dio. Sueton. Plut. Dio.

50. Vix erat egressus, cum servilis quidam conditionis accurrens, quoniam repulsus ab aditu ejus fuerat, Calpur-

Plut. et Appian.

Digitized by Google

niam adiit, custodiri petens, donec Cæsar redisset: 'magnarum enim rerum se adesse indicem.' Sed et Artemidorus Gnidius, qui propter linguæ Græcæ professionem plerisque Bruti familiaribus notus, consilia eorum olfecerat, libello porrecto, cum vidisset alios ipsi oblatos amicis tradentem, 'Hunc,' ait, 'operæ pretium est ipse perlegas, et cito.' Sed sæpe conantem subinde intervenientes alii salutantesque averterunt: manuque libellum tenens curiam introiit.

Sueton. Dio. Plut. et Appian.

Plut. Brut. 51. Sub idem tempus pro tribunali Brutus jus reddebat ita securo vultu, ut nullius insoliti consilii nota deprehenderetur. Cuidam tamen appellanti Cæsarem respondit, 'Neque prohibet me jus secundum leges dicere Cæsar, neque prohibebit.' Interea nuntiatur ei uxorem Porciam deficere, quæ una mulierum conspirationis hujus erat conscia. Quippe maritum præter morem inquietari animadvertens, neque fatente illo, rem grandem et arcanam agitari suspicata,[8] scalpellum, quo præcidere ungues solebat, alto vulnere demersit in femur: magnoque inde dolore, et propter amissum sanguinem debilitate affecta, anxium virum sic affata dicitur:

Dio. Val. Max. III. 2. Plut. Polyæn. Strat. VIII. Plut.

52. 'Ego, mi vir, in communionem utriusque sortis nupsisse tibi scio. Tu vero, cum animum meum probares, corpori diffisus, quod in hoc sexu infirmius imparque dolori creditur, solicitudines tuas occuluisti. Neque ego credebam mihi, donec experimentum facerem. Ecce autem possum quod volui, et facile cruciatum fero. Quod si post hoc tirocinium contaberis habere mihi fidem, ne quis aut Catonis filiam aut Bruti conjugem vocet, ni morte mea dedecus hoc abrupero!' Sic admissa in consilii societatem, ipsa viro ad facinus prodeunti vestes, et obvolutum illis pugionem attulit. Hæc igitur, sive nondum percurato vulnere, sive curis urgentibus, deliquium animi passa nuntiabatur. Sed Brutus, audito jam affuturum Cæsarem, privatæ solicitudini publicam causam anteposuit: ceteri quoque conscii respiraverunt a metu.

Polyæn. Plut.

53. Timebant enim ne, delato rei indicio, venire Cæsar contaretur. Nam et apparitor sellam auream curia jam

Dio.

8 *Divinata* edd. ante Crev.

Digitized by Google

extulerat, quæ et ipsa res post necem Cæsaris in omen tracta est. Sed ille, sive prædictionibus spretis, sive defunctum se periculo putans, in alias cogitationes intenderat animum; ita securus, ut visum forte, dum in senatum pergit, Spurinnam haberet ludibrio, 'venisse' dicens, 'Martias Idus.' Atque ille, 'venisse quidem, sed nondum præterisse' respondit. Suetos. Plut. Cæs. Dio. Val. Max. VIII. 11.

54. Exscendentem e lectica Cæsarem Sex. Popillius Lænas secreto sermone diu detinuit: unde iterum formido consciis, ne consilia sua proderentur. Nam ea quidem in re præter assuetam magnis ausis trepidationem, miro gemini erroris ludibrio propemodum ipsi detexerunt animi destinata. Paulo enim ante Cascæ quidam familiaris, sed hujus consilii expers, prehensa ejus manu, 'Tu vero,' inquit, 'nos celasti de arcano, sed Brutus nobis expromsit omnia.' Et nisi paulo post, stupente Casca, subjecisset, 'Unde igitur eæ tibi subito opes, ut cogitare ausis ædilitatem?' minimum aberat, quin Casca rem omnem tanquam gnaro aperiret. Plut. Brut. et Appian.

55. Et Brutum atque Cassium impensius salutans Popillius, priusquam adiret Cæsarem, clam insusurravit, 'optare prosperum eventum cogitatorum. Sed emanare rem: properarent.' Hunc igitur cum Cæsare tamdiu colloquentem profecto deferre indicium rebantur. Et admovebant nonnulli sub toga pugionibus manus, interfecturi semetipsos priusquam comprehenderentur: cum Brutus, considerato attentius Lænatis gestu, preces eum, non indicium deferre conjiciens, quia sermoni non erat locus, hilariori intuitu advertit Cassium, et a re præcipitanda abduxit. Dio.

56. Interim Antonium pro foribus curiæ C. Trebonius longo sermone distinuit: sive ne perire Cæsarem homo prævalidus, et majestate consulatus armatus, impune sineret; sive ne ipse periret. Fuerat enim dubitatum quid Antonio fieri oporteret. Nonnullis illum quoque, sed et Lepidum tolli jubentibus, mitior sententia vicit. Nolebat Brutus 'quenquam præter Cæsarem occidi, quo nihil aliud a se petitum, quam libertatem, ipso opere demon- Appian. Cic. ad Fam. x. 28. et Phil. II. 14. XIII. 10. Plut. Cæs. et Brut. et Anton. Dio. Plut. Brut. Appian. Vell. II. 58.

Digitized by Google

Cic. Phil. II. 14. Plut. Anton. strarent.' Profuit etiam Antonio, quod C. Trebonius cum eo se Narbone hoc consilium cepisse dicebat: eamque rem nunquam Cæsari indicaverat Antonius.

Plut. Cæs. et Brut. Sueton. Cæs. 82. Appian. Plut. Cic. Phil. II. 11. Sueton. Plut. et Appian. Dio. Sueton. Plut. Sueton. Dio. Plut. Appian. 57. Sed in curia cum ingredienti Cæsari senatus assurrexisset, conjuratorum alii sellam ejus specie officii circumsteterunt, pars accesserunt ad eum cum Tullio Cimbro, tanquam pro fratre ejus exule rogaturi. Multa hic Cimber a Cæsare beneficia acceperat; quorum immemor, primas in eo facinore partes suscepit. At Cæsare negotium in aliud differente tempus, et, quia impudentius urgebatur, volente consurgere, togam ejus purpuream ab utroque humero Cimber comprehendit. Hoc signum ut esset cædis faciundæ convenerat. Igitur clamantem, 'Ista quidem vis est,' alter Casca sauciavit paulo infra jugulum; non letali, nec admodum alto vulnere, quod inter initium facinoris manus trepidaverat. At Cæsar correptum Cascæ brachium graphio trajecit, exclamans, 'Scelerate Casca, quid facis?' Et prosilire conabatur, nisi foret ab alio percussus in pectore. Simul irruerunt ceteri strictis pugionibus, nemine non hanc appetente gloriam: et Cassius quidem caput ejus petiit, Brutus percussit inguina, occiput vulneravit Bucilianus.

Plut. Appian. Sueton. Dio. Plut. Appian. Dio. Sueton. Appian. Val. Max. IV. 5. Sueton. Appian. Plut. Cæs. Appian. Plut. Brut. Flor. IV. 2. Appian. Plut. Cæs. Liv. Epit. Sueton. 58. Aiunt feræ modo se convertentem in singulos, et cum clamore repugnantem, ubi Brutum quoque conspexit irruere, dixisse Græcis verbis, 'Tune etiam inter hos es, fili?' Nam quod flagrantissimo amore suo Brutum pepererat Servilia, natum ex se credebat. Alii negant ullam misisse vocem, neque præ irruentium multitudine facere quicquam potuisse; sed toga capiti obvoluta, simul sinistra manu deduxisse sinum vestis, ut, inferiore parte corporis tecta, honestius caderet, uno tantum ad primum ictum edito gemitu. Hoc habitu cecidit ad Pompeii statuam, eamque largo cruore respersit; cum etiam in jacentem sæviretur, manumque Bruti sauciaret Cassius, eodem tempore plagam inferens. De tribus et viginti vulneribus, tot enim facta erant, nullum fuisse letale medicus qui ea inspexit existimabat, præter quod secundo loco acceperat in pectore.

Digitized by Google

59. Conjurati corpus in Tiberim trahere, publicare bona, rescindere acta, quod fuerat ipsis propositum, metu consulis Antonii, et magistri equitum Lepidi, supersederunt. Sed qui in curia et circa eam exsortes consilii fuerant, sævo spectaculo attoniti, suamque vicem anxii trepidabant: nec enim quanta aut manus conjuratorum, aut quale consilium esset, liquebat. Ideoque licet progressus in medium Brutus alloqui cuperet, ejicientes se curia, fuga et tumultu omnia miscebant, obvios sui quisque terroris implens. Eaque res levissimo cuique occasionem fecit, per vulnera et rapinas exercendæ petulantiæ: multique peregrini atque cives, sed et senatores nonnulli vulnerati et occisi sunt incertis auctoribus; mensæ tabernæque direptæ. Quippe ex propinquo theatro tam spectatorum turba, quam ipsi quoque gladiatores ab editore præmoniti eruperant. Et augebat consternationem vehemens imber cum horribili tonitru, quasi cœlum ipsum funestam atque luctuosam faciem induisset. Dio. Plut. Cæs. et Brut. Appian. Dio, p. 176.

60. Idcirco tota Urbe domus claudebantur: senatores, ubi quisque poterat, per tabernas et insulas se abdebant: occursabant invicem agmina, hinc contendentium ad spectandum corpus, inde, re perspecta, redeuntium. Antonius et Lepidus sibi timentes, primo in alienas ædes profugiunt: mox Antonius, mutata veste, clam egressus, communivit suas: Lepidus in Tiberis insulam, ubi legio erat militum, transmisit, atque inde deduxit in Campum, mandata Antonii tanquam consulis opperiens. At corpus illud terrarum modo mariumque domini, diffugiente comitum turba, aliquamdiu desertum jacuit, donec tribus Plut. Appian. Dio. Plut. Cæs. Cic. Phil. II. 35. Plut. Anton. Dio. Appian. Sueton. Appian.

Digitized by Google

servulis lecticam impari gressu succollantibus, dependente brachio domum reportaretur.

61. Sed percussores Cæsaris, postquam in curia nemo præstabat audientiam, togis circum læva brachia circumvolutis, cruentos pugiones quatiendo, recta pergebant in forum, præferente quodam in hasta pileum, libertatis signum: hortabanturque populum, 'regem atque tyrannum interfectum esse' dictitantes. Et M. Brutus cruentum alte extollens pugionem, Ciceronem nominatim inclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus.

Plut. Brut. Dio. Appian. Cic. Phil. II. 12.

62. Interim nonnulli aggregabant se euntibus, laudi et præmio futurum rati, si egregii facinoris socii existimarentur: e quibus postea C. Octavius, P. Lentulus P. F. Spinther, ejusque familiaris Patiscus, aliique vindicibus Cæsaris pœnas dederunt insolentiæ, quod se percussoribus miscuerant; cum nullam partem gloriæ tulissent, omnibus eos facto non affuisse scientibus. Sed populus diu trepidato, ubi neminem præterea lædi petive constitit, verba percussorum accepit tranquillior, 'bono animo' jubentium 'esse, positoque omni metu, quam diu votis expetissent, nunc beneficio suo haberent, puram haurire libertatem.' Ita multitudine utcumque placata, neque tamen illis se adjungente, Capitolium petierunt, tanquam Diis acturi gratias; illudque stipati manu gladiatorum occuparunt.

Plut. Dio. Appian. Cic. Phil. II. 11. Plut. Cæs. Appian. Cic. ad Fam. XII. 14. Plut. Appian. Dio. Plut. Brut. Dio. Appian. Vell. II. 58. Liv. Epit.

63. Clamabat tum Cicero, 'senatum in Capitolium a prætoribus vocari oportere.' Quod profecto si foret factum, longe aliter atque accidit constitui respublica potuisset. Venerant tamen in Capitolium, advesperascente die, Favonius, Aquinius, Murcus, Patiscus: sed et Dolabella, jam consul: quippe fasces atque insignia consularia statim corripuerat, quanquam nullo jure facere videretur, substituendus in locum profecti: sed ille profectum interpretabatur, qui esset in ea causa ut amplius proficisci non posset. Postridie foro venali turba repleto, quam per amicos Cassius comparaverat, jactatæ voces sunt, non probantium factum, sed pacem et concordiam postulantium: quæ res, nisi ignosceretur interfectoribus, obtineri non poterat.

Cic. ad Att. XIV. 10. Appian. Dio. Vell. Appian. Euseb. Chron. Dio. Appian.

64. Hæc agentibus commodum L. Cornelius Cinna prætor supervenit. Is neque affinitatis, neque beneficio-

Val. Max. IX. 9.

Digitized by Google

rum memor, acta Cæsaris acerba oratione pro rostris insectatus est: insignibus etiam magistratus abjectis, 'quæ sibi data contra leges a tyranno' dicebat: auctorque erat populo deducendi libertatis auctores a Capitolio, præmiisque et honoribus ornandi. Neque tamen adhuc ultra priores voces incaluit multitudo, Cæsaris ante oculos obversante adhuc majestate, et incerto rerum exitu. Sed ubi Dolabella cum lictoribus affuit, atque haud dissimilia locutus est, 'eumque natalem Urbis habendum' dixit, 'quo, tyranno interfecto, libertas esset restituta,' crevit fiducia animis, cœperuntque postulare, 'uti devocarentur a Capitolio patriæ liberatores.' Sueton. Cæs. 85. Appian.

65. Atque illi Dolabellæ accessione gaudentes, nactosque rati ducem idoneum, quem Antonio vindicare cædem volenti opponerent, juventa promtum, nobilitate validum; non tamen descenderunt universi. Cassius tantum atque Brutus progressi in concionem de facto suo locuti sunt confidenter et magnifice, mutuo se laudantes, et sociorum prædicantes operam; D. Bruti maxime, qui gladiatores in tempore præbuisset. 'Debere populum Romanum induere majorum animos, qui legitimam licet potestatem regum, simul ad tyrannidem inclinare cœpisset, aboleverint. Revocari oportere Sex. Pompeium cum tyranni legatis dimicantem in Hispania; Cæsetiumque et Marullum abrogata potestate exules.' His dictis iterum in Capitolium se receperunt, parum credentes præsenti multitudini, quod honestior populi pars aberat. Cic. ad Att. xv. 1. Appian. Plut. Brut. Appian.

66. Hactenus tamen erat profectum, ut necessariis eorum amicisque concederetur in Capitolium aditus. Ex horum numero consulares nonnullos miserunt ad Antonium et Lepidum, qui aliquoties iverunt rediveruntque, donec certius aliquod responsum obtineretur. Causa dubitandi ex eo, quod vindicare mortem Cæsaris erat his animus; sed consensum senatus, et maxime D. Bruti potentiam, cum exercitu veterano Galliam obtinentis, verebantur. Tandem, dum earum copiarum corrumpendarum occasionem nanciscerentur, paulo liberalius respondendum rati, 'nihil ex privato odio agi placere' responderunt; 'sed cogi senatum, et ad eum referri de præsentibus, idque obtinere, quod patres conscripti censuissent.' Cic. Phil. II. 35. Appian.

Digitized by Google

67. Minime displicebat ea ratio conjuratis, qui de senatus animo sententiaque non dubitarent. Idcirco reliquo diei et per noctem deinde miserunt circum domos, oratum, 'ut patriæ causam suamque tueri singuli atque universi vellent.' Neque minor erat militum solicitudo, quibus agros Cæsar dederat aut promiserat; ii quoque circumibant, miscentes cum precibus minas. Denique nox ea nihilo tranquillior aut otiosior fuit, quam negotiosissimi dies esse consueverunt. Nam et Lepidus in foro tetendit cum militibus, et Antonius hoc præsidio tutior, jubebat excubare magistratus, facibus accensis, et quasi de die sedere pro rostris per vicos.[f] Ipse pecuniam commentariosque Cæsaris deportari jussit in ædes suas: incertum suone consilio et proprii emolumenti causa, an orante Calpurnia, ne per tumultum diriperentur.

Dio. Appian.

68. Liberalibus luce prima convenire patres in Telluris cœperunt. Eo senatum indici placuerat, quod curia subjecta Capitolio, in quo gladiatores erant, tanquam obnoxia conjuratorum insidiis vitabatur. Cum inter ceteros intrare Cinna vellet, resumtis insignibus quæ pridie projecerat; coorta est in eum, quæ Cæsaris necem ægre ferebat, populi manus, laceratumque maledictis et lapidibus appetitum in domum quandam coëgerunt confugere. Neque hic finis erat periculi: ligna congesta sunt, et incendium paratum, ni Lepidus cum armatis accurrens vim extremam arcuisset. Idem, ad omnes aditus positis custodiis, ingressum ceteris tutiorem præstitit. Sed tamen ab hoc initio Cæsaris fautores receperunt animos, et cum subinde plures eorum concurrerent, Cassianorum mercenariorum fractæ ac debilitatæ voces conticuerunt.

Cic. ad Att. XIV. 10. et 14. Dio. Appian.

69. Interim perstrepebat senatus mira vocum orationumque discordia, hoc intemperantius, quod libertas ex intervallo regustabatur. Proximo enim quadriennio pleraque contra animi sui sententiam censuerant. Pleraque tamen pars favens conjuratis, eos quoque jubebat

Dio. Appian.

[f] *Sedere pro rostris per vicos*] Si *pro rostris*, quomodo *per vicos sedere* poterant? Non satis diligenter hic inspexit Appianum Freinshemius. Græcus scriptor ait tantum magistratus jussos esse ab Antonio *sedere ἐκ δικαστηρίων*, alium alibi, *in publico*. Crev.

Digitized by Google

arcessi: neque repugnabat Antonius, sciens non esse descensuros.

70. De interfecto Cæsare multa et diversa dicebantur, cum aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus esse videretur. Pars, auctore Ti. Nerone, præmia decernebat interfectoribus: alii gratias agendas, omissis, quæ ne ipsi quidem postularent, præmiis. Erant qui sufficere credevent impunitatem. Contra dicebatur, 'rem esse commissam minime laudabilem, reipublicæ tamen condonandam, ne novis vulneribus veteres civilium malorum cicatrices rescinderentur:' sed honores adimebantur, quos necessum erat cum Cæsaris contumelia conjungi. Reclamabant alii 'majorem esse habendam superstitum rationem, quam mortui.' Et arripiebatur quod forte a quodam asseveratum erat; 'alterutrum esse necessarium, uti vel tanquam tyrannicidæ præmia accipiant percussores; vel tanquam in delicto deprehensi, veniam:' et postulare cœperunt, 'referretur iterum de Cæsare, qualem existimari oporteat: juratusque senatus censeret, gratia facta prioris sacramenti, quo se Cæsaris salutem defensuros aut vindicaturos jurassent: id enim necessitate extortum.' Tac. Ann. 1. 8. Sueton. Tiber. 4. Appian.

71. Inter has contentiones, Antonius insidiose habitum animorum speculatus, cum cœptari rem videret ad multa quæ nollet valituram, injiciendum celeriter impedimentum ratus, audientia postulata, 'Priusquam,' inquit, 'uti placere plerisque video, de Cæsare sententiæ dicantur; hoc equidem sciri considerarique refert, quod rem, longe quam putamus latius, egressuram molimur. Etenim si tyrannus fuit Cæsar, projici cadaver ejus insepultum convenit, et acta rescindi. Ceterum acta Cæsaris, ut scitis omnes, nullam non terra marique partem imperii contingunt: quorum pleraque revocare, ne si decretum quidem certumque vobis foret, possemus: id quod paulo post apertius demonstrabo. In præsentia velim unum illud mihi consideretis, levius ceteris, et in potestate nostra haud dubie situm; ut ita demum ad cetera convellenda accingamini, cum hoc rescideritis. Quotquot ferme sumus senatus primores, profectos a Cæsaris auctoritate magistratus et imperia aut gessimus, aut gerimus, aut gesturi paulo post videmur. De his fieri quid placet?'

Digitized by Google

72. Sic commutata leviter quæstione, cum non jam de Cæsare, sed de sua dignitate intelligerent agi, velox animorum conversio facta, conclamatumque, ‘ non esse cur novis comitiis populo creetur molestia: præstare semel accepta retineri.’ Præ ceteris tendebant, qui contra leges a Cæsare producti, hujus condemnata memoria, nulla se videbant ratione tueri illius beneficia posse. Quos inter consul Dolabella, quinque et viginti annorum juvenis, qui neque præturam gessisset, et in summo esset Antonii odio, sibi haud leviter metuebat.

Dio. Plut.Brut. Cic. Phil. XI. 1. Appian.

73. Idcirco voces audires stomachantium, ‘ non contentos, si non pessimi, saltem insolentis facti fautores, concessa amicis venia; sed etiam postulare ut alii sua dignitate careant, quo factum illorum illustrius videatur atque ornatius.’ Sed bono hos animo jubebant esse alii: ‘ neque enim hoc agi, ut beneficia, sed ut auctor mutetur. Eadem habituros eosdem, sed jam populi suffragiis; idque ipsis etiam honestius fore.’ Hoc sermone permoti quidam continuo posuerunt magistratus insignia, tanquam paulo post majore cum dignitate recepturi: major tamen pars retinuit, rata semel omissam potestatem, quod in aliorum esset futura manibus, non esse simul atque cuperent ipsi redituram.

74. Inter hæc evocati e senatu Antonius atque Lepidus ostenderunt se multitudini, quæ in foro innumerabilis constiterat. His in superiore loco conspectis, ingens sublatus est clamor: quo vix sedato, quidam, dubium an subornatus, exclamavit, ‘ haberent rationem sui, ne similia atque Cæsar paterentur.’ Ad hæc Antonius,[9] dimota leviter veste, loricam ostendit sub ea, quo magis incitaret animos, ne consulibus quidem inermibus, tutum esse quicquam credentium.

75. Ibi sublatus est iterum a diversis agminibus clamor, ultionem aut pacem varie postulantium. Antonius utrisque se venditans, ‘ Pacem,’ inquit, ‘ ut habeatis curabitur, utque sit ea propria nobis et perpetua. Quanquam id sane difficile est apud hos animos, qui ne juris quidem

9 *Ille* pro *Antonius* legebatur ante Crev. Ex App. emend. Crev. Mox *alios* pro *animos* legitur in edd. ante Crev.

Digitized by Google

jurandi religione retinentur. Quid enim ista cautio Cæsari profuit?' Deinde versus ad turbam vindictam postulantium, 'Vos quidem,' inquit, 'perstatis in data semel fide. Atque ego etiam ipse accederem vobis, nisi consul essem, cui non tam respiciendum est, quid sua natura sit æquum, quam quid esse videatur e republica, ut quidem senatui placet.'

76. Cum fluctuare Antonius videretur, Lepidum postulare vindicem concio cœpit: jussitque in forum degredi, quo a pluribus dicta ejus acciperentur. Is igitur, cum rostra conscendisset, diu tacitus flevit: deinde, 'Hoc,' inquit, 'loco tecum nudiustertius constiti, Cæsar. Nunc de morte tua hinc querendi imponitur necessitas! Vos vero, Quirites, quid postulatis?' Ibi quoque veterani Cæsaris 'ultionem,' mercenarii Cassii 'pacem' acclamarunt.

77. At Lepidus his quidem: 'Placet,' inquit: 'sed qualis ista pax erit, et qualibus religionibus tuta? quandoquidem Cæsari juravimus, idque jusjurandum violatum est a nobis, qui principes esse ceterorum qui jurarunt dicimur.' Mox ultionem flagitantibus, 'Cæsar,' inquit, 'profecto[10] sacrosanctus atque venerabilis nobis ereptus est. At senatus contatur metu, ne rempublicam lædat.' Reclamarunt illi: 'Tu igitur solus exsequere.' Atque ille: 'Vellem, et fas sit. Sed nec ego solus, neque vobis etiam solis adjutoribus in tanta re quicquam aut velle aut nolle debeo.' Perplexa respondentem acrius aggressi mercenarii, quod ambitiosissimum esse scirent, pontificem maximum facturos ostenderunt in Cæsaris locum. Et accepit omen Lepidus, egitque gratias, memoresque promissi esse in loco jussit. Tum illis audacius pacem suam urgentibus: 'Cum impietate,' inquit, 'et injustitia conjunctum negotium est: attamen quæ jusseritis faciam.' Hisque dictis in senatum se recepit.

78. Ibi Dolabella toto tempore satagebat haud parum indecore, uti retinere magistratum liceret: regressus dudum Antonius cum voluptate et risu spectabat jactantem

10 *Non profecto* edd. ante Crev.

Digitized by Google

se inimicum; simul ecquid in foro novarum rerum oriretur, opperiens. Sed postquam et illo spectaculo satiatus est, et extra curiam nihil majoris tumultus motum, animadvertit eo descendendum esse necessario, uti percussoribus impunitas detur. Sed necessitatem tegens, et in maximi beneficii loco daturus incolumitatem, simul confirmaturus Cæsaris acta senatusconsulto, ad perficienda quæ animo conceperat, ita cœpit:

79. 'Quamdiu quidem de conjuratione disceptastis, patres conscripti, ego sententiam meam non interposui. Sed ubi, percussoribus omissis, Cæsar oppugnari cœptus est, ex actis ejus omnibus unius tantummodo mentionem intuli, et ab ea sola difficultate tanto jam tempore vos explicare non potuistis. Neque sane mirandum. Nam si ponimus acceptos ab eo magistratus, periculum est, ne tot et tales viri nostra quoque confessione indigni eis habeamur.

80. 'Quid si jam convertamus animos ad innumerabilia illa, quæ vel audire labor sit, quæ per civitates et nationes, et regna atque tetrarchias passim constitait Cæsar? Quis enim est, ut ita dicam, ad occidentem ab oriente angulus, actorum Cæsaris expers: quem ille non aut subegerit armis, aut beneficiis atque humanitate confirmarit? Cogitate igitur, ecquem existimetis æquo animo passurum auferri sibi, quæ acceperit a Cæsare, ut non omnia protinus bellis ardeant? At nos in tantum abhorremus a bellis, nec injuria, ut hæc sola multis causa sit, cur impunitam Cæsaris cædem esse patiamur. Infirmam enim et nimium vexatam armis rempublicam, non nisi quiete refoveri posse omnes consciscimus atque consentimus.

81. 'Sed reges et nationes, et unde longinquior est metus, mitto. Quid vos suburbanam hanc Italiam quieturam creditis, Cæsare condemnato? Scilicet veteranos illos cum iisdem armis et ordinibus in coloniis locatos nihil movebit metus amittendorum, tyranno judicato Cæsare, quæ sunt iis data ab eo præmia, cum consul et dictator populi Romani haberetur? Quid quod eorum sunt adhuc in Urbe multa millia, qui promissa expectant et

Digitized by Google

exigunt. Ne tanquam rebus incertis ambigamus, admonere recentissimum factum potest, quis hominum sensus sit atque animus. Quæ fuerit eorum hac proxima nocte circa senatorum domus discursitatio, plurimorum querelis paulo ante cognovimus. Omnes propemodum appellati sumus, et amplissimus quisque frequentius et minacius. Per horum igitur ora oculosque raptabimus Cæsaris corpus, his confectum contumeliis, quibus fas est tyrannorum vexari reliquias; et horum manibus non discerpemur? Scilicet cujus ductu auspiciisque ferocissimas illi devicerunt nationes, cujus beneficio fortunas suas omnes debere arbitrantur, quem semper in summis magistratibus imperiisque viderunt; eum summa affectum ignominia patienter ferent?

82. ‘Quam urbanæ porro plebis, quam Italiæ totius indignationem fore credimus? Immo quam apud omnes pæne dixerim et Deos et homines invidiam nostram? quis ignominia tanta notatum a nobis feret populi Romani modo principem, qui nostrum imperium terminavit oceano, sed et trans oceanum ignotas prius adjecit gentes? Quæ vero judiciorum nostrorum inæqualitas et quam acriter notabitur, si præmia decernamus iis qui consulem in curia, sacrosanctum in sacro loco, pontificem maximum sub oculis Deorum confecerunt; hunc extrema dehonestemus infamia, qui propter excellentem virtutem etiam apud hostes habetur venerabilis?

83. ‘Quapropter ita censeo: Cum C. Cæsarem pro tyranno damnari nec fas sit, nec e republica, rata esse acta ejus et consulta omnia: interfectoresque incolumitate contentos esse, gratiasque hujus clementiæ nomine habere et agere senatui: quandoquidem simul laudari factum eorum, simul honori Cæsaris consuli non potest. Hæc una est optima concordiæ, quam omnes optamus, via. Sic et veteranos metu, et solicitudine civitatem liberabimus.’ In eandem ferme sententiam magnus orator Munatius Plancus consul designatus disseruit: nisi quod pro percussoribus paulo liberalius. Hunc deinde M. Tullius excepit, et, qua solebat, summa eloquentia disseruit, ‘omnem memoriam injuriarum oblivione sem-

Cic. Phil. 1. 1. et 12. Plut. Brut. Cic. ad Fam. x. 8. Dio et Vell. II. 58. et Cic. Phil. 1. 1. et

Digitized by Google

Plut. Cic. et Cæs. et Brut. et Anton.

piterna delendam esse.' Sed et Græcum verbum usurpavit 'amnestiam,'[8] Atheniensium factum comme orans, 'qui post externa atque intestina mala, tyrannidemque perlatam, hac una tantum ratione rempublicam constituissent.'

Appian.

84. Placatis per hæc ferme animis, et inclinatis ad concordiam, fit senatusconsultum, 'quæri de cæde Cæsaris non placere: acta rata esse.' Additum est, 'propter utilitatem publicam,' quasi per se invalida fuissent; tendentibus percussorum amicis, et concedente Antonio. Sed et illud expresserunt veteranorum centuriones tribunique, uti de præmiis suis atque coloniis nominatim referretur; hic etiam, quasi per metum, cedente Antonio, et demonstrante, 'cum præsidium senatus non habeat, nihil denegari posse armatis.' Inter hæc postulantibus patribus, 'uti concordiæ ineundæ exemplum consules darent, quemadmodum et consilium dedissent,' depositis inimicitiis in gratiam redierunt: et ex eo die Antonius collegam consulatus sui Dolabellam agnovit.

Cic. ad Att. XIV. 14.

Cic. Phil. I. 13. Dio.

Appian.

85. Senatu dimisso, L. Pisonem circumsteterunt quidam, ne tabulas testamenti Cæsaris proferret, neve palam sepeliret mortuum, rogitantes: ne forte quid inde novarum rerum exoriretur. Negantem inde presserunt acrius, minas intendentes, si propter eum dissiparentur tantæ opes, quas publicas esse oporteret, tyrannum fuisse Cæsarem subinnuendo.

86. Igitur Piso consules altissima voce testatur, patres nondum digressos iterum cogi petiit. 'Rem enim sane magnam incidisse: quando ii qui tyrannum oppressum esse pugnent, tot exoriantur pro uno tyranni. Sepeliri pontificem maximum vetant,[11] et testamentum profe-

11 *Nolunt* Cler. *Luctant* reliq. edd. ante Crev.

[8] *Græcum verbum usurpavit amnestiam*] Accuratissimæ Ciceronis editiones non habent vocem *amnestiam*. Sed et Muretus, l. II. Variar. Lection. c. 15. multis probat propriam hac in re apud Athenienses loquendi formulam fuisse, μὴ μνησικακεῖν. Mureti argumenta recenset, et adoptat celeberrimus apud nos Demosthenis interpres Torellius in notis ad orationem Æschinis in Ctesiphontem. *Crev.*

Digitized by Google

renti minantur, et bona interfecti publicare pergunt. Belli vero homines, qui sibi ab eo tributa firma esse rataque postulant; et quæ suo jure decrevit de suis rebus, irrita esse jubent! Neque hoc Brutus aut Cassius, sed ii nimirum faciunt, qui cædis illis auctores extiterunt. Ceterum sepultura quidem Cæsaris in vestra potestate est, testamentum autem in mea: neque commissum fidei meæ prodam, priusquam et me aliquis occiderit.' His obtestationibus, et quia multi lucrum sperabant ex testamento, facile inducti patres, 'et testamentum proferri a Pisone debere, et ipsi Cæsari funus publicum' decreverunt.

87. Hæc cum vix acta prius, quam nuntiata in Capitolium essent, Brutus et Cassius per internuntios excitarunt plebem: multisque eo concurrentibus, concionari Brutus in hanc sententiam cœpit: 'Qui vobiscum heri in foro egimus, Quirites, iidem nunc hoc agimus loco, non tanquam ad asylum confugientes, nihil enim peccavimus; neque tanquam ad arcem, qui nos nostraque omnia vobis permittere non recusamus; sed periculo Cornelii Cinnæ moniti, quem audacia nonnullorum improviso eodemque indigno casu pæne consumsit. Audimus autem esse quorum vocibus et sermone pro perjuris atque turbatoribus pacis traducamur: eoque vos accivimus, coram quibus nos purgaremus, quemadmodum salva libertate, de ceteris etiam, quæ ad rempublicam pertineant, vobiscum agi jus est.

88. 'Nos equidem C. Cæsari, cum e Gallia exercitum contra rempublicam eduxisset, eoque bello defensorem libertatis Cn. Pompeium, multosque deinde præstantissimos viros in Africa Hispaniaque sustulisset, eoque nomine suo capiti non sine causa metueret, fidem jurejurando dedimus, non fore præteritarum injuriarum memores. In futurum omne tempus servituros, neque dedimus fidem; neque, si exegisset, dedissemus. Quis enim, qui vere quidem sit Romani sanguinis, non mori, si fieri posset, millies malit? Hactenus igitur obligati Cæsari fuimus. Idcirco siquidem Cæsar postea nihil contra libertatem nostram molitus est, pejeravimus. Sin vero

Digitized by Google

neque magistratus, neque provincias, nec exercitus, aut ullam reipublicæ partem senatui populoque Romano reddidit, sed suo unius arbitrio constituit omnia, Sylla deterior, qui tamen aliquando satiatus malis publicis dominationem deposuit: quæ non dicam species, sed quæ omnino spes superfuit libertatis?

89. 'Dicet aliquis, fuit quidem vindicandæ vobis libertatis causa justissima: sed sacrosanctum occidere non debuistis. An igitur, si æquum utrimque jus esset, aliquem gaudere fas est beneficio legis, quam ipse violarit prior? Sed et causa longe est dissimilis. Cæsetius et Marullus qua potestate fuerunt? Nempe tribunicia, quam antiquissimæ leges jurejurando majorum confirmatæ sacrosanctam esse jusserunt. Sed hos in exilium exegit Cæsar indemnatos, quos, dum illa potestate fungebantur, ne in jus quidem vocare fas erat cuiquam. Et illi tamen haud dubie sacrosancti. Cæsar, quia voluit, quia coëgit armis ac terrore tot interfectorum civium, sacrosanctus fuit. Voluntatem igitur suam vimque accuset, quæ dare ei hunc potuerunt honorem, tueri non potuerunt.

90. 'Sed forte semel ira elatus sic peccavit Cæsar. Infirma defensio! nec enim cuiquam sic licet esse irato, ut patria jura subvertat, tollat religiones, piaculo civitatem obliget. Sed ne vera quidem esset. Quis enim Q. Metello tribuno plebis minitatus est mortem? Cæsar profecto: nec ab ira tum quidem, sed effracturus ærarium, et rapiendæ publicæ pecuniæ causa. Desinant igitur exprobrare nobis perjurium, quos neque obstrictos fuisse ulla religione apparet, quin quod fecimus, faceremus; nec eam qua fuimus obstricti, ullo pacto violasse. Non enim præteritorum maleficiorum a Cæsare pœnas exegimus, quæ erant jurejurando remissæ: sed importunum tyrannum, nec dominationem nisi cum vita positurum, ob ea quæ postea peccarat peccaturusque erat innumerabilia, cervicibus oppressæ civitatis depulimus.

91. 'Taceo jam plerisque videri, ne jusjurandum quidem tyranno datum servari oportere: quod cum eo nullum esse possit commercium vel humanitatis vel religionis, qui divina atque humana omnia pervertit. Quod igitur,

Digitized by Google

aiunt, postea reperiemus jusjurandum satis firmum atque efficax, ad certæ stabilisque pacis fiduciam? Quid enim jurejurando opus est, nihil præter civilia cupientibus? Quando patres nostri majoresque tali aliqua causa jurarunt? Non enim habebant opus: et inusitatam hanc cautionem novissimus demum tyrannorum excogitavit timor. Licet igitur sane res tota tollatur; etenim probis et modestis supervacua est hæc cura; regnum affectantibus infirma et vana. Nec enim tu, Capitoline Jupiter, siris, vosque ceteri Dii, liberæ civitatis tamdiu custodes atque præsides, uti hic populus regem unquam vel juratus ferat! Neque pœnitet ista hoc quoque tempore profiteri, quo nondum satis liquet, quid aut patriæ futurum sit, aut nobis. Sed et profitebimur indesinenter, neque ullo tempore potiores privatas rationes publicis habebimus.

92. 'Cujus quidem rei putamus evidentissimum modo documentum edidisse. Cum enim liceret securis honoribus frui, perire in liberata patria, si quidem ita cordi fuisset Diis, quam in oppressa magistratum gerere maluimus. Sed adversarii satis intelligunt, de jure sibi minime æquam nobiscum disceptationem esse. Ad alias confugiunt artes, et maxime quærunt invidiam nobis facere apud veteranos. Quo ex genere si qui adestis, quæso vos, significate.'

93. Significantibus multis, 'Bonum factum,' inquit, 'quod inter alios cives hic quoque numerus veteranorum venit. Ad vos igitur orationem converto, vosque, sicuti cum ceteris civibus omnia vobis patriæ communia beneficia sunt, ita amorem quoque et affectum communicetis hortor. Vos ab initio non Cæsar delegit, nec enim potuit; sed respublica vos dedit Cæsari, quibuscum populi Romani hostes coërceret. Justis illis et legitimis bellis meruistis certe præmia, et iniquus sit, qui adimat. Deinde contra voluntatem vestram, sed quasi sacramento devinctos, adversus patriam et defensores patriæ duxit. Quibus ex bellis, si hæc vobis sola bellata essent, petere præmia vos etiam ipsos, opinor, puderet: sed Gallici sunt et Britannici labores, quorum vobis laudem atque merita, neque tempus ullum, nec invidia abrogabit.

Digitized by Google

94. ‘ Sed neque vos aversabimini pro his præmia, qualia majores nostri concedere consueverunt. Illos enim novimus sociorum aut aliorum innocentium possessiones non attigisse: ne hostibus quidem superatis totum eripuisse agrum; sed parte ademta deduxisse colonos, ut in officio victi continerentur. Quod si forte angustior quam pro numero colonorum ager erat, dividebatur publicus, aut a volentibus emebatur pecunia. Hac quidem ratione, cum vis imperii penes populum esset, sine querela cujusquam, in colonias deducebamini.

95. ‘ Nuper demum L. Sylla, et postea Cæsar, patriam, tanquam hostilem urbem, armis captam, armis retinere necessum habuerunt. Itaque satellitum et custodum egentes, neque missionem vobis dare voluerunt, neque publicum saltem agrum dividere; sed neque pretium qualiscumque solatii causa numerare possessoribus, quanquam abundabant pecunia ex vectigalibus publicis et hasta: verum Italiam omnis expertem delicti prædonum more spoliarunt agro, focis, aris, sepulcris, quæ nec externis ademimus justo bello subactis, decimis tantummodo frugum contenti. Sic igitur vestrorum civium bona vobis divisa sunt: eorum, inquam, qui Cæsaris ipsius auspicio, vobis commilitonibus, bello Gallico tulerant arma; qui vos proficiscentes in expeditionem deduxerant; qui pro incolumitate vestra atque victoria vota fecerant.

96. ‘ Et deducti quidem estis sub signis, densisque ordinibus, ut appareret non ad quietem vos, sed in aciem venire; paratos ad inferendam injuriam, neque ab aliorum insidiis tutos. Neque enim fieri potest, ut quibus agri sui per vim ablati sunt, eos, diutius quam necessum sit, penes injustos possessores esse patiantur. Unde liquido apparet, quo consilio sit hoc a tyrannis factum. Non enim profecto, vos uti agros haberetis, (dari enim aliunde citra injuriam poterant,) sed ut vos intelligentes multis esse odio, fidi defensores essetis ejus imperii, cujus auctoritate vestræ possessiones defenderentur. Hoc enim unum satellitibus adversus dominantes est fidei vinculum, ut contracta ex communibus delictis pericula communi etiam Marte operaque propulsent.

Digitized by Google

97. 'Videte igitur quid inter illos nosque intersit. Illi, quorum acta valere contra justitiam utilitas vincit, effecerunt ut alii vobis suspecti, vos aliis invisi essetis. Nos, quibus qui nunc sunt in republica principes incolumitatem dicunt clementiæ et misericordiæ causa concedere, hoc agimus ut eorundem omnium non modo secura vobis, sed etiam tuta sit possessio. Fallimini, si vestris armis fiditis, et omnia putatis esse in præsenti potentia. Tempus varie versat res humanas, et occasionem sæpe præbet infirmioribus adversus robustissimos. Pereant qui morem tam illiberalem reduxerunt in vitam, quique inductum retinent, ut potentiori quidlibet liceat! et profecto perierunt. Etiam crocodilum, tam et validam et astutam belluam, contemtum animalculum ichneumon dormientem interimit. Ne quis tantis viribus tantaque vigilantia sit prædo, quin sæpe non aliorum modo prædonum insidiis pateat, sed eorum etiam quos spoliavit. Nisi jure et amicitia nos nostraque muniamus, nihil nobis unquam certum aut quietum erit. Solin. c. 35.

98. 'Nos igitur, qui pro communi libertate facinus pulcherrimum soli fecimus, primos allaborare convenit, uti recuperatum munus ad omnes ex æquo cives communi lætitia fructuque perveniat. Igitur et quæ accepistis confirmamus, et, quo vobis propria sit ac justa possessio, quamprimum per reipublicæ necessitates poterit, enixe dabimus operam ut prioribus dominis pretium ex ærario solvatur. Ita nobis atque reipublicæ præsentia, quæ testamur, numina, quicquid optimo proposito fecimus, bene evenire jubeant.'

99. Hæc oratio valde mitigavit animos: præsertim ubi, missis etiam in forum tabulis, eadem scripto polliciti sunt. Jamque unus omnium sensus erat, 'fortissimos et reipublicæ amantissimos viros dignitati suæ restitui oportere.' Sed invitantibus ad descendendum Bruti Cassiusque responderunt, 'facturos, simul tuto possent.' Igitur obsides in Capitolium mitti placuit: missique parvulus Antonii filius cum M. Lepidi liberis. Lepido ulcisci Cæsarem animus fuerat. Sed destitutus a militibus otium et concordiam spectantibus, nihil audebat: et suadebat An- Appian. Dio. Appian. Cic. Phil. I. 13. et II. 36. Vell. II. 58, Plut. Anton. et Brut. Dio.

Digitized by Google

totius, præsentibus acquiesceret, ipse minime cupidus pacis; sed ne Lepidus armatus, se infirmo, unus omnia posset.

Appian. 100. Descendentibus e Capitolio applausum atque acclamatum est: et consulibus, nescio quid, incipientibus dicere, postulatum, 'uti prius dextras darent invicem atque reconciliarentur.' Inde metus incessit consules, ne paulo post percussorum factio majores quam ipsi vires obtineret. Salutarunt tamen omnes invicem, complexique sunt comiter: et ab Antonio Cassius, a Lepido affine Brutus ad
Plut. Brut. cœnam invitati. Ceteros etiam, ut cuique familiaritas
Dio. aut necessitudo erat, alii senatores exceperunt. Ibi Cassium, inter convivalium sermonum simplicitatem interrogatum ab Antonio, 'num adhuc pugionem haberet sub ala;' respondisse ferunt, 'Et acutissimum quidem, si
Plut. Brut. et tu affectas tyrannidem.' Postridie, simul atque illuxit, senatus est habitus, præsentesque Brutus et Cassius ceterique laudati sunt, iisque provinciæ decretæ, quas eis Cæsar ex prætura destinaverat, Macedonia et Syria. Sed et
Appian. Liv. III. Plut. Asia Trebonio, Bithynia Cimbro decreta. Galliam Cisalpinam D. Brutus ex destinatione Cæsaris retinuit.

101. Hactenus omnia satis composita atque serena apparuerunt. Sed celeriter, unde non expectabatur, mota tempestas, novis turbinibus atque procellis inhorruit. De testamento itemque sepultura Cæsaris agebatur. Cassius
Cic. ad Att. XIV. 10. et 14. utrique repugnabat vehementissime, ratus quod res erat, perisse causam, siquidem ille funere elatus esset; et L.
Lactant. I. 15. Pisonis atque L. Cæsaris sententiam laudabat, qui nuper cum eadem de re quæreretur, quanquam alter socer defuncti, alter gentilis esset, funus fieri vetuissent: si tamen
Plut. ea Pisonis sententia fuit. Ceterum Brutus, ingenio mitis et moderatus, utrumque permisit.

Sueton. 102. Testamentum igitur allatum, quod proximis Idi-
Cæs. c. 83. bus Septembribus in Labicano suo fecerat, demandaveratque maximæ Vestali, L. Pisone postulante, in domo Antonii consulis aperitur. Scripserat hæredes sororum nepotes C. Octavium ex dodrante, L. Pinarium, Q. Pe-
Vell. II. 59. dium ex quadrante reliquo: in ima cera C. Octavius in
Appian. nomen adoptabatur: pluresque percussorum in tutoribus

Digitized by Google

filii, si quis sibi nasceretur, nominabantur. D. Brutus etiam in secundis hæredibus scriptus erat: quæ res valde miserabilis [12] est visa, hujus potissimum consilio occisum fuisse, quem tantopere dilexisset. Ut vero populo Romano hortos circa Tiberim cum signis atque tabulis publice legatos acceperunt, et viritim sestertios trecenos; [m] lucri dulcedine convulsi et mutati, 'Cæsarem injustissime pro tyranno vituperari' exclamarunt, 'quo nemo fuisset patriæ civiumque amantior.' Dio. Plut. Cæs. Sueton. Dio. Appian.

103. Idcirco Cæsaris corpus in forum a Pisone illatum magna multitudo cum armis circumdedit: positumque pro rostris est in aurata æde ad effigiem templi Veneris Genitricis fabrefacta: intra quam lectus eburneus erat, auro ac purpura stratus, quem magistratus et honoribus functi intulerant; et ad caput tropæum cum prætexta in qua fuerat occisus. Indictum erat funus in Campum Martium, ibique rogus exstructus. Igitur præferentibus munera (quia suffecturus dies non videbatur) præceptum, 'ut, omisso ordine, quibus quisque vellet itineribus, eo deportaret.' Magna ibi comploratio orta, querelæque proruperunt, senatusconsulti quanquam recentis immemores. Sueton. Appian.

104. Quam inclinationem populi ubi M. Antonius vidit, laudationis loco pronuntiavit per præconem senatusconsultum, quo divinos ei humanosque honores omnes decreverat. Ipse perpauca a se verba addidit: ut unumquodque ex senatusconsulto recitabatur, augens extollensque ad miserationem et invidiam. Cum senatusconsulto 'pater patriæ' appellaretur, 'En,' inquit, 'pietatem qua tractatus est hic patriæ pater.' Ad mentionem 'sacrosancti, qui nemini violabilis, sed et aliis perfugio esse deberet,' exclamavit, 'Enimvero non alius ad hunc confugiens, sed ipse hic sacrosanctus occisus est. Quos ille profecto honores neque jussit unquam, neque petiit. Nos Sueton. et Appian.

12 Ita ex Appian. emend. Crev. pro *mirabilis* in edd. præcc.

m *Sestertios trecenos*] Marcam argenti nostratem 1. unciam 1. grossos 3. *Crev.*

Digitized by Google

vero illiberales, qui honores ejusmodi dedimus, ut volunt; indigno nec petenti. Quanquam vos, o fidi cives, hic quem etiam mortuo habetis, honor, ab hoc crimine satis liberat.' Prælecto deinde jurejurando, quo se pro salute ejus astrinxerant omnes, execrabilemque esse jusserant, qui non vindicasset petitum insidiis; contentissima voce, manuque ad Capitolium sublata, 'Juravi,' inquit, 'Jupiter Diique ceteri, et paratus eram ulcisci. Sed quando hæc potius decerni e republica visum est patribus, precor ut sint utilia.'

105. Tumultuantibus ad hæc verba senatoribus, nec enim obscure petebantur, ad leniendam offensam subjecit: 'Sed oportet, Quirites, existimare, Deorum hanc potius invidiam, quam mortalium factum fuisse; magisque de præsentibus quam præteritis esse solicitos. Magna enim nos pericula circumstant, et, si iterum ad arma itur, omnis reliqua nobilitas periit. Quod igitur superest, hunc Deorum numero ascriptum destinata pompa deducamus, laudes lacrymasque debitas persolvendo.'

106. Hæc locutus, veste raptim more fanatici cujusdam subducta, accinxit sese, lectumque subinde aperiens et introspiciens multa querebatur. Postremo sanguinolentam Cæsaris vestem conto sublatam explicans, indignamque viri necem miseratus, populum veluti furore quodam inflammavit. Accesserunt deinde inter ludos ex poëtis accommodatæ ad hunc casum voces; mirificeque commovit animos illud a Pacuvio: 'Men' servasse, ut essent qui me perderent!' quod interfectorum plerique, cum fuissent in Pompeianis partibus, Cæsaris beneficio non vitam modo fortunasque suas, sed etiam dignitatem retinuerant.

Quint. vi. 1.

Plut. Anton. et Brut.

Sueton. et Appian.

107. Sic affectos nova etiam species adjecta insaniores fecit. Corpus ipsum in lecto jacens conspici non poterat. Sed simulacrum ex cera confictum pari magnitudine machina quadam extolli ex eodem lecto poterat, tria et viginti vulnera repræsentans, iisdem locis quibus percussum corpus fuerat.

Appian.

108. Ibi vero nemo se continuit amplius. Pars eum in Capitolini Jovis cella cremare destinabat; alii faces

Sueton. et Dio. Appian.

Digitized by Google

ingerebant curiæ, in qua occisus fuerat, eo corpus illaturi, nisi metu ne una theatrum et templa arderent, sacerdotes prohibuissent. Cum repente duo quidam gladiis succincti, ac bina jacula gestantes succenderunt lectum in foro, ubi regia quondam fuerat: confestimque circumstantium turba cum subselliis tribunalia, mensasque nummulariorum, et quicquid lignorum in foro erat, cum ipsa funeris pompa donisque conjecerunt in rogum. Deinde tibicines et scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphali, funeris condecorandi causa, acceptam induerant, sciderunt, injeceruntque flammæ; et veterani arma, quibus exculti celebrabant funus, nonnulli coronas etiam et dona militaria; matronæ insuper pleræque ornamenta sua, quæ gerebant, et liberorum bullas atque prætextas. Hac flamma domus L. Bellieni deflagravit: multaque et alia vicina foro ædificia corripuisset ignis, nisi milites restitissent, consulumque jussu quidam perditorum, qui dolo augebant incendium, de rupe Tarpeia præcipitati essent. Nec ideo minus plebs accensis e rogo facibus ad domum Brutorum et Cassii ceterorumque cucurrit, easque oppugnavit, et, vi rejecta, minitata est postridie cum armis affore.

Sueton. Dio. Appian. Sueton. Plut. Cæs. &c. Sueton. Cic. Phil. II. 36. Dio. Appian. Sueton. Plut. Cæs. &c. Appian.

109. Sic sævienti forte se Helvius Cinna tulit obviam, extremum officium persoluturus amico, quem uri in foro audiverat, quanquam valetudine infirma, et proximæ noctis dira quiete territus. Visus erat invitari a Cæsare, et cum renueret, arrepta manu trahi. Erat multitudo infensissima Cinnæ Cornelio, qui nuper graviter erat in Cæsarem concionatus. Igitur audito 'Cinnam adesse,' tanto furore concitata est, ut frustra testantem, 'sibi nihil commune cum illo præter cognomen esse,' ferarum more discerperet, caputque præfixum hastæ circa rogum ferret. Ea causa fuit C. Cascæ, qui et ipse tribunus plebis erat, libellum proponendi, 'sibi et Servilio Cascæ parricidæ cognomen idem, mentem longe diversam esse.' Ob hunc tumultum edixerunt consules, 'ne quis arma ferret, militibus exceptis.' Atque ita cædibus finis est impositus.

Sueton. Dio. Appian. Plut. Cæs. et Brut. Val. Max. IX. 9. Dio.

110. Interea reliquiæ Cæsaris a libertis in monumen-

Digitized by Google

Cic. Phil. II. 42. Appian. Dio. Sueton. tum illatæ sunt: in loco busti populus aram excitavit. Columna quoque erecta est prope pedum viginti ex marmore Numidico, inscriptumque, 'Parenti Patriæ.' Et hic loci sacrificare, libare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando dirimere instituerunt.

Appian. Civ. l. III. Liv. Epit. Nic. Damasc. de Instit. Aug. 111. Hæc, auctore quodam Amatio, humillimæ sortis juvene, facta, sed qui se C. Mario C. F. progenitum ferens, apud turbatam et credulam plebem plurimum posset. Nam et, vivo adhuc Cæsare, eo audaciæ venerat, ut venienti in Urbem Octavio cum magno agmine, in quo et matronæ quædam erant necessariæ Cæsaris, ad Janiculum occurreret. Quo tempore adolescentulus ille magnum sane prudentiæ specimen edidit.

112. Magnopere instabant ei qui cum Amatio venerant, ut eum pro cognatione quæ Mariis cum familia Cæsarum esset complecteretur. Dubitabat quid faceret Octavius: admitteret, quem sciret ab Atia matre sua, atque a matertera repudiari? Rejiceret igitur tanta stipatum manu testimonium ei generis ferentium, et maximo favore hominum elatum ad minime spernendam potentiam? Quippe coloniæ veteranorum complures, et municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarunt: et paulo ante, cum reversus ex Hispania Cæsar populum in hortos suos admisisset, proximo intercolumnio propemodum æque frequenter atque Cæsar fuerat salutatus. Tandem lenibus verbis, 'ad se minime pertinere judicium de tantis rebus,' respondit: 'Cæsarem, uti rei Romanæ, ita et familiæ suæ principem esse: hujus voluntatem sibi pro præcepto fore. Interim integra omnia servaturum.'

Val. Max. IX. 15. Nicol. Damasc.

Val. Max. Cic. ad Att. XII. 49. Val. Max. 113. Sed Cæsar, comperto Hierophilum ei nomen, artem veterinariam esse, nolente causam ejus suscipere Cicerone, extra Italiam decreto relegavit. At is post necem ejus redierat, validaque manu cinctus, metum non interfectoribus modo, sed universo senatui maximum injiciebat, de interficiendo eo consilia agitare creditus.

Cic. ad Fam. XI. 1. 114. Igitur, legatione impetrata libera, multi ex Urbe discedebant, alius alio: et qui provincias habebant a

Digitized by Google

Cæsare, proficiscebantur. Brutus autem et Cassius prætores deducendos in colonias veteranos curabant, ne quid turbarum in Urbe darent: id quoque concedentes beneficii, uti portionem suam cuique liceret vendere, quod lex ante vicesimum annum non admittebat. His cum insidiari falsus Marius diceretur, ab Antonio raptus in carcerem, atque ibi, indicta causa, necatus est. Patres consulis audaciam mirati, factum non improbarunt, quod, eo superstite, solicitam plenamque metus vitam acturi videbantur. Dio. Appian. Civ. III. Val. Max. Appian.

115. Sed ærarium privatum, quod interfectoribus constitui ab equitibus Romanis quidam excogitaverant, T. Pomponii Attici gravitate sublatum est. Is enim equestris ordinis ætate et existimatione facile princeps, cum appellatus ea de re per C. Flavium Bruti familiarem esset, respondit, 'si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur: sed neque cum quoquam ea de re collocuturum, neque coiturum.' Et valuit exemplum primarii viri, qui neque partium odio hoc faciebat, quarum principes adamabat; neque parsimonia, ultro plura collaturus, quam petebantur: sed quia viro bono discedendum a ratione recta nusquam videbatur. At hujusmodi homines interdum importuni sunt vetita molientibus: neque dubium est, quin illa Attici tergiversatio Brutorum causam haud perfunctorie perculerit. Corn. Nepos in Vita Att.

116. Sed et in senatu per eosdem illos dies, Antonio referente, multa præclare constituta: inter quæ 'ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur;' et illud, omnium maxime aptum libertati, 'ut nomen dictaturæ in perpetuum e republica tolleretur;' execrationibus additis in eorum capita, qui mentionem ejus fecissent, quive magistratum eum accepissent; præmiis quoque constitutis, si quis horum aliquem occidisset. Cum ob hæc laudibus omnium Antonius in cœlum efferretur, æmulatione accensus Dolabella, per absentiam collegæ, tumultuantem subinde plebem acerrimis suppliciis repressit, liberos homines de saxo dejici jubens, servitia in crucem tolli. Sed et columnam, Cic. Phil. I. 1. et 13. et II. 36. Liv. Epit. Dio. Appian. Cic. Phil. I. 2. et ad Att. XIV. 15. et 16.

Digitized by Google

aramque Cæsari positam evertit, solumque sternendum locavit. At hæc omnia brevi sunt in contrarium versa: eodemque loco templum postea exstructum in Deorum numerum relato. Hoc primum Romæ impiæ stoliditatis exemplum fuit: a quo postea manavit mos absurdissimus defunctos imperatores appellandi Deos, quos vivos ne reges quidem appellari majorum gravitas tulerat.

Appian. Civ. II. Sueton. Cæs. 88. Appian.

117. Hunc exitum vitæ C. Cæsar sexto et quinquagesimo ætatis anno habuit: vir Alexandro Magno haud immerito conferri solitus, maximi vigoris ad omnia, qui perficere, quod vellet, posset: hoc miserior, quod non voluit meliora, dubiumque reliquit, utrum eum nasci, an vero non nasci reipublicæ magis profuisset. Generis humani profecto pestis fuit crudelissima: qui pugnis quinquaginta duabus, quarum multo majorem partem sola ductus ambitione decertavit, undecies centum et nonaginta duo millia hostium occidisse fertur, non computatis civium infinitis millibus, quorum referri numerum vetuerat.

Sueton. Plut. Cæs. Appian. Civ. II. Plin. VII. 25. Sen. Nat. Quæst. V. 18. Plin. VII. 25. et Solin. c. 6.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXVII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Occiso Cæsare, cum, immenso interfectorum errore, potius sublata recens respublica, quam restituta vetus esset; spe, metu, solicitudine, rumoribus omnia miscebantur. Quibus dominatio lucro fuerat, assertores ejus respicere, fovere, etiam incendere. Quanquam id palam præ se ferebat nemo. Lepidus et Antonius amicos magis Cæsaris quam ultores profitebantur, nec ipsi fidentes invicem, et nescii quorsum evasura præsentia forent; si casus daret, non ausuri leviora, quam Cæsar concupiverat. Percussores facto suo læti, patrumque laudibus erecti, dum ad honestatem retulisse omnia videri volunt, negligentiores erant in comparandis ad fortuita præsidiis.

2. Senatus discors, et plerisque omnia alia quam rempublicam spectantibus, vindicatam ordini dignitatem gratulabatur magis, quam usurpare noverat: pars magna otium, alii privatas rationes spectare: nihil in plerisque gravitatis, nihil in reliquis potentiæ esse. Milites magna Cæsaris veneratione, hunc unum anteferre omnibus; ceteros despicere: bellis civilibus contemnere senatum, odisse patriam, facere injurias, vim et arma minitari didicerant. Plebs olim corrupta, seque et rempublicam venalem habere docta, rerum ceterarum æque imperita ac

Digitized by Google

negligens, turbulentis vocibus strepere. Pauci omnium ordinum boni, præsentia mala deflere magis, quam emendare poterant. Quidlibet tamen potius evenit, quam quod expectabatur: ut neque respublica pristinum statum recuperaret, neque ulli horum, qui hominum opinione domini destinabantur, succederet.

Appian. Civ. III. Sueton. Aug. 8. et 89. Plut. Brut. Dio, XLV. Vell. II. 59.

3. C. Octavius civilium simul atque militarium artium studiis sextum jam mensem vacabat, magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno, quem jam grandem natu ex Urbe secum Apolloniam Taulantiorum eduxerat, præmissus ab avunculo ad Geticum bellum. Circumcirca legiones erant collocatæ, imperatorem expectantes, quem longinquos hostes cogitantem interim domestica fraus absumserat. Id ubi compertum est, pro atrocitate rei gravis orta consternatio, et ex proximis hybernis concursus tribunorum et centurionum ad Octavium fuit, suam militumque operam offerentium. Nec spernendam Salvidienus et Agrippa judicabant, æqualium familiarissimi. Sed ipse, licet in puerilibus annis, eximia prudentia, nihil moliri rerum atque amicorum incomperto statu certus, ad Urbem properavit: matris insuper et Philippi vitrici literis confirmatus, quibus eadem placebant.

Appian. Sueton. Aug. 8. Vell. Appian.

4. Igitur, trajecto Adriatico mari, Lupiam petiit, propinquum Brundisio oppidum, incertus adhuc quemadmodum animati milites essent, qui eo præmissi a Cæsare fuerant. Ibi de testamento Cæsaris et adoptione sua, itemque populi ob interfectum Cæsarem dolore factus certior, quanquam propinquis dissuadentibus, cernere hæreditatem statuit: et, præmissis qui specularentur, numne aliquis ex percussorum numero, sibi quoque metuendus, Brundisii esset, postquam omnia tuta cognovit, eodem profectus est. Exiverunt obviam legiones, magnaque exceptum lætitia in oppidum deduxerunt.

Dio. Jul. Obseq. Appian.

5. Hinc ille confirmatus, adire hæreditatem, et nomen asciscere Cæsaris non distulit: hujusque favore paucos intra dies et firmam militum manum, et pecuniæ vim haud spernendam adeptus est, confluentibus ad eum, qui profecturi Brundisio in Macedoniam fuerant, quique cum ære publico veniebant e transmarinis provinciis. Satis

Digitized by Google

hinc munitus adversus vim apertam, sed, ut in nova amicitia, suspectans suos, cum frequenti comitatu proficisci cœpit.

6. Municipiorum non erat omnium idem favor: sed veteranorum ubique summa studia, vindictæ se offerentium, incusantiumque negligentiam Antonii, qui scelestissimum facinus inultum sineret. Cæsar hos collaudans, opperiri tempora sua quietos jussit. Ita per Neapolitanos fines profectus, in villam Philippi vitrici, et cum eo ad Ciceronem in Cumano suo agentem venit. Et facile consensum est inter hos, ut mutuam sibi operam pollicerentur: Cæsar adolescens militum studio firmior, sed urbanæ opis indigens, patrumque favorem adjungere cupidus, quos Cicero unus omnium maxime facundia et auctoritate moderabatur; Ciceroni vicissim adversus arma Antonii armis erat opus, quibus salutem suam defenderet. Interea enim et rixa ei cum Antonio inciderat, et multa facta in Urbe erant, quæ rerum totam faciem insigniter commutarent. Cic. ad Att. XIV. 10. 11. 12. Plut. Cic.

7. Quippe M. Antonius ad quælibet consilia perinde facilis, mire miscebat boni malique civis indicia; multa e republica, multa contra patriam factitando, et vicissim his illisque carus aut invisus. Sed tum acri studio partes tueri optimatium videbatur. Quippe 'de revocando Sex. Pompeio' retulerat, 'utque pro paternis ei bonis bis millies[a] de publico daretur: utque maris imperium ei concederetur, quale pater habuisset.' Ob hæc collaudatus a Cicerone et reliquis patribus, cum infensam habere plebem videretur, auctoritate senatus armatum comparare præsidium cœpit. Quo initio reversus ad ingenium, hunc delectum instituit, ut numero militum atque genere formidolosus, senatum non jam pro Antonio, sed sibi, timere cogeret. Jam enim habebat ad sex millia: neque pro- Appian. Dio. Vell. II. 73. Appian.

[a] *Bis millies*] Priores editiones *quingenties*, ut et interpres Appiani; sed manifesto errore. Appianus enim drachmas 50000000 decretas esse Sexto Pompeio scribit. Drachma autem æqualis est quatuor sestertiis: unde efficitur drachmas 50000000 æquiparari sestertiis minoribus 200000000, sive bis millies sestertio. Porro bis millies nostro pondere æstimatum redit ad marcas argenti nostrates 781250. *Crev.*

Digitized by Google

miscue, sed ex iis qui duxerant ordines, aut aliquo insigniori facinore clari erant, legebantur. Senatui metum fasso respondit, 'dimissurum hos esse, simul atque populus conquiesset.'

Plut. Anton. Dio, XLIV. Vell. II. 60. Appian.

8. Interim cum et commentarios Cæsaris haberet domi, et scribam ejus Faberium sibi obsequentissimum, (nam et abiturus ad bellum Cæsar multa ad Antonii arbitrium rejecerat,) his ad stabiliendam suam potentiam abutebatur, quos volebat ab exilio revocans; regibus civitatibusque, sed et sui præsidii primoribus, beneficia dispensans; quosdam et in senatum recipiens: quarum rerum omnium invidia penes defunctum, gratia penes Antonium erat. Idem ut M. Lepidum beneficio devinciret, regimen sacrorum, quod in illa confusione rerum ipse potuisset intercipere, illi dare statuit. Sed id quo facilius consequeretur, lege lata sacerdotum comitia° populo ademta transtulit ad pontifices. Ita, re in paucorum redacta potestatem, in ceteris quoque solennibus nihil ferme pristini moris servans, quasi furtim paratis suffragiis M. Lepidum pontificem maximum renuntiavit.

Cic. passim in Phil. et Epist. ad Att. XIV. Dio, XLIV. Appian. Dio.

Vell. II. 63. Liv. Epit. Appian.

9. Hinc nova percussoribus solicitudo. Igitur, missis ad amicos nuntiis, D. Brutum, qui tres habebat legiones, intentum esse, Trebonium in Asia, Cimbrum in Bithynia, quantas possent pecunias cogere jubebant. Ipsos consilii incertos diversæ causæ tenebant. Manerent in Urbe? Facere cum periculo viderentur. Exirent? Nondum tempus eundi in provincias venerat; et, si prius egrederentur, fugæ similis futura erat profectio. Igitur senatus, salutem atque dignitatem virorum æqualibus studiis conservare pronus, frumenti eis procurationem imposuit. Et, quia prætor urbanus Brutus erat, Antonio referente, legibus est solutus, 'ut ab Urbe plus quam decem dies abfuisset.'

Cic. ad Att. XV. 9. Cic. Phil. II. 13.

Appian.

10. At his ex Urbe digressis, Antonius moliri multa instituit, Syriam provinciam appetens, destinatam Cassio: deinde, quia sibi paratum esse adversarium Dolabellam sentiebat, eo vertit, ut huic persuaderet eam pro-

° *Sacerdotum comitia*] Dio habet *pontificis maximi comitia, τὴν αἵρεσιν τοῦ ἀρχιερέως. Crev.*

Digitized by Google

vinciam petere, suum auxilium pollicitus. Sic, rogatione ad plebem lata, nec enim impetrari ab senatu potuisset, res confecta: frustra obnuntiante tribuno plebis Asprenate, quem senatus subornaverat, sperans Antonium quoque, ut augurem, et Dolabellæ nuper infensissimum, occasione oblata usurum. Sed ille, graviter correpto Asprenate, mitti tribus in suffragia jussit. Cum provincia bellum quoque Parthicum datum, et legiones quæ, ejus belli causa, præmissæ in Macedoniam fuerant.

11. Dein Antonius Macedoniam provinciam petiit. Nec fuit difficile negotium, victis in Dolabellæ causa omnibus quæ obstiterant. Ex his rebus apparuit, bona fide cum collega reditum in gratiam ab Antonio esse, qui non modo Parthicum ei bellum demandandum curasset; sed et in illius gratiam exarmasset Macedoniam, quam ipse habiturus provinciam erat. Ut tamen commutatæ potius provinciæ, quam ademtæ Pompeianis viderentur, senatus obtinuit pro Syria C. Cassio Cyrenen, pro Macedonia M. Bruto Cretam dari. Plut. Brut.

12. Hæc Octavio nuntiata sunt apud Tarracinam: quo magis sibi properandum in Urbem judicavit: ominibusque prosperis exceptus est. Cum enim circiter horam tertiam, ingenti circumfusus multitudine, quæ officii causa obviam erat effusa, Romam intraret, super caput ejus, circa solis orbem arcus fulgentibus stellis in speciem coronæ micuit. Ac subinde Juliæ Cæsaris filiæ monumentum in Campo fulmine ictum. Appian. Liv. Epit. Jul. Obseq. Vell. II. 59. Plin. II. 28. Sen. Nat. Quæst. I. 2. Dio, XLV.

13. Credo his quoque excitatum adolescentem, ut magno animo negotium capesseret. Perseverabat enim dissuadere Attia, cui magna erat non ut matri modo, sed ut severæ diligentique educatrici, apud adolescentem auctoritas: et accedebat cum Philippo vitrico sororius Marcellus, minime contemnendis adducti rationibus, 'quod successurus erat in clarissimi ejusdem invidiosissimique nominis hæreditatem, octodecim annorum adolescens, id temporis quo tanti viri cædes impunita, percussores in honore et imperiis essent, et his omnibus suspectior Antonius, summa potentia parique superbia, qui filium Cæsaris peregre advenientem non modo adire, sed ne mittere quidem quenquam suorum voluisset.' Sueton. Aug. 95. Sueton. Aug. 8. Appian. Auct. de Caus. Corr. Eloq. c. 28. Nic. Dam. de Instit. Aug. Appian.

Digitized by Google

14. Contra hæc omnia fixum certumque adolescenti fuit exequi destinata, neque Cæsaris necem impunitam, aut se in minore fortuna pati; neque committere, ut quo nomine dignus a Cæsare judicatus fuisset, eo se indignum suo judicio ipse fateretur. Consilium prima fronte calidum et audax, postquam processit (ut ab eventu judicare homines solent) pro prudentissimo vulgatum est: visusque ille quolibet juvene promtius susceptum propositum, quolibet sene cautius esse executus.

Vell. II. 60.

Dio, XLV.

Appian.

15. Hoc tamen Attiæ monitum non sprevit, 'ut inter initia temperaret animo, neque rueret, nisi rebus paratis.' Idcirco in itinere confluentem ad se turbam mitibus verbis ablegando, cum mediocri comitatu accessit ad Urbem: et postea quoque nihil ostendit se iratum percussoribus; 'nec ignorare, æquius esse ut ipse prior ad Antonium, adolescens ad virum, privatus ad consulem eat.' Postridie, C. Antonio prætore adito, professus est 'hæreditatem se Cæsaris adire, suscipere nomen,' idque relatum in acta publica.

Dio.

Cic. ad Att. XV. 12.

Appian.

16. Continenter deinde a foro perrexit ad M. Antonium consulem, in Pompeianos hortos: neque statim admissus, dissimulavit injuriam, placidoque et familiari colloquio petiit auxilium adversus percussores avunculi. Deinde et mentionem interposuit de pecunia, qua sibi opus ad legata ex testamento patris præstanda esset. Antonius hac oratione vehementer offensus, qui non modo depositum a Calpurnia millies sestertium [p] retinebat, sed insuper omnem, quæ ubivis esset, hæreditatem lacerabat furtis, et in præsentia respondit durius, et postea quoque legem curiatam de adoptione ferens, consulto extraxit negotium cunctis artibus: summisisse etiam tribunos plebis creditus, qui vetarent.

Vell.

Appian.

Plut. Anton. et Apophth. Rom. in Aug.

Flor. IV. 4.

Appian, Dio.

17. His excitatus injuriis adjungere sibi plebem statuit, apud quam magna Cæsaris erat memoria, magnum odium Antonii, qui necem ejus vindicare, cum posset, noluisset. Igitur in locum Helvii Cinnæ tribunatum dissimulanter ambire cœpit, quanquam patricius, necdum senator: et per Ti. Canutium tribunum productus in concionem, os-

Sueton. Aug. 10.

Plut. Anton.

Dio.

[p] *Millies sestertium*] Marcas argenti nostrates 390625. *Crev.*

Digitized by Google

tendit et legatam populo pecuniam, et aliam ex sua liberalitate numeraturum. Atque hoc ut præstare posset, hæreditatem paternam proscripsit atque vendidit, etiam inductis cohæredibus suis, ut portionem suam cederent sibi.[q] Appian.

Sed illa oratio simulque ludorum apparatus valde suspectus erat optimatibus, non ignaris quorsum ista expedirentur. Nec ideo minus facti sunt Veneri Genitrici, Cæsare Octaviano sumtus præbente pro collegio, quod, adhuc vivo dictatore, institutum, metu aut negligentia supersedebat. Ab iisdem causis ludi victoriæ Cæsaris facti non erant Palilibus. Et hos igitur edidit, Matio et Postumo curantibus: sellam tamen Cæsaris auream, et coronam gemmatam in theatro non posuit, Antonio et tribunis vetantibus. Nam et paulo antea Critonii cujusdam ædilitio munere sellam illaturo Antonius carcerem minatus est, ni rerum novarum desineret. Cic. ad Att. xv. 2. Plin. II. 25. Jul. Obseq. Appian. Dio. Sueton. Cic. ad Att. xv. 2. et ad Fam. XI. 27. et 28. Plut. Anton. Dio. Appian. Plut.

18. Sed adolescens adversus hanc malignitatem ejus hominis, quo vel præcipuo adjutore se usurum speraverat, generosa fuit ad resistendum constantia. Quæ subinde, præter humana præsidia, raris quibusdam et aptis ad omen trahi casibus confirmabatur. Inter quæ, cometen per continuos aliquot dies spectatum ipse his verbis prodidit: 'His ipsis ludorum meorum diebus, sidus crinitum per septem dies in regione cœli, quæ sub septemtrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere significari vulgus credidit, Cæsaris animam inter Deorum immortalium numina receptam: quo nomine id insigne simulacro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est.' Sed et alii potius ad gloriam Cæsaris juvenis pertinere existimabant: plerique magnarum esse calamitatum prænuntia. Sed Octavianus, statua sine certamine posita, fidentior, et Julii mensis appellandi confirmavit consuetudinem, ut etiam ab ipso Bruto in proscriptione ludorum suorum poneretur; aliosque insuper ludos, ob quandam Cæsaris victoriam decretos, fecit. Sueton. Jul. Obseq. Dio. Plut. Cæs. Plin. II. 25. Sueton. Cæs. c. 88. Ovid. Met. XV. 846. Jul. Obseq. Plin. Num. Veteres. Bæb. Macer ap. Serv. ad Eclog. IX. 47. Tibull. II. 5. Dio. Cic. ad Att. XVI. 1. et 4. Dio.

[q] *Etiam inductis cohæredibus suis, ut portionem suam cederent sibi*] Id non tunc videtur esse factum, sed paulo post. Vid. c. 20. infra. *Crev.*

Digitized by Google

19. Et profecto mirari animum adolescentis convenit, qui tantas impensas tam alacriter faceret, cum Antonii malignitate et senatus varie premeretur. Nam timentes illi, ne, paternis opibus instructus, ad parem aspirare potentiam vellet, perquiri publicas pecunias, quæ fuissent penes Cæsarem, jusserunt. Sed et de agris frequentes movebantur controversiæ, aliis alios repetentibus privatim, et in publicum eos qui proscriptorum atque exulum fuissent.

Appian.

20. Harum rerum judicia apud Antonium ipsum, aut collegam ejus Dolabellam, agebantur. Quod si qui et alii magistratus judicabant, Antonii præpollebat auctoritas, qui ne translatitium quidem adolescenti jus ulla in re sine pactione gravissimæ mercedis impertiebat. Quin et in cohæredes ejus similes intentabantur minæ, senatusque consultum proferentibus, quo Cæsaris acta rata habebantur, respondit Antonius, 'id fuisse tempori datum, ut populo tumultuanti satisfieret. Ceterum neque rebus suis carere æquum esse eos quibus ademtæ per injuriam essent, et mentem potius senatus quam verba spectari oportere. Se tamen illorum portiones relicturum, si exegissent a Cæsare, cujus lubricam ætatem nollet nimiis opibus ad suum reipublicæque periculum concitari.' Post hæc igitur Q. Pedius et L. Pinarius partes suas receperunt ab Octaviano, quo interim periculo subducerentur, mox usibus ejus libenter reddituri.

Sueton. Aug. 10.

Appian.

21. Horum adjutus benevolentia, toleravit immensos sumtus ludorum, omnibusque occasionibus insignem animi magnitudinem ostendit. Cum enim pecuniam, quæ ex auctione sua redigebatur, populo divisisset, et addici petentibus res suas minimo pretio juberet, quia et nummos festinabat colligere, et, propter metum judiciorum, venditionem maturabat; ea ipsa res ei magnam conciliavit hominum benevolentiam, sortem optimi adolescentis serio miserantium.

22. Postquam autem et suum patrimonium, et quicquid aliunde fuerat consecutus, sed et matris Attiæ, Philippique vitrici possessiones, tum concessum sibi a Pedio et Pinario quadrantem Cæsarianæ hæreditatis venum

Digitized by Google

proposuit, ita concitatus est plebis affectus, ut omnium ore patientia hujus et animi magnitudo concelebraretur, negarentque vulgo homines diutius se laturos consulis insolentiam.

23. Et certe studia vulgi ludis qui, sub eos dies pro Bruto edebantur, patuerunt. Receptum erat moribus, ut Apollinares ludos urbanus prætor faceret. Sed quia percussores Cæsaris tuti esse in Urbe non poterant, vicem suam Brutus C. Antonio collegæ suo demandavit, eique ludorum suorum apparatum transdidit. Et fuit is plane magnificus atque sumtuosus. Nec ludi tantum proscripti, sed etiam postridie venatio. Sperabant ea voluptate delinitam plebem æquiorem postea fore percussoribus. Et erant conducti, per quos initium clamoris nasceretur, ‘ revocandos esse primarios viros populique amantissimos.’ Et sequebatur miseratio, sensimque etiam reliqui spectatores jungebant vocem, mirifico omnium plausu: cum ingens multitudo plebis in theatrum irrupit, inhibuitque spectaculum, donec ista postulatio penitus extingueretur.

Liv. xxv. 12. Cic. ad Att. xv. 10. 11. et 12. Appian. Plut. Brut. Cic. ad Att. xvi. 4. Appian. Cic. Phil. i. 15. ii. 13. et x. 4. Appian.

24. Inter hæc Dolabella propere in Syriam profecto, quia rumor erat Cassium et Brutum de antiquis provinciis occupandis cogitare, M. Antonius respicere Macedonicas legiones cœpit, numero et genere militum validas, multisque adjectis equitibus, et levi armatura. Per eosdem dies forte, an fraude illius, percrebuit fama, Getas in Macedoniam irrumpere. De hac ad senatum referens, ‘ interesse reipublicæ ’ dixit, ‘ non deduci a Macedonia exercitum, qui et ipsius Cæsaris destinatione prius Getis, quam Parthis coërcendis comparatus esset. Præterea nihildum ex Parthis hostile nuntiari.’ Senatus mittendum prius ad res Macedoniæ inspiciendas legatos censuit. Nec, expectato eorum reditu, exercitum Antonio decreverunt, multa tum temporis senatui grata facienti. Atque ille cum amicis Dolabellæ pactus est, ut unam ei legionem mitteret, ceteras quinque retineret. Post hæc reversi ex Macedonia nullos ibi fuisse Getas retulerunt: adjecto tamen, in Antonii ut putatur gratiam, periculum esse ne irruant, si ex Macedonia legiones deducantur.

25. Cum hæc obtinuisset, colorem reportandi in Ita-

Digitized by Google

Cic. Phil. i. 2. et ad Att. xiv. 14. Vell. ii. 60. Appian. liam exercitus quærens, cum A. D. Kalendas Junias senatus haberetur, permutari provincias petiit, 'ut sibi Gallia, D. Bruto Macedonia decerneretur.' At vero senatus, intellecto consulis vaframento, induci non potuit: quidam etiam ex eo ordine privatim scripserunt ad Brutum, hortantes ne Antonio cederet. Igitur Antonius, Cæsaris exemplo, confugit ad populum, ejusque scito provinciam Galliam obtinuit, Octaviani præcipue gratia adjutus, cum legionibus quæ erant Apolloniam præmissæ; et frater Antonii Caius Macedoniam.

Dio. Cic. Phil. iii. 10.

Dio. 26. Unde adolescens ille clarior in dies, plebique et militibus gratior, magna horum frequentia stipabatur, etiam pecunia favorem concilians. Nec dubitabatur novarum rerum hæc esse primordia, nec ultra differri turbas, præsertim quia M. Antonius incrementa hujus ægerrime ferens, ad se volentem, colloquii causa, in tribunal ascendere, quemadmodum facere, Cæsare rerum potiente, erat solitus, repulerat per lictores, detrahique ex loco superiore jusserat. Hinc immensæ multitudinis iræ. Nec de-

Appian. erat Octavianus accendere odia, forum vitans, sed per ceteras celebriores partes Urbis in excelsa loca insiliens, in morem concionantis Antonium accusabat.

27. Jamque ille et a tribunis centurionibusque suis monebatur, 'finem injuriarum faceret, filioque Cæsaris, cujus beneficiis sua deberent omnia, vel sua causa conciliaretur.' Et cum ille commode respondisset, iisdem auctoribus congressi, post mutuas querelas ita redierunt in gra-

Dio. tiam, ut sæpius redeundum esset. Nam uterque mentis alterius non nescius, arguendi tempus nondum venisse putabat; et animos, satis jam sua iracundia et suspicionibus exacerbatos, amici non sinebant conquiescere: nunquam defuturis, qui potentiorum inter se inimicitias suam occasionem putent; et in pace negligendi, turbari malint omnia, dum aliquo in numero propter præsentem necessitatem habeantur.

28. Igitur non multi intercesserunt dies, cum iterum

Appian. impugnare Cæsarem Antonius cœpit, quanquam recenti beneficio Galliæ provinciæ obligatus. Forte tribunus quidam plebis decesserat, cujus in locum Flaminium com-

Digitized by Google

mendabat Cæsar, petere non ausus,[r] quod ætatem legitimam non habebat: sed populus sensuum ejus non ignarus, ipsi tribunatum offerebat. Unde simul et patres et Antonium metus cepit; senatu percussoribus Cæsaris timente, Antonio sibi, si facultatem adeptus adolescens disertus et præpotens turbandæ plebis, aut paternas inimicitias exequi, aut suas, cœpisset. Igitur Antonius edictum proposuit, Cæsarem contra leges appetere quicquam vetans: et, nisi paruisset, vim consulatus minabatur. Ea indignatione plebis exceptum hoc edictum traditur, ut Antonius, desperato posse obtineri quod volebat, præsente tribunorum numero contentus, tollere comitia cogeretur.

29. At Cæsar, missis circa patris colonias certis hominibus, veteranos solicitabat: idemque per alios agebat apud legiones, quæ cum Antonio ituræ in Galliam, ex Macedonia modo reverterant. Tum quoque, eorundem tribunorum opera, deponere simultates suas in Capitolio professi sunt. Nequicquam. Mox enim Antonius quosdam ex præsidio suo ad consilium amicorum adduxit, quos sibi Cæsaris dolo parare insidias diceret. Nam ad priorem metum somnio factus erat timidior; prima nocte, postquam reconciliati in Capitolio fuerant, dextram suam ardere fulminis ictu imaginatus. Plut. Anton.

30. Neque Cæsaris accipere purgationem voluit: quanquam insontem insimulare ficto crimine videretur. Qui tamen eo tempore prudentes et boni viri habebantur, et credebant factum, et probabant. Jam enim Octavianus per Ciceronem ad senatum se applicare cœperat. Sed non admissus ab Antonio circa fores ejus expostulabat, se immo quotidianis insidiis peti; multaque in caput suum execratus, si merito argueretur, judices poscebat. Cum prodiret ad eum nemo, 'ipsos se Antonii amicos judices ei ferre' dixit: postremo abiens clara voce testatus est populum, 'si quid sibi accidisset, penes Antonium necis suæ causam fore.' Acerbioribus igitur, Appian. Vell. II. 60. Cic. ad Fam. XII. 23. Sen. de Clem. I. 9. Plut. Sueton. Aug. 10. Appian. Vell. Suet. Appian.

[r] *Cæsar, petere non ausus*] Supra, c. 17. jam memoravit ex Suetonio Freinshemius Cæsarem dissimulanter ambisse tribunatum. Quæ petitio non videtur ab hac, quæ ex Appiano hoc loco narratur, distinguenda. *Crev.*

Digitized by Google

ut solent, post reconciliationes odiis, ad comparanda sibi præsidia, eademque detrahenda inimico, uterque properabat.

Cic. ad Fam. XII. 3. Dio.

31. Antonius alliciendæ plebi statuam Cæsaris posuit in rostris, inscriptam, PARENTI OPTIME MERITO: deinde legem agrariam per Lucium fratrem promulgabat, Pomtinas paludes divisurus, quamlibet siccatæ nondum erant. Ea lex per vim perlata: septemviri dividendis agris creati, quos inter et C. Antonius fuit, tum maxime prætor. Tres enim fratres eodem tempore totidem gerebant magistratus, magnum ad quælibet audenda robur. Et legis quidem istius tanta fuit apud dementem populum gratia, ut L. Antonio statua equestris inaurata in foro poneretur, in qua inscriptum erat, QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO POPVLI ROMANI. Sed et equites aliam posuerunt, item ascribentes, PATRONO, et aliam novo exemplo tribuni militum, qui in exercitibus Cæsaris fuerant.

Cic. Phil. VI. 5. Cic. Phil. II. 40.

32. Eo tempore Casilinum coloniam deduxit M. Antonius, quo Cæsar paulo ante deduxerat; cum in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, novos ascribi colonos liceret, nova colonia non posset jure deduci. Sed Antonius quidlibet honestum putans, quod firmandæ potentiæ esset, multa moliebatur cum fratribus. Provincias adimebant, aut dabant, aut prorogabant contra legem Juliam, qua nulla poterat esse publice utilior; tribunorum ad hæc usi opera, quos Marcus pecunia suos fecerat.

Dio. Cic. Phil. I. 8. et V. 9. Appian.

Dio.

33. Interim et Sex. Pompeius, Antoniorum opera revocatus, excessit Hispania; in qua post fratris interitum copias haud contemnendas paraverat. Cum enim aliquamdiu in Lacetanis latuisset, latrocinio se tolerans, paulo post pluribus ad eum ex Mundensi fuga coëuntibus, Pompeium ausus profiteri, Lacetanorum juventutem induxit, ut se in Bæticam sequeretur. Venit ad eum et ex Africa regulus Arabio, quem paterna ditione Bocchus atque Sitius expulerant. His auxiliis multas occupavit urbes: quarum deinde præsidio vim Carinatis elusit, cum majoribus copiis a Cæsare missi. Postea cum successore

Strabo III. p. 161. Dio. Appian. Civ. IV. Vell. II. 73.

Digitized by Google

Carinatis, Asinio Pollione prætorio, bellum clarissimum gessit. Carteiæ cum una legione receptus, Eboram deinde oppugnavit cepitque. Eadem die de morte Cæsaris cognovit. Inde ad sex legiones, quas in ulteriore provincia reliquerat, rediit: missis Romam ad consules literis, 'ut sibi ad larem suum liceret reverti: exercitus omnes dimitterentur.' Cic. ad Att. xv. 20. et xvi. 4.

34. His deinde successibus firmior, cum ad eum quotidie multi confluerent, Asinium mors Cæsaris et secutæ illam turbæ plurimum debilitarent, Carthaginem Novam obsidere ausus est. At cum per absentiam ejus premi socios suos a Pollione audisset, cum valida manu congressus, claram victoriam obtinuit, virtutem ejus plurimum adjuvante casu. Fore acciderat ut, Asinio in fugam acto, pars tamen exercitus strenue repugnaret, ambiguam factura victoriam, nisi eodem tempore et paludamentum, quod inter fugiendum abjecerat Pollio, vidissent inter hostium manus, et Pollionem interfectum audissent. Ejus nominis errore, nam illustris eques duci cognominis ceciderat, simul conspectu[1] vestis, tanquam amisso duce, exterriti cesserunt. Dio.

35. Ab hoc tempore potens pollensque Pompeius, omnem fere ulteriorem Hispaniam recepit, donec M. Lepidus citeriori præfuturus, in proximam Galliam venit. Is auctoritate sua Pompeium adduxit ad pacem, effecitque ut discederet ab armis, senatus illi septies millies,[a] quantum ex bonis ejus paternis Cæsar redegerat, et oræ maritimæ præfecturam daret. Quæ res eo confici facilius potuit, quod salvis Cæsaris actis fiebat. Quippe Cæsar extremo tempore cunctis, etiam quibus nondum ignovisset, sine exceptione pristina jura reddiderat: ut non novum ei Cic. Phil. v. 14. et 15. et xiii. 4. et 5. Appian. Civ. iv. et Vell. ii. 73. Cic. Phil. xiii. 5. Sueton. Cæs. 75.

1 *Conspecta* edd. ante Crev.

[a] *Septies millies*] Marcas nostrates 2734375. Ceterum ut hæc omnia quæ hoc loco memorantur Pompeio darentur a senatu, nihil opus erat Lepidi auctoritate. Senatus enim pæne totus adhuc e Pompeianis partibus constabat, ut observat Velleius. Sed et Ciceronem in Philippicis operæ pretium est videre, ut sese efferat et exultet de Pompeio patriæ restituto. *Crev.*

Digitized by Google

dandum beneficium, sed confirmandum quod dedisset Cæsar, videretur. Adjuvitque Antonius, amicus et propinquus Lepidi, odio quoque Cæsaris inimicum ejus paternum corroborans. Pompeius, deducto ex Hispania exercitu, concessit Massiliam, ut interim quid in Urbe fieret specularetur. M. Lepido honores ab senatu habiti, statua equestris inaurata in rostris posita, cum inscriptione præclara: mox et triumphus absenti, rebus gestis non maximis, decretus.

Dio. Appian. Cic. Phil. v. 15. et XIII. 4.

36. Interim ad vim et arma res spectare cœpit, cum Antonium consulatus viribus prævalidum Octavianus ætate et injuria favorabilis, et assumto Cæsaris nomine, oppugnaret. Idcirco Antonius A. D. VII. Idus Octobres Brundisium exivit, legionibus Macedonicis quatuor occursurus, ut, pecunia sibi conciliatas ad Urbem adduceret, magno timore civitatis. Contra Cæsar in Campaniam excucurrit, primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos evocavit, infensos Antonio, qui novos colonos superinduxerat. Sed et pecuniæ magnitudine excitabantur, quingenis donati denariis.[1] Inde Capuam profectus, magna centuriata manu Samnium petiit, Calibusque, et Teani, ceterisque municipiis, summo omnium favore exceptus, paucis diebus justum exercitum coëgit promtus adolescens. Inde consilio Ciceronis recurrens in Urbem ad decem millia hominum sub uno signo, neque omnes more militiæ perarmatos, quasi præsidium suum, adduxit.

Dio. Flor. IV. 3. Cic. ad Fam. XII. 23. Dio. Appian. Cic. Phil. III. 2. et V. 8. Cic. ad Att. XVI. 8. et 9. Vell. II. 61. Appian. Sueton. Aug. 10. Cic. ad Att. XVI. 8. Appian. Dio. Cic. ad Att. XVI. 11. Tac. I. Ann. 10.

37. Trepidabant urbani, hinc Cæsarem, inde Antonium venire cum copiis. Neutrius perspecta voluntas: et quia nuper in Capitolio conciliatos viderant, ne hæc ex compacto gererentur, metuebant: donec eos confirmavit Canutius tribunus plebis profectus obviam Cæsari, et, proposito ejus cognito, prædem se offerens reipublicæ: introductoque adolescente, qui ad secundum lapidem juxta fanum Martis consederat, verba in hanc sententiam fecit, continua rabie lacerare Antonium solitus:

Cic. ad Att. XVI. 8. Appian. Dio. Appian.

38. 'Miro quodam fortunæ ingenio reor in hæc tempo-

[1] *Quingenis .... denariis*] Marcis argenti nostratibus 7. unciis 6. semuncia 1. *Crev.*

Digitized by Google

ra, quibus[2] rempublicam extraordinaria pericula circumstant, extraordinarium quoque præsidium accessisse. Quis enim tantum aut furorem hominum, aut benignitatem Deorum præscire atque prædicere potuisset? A consule patriam oppugnari publicis viribus, a privato defendi domesticis copiis! In illo nihil esse quod non oderis, vituperes, timeas; in hoc omnia præclara et salubria, pietatem, consilium, virtutem! Vell. II. 64.

39. 'Cavete enim quicquam existimetis[3] aut perniciosius publice Antonio, aut Cæsare salubrius posse cogitari. M. Antonium quis vestrum non novit, tanquam digitos suos? Ejus luxum, libidines, crudelitatem, rapinas quis ignorat? Nec repetam quæ coram toties objeci vobis audientibus: ad præsentia tempora vos respicere jubeo, et magnitudinem periculi, quod vobis denuntiat, diligenti æstimatione metiri. Homo, ex magnis opibus, per temporum miseriam subito paratis, deinde turpissime dilapidatis, repente egenus, post necem Cæsaris abundare copiis cœpit. Quæritis unde? Quanquam quid opus est quærere, quod scitis omnes? Quantum illi pecuniæ, nocte quæ mortem Cæsaris est insecuta, Calpurniæ timor dedit in manus? Quantum creditis ex interpolatis commentariis Cæsaris, ex innumerabilibus chirographis, redactum? Qua nundinatione nullus unquam fuit quæstus copiosior. Regna, provinciæ dantur, adimuntur, tanti videlicet, quanti redimere hæc cupientium desideria paciscuntur. Datur civitas aliis, aliis immunitas: restituuntur exules, minime profecto gratis. Jam una rapina ad Opis septies millies sestertium sublatum nostis. Nunc etiam municipiis imperari audimus pecuniam. Cic. Phil. II. 38. Plut. Anton. Cic. Phil. II. 36. 37. &c. Cic. Phil. II. 37. et V. 4. Cic. ad Att. XVI. 8.

40. 'Tantis instructus divitiis, maximo præditus magistratu, provincia et legionibus auctus, quantum possit, videtis: quantum velit, nisi ipsi creditis, ego vobis neutiquam persuasero. Pauci admodum dies sunt, cum in concione vestra palam professus est, locum me apud eos

2 *Quo* pro *quibus* legebatur ante Crev.
3 Desideratur τὸ *existimetis* in edd. ante Crev.

Digitized by Google

Cic. ad Fam. XII. 23. et 3. quærere quibus se salvo in civitate locus esse non posset. Quæ de principibus senatus alio tempore dixerit, quos et auctores Cæsarianæ necis, et mearum actionum, aperte nominabat, meministis.

41. 'Neque est ut meo aut illorum periculo rem transigi posse putetis; nostro sanguine contentum Antonium fore, nostris facultatibus; vos vero si non honoratos apud eum, at certe tutos fore. Recordamini quam ille vocem nuper admodum pro Castoris sedens jecerit, qua nulla sane potuit audiri crudelior, cum pro solita sua impudentia stultitiaque haud dissimulanter diceret, 'nisi victorem, victurum esse neminem.' Quid potuit apertius? Aut quibus aliis verbis bellum internecinum efficacius denuntiaret?

Cic. Phil. III. 11. et V. 8.

42. 'Adversus hoc tam cruentum atque horribile monstrum, velut alter Hercules, Octavianus se opposuit, ætate puer, audacia prudentiaque nemini clarissimorum virorum postferendus. Quod fuit hujus adolescentis durissimo difficillimoque suo tempore consilium? Quanta moderatio! Quam sapienter domesticum vulnus, quam patienter inimicorum injurias tulit! Carere illum sicut hujus ætatis ardore, ita omnino animo, credidissemus, nisi præsenti documento palam ostenderet, neminem sibi hac quidem parte comparari posse.

43. 'Tot illustres viri, summis usi honoribus, duces veteres, triumphales, indefensam rempublicam sinerent; nisi hic nobis subito extitisset, qui, nullis instructus publicis præsidiis, paucos intra dies quam eum proficisci ex Urbe vidimus, tot millia fortissimorum virorum adduxit præsidio publicæ libertatis. Hic nobis munere Deorum datus est adolescens, in quo, etiam qui sententiis invicem discedunt, pari amore consentiant. Alii Cæsaris acerrimam mentem, admirabilem celeritatem, imperterritum animum desiderant: hæc omnia nobis iste regenerat. Sunt qui nimis cupidum potentiæ fuisse putent, pluraque bella e re sua quam publica gessisse, nec in honoribus modum novisse, nec in imperio finem. Hic igitur pro illo Cæsar placeat, qui sibi nihil præterquam salutem et libertatem

Digitized by Google

petens, ceteros labores suscipit pro republica, nullo honorum aut imperii desiderio, sed leges et jura civitatis valere postulans.'

44. Hæc atque talia cum Canutius disseruisset, Octavianus verba facere ad populum cœpit, memoriam patris invocans, et quæ ille pro republica prospere, erga populum Romanum liberaliter, adversus inimicos clementer fecisset. Deinde flexit ad spes suas modeste commendandas, quoniam per ætatem commemorare res gestas nullas posset. Postremo accusavit Antonium, injurias suas publicasque profectas ab eo coarguens, quibus coactus exercitum contraxisset. 'Adesse veteranos patris sui, mente omnes eadem, uti patriam defendant, eique operam et obsequium contra quemcumque foret opus, et in præsentia contra Antonium polliceantur. Id unius ore omnes profiteri.' Secutus ad hæc multitudinis clamor, faustæque in Octavianum voces. Dio. Appian.

45. Ceterum non idem veteranorum sensus erat, qui cum pugionibus veste tectis circumstiterant. Exciti enim tanquam ad componendas Cæsaris et Antonii controversias, aut, si abnueret Antonius, Cæsarem tutaturi, aut etiam, si res ita ferret, pœnas sumturi de percussoribus, ægre ferebant, se adversus Antonium, modo ducem suum, nunc consulem, adhiberi. Igitur catervatim abire cœperunt, alii palam indignati, pars arma sua non apportasse causantes, nec alienis perinde uti.

46. Cæsar, dissimulato dolore, quia erat ad vim imparatus, laudatos quod se deduxissent, novoque insuper donativo auctos, dimisit: neque ex omni numero plusquam mille, sive, secundum eos qui plurimum ponunt, tria millia remanserunt. Ceteros etiam cito subiit pœnitentia, comparandoque belli lucra cum agriculturæ laboribus, et Cæsaris inescati liberalitate, cito cum armis, tanquam ad illa petenda digressi, ad eum reverterunt. Igitur, recepto animo, Etruriam percurrit, Ravennamque, et finitima loca, militibus Arretium convenire jussis. Dio. Appian.

47. Dum hæc a Cæsare parantur, Antonius ad Macedonicas legiones Brundisium venerat: acceptusque est gratanter, ob spem donativi, quod tanto uberius futurum Dio.

Digitized by Google

Cic. Phil. II. 38. et V. 4. sperabant, quanto esset Antonius Cæsare locupletior. Nam domi ejus acervos strui pecuniæ, neque jam numerari, sed appendi aurum audierant. Deduxerunt tamen eum in tribunal silentio, quasi prius accepturi rationem, quare ultionem occisi Cæsaris distulisset. Hoc ægre passus Antonius increpavit ingratos, 'qui nullum lætitiæ signum adventu suo ederent, cujus beneficio pro Parthica expeditione Italiam habituri provinciam forent.' Deinde querelas addidit, 'quod emissos a protervo adolescentulo' (sic Cæsarem appellabat) 'corruptores non protinus adduxissent. Se tamen inventurum illos: militibusque divisurum sestertios quadringenos.'[a] Hæc in promittendo parsimonia cum a dedignantibus excepta risu esset, ipse contra irasceretur, eo processit ferocia militum, ut cum gravi convicio relinquerent concionantem.

Appian. Dio et Appian. Cic. ad Att. XVI. 8.

Appian. 48. Tum ille desiliens, 'Discetis,' inquit, 'imperata facere:' negotioque dato tribunis ut seditiosi sisterentur, sorte duxit decimum quemque, nec tamen in omnes animadvertit. Sic tamen etiam multum cædis fuit: circiter trecenti supplicio affecti traduntur, inter quos et centuriones quidam, viri fortissimi, fuerunt: et, quod auget sævitiæ speciem, sub oculis Fulviæ, quæ virum secuta ad exercitum fuerat, jugulati sunt. Irritatis per hæc potius quam perterrefactis animis, Cæsaris emissarii dolorem militum stimulabant, libellos in castris proponendo, quibus, laudata superioris Cæsaris memoria, et prædicata liberalitate adolescentis, crudelitas et sordes Antonii perstringerentur. Horum libellorum auctores conquiri jussos contubernia celaverunt; non præmiis, non pœnis, quæ indicanti aut occultanti denuntiabantur, mutabiles.

Cic. Phil. III. 2. et 4. V. 8. Dio. Cic. Appian.

49. Ea contumacia concussit Antonii animum: et cum interea Cæsaris conatus nuntiarentur, iterum ad milites prodiit, excusans, 'quod necessitate coactus, in paucos quidem et contra voluntatem animadvertisset. Ceterum ipsos scire, quam nec sævum se, nec sordidum ostenderit Antonius usquam. Sed satis esse querelarum, satis etiam

[a] *Sestertios quadringenos*] Marcam argenti 1. uncias 4. semunciam 1. *Crev.*

Digitized by Google

tum delictorum, tum supplicii: centenos illos denarios[x] se pronuntiasse non donativi nomine, neque enim id pro fortuna sua facturum, sed quo lætior accessus suus legionibus esset.' Nec addidit quicquam, ne cedere militibus timore videretur. Denuntiavit quin etiam parendum imperiis suis fore.

50. Remotis deinde centurionibus,[y] quos suspectabat esse cupidiores Cæsaris, alios præfecit: comiterque appellatos milites, diversis agminibus secundum mare Superum jussit Ariminum pergere. Ipse cum legione Alaudarum Romam superbo adventu terruit, equitibus in suburbio relictis, militem accinctum ducens in Urbem, et nocturnis armatorum circa ædes suas custodiis. Cic. ad Att. XVI. 8. et Appian.

51. Sed ubi,[4] convocato senatu, Cæsarem accusaturus, effecturusque ut hostis ille judicaretur, in Capitolium ascendit, in aditu curiæ nuntium ad eum delatum est, legionem Martiam, cujus multi centuriones interfecti fuerant, sublatis signis Albam secessisse, in urbem opportunam et munitam. Dum ad hæc subsistit cogitabundus, en aliud nuntium, et quartam legionem, duce L. Egnatuleio quæstore, ad Cæsarem se transtulisse. Qua re audita, sic est exterritus, ut, abjecto de Cæsare referendi consilio, senatusconsultum de supplicatione M. Lepido decernenda per discessionem faceret, quo celerius mittere senatum posset: (nec enim honoris Lepidi causa vocari patres jusserat:) supervacuis omnino minis usus[5] adversus tribunos plebis quosdam, qui minime repugnaturi fuerant. Sed ille L. Cassio denuntiaverat mortem, si in senatum venisset: D. Carsuleium[z] e senatu vi et minis mortis expulerat: Ti. Cic. Phil. III. 8. IV. 2. V. 8. et 9. XIII. 8. Appian. Liv. Epit. Cic. Phil. XIII. 8. Cic. Phil. III. et IV. Appian. Dio. Cic. Phil. III. 8. et 9. et XIII. 9.

4 Carent edd. ante Crev. τῷ *ubi*.
5 Carent edd. ante Crev. τῷ *usus*.

---

x *Centenos .... denarios*] Sive, quod idem est, quadringenos sestertios. Vid. not. proxime præcedentem. *Crev.*

y *Remotis deinde centurionibus*] Prius hic legebatur *tribunis*, ut et apud interpretem Appiani. Sed ταξίαρχοι, qua voce hic utitur Græcus scriptor, centuriones sunt. Et vero, supra c. 48. centuriones aliquot trucidantur: tribuni ita sunt fidi Antonio ut ei etiam noxios ac seditiosos ad pœnam offerant. *Crev.*

z *D. Carsuleium*] Sic effert hoc nomen Appianus. (Vid. infra

Digitized by Google

Canutium, non templo modo, sed etiam aditu Capitolii per armatos prohibuerat.

Cic. Phil. III. 10. 52. Sed ejusdem diei vespere sortitionem provinciarum ex arbitratu suo fecit. Caio fratri Macedoniam, C. Calvisio Africam dedit: ceterorum plerique, provincias suas repudiando, nullam fuisse Antonii sortitionem judicaverunt. Ipse neque votis nuncupatis, neque sacrificiis solennibus factis, ante lucem paludatus ita profectus est ex Urbe, ut templa, forum, occursum hominum, diem pæne ipsum vitaret, in Galliam properans. Sed prius Albam ire statuit, ad revocandas, si posset, legiones: inde rejectus Tibur ad ceteros milites rediit, advocataque concione, jurare coëgit omnes se non esse deserturos.

Cic. Phil. V. 9. et XIII. 9. et III. 10.

Appian.

53. Inter hæc magnus extitit in Urbe timor, certatimque venerunt Tibur patres propemodum universi, equitum pars maxima, et ex ipsa plebe honestissimus quisque: videntesque jurari in verba Antonii a militibus et veteranis, quorum magnus sane numerus ad veterem ducem recurrebat, ipsi quoque volentes astrinxerunt se jurejurando, benevolos fidosque M. Antonio semper fore: ut mirarentur homines, ubinam illi Romani essent, qui paucis ante diebus, concionante Cæsare, M. Antonium conviciis fœde prosciderant. Igitur cum splendido satis comitatu Ariminum venit, bona cum spe, fore ut D. Brutus propter veterem amicitiam, sed magis odio metuque Cæsaris, provinciam sibi transdat. Sed longe alia Bruto mens fuit, quem exarmari percussorum nemo patiebatur, in ejus copiis maxima spe reposita incolumitatis. Neque vero aut Cæsarem metuebat, docte simulantem Pompeianarum partium gratiam; aut credebat Antonio, quem, propter infinitam ambitionem, omnibus qui aliquid posse viderentur infidum atque obliquum esse cognoverat.

Dio.

Cic. ad Fam. XI. 5. Dio. Tac. I. Ann. 10. Dio.

54. At Cæsaris animum anceps fatigabat deliberatio, quemadmodum utendum præsentibus foret. Percussores avunculi oderat, Antonium metuebat: atque illos sciens ita vicissim erga se affectos, sæpe angebatur, ne cum ex-

CXIX. 10. et 16.) Exemplaria quod minus placuit Schotto. Ciceronis præferunt *Carfulenus*, *Crev.*

Digitized by Google

ercitu progressum ambo simul junctis copiis invaderent. Sed cognito, hos inter se commissos esse serio, non dubitans acriorem ex duobus prius opprimendum esse, Bruto auxilium ferre non distulit: sublato Antonio, ab ejus segnitie haud perinde metuens.

55. Nec enim contemnendus erat imperator Antonius, et viribus haud spernendis nitebatur. Præter recentem delectum tres habebat legiones Macedonicas; et veteranorum manum, senum quidem, sed in quibus duplo plus roboris quam in tironibus esset. Præterea Lepidus et Asinius in Hispaniis, ille cum quatuor, Pollio cum duabus legionibus, et cum tribus in ulteriore Gallia L. Plancus, haud alieni a partibus videbantur. Appian.

56. Cæsar, præter Martiam et quartam legiones, unam habebat tironum, veteranorum duas, sed suppletas ex novo delectu. His Albam convenire jussis, senatui scripsit, hujus auctoritatem maximi facere simulans, delatumque ab exercitu honorem, ut pro prætore imperium haberet, non accepit. Sed cum duæ legiones, quæ ab Antonio discesserant, inter se ad simulacrum pugnæ concurrissent, spectaculo delectatus, et, oblata liberalitatis occasione, iterum quingenos denarios [6] [a] divisit: quina millia pollicitus, ubi, re ad prælium deducta, fortem fidelemque operam navavissent. Sic excitatis militibus suis, et sparsa largitionum fama, insecutus Antonium, in itinere equites, sagittarios, elephantos illius redegit in potestatem, minime repugnantes, quod Antonius Suessæ, et passim in castris trucidando qui ei suspecti erant, animos militum vehementer alienaverat. Cic. Phil. v. 17. Dio. Cic. Phil. iv. 2. Liv. Epit.

57. Sed Antonius, missis ad Brutum codicillis, decedere jubebat provincia, quo et plebiscito gereret morem, et sibi parceret. Brutus contra senatusconsultum misit, quo ipsi data erat Gallia. Tum Antonius diem præstituit, intra quam nisi decessisset, pro hoste haberetur. Ne- Appian.

6 Ita ex Appian. edidit Crev. In edd. priorr. legitur *nummos*.

[a] *Quingenos denarios*] Marcas argenti nostrates 7. uncias 6. semunciam 1. *Quina millia denariorum sunt marcæ nostrates* 78. uncia 1. *Crev.*

Digitized by Google

que cessit Brutus, quominus nuntiandum curaret, 'debere Antonium sibi ipsi longiorem diem dicere, ne forte citius quam vellet ab senatu hostis judicaretur.'

58. Et poterat opprimere Bruti exercitum adhuc in castris agentem tanto potentior Antonius, sed urbes adire maluit. Ab his cum reciperetur, Brutus veritus ne mox nulla pateret sibi, per simulationem decedendi profectus est Mutinam, validam urbem atque populosam, eamque occupavit, et copiis Mutinensium milites suos alere, mactare pecudes, carnemque ad diuturnæ obsidionis expectationem sallere instituit. Habebat autem secum magnam gladiatorum multitudinem, duas legiones veteranas, quibus olim præfuerat, et unam tironum: sed omnes nuper firmos ad res suas tuendas effecerat, ducto in Inalpinos[7] exercitu, multisque castellis captis atque vastatis, et liberaliter donato milite. Igitur neque minis Antonii cesserunt, et Antonius, cum dimittere Brutum nollet, ad prælium elicere non posset, circumvallare Mutinam cœpit.

Cic. ad Fam. XI. 4.

Appian.

59. His rebus in Urbe cognitis, redintegratus est apud omnes Cæsaris favor, deque ipsius et Bruti honoribus in senatu actum. Provincia quoque Gallia laudata, quod Antonium non recepisset. Octaviano imperium Ciceronis sententia decretum; statua, Philippi: Servius[8] Serviliusque, ut ante justam ætatem petendorum honorum ei potestas fieret, censuerunt. Aberant tum consules, nam et Dolabella profectus in Syriam fuerat. Ergo M. Servilius tribunus plebis, ejusque collegæ, A.D. XIII. Kalendas Januarias senatu convocato, proposuerunt edictum Bruti, quo[9] 'seque et exercitum provinciamque in potestate senatus fore' demonstrabat. Læta igitur curia, et majora meditante, senatusconsultum de præsidio factum, 'uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam ut senatus Kalendis Januariis tuto haberi possit.' Interim, rescissa sortitione Antonii, placuit provincias manere apud hos qui obtinebant, neque tradi cuiquam nisi jussu senatus.

Cic. Phil. III. 15. et IV. 2. et 4.

Cic. ad Brut. ep. 15.

Dio.

Cic. Phil. IV. 6. et ad Fam. XI. 6.

Cic. Phil. III. 15.

Cic. ad Fam. XII. 22. et 25.

7 *In Transalpinos* edd. ante Crev. Ex Cic. correxit Crev.
8 Ita ex Cic. edidit Crev. pro *Servii* in edd. priorr.
9 *Quibus* pro *quo* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

60. Hæc et ab aliis, sed inprimis a Cicerone, qui eadem die tertiam et quartam Philippicas habuit, cupide decernebantur, qui, professis in Antonium odiis, multas hoc tempore orationes edidit, quibus rerum ille status eximie depictus est. Nam ille ex itinere, propter filium quem Athenas, studiorum causa, præmiserat, in Græciam suscepto, inde trajecturus ad Dolabellam, a quo se passus erat legari, subito erat reversus: austris reflantibus navigare vetitus, et auditis interim Octaviani successibus, novaque spe reipublicæ recuperandæ, alacrior. Cic. ad Att. XIV. 16. et XV. 11. et XVI. 7. et ad Brut. 15. et ad Fam. XII. 25. et Phil. I. 3. et 4. Dio. Plut. Cic. Dio.

61. Sub hæc tempora P. Servilius Isauricus fatum explevit, magno vir natu: sed ad extremam usque ætatem sensibus integris, necnon nonaginta vitæ annis infracta valetudine. Par erat et animi robur bene de republica sentienti[b] et fortiter loquenti. Quibus rebus ita nuper offenderat Antonium, ut in senatum tuto venire non posset. Unde et Canutio non diu post M. Antonius et C. Cæsar objecerunt, 'quod in capessenda republica consularis Isaurici sectam sequeretur.' Quibus ille respondit; 'malle Isaurici esse discipulum, quam Epidii calumniatoris.' Id erat nomen crimenque rhetoris, quem illi audiverant. Cic. Phil. II. 5. Suidas in Ἀυρήκιος Μάρκος. Cic. ad Fam. XII. 2. Sueton. de Claris Rhetor. c. 4.

62. Hujus viri quanta fuerit auctoritas, vel ut mores temporum noscantur, annotabitur. Forte per forum incedens, cum testes in reum dari vidisset, loco testis constitit, præfatusque, 'sibi nec hominem notum esse, qui causam diceret, neque cur esset postulatus; at improbum sibi videri' dixit, 'propterea quod se pedibus incedentem, nullo reverentiæ signo edito, eques præteriisset.' Digna res visa judicibus, cur, indicta causa, damnaretur. Dio. Val. Max. VIII. 5.

63. Eodem et sequente anno multa, ut solitum in principio magnarum calamitatum, prodigia nuntiata. Terræ motus in Alpibus et in Italia crebri, fulminata navalia, Virgil. Ge. I. 467. Jul. Obseq.

[b] *Bene de republica sentienti*] Hæc et quæ sequuntur, non de Isaurico illo nonagenario, sed de ejus filio dixit Cicero. Ille senex mortuus erat antequam Cicero Philippicam suam secundam scriberet, ut constat ex loco ejus Philippicæ in ora libri supra citato. At Isauricus hic, quem laudat Cicero in epist. ad Fam. XII. 2. vivebat post scriptam et editam Philippicam secundam, ut apparet ex ipsa epistola; et is est qui cum Cæsare, secundum consule, consul fuerat. *Crev.*

Digitized by Google

Dio. Appian. Civ. IV. Jul. Obseq. Plin. II. 26. et 81. Dio. Euseb. Chron. Jul. Obseq. Tibull. II. 5. Plut. Cæs. Virg. Ov. Met. XV. 785. Dio.

Jovisque Capitolini cella, quæ fuit in fano Victoriæ, aliæque sacræ ædes et statuæ. Tabulæ æneæ ex deluhris Fidei et Saturni turbine evulsæ; ad Opis valvæ ædis fractæ. Arbores extirpatæ, tecta convulsa. Fax cœlo visa, quales Græci bolidas[c] vocant, ab ortu ad occidentem ferri. Trini soles apparuerunt; quorum unus, quasi spicea[10] corona cinctus, micuit. Et postea paulatim unum in orbem sole redacto, multis mensibus prope ad exitum anni lurida et pallens lux fuit, quasi continuo sideris defectu. Id ostentum mox accommodarunt temporibus, 'Triumviros denuntiatos' dictitantes, 'quorum duo defecturi fuissent, Cæsare superstite, cujus victoriam corona soli circumdata; spicarum figura frugum ubertatem notasset.' Ætna arsit. In Tiberis ostio piscium magna vis relabente æstu in sicco est exposita. Padus etiam inundavit in campos magno accolentium damno, recedensque vim reliquit ingentem viperarum. Insecuta est pestilentia vehemens per omnem Italiam. Armorum sonitus auditus in Germania de cœlo cum cantu tubarum, virorumque clamoribus, et equorum decurrentium strepitu, cum tale nihil oculis cerneretur.

Jul. Obseq. &c.

Euseb. Chron.

Jul. Obseq. &c.

64. Voces, humana[11] majores, ex lucis auditæ. Pallida simulacra hominum sub crepusculis visa: bos inter arandum humana voce prolocutus, 'frustra se urgeri; non enim fruges paulo post, sed homines defuturos.' Infans recens natus locutus est. Amnes constiterunt. Terra hiavit. Effigies Deorum lacrymare et sudare; in quibusdam et sanguineus sudor apparuit. Puteorum aqua in sanguinem versa. Lupi per fora urbium discurrerunt. Sereno cœlo sæpe fulguravit. Taurus cum in æde Vestæ immolatus esset, exsiluit. Carmina Sibyllarum jactata, quibus finis reipublicæ instare prædictus esset. Lapidibus multoties pluit.

10 Ita ex Dion. correxit Crev. pro *spinea* in edd. priorr.
11 *Humanæ* edd. ante Crev.

[c] *Bolidas*] Hoc interest, teste Plinio, inter faces et bolidas, 'quod faces, vestigia longa faciunt, priore ardente parte; bolis vero perpetua ardens, longiorem trahit limitem.' *Crev.*

Digitized by Google

65. Hæc in communes valere calamitates credita; sed alia malum significare singulis. Ciceroni, quod consecrata ab eo pridie quam in exilium iret Minerva, vi turbinis dejecta et confracta est. Lepido, quod ante domum ejus canum ululatus auditi, maximusque omnium a ceteris dilaniatus est. Hoc minari pontifici maximo crediderunt. Illud Antonii et Dolabellæ consulum alienationem a republica portendisse, quod in æde Castorum ex eorum nominibus literas quasdam corvi advolantes rostris exciderant. Sed omnia hæc malorum præsagia propemodum sero apparuerunt. Jam enim ea passim agebantur, ex quibus exarsuræ necessario turbæ erant, discurrentibus utriusque partis ducibus ad occupandas provincias, cogendosque exercitus, et quæ alia bellis gerendis apparantur. Ex quibus initiis longorum deinceps atque multiplicium certaminum insani tumultus extiterunt.

Dio. Cic. ad Fam. XII. 25. Jul. Obseq.

Liv. Epit.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXVIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

Plut. Brut. Dio, XLVII. Cic. ad Att. XV. 9. 10. 11.

1. Hoc idem tempus M. Bruti, C. Cassii contationem abrupit, quorum anceps hactenus, et varie impedita deliberatio fuerat. Romam reverti periculosum erat; manere in Italia, suspectum: et, si ad impositam provinciam accingerentur, contumeliosum videbatur. Brutus enim in

Appian. Civ. III. et IV.

Asia, Cassius in Sicilia frumentum emendum, atque in Urbem mittendum curare debebant. Præbuit tamen illud negotium et colligendarum classium facultatem, et

Cic. ad Att. XVI. 4. et 5.

prætextum ducendi moras, si forte casus aliquis existeret.

Cic. ad Fam. XI. 3. Dio.

Nec interea desistebant tueri dignitatem ut poterant, et literas atque edicta in Urbem mittere. Sub autumnum deinde per Lucaniam pedestri itinere Veliam accessit

Plut. Cic. Phil. X. 4. Plut. Dio.

Brutus, atque inde transjecit Athenas. Paucisque dein diebus cum sua classe discessit Cassius. Jam enim desperaverant qualem volebant obtineri rempublicam posse: et, quia Cæsar Octavianus jam se commoverat, nesciebant quantum huic recte crederetur.

Plut.

2. Et primo quidem tempore Brutus cum philosophis conversando, videbatur abjecisse rerum aliarum curam. Sed tamen et nobiles juvenes, qui Athenas, studiorum causa, profecti fuerant, sibi dissimulanter adjunxit, in quibus et M. Ciceronem M. F. et in Macedonia per He-

Digitized by Google

rostratum quendam tentavit animos eorum qui copiis præerant. Interim Athenienses ei et Cassio statuas æneas, juxta Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas, tanquam horum imitatoribus ponendas locaverunt. Dio.

3. Hæc agentibus C. Cæsarem, coacto exercitu, senatum defendere contra Antonii dominationem et injurias auditum est. Igitur sub prætextu reipublicæ et belli Antoniani Cassius in Syriam contendit, jam inde a quæstura benevolam et familiarem; Brutus Græciam atque Macedoniam occupaturus, facile contrahebat reliquias Pompeianorum exercituum, quæ tum adhuc per Græciam vagabantur: etiam quos a Dolabella nuper advectos morbus aut oblivio sacramenti retinuerat, ultro affluentibus. Igitur, professo jam consilio, ad ostium Caystri perrexit Romanis navibus obviam, pecuniam cum M. Apuleio quæstore, qui, tradita C. Trebonio provincia, decedebat, in Italiam portantibus. Ab hoc Apuleio, perquam amico sibi homine, Brutus et copias accepit, et talentum sexdecim millia,[a] ex tributis atque vectigalibus Asiæ. Liv. Epit. Dio. Cic. Phil. XI. 13. Appian. Civ. IV. Plut. Dio. Plut. Vell. II. 62. Dio. Cic. Epist. ad Brut. I. 7. Appian. Civ. III. et IV.

4. Cum inde Samum reverteretur, forte natalis erat Bruti: eoque ob rem feliciter confectam hilarior, poculum in convivio poposcit grandius, idque manu tenens, alta voce retulit Græci poëtæ versus, 'a fato se et Phœbo Apolline pessumdari.'[b] Hæc vox quia, nulla apparente causa, erat jacta, vim præsagii deinde habere visa est: utique postquam ultimo prælio sive ipse, sive Cæsar et Antonius, (utrumvis enim traditur,) signum militibus dederunt Apollinem. Sed hæc posterioris paulo temporis sunt. Plut. et Appian. IV. p. 668. et Val. Max. I. 5.

5. At tum quidem Brutus erectus ad conatum comparandi exercitus, etiam Veterem Antistium induxit ut daret ei ex sua pecunia vicies,[c] seque ipsum offerret ac conjungeret partibus. Sed et equitatum qui in Syriam duce- Cic. Epist. ad Brut. I. 11. Plut. Cic. Phil. X. 6. et XI. 12. Plut.

[a] *Talentum XVI. millia*] Marcas argenti nostrates 1500000. *Crev.*

[b] *A fato se et Phœbo Apolline pessumdari*] Versus Homericus est, Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἴσχανεν υἱός. Iliad. l. XVI. v. 849. *Crev.*

[c] *Vicies*] Marcas argenti nostrates 7812. uncias 4. *Crev.*

Digitized by Google

batur bipartito, intercepit. Quingenti equites a Cinna quæstore ad Brutum in Thessalia discesserunt: ceteros, qui per Macedoniam ducebantur, Cn. Domitius a legato Syriaco abduxit. Legio quam legatus Antonii L. Piso ducebat, Ciceroni adolescenti se tradidit. Interim et ipse profectus Demetriadem, armorum ingentem copiam, quæ jussu Cæsaris transportata in Græciam, tum ad Antonium reportabantur, occupavit. Inter hæc summa celeritate, nequicquam retinente senatu, C. Antonius prætor affuit, Q. Hortensio successurus, qui Macedoniam obtinuerat. Sed prævertit Brutus, provinciamque tradente Hortensio proconsule accepit, delectusque in ea, ejusdem Hortensii summo studio, habuit. Vicinos etiam reges atque tyrannos adjunxit sibi: magnaque iterum auctus est pecunia. Quippe Thracis cujusdam reguli conjux Polemocratia, cujus maritus occisus dolo æmulorum fuerat, cum filio et thesauris se contulit ad Brutum, ejusque fidei omnia tradidit. Brutus puero Cyzicum amandato, donec in paternum imperium restitui posset, aurum atque argentum, cujus magna vi erat potitus, signare instituit.

Cic.

Plut.
Appian. Civ. III.

Cic. Phil. x. 5. 6. et XIII. 15.

Dio. Plut.
Cic. Phil. x. 6. et 11.

Appian. Civ. IV.

6. His rebus acceptis, C. Antonius cum septem cohortibus contendit Apolloniam, ad occupandum Illyrici exercitum. Tres legiones P. Vatinio proconsule apud Apolloniam et Dyrrhachium habebantur. Cum his paulo ante res in Dalmatia et Illyrico gesserat Vatinius, deficientibus denuo post Cæsarem barbaris, et aliquot oppida ceperat, ex quibus rebus imperator est appellatus. Sed postea ob acceptum detrimentum, amissoque Bæbio viro consulari (forte ex suffectis a Cæsare fuit), Dyrrhachium se receperat.

Cic. Phil. x. 6. et 5.
Appian.
Cic. ad Fam. v. 9. 10. et 11.
Appian. Illyr.

7. Is tum exercitum M. Bruto tradidit, apertis Dyrrhachii portis: non sponte, semper enim adversatus his partibus, et, pro ingenii quadam pravitate, Bruto fuerat; sed milites continere invalidus, apud quos in odio semper habitus, tum etiam propter adversam valetudinem in contemtu erat. Clausit tamen portas; et, insolito casu adjuvante, facile repulisset Brutum, si studia militum habuisset. Quippe Brutus, ut accidere quandoque aiunt

Appian. Civ. IV.
Dio.
Vell. II. 69.

Plut. Brut. et Sympos. VI. 8.

Digitized by Google

per altam nivem ambulantibus, morbo correptus, quem boulimiam Græci vocant, ingenti desiderio cibi deficiebat: et quia cum expeditis valde properaverat, longe a tergo relicti erant commeatus. Igitur ad portam oppidi progressi milites, panem a vigilibus petierunt. Atque illi, intellecta Bruti necessitate, continuo affuerunt ipsi cum cibariis et vino. Tanta enim erat Bruti dignatio, ut cuilibet ducum anteferendus videretur. Vell.

8. Igitur hos quidem recepit volentes. Sed quia honestius putabat ab imperatore accepisse legiones, quam si contra voluntatem ejus cui commissæ fuerant, ad se pellexisset; in literis ad senatum aliquam Vatinii mentionem fecit. Ceterum eam non admodum fuisse aut factam ex animo, aut creditam, vel inde colligas, quod Cicero, cum ab senatu honores laudesve decerni censeret, Vatinii, quanquam olim reconciliati, mentionem insuper habuit. Cic. Phil. x. 6. Cic. Phil. x. 11. Cic. ad Fam. v. 9.

9. Dum hæc agnntur, ob multiplices prodigiorum terrores, et præsentia mala, novi consules A. Hirtius et C. Pansa (nam is magistratum hoc anno gessit, quanquam proscripti filius) senatum Kalendis Januariis convocarunt.* Dio, XLV. Appian. Civ. III.

Ne tum quidem finis minarum fuit; et cum de more sacrificarent consules, lictorum unus, non apparente causa, repente concidit mortuus. Igitur neque sequenti biduo cessatum: sed senatus habitus est etiam postridie Kalendas, quanquam antiquo pontificum decreto postridie omnes Kalendas, Nonas, Idus, atri dies haberentur. Sed inter procuranda prodigia extitit aliud omnibus minacius. Quippe accitus ab Etruria haruspex 'reditura' respondit 'regna, qualia olim fuissent, cunctosque servituros, se uno excepto:' atque hæc fatus, compresso spiritu, cecidit exanimis. Decretum tamen postea est, 'ut Hostilia curia reficeretur, et locus in quo navale prælium fuerat editum complanaretur.' Minervam quoque Ciceronis reponi placuit,[d] cujus circum hæc tempora contra Antonium actiones nemo melius exposuerit ipsius elo- Dio. Macrob. Sat. I. 16. Plut. Cam. Liv. VI. 1. Appian. Civ. IV. Dio. Cic. ad Fam. XII. 25.

* A. U. C. 709. A. C. 43.

[d] *Minervam quoque Ciceronis reponi placuit*] Non illo die, Kal. Januariis, hoc decretum est: sed Quinquatribus, teste ipso Cicerone, ad Fam. XII. 25. Quinquatrus autem mense Martio celebrabantur post diem quintum Idus, id est decima nona Martii, ut nos numeramus. *Crev.*

Digitized by Google

quentissimi viri Philippicis, quarum quæ quinta inscribitur, Kalendis est habita; sexta vero, post triduum.

Cic. Phil. v. 1. et VI. 1. Dio, XLVI. Appian. Civ. III.

10. His quanquam Fufius Calenus, et alii quidam obstrepebant, obtinuit tamen factio Cæsaris, eique prius decreta confirmavit, 'statuam equestrem in rostris, cum ætatis ejus ascripta notatione, utque pro prætore bellum cum consulibus adversus M. Antonium gereret cum consularibus ornamentis.' Adjectum etiam, 'ut senator esset, sententiamque loco prætorio diceret: ejusque rationem sic haberi in omnibus, quasi anno superiore quæstor fuisset. Militibus' decreta 'pecunia ex ærario, quantam iis victoriæ causa Cæsar promisisset; et, quam expendisset Cæsar privato consilio parandis copiis, ea de publico redderetur. Utque iis militibus qui discessissent ab Antonio, statim atque finitum bellum esset, missio daretur, agrique dividerentur.'

Cic. Phil. v. 17. et Epist. ad Octavian. Vell. II. 61. Sueton. Aug. 10. Plut. Cic. et Anton. Liv. Epit. Cic. Phil. v. 19. Dio et Appian.

Appian.

11. His ita constitutis, cum opinione omnium pro hoste judicato Antonius haberetur, mater ejus, uxorque, et filius puer, tota nocte deprecabundi discurrerunt per senatorum domos; et interdiu quoque in curiam euntibus supplicando,[1] fletu et precibus, et ad genua se projiciendo singulorum, moverunt multorum animos, ut tam repentinam fortunæ mutationem non sine misericordia intuerentur.

Liv. Epit. Dio. Appian.

12. Hoc videns metuensque Cicero vehementi rursus oratione accendit indignationem patrum: sed a L. Pisone familiari Antonii mitior dicta est sententia, placuitque ex ea mitti ad Antonium legatos, qui pro Gallia offerrent Macedoniam. Cetera mandata perscripta sunt durius, quod id negotium Ciceroni senatus imposuerat: 'Ut ante certam diem discedentibus militibus' (Kalendæ Februariæ prædicebantur) 'fraudi ne foret, fuisse cum Antonio. Qui neglexissent id facere, pro hostibus haberentur. Antonius a Mutina confestim discederet, exercitum cis Rubiconem intra diem dictam reduceret, dum ne propius urbem Romam ducentis millibus[e] admoveret: provinciam

Cic. Phil. v. 12. et VI. 3. et 2.

1 *Euntes* pro *euntibus supplicando* legitur in edd. ante Crev.

[e] *Ducentis millibus*] Leucis nostratibus 67. *Crev.*

Digitized by Google

ne depopularetur, neve delectus in ea haberet: esset-que in patrum conscriptorum et populi Romani potestate.'

13. Neque multo post, priusquam reverterentur legati, Dio.
'tumultum' esse decreverunt, vestitumque mutaverunt Cic. Phil.
patres,[f] populo quoque sumente saga, Cicerone principe, VI. 3. VIII. 2. XII. 7.
qui pridie Nonas Februarias descendit ad forum sagatus, VIII. 11.
cum reliqui consulares togati vellent descendere: quod solebant eo honore functi, quanquam erat in sagis civitas. Senatusconsultum quoque factum, 'ut L. Munatius Cic. ad
Plancus ex Comata Gallia, et ex Narbonensi Lepidus,' Fam. X. 33.
de quibus bona tum erat opinio, 'auxilio consulibus et Dio.
D. Bruto essent.'

14. Missi sunt ad Antonium tres consulares, Ser. Sul- Cic. Phil.
picius, L. Piso, L. Philippus, principes civitatis. Ex his IX. 1.
Sulpicius, qui ætate ceteros anteibat, cum jam prope castra venisset, fato functus est: ceteri, metu an alia Appian.
causa incertum, nihil egerunt amplius, quam ut mandata Dio.
porrigerent. Accepit ille gaudens causam sibi datam ab Cic. Phil.
senatu hostiliter agendi. Quamobrem in conspectu lega- VIII. 7.
torum Mutinam verberavit tormentis: et multa statim in senatum, in Ciceronem, in Octavianum coram iisdem effudit: 'Mirari quod Romæ sint qui Cæsarem optime de Appian.
republica meritum pro tyranno et hoste habeant; Ciceronem non habeant, qui servatus a Cæsare, cum necari jure potuisset, hanc ei referat gratiam, ut percussores ejus potiores habeat amicis omnibus: Decimum, donec recte fecisset, habuerit odio; idem nunc parricidam diligat. Huic conservatam provinciam velit a solo Cæsare datam; Antonio eat ereptum, quam habeat populi Romani beneficio. Sed et patres conscriptos pravis con- Dio.

[f] *Priusquam reverterentur legati, tumultum esse decreverunt, vestitumque mutaverunt patres*] Hic Dio senatui et Ciceroni turpem præproperæ festinationis notam injungit. Sed videndum est quatenus scriptori illi, præsertim in horum temporum historia, credendum sit, quem vere Lipsius in Commentario ad Tac. Ann. XIII. 42. arguit in Ciceronem, in Brutum, in Senecam, in omnes bonos iniquum fuisse. Hoc quidem loco manifestus est mendacii ex Cicerone, qui in Philippica VIII. post reditum legatorum habita, c. 1. docet die proxime præcedenti factum esse decretum de tumultu; et c. 2. saga nondum sumta esse, sed postero die sumenda. *Crev.*

Digitized by Google

siliis uti, qui in gratiam pueri' (Cæsarem notabat) 'se af-
Appian. ficerent injuriis. Dari præmia militibus, qui a se descivissent, cui senatusconsulto essent dati: minas denuntiari his qui maneant in officio. Eam vero rem tam ad suum incommodum, quam reipublicæ detrimentum, depravata in tantum disciplina, pertinere. Se tamen assensum esse decretæ oblivioni propter viros duos Cassium et Brutum. Sed quando ipse et Dolabella hostium numero habeantur, non aliam ob causam, quam quia jure data retineant, se quoque irritam pactionem illam oblivionis facere, quam hi quorum ad beneficium ea res pertineret, priores violassent.'

Cic. ad Fam. XII. 4. et Phil. VIII. 8. et XIII. 12. 15. Dedit deinde vicissim mandata iisdem legatis perferenda senatui: quanquam et ipse legatum mitteret L. Varium ædilitium hominem, compotorem suum, cui propter morum turpitudinem cognomentum erat inditum Cotyla. Mandatorum ea fuit summa, 'futurum se in potestate senatus, amore pacis et patriæ. Ciceroni, a quo profecta sciat, quæ nomine senatus scripta fuissent, hæc respondere: sibi concessam plebiscito Galliam, jusque datum bello Decimum persequendi, lege contemta repugnantem. Adeoque si perstet, pœnas ab eo sumturum uno percussorum pro omnibus, ut tandem exsolvatur piaculo senatus, quo per Ciceronem Decimo opitulantem se obstringat.' Hæc legatis senatus injuncta.

Plut. Anton. Appian.

Cic. Phil. VIII. 8. et 9. 16. Modestiora per Varium, tectiora certe, nuntiavit: 'Provinciam,' his enim verbis usus est, 'remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso: omnia obliviscor: in gratiam redeo, si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti prætoriæ prædam agrumque dederitis: et quibus ego atque Dolabella dedimus agros, eos tenere patiamini.' Postulavit præterea, 'uti chirographorum atque commentariorum Cæsaris obtentu facta sua atque collegæ decreta manerent: ne tangerentur rationes ad Opis: ne fraudi esset septemviris agrorum dividendorum,

' *Hæc legatis senatus injuncta. Modestiora per Varium . . . . nuntiavit*] Nihil de hac diversorum mandatorum varietate apud Ciceronem. Immo ex Phil. VIII. 8. et 10. colligitur mandata hæc quæ a Freinshemio per Varium allata mox memorantur, ipsis legatis ab Antonio data esse. *Crev.*

Digitized by Google

quod egissent, ceterisve qui secum essent, et adversus leges commisisse dicerentur. Ne sua judiciaria lex abrogaretur. Ut pro Togata Gallia Comatam provinciam haberet cum sex legionibus, iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non solum ex delectu suo: tamdiuque ut obtineret, quamdiu M. Brutus, C. Cassius consules prove consulibus futuri in provinciis essent.'

17. Hoc addebat, ut potentes viros demereretur; si- Dio.
mul Cæsari solicitudinem immitteret, ne cum his conjungeret vires Antonius, si nimis ab eo premeretur. Non enim erat ullum concordiæ studium Antonio, nec aliud agebat his mandatis, quam ut colorem quæreret bonæ causæ, senatui se permittens: sed has conditiones adjecerat, quas neque recepturus senatus esset, neque Cæsar pateretur. Qua enim ratione hic aut interfectores patris sui consules creari sineret; aut Antonianis copiis paria decerni præmia, quam decreta suis essent; atque per hoc Antonii apud milites auctoritatem et potentiam adaugeri? Neque dubitatum est, quin extemplo hostis Antonius ju- Appian.
dicaretur:[h] militibus alia diceretur dies, 'uti' nimirum et Dio. Plut. Ant. Cic. Phil.
'cum Antonio fuisse fraudi non esset his qui ante Idus VIII. 11.
Martias eum reliquissent, et aut ad consules, aut ad Cæsarem, aut ad Brutum adissent.' Consulibus permissum, Dio.
'ut rempublicam defenderent, viderentque ne quid ea detrimenti acciperet.' In hæc quia ingenti pecunia erat opus, quintam et vicesimam facultatum omnium conferri jusserunt.

18. Hoc tempore præcipua Ciceronis opera fuit, quo- Appian.
tidianis ferme concionibus populum hortantis. Hinc et armorum magna vis gratuito fabrorum labore, et variis nominibus pecuniæ collectæ. Antonii præsertim amicis auctore eodem impensæ graves injunctæ: quas illi sane sustinebant alacriter, tanquam reipsa criminationes refel-

[h] *Neque dubitatum est quin extemplo hostis Antonius judicaretur*] Sic volunt scriptores Græci, Plutarchus, Appianus, Dio. Sed ex Ciceronis ipsius, cujus longe gravior est auctoritas, diversis Philippicarum locis, et maxime ex Phil. XIV. 7. et 8. constat Antonium nondum disertis verbis hostem a senatu judicatum esse, cum jam Pansa et Hirtius et Cæsar adversus eum ad Mutinam conflixerant. Vid. et Epit. libri sequentis.

Digitized by Google

Cic. ad Fam. XI. 8. et Phil. VII. 8. et 9.

lerent. Etiam municipia Italiæ opes suas conferebant, principibus pecuniæ pollicendæ Firmanis, quibus ob eam rem actæ erant ab senatu gratiæ: quemadmodum et Marrucinis, qui ignominia notandos censuerant, quotquot militiam subterfugissent: et L. Nasidio[1] equiti Romano, cujus hortatu non milites modo facti vicini, sed etiam facultatibus sublevati fuerant. Patavini quoque, rejectis Antonianis, pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis consules et Cæsarem juverunt: horumque studium alii Transpadani, qui prius Antonio favere putabantur, imitati sunt.

Cic. Phil. XII. 4. et X. 5.

Cic. ad Fam. XII. 5.

Cic. ad Fam. XII. 30. Plut. Æmil. Cic. de Offic. II. 22. Cic. ad Fam. XII. 4. et ad Brut. II. 6. et I. 18. Cic. ad Fam. XI. 14. et XII. 28. et 30. Dio.

19. Sed eo perventum erat, ut Urbem, jam inde a triumpho Paulli Macedonico immunem a tributis, subire insolitum onus, pecuniam dare, contribuere, solvere oporteret. Nam et Mutinensis Brutus valde urgebatur inopia: et Marcus non abundabat. Et ad vocem tributi quotidie obdurescebant homines, quæ supra annos centum viginti vix audita in Urbe fuerat. Et renato in Africa bello,[k] etiam Q. Cornificius pecuniam petebat. Igitur et senatores in singulas tegulas, sive propriarum ædium, sive conductarum, quaternos obolos[l] pependerunt. Maxima enim erat rei nummariæ difficultas publice, ut etiam annuos prætermitti ludos oporteret, præterquam paucos obiter factos, et dicis causa.

Appian. Dio, XLVII. Vell. II. 62. Cic. Phil. X. 11.

20. Igitur M. Bruto, qui per eadem tempora provincias et exercitus a se occupatos retinere jubebatur, senatusconsulto permissum, ‘uti pecunia, si qua opus sit, et exigi possit, utatur, exigatque a quibus videatur: ad rem militarem, mutuam sumat a civitatibus, frumentumque impe-

[1] *L. Nasidio*] Græviana Ciceronis editio habet *L. Visidio*. Crev.

[k] *Renato in Africa bello*] Nihil hac de re apud veteres scriptores reperimus. Videtur Freinshemius in errorem inductus hisce verbis Epistolæ Cic. ad Fam. XI. 14. ‘Ex Africa legiones expectantur. Sed bellum istic renatum mirantur homines.’ Scribit Cicero ad D. Brutum, post liberatam obsidione Mutinam, ‘Mirantur,’ inquit, ‘homines bellum istic,’ in ea regione in qua tu versaris, id est, in Gallia, ‘renatum.’ Hanc interpretationem probant tum ea quæ sequuntur in Epistola, tum ipsa Latini sermonis proprietas. In Africa quidem adeo non renatum bellum erat, ut ex illa provincia legiones expectarentur in Italiam brevi transituræ. *Crev.*

[l] *Quaternos obolos*] Obolus est sexta pars drachmæ. Itaque quaterni oboli pares sunt granis argenti nostratibus 48. *Crev.*

Digitized by Google

ret.' Eodem senatusconsulto laudatus est Q. Hortensius, jussusque 'cum Q. Cæpione proconsule et legatis suis Macedoniam provinciam obtinere, quoad ei ex senatusconsulto successum sit.' Sed et C. Cassio decretum, 'uti Syriam obtineret cum imperio, bellumque cum Dolabella gereret.' Q. Cæpionis nomine non alium nisi M. Brutum intelligi monendum est, qui nomen illud prænomenque, cum ab Servilio Cæpione avunculo esset adoptatus, asciverat. Appian. Dio, XLVII. Vell. II. 62. Cic. ad Brut. I. 5.

21. Dum hæc in Antonium Romæ fiunt magno plerorumque studio, non defuerunt qui partes ejus modis omnibus tutarentur. Ex quorum numero, adversus senatusconsultum, quo contra rempublicam fecisse existimabantur,[m] ad Antonium profecti sunt prætores ejus anni duo, P. Ventidius, L. Marcius Censorinus, unusque tribunus plebis, et designati duo, cum aliis quibusdam senatoribus. Alii manentes in Urbe omnem pro Antonio lapidem movebant: Fufius præsertim, et Piso, plerumque sententiis dissidere a Cicerone soliti, et pacis commoda inculcantes. Hi neque vestem mutaverunt statim, et senatui fuerunt auctores iterum ad Antonium legatos mittendi, Pansa quoque consule hortatore. Dictæque sunt sententiæ, 'ut consulares quinque, atque inter eos Cicero, legarentur.' Sed hic quidem senatui causas, cur proficisci neque posset, neque deberet, luculenta oratione exposuit: atque, illo detrectante legationis munus, ceteri quoque remanserunt. Dio, XLVI. Cic. Phil. VIII. 11. et XI. 5. et XII. 8. et 9. et XIII. 12. Dio. Cic. in Phil. pass. Dio. Cic. Phil. XII. 1. Phil. XIII. 17. Phil. XII. Dio.

22. Sed Vibio Pansæ consuli ad bellum exeunti fœda ostenta facta. Nam ultima concione quam ad populum habuerat, quendam ex turba comitialis morbus prostravit: et, qua profectus est hora, statua ejus ænea equestris, quam habebat domi, corruit. Equus phaleratus in heri conspectu festinans concidit. Inter immolandum, ut solebat priusquam paludati magistratus proficiscerentur, exta ab haruspice propter mirificam sanguinis exundantis Jul. Obseq. et Dio.

[m] *Adversus senatusconsultum, quo contra rempublicam fecisse existimabantur*] Hæc obscura sunt et manca. Petenda lux ei loco est ex Phil. VIII. postremis verbis, ubi Cicero censet nemini facultatem concedendam ad Antonium proficiscendi. 'Si quis post hoc S. C. ad Antonium profectus fuerit, senatum existimaturum eum contra rempublicam fecisse.' *Crev.*

Digitized by Google

copiam judicari nequiverunt: et quidam e populo in eodem sanguine lapsus, palmam quam, boni ominis causa, proficiscenti daturus erat, cruentavit porrexitque. Ad hæc simulacrum Matris Deum in Palatio ab ortu ad occasum se convertit: et Dianæ signum, quod Mutinæ colebatur, plurimo sanguine primum, deinde lacte fluxit. Consules ante ferias Latinas ex Urbe profecti sunt, quod semper exitiosum ipsis fuisse multa documenta declarare videbantur. Neque leviora minis mala secuta. Rediit Syllana proscriptio, omnisque ferme nobilitas, exceptis qui fecerunt, sublata est.

Flor. IV. 6. Dio.

23. Hujus calamitatis causa senatui a Dione ascribitur: 'qui prava callidítate neminem toleraturus dominum, alios aliorum ope studuerit evertere: atque sic offensos sibi omnes effecerit, amicum neminem.' Nec reprehendendum hoc judicium esse, manifestum erit ex rerum expositione quæ secutæ sunt:[a] quas patebit non alias fuisse, quam ex ejusmodi consiliis proficisci debuerunt.

24. Quippe Antonius jam dissimulans quod ab initio solum prætulerat, 'non propter spretum plebiscitum Decimo bellum se facere, sed tanquam Cæsaris percussori,' jactabat, etiam scriptis ad senatum literis, eo haud dubie animo, ut vel alliceret juniorem Cæsarem, vel certe suspectum partibus faceret. Et profecto varie nutabat Cæsar, incerta temporum et negotiorum intuens. Oblivio præteritorum et impunitas ab senatu data[2] viris ejusdem ordinis, et plerisque arcta necessitate junctis, humanitati imputari poterat; concessæ pro majoribus exiguæ provinciæ, securitatis ipsorum causa datæ videri. 'Sed

Cic. Phil. XIII. 10.

Appian.

2 Carent edd. ante Crev. *τῷ data.*

[a] *Nec reprehendendum hoc judicium esse, manifestum erit ex rerum expositione quæ secutæ sunt*] Consilia non ex eventu dijudicanda sunt. 'Stultorum iste magister est.' Si rem ipsam expendamus, quis senatui Romano vitio dare potest, quod traditam sibi a majoribus libertatem retinere conaretur nec proinde quenquam tolerare dominum vellet? Quod exorientes tyrannos alios aliorum ope evertere studuerit, id etsi non laudabilis, si ad severam recti normam exigatur, calliditatis est, quanto tamen levius peccatum haberi debet, quam fœda triumvirorum ambitio, fœdior crudelitas? *Crev.*

Digitized by Google

quorsum in Gallia retineri Brutum? Et decretam sibi provinciam ingresso Antonio dominationis impingi crimen? Eoque prætextu se quoque in eum armari? Præterea Dolabellam, uno percussorum Cæsaris interfecto C. Trebonio, hostium numero haberi: Bruto Cassioque imperium amplissimum, potestatemque in omnes alios qui provincias ab Ionio mari ad Ægyptum usque obtinerent, concedi. Quorsum enim ista nisi ad partes attollendas Pompeianas pertinere?' Infra CXIX. 1. 5. Appian.

25. Reputabat et quid sibi decretum esset ab senatu, reperiebatque tanquam adolescentulo fieri fucum: concedi speciosa, statuam, ordinem senatorium, nomen proprætoris; (de his enim rebus jam acceperat;) at decreto uti cum consulibus bellum administraret, exercitum suum eripi, parere coacto majus imperium obtinentibus. Ad hæc præmia decreta tantummodo his qui transfugissent ab Antonio, non etiam qui Cæsarem secuti alii essent, ad suam injuriam pertinere judicabat: neque aliud agi ab senatu, quam ut se ad tollendum Antonium abuterentur; illo dejecto, se quoque tollerent. Interim et imperium suscepit Spoleti, et pro more novam potestatem auspicantium immolari jussit. Apparueruntque omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra, responsumque a vatibus, 'intra annum duplicaturum esse potentiam, quemadmodum exta duplicia fuissent.' Sic animatus in concionem vocavit milites, ostenditque, 'se horum etiam quæ ab senatu acciperet causa gratias iis agere: nec enim daturos ei imperium patres, nisi prius a militibus habuisset: neque se defore præmiis eorum, re feliciter gesta.' Plin. XI. 38. Sueton. Aug. 95. Jul. Obseq. Dio. Plin. Appian.

26. Confirmabant adolescentis suspiciones cetera quoque: quod legati et mandata publico nomine ad Antonium mittebantur: consules ad eum se nescio scribebant; et literas Antonii ad senatores quosdam destinatas, cum intercepissent, clam se reddendas curaverant: neque serio gerebant bellum, per causam hyemis omnia tardantes atque procrastinantes. Præter præsidium Antonii Clatema dejectum, nihil erat ab Hirtio gestum: et Pansa tollendis Antonii legibus, agendoque per Urbem et Italiam delectu occupabatur. Dio. Cic. ad Fam. XII. 5. et Phil. VIII. 2. Dio. Appian.

Digitized by Google

Dio. Appian. 27. Sed quia nondum erat tempestivum hæc intelligere videri; etiam Hirtio, ut a senatu clam mandatum fuerat, duas poscenti legiones, quartam et Martiam, quod erat roboris in exercitu, concessit: et Hirtio Claternæ hybernaturo, forum Cornelii profectus, quotidie et legendo, et scribendo, et declamando se exercuit; gnarus in summa dignitate potentiam munitam armis, facundia destitutam et civilibus artibus, metui quam amari, et terrere quam rogare aptiorem esse.

Cic. ad Fam. XII. 5. Dio. Sueton. Aug. 84.

Dio. Supra CXVI. 10. et 41. Cic. Phil. XI. 6. et XIII. 12. Dio. 28. Interea et legatus Bruti Pontius Aquila, qui tribunus plebis offenderat Cæsarem, deinde inter percussores ejus fuerat, T. Munatium Plancum aliquot prælîis victum, Pollentia, etiam crure fracto, expulit. Et ipse Brutus senatori cuidam, qui profugerat ad Antonium, supellectilem quam ille Mutinæ reliquerat mittendo, in tantum celebratus est, ut et complures civitates, quæ superiore anno largitionibus concessionibusque privilegiorum erant obligatæ Antonio, a partibus ejus alienarentur, et exercitus fieret segnior. Igitur Antonius, ad corrumpendos Mutinenses, suorum aliquos in oppidum misit. At Brutus hoc sentiens, dolum haud inelegantem machinatus, convocavit omnes cujusque modi homines, qui tum Mutinæ degebant: paucisque verbis factis demonstravit locum, in quem milites, simul alium, in quem ceteri discederent. Ita relictos in medio hostes facile comprehendit.

Appian. Dio. 29. At ubi circumvallatus urgeri fame cœpit, Cæsar ei metuens, Hirtium impulit ut ad liberandam obsidione Mutinam una proficiscerentur. In itinere Bononiam occuparunt, quæ antiquitus in clientela Antoniorum constituta, cum præsidium non haberet, sine certamine aperuit portas. Neque, præter Rhegium Lepidi et Parmam, ullum oppidum Antonio supererat. Sed erat is equitatu firmus: quem obviam venientibus a Bononia misit. Fiebant igitur equestria crebra prælia, sed vincebantur Antoniani, quanquam superiores numero: quia torrentibus interrupta planities multitudinis usum auferebat.

Sueton. Aug. 17. Dio. Cic. Phil. X. 5. et ad Fam. XII. 5. Cic. ad Fam. X. 15. Dio. Appian.

Dio. Plin. III. 16. Dio. 30. Ne tamen Mutinam venire victores possent, Scultenna fluvio et præsidiis ad eum Antonii prohibebantur. Igitur ut, quibus possent, modis, Brutum, præsentia ho-

Digitized by Google

rum cognita, confirmarent, ab altissimis arboribus efferri faces accensas jusserunt. Deinde cum id parum intelligeretur, tenuem plumbi laminam literis insculptis convolverunt, quæ per urinatorem alligata brachio sub aqua deferretur. Cum hoc modo sæpe commeassent literæ, atque parte Scultennæ, quæ nunc quoque Mutinam intrat, salem, quo maxime indigebant obsessi, cuppis inclusum, itemque pecora intromisissent; sentiens quod agebatur Antonius, retia per amnem tetendit, quibus omnia hæc excipierentur. Tum ad aliam astutiam transitum, et columbæ cum epistolis ultro citroque missæ. Priusquam dimitterentur, in obscuro loco fame macerabantur. Deinde epistolæ seta religabantur ad collum. Sic dimissæ, quam proxime urbem poterat, cibi lucisque desiderio petebant summa quæque ædificia, ibi excipiebantur: utique postquam intellecta re cibum certis locis collocari Brutus jusserat. Eædem deinde remittebantur a Bruto cum literis, loca nota repetentes. Frontin. Strat. III. 13. Dio. Cluv. Ital. Antiq. I. 36. Frontin. Strat. III. 14. Plin. X. 37. Frontin. Strat. III. 13. Plin.

31. Sic obfirmato ad tolerandam obsidionem Decimo, Antonius, fratri Lucio custodia operum ad Mutinam demandata, castra hostium castris opposuit. Crebræ inde velitationes, sed nihil ad rerum summam: inter quas et Galli equites, quos cum elephantis ad Cæsarem defecisse diximus, ad Antonium redierunt, clade etiam aliqua Cæsarianis illata; et inter pabulatores oborto certamine, suos unoquoque conante defendere, acriter pugnatum, superiorque discessit Antonius. Interim P. Ventidius ex coloniis Cæsaris instar duarum legionum collegit, notus plerisque et militiæ socius. Magni inde rumores extiterunt in Urbe, cum eo properare audiretur: fugerantque multi, atque inter eos Cicero. Sed conjungere se cupientem Antonio Ventidium Cæsar et Hirtius excluserunt. Ergo profectus in Picenum, ibi quoque delectibus habitis, aliaque conscripta legione, temporibus insidiabatur. Dio. Appian. Dio. Appian.

32. Dum hæc in Urbe et Italia fiunt, M. Brutus in Macedonia et Epiro res suas insigniter auxit. C. Antonius, progressus Apolloniam, eo contrahere quicquid militum vicinis locis erat, moliebatur. Sed ubi et illi se ad Brutum potius contulerunt, et Apolloniatas eodem inclinare Dio, XLVII. Plut. Brut.

Digitized by Google

Antonius sensit, magnam urbem et gravem, relictâ Apollonia, Buthrotum profectus est. Mox amissis in itinere cohortibus tribus, quæ cæsæ a Bruto fuerant, cum præter Amantiam et Bullidem teneret nihil, huc statuit contendere. Sed loca, per quæ eundum erat, Cicero adolescens jam præceperat: per quæ vi conatus aperire viam, victusque, dum inter paludes longo agmine se recipit, a Bruto circumvenitur.

Cic. Phil. XI. 11. Plut.

Appian. et Plut.

33. Facile erat delere universos: sed Brutus parcendum dicens suis mox futuris, consalutari eos jussit, et cum nihil responderent, tamen dimitti. Sed rursus in præruptis locis nactus, circumdatosque uti prius salutans, commovit omnium animos, ut dignum existimatione sua prædicantes, qua mitis et sapiens ferebatur, in fidem ejus concederent. Antonium etiam deditum ita clementer habuit, ut ne magistratus quidem eriperet insignia: simulque cum Bruti literis ad senatum allatæ sunt Idibus Aprilibus a C. Antonio 'proconsule:' hoc enim adhuc vocabulo utebatur.

Dio. Appian. Plut. Cic. ad Brut. II. 7.

34. Hæc igitur epistola movit iram patribus: ut, quam Brutus scripserat, mira senatus lætitia, totiusque civitatis alacritas excepit atque laudavit. Igitur paucis ab inde diebus, cum [3] fugatus a Mutina Antonius animos patribus fecisset, Bruto Cassioque provinciæ, quas jam privato consilio occupaverant, decretæ sunt: laudati exercitus qui his se tradidissent. Senatusconsulto comprehensæ comprobatæque pecuniæ, quas a quæstoribus transmarinarum provinciarum acceperant. Postremo præceptum rursus omnibus provincias trans Ionium habitantibus, 'uti M. Bruto, C. Cassio dicto audientes essent.' Sed jam de rebus, quas interim in Asia Dolabella gessit, exponendum est.

Vell. II. 62.

Plut. Appian. Civ. III. et IV. Cic. Phil. XI. 12.

3 *Quam* pro *cum* legebatur ante Crev.

Digitized by Google

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXIX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. P. Dolabella, cum in consulatu suo Syriam plebiscito obtinuisset, sic instituit agere, tanquam non ad unam provinciam tuendam, sed ad infinitam colligendam potentiam viribus opus haberet. Erat enim inter hunc et Antonium collegam, sicut mox ejus rei certa indicia eruperunt, de occupanda dominatione inita pactio. Idcirco simul Achaiam attigit, Veterem Antistium nactus (quem postea Bruto accessisse diximus) pecuniam ab eo poposcit; deinde per Macedoniam atque Thraciam agendo eadem, M. Octavium Marsum legatum cum una legione præmisit in Asiam. Vell. II. 60. Dio, XLVII. Appian. Civ. III. Cic. Phil. XI. 1. et XIII. 19. Vell. Cic. ad Brut. I. 11. Dio. Cic. Phil. XI. 2.

2. Ipse tardius insecutus, allato senatusconsulto, quo Cassio Syriam ab senatu datam cognovit,[a] C. Trebonium, qui tum Asiæ præerat, adiit: complexusque hominem et familiarissime collocutus, adeo fefellit, ut nihil non in ejus amicitia collocandum esse Trebonius crederet, cibaria militibus ejus daret, cum ipso creberrime et confidenter versaretur. Sed hæc utrum eo animo facta sint, an vero Dio. Cic. Dio.

[a] *Allato senatusconsulto, quo Cassio Syriam ab senatu datam cognovit*] Et hoc numeretur inter Dionis hallucinationes. Constat enim ex Phil. XI. 11. et 12. post interfectum demum a Dolabella Trebonium, Syriam Cassio a senatu decretam esse. *Crev.*

Digitized by Google

ut ad fraudem Dolabella illiceretur, inter auctorum dissensionem[b] tanto post tempore difficile dijudicatu est. Appian. Certe neque Pergami, neque postea Smyrnæ admissum esse Dolabellam traditur: forum tantum rerum venalium, tanquam consuli videlicet, præbitum. Ideoque incensum ira Dolabellam, oppugnationem tentasse ferunt oppidi: summotumque Trebonii promissis, fore ut Ephesum intromitteretur. Neque tamen excusandus Dolabella est, utro modo res acciderit, fide violata.

3. Quippe, missis a Trebonio copiis, quæ proficiscentem Ephesum sequerentur atque observarent; hostilia agitans animo, dissimulavit omnia, donec, minore parte in proximis locis relicta, plures revertisse Smyrnam cognovit. Cic. Phil. XI. 2. et XII. 10. Dio. Appian. Tum vero paucos illos per insidias delevit: statimque Smyrnam contendens, fidelissimorum antiquissimorumque sociorum oppidum irrupit noctu, scalis ad mœnia, qua parum attente custodiebantur, appositis. Trebonius in cubili deprehensus, cum ad Dolabellam deduci posceret, Cic. Phil. XI. 2. contumeliosissime exceptus, deinde Samiario cuidam exuli traditus, verba atque tormenta pertulit, ne publicam pecuniam proderet.

Vell. II. 69. Liv. Epit. Oros. VI. 18. Appian. Dio. Cic. Phil. XII. 2. et Appian. 4. Postquam sic excruciatus est biduo, 'caput abscidi' jussit Dolabella: idque in tribunali ubi jus reddere consueverat propositum, deinde ad Cæsaris statuam projectum, pilo suffixerunt milites, gestaruntque circum vias: postremo per plateas silice stratas mittentes remittentesque pro pila, sic contriverunt, ut amplius agnosci nequiret. Corpus tractum atque laceratum in mare abjectum est.

Cic. ad Fam. XII. 12. et 14. et 15. Appian. Civ. IV. Liv. Epit. Cic. Phil. XI. 6. Appian. Dio. 5. Ad hunc modum occiso Trebonio, Dolabella occupavit Asiam, seque munire rebus omnibus instituit, acerbe cogendo pecunias, et classem a Rhodiis, Lyciisque, atque ex Pamphylia et Cilicia, per L. Figulum contrahendo: non ignarus instantium. Quippe quamprimum hæc sunt Romæ cognita, hostis ab senatu judicatus est: diesque dictus, intra quem impune ab eo discedere milites atque

[b] *Inter auctorum dissensionem*] Quinam auctores fraudis in Dolabellam comparatæ Trebonium arguant, assignare non possumus. Cicero quidem, Velleius, Orosius, atque ipsi Appianus et Dio, nulla tali suspicione Trebonium aspergunt. *Crev.*

Digitized by Google

familiares possent. Decretum præterea, 'uti consules, Mutinensi bello confecto, Asiam obtinerent provinciam, et de Dolabella sumerent pœnas.' Nondum enim Cassii conatum successusque compererant: et veriti ne interea Dolabella fieret firmior, finitimarum provinciarum prætoribus curam Asiæ, donec eo venissent consules, demandarunt. Cic. ad Fam. XII. 14.

6. Sed priusquam ab illis quicquam ageretur, rebus Cassii auditis, huic bellum contra Dolabellam decreverunt, amplissimis verbis Cicerone dicente sententiam; 'uti ejus belli gerendi causa, C. Cassius pro consule, quibus ei videatur, naves, nautas, pecunias, ceteraque omnia quæ ad bellum gerendum pertineant, imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus potestatemque habeat: utque quamcumque in provinciam, ejus belli gerendi causa, advenerit, ibi majus imperium C. Cassii proconsulis sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius proconsul in eam provinciam venerit.' Eodem senatusconsulto comprehensum, uti 'finitimi reges, tetrarchæ, dynastæ C. Cassium suis copiis opibusque adjuvent:' et de Dejotaro patre et filio[1] regibus nominatim, qui, audita morte Cæsaris, Armeniam ab eo sibi ablatam, suo Marte recuperaverant. Dio. Cic. Phil. XI. 12. Cic. Phil. II. 37.

7. Interim et Mutinense bellum ad finem venit, sed ita ut majorum inde motuum exordium oriretur. C. Pansa consul cum novis ex Italia delectibus (quatuor legiones tironum erant) et Ser. Sulpicio Galba, qui ad eum, itineris accelerandi causa, millia passuum centum erat missus, Bononiam processerat. Inde ut ad castra collegæ et Cæsaris perveniret per viarum angustias tutius, noctu obviam ei D. Carsuleium, qui bello Alexandrino præclaram operam Cæsari navaverat, cum legione Martia, et duabus prætoriis cohortibus, Hirtii atque Cæsaris, miserunt. Cic. ad Fam. X. 30. Dio, XLVI. Cic. Appian. Civ. III. Hirt. de B. Alex. Appian. et Cic.

8. Hoc ubi sensit Antonius, quanquam iter arctum occludere palam potuisset; tamen ne moram injiceret bello, quamprimum enim pugnare cupiebat, insidias per sylvestria Æmiliæ viæ disponere maluit. Quam ad rem Dio. Frontin. Strat. II. 5. 39.

1 *Filiis* edd. ante Crev.

Digitized by Google

Appian. et Cic. quia parum idoneus eques erat, duas robustissimas legiones, secundam et trigesimam quintam, in arundinetis, quæ ad utrumque latus viæ erant, collocavit; duasque insuper prætorias cohortes, alteram suam, alteram M. Silani, qui nuper a Lepido ad eum venerat. Quippe Lepidus a senatu ad opprimendum Antonium evocatus, ambigua fide, et propter recentem affinitatem Antonii in hunc propensior, cum ad senatum frustra de reconciliando eo scripsisset, M. Silano tribuno copias ducendas dederat, non expresso, utri se parti adjungeret. At Silanus imperatoris sui mentem tenens (nam ille et Narbone concionatus fuerat, et ad multos scripserat, se cum Antonio consentire) ad Antonium concesserat. Partem tamen equitatus cum leviter armatis ostendebat Antonius, signa legionum apud Forum Gallorum occultans.

Dio. Cic. ad Fam. x. 33. Cic. ad Fam. x. 9. et XII. 2. et Phil. XIII. 4. Dio. Cic. ad Fam. x. 31. et 33. Appian. et Cic. ad Fam. x. 30.

9. At legio Martia prætoriæque cohortes, hoste conspecto, retineri non potuerunt, quominus prælium consertum irent. Igitur Pansa, duabus legionibus tironum sequi jussis, transitis sylvarum et paludis angustiis, aciem instruxit cohortium duodecim. Nondum illæ duæ legiones aderant, cum Antoniani prorumpunt ex insidiis, manusque continuo locis impeditis conserunt. Igitur Martiæ legionis milites inveterati bellorum usu, ne turbarentur a tironibus, qui mox supervenerunt, seorsim hos jusserunt consistere; ipsi et prætoriani alacriter capessiverunt pugnam.

Cic. Phil. XIV. 9. Appian. et Cic. ad Fam. x. 30.

10. Tria sic prælia discreta locorum ingeniis simul facta. Nam a dextro cornu, ubi legionis Martiæ cohortes octo contra legionem tricesimam quintam constiterant, Carsuleius et Galba Antonianos loco pepulerunt, in fugam non potuerunt vertere. In ipso viæ Æmiliæ aggere, ubi cohors Cæsaris prætoria contra prætorianos Antonii erat collocata, diu pugnatum est perquam acriter. Sed in sinistro cornu, quod erat infirmius, ubi cohors prætoria Hirtii, cum duabus ex legione Martia, pugnabat, Antonius fuit superior: et cum equitatu, quo valebat plurimum, circumire cœpisset hostes, pedem eos referre ad castra coëgit, quæ interim prudenti consilio Torquatus Pansæ quæstor muniverat.

Ovid. Fast. IV. 625.

11. Hoc modo certatum inter hos accepimus A. D.

Digitized by Google

duodevicesimum Kalendas Maii:[c] quo prælio Pansa consul cum, accepto vulnere, fortiter repugnaret, pilo per ilia transacto aliud accepit gravius, et ex prælio elatus est Bononiam. Antonius victorem se ferens castra etiam hostium oppugnavit, neque capere potuit, multis occisis tironibus Pansæ, multis etiam amissis militibus suis. Idcirco ne interim, cognita re, Cæsar atque Hirtius supervenirent, omissa oppugnatione castrorum, ad sua reduxit exercitum. Appian. Cic. Phil. XIV. 9. et ad Brut. I. 9. Dio. Oros. VI. 18. Jul. Obseq. Cic. ad Fam. X. 30. et Appian. Dio.

12. At Hirtius ad defensionem valli sui, quod interim a parte suorum oppugnari Antonius jusserat, relicto Cæsare, cum legione quarta, et veteranorum decem cohortibus (hæc septima erat legio), redeunti Antonio occurrit, appetente jam vespera. Ibi defessi et inordinati ab integro milite excepti, quanquam satis fortiter se defenderent, cladem acceperunt; majori parte veteranarum Antonii copiarum deleta. In hoc prælio summi ducis atque fortissimi militis munia consul explevit, non modo rebus omnibus optime provisis, sed adito inter primos periculo, et aquilam quartæ legionis ipse in hostium adversa signa inferens. Quod nisi nox et paludosa circum loca Hirtium ab insequendo deterruissent, confici bellum potuit. Hæc et Antonii eripuerunt equites, et his occasionem dederunt plures suorum conservandi. Quippe saucios, nonnullos et integros, præ lassitudine in uliginosis locis hærentes, partim in equos imponendo, alios recipiendo post terga, et valentissimum quemque jubentes correptis equorum caudis accelerare fugam, magnum eorum numerum reduxerunt in castra ad Mutinam, quarta demum noctis hora reversi. Aquilas duas, signa sex et sexaginta victores retulerunt. Cic. Phil. XIV. 10. Dio et Appian. et Cic. ad Fam. X. 30. Cic. Phil. XIV. 10. Appian. Cic. ad Fam. X. 30.

13. Sic æquata partis utriusque fortuna, non solum Hirtius, cujus id proprium decus fuerat, sed Pansa quoque et Cæsar a militibus, et mox ab senatu, ad quem literas Hirtius et Cæsar scripserant, appellati sunt impe- Liv. Epit. Dio. Ovid. Fast. IV. 675. Cic. Phil. XIV.

[c] *A. D. duodevicesimum Kal. Maii*] Ciceronis exemplaria, l. x. ad Fam. Ep. 30. habent *XVII. Kalendas Maii*. Sed irrepsisse facile potuit error in numerorum notas. Ovidii verba clara sunt, nec depravationi opportuna. *Crev.*

Digitized by Google

Dio. ratores: quanquam adversum prælium Pansa fecerat, Cæsar non interfuerat pugnæ ille quidem, sed tamen cas-
Cic. Phil. XIV. 10. et 14. tra multarum legionum paucis cohortibus tutatus, oppugnantes repulerat. Sed e prælio fugisse eum Antonius
Sueton. Aug. 10. Cic. ad Fam. X. 33. Appian. scripsit, ac sine paludamento equoque post biduum demum apparuisse: et velut testimonio consentiens per eos dies fama ipsum etiam cecidisse vulgavit. His tribus præliis
Cic. Phil. XIV. 14. ferme dimidia militum utrimque pars interiit, cum tota cohorte prætoria Cæsaris: ex Hirtianis haud perinde multi ceciderunt.

Appian. 14. Cum in castra sua omnes rediissent, Antonio decretum erat abstinere præliis, urgere obsidionem, et equitatu, qua parte virium prævalebat, hostibus negotium facessere; donec confectus fame Brutus deditionem facere cogeretur. Sed eadem causa diversis ducibus festinationem suadebat. Idcirco, frustra sæpius hoste lacessito,
Dio. Appian. qua parte Mutina propter locorum naturam claudi minus potuerat, perrumpere conati, cum Antonius solos equites emisisset, equitatu suo his opposito, ut instituerant, Mutinam cum legionibus ire perrexerunt. Tum vero Antonius, omittendæ Mutinæ metu, legiones duas produxit: reliquas ex aliis castris acciri propere jussit.

15. At Hirtius et Cæsar cupide aggressi instructos, priusquam subvenire alii possent, egerunt in fugam. Hirtius cum Antonii vallum superasset, circa principia pug-
Cic. ad Fam. X. 33. nans interfectus est: quarta legio, quam ille secum habuerat, a quinta Antonii pæne tota concisa. Ibi Cæsar, ad
Sueton. Appian. quem jam summa rerum redierat, consilio manuque insignis apparuit per omnia, receptoque Hirtii corpore, etiam castra Antonii occupata aliquamdiu tenuit. Sed paulo post summa vi connisus Antonius ejecit hostem, multos-
Sueton. Flor. IV. 4. Herodian. Caracall. que Cæsarianorum occidit. Quo tempore Cæsar aquilam a moriente aquilifero traditam humeris subiit, ipse quoque cruentus et saucius; et tanto pondere, sicuti tum signa
Cic. ad Brut. I. 2. 4. 10. et ad Fam. XI. 14. erant, non deterritus, in castra reportavit. Victoriam absolvit D. Bruti eruptio, cui inter diversa partium studia, quidam omnia, nonnulli nihil tribuerunt.

Vell. II. 62. 16. His præliis et robur et soboles militum interisse
Cic. ad Fam. X. 33. visa est. Viri quoque illustres multi ceciderunt, inprimis

Digitized by Google

consul uterque, (nam et Pansa ex vulneribus est mortuus,) et L. Fabatus, et C. Peducæus, et D. Carsuleius, et Pontius Aquila. Noctem proximam mutuo metu utrimque exegerunt in armis. Plut. Anton. Oros. VI. 18. Vell. II. 61. Dio. Cic. Appian.

17. At Antonius, vocatis in consilium amicis, quanquam plerique censerent manendum esse, non majori accepta quam reddita clade, ducibus hostium occisis, equitatu salvo, et Mutina ad extremum deducta; 'Recte quidem vos,' inquit, 'confiditis; plures enim habemus sperandi causas: sed obsequendum fortunæ est, quæ victoriæ nobis hanc obstruxit viam, alias aperuit munivitque. Modo perrumpere in oppidum voluerunt hostes. Sive idem consilium denuo tentet Cæsar, sive circumvallare nos incipiat, quod erit ei propter multitudinem operarum haud difficile, in arcto res nostræ erunt, omnibus circa hostilibus, et equitatus usu ademto. Sed et M. Lepidus et L. Plancus me pro victo contemnent, et, ut solet infelicibus, ex amicis hostes et illi fient. At si Mutinam relinquimus, mox cum tribus legionibus suis Ventidius aderit: Lepidus etiam et Plancus auxilia magna et firma subministrabunt. Quod igitur bene vertat, paratos habete ad iter milites; et, quia multis arma desunt, pro scutis cortices dabimus.' Hæc locutus, non magno post intervallo castris egressus, ad Alpes magnis itineribus contendit. Front. Strat. I. 7. Appian.

18. At Decimus, timore Antonii liberatus, Cæsarem metuere incipiens, noctu abruptis fluvii pontibus, ad eum certos homines misit, gratias tanquam servatori agens, petensque, 'ut succedens ad ripam, flumine medio, et civibus arbitris, in colloquium veniat. Se enim certis indiciis declaraturum, non sponte, sed fatali quodam infortunio tractum ad conspirationem esse.' His Cæsar respondit iracundius, 'se neque Decimi servandi, sed belli cum Antonio implacabili hoste gerendi causa venisse: neque pietatem sinere, ut alloquatur aut etiam aspiciat interfectorem patris: pati tamen incolumem eum esse, donec senatui populoque Romano videretur.' Cic. ad Fam. XI. 13. Appian. Oros. VI. 18. Appian.

19. Tum vero Decimus, progressus ad flumen, clara voce appellavit Cæsarem, et recitato senatusconsulto, quo

Digitized by Google

Gallia sibi data provincia fuerat, edixit, 'ne trajecto fluvio Cæsar alienam provinciam sine consulibus invaderet; neve persequeretur Antonium: huic enim operi se sufficere.' Non fallebat Cæsarem, hanc ferociam Bruto ex fiducia patrum accedere. Igitur quantumvis eum in ordinem redigere facile potuisset, moderatus est iræ, seque Bononiam ad C. Pansam contulit, rebus omnibus senatui perscriptis, effectoque ut de iisdem nomine Pansæ scriberetur.

20. Hoc fuit illud in republica tempus, quo nullum reperio fuisse unquam difficilius. Plena suspicionum omVell. II. 60. nia, plena timoris, simulationis, perfidiæ. Et Dolabellæ quidem atque Antonii jam eruperat furor: neque obscurum erat, quid Brutus, quid Cassius, molirentur. Cic. ad Fam. x. Lepidi, Planci, Asinii contatio quorsum tenderet, mox apparuit.

Cic. Phil. XIII. 11. Appian. 21. Sed senatus, quem 'castra Pompeii' non præter rem appellabat Antonius, id agebat unice, ut per dissensionem Julianorum ducum partes illæ penitus tollerentur. Eamque tum machinationem Octaviano C. Pansa detexit, tanto simplicius atque apertius, quanto, certus de instantibus supremis, minus movebatur metu gratiaque, et ceteris affectibus qui, propter vitæ commoda, solicitant animos.

22. Igitur cum vocari Cæsarem jussisset, 'Ego,' inquit, 'patrem tuum tanta caritate dilexi, ut me ipse non potuerim magis. Sed neque mortem ejus vindicare licuit, neque consensui ceterorum resistere; cui et tu, quanquam exercitu parato, prudenter sane cessisti. At illi cum et te metuerent et Antonium, qui et ipse ingens Cæsaris studium præferebat, penitus gavisi sunt inter vos male convenire: futurum sperantes, ut mutuis offensis invicem attereremini. Postquam autem copias haud spernendas penes te esse viderunt, primo quidem, tanquam adolescentulum, inani honorum specie allicere sunt conati. Deinde ubi tu cum alibi, tum in recusando, quod exercitus offerebat, imperio, magnum animum et sui compotem ostendisti; exterriti, eo flexerunt consilia, uti nobiscum administrares bellum, atque hoc prætextu Martia et quarta

Digitized by Google

legiones robur exercitus abs te abducerentur. Neque desperabant fore, ut alteruter vestrum bello interiret, superstes solus et imbecillus facile tolleretur: atque ita prorsus, oppressis jam ab initio Cæsaris partibus, Pompeianæ resurgerent.

23. 'Atque hanc ipsis consiliorum jam fuisse summam novi. Nam et pleroque eo tempore Romæ, et senatui interfui: neque vitavi suspiciones atque voces, quod mentionem pacis atque concordiæ intuli. Ceterum postea quoque non mihi, non A. Hirtio, cum ad bellum mitteremur, alia mens fuit, quam ut Antonium, castigata viri superbia, redderemus commodiorem, deinde reconciliaremus tibi. Non enim putabamus aliud a nobis fieri posse, vel referendæ patris tui meritis gratiæ melius, vel firmandis partibus nostris utilius. Cic. Phil. XII. 7. Appian.

24. 'Sed hoc quidem consilium, quod occultari interim ratio fuit, nunc Antonio victo, occiso Hirtio, et me in fata concedente, mature tibi aperio: non ut a te gratiam ineam, quæ morienti sera et infructuosa est, sed quia, quemadmodum ostendunt omnia, felix nascenti genius affuit; uti his cognitis, et quæ tibi sint utilia scires, meamque simul atque Hirtii cum voluntatem, tum quæ præter illam facere coacti sumus, intelligeres.

25. 'Exercitum autem quem ipse dedisti nobis te recipere minime invidiosum erit: eum itaque tibi restituo. Neque vero moleste ferent patres, satis cognito (non enim tentare neglexerunt) nullis conditionibus perduci ad Brutum posse. Tirones meos per me licet ipse etiam habeas. Quod si forte nimia senatus reverentia tenentur, satius erit relinqui. Curæ enim fuit senatui, ut hos haberet in potestate. Igitur et tribunos delegit, a quibus non milites modo, sed etiam nos consules custodiremur. Rem igitur majoris invidiæ quam utilitatis, et ante tempus te excitaturam,[d] omitti satius fuerit. Igitur ad hos Cic. ad Fam. XI. 14. Appian.

[d] *Et ante tempus te excitaturam*] Fideliter vertit Appianum Freinshemius, at non claro sensu. Verba Appiani sunt, τό τε ἔργον . . . πρὸ τοῦ δίκαιος ἐξανίστησί σε, id est, si quid videmus, *factum hoc nimis cito te emovet ex illa consiliorum via quam hactenus secutus es*, et ad aliam transfert. Hactenus obsequentem te senatui præbuisti: at, si tirones illos recipis, voluntati

quidem accipiendos Decimum evocavi. Sed quia nondum ille venit, Torquato quæstori tradentur.' Hæc fatus et mox executus, animam efflavit.

26. At Torquatus de voluntate patrum copias Decimo adduxit. Funera consulum cum honorifica pompa Cæsar Romam transmisit: iique in Campo Martio publica sepultura honorati sunt, quia pro republica dimicantes ceciderant. Cujus rei sensus etiam abjectorum hominum animos ita pertentasse traditur, ut, M. Cornuto prætore urbano funus locante, qui tunc Libitinam exercebant, gratuitum ministerium præbuerint, paratumque exequiarum conduxerint sestertio nummo. Militum etiam corpora, præsertim qui ex Martia legione ceciderant, publicis operibus atque muneribus, et communi exstructione sepulti sunt.

Liv. Epit. Vell. II. 62. Val. Max. V. 2. Cic. Phil. XIV. 12. et 14.

27. Per eos dies de morte consulum suspicio percrebuit, opera Cæsaris occisos, Hirtium in acie per suos milites, aut ipsius Cæsaris manu; Pansam per venenum vulneri affusum. Certe Torquatus Glyconem medicum eo nomine custodiendum aliquamdiu curavit, ut parricidam. Sed M. Brutus, cujus ad Ciceronem epistolæ extat, in tuenda medici innocentia etiam Cæsaris famam fidemque asseruit. Certe ambitiosos hæc suspicio semper sequitur, ut nullum sit tam insigne atque execrabile scelus, quod pro dominatione facturi non existimentur. Ceterum longe abest a prudentia Octaviani, ut rem minime facilem tegi, et, si erumperet, omnium alienaturam animos, adolescens necdum satis firmus auderet.

Sueton. Aug. 11. Dio, XLVI. Tac. I. Ann. 10. Sueton. Cic. ad Brut. I. 6.

28. At senatus, donec incertus belli exitus esset, adversus victorem sibi providendum statuens, extraordinaria imperia tollebat, decreto, 'ne quis longius annuo imperium obtineret, neu quis unus curationem annonæ.' Quantum enim ad solvendam rempublicam diuturnæ et solitariæ potestates valerent, multis exemplis apparuerat. Ita præveniri posse putabant eum qui futurus esset superior, ne quid præter solita et concessa legibus appeteret; et

Dio.

patrum jam adversaris; idque, ante tempus, antequam eas vires collegeris, ut satis tuto possis patres offendere. *Crev.*

Digitized by Google

invidiam tra[n] ferri in victum, cujus videlicet immitem et ambitiosum animum senatus timuisset.

29. Postquam de Antonii clade rescitum, resumto pacis habitu, supplicationes dierum sexaginta decretæ. At Camillo Veiis captis, supplicationes in quatriduum primo omnium decretæ fuerant: nec scio an ulli temere plurium dierum ante Pompeium, cujus Mithridatica victoria duodecim dierum supplicationem habuit. Mox Cæsari tres dies additi: statimque cum ejus potentia crevit adulatio. Scilicet nihil est in rebus humanis stabile, sed, ut quæque ab initio constituta sunt, ita ferme ab ambitione et vanitate absunt longius: paulo post inclinat sensim mos antiquus, dein solutius prolabitur, donec tandem cum impetu ruat, et ultra omnem finem modumque proferatur. Igitur nuper Cicero quinquaginta dies sententia sua comprehenderat, cum debellatum nec esset, nec crederetur; quot neque Gallicis antea bellis, neque aliis decretum unquam fuerat. Tum vero propter fugatum a Mutina hostem decendium additum. Liv. v. 23. Cic. de Prov. Cons. 10. et 11. Cæs. de B. Gall. II. fin. Cic. Phil. XIV. 11. et 14. Appian. Dio.

30. Antonius, quique cum eo fuerant, bonis omnium publicatis, hostes judicati;* deque iis bello persequendis sententiæ dictæ. Quin et decemviri, in quibus et Cicero fuit, tanquam ad præmia militibus persolvenda creati, edictum proposuerunt, 'uti quisquis aliquid accepisset ab Antonio consule, ea de re profiteretur:' cum gravibus minis in eos qui secus fecissent. Cic. ad Fam. x. 21. et ad Brut. I. 5. Dio. Liv. Epit. Appian. Cic. ad Fam. XI. 20. et 21.

31. Hoc tempore T. Pomponii Attici laudabilis æquitas extitit, qui licet amicissimus esset Ciceroni et Bruto, nihilominus Antonii præsentem fortunam aliorum fere omnium exemplo minime despexit, sed pristinæ necessitudinis memor, Fulviæ uxori, liberisque Antonii, cum illa de bonis, et hi etiam de vita periclitarentur, quam potuit, opem tulit. Appian. Corn. Nep. in Vita Attici.

32. Erat ea temporis oblata Pompeianis opportunitas, ut tum demum vere liberos se crederent et gloriarentur: Appian. et Dio.

* *Antonius, quique cum eo fuerant ... hostes judicati*] Male ergo Freinshemius, CXVIII. 17. initio statim exorientis dissidii Antonium hostem judicatum esse scripsit. Vid. not. ad illum locum. *Crev.*

Digitized by Google

et velut omni periculo defuncti spernere Cæsarem atque etiam opprimere inciperent. Nam neque triumphum decreverunt petenti; et cum Cicero provido magis quam grato animo, quod ampliora et meritum credebat, et invitis extorquere posse suspicabatur, sententiam dixisset, 'ut ovanti introire Cæsari liceret,' a plerisque repugnatum est. Neque Cicero satis animum texit, 'laudandum adolescentem, ornandum, tollendum' dictitando. Quo tempore dixisse Cæsar dicitur, 'se vero non esse commissurum ut tolli posset.'

Cic. ad Brut. I. 15.
Cic. ad Fam. XI. 20.
Vell. II. 62.
Sueton. Aug. 12.

33. Ceterum, ut erga Cæsarem parci, sic in honorando Bruto profusi fuerunt, omnia huic tribuentes quæ sperare ille debuisset. Supplicatio ejus nomine ad omnia pulvinaria decreta. Et quia forte natali suo liberatus obsidione fuerat, fastis ad eum diem Bruti nomen ascribi jussum: triumphum denique decreverunt homini, qui beneficio vivere alieno diceretur,[f] neque adjutor victoriæ, sed spectator tantum prælii cum aliis e muro fuisse. Martiam quoque et quartam legiones Drusus ei Paulusque ceteris assentientibus decreverant. Sed ea res irrita fuit. Bellum quoque adversus Antonium uni decretum, votaque nomine ejus nuncupata publice.

Dio.
Cic. ad Fam. XI. 18.
Cic. ad Brut. I. 15. et ad Fam. XI. 14.
Liv. Epit.
Vell. Dio.
Cic. ad Fam. XI. 19. et 14.
Dio.
Appian.

34. 'Legionibus quæ ab Antonio defecerant, promissum a Cæsare donativum exsolvi' placuit; 'partem eorum qui pro libertate occiderant, liberis aut propinquis dari: superstitibus honoris causa concedi, ut ludos oleæ frondibus coronati spectarent.' Cæsaris inter hæc militumque ejus nulla aut parca mentio; quamvis et ad Lepidum, et Plancum, et Pollionem literæ de persequendo Antonio mitterentur; et senatus non vivos tantum, sed etiam mortuos laudibus ac honoribus cumularet. In quibus et Pontio Aquilæ statua est posita, hæredibusque

Cic. Phil. XIV. 13.
Appian. et Dio.
Liv. Epit.
Appian.
Cic. ad Brut. I. 15.
Dio.

[f] *Triumphum denique decreverunt homini, qui beneficio vivere alieno diceretur*] Ita quidem de D. Bruto loquuntur Velleius et Dio, Cæsarum adulatores. Sed Cicero non semel affirmat Brutum erupisse Mutina, ejusque eruptionem magno ad victoriam adjumento fuisse. Vid. supra c. 15. Deinde triumphus decretus est Bruto, ut optime annotat Gronovius ad Epitomen hujus libri, non de Antonio fugato, neque enim de cive triumphabatur, sed de Insalpinis gentibus, ut colligi videtur ex ep. 4. l. XI. Cic. ad Fam. *Crev.*

Digitized by Google

reddita pecunia, quam ille mutuam Bruto dederat, suas atque amicorum opes inter publicam inopiam alendis legionibus insumenti. Cic. ad Fam. XI. 10.

35. Enimvero Cæsar hæc considerans,[s] et præterea omnes suos adversarios potentia et imperiis auctos, Sex. Pompeio præfecturam maris, Bruto Cassioque Macedoniam et Syriam cum amplissima potestate datas, atque hæc omnia cum Pansæ verbis congruere, ad reconciliandam cum Antonio gratiam animum adjecit. Dio. Vell. II. 62. Appian. Liv. Epit.

36. Neque deerat senatus obtentum præbere quidlibet novaturo. Centuriones missu legionum Romam iverant, petendæ pecuniæ causa quæ promissa erat victoribus. Responsum est, 'legatos ab senatu venturos ad exercitum.' Miseruntque jussos summoto Cæsare milites alloqui. Non repugnavit Cæsar: sed nec dissimulavit frustra eos fatigatos non relaturos responsum, priusquam ipse esset adhibitus. Consilium senatui erat sub specie pulsi Antonii abducere a Cæsare, tanquam non necessarias amplius, copias; easque tradere Bruto, ut Cæsar exarmaretur. Quærebantque in ejus exercitu serenda discordia, dissociare animos, et alios voluntate ac largitionibus, reliquos deinde vi redigere in potestatem. Igitur Martiæ et quartæ legionis militibus, quæ decreta erant, præmia laudesque legati afferebant: ceterorum Cæsaris militum, non major quam ducis ipsius ratio habebatur. Sed omnis ista calliditas in contrarium vertit. Legiones negarunt sine imperatore suo ulla audituras mandata. Legati re infecta redierunt. Appian. Vell. et Dio. Plut. Cic. Cic. ad Fam. XI. 14. et 15. Dio et Appian. Vell.

37. Tum vero simul Cæsar affuit, artesque increpavit patrum, universis idem animus fuit, ut non minus qui honorati, quam qui neglecti erant, injuria se affectos opinarentur. Nam et illi suspecta habebant omnia, et contumeliam commilitonum, sed maxime Cæsaris, ad suam Appian. et Dio.

[s] *Enimvero Cæsar hæc considerans*] Profecto insita animo dominandi cupiditas plus apud Cæsaris animum valuit his senatus injuriis. Itaque Suetonius, Aug. c. 12. arguit eum 'ad prætextum mutatæ voluntatis dicta factaque quorundam calumniatum esse.' Nimirum Cæsar et senatus sibi invicem insidiabantur: nec poterat esse inter libertatis retinendæ cupidissimos patres, et avidum regnandi Cæsarem, sincera animorum consensio. *Crev.*

Digitized by Google

ignominiam pertinere arbitrabantur: et præteriti docebant, 'consilium senatus non ad beneficium duarum legionum, sed ad ruinam exercitus imperatorisque spectare. Nec ornari illos præmio, sed emi: tradendos mox percussoribus optime de se meriti Cæsaris, contra filium ejus et amicos, ut scelesta et indigna quælibet facerent et paterentur.'

Cic. ad Fam. XI. 10. 38. Hæc audita Romæ terruerunt non ignaros vacillare Cæsarem, et Antonio locum dare respirandi. Is enim cum ad extremas angustias redigere hostem potuisset, si Appian. transisset Apenninum; alia omnia habens in animo, captivos milites ducesque tractabat comiter: volentes in suorum allegebat ordines; si mallent ad Antonium se recipere, patiebatur. Quin et Ventidium tres legiones habentem terruisse contentus, 'aut ad se transire' jussit, 'aut, omisso metu, ad Antonium pergere, exprobratum communis utilitatis ignorantiam.' Sed et Decium quendam ex illustribus dimittens, atque ab hoc interrogatus, 'quo igitur animo in Antonium esset?' 'Sapientibus sufficere edita ab se indicia' respondit, 'insanis autem nulla suffectura.'

Sueton. Aug. 12. Appian. 39. Sub idem tempus ad Lepidum et Asinium scripsit apertius: 'nec sibi, nec veteranis parem referri gratiam, sed omnia tradi parricidis cum certo interitu Julianarum partium, si pauci qui supersint, pari atque Antonius imprudentia, inter se committerentur. Cautius agere gregarios milites, qui, finitis stipendiis, ægre divellantur, sed iisdem coloniis juncti unitique consideant. Hoc et ipsis procurandum esse, et monendum Antonium. Interea posse eos in speciem parere senatui, sed memores primam esse debere suæ salutis atque dignitatis curam.' Nec aliud ab his agebatur, sponte inclinantibus in hanc Dio. Vell. II. 63. Cic. ad Fam. X. 33. Cic. ad Brut. 14. Vell. II. 63. Cic. ad Fam. X. 24. Appian. sententiam, et Antonio affinitate aut familiaritate intima devinctis. Et, licet ad Brutum collega Plancus accesserat, tamen neque huic constabat fides, et Bruti perquam infirmæ erant copiæ; cui maximus tironum, sed idem prope inutilis numerus, octo legiones: veterani belli casibus imminuti; et, ex his qui supererant, multi quotidie ex longa inopia se replentes incautius rumpebantur.

Digitized by Google

40. His rebus effectum est ut senatus aliquanto honestius tractare Cæsarem inciperet, conciliante ei gratiam Cicerone, cujus ambitiosam senectutem adolescentis calliditas egregie deceperat. Nam, quod ipso postea tradente Cæsare constitit, ruinam metuens, Ciceronem adjungere et retinere studuit. Quod quia nullo firmiore vinculo consequi posse rebatur, consulatum instituit petere, misitque ad Ciceronem nuntios, patrem appellitans. 'Ex usu publico, et gloria illius fore, si det operam, ut una gerant consulatum. Penes illum enim, ut peritum et senem, vim magistratus omnem fore: se honore contentum, per quem arma gloriosius poneret; nec aliam petendi triumphi causam fuisse.' Dio. Cic. ad Brut. I. 17. et 18. Plut. Cic. et Brut. Appian. Dio. Plut. Cic. Appian. et Plut.

41. Sic inescatus Cicero negotium Cæsaris in senatu egit: 'Difficilia esse reipublicæ tempora. Qui cum imperio sint, inter se fœdera agitare, inconsulto senatu. Referre, ut adolescens sine causa contumeliose habitus, quibusdam honoribus mulceatur. Eundem magnas habere copias: neque tam interesse reipublicæ, ne præter ætatem fiat consul, quam ne simultates armatus exerceat. Præterea dari collegam tanquam puero præceptorem posse, ne quid contra utilitatem senatus atque reipublicæ ausit.' Sed irrisa sunt hæc a percussoribus, non occulto Ciceronis morbo, et minime dubio omnium periculo, si filius interfecti, idemque magnis copiis subuixus, consulatum indipisceretur.

42. Igitur inter omnia dantes et nihil relinquentes media via placuit, 'uti sententiæ inter consulares dicendæ jus ei esset.' Postquam hoc parvi fiebat, decretum, 'uti proximis comitiis prætor, sequentibus consul renuntiaretur.' Hoc modo satis acute putabant elusisse puerum, ut ipsi quidem appellare consueverant. Sed ille hoc ipsum veluti convicium ad defensionem eorum quæ meditabatur arripiens, Lepido satagente, cum Antonio reconciliavit gratiam, non obvius modo excipiens redeuntem, sed ipse alliciens eum et provocans. Dio. Cic. ad Brut. I. 15. et Phil. IV. 1. Dio. Zonar. Sueton. Aug. 12.

43. Inter hæc, Antonii rursus emersit fortuna, cujus de rebus accuratius referendum est, sine quarum cognitione secutæ mox conversionis tota sit obscura ratio. Fu- Oros. VI. 18. Liv. Epit. Dio.

Digitized by Google

Vell. II. 63. Appian. Plut. Anton. gatus a Mutina petebat Alpes, vir adversus incommoda non minus pervicax, quam luxui, quoad vacaret, deditus. Igitur et in hoc itinere diversi et pæne contrarii generis documenta edidit: plerumque tolerans inediæ et laborum, supra quam sit credibile: iterum, ubi videbatur esse aliqua occasio, profusus in vinum et epulas. Unde non inelegante respondisse visus est familiarium ejus unus, quærenti quid Antonius ageret; 'Quod canis in Ægypto: bibit et fugit:' quando in illis regionibus canes metu crocodilorum currendo bibunt ex flumine. Sed sæpius vix necessariorum erat copia: ut et cortice vixisse copiæ ejus, et nullius animalis carnibus abstinuisse tradantur.

Macrob. Sat. II. 2. Phædr. Fab. I. 25. Plut.

Cic. ad Fam. XI. 10. 12. et 13. Appian. Dio. Plut. Cic. ad Fam. X. 11. Supra, CXVIII. 9. Plut. Appian. Plin. III. 4. Cic. ad Fam. X. 34.

44. Non erat difficilis extinguendi hoc tempore belli labor, si quis insequi fugientem voluisset. Verum enimvero Cæsarem indignatio, quod Bruto mandatum bellum erat, averterat: Brutus insanum rebatur, inimici sui adversarium suo periculo tollere. Tendebat ad Lepidum castra trans Alpes habentem. Erat et in illo spes, pontificatum et alia quædam Antonii studiis consecuto, et in exercitu, in quo multos sciebat suis partibus addictos. Custodiam Alpium Lepidus Culleoni mandaverat. Is transitum Antonio dedit, ut penetrare in Narbonensem Galliam posset, ubi castra ad flumen Argenteum Lepidus habebat.

Cic. ad Fam. XI. 10. et 13. Appian. Cic. ad Fam. X. 33. Dio. Cic. Phil. XIII. 19. Dio.

45. Interim et P. Ventidius cum tribus suis legionibus ad Antonium[2] venit. Quibus receptis, haud procul Lepidi castris castra posita sunt, nullo munita vallo, ut venisse ad amicos videretur. Magna hic et pudenda tum inconstantia, tum temeritas Lepidi fuit. Hunc antea senatus ad opprimendum Antonium in Italiam acciverat, eodemque tempore L. Plancum. Mox, quia Silanus, ad Antonium adductis copiis, Lepidum suspectum patribus fecerat, Plancum Antonius diserte 'participem consiliorum' appellabat, miserunt ad eos literas, illorum opera rempublicam in præsentia non indigere.

46. Ut tamen aversi animi nullum indicium ederent, quo ad maleficium illi perpellerentur, negotium imposuerunt oppidi condendi, quo deducerentur qui olim Vienna pulsi ab Allobrogibus (unde initium discordiarum

2 Ita ex App. correxit Crev. pro *Rhodanum* in edd. priorr.

Digitized by Google

Viennam et Lugdunum incolentibus extitit) ad confluentes Rhodani Ararisque in campis Segusianis consederant. Hæc origo Lugduni fuit, nobilissimæ civitatis, nomen ut aiunt a corvo (lugum vocabant Galli)[h] adeptæ, et situ loci edito. Quippe dunum et olim, et nunc quoque collem significare quibusdam certum est, et colli Lugdunum inædificatum fuisse constat. Tanta autem loci fuit opportunitas, ut intra centesimum annum in maximam perducta frequentiam, deinde unius noctis incendio consumta, mox reflоruerit, et hodie quoque inter clarissimas Gallorum urbes numeretur. Ab eodem Planco et alia tum deducta colonia est Rauraca.

Tac. Hist. I. 61. Dio. Strabo, IV. p. 186. Plin. IV. 18. Plut. de Fluv. in Arar. Strabo IV. p. 192. Sen. Ep. 91. Gruter. Inscript. p. 439. num. 8.

47. Quanquam enim venire in Italiam prohibente nemine potuissent, malebant paruisse senatui videri, atque interim Antoniani belli speculari exitum. Silanum certe Culleonemque reversos ab Antonio verbis castigavit Lepidus, scripsitque Romam, 'se neque opera eorum uti, neque in castris habere,' neque ulli negotio præfecisse.' Ceterum res ipsa indicio est, simulate hæc acta, neque contra voluntatem Lepidi hos accessisse Antonio, neque ab hoc redisse tanquam desertores, sed internuntios.

Dio. Cic. ad Fam. x. 34.

48. Sane colloquium adhuc abnuebat Antonii: quin et contra eum scribebat senatui, eoque fidus habebatur, et idoneus cui bellum mandaretur. Sed neque hostile quicquam in eum designabat, in vicinia passus agere, sæpiusque venientem in conspectum militum ita flectere universos, ut etiam, invito Lepido, exercitu ejus potiturus fuisse videatur. Quippe Antonio comitas inerat, audacia, profusio: ubi otium esset, luxus; quoties expediret, industria: et quicquid placere corrupta disciplina militi

Dio. Vell. II. 63. Dio. Vell. et Plut. Anton.

[h] *Nomen ... a corvo (lugum vocabant Galli)* Hæc interpretatio vocis Celticæ *lug* non pro certa aut vera habetur ab omnibus. Sunt qui illa designari putent turrem, vel etiam locum quemcumque muris cinctum. Sed et de voce *dun* lis etiam mota est apud nos inter doctissimos viros, aliis ea collem vel montem unice indicari existimantibus; aliis hanc vim ei in antiqua solum Germanorum lingua tribuentibus, Celtas vero contendentibus ea usos esse ad exprimendum id quod inferius aut profundum est. Non nostrum est hanc disceptare litem. De varietate tantum opinionum lectorem monendum esse judicavimus. *Crev.*

Digitized by Google

potest. Lepidus ad omnia segnior, non virtute ulla notabili, non vitio carus, prope contemtum venerat.

Plut. 49. Forte accidit ut Antonius cum barba capilloque promisso ad castra Lepidi veniens, aspectu simul atque sermone plurimorum misericordiam eliceret. Ibi Lepidus ad disturbandum colloquium 'tubas occanere' jussit, quia tribunorum imperia spernebantur. At milites, concionante Lepido, conclamarunt, 'pacem se velle, neque cum ullis deinde civibus esse dimicaturos.' Mox Canidio Rufrenoque et similibus auctoribus, per Lælium et Clodium meretriciis vestibus tectos secreta cum Antonio pacta fecerunt; etiam Lepidi cædem, si vellet, polliciti. Sed is parci Lepido jussit, sibi cum exercitu venturo viam pandi. Hoc præcipuo studio agebant decumani, quos aliquando Antonius duxerat.

Cic. ad Fam. x. 21. et 35.

Plut.

Appian.

Cic. ad Fam. x. 21. Dio. Vell. Appian. 50. Neque fallebat ea molitio M. Juventium Laterensem legatum Lepidi, prorsus egregium civem: sed multa salubriter monenti non habuit Lepidus fidem. Postremo auctor ei fuit dividendi in partes exercitus: sic evidentius quo quisque sit animo appariturum. Lepidus trifariam partitus copias, jussit occurrere præsidio quæstoribus, quos adventare dicebat. At hi de quarta vigilia sumtis armis, tanquam exituri, vallum occuparunt, nuntiosque miserunt ad Antonium. Ille, his auditis, prima luce flumen transgreditur: et per aversa castrorum admissus, ubi vallum a Lepidanis erat dirutum, protinus ad prætorium contendit, prosequente eum Lepidi exercitu, et orante imperatorem, 'parceret tantæ multitudini civium Romanorum, eorumque salutis atque securitatis causam susciperet.' Atque is, ut e cubili discinctus exsiluerat, Antonium complexus est, prioremque austeritatem suam necessitate temporum excusavit. Sunt qui et ad pedes ejus procidisse tradant: quod, quamvis in timido homine nihil non credi potest, quia plerisque non est traditum, neque factum puto; aut si forte, simulatum a Lepido timorem, ne prodidisse causam senatus sponte videretur. Scelere enim potius quam ignavia peccavisse plerisque tum visus est, receptumque ab eo Antonium, non modo scriptores inferioris ævi, sed M. Cicero, D. Brutus,

Plut. Vell. Appian.

Cic. ad Fam. x. 35.

Appian.

Rutil. Itiner. i. 301. Sueton. Aug. 12.

Digitized by Google

L. Plancus, totus denique senatus censuit. Eamque opinionem et quæ præcesserunt omnia, et quæ secuta sunt, corroborarunt. Cic. ad Fam. x. 21. et xi. 9. et 18. et ad Brut. i. 10. 12. et 14.

51. At Laterensis, cum et Lepidum frustra monuisset, et Plancum, quos inter se discordes reconciliare reipublicæ causa acerrime nisus fuerat, sub ingressum Antonii gladio se transfixit. Ob hæc statuam ei decrevit senatus, laudationemque et publicum funus: at quæ posita Lepido pro rostris fuerat, subversa est; isque hostis judicatus, cum ceteris qui simul a republica defecerant, 'nisi ante Kalendas Septembres ad sanitatem redissent.' Cic. ad Fam. x. 21. et 23. Vell. Dio. Cic. ad Brut. i. 15. Dio. Liv. Epit. Cic. ad Fam. xii. 10. Dio.

52. Saga quoque resumta, crebrique ad M. Brutum, C. Cassium, Sextumque Pompeium nuntii missi, 'ut reipublicæ subvenirent.' Etiam duo senatores, Luceius et Pansa, tanquam ad visendum Græciæ statum missi, qui properare Brutum juberent. E Sardinia quoque evocatæ copiæ, et e tribus Sextianis legionibus, quæ erant in Africa, unam accipere jussus Q. Cornificius; duas mittere in Italiam: quanquam ne his quidem satis confidebant, quod et ipsæ sub Cæsare militassent. Sed omnia experiri cogebat necessitas. Postremo cum longe hæc spes abesse videretur, ad Cæsarem recursum est, neglectum contemtumque paulo prius, et coactum ad nova, sed incognita adhuc patribus consilia. Triumphus etiam ac stipendium ei decernitur, et omnibus decretis ornatur. Appian. Cic. ad Fam. xi. 26. Appian. Dio et Appian. Dio. Cic. ad Brut. i. 17.

53. Idcirco lætus hanc sibi ad obseptum antea consulatum viam aperiri, simulavit obsequium, paravitque ad bellum omnia. Sed interim clanculum induxit milites, ut jurarent 'contra nullum se exercitum, qui Cæsaris fuisset, arma capturos.' Hoc aperte spectabat ad Antonium et Lepidum, quorum copiæ majorem partem constabant e Cæsarianis legionibus. Præterea instigabat eos, uti legatos iterum ad senatum mitterent, quasi deprecaturos, ne contra fas et religionem dimicare cum civibus cogerentur; revera, ut exigerent nondum persolutas pecunias, Cæsarique darent consulatum. Dio.

54. Nec hoc timide fiebat amplius, sed palam, advocata concione, 'Quousque,' inquit, 'commilitones, adversariorum insatiabilem importunitatem perferimus? Appian.

Digitized by Google

Hæc scilicet, ut plurima vobis ante nota prætream, præmia meruimus, ut ab his vexemur atque opprimamur, quibus nostro sanguine salus atque securitas parta est? Antonii præda fuissent, neque rem aut publicam aut suam tueri quisquam eorum potuisset, nisi ego ille puer (sed virum sentient!) nisi ego, inquam, quem puerum appellare consueverunt, vobis adjutoribus causam suscepissem publicam, et nimiam Antonii ferociam Mutinensi victoria refrænassem.

55. ‘ At illi præclaram scilicet vicem servatoribus suis reddunt, contemtum, ignominiam, pericula. Neque desinent, nisi caverimus, priusquam universos, alios alia fraude circumventos, deleverint. Hoc enim agunt homines Pompeianis partibus devoti, ut eos qui patri meo navarunt operam, occasione temporum inter se commissos, mutuis vulneribus conficiant. Ideo nempe bella ex bellis seruntur, donec omnes, quos ob militiam Cæsaris perosi sunt, duces militesque prorsus interierint. Neque enim alio pertinuit, quod nuper duabus legionibus oblata sunt præmia, quam ut ex dolore ceterarum oriretur in hoc exercitu perniciosa dissensio.

56. ‘ Quam vero sint infensi Cæsaris amicis, numquid proximis diebus ostensum est? cum ab Antonio quidem, sed ex parentis mei commentariis, data cunctis eriperentur. Unde et vobis facilis esse conjectura potest, quæ vestra sit futura conditio, qui agros, qui pecunias accepistis a Cæsare, siquidem hi rempublicam obtinebunt; quæ vero mea, dum regnabunt in senatu percussores patris mei. Sed mihi quidem curæ erit, ut neque vita mihi incustodita sit, neque mors indecora. Vestri me miseret, quibus nemo relinquetur, a quo speretis operæ patri mihique navatæ pretium. Nam me quidem ab ambitione longius abesse, quam huic ætati credi potuisset, ipsi comperistis, cum oblatum a vobis imperium abnui. Nunc alia conditio est temporum: neque pro vobis, neque ad ultionem patris quicquam profecero, donec ero privatus.

57. ‘ Ea me causa consulatum petere coëgit: atque is, eandem ob causam, negatur ab his quorum interest neminem esse aut vestrarum utilitatum procuratorem, aut Cæ-

Digitized by Google

sarianæ necis vindicem. Igitur communis salutis mihi vobisque tantum unam reliquam video viam, si vestro favore consulatum consequar. Nec enim aliter aut quæ a parente meo accepistis confirmari, aut quæ a me expectatis persolvi quibunt. Sed et ad publicum bonum, quietemque patriæ res pertinet. Percussores enim patris reos agam, quibus sublatis, finis aliquando civilium bellorum erit.'

58. Alacri acclamatione militum hæc excepta: delectique statim ex promtissimis veteranorum quadringenti, qui legatione ea fungerentur. Cum patres ætatem Cæsaris excusarent, centuriones legationis principes (edocti enim erant) responderunt, 'et apud antiquos Rullis, Deciis, Corvinis, multisque aliis consulatum fuisse creditum; et recentiore memoria superiorem Africanum, Titumque Flamininum, admodum adolescentes consules factos, utilem reipublicæ operam præstitisse.' Magnus quoque Pompeius et Dolabella allegabantur, atque in hoc ipso Cæsare factum senatus decretum, quo multis annis ante legitimam ætatem honores petendi facultas concessa erat. Cum propter gravitatem negotii tempus traheretur; legati, ut moniti a Cæsare erant, impunitatem petere Antonianis cœperunt, ut credibile est, non tam impetrandi proposito, quam ad tentandos senatus animos, an et huc adduci possit; et, si succenseret, hunc armorum prætextum habituri. Sed elusum satis commodo astu periculum est, contradicente nemine, sed pro magno aliorum numero eadem postulantibus plerisque. Undę effectum est, ut citra invidiam, propter multitudinem hominum, quibus in causa dispari paria concedi rectum non esset, tota res omitteretur. Dio. Appian. Cic. Phil. v. 17. et Appian. Dio.

59. Inter has altercationes, cum ferociter locuti milites, atque ab senatoribus nonnullis increpiti essent, acrius ad consulatum Cæsari conficiundum exarserunt, et quia intromissi in senatum arma deposuerant, caput legationis Cornelius centurio, curia egressus, resumsit gladium, sagulóque rejecto capulum ostendens, 'Si vos non dederitis,' inquit, 'hic dabit.' Quo tempore Ciceronem respondisse ferunt, 'Si hoc modo petieritis Cæsari consula- Appian. Dio. Sueton. Aug. 26. Dio.

Digitized by Google

tum, auferetis.' Eaque vox exitium ei accelerasse creditur. Namque Cæsar libertatis studiosissimum esse cernens, viliorem habere cœperat.

Plut. Anton.

Appian. 60. Hæc cum in castris audirentur, exasperati sunt milites, confestimque ad Urbem duci voluerunt. Nec Cæsar lenivit: quin verbis adaugens iras, barbara suorum dicta factaque non reprehendit; senatum increpavit, 'quod milites intrare curiam inermes jusserat, quodque interrogati a senatore quodam fuerant, ab exercitu, an vero a Cæsare mitterentur?' Igitur propere legatis quibusdam ad Lepidum et Antonium (nam et cum Antonio gratiam, Lepido satagente, reconciliarat) cum octo legionibus et magno equitatu atque auxiliis, coactus scilicet a militibus, Rubiconem transiit, unde et proximi belli civilis initium fuerat. Inde bifariam exercitu diviso, cum potiori parte contendit Romam, ceteris ex commodo sequi jussis.

Dio.

Liv. Epit. Oros. VI. 18. Appian. Dio. Appian.

Dio. 61. In itinere, ut fit ubi milites imperatorem ducunt, minime a maleficiis temperatum. Homines qui forte per viam occurrerant, et in his eques Romanus, pro speculatoribus occisi: direptæ adversariorum villæ. Legati qui cum pecunia veniebant, Cæsaris artibus terrore injecto refugerunt.

Appian.

Jul. Obseq. Appian. 62. Hæ res tanta consternatione replerunt Urbem, ut nihil ad extremum terrorem superesset. Anxii patres, et alius alium varie accusantes, 'quod exercitus ademtus Cæsari, quod triumphus denegatus, quod præmia militum maligne repræsentata essent,' repente in contraria omnia transierunt: nusquam jam apparente Cicerone, qui multus antea ubique fuerat. Augetur donativi modus, neque duabus jam, sed octo legionibus decernitur. Decemviri cessare, Cæsar dividere præmia jubetur: ipse absens consul designatur. Ad hæc omnia significanda legati festinanter emittuntur. Sed neque milites flexit profectum ab invitis beneficium: et senatus, fœda inconstantia, vixdum egressis porta legatis, consilium mutavit: excipiente metum pudore, quod, indigna viris trepidatione subacti, prono collo exciperent jugum, nihil pro libertate ausi. 'Quod igitur postea vacaturum periculo et ignominia

Dio. Appian.

Dio. Appian.

Digitized by Google

tempus, si hæc consuetudo invalescat, ut ambitione cujuslibet honores armis obtineantur? Quin huc eniterentur, ut militem, si lenibus consultis nequiret, constantia et severitate in officio contineant. Armis opus adversum armatos esse. Si primum impetum fregerint, subiturum animos pudorem, subituram reverentiam patriæ, et metum ex legibus. Quod si præter spem arma pro republica accepta contra eam miles verterit, L. Plancum, D. Brutum affuturos auxilio. Denique si neque pudore militis prohiberi fatum reipublicæ, neque armis defendentium, posset; at illi occumberent pro libertate potius, quam male et infeliciter expertam dominationem reciperent.' Et majorum exempla memorabantur, quibus præ amore libertatis nihil fuerit in vita carum atque pretiosum.

63. Hujusmodi inter se dictis animati, mox in maximam fiduciam venerunt, postquam eadem die appulsis ex Africa legionibus duabus, equitibus mille, Diis ipsis curæ esse custodiam civitatis interpretati sunt. Igitur, adjuncta legione, quam nuper Pansa præsidio Urbi reliquerat, Janiculum, ubi pecuniæ erant repositæ, pontemque fluminis occuparunt præsidiis: per Urbem disposuerunt stationes: in portu quoque parandas naves curaverunt, ut victi cum pecuniis fugerent. Cæsarem intra centesimum ab Urbe lapidem[1] cum exercitu consistere vetuerunt. Hæc satis confidenter acta. Dio. Appian. Dio.

64. Sed ubi signa legionis a Pansa relictæ araneis, velut ex longo situ, oppleta venire visa prodigii speciem metumque fecere; quæsitæque Cæsaris mater et soror non comparuerunt, amicis, apud quos celabantur, gratiam minasque adversariorum pariter spernentibus; iterum rediit timor, tanta opportunitate amissa, quod his obsidibus quidlibet impetraturi facilius a Cæsare fuerant. Jul. Obseq. Appian.

65. Atque ille suis timens, cum prioribus patrum legatis, dum mandata exponunt, mutatæ sententiæ nuntium supervenisset, cum irritatis supra modum militibus, Romam properat; præmissis qui bono animo esse populum Romanum, et quiescere juberent, nihil hostile passurum.

[1] *Intra centesimum ab Urbe lapidem*] Leucas nostrates plus 33. *Crev.*

Digitized by Google

Ita pacato agmine accessit, omnibusque citra controversiam in potestatem acceptis, sub Quirinali colle constitit. Eo statim mira mutatione affectuum venerunt quidam ex senatoribus, mox etiam promiscua multitudo salutandi ipsum militesque gratia. At ille, castris in loco positis, postridie Urbem, septus idonea manu, intrat: quacumque incedit, occurrunt salutantium gratulantiumque agmina: nihil in speciem officiosæ humanitatis prætermittitur. Sic ad ædem Vestæ pergit, ubi matrem sororemque esse audiverat.

Dio. Appian.

Dio. Appian.

66. Interim et illæ tres legiones, missis legatis, fecerunt deditionem. Ex prætoribus qui præfuerant, Cornutus sibi manus intulit; reliqui in fidem recepti sunt. Cicero, per amicos impetrato Cæsaris colloquio, magnis eum laudibus extulit, se quoque senatui deferendi consulatus auctorem fuisse dictitans. Respondit Cæsar, nec sine morsu, 'Ciceronem sibi novissimum amicorum occurrere.'

67. Secuta deinde nocte vanus rumor commovit civitatem, Martiam et quartam legiones ad se transire,[k] indignatas quod deceptæ a Cæsare adversus patriam contra animi sui sententiam ductæ essent. Huic rumori secure omnino crediderunt principes, quamvis in propinquo esset exercitus, et harum longe fortissimarum legionum viribus sustinere se posse reliquas Cæsaris copias rati sunt, donec aliunde pararentur auxilia. Igitur eadem nocte senatu

[k] *Vanus rumor commovit civitatem, Martiam et quartam legiones ad se transire*] Freinshemius dederat: *Vanus rumor terruit civitatem, Martiam et quartam legiones adesse, diripiendæ patriæ causa. Tum iterum velut furore tacti principes, et secure crediderunt dictis, et suis se viribus sustinere posse Cæsarem, quamvis tantas habentem in proximo copias, rati sunt. Igitur, &c.* Hæc quam male inter se cohæreant, quam a ratione alienum sit eos qui omnino seque et rempublicam desperaverant, rursus ad spem erigi eo quod audiant duas legiones diripiendæ Urbis causa adesse, quivis facile intelligit. Fraudem fecit Freinshemio Appiani interpres, lapsus ipse prior, et nimis secure ab eo exscriptus. En Græca verba: δόξης γενομένης, ὅτι δύο τέλη Καίσαρος, τό τε Ἄρειον καὶ τὸ τέταρτον, μεταθοῖτο ἐς τὴν πόλιν, ὡς δι' ἐνέδρας ἐπὶ τὴν πατρίδα ἐπαχθέντα, οἱ στρατηγοὶ καὶ ἡ βουλὴ πάμπαν ἀταλαιπώρως ἐπίστευσαν. Hæc verba et ea quæ proxime sequuntur, quam accuratissime fieri potuit, vertimus, et totum locum refinximus. Etenim Freinshemius in principiis lapsus, etiam in ceteris, ut fit, haud satis recto talo steterat. *Crev.*

Digitized by Google

habito M. Aquilium Crassum emiserunt ad parandas e Piceno copias: idque tanquam lætum nuntium discurrente per Urbem tribuno plebis Apuleio vulgarunt. Sed ubi falsam fuisse famam rescitum est, Cicero, qui pro foribus curiæ senatores adventantes cum laudibus excepe-rat, in lectica fugit. Cæsar, irrisa hominum vecordia, exercitum in Campum adduci jussit. Quo tempore lætum ei augurium apparuit, sex vultures. Nec tamen in quenquam consuluit durius. Quin etiam Crassum, qui servili habitu in Picenum penetraverat, dimisit incolumem, interim clementiæ captans laudem, mox eosdem, quibus tum videbatur ignoscere, proscripturus. Pecuniam autem ex Janiculo, et quicquid ubivis publicæ fuit, comportari jussit: ipse excessit Urbe, libertatem scilicet præbiturus comitiis, eo jam adductis rebus, ut eadem omnia absens posset. Jul. Obseq. Appian.

68. Igitur et nova comitiorum forma fuit, quia more majorum interrex prodi tam celeriter non poterat, absentibus plerisque patriciis magistratibus.[1] Nam decreto prætoris urbani (extincto jam Cornuto, Q. Gallium fuisse constat) duo nominati sunt proconsules, comitiorum habendorum causa; his perfectis, nihil ultra potestatis usurpaturi. Ab his consul creatus Cæsar collegæ nomine Q. Pedium Q. F. administrum accepit. Et exultabat adolescens honore ante tempus capto, quem præter juniorem Marium nemo præcocius invaserat. Consulatum enim, si Dio. Appian. Dio. Tab. Coll. ap. Pigh. Dio. Casaub. ad Sueton. Aug. 26.

[1] *Interrex prodi iam celeriter non poterat, absentibus plerisque patriciis magistratibus*] Dio, quem hic vertit Freinshemius, parum hoc loco attendit ad ritum prodendi interregis. Interrex enim non a patriciis magistratibus, sed a patribus prodebatur, cum jam nulli in republica patricii magistratus essent. Hoc utrumque sexcentis scriptorum locis probari potest. Sed hic afferre sufficiat duo testimonia: alterum ex oratione Appii apud Livium, l. VI. c. 41. 'Nobis,' inquit Appius, nomine patriciorum loquens, 'adeo propria sunt auspicia, ut ... ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus.' Alterum ex Epist. Cic. ad Brutum, l. I. ep. 5. 'Dum unus erit patricius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt.' Ex his duobus locis inter se collatis patet, et prodendi interregis jus penes patres fuisse, et id fieri non potuisse quamdiu vel unus erat patricius magistratus. Sed mirum non est Dionem in his ritibus jamdiu, cum scriberet, exoletis, hallucinatum esse. *Crev.*

Digitized by Google

Liv. Epit. Plut. Brut. Dio, LV. p. 876. et LVI. p. 403. Macrob. Sat. I. 12. Vell. II. 65.

civiliter computes, annos undeviginti natus iniit; sive dies ineundi XIV. Kalendas Septembres (variant enim scriptores) sive X. Kalendas Octobres fuit: revera vicesimo ætatis anno, quia trimestre circiter correcti ab Julio fasti absorbuerant: quod spatium tametsi processerat, tamen vulgo non computabatur.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google